

YIL 30 SAYI 108 2020/4

TMMOB Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nin üç ayda bir yayınlanan Uluslararası Hakemli Dergisidir. Yerel Süreli Yayın
Mimarlar Odası İzmir Şubesi Üyeleri için ücretsizdir. Web sayfası üzerinde açık kaynaktır.

Yayınlayan

Mimarlar Odası İzmir Şubesi adına;
Yayın Komitesi
Sahibi İlker Kahraman
Editör Özlem Erdoğan Erkarıslan
Yayın Editörü Çiçek Ş. Tezer Yıldız
Grafik Tasarım Güler Ertan
Konsept Tasarım Emre Çikinoğlu

Yayın Komitesi

Özlem Erdoğan Erkarıslan
Hikmet Eldek Güner
Ferhat Hacılibeyoğlu
Ülkü İnceköse
Seçkin Kutucu
Aslı Ceylan Öner
Deniz Özkut
Çiçek Ş. Tezer Yıldız
(Soyadına göre alfabetik)

Ege Mimarlık Bilimsel Danışma Kurulu

Yenal Akgün, Doç. Dr.
Ayşe Güliz Bilgin Altınöz, Prof. Dr.
Neslihan Dostoğlu, Prof. Dr.
Gül Kaçmaz Erk, Doç. Dr.
Emine Özen Eyüce, Prof. Dr.
Hikmet Sivri Gökmen, Doç. Dr.
Deniz Güner, Prof. Dr.
Berin Gür, Prof. Dr.
Emel Kayın, Prof. Dr.
Tuğçe Kazanasmaz, Prof. Dr.
İpek Özbek, Prof. Dr.
Güven Arif Sargin, Prof. Dr.
İkbal Sevil Sarıyıldız, Prof. Dr.
Uğur Tanyeli, Prof. Dr.
Koray Velibeyoğlu, Prof. Dr.
(Soyadına göre alfabetik)

Tarandığı Veritabanları

DAAI - Design and Applied Arts Index

Yayın Yeri

Mimarlar Odası İzmir Şubesi - İzmir Mimarlık Merkezi
1474 Sokak No: 9 Alsancak İzmir
Tel: (232) 463 66 25 (pbx)
Faks: (232) 463 52 12
egemim@izmimod.org.tr
www.izmimod.org.tr

Akhisar Temsilciliği: (0236) 414 86 50
Aydın Temsilciliği: (0256) 213 45 33
Dikili Temsilciliği: (0232) 671 85 02
Kuşadası Temsilciliği: (0256) 612 00 91
Manisa Temsilciliği: (0236) 232 68 07
Nazilli Temsilciliği: (0256) 312 84 83
Ödemiş Temsilciliği: (0232) 545 73 73
Salihli Temsilciliği: (0236) 715 08 23
Turgutlu Temsilciliği: (0236) 312 04 21
Uşak Temsilciliği: (0276) 212 29 57

Abone ve Reklam İletişim

Binat İletişim & Danışmanlık
Barbaros Bulvarı Dörtüzlü Çeşme Sok. No: 2
Güneş Apt. K: 6 D: 7 34353 Beşiktaş / İstanbul
Tel: (212) 259 90 79 Faks: (212) 259 16 46
info@binatdanismanlik.com
Reklam Yöneticisi: Teoman Coşkun
abonelik.binatdanismanlik.com

Baskı

12.matbaa
İbrahim Karaoğluanoğlu Cad.
No:35 34418 Kağıthane, İstanbul
T. +90 212 281 25 80
info@onikincimatbaa.com
Sertifika No: 46618

• Ege Mimarlık makale seçimleri hakemler tarafından yapılmaktadır. Sadece hakemli seçim sürecinden geçen yazılar "makale" kategorisinde yer almaktadır.

BAŞYAZI ...2**İNGİLİZCE ÖZET ...4****HABERLER ...6****YARIŞMA**

Torbalı Belediyesi Belediye Hizmet Binası, Pazaryeri ve Otopark ile Yakın Çevresi Ulusal Mimari Proje Yarışması ...12

Cem Sorguç

Torbalı Belediyesi Yarışması Örneğinde 2020 Pandemi Koşullarında Mimari Proje Yarışma Değerlendirmesi ...14

Uşak Belediyesi Yayalaştırılan Sokaklar Mimarlık Kentsel Tasarım Fikir Proje Yarışması ...18

Ebru Yılmaz

Uşak Belediyesi Yayalaştırılan Sokaklar Mimarlık-Kentsel Tasarım Fikir Proje Yarışması Üzerine Bir Değerlendirme ...20

İNCELEME

Meral Ekincioglu

"Society of Architectural Historians" Konferansı Merceğinden Çağdaş Mimarlığın Problemlerine Dair ...24

İZ BIRAKANLAR

F. Feyzal Özkaban

Modernist Öncü Rıza Aşkan ...30**TEMA****TAMİR ...40****GÖRÜŞ**

Dilara Yaraş Er

Yapılı Çevrenin Korunması ve Emek Kavramı İlişkisi ...41

Doğa Tüven

Engelsiz Yaşam İçin Kent Tadilatları ...41**ATÖLYE**

Ayşegül Çakan, Zeynep Dünder, Nurten Ö. Gökmen, Fulya Selçuk

İzmir Yaratıcı Tamir İşliği ...42**MAKALE**

Halil İbrahim Düzenli

Tamir, Tadil ve Tarih: Turgut Cansever Restorasyonlarının Anlamsal İçeriği ...48

MAKALE

Suna Çağaptay

Yeniden İnşa Edilen Geçmiş: Ayasuluk'taki Takip Kapısının Bizans Dönemindeki Tamiri ...56

MAKALE

Yekta Özgüven, A. Kumsal Şen Bayram, Emel Cantürk

Mimari Tasarım Stüdyosunda Bir Tamir Deneyimi: COVID-19 ve Uzaktan Eğitim Süreci ...64

MAKALE

Nilay Özlü

II. Mahmud'dan II. Meşrutiyet'e Topkapı Sarayı Onarımları ...70

MAKALE

Burkay Pasin, Güzden Varinlioğlu, Kıvanç Kılınç
Alternatif Bir Kentsel Tamirat Pratiği Olarak Darağaç ...78

MAKALE

Umut Devrim Tunca, Eti Akyüz Levi

Kırsal Yerleşimlerin Koruma Sorunları: İzmir Örneği ...86

MAKALE

Neslihan Serdaroğlu Sağ, Aykut Karaman
Kentsel Dönüşüm Projelerinin Akıllı Büyüme İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilebilmesine Yönelik Bir Model Önerisi ...94

MAKALE

Kutluğ Savaşır, Nurdan Kasul

Bir Afet Konutuna Enerji Etkinlik Bağlamında Yapılacak Tadilatların Fayda-Maliyet Analiziyle Değerlendirilmesi ...102

MAKALE

Ahmet Vefa Orhon

Sürdürülebilir Mimarlık Olgusuna Döngüsel Ekonomi Perspektifinden Etyişimsel Bir Bakış ...110

MAKALE

Ali Dur, Arzu Erdem

Kültürel Bir Tamirat Şansı: Pandeminin Yarattığı Yeni Kültürel ve Materyal Gerçekliğin Yeni Babil Üzerinden Okunması ...118

MAKALE

Senem Doyduk

Tamirden Restorasyona; Uzmanlık Alanının Erişilebilirliği Üzerine... ...126

MAKALE

Hakan Yıldız, H. Tuba Bölük

Bir Modernleşme Güzergahı: Tamir-Tadilat'tan Onarım-Restorasyon'a ...132

MAKALE

Dilara Taciroğlu, Müge Cengiz

Değişimin ve Dönüşümün İzlerini Sürmek: Bir Cumhuriyet Dönemi Mirası Silahçioğlu Hanı ...138

MAKALE

Funda Uz, Ayşe Tuğçe Pinar

Mimari Proje Stüdyosu Deneyimi Olarak "Tamirin Araçsallığı": DOLAPDERE RECORD ...146

MAKALE

Nazife Aslı Kaya

Planlı Eskime, Tüketici, Tamir Eylemi ve Tamir Topluluğu İlişkisi ...154

YAYIN TANITIM

Pinar Gökbayrak

Pinar Gökbayrak ile Arketon Üzerine ...160

Değerli meslektaşlarımız,
Önemli afeti büyük yaralar olarak
atlatmaya çalışıyoruz.

Pek çok canımızı yitirdik, zamanla iyileşiriz
diye düşünüyoruz ancak Murathan Mungan'ın
şiiri aklımıza geliyor: "... zamanla o boşluk
doldu sanırsınız oysa o boşluğu dolduran
eksilmenizdir..."

Deprem ile hepimiz eksildik. Kimimiz
sevgilisini, kimimiz annesini, babasını, kimimiz
sürekli alışveriş yaptığı mağazanın müdürünü
kaybetti. Eksildi.

İzninize sığınarak yaşadığımız afetin
getirdikleri ve yitirdiklerimiz sebebi ile eksilmiş bir
kişi olarak bu yazıyı da eksik bırakmak istiyorum.

Yitirdiklerimize saygıyla...

ŞUBE'DEN

EGE MİMARLIK'TAN

Ege Mimarlık dergimizin 108. sayısı "Tamir"
temasıyla karşınızda.
Yayın Komitemizin, yapmış olduğumuz
tema çağrısına gelen onlarca nitelikli
makale, görüş yazısı ve atölye başvurusundan
zorlanarak yaptığı ön-değerlendirmenin ardından,
hakemli makale değerlendirme sürecinin de
tamamlanmasıyla sayımız son haline ulaştı. Bir
süredir 80 sayfa olarak yayınladığımız dergimizin
bu sayıya özel olarak 160 sayfa oluşu, içeriğinin
zenginliği hakkında sadece nicel bir ipucu
veriyor. Bulunduğumuz döneme derinlemesine
bir bakış geliştirebilmek, bugünden geleceğe
yapıcı bir yaklaşımın önünü açmak üzere seçilmiş
olan "tamir" teması; içeriği oluşturan makaleler
ve atölye çalışması ile kapsamlı bir şekilde ele
alındı. Farklı tasarım disiplinlerinden yaklaşımları
da içeren 108. sayımız, yine çok yönlü bir Ege
Mimarlık içeriğinin ortaya çıkmasını sağladı.
Katkı koyan tüm yazarlarımıza ve hakemlerimize
teşekkürler.

Sayımızın içeriğinde, tema kapsamında üretilen
metinlerin yanında ayrıca, dergimizin klasikleşmiş
bölümlerinden İz Bırakanlar'da Rıza Aşkan'ı;
Yarışmalar'da Uşak ve Torbalı Belediyelerinin
düzenlediği iki önemli ulusal mimarlık ve kentsel
tasarım yarışmasını; İnceleme bölümümüzde ise
Meral Ekincioğlu'nun bu yıl pandemi sürecinde
73.'sü düzenlenen Uluslararası "Society of
Architectural Historians" (SAH) Konferansı'ndan
tanıklıklarını aktardığı değerli metni bulacaksınız.

"İçinde yaşadığımız dönem, tüketim
ekonomisinin kültürel, ekonomik, ekolojik ve
biyolojik boyutlarını daha keskin bir biçimde
gün yüzüne çıkarttı. Kentlerin, yerleşimlerin ve
mekânların tıpkı gündelik yaşam nesneleri gibi,
tüketim ekonomisinin bir parçası olduğu gerçeği
ile yüzleşmeye ve bunu sorgulamaya başladık.
Ege Mimarlık 108. sayısında bu sorgulamanın
içinde yer alabilecek 'Tamir' temasına yer vererek,
yıkım-yapım sarkacında yeni yorumlara yer açmayı
amaçlıyor."

108. sayımızı şekillendiren tema metnimizi
bu cümlelerle başlatmıştık ve sayımız baskıya
girmeden hemen önce, 30 Ekim tarihinde İzmir'de,
büyük bir deprem yaşadık. Depremde yaşadığımız
büyük kayıplarla birlikte kentlerimizin içinde
bulunduğu problemlerle bir kez daha, üzüntüyle
yüzleştik. Deprem, kentlerimizin mevcut yapı
stoku ve yapı üretimi gibi başlıklar coğrafyamızda
önemini bize tekrar hatırlatan çalışma alanları
olarak ön plana çıkarken; "tamir" sayımızın yer
açmayı amaçladığı yeni yorumların bu tartışmalara
iyi bir zemin oluşturabileceğini düşünüyoruz.

Depremde kaybettiğimiz tüm canları saygıyla
anıyoruz.

İyi okumalar diliyoruz.

YAYIN KOMİTESİ

YÖNETİM KURULU

Acoustic Lighting

red dot design award
winner 2019

Derby'nin hikayesi için
kodu okutunuz.

TEPTA
AYDINLATMA

COMPETITION**Architectural Project Competition Evaluation in the Case of Torbalı Municipality Competition in 2020****Pandemic Conditions***Cem Sorguç, Architect***An Evaluation on the Uşak Municipality Pedestrianized Streets Architecture-Urban Design Idea Project Competition***Ebru Yılmaz, Assoc. Prof. Dr., İzmir Institute of Technology Department of Architecture***PROJECTION****On Contemporary Architectural Problems through the Lens of “Society of Architectural Historians” Conference***Meral Ekinçioğlu, Ph.D., Architect***MEMORABLE FIGURES****Modernist Pioneer Rıza Aşkan***F. Feyzal Özkaban, Asst. Prof. Dr., Dokuz Eylül University Department of Architecture***“REPAIR”****ARGUMENT****The Relation Between Protection of the Built Environment and the Concept of Labor***Dilara Yaraş Er, Architect***City Renovations for a Life Without Barriers***Doğa Tüven, Architecture Student***WORKSHOP****Izmir Creative Repair Workshop***Ayşegül Çakan, Zeynep Dündar, Nurten Özdemir Gökmen, Fulya Selçuk; (all) Research Asst., Dokuz Eylül University Department of Architecture***ARTICLE****Repair, Renovation and History: The Content of Turgut Cansever’s Restoration Projects***Halil İbrahim Düzenli, Asst. Prof. Dr., Samsun University Department of Architecture***KEYWORDS** repair, renovation, history, restoration, Turgut Cansever**ARTICLE****Rebuilding the Past: The Byzantine Repair of the Gate of Persecutions at Ayasoluk***Suna Çağaptay, Asst. Prof. Dr., Bahçeşehir University Department of Architecture; Post-doc. Research Assoc., University of Cambridge Faculty of Classics*
KEYWORDS repair; historical, religious and visual context; spolia; Byzantine; Ayasoluk; Ephesos**ARTICLE****A Repair Experience in Architectural Design Studio during COVID-19 Pandemic and Distance Education***Yekta Özgüven, A. Kumsal Şen Bayram, Emel Cantürk; (all) Asst. Prof. Dr., Maltepe University Department of Architecture***KEYWORDS** architectural design studio, internet based distance education, online education, COVID-19 pandemic.**ARTICLE****Topkapı Palace Renovations from Mahmud II to the Second Constitutional Era***Nilay Özlü, Asst. Prof. Dr., Altınbaş University, Oxford University***KEYWORDS** Topkapı Palace, Architectural Preservation, Restoration, Renovation, The Council of Monuments, Late-Ottoman Era**ARTICLE****Darağaç as an Alternative Urban Repair Practice***Burkay Pasin, Assoc. Prof. Dr., İzmir University of Economics Department of Architecture*
Güzden Varinlioğlu, Assoc. Prof. Dr., İzmir University of Economics Department of Architecture
*Kıvanç Kılınç, Assoc. Prof. Dr., American University of Beirut (AUB) Department of Architecture and Design***KEYWORDS** urban transformation, gentrification, urban repair, Darağaç Collective, Umurbey Neighborhood**ARTICLE****Conservation Problems of Rural Settlements: Case of İzmir***Umut Devrim Tunca, Asst. Prof. Dr., İzmir Kavram Vocational School Architectural Restoration Program*
*Eti Akyüz Levi, Prof. Dr., Dokuz Eylül University Department of Architecture***KEYWORDS** rural, vernacular, conservation, repair, maintenance, sustainability**ARTICLE****A Model Proposal for Evaluating Urban Regeneration Projects within the Framework of Smart Growth Principles***Neslihan Serdaroğlu Sağ, Asst. Prof. Dr., Konya Technical University Department of Urban and Regional Planning**Aykut Karaman, Prof. Dr., Altınbaş University Department of Architecture***KEYWORDS** urban regeneration, smart growth, sustainable development, holistic evaluation**ARTICLE****Evaluation of the Repairs to be Made in a rural Housing in the Context of Energy Efficiency by Using Benefit-Cost Analysis***Kutluğ Savaşır, Asst. Prof. Dr., Dokuz Eylül University Department of Architecture**Nurdan Kasul, Research Asst., Dokuz Eylül University Department of Architecture***KEYWORDS** energy efficiency, renovation, cost-benefit analysis, disaster houses**ARTICLE****A Dialectic View on Sustainable Architecture Through the Circular Economy Perspective***Ahmet Vefa Orhon, Assoc. Prof. Dr., Dokuz Eylül University Department of Architecture***KEYWORDS** circular economy, circular building, circular architecture, sustainable architecture**ARTICLE****Chance for a Cultural Repair: Reading the New Cultural & Material Reality of the COVID-19 Pandemic from the Lenses of New Babylon***Ali Dur, M. Arch., Lecturer, Kadir Has University Department of Architecture**Arzu Erdem, Prof. Dr., Kadir Has University Department of Architecture***KEYWORDS** Utopias, New Babylon, COVID-19, Virtual Platforms, Time-and-space**ARTICLE****From Repair to Restoration: An Overview on the Accessibility of the Area of Expertise...***Senem Doyduk, Asst. Prof. Dr., Sakarya University Department of Architecture***KEYWORDS** repair, restoration, architectural conservation, conservation history**ARTICLE****A Modernization Route: From Repair-Alteration to Maintenance-Restoration***Hakan Yıldız, Tuba Bölük; (both) Research Asst., Mardin Artuklu University Department of Architecture***KEYWORDS** conservation, translation, modernization, cultural heritage**ARTICLE****Tracing Change and Transformation: A Republican Heritage, Silahçioğlu Inn***Dilara Taciroğlu, Müge Cengiz; (both) M. Arch., Conservation Specialist***KEYWORDS** early republican heritage, İzmir Silahçioğlu Inn, İzmir’s Inns**ARTICLE****“Instrumentalism of Repair” as an Architectural Project Studio Experience: DOLAPDERE RECORD***Funda Uz, Assoc. Prof. Dr., Istanbul Technical University Department of Architecture**Ayşe Tuğçe Pınar, Research Asst., Istanbul Technical University Department of Architecture***KEYWORDS** architectural project studio, Dolapdere, mapping, section-collage, architectural program**ARTICLE****Relations Between Planned Obsolescence, Consumers, Repair and Repair Community***Nazife Aslı Kaya, Asst. Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebalı University Department of Industrial Design***KEYWORDS** planned obsolescence, design for repair, design for limited repair, repair community, right to repair**PUBLICATION****On Arketon with Pınar Gökbayrak***Pınar Gökbayrak, Arketon Publication Coordinator, Architect**Interview: Özlem Erdoğan Erarslan, Prof. Dr.*

DECOMAR

mermer tasarım & tezgah

DECOMAR, Karmersan Granit Mermer Ltd. Şti. Markasıdır.

- * Mermer
- * Granit
- * Kuvars
- * Doğal Taş
- * Seramik Porselen

Grande Massimo

C E R A M I C

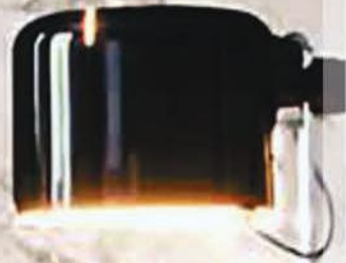
MARAZZI

santamargherita

THE ORIGINAL ITALIAN SURFACE

YENİ

KARMERSAN

Granit & Mermer San. Tic. Ltd. Şti.

0507 562 45 87 | 0553 265 02 91

0532 416 11 03

decomar_karmersan

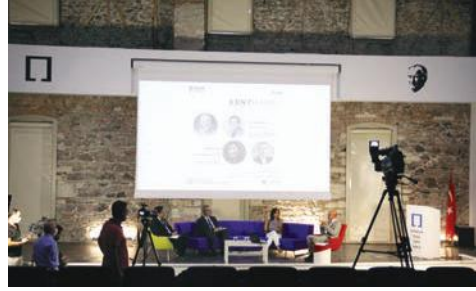
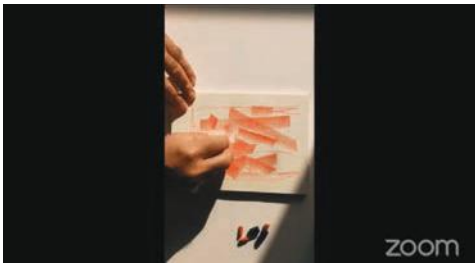
www.karmersan.com.tr

info@karmersan.com.tr

Çavuş Mah. 217 Sok. 24/1 Menemen/İZMİR

Mimarlık Haftası Çevrimiçi Etkinliklerle Kutlandı

Mimarlık Haftası, Mimarlar Odası İzmir Şubesi tarafından her yıl geleneksel olarak üyelerle bir araya gelinerek çeşitli etkinliklerle kutlanıyor. Şube, bu sene içinde olduğumuz pandemi günlerinde birlik olmanın önemini bir kez daha derinden kavrayarak ve bunun sorumluluğunu taşıyarak bu özel haftada üyeleriyle buluşacağı dolu dolu bir çevrimiçi program hazırladı.

Uluslararası Mimarlar Birliği (UIA)'nin bu yıl için belirlediği "Daha İyi Bir Kentsel Geleceğe Doğru" teması etrafında çeşitli etkinliklerle şekillendirilen Mimarlık Haftası 2020 programında söyleşiler, tartışmalar, sunumlar, röportajlar ve bir bisiklet gezisi yer aldı. Etkinlikler, Cosentino ve Massive Parke Sistemleri'nin sponsorluğunda gerçekleştirildi.

Mimarlık Haftası kutlamalarında açılış konuşmalarını 5 Ekim tarihinde çevrimiçi olarak Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Dr. İlker Kahraman, Aydın Temsilciliği Başkanı Cemre Şahin Kazıcı ve İzmir'de önemli üretimlerde bulunmuş olan Y. Mühendis Mimar Güngör Kaftancı gerçekleştirdiler.

Hafta kapsamında 7 Ekim Çarşamba günü İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı Tunç Soyer ve Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yönetim Kurulu Başkanı Dr. İlker Kahraman'ın konuk olduğu "Kent Hakkı: İzmir Projeleri Üzerine" söyleşisi gerçekleştirildi. Doç. Dr. Zehra Akdemir Veryeri ve Doç. Dr. Koray Velibeyoğlu'nun moderasyonuyla gerçekleştirilen söyleşide Soyer ve Kahraman'a yöneltilen sorular, sosyal medyadan yapılan çağrıya cevaben meslektaşlardan ve kentlilerden gelen sorulardan derlendi. Kahraman ve Soyer İzmir projeleri üzerinden tarihsel miras, Tarihi Kemeraltı Çarşısı'nda yürütülen projeler, TARKEM'in yaklaşım biçimi, Alsancak Nazım İmar Planı çalışmaları, Liman Arkası Bölgesi ve Ege Mahallesi ile ilgili çalışmalar, Belediye'nin yeşil altyapı stratejisi gibi konularda görüşlerini belirttiler ve yürütülen çalışmalardan bahsettiler.

8 Ekim Perşembe günü Mimarlık Haftası kutlamalarında Mimarlar Odası İzmir Şubesi'nin 3. kez gerçekleştirdiği Mimarlık Maratonu'nun ilk oturumu

yer aldı. Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yönetim Kurulu üyesi Yelda Tuna'nın yürütücülüğünde gerçekleşen etkinlikte Atölye Sim'den Gözde Susam İnanç, Emre Kolçak Mimarlık'tan Emre Kolçak, Mert Uslu Mimarlık'tan Merve Çelik ve maeshup.com ile Nusret Uşun çalışmalarını aktardılar.

Kutlamaların 4. gününde Helsinki Tampere Üniversitesi'nde görevli Dr. Mimar Hüseyin Yanar, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde görevli Doç. Dr. Deniz Dokgöz ve aynı üniversitede Araştırma Görevlisi olan Mimar Rafet Utku, "Eskiz Haller: Salgının Ortasında" başlıklı bir çevrimiçi oturumda bir araya geldiler. Etkinlik, bir sonraki günde Dokgöz ve Utku'nun yine eskiz çalışmaları

üzerine kurguladıkları çevrimiçi atölyelerle devam etti.

Mimarlık Haftası kutlamaları, üyeleri fiziksel fakat mesafeli olarak bir araya getiren "Rota-Kıyı" bisiklet gezisi ile tamamlandı. Gezi kapsamında İzmir Körfezi etrafında yer alan bir dizi yapı, mimarları ile birlikte ziyaret edildi.

Mimarlar Odası İzmir Şubesi, üyeleri ile yüz yüze gelerek Mimarlık Haftası'nı kutlayabileceği günleri hasretle beklerken; bu özlemi hafifleteceğini umduğu bir Mimarlık Haftası programında, mesleki birliği güçlendirecek ve geleceğe birlikte düşünerek bakmayı sağlayacak çevrimiçi etkinliklerle meslektaşlarla buluştu.

İzmir Mimarlığına Katkı Koyanlar Vefa Programı

"İzmir Mimarlığına Katkı Koyanlar Vefa Programı", İzmir mimarlığına katkı vermiş kişilere şükran sunmak, düşüncelerini ve çalışmalarını hatırlatmak, kendilerini ve yaptıklarını yeniden gündeme getirmek amacıyla Mimarlar Odası İzmir Şubesi tarafından kurgulandı.

Programın ilk oturumu Mimarlık Haftası etkinlikleri kapsamında 6 Ekim Salı günü değerli mimar Fahri Nişli üzerine çevrimiçi bir panelle gerçekleştirildi.

Moderasyonunu Prof. Dr. Deniz Güner'in gerçekleştirdiği ve üç bölümde kurgulanmış olan panelin ilk oturumunda Fahri Nişli'nin meslektaş ve damadı Yüksek Mühendis Mimar Ersin Pöğün yer aldı. Pöğün, Nişli'nin herkesin bildiği, tanıdığı kamusal kimliğinin ötesinde pek bilinmeyen özel dünyasına, karakterine, mizacına, jest ve reflekslerine kısaca değindiği bir sunum gerçekleştirdi. İkinci oturumda ise Prof. Dr. Özen Eyüce, Nişli'nin İzmir mimarlığındaki yerini ve çalışmalarının özgün yanlarını ele aldığı sunumu ile yer

aldı. Panelin son bölümünde ise "1950-1980 Yılları Arasında İzmir Mimarlığında Fahri Nişli" başlıklı yüksek lisans tezini yeni tamamlamış olan Y. Mimar Berrak Suluova ve Suluova'nın tez danışmanı Prof. Dr. Didem Akyol Altun; Nişli'nin 1944 yılında başlayan mimarlık serüvenini, ürettiği tüm işleri ve yapılarını gözler önüne seren bir sunum gerçekleştirdiler.

Panelin sonunda İzmir mimarlığına çok önemli katkılar sunmuş Mimar Fahri Nişli'ye iletmek üzere bir teşekkür plaketi Mimarlar Odası İzmir Şubesi adında Yüksek Mühendis Mimar Ersin Pöğün'e sunuldu.

İzmir Mimarlığına Katkı Koyanlar Vefa Programı: FAHRİ NİŞLİ paneline İzmir Mimarlık Merkezi youtube kanalından ulaşılabilir.

17. Ulusal Mimarlık Ödülleri Sahiplerini Buldu

TMMOB Mimarlar Odası'nın iki yılda bir düzenlediği ve bu yıl 17. kez gerçekleştirilen Ulusal Mimarlık Sergisi ve Ödülleri sahiplerini buldu. Programda yapı, proje ve fikir dallarındaki ödüller 18 Eylül 2020 tarihinde çevrimiçi olarak düzenlenen törenle açıklandı. Mesleki alanda büyük önemi olan Ulusal Mimarlık Ödülleri'ne layık görülen kişiler ve projeler aşağıdaki gibidir.

Mimar Sinan Büyük Ödülü
Nişan Yaubyan

Anma Programı (2020-2022)
Vedat DALOKAY

Mimarlığa Katkı Dalı Ödülü
Reha Günay

Mimarlığa Katkı Dalı Ödülü
Mehmet Özdoğan

Yapı Dalı Ödülü
Troya Müzesi, Çanakkale
Ömer Selçuk Baz

Yapı Dalı Ödülü
Gökçeada Lise Kampüsü (Gökçeada-Çanakkale)
Ali Eray, Pınar Gökbayrak, Burçin Yıldırım

Yapı Dalı Ödülü
Garanti BBVA Bankası Teknoloji Kampüsü (İstanbul)
Ali Hızıroğlu, Ertun Hızıroğlu

Yapı/Koruma Dalı Ödülü
Mısır Arap Cumhuriyeti İstanbul Başkonsolosluğu (İstanbul)
Ayşe Karademir, Süreyya Saruhan

Yapı/Çevre Dalı Ödülü
270° Sivrihisar (Eskişehir)
Emre Torbaoğlu, Arif Bıltır, Evrim Akcan

Proje Dalı Ödülü
Palanga Keçi Korunağı (Erzincan)
Kerem Erginoğlu, Hasan Çalışlar

Proje/Koruma Dalı Ödülü
Zonguldak Üzülmek Kültür Vadisi (Zonguldak)
Eda Yazkurt Pelenk, Burak Pelenk

Fikir Sunumu Dalı Ödülü
SOLID[IN]K
Ecenur Sezgin

Fikir Sunumu Dalı Ödülü
Kabuk
Nizam Onur Sönmez, Derya Uzal, Furkan Balci, Tevfik Saygın Özcan

Mimarlar Odası Oktay Ekinci Basın Ödülleri ve Çevreye Katkı Özel Ödülü Sahiplerini Buldu

Sağlıklı ve nitelikli kentlerin, doğanın, çevrenin ve var olan tarihsel değerlerin korunması mücadelesinin büyük önem taşıdığı günümüzde, basın alanından toplum, kent, kültür ve çevre sorunlarına duyarlılık gösteren, bu alanlarda toplumsal duyarlılığın artırılmasına aracılık eden kişilere 2012 yılından bu yana Mimarlar Odası Oktay Ekinci Basın Ödülü verilmektedir.

Ayrıca, yine Mimarlar Odası Genel Merkezi tarafından, yaşanabilir çevre hakkını engelleyen, tarihi ve doğal dokuyu tahrip eden ve kültürel değerleri yozlaştıran merkezi-yerel yönetim politikalarına karşı duran bir anlayışla; kentlerimizde ve kırsal alanda yapı ve doğal çevrede yaşanan tahribatı engellemek amacıyla kent ve çevre mücadelelerine katkı verenleri onurlandırmak amacıyla Mimarlar Odası Çevreye Katkı Özel Ödülü verilmektedir.

2020 yılında bu iki önemli ödülün layık görüldüğü kişiler şöyledir.

Oktay Ekinci Basın Ödülü
Nurcan Bilge Gökdemir

“Yatay rant düzeni”, “Bir yetki darbesi daha: İstanbul Boğazı İBB’den alınıp Erdoğan’a bağlanıyor!”, “Yazlık saraya arazi yetmiyor”, “Özelleştirme kıyıya dayandı”, “Saray’a tahsise ‘kamu hizmet alanı’ kılıfı” ve benzeri çalışmalarından ötürü Gökdemir, ödüle layık görülmüştür.”

Oktay Ekinci Basın Ödülü
Zafer Arapkirli

“Ülke genelinde yaşanan çevre tahribatına, toplumsal yaşama, temel insan hak ve özgürlüklerine, yapı ve çevrenin, kültürün ve özgürlükçü demokrasinin geleceğine yönelik çalışmaları ile kamuoyunu bilgilendiren değerli gazeteci ödüle layık görülmüştür.”

Çevreye Katkı Özel Ödülü**Prof. Dr. Sayın Doğan Kantarcı**

“Doğal, kültürel ve mimari mirasın korunması için yürütülen çevre mücadelesindeki çok yönlü çalışmaları, üstün gayretleri ve özverileri nedeniyle ödüle layık görülmüştür.”

Çevreye Katkı Özel Ödülü**Hasan Bektaş**

“İstanbul’un silüetini oluşturan önemli simgelerinden biri olan Haydarpasa Garı ve çevresinin korunmasına yönelik çalışmalarından dolayı “Haydarpasa Dayanışması” adına ödüle layık görülmüştür.”

Mimarlar Odası 47. Olağan Genel Kurulunun Ardından Yeni Dönem Merkez Yönetim Kurulu Görev Dağılımı Yapıldı

Mimarlar Odası kurulduğu 1954 tarihinden bu yana; mesleğin kamu yararına gelişimi, mimarlığın, yapı çevrenin ve toplumsal kültürün üretiminde asli bir öge olduğunun toplumun tüm kesimleri tarafından benimsenmesi, kamusal politikaların her düzeyinde nitelikli mimarlığın hedeflenmesi, kentlerin ve çevrenin kimlikli, planlı ve sağlıklı gelişmesi amacıyla; “toplum hizmetinde mimarlık” anlayışı ile çalışmalarını yürütmektedir. Yeni Koronavirüs (Covid-19) salgınının ülkemizde yayılmasının önlenmesi amacıyla ilgili kurum ve kuruluşların uyarıları gereğince ertelenen Mimarlar Odası 47.Olağan Genel Kurul Toplantısı 18-19 Eylül 2020 tarihlerinde gerçekleştirilmiş; 46.Çalışma Dönem çalışmaları, deneyim ve birikimler değerlendirilerek; yeni döneme yön vermek üzere öneriler getirilmiş; 20 Eylül 2020 Pazar günü yapılan seçimler ile 2020-2022 yılları arasında görev

alacak olan 47.Dönem Merkez Yönetimi ve Organlar belirlenmiştir. 47.Dönem Merkez Yönetim Kurulu 28 Eylül 2020 tarihinde yaptığı ilk toplantısında aldığı kararla, görev paylaşımını aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

GENEL BAŞKAN Deniz İncedayı

GENEL BAŞKAN YARDIMCISI

Cüneyt Zeytinci

GENEL SEKRETER Sinan Tütüncü

GENEL SAYMAN Hakan Kılınçarslan

ÜYE Ayşen Ciravoğlu

ÜYE Semra Arslan

ÜYE İshak Memişoğlu

47.Çalışma Döneminde Mimarlar Odası Merkez Yönetim Kurulu olarak;
 . mimarlık, kent, çevre ve yaşam değerlerimizin korunması, nitelikli ve sağlıklı yaşam çevrelerinin, kentsel ve kırsal yapı çevrenin şehircilik ve planlama esaslarına bağlı üretilmesi,
 . tarihsel, kültürel ve doğal

değerlerin, tarım arazilerinin ve orman alanlarının korunması, kent ve planlama politikalarının kamu yararına geliştirilmesi,

. temel hak ve hürriyetlerden eşitlik ve sosyal adalet gereklerince yararlanma hakkının sağlanması,
 . mimarlık eğitiminde standartların ve kalitenin yükseltilerek geliştirilmesi,
 . mimarlık mesleğinin gerek düşünsel alanını gerekse de uygulamasının niteliğinin artırılması,
 . mesleki hak ve yetkilerin korunması, mesleği yapmaya yetkin uzmanların sunduğu nitelikli mimarlık, mühendislik ve planlama hizmetlerinin topluma ulaşmasının sağlanması,
 . meslektaşlarımızın yaşadığı sorunların çözüme kavuşturulması ve koşullarının iyileştirilmesi,
 . mesleki beklentilerimizin ve mesleki sorunlarımızın farkındalığının artırılması,
 . mesleki etkinlik alanlarımızın korunmasının ötesinde genişletilmesi,
 . mesleki itibarımızın toplumsal düzeyde yükseltilmesi,
 . meslek mensuplarının yetkinliklerinin ve nitelikli hizmetlerin güvencesi olan meslek kuruluşumuzun kamusal ve özerk yapısının; örgütlenme hakkının korunması ve geliştirilmesi,
 . örgütümüzün tüm birimleri ile birlikte güçlü bir biçimde sürekliliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması,

. tarihi varlıkları ve doğal çevreyi tahrip eden, kültürel değerleri yozlaştıran ve hukuksal denetimi devre dışı bırakan anlayışa karşı; tüm meslektaşlarımız, örgütümüz ve duyarlı toplum kesimlerinin birlikteliğine dayalı bir dayanışma anlayışı ile mücadele edilmesi, hedefleriyle;
 . mesleğimiz, kentlerimiz ve ülkemiz için 65 yılı aşkın süredir bilimin rehberliğinde ve kamu yararı doğrultusunda devam eden onurlu yürüyüşümüzü sürdürmekte kararlıyız.

Genel Kurulumuza ve seçime katılarak katkı sunan tüm değerli delegelerimize ve üyelerimize; konuk olarak destek veren mimarlık dostlarına, Oda emekçilerine, toplum hizmetinde bir mimarlık için yürüttüğümüz mücadelemize katkı veren duyarlı tüm kesimlere teşekkürlerimizi sunuyoruz.

MİMARLAR ODASI**47. DÖNEM MERKEZ YÖNETİM KURULU**

İzmir Depremi Ön Raporu Basın Açıklaması ile Sunuldu

Mimarlar Odası İzmir Şubesi ve TMMOB İzmir İl Koordinasyon Kurulu tarafından gönüllü üyelerimizle sahada yürütülen çalışmalar sonucu oluşturulan 30 Ekim İzmir Depremi Ön Raporu, TMMOB Yönetim Kurulu Başkanı Emin Koramaz ve Yönetim Kurulu Üyeleri ile Mimarlar Odası Merkez Yönetim Kurulu Genel Sekreteri Sinan Tütüncü'nün katılımıyla düzenlenen basın toplantısı ile paylaşıldı.

İzmir Depremi Ön Raporu'na izmimod.org.tr web sitemizden erişilebilir. Mimarlar Odası İzmir Şubesi, depremin hemen sonrasında TMMOB İzmir İl Koordinasyon Kurulu ile birlikte ağır hasarlı olan binaların olduğu yerlerde alan ziyaretlerine başlamıştır. Amaç, doğru bilginin oluşturulması için yerinde sıcak sığağına gözlem yapmaktır. Yine bu doğrultuda 31 Ekim Cumartesi günü de İzmir İl Koordinasyon Kurulu başkanlığında ilgili odalar yerinde tespitler ve belgeleme yaparak şu ana kadar en doğru bilgiyi oluşturmuş ve bu bilgi güncel tutulmuştur.

Depremi ilk anda yarattığı büyük zararın fotoğrafını oluşturabilmek ve enkaz kaldırma çalışmaları sonrasında kaybolacak bilgileri elde etmek amacıyla; drone çekimleri, fotogrametrik yöntemler ve lazer tarama cihazları kullanılmıştır. Ayrıca ilerleyen saatlerde arama kurtarma çalışmaları sırasında yapılarda anlık yatma ve çökme miktarlarının tespit edilebilmesi için sahada ölçümler gerçekleştirilmiştir

ve bilgiler AFAD ekipleri ile anında paylaşılmıştır.

Bu bilgilerle oluşturulmuş haritaya <http://u.osmfr.org/m/517134/> adresinden erişilebilir.

Ayrıca depremde yapıları zarar görmüş hemşehrilerimizin kendi yapıları ile ilgili bilgileri kendilerinin girebileceği, bu sayede elde edilen fotoğraflardan ön inceleme yapabileceğimiz bir program da oluşturulmuştur. Amaç ağır hasarlı yapılara hemen müdahale edilmesi için Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü'ne veri akışı sağlamaktır.

Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü ile defalarca yapılan görüşmeler sonucunda Mimarlar Odası ve İnşaat Mühendisleri Odasından ilgili arkadaşlarımız hasar tespit eğitimi almışlar; ancak buna rağmen hâlâ bizlerle çalışılmak istenmemiştir. İzmirli mimar ve mühendislerin inatla sistemin dışında tutulması sebebi ile çalışmalarımızın İzmir İl Koordinasyon Kurulu çatısı altında yürütülmesine karar verilmiştir.

Bugünden itibaren alanda inşaat mühendisleri, mimarlar ve barodan katılacak avukat arkadaşlarımız ile gezecek ekipleri; yapınız ile doğru şekilde yönlendirmek için izmirdepremi.com adresinden gerekli bilgileri girmenizi ve TMMOB ekiplerinden destek almanızı rica ediyoruz. TMMOB bu işi sizlerin daveti ile yapabilmektedir, yetkisi yoktur. Yetki Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü ekiplerindedir. Oluşturduğumuz haritalama çalışmamızı kullanmak için Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü'nü tekrar göreve çağırıyoruz. TMMOB ekiplerinden görüş almak isteyen tüm hemşehrilerimizi ise izmirdepremi.com adresinden bilgi doldurmaya davet ediyoruz. Yükleyeceğiniz kişisel bilgiler 3. kişilerle paylaşılmayacak ve şahıslar tarafından haritada görünmeyecektir.

Depremde kaybettiğimiz hemşehrilerimizin yakınlarına başsağlığı dileriz. Bu acıyı bir daha yaşamamak umudu ile hepimize geçmiş olsun dileklerinizi sunarız.

TMMOB MİMARLAR ODASI İZMİR ŞUBESİ YÖNETİM KURULU

Geçmiş Olsun İzmir...

30 Ekim 2020 günü saat 14.52'de İzmir, Seferihisar'ın 17 km. açığında meydana gelen, Ege bölgesinin tamamında ve çevre kentlerde hissedilen 6.9 şiddetindeki depremde, çeşitli kaynaklardan gelen bilgilere göre, özellikle Bayraklı ve yakınlarında çok sayıda yıkılan bina olduğunu, depremin Seferihisar'da tsunami etkisi yarattığını ve meydana gelen hasarları bir kez daha üzümlere izlemekteyiz.

Öncelikle depremde zarar gören bütün yurttaşlarımıza ve bölge halkına geçmiş olsun dileklerinizi iletiyoruz; depremde hayatını kaybeden yurttaşlarımızı saygıyla anıyor, ailelerine ve toplumumuza başsağlığı diliyoruz. Bu depremin en az kayıpla atlatılmış olmasını umut ediyor, enkaz altında kalan vatandaşlarımıza acilen ulaşılmasını, yaralarının sarılmasını diliyoruz.

Deprem kuşağındaki ülkemiz bugün bir kez daha sarsıldı. Meydana gelmiş olan orta şiddetteki deprem İzmir, Seferihisar, Kuşadası, Bayraklı ve çevresinde büyük paniğe, kayıplara ve yıkımlara neden oldu. Birçok bina yıkıldı, ciddi hasarlar gördü, sular altında kaldı. Enkaz alanına ulaşmakta ve müdahalede yaşanan sorunları canlı olarak büyük üzümlere izliyoruz. Oysa bu şiddetteki bir depremde, sağlıklı ve denetimli planlama ve mesleki uygulama koşullarında yıkılan binalar, can kayıpları, yaralılar ve büyük hasarlar olmamalıydı.

Yaşadığımız afet dolayısıyla, bir kez daha mesleki eğitim, uygulama ve planlama alanında çağdaş bilimsel ölçütlerin ve mesleki denetimin önemini vurgulamak istiyoruz.

Afetlerin sonrasında değil öncesinde yapılacak bilimsel araştırmalarla, uzmanlarla işbirliğiyle, halkımızın can ve mal güvenliğinin, sağlıklı yaşam koşullarının, ekonomik güvenliğinin ve sürdürülebilir yaşam koşullarının sağlanmasının ülkemizin öncelikli gündem maddesi olabilmesi için bir kez daha yetkililere, yönetimlere çağrı yapmak istiyoruz.

TMMOB MİMARLAR ODASI
30 Ekim 2020

İzmir Mimarlık Merkezi Deprem Sonrasında Yoğun Çalışmalar İçin Merkez Hâline Getirildi

Mimarlar Odası İzmir Şubesi olarak depremin gerçekleşmesinden birkaç saat sonrasından itibaren konu ile ilgili yoğun çalışmalar sürdürülüyor. Çalışmaların sistemli olarak ve mümkün olduğunca hızlı şekilde devam edebilmesi için, İzmir Mimarlık Merkezi bir kriz üssü hâline getirildi ve TMMOB İl Koordinasyon Kurulu bileşeni odalarımız, Yer Çizenler Derneği ve odalarımızın diğer gönüllü üyeleri ile birlikte yapılmakta olan hasar formu doldurma ve haritalama çalışmaları burada gerçekleşiyor.

Yapılan çalışmalar kapsamında ilk aşamada; TMMOB İzmir İKK ile birlikte, İzmir'deki mevcut yapıların hasar durumlarının tespit edilebilmesi ve haritalandırılabilmesi amacıyla bir

web sitesi kurulmuştu (izmirdepremi.com). Bu web sitesi aracılığı ile kentliler, yapılarının hasar durumlarını web sitesinde yer alan basit bir form aracılığıyla ve yapı fotoğraflarıyla birlikte kaydederken; İzmir Mimarlık Merkezi'nde bu veriler, oluşturulan hasar tespit haritasına kaydediliyor. Merkezimizde güncel ve sürekli olarak, TMMOB gönüllüleri ile birlikte yürütülen çalışmalar kapsamında; hasar verileri ve tüm diğer odalar ile Şubemize yapılan müracaatlar bir araya getirilerek sahada hasar tespit çalışmalarını sürdüren TMMOB ekibi ile koordinasyon sağlanıyor. Yapıların hasar tespiti ile eş zamanlı olarak, depremde mağdur olan kentlilerimizin ihtiyaçları öğreniliyor ve dayanışma içinde sürecin

yapıcı bir şekilde aşılması için çalışmalar sürdürülüyor.

Mimarlar Odası İzmir Şubesi olarak kentimizi derinden etkileyen deprem felaketinin ardından, oluşan hasarların bir an önce giderilmesi ve yapıcı çözümler gerçekleştirilmesi; kentimizde gelecekte böylesi bir felaketin tekrar yaşanmaması için alınabilecek önlemler ile ilgili çalışmaları sürdürmeye devam ediyoruz.

#yoksayamazsın

İzmir'de yaşanan Kandilli Rasathanesinin verilerine göre 6.9 büyüklüğündeki depremde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerine göre 12 bina yıkık durumdadır. Şu ana kadar tespit edilen ağır hasarlı 192 bina vardır. Felakette 114 hemşehrimiz hayatını kaybetmiş 1035 hemşehrimiz yaralanmıştır. Böyle büyük acılar, acıyı yaşayanları birleştirdiği halde ne yazık ki bu örnekte acı etrafında birleşme gerçekleşmemiştir. Hayatını kaybeden pek çok hemşehrimiz vardır. Acımız büyüktür. Yaralarımızı sarmaya çalıştığımız bu günlerde evine girip giremeyeceğini bile bilemeyen pek çok hemşehrimiz vardır. Sürecin en başından beri Mimarlar Odası İzmir Şubesi ve İnşaat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi İzmir'li dostlarımızın yaralarını sarmak, bilgi kirliliğini ortadan kaldırıp bilimsel verilerle sorunu tüm gerçekliği ile ortaya çıkarmak için sahadadır. İzmir'i bilen, işinin ehli mimar ve mühendisler İzmir için canla başla mücadele ederken ve sahada olmak için ilgili mercilere çok defa başvuru yapmışken ne yazık ki anlaşılamayan bir şekilde sürecin dışında tutulmuşlardır. 81 ilden mimar ve mühendisler davet edilip otellerde konaklatılırken İzmir'i

bilen, İzmir'de yaşayan işinin ehli mimar ve mühendisler ilgili eğitimleri çevre ve şehircilik bakanlığından almış olmasına rağmen sahada yetkilendirilmemiştir. Bu yetkilendirmemenin tek nedeni, mimar ve mühendislerin İzmir'deki odalar adına süreçte yer almak istemeleridir. Meslektaşlarımız oda adına geldiklerini söyledikleri anda, odalar sahada görev almayacak diye sürecin dışına itilmişlerdir. İzmir'i seven, İzmir'deki herkesi hemşehri olarak gören, İzmir'de ikamet eden ve işinin ehli olduğunu her türlü ortamda kanıtlayabilecek meslek erbaplarını yok saymak kabul edilemez. Kamuya karşı sorumluluklarımızı her baskıya rağmen yerine getireceğimizi buradan duyurmaktayız. İşimizi yapmanın hiçbir kurum ve kuruluş tarafından engellenemeyeceğini, bu denli acılar yaşanmışken bile ötekileştirme yapılmaya devam edilmesini kesinlikle kabul etmiyoruz. 31 Ekim Saat 09:30 da TMMOB üyesi odalardan uzman meslektaşlarımızın katılımı ile bölgesel yapı tespitleri gerçekleştirilmiş, oluşturulan haritalar kamuoyuna sunulmuştur. İzmir Mimarlık Merkezi'nde kurulan koordinasyon biriminde interaktif olarak bilgi girişi yapılabilen bu sisteme girilen verilerin tetkiki sağlanarak hasarlı yapıların

veri girişlerinin yapılmasına devam edilmektedir. Deprem hayatımızın bir gerçekliğidir. 2020 yılında Dünya üzerinde gerçekleşen 6.5 ve üzeri büyüklüğe sahip depremlerde hayatını kaybeden 168 kişiden 155'inin ülkemizde yaşanan Elazığ ve İzmir Depremlerinde hayatlarını kaybetmiş olduğu da utancını taşıyacağımız bir gerçekliktir, #YOKSAYAMAZSIN! Hayatını kaybedenlerin hayatları, hayalleri umutları ve geride kalanların acıları gerçektir, #YOKSAYAMAZSIN. Tüm yaşanan bu sürecin akademik bilgiden bağımsız yanlış uygulamaların olduğu gerçeğini #YOKSAYAMAZSIN Her ne kadar Çevre ve Şehircilik İl müdürlüğü uzman odaları sürecin dışında tutmak istese de TMMOB İzmir İl Koordinasyon Kurulu hazırlamış olduğu haritalama sistemini halkımızın kullanımına sunulmuştur. Tüm hemşehrilerimizi izmirdepremi.com adresinden yapılarındaki hasarları bildirmesini istiyoruz. Her zaman olduğu gibi TMMOB ye bağlı odalar halkın yanındadır ve halka karşı sorumluluğunun bilincinde olarak elinde tuttuğu bilimsel bilgiyi tüm İzmir'liler ile paylaşacaktır. Kamuoyuna saygı ile duyurulur.

TMMOB İZMİR İL KOORDİNASYON KURULU

6 Kasım 2020

Torbalı Belediyesi Belediye Hizmet Binası, Pazaryeri ve Otopark ile Yakın Çevresi Ulusal Mimari Proje Yarışması

1. ÖDÜL

Caner Bilgin, Y. Mimar, Ekip Temsilcisi Hasan Bulut Cebeci, Y. Mimar İdil Erkol Bingöl, Y. Mimar

MEVCUT KENTSEL DOKU

Proje alanı (A Bölgesi) ev sahibi yapıları, oturma alanları ve diğer yapılar. Bu yapılar, Torbalı'nın mevcut kentsel dokusunu oluşturuyor. Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor.

Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor. Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor.

MEYDAN - YENİ KENT MERKEZİ

Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor. Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor.

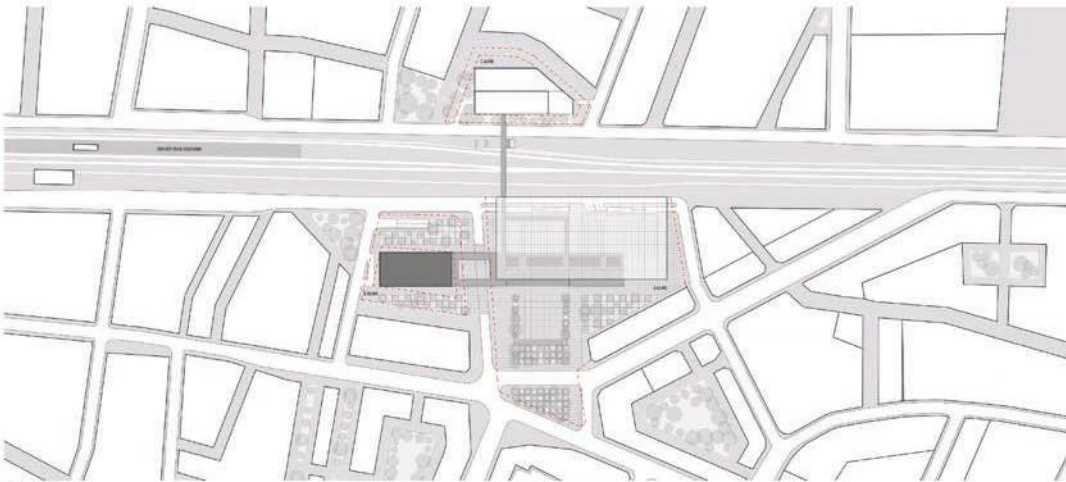
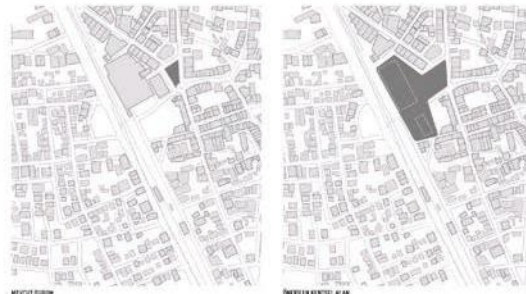
Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor. Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor.

YAYA HAREKETİ VE PEYSAJ - SÜREKLİLİK

Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor. Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor.

Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor. Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor.

Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor. Proje alanı, Torbalı'nın kentsel dokusuna katkı sağlıyor.

Proje alanı, Torbalı ilçesinin önemli odak noktalarından biridir. Torbalı Belediye Binası ve haftanın belirli bir günü önemli bir yoğunluğa ev sahipliği yapan pazar yeri ise, bu odağın ana iki elemanıdır. Pazar, Torbalı'nın kentsel yaşamı içinde, hem ticari hem de kültürel bir faaliyet olarak önemli bir rol oynamaktadır. Perşembe günleri kurulan pazarın yoğunluğu yerini, diğer günler otoparkın yoğunluğuna bırakır. Ancak bu yoğunluğa, herhangi bir sosyal donatı eşlik etmez. Proje alanı, mevcut durumda, hayli yoğun bir kentsel dokunun içinde yer almaktadır. Belediye Binası, pazar yeri ve otopark işlevleri ile aynı kentsel alanı paylaşır. İlçenin önemli merkezlerinden biri olmasına rağmen, bu kentsel alanın tanımlı bir meydanı yoktur.

Yarışmanın amacına ve ihtiyaç programına ilişkin çözüm önerileri getirilirken, alanın bu özellikleri dikkate alınmıştır. Önerilen proje, öncelikle bir kentsel boşluk oluşturma ve kamusal işlevleri bu boşlukla ilişkilendirme motivasyonu ile kurgulanmıştır.

Meydan - Yeni Kent Merkezi

Farklı kamusal işlevlere imkân tanıyacak, talep edilen yeni kent merkezinin kimliğini oluşturacak bir kentsel boşluğun olmaması önemli bir problem olarak görülmüştür.

Proje, temelde iki ana boşluk tanımlar: üstü örtülü, korunaklı bir boşluk olarak tasarlanan pazar alanı ve çeşitli aktivitelere ev sahipliği yapması öngörülen kent meydanı. Bu iki boşluk ve bu boşluklar etrafında örgütlenen işlevler, demiryoluna paralel konumlanan bir yapı kompleksi tanımlamaktadır. Yapı yoğunluğunun demiryolu tarafına doğru

çekilmesi, merkezde bir kent meydanı oluşturulmasına imkân sağlamıştır. Meydan, ilçe merkezinin fuayesi gibi çalışacak bir etkinlik alanı olarak kurgulanmıştır. Kentsel ölçekteki aktivitelere ev sahipliği yapacak amfi ise, kent meydanının önemli elemanlardan biri olarak ele alınmıştır. Açık hava film gösterimleri, konserler gibi etkinlikler için kullanılacak amfi, sokak kotundaki meydan ile üst kotta yer alan sosyal donatıları birbirine bağlamaktadır.

Platform - Mekânsal Süreklilik ve Bir Aradalık

Yarısmada verilen ihtiyaç programı, birbirinden farklı karakterde ve farklı mekânsal niteliklere sahip işlevler barındırmaktadır. Tasarımın temel sorularından biri, bu farklı işlevlerin bir aradalığının nasıl sağlanacağı olmuştur. İhtiyaç programında belirtilen işlevlere ek olarak, yeni bir kent merkezi oluşturma amacıyla, projede bir dizi sosyal donatı önerilmiştir. Önerilen atölye, etkinlik alanı, amfi ve çevresindeki açık alan düzenlemesi ile, geniş bir kullanıcı kitlesine hitap eden bir kullanım zenginliği oluşturulması hedeflenmiştir. Sosyal donatılardaki çeşitliliğin, farklı zaman dilimlerine yayılan, canlı bir kentsel yaşam örgütlemesi planlanmıştır.

Bu kentsel yaşam, önerilen platform etrafında kurgulanır. Platformun temel niteliği, proje alanının parçalı kurgusu içinde, birleştirici bir rol üstlenmesidir. Demiryolu hattı ile birbirinden keskin bir biçimde ayrılan ve farklı kamusal işlevlerle ayrılan üç bölümden oluşan proje alanı bu platform ile birbirine bağlanmaktadır. Platform, farklı sosyal donatılar arasındaki mekânsal sürekliliği sağlarken, üst kottaki yaya sirkülasyonunu organize eder. Böylece belediye hizmet binası, meydan, etkinlik alanı, pazar yeri ve katlı otopark yapısı arasında bir süreklilik sağlanır.

Sosyal donatılar arasında bir bütünlük sağlanması ve yaya hareketinin sürekliliği açısından birleştirici bir rol üstlenen platform, pazar yerinin ticari işlevi ile kültürel donatıları birbirinden ayıran bir role de sahiptir. Platform, üst kottaki sosyal donatıları birbirine bağlarken, oluşturduğu açık ve yarı açık alanlardan, kent meydanına farklı perspektifler sunar.

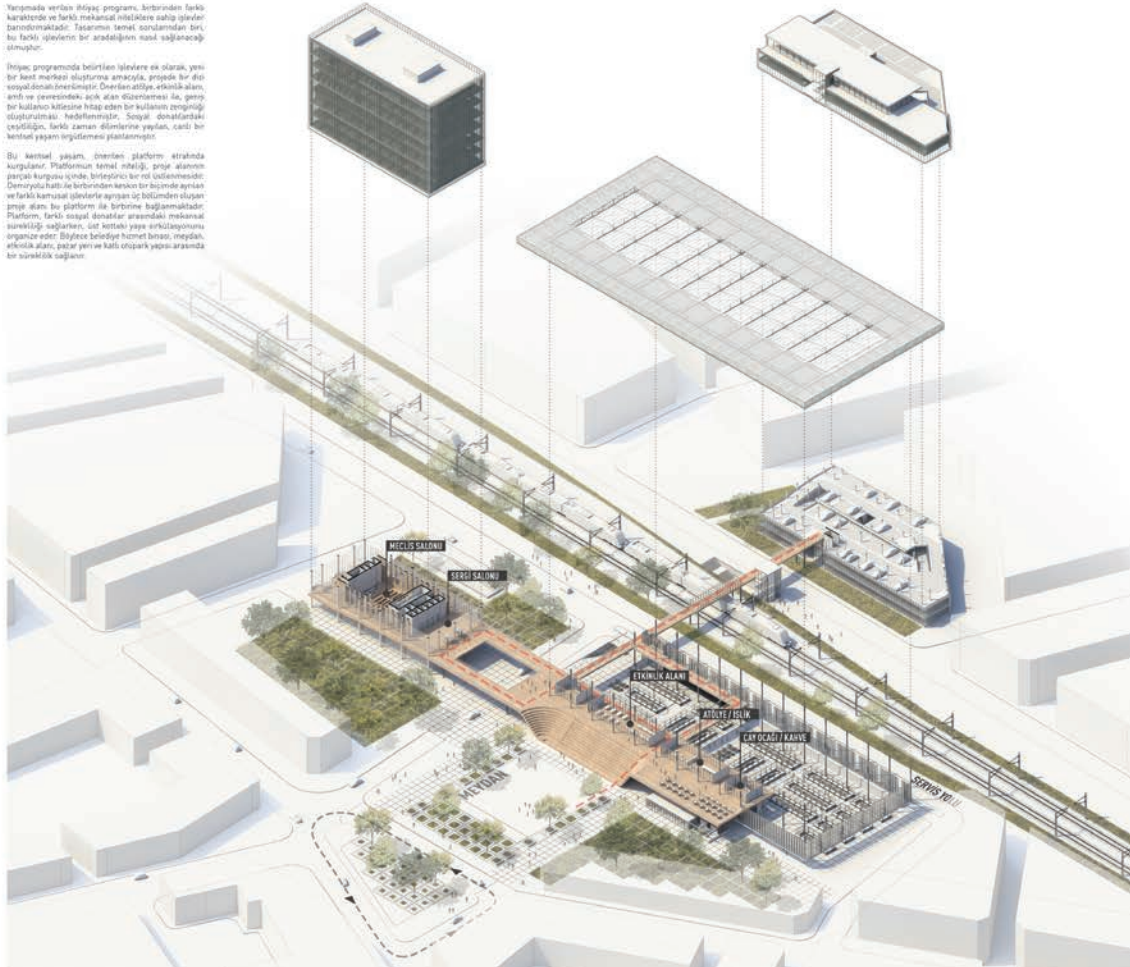

PLATFORM - MEKÂNSAL SÜREKLİLİK VE BİR ARADALIK

Yarısmada verilen ihtiyaç programı, birbirinden farklı karakterde ve farklı mekânsal niteliklere sahip işlevler barındırmaktadır. Tasarımın temel sorularından biri, bu farklı işlevlerin bir aradalığının nasıl sağlanacağı olmuştur.

İhtiyaç programında belirtilen işlevlere ek olarak, yeni bir kent merkezi oluşturma amacıyla, projede bir dizi sosyal donatı önerilmiştir. Önerilen atölye, etkinlik alanı, amfi ve çevresindeki açık alan düzenlemesi ile, geniş bir kullanıcı kitlesine hitap eden bir kullanım zenginliği oluşturulması hedeflenmiştir. Sosyal donatılardaki çeşitliliğin, farklı zaman dilimlerine yayılan, canlı bir kentsel yaşam örgütlemesi planlanmıştır.

Bu kentsel yaşam, önerilen platform etrafında kurgulanır. Platformun temel niteliği, proje alanının parçalı kurgusu içinde, birleştirici bir rol üstlenmesidir. Demiryolu hattı ile birbirinden keskin bir biçimde ayrılan ve farklı kamusal işlevlerle ayrılan üç bölümden oluşan proje alanı bu platform ile birbirine bağlanmaktadır. Platform, farklı sosyal donatılar arasındaki mekânsal sürekliliği sağlarken, üst kottaki yaya sirkülasyonunu organize eder. Böylece belediye hizmet binası, meydan, etkinlik alanı, pazar yeri ve katlı otopark yapısı arasında bir süreklilik sağlanır.

VALİET PLANI 1:500

Toprak: 0.00

Toprak: 0.00

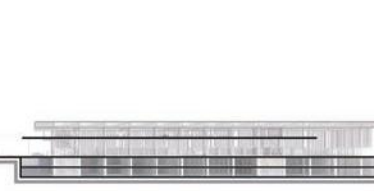
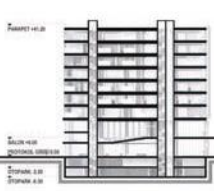
Toprak: 0.00

Toprak: 0.00

Toprak: 0.00

Toprak: 0.00

Toprak: 0.00

Torbalı Belediyesi Yarışması Örneğinde 2020 Pandemi Koşullarında Mimari Proje Yarışma Değerlendirmesi

17 Eylül 2019 tarihinde Torbalı Belediyesi'nin açmayı düşündüğü "Torbalı Belediyesi Pazar Yeri" yarışması için bir araya gelindi. Konu olan yarışma için mevcut belediye binasının ve gene mevcut pazar yerinin yaklaşık 500 m doğusunda açık otopark olarak kullanılan bir alanın düşünüldüğünü öğrendik. Haftalık pazar yerinin kentsel alışkanlıklar, ulaşım kolaylıkları, etrafındaki diğer kent donatıları ile gerek pazarın kurulduğu günlerde gerekse de haftanın diğer günlerindeki ticari, sosyal etkileşimi gibi nedenler üzerinde tartışırken konu konuyu açtı. Şu an kullanılan belediye binasını da yenileme niyeti olduğunu, otopark ihtiyacının söz konusu olduğunu, bina etrafındaki bazı alanların da Torbalı Belediyesi bünyesinde olduğunu jüri üyeleri olarak öğrendik. Mevcut belediye binasının bir ticari pasajın üzerinde faaliyet görüyor olması, hemen etrafında haftanın belli günü kurulan pazarın tezgâh adet ve düzeni ile kente dağılımının kentin diğer kullanımlarını sekteye uğratması gibi olumsuzlukları, ihtiyaçlar ile bir araya getirerek tek yarışma altında bu meselelere çözüm aranmasının daha iyi olabileceğini belirttik. Torbalı Belediyesi Başkanı Sayın İsmail Uygur ve belediye idaresinin jürinin bu önerilerine katılması neticesinde ilk elden düşünülen yarışma programı, yeri ve alanı değişmiş oldu. Bunun el birliği ile oluşturulan sağlıklı bir süreç olduğunu söyleyebilirim. Yarışma 13 Aralık 2019 tarihinde ilan edildi. 17 Mart 2020 tarihi için ise teslim tarihi verildi. Gelgelelim hâlen içerisinde bulunduğumuz küresel salgın nedeniyle 16 Mart 2020 tarihinden itibaren eğitime ara verilmesi ile Türkiye'de ilk tedbir önlemleri de

alınmaya başladı. Bu tarihte idarenin eline bazı yarışma projeleri de geçmişti. Dolayısıyla teslim tarihinden 1-2 gün önce yarışma teslimini ertelemek teslim edenlere, göndermeye hazırlananlara, programını buna göre kuranlara karşı adil olmayacaktı. Üstelik aradaki saatler ile de bir mağduriyet doğmadığını düşündük. Fakat 20 Mart ve 4 Nisan 2020 tarihleri aralığında yapmak zorunda olduğumuz jüri değerlendirmesini yüksek risk, karantina koşulları ve sınırlandırmaları nedeniyle yapamadık. Jüri üyeleri olarak çevrimiçi değerlendirme ve yollarını konuştuysak da gönülümüz el vermedi ve bu derece etkileşimli üstelik maket talep edilen bir yarışmanın çıplak göz ve çok sesli tartışma ortamında değerlendirilmesi hususunda mutabık kaldık. 27 Mart 2020 tarihinde bir duyuru ile T.C. Sağlık Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Korona Virüs Bilim Kurulu'nun önerileri ve durumun belirsiz ve kritik bir aşamada olması doğrultusunda mücbir sebep oluşturduğundan yarışma değerlendirme ve sonuçlandırma tarihini ileride bir zamana erteleme mecburiyetinde kaldık. Olumlu koşullar tam sağlanamasa da daha fazla geciktirmemek için 18 Haziran 2020 tarihinde değerlendirme için bir araya geldik. Değerlendirme sonrası yarışma kolokyumunu çevrimiçi koşullarda yaptık. Pandeminin alıstırdığı çevrimiçi koşullarının yarışmaların kolokyum evrelerini olumlu etkilediğini düşünüyorum. Yarışman olmamış ilgililerin, öğrencilerin mesafe kat etmeden ve ekonomik koşullarda süreci ve sonuçları deneyimlemesi, izlemesi, öğrenmesi ile artan katılım iyi bir noktaya evrilmiş oluyor. Fakat

değerlendirme için benzer şeyleri söyleyemem. Hala yerinde ve gerek öneri projeler gerekse de iş sahibi, jüri, danışman gibi aktörler ile sıcak temas içerisinde, yüz yüze değerlendirmenin sağlıklı olduğunu düşünüyorum.

Cem Sorguç, Mimar, Yarışma Jüri Başkanı

2. ÖDÜL

Sıddık Güvendi, Mimar, Ekip Temsilcisi Cihan Sevindik, Mimar Barış Ekmekçi, Peyzaj Mimarı Özge Müberra Akyüz, Şehir Plancısı Mehmet Ali Yılmaz, İnşaat Mühendisi Mehmet Kaya, Makine Mühendisi Cihan Onmuş, Elektrik Mühendisi

DANIŞMANLAR

Oya Eskin Güvendi, Mimar Senem Müştak Sevindik, Mimar

YARDIMCILAR

Zehra Yegin, Mimar Kerem Karacaoğlu, Öğrenci

Farklı İnsanları Bir Araya Getiren Bir Karşılaşma Yeri Olarak Pazar-Meydan

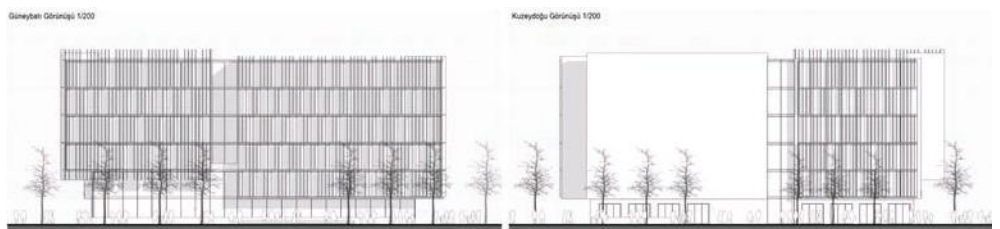
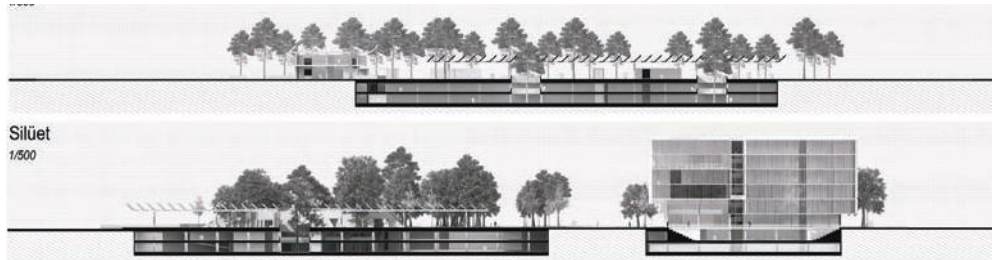
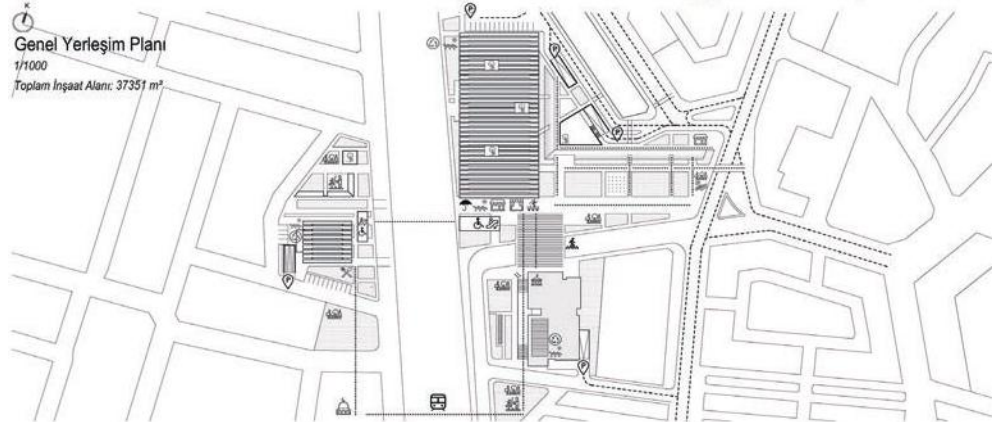
“Kamusal alan demokrasinin taşıyıcısı, kentin kalbi, yurttaşlık hislerinin, anılarının yer aldığı kentin ruhu ve kentin ambiyansıdır. Bu alanlar fiziksel, sosyal ve sembolik olarak kenti dönüştürmek, yeniden biçimlendirmek için birer araçtır. Bu tanım, kamusal alanların eşitlik, paylaşım, yerin duygusu gibi çok yönlü özelliklerine ve hem fiziksel hem de toplumsal içeriğine vurgu yapması açısından da oldukça önemlidir.”

Richard Sennett

“Pazar-Meydan” bir sosyal mekân olarak insanlara bir araya gelme ve etkileşimde bulunmak için uygun ortamlar yaratmayı hedefler. Politik işlevi ise her kesimden insanı demokrasi, özgürlük, eşitlik ve adalet için bir arada tutmasıdır. Kamusal açık alanların bireyleri bir araya getiriyor olması ve bu alanın tüm topluma açık oluşu, burada gerçekleşecek etkileşim ve aktiviteler için belirli fiziksel koşulları sağlamasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, bir kamusal alanı başarılı kılan temel etkenler ulaşılabilir olmaları, insanların çeşitli aktivitelerde bulunmaları, mekânın konforlu ve iyi bir imajının olması ve sosyal faaliyetleri destekleyen, samimi, insanların birbiriyle buluşarak daha fazla sosyal etkileşimin sağlandığı mekânlar olmasıdır.

Mimari Tasarım Kararları

Yer alması planlanan yeni meydan çevresinde inşa edilecek olan belediye hizmet binası, bulunduğu çevreyi yapısal çevre olma özelliğinden daha çok bir “semt” olma özelliği kazandırmalıdır. Yoğun programı içeren bu yeni yapı kütesinin oluşturacağı “mütevazı”-“samimi” mekânların, yeni yapılaşma alanının ruhunu şekillendirmesi hedeflenmiştir.

3. ÖDÜL

Selim Atak, Mimar, Ekip Temsilcisi Eda Nur Abanozoğlu, Mimar Gürkan Güney, Peyzaj Mimarı Yusuf Çetin, İnşaat Mühendisi

Proje alanının konumu ve işlevi, sunulacak öneriler düşünüldüğünde, bir kentin dönüşümüne ve daha önemlisi kentin hayat standartlarının yükselmesine sebep olacak nitelikte ve büyüklüktedir.

Torbalı ilçesini incelediğimizde, Türkiye genelinde birçok ilçeyle aynı temel sorunları yaşadığını, kent yerleşimi ve kır yerleşimi arasında tanımsız bir bölgede kaldığını görmekteyiz. Bu doğrultuda belki de en anlamlı çözüm bu arada kalmışlığı daha önce tanımlanan herhangi bir

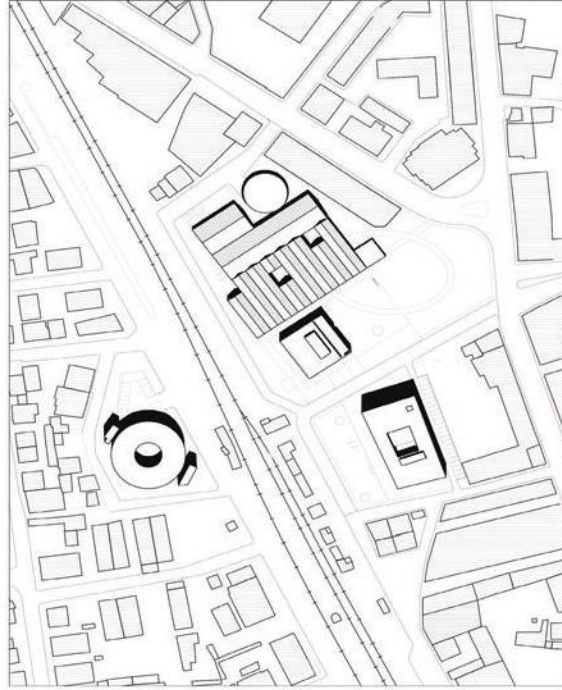
olguya benzetmeye veya taklit etmeye çalışmak değil bu yeni dili estetik ve kullanıcı dostu kılmaktır.

Bu doğrultuda geliştirilen önerinin ilçe ölçeğinde ilk amacı, kentleşme ve kırsal alan arasındaki keskin bir fiziksel bariyer olan izban hattını farklı noktalarda penetre edebilecek projelerin ilkinin sunmaktır. Proje alanının bariyerin iki yanına yayılı olması ve onu kapsamayı, ilçede bu konseptin güçlü olarak uygulanabileceği noktalardan biri olmasını sağlamaktadır.

(...) Varolan sınırın bulanaklaştırılması doğrultusunda önerilen yeni meydan, yeşil alanların ileride geliştirilebilecek yeni projelerle, şehrin içerisine esnemesinin ilk adımı olmasını ön görmektedir.

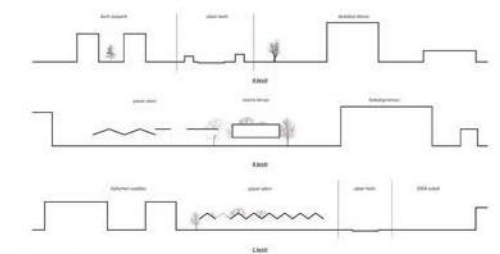
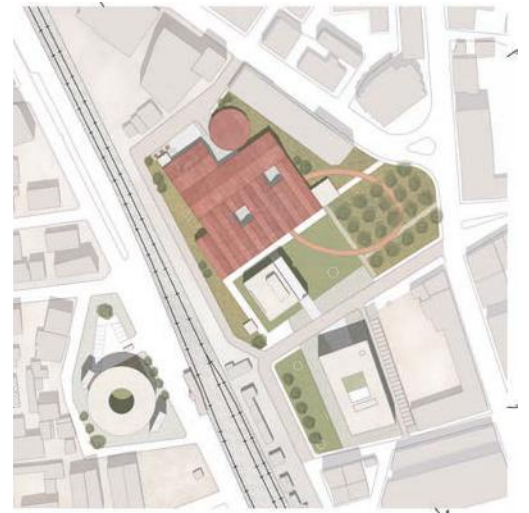
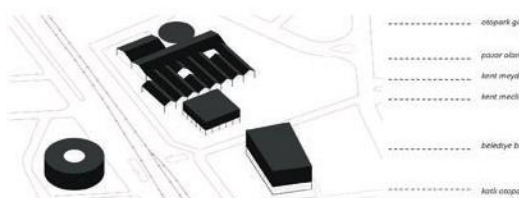
Yerleşim planı oluşturulurken tasarım kararı olarak binalar kentin iki tarafına da uzaylı sayılabilecek basit geometrik formlardan oluşturulmuştur. Bu yabancılik ile, proje alanını ilçe içerisindeki farklı tipolojilerden mesafelendirerek, yeni ve bütünleyici bir merkez oluşturmak hedeflenmiştir. Düşünsel olarak farklılıkların bir bütünleyici olarak kullanılması, proje alanında görsel süreklilik ile somutlaştırılmıştır. Bir park olarak kurgulanan şehir meydanında önerilen yeni binaların izban hattının her iki tarafından da kolay algılanır olması, kentin aklında tel örgülerle beliren bariyerin bu noktada bulanıklaşmasını hedeflemektedir.

Tasarlanan yeni binaların işlevleri önemlidir, zira düşünülen bu açıklık, merkezinde bir binaya, yeni bir sembole ihtiyaç duymaktadır. Odağa yerleştirilecek bina bir tapınak ya da sunak olarak algılanmamalı, toplumu merkezine koyarak kent sakinlerine hizmet eden bir toplanma yeri olarak düşünülmelidir.

Proje alanının yarısından geçen izban hattı kentin fiziksel olarak diğer bölgelerden bir bariyer görevi görmektedir. Tasarım sürecinde izban hattı A, B ve C alanlarına temas eden değil, projelendirilerek alanın içinden geçen bir element olarak ele alınmıştır. Tasarım kentin fiziksel bariyeri hafifletir ve kentin iki tarafında aynı sayılabilecek basit geometri binalardan oluşurmuştur.

Günümüzde binaların meydan kullanımını incelerdiklerinde, binaların meydan kullanmadığı görülmektedir. Bu nedenle binaların meydanı kullanması ve bu doğrultuda meydanın binalardan kopartılması alanın merkeziye geçirilmesi önerilmiştir.

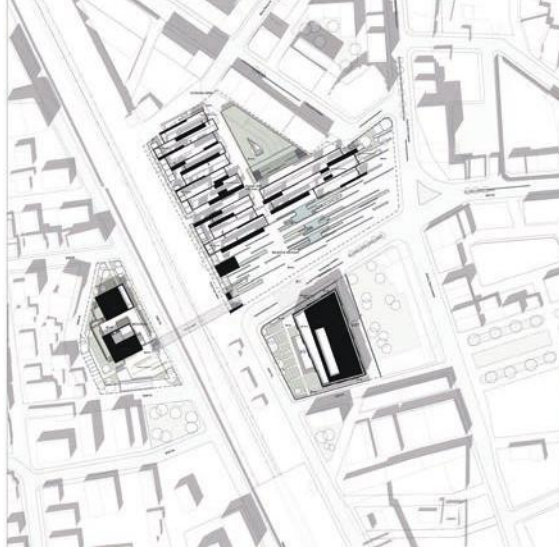

1. MANSİYON

Bahadır Kantarcı, Mimar, Ekip Temsilcisi

YARDIMCILAR

Ece Avcı, Mimar Oğuz Öztürk, Mimar İpek Üstündağ, Öğrenci Nasibe Nur Dünder, Öğrenci

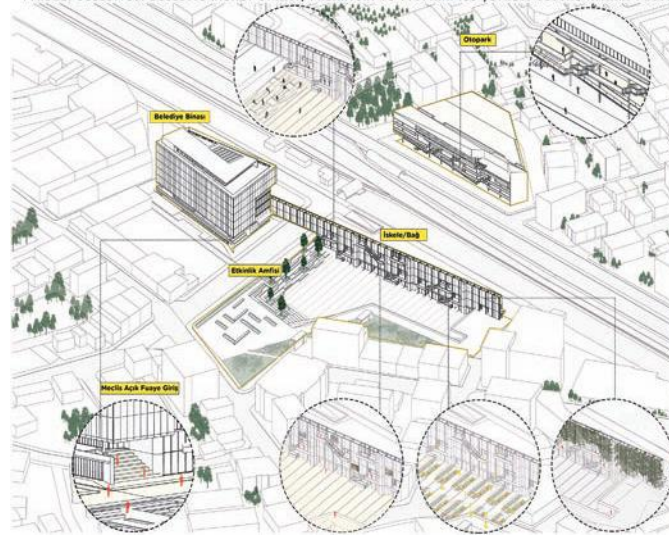

2. MANSİYON

Orhan Ersan, Y. Mimar, Ekip Temsilcisi Deniz Dokgöz, Doç. Dr. Mimar Ferhat Hacılibeyoğlu, Doç. Dr. Mimar

YARDIMCILAR

Gülcan Afacan, Y. Mimar Ezgi Güven, Öğrenci Ece Kandemir, Öğrenci Özgür Cengiz, Öğrenci

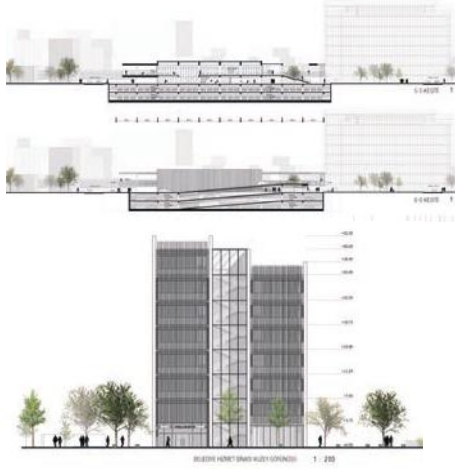

3. MANSİYON

Süleyman Akkaş, Mimar, Ekip Temsilcisi Nihal Şenkaya Akkaş, Mimar Uğur Kanat, Mimar

YARDIMCILAR

Büşra Can, Mimar Mary Altınışık, Mimar Ömer Lütfü Şenkaya

Uşak Belediyesi Yayalaştırılan Sokaklar Mimarlık - Kentsel Tasarım Fikir Proje Yarışması

1. ÖDÜL

Burak Arifoğlu, Ekip Temsilcisi Özge Taşpınar

YARDIMCILAR

Ezgi Üzümcü, Nasibe Dünder

“Diyalog”

Sokak, salonlarımızın iki kapı ötesi; şehrin ise koridorlarıdır.

Sokak, herkese aittir ve hiç kimseye aittir.

Sokak bir paylaşım alanıdır.

Sokak, kentlinin ortak mekânıdır.

Sahip olduğumuz en yakın ve en bize ait olan kamusal alandır.

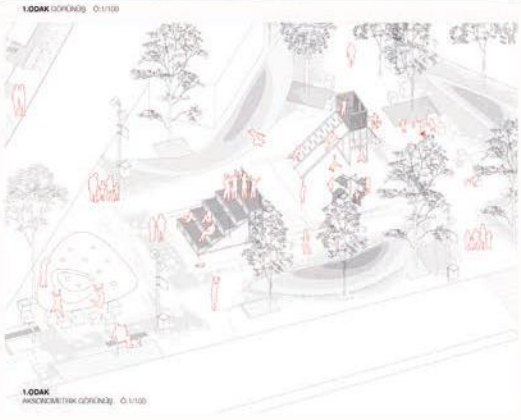
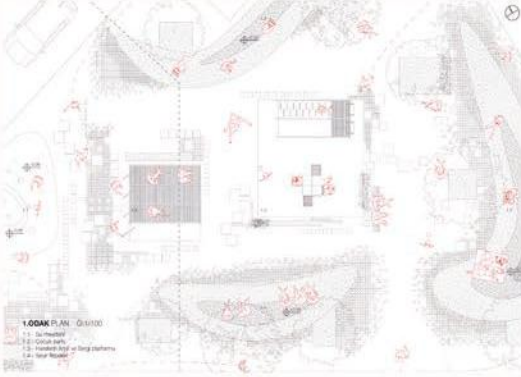
Birey-mekân etkileşimi, kamusal alanların birincil elden kontrolünü ve sürekliliğini sağlamaktadır. Mekânın sürekliliğini sağlamak ve kamusal alanların kullanımının sekteye uğramasını önlemek için esnek yapılar kurgulanmalıdır. Mekân, bireyin ihtiyaçlarına cevap vermediği süreçte, yeniden kurgulanacak ve inşa süreci geçirecektir. Bu hem zaman kaybına hem de maddi kayıplara sebep olacağı gibi, inşa süresince bireyin kamusal alan kullanımını kısıtlamakta ve diyalogu sekteye uğratmaktadır.

“Diyalog” ile bu iletişimi güçlendirmek ve iletişimi sürekli kılmak için kurgulanan mekânların, bireyin değişen ihtiyaçlarına her daim cevap verebiliyor olması amaçlanmıştır. Belirli bir ihtiyaç listesinin ötesinde düşünülerek, işlevlendirilmemiş ancak olanaklı mekân ve sistem önerileri sunulmaktadır. Kullanıcıların mekânı ihtiyaçları doğrultusunda yönlendirmesi ve değiştirmesi ve bu değişimin devamlılığı amaçlanmıştır. Esnek mekânlar

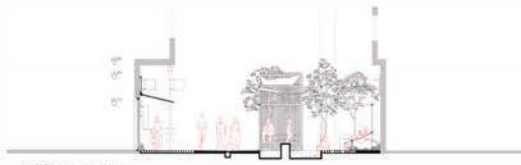
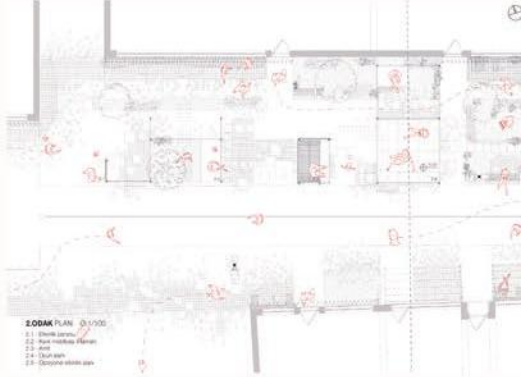
1.ODAK

Bu sokağın Uşak'ın yeni odak noktası olması hedeflenmiştir. Yalnızca sokak sakinlerinin değil tüm kentinin benimsiyeceği ve aidiyet duygusu geliştireceği bir mekân tasarımı düşünülmüştür.

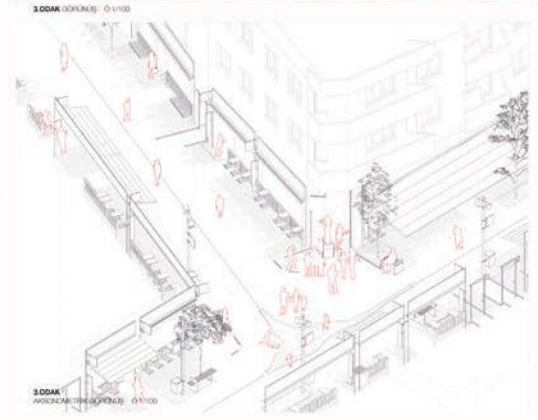
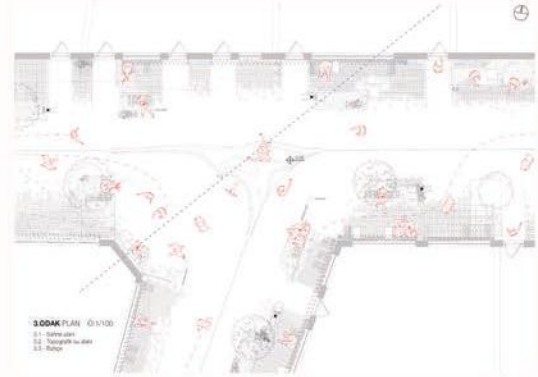
2.ODAK

Sokak boyunca yerleşen işletmelerin ekonomik olarak kalkınmasına katkıda bulunmak hedeflenmiştir. Çeşitli standart ve standartlar ile de gelişen kalkınma projelerinin kalkınma destek olması hedeflenmektedir.

3.ODAK

Birlikte potansiyel programları yerini özel günlerine ve etkinliklerine ev sahipliği yapması ve güçlü bir Uşak imajı oluşturmaya hedeflenmiştir. Tasarım Uşak'ın yerel sosyal yaşamını besleyecek ve canlandırarak hedeflenmektedir.

kurgulanırken sokağın yaşayan halkının mahremiyet ihtiyacı göz önünde bulundurulmuş ancak sokağı belirli bir grubun kullanımından çıkarıp tüm kente hizmet etmesi hedeflenmiştir.

Yeşil ile kurulan diyalog, yeni diyaloglara gebecektir.

Tiritoğlu Park ve Meydan Park arasında bir omurga görevi gören Acun Sokak ve bağlandığı ara sokakların, bu yeşil hattın devamlılığını sağlaması ve yapı çevre, doğa ve diğer insanlarla olan iletişimin de güçlendirilmesi hedeflenmiştir

Sokak, kesiştiği cephelerle kurduğu ilişkilerle beslenir.

Sokak mekânsal olarak yalnızca zeminiyle düşünülemez. Sokağın görsel bütünlüğünü sağlamak, kentsel mekânın okunabilirliğini artırmak ve sokak fonksiyonlarını desteklemek amacıyla, cephe önlerinde 50 cm'lik genişlik içerisinde bir arayüz kurgulanır. (...)

Sokak deneyimin ve öğrenmenin mekânıdır.

Sokak boyunca kurgulanan sokak mobilyaları, kolay kurulumları sebebiyle ve farklı strüktürlere çalışan birleşim detaylarıyla, sokak kurgusunun yenilenmesine olanak sağlamaktadır. (...) Sokak boyunca yerleştirilen mobilyalar, birbirinden bağımsız birçok parça olarak

değil, bir tekrarlar ağı olarak bütünlük oluşturur. Bu bütüncül dili potansiyelli alanlarda bozan keşif alanları ile de sokağı sürekli bir deneyim alanına dönüştürür. Tekrarlar ve keşif alanlarının sıralanışındaki ritim sokak sakinlerinin yaşamını engellemeyecek, gündelik yaşam pratiklerini besleyecek şekilde kurgulanmıştır.

"Sokak yerel kimliğin olduğu ve devamlılığının sağlandığı yerdir.

Bu sokağın Uşak'ın yeni odak noktası olması hedeflenmiştir. Yalnızca sokak sakinlerinin değil tüm kentinin benimsiyeceği ve aidiyet duygusu geliştireceği bir mekân tasarımı düşünülmüştür.

Uşak Belediyesi Yayalaştırılan Sokaklar Mimarlık-Kentsel Tasarım Fikir Proje Yarışması Üzerine Bir Değerlendirme

Uşak kentinin yoğun olarak kullanılan ve Belediye Meclis Kararı ile trafiğe kapatılan sokaklarının bir kısmını kapsayan ve sınırları Kurtuluş Mahallesi içinde yer alan yarışma alanı kentsel donatılarının ve mekânlarının yetersizliği nedeniyle bir bölgesel yarışmaya konu olmuştur. Yarışma, kentsel açık alanda mekânsal kalitenin artırılmasını, işlevsel, ekonomik ve çağdaş çözümlerle kentlinin gündelik yaşamına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Alınan karar doğrultusunda, yaya kullanımının öne çıktığı alanda fiziksel alt yapının tasarım aracılığıyla yeniden ele alınması öngörülmüş, alanın yeniden bir cazibe merkezi hâline getirilmesi hedeflenmiştir. Yarışma talihsiz bir biçimde küresel ölçekteki pandeminin yükselişe geçtiği bir zamana denk gelmiş, bu sebeple yarışma sürecinde yarışmacıları mağdur etmemek amacıyla hem KİK'e uygun olarak süre uzatımına gidilmiş hem de dijital teslim alma kararı duyurulmuştur.

Pandeminin proje yarışmalarına yansımaları açısından değerlendirildiğinde yarışma süreçlerinin uzaktan erişim ve dijital teslim alma yöntemleri açısından yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu, sadece, pandemideki güvenlik ihtiyaçları sebebiyle değil, yarışmaların çağdaş, ekonomik ve katılımcı süreçleri artıracak biçimde uygulanabilmesi için de gereklidir. Uşak yarışmasında bu kararlar yarışma süreci devam ederken alındığı için süreç mevcut yarışmalar yönetmeliği açısından uygunsuz bir durum yaratmayacak bir biçimde adapte edilmeye çalışılmıştır, ancak önümüzdeki yarışmalar için dijital teslim ve uzaktan erişimli jüri toplantı süreçlerinin yönetmelik çerçevesinde tanımlanması kaçınılmazdır. Pandemi jüri çalışmalarının da uzaktan erişim yöntemi ile gerçekleşmesini gerektirmiştir. Şehirlerarası erişimde kısıtlama, toplu buluşmaların sakıncaları sebebiyle dört jüri üyesi uzaktan

erişimle jüri toplantısına katılabilmektedir. Bu durum jürinin çalışmasına engel olmamış, dijital teslimin ve belediyenin diğer jüri üyelerine sağladığı olanaklarla jüri tartışmaları yürütülmüştür.

Yarışmaya katılım ulusal yarışmalarda gözlenen katılımlardan daha düşüktür. Bunun birinci sebebi yarışmanın bölgesel olması, ikincisi pandemi koşulları, üçüncüsü ise ödül miktarlarının düşüklüğü olarak sıralanabilir. Toplamda 14 projenin teslim edildiği yarışmada, ödül grubunda yer alan projelerin diğerlerinden farkı şu şekilde açıklanabilir. Bu projeler, makro ölçekteki kararlar ile alt ölçeklerdeki öneri çözümleri tutarlı bir bütünlük içinde ele almış, sokak, kent mobilyası ve cephe önerilerinde dil birliği oluşturabilmiş, malzeme ve sistem çözümlerinde ekonomik, uygulanabilir, ergonomik ve adapte olabilir çözümlere gitmişlerdir.

22 Ağustos 2020 günü gerçekleşen kolokyumda dinleyiciler tarafından dile getirilen bazı konular yarışmalar ve Uşak üzerine tekrar düşünmek adına önemlidir. Bunlardan biri mimarın kentsel mekânın tasarımındaki rolünü sorgulatmaktadır. Kentlerin en önemli ortak yaşam alanları olan sokakların ve diğer kamusal açık alanların tasarımında katılımcı süreçlerin işletilebilmesi diğer tasarım süreçlerinden daha fazla önem taşımaktadır. Kentlinin hâlihazırdaki devingen gündelik yaşam pratiklerinin mekânı olarak sokaklar üzerine hem yarışma süreçleri öncesinde hem de sonrasında kullanıcı görüşlerinin farklı platformlarda paylaşılmasıyla tasarıma yön veren girdiler elde edilebilir. Nitekim Uşak'ta söz konusu yarışma öncesinde yerel kullanıcı ve işletme sahipleri ile bu diyaloglar başlatılmıştır. Yarışma sonrası süreçte de bu katılımcı yaklaşım bu defa seçilmiş olan projenin kentliye tekrar sunulması ve tartışılması ile mümkün olabilir. Böylece, tasarım uzlaşmış nihai hâlini kazanabilir. Bu durumda mimarın rolü bu katılımcı

ve uzlaştırmacı süreçleri yöneten kişi olarak genişletilebilir. Özellikle ticari kullanımların öne çıktığı sokaklarda tasarımların sürdürülebilirliğini sağlamak, kullanacak olan kişilerin sonuç ürünü kendileştirmesi ile mümkün olmaktadır.

Kolokyumda tartışılan bir diğer konu da, Uşak özelinde yayalaştırma çalışmalarının kentsel sit kararı alınmış alanlar ile bütünleştirilmesi idi. Kent merkezi ile bütünleşmiş olan kentsel sit alanının yeniden canlandırılacak diğer çekim noktaları ile birlikte bütüncül ve birbiri ile ilişkili alt bölgeler olarak ele alınmasının gerekliliği dinleyiciler tarafından dile getirilmiştir. Tarihi dokunun hâlâ süreklilik gösterdiği ve büyük ölçüde korunabildiği Uşak kentinde tarihsel kimliğin, çağdaş yöntemlerle yeniden üretilen kentsel alanlar ile sürekliliği ileride yapılacak çalışmalara referans oluşturabilir.

Uşak'ta açılan sınırlı bir kentsel alanı kapsayan fikir proje yarışması temelde üç önemli sonuç üretmiştir. İlki, ulusal yarışmalar kadar bölgesel ölçekteki yarışmalar da desteklenmeli ve bu yarışmaların yerel ölçekte meslektaşlar adına teşvik edici olduğu unutulmamalıdır. İkincisi, pandemi ve ekonomik krizle mesleki üretimin sektöre uğradığı günümüz koşullarında yarışmaların meslek insanları için ekonomik anlamda da destekleyici olduğunu hatırlamalıyız. Yarışmalar mimari fikrin nitelikli bir biçimde aktarımını, temsili ve üretimini kapsadığı ve büyük emeklerle gerçekleştiği için yarışma bedellerinin de bu yüklü emeğin karşılığını vermesi konusunda çaba göstermeye devam etmeliyiz. Üçüncüsü de dijital ve uzaktan erişimli süreçlerin yarışmalar yönetmeliğine acilen eklenmesini sağlamalıyız. Beklentimiz, Uşak'ta gerçekleşen bu yarışma sürecinin hem kurumsal anlamda hem de mesleki olarak örnek süreçler ve sonuçlar üretmesidir.

Ebru Yılmaz, Doç.Dr., İYTE Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü

2. ÖDÜL

Dilşah Şatıroğlu, Ekip Temsilcisi
Delal Demirtaş

YARDIMCILAR

Peker Ayan, Melike Karadeniz

Yayalaştırılan sokaklar, şehrin merkezi ve önemli bir bölgesinde bulunup, çevresinde çeşitli eğitim ve kamu yapıları bulunan bir bölgededir. İki ana arter arasındaki merkezi ve bağlayıcı konumuna rağmen mevcut durumda sadece geçiş mekânı olarak kullanılan, yaya öncelikli olmayan bir yoldur. Bu sokakların yayalaşması, bölgenin kamusal bir cazibe merkezine dönüşmesindeki ilk adımdır. Önerilen proje ile kentte kullanılabilecek kamusal mekânlar yaratılmış, sosyal ve sanatsal aktivitelerin gerçekleştirilebileceği kent boşlukları oluşturulmuş ve yayalaştırılan sokakların bir kent odağı haline getirilmesi hedeflenmiştir.

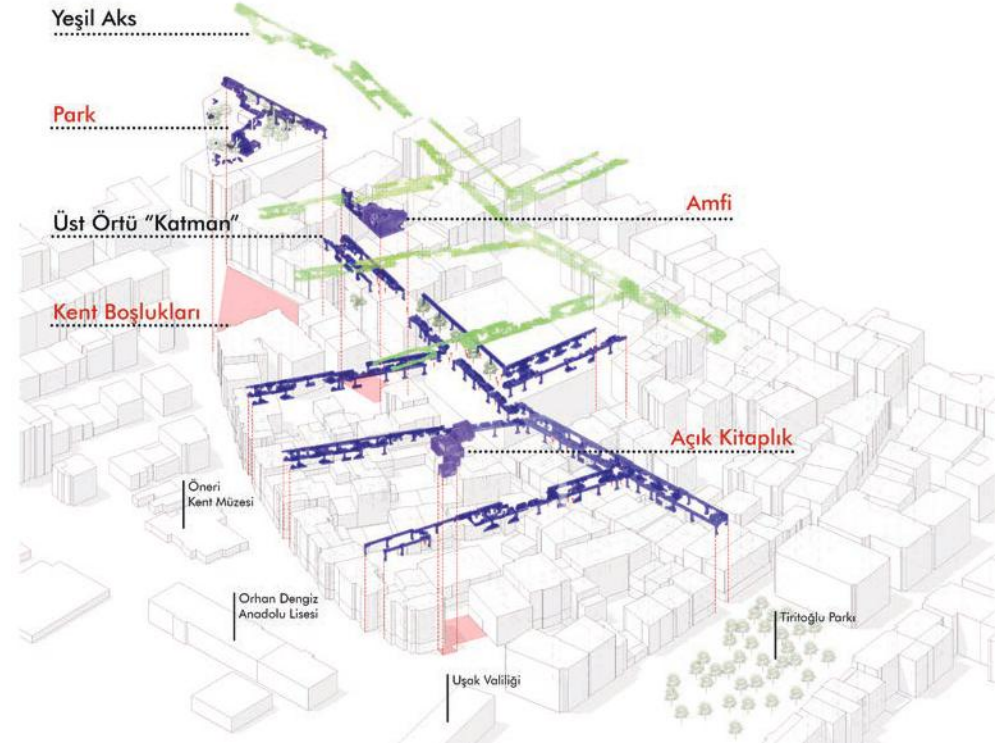
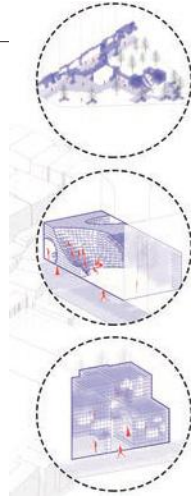
Yaklaşım

Projede ulaşılmak istenen ana nokta, sokakların toplum tarafından kullanılan, yaşayan kamusal mekânlara dönüşmesidir. Bunu da organik dokuya, sokakta halihazırda bulunan özel ve ticari alanlara saygı duyarak sokağa belirli kurallar dâhilinde, yeri geldiğinde bu kurallardan çıkarak yeni mekânsallaşma önerileri getirerek yapmaktır.

Katman

Proje mekânın mevcut yapısını var olan mimari doku olarak alıp, bu var olan katmana yeni bir katman olarak eklenip kamusal mekânın ihtiyaçlarını kentin yapısına göre şekil alarak karşılamaya çalışan bir eklemlenmedir.

Eklendiği yerlerde minimal değişimler, değiştirilen yerleri rehabilite etmeyi amaçlayan, bütünsel sonuç ürünüyle sokak yapısında değişimi hedefleyen bir uygulamadır. Tespit edilen mekânsal sorunlara kendi içerisindeki değişimlerle çözüm bulmaya çalışan ve değişime ayak uydurabilen bu katman sokağın ve kamusalın Uşak'taki kullanım

pratiğine yeni bir öneri getirmeyi amaçlamaktadır.

Önerilen senaryoda tasarım, küp modüllerin birleşerek işlevlenmesi ve mekânlar oluşturmasını sağlamaktadır.

Modüllerde kullanılan malzeme seçimi ise sürdürülebilirlik, doğallık ve erişilebilirlik açısından güçlü bir materyal olan ahşaptır.

Modüllerin uygulanabilirlik açısından kolay işlenebilir olması, zaman içerisinde olacak değişimlere ayak uydurmasını desteklemektedir. Sokakların yatay ve düşey çevre ile ilişkisinin kesilmemesi amaçlanmıştır,

bu nedenle kompakt bir modül yerine geçirgen, devingen bir modül kullanılmıştır. Bu özellik doğal ışığın kesilmemesini sağlamış; modüllerin üst kısmında konumlandırılan asma bitkisi, Acun Sokak'ın iki ucunda bulunan parklarla birlikte bir yeşil aks tanımlamıştır. (...)

Küçük parçaların birleşerek anlamlanması ve farklılaşması temelinden ilerleyen projede sokaklarda mevcut bulunan binaların, sokakla nasıl iletişime geçtiği kategorize edilmiştir. (...) Üç farklı mekan tipi için ihtiyaçları doğrultusunda modül birleşim formleri üretilmiştir.

3. ÖDÜL

Gizem Yazıcı

Amaç

(...) Tarihi zenginliğinin yanı sıra kentsel, kültürel ve sosyal zenginlikleri de içerisinde barındıran Uşak'ta bu zenginlikleri birbirine bağlayarak güçlü bir kentsel ağ yaratmak projenin öncelikli hedefidir. Proje, bu hedef kapsamında hem üst ölçekte hem de proje alanı içerisinde öneriler sunmaktadır.

Üst Ölçek Öneriler

Uşak ili önemli kentsel odaklara sahip olmasına rağmen bu odaklar arasındaki ilişkilerin yetersiz olması ve bu odakların gelişen kent için yeterli donatıyı sağlayamaması nedeniyle kentte sosyal ve mekânsal süreklilik oldukça zayıftır. Projede, kentin gündelik yaşantısına, ticari kullanımın sürekliliğine katkı sağlayacak, kentin

turist potansiyelini arttıracak, kentsel yaşamı organize edecek yeni yaya aksları ve kentsel mekânlar yaratmak için üst ölçekte yeni "kentsel ağ" önerileri getirilmektedir. Bu yeni "kentsel ağ", kentte kültürel ve sosyal odakları birbirine bağlarken aynı zamanda kentsel yeşiller arasında süreklilik sağlamaktadır. Projede "yeşil rota" olarak adlandırılan kentsel yeşil sürekliliğin sağlandığı ağ, Atatürk Parkı, Milli Egemenlik Parkı, İmparator çay bahçesi, Stadyum, Hükümet Meydanı, Tiritöğlu Parkı ve proje önerisi olan Meydan Park (hâlihazırda Acun Sokak sonundaki park) gibi kentsel yeşil odakları içerirken, projede "kent ve tarih rotası" olarak adlandırılan ağ, Etnografya Müzesi, Cumhuriyet Meydanı, Uşak Kent Tarihi Müzesi ve Arkeoloji Müzesi gibi odakları içermektedir.

Proje Alanı Tasarım Kararları

Öneri yeni kentsel ağların kesişim noktasında bulunan proje alanında amaç, üst ölçek kararlar doğrultusunda burada kentsel, yeşil, sosyal ve kültürel sürekliliği sağlamak ve yeterli kentsel donatıyı kentliye sunmaktır. (...)

Yeşil, ahşap, taş, su, oyun, eğlence vb. parametreler gridal düzende birer dokuma gibi işlenerek kentin sokaklarına dokunmuştur. Proje alanı içerisindeki sokaklarda, rekreatif omurga olarak ahşap zemin bir rota yaratırken, içerisinde yeşil, su, taş, oyun, eğlence gibi kentten parçaları barındırmaktadır. (...) Rekreatif omurga üzerinde, kent mobilyaları yeşil alanlar, peyzaj elemanları, yönlendirme panoları, aydınlatma elemanları, üst örtüler oyun alanları gibi kentsel donatılar bulunmaktadır. Bu donatılar modüler olarak tasarlanarak gerektiğinde kentin farklı mekânlarında, farklı amaçlarla ve farklı kurgularla kullanılarak mekânsal ve tasarımsal sürekliliğe katkı sağlaması öngörülmektedir. Proje alanı içerisinde, zemin kot kullanımının çoğunlukla ticari amaçlı olduğu göz önüne alınarak, yaratılan yeni mekânsal tasarım dilinin bütüncül olmasını sağlamak adına ticari mekânlarda cephe iyileştirmesi önerilmektedir. Bu iyileştirme rekreatif omurga malzemesi olan ahşap ile cephe giydirme uygulamasıdır. (...)

1. MANSİYON

Mert USLU, Ekip Temsilcisi Nilay Özcan Uslu, Gülcan Gürsoy

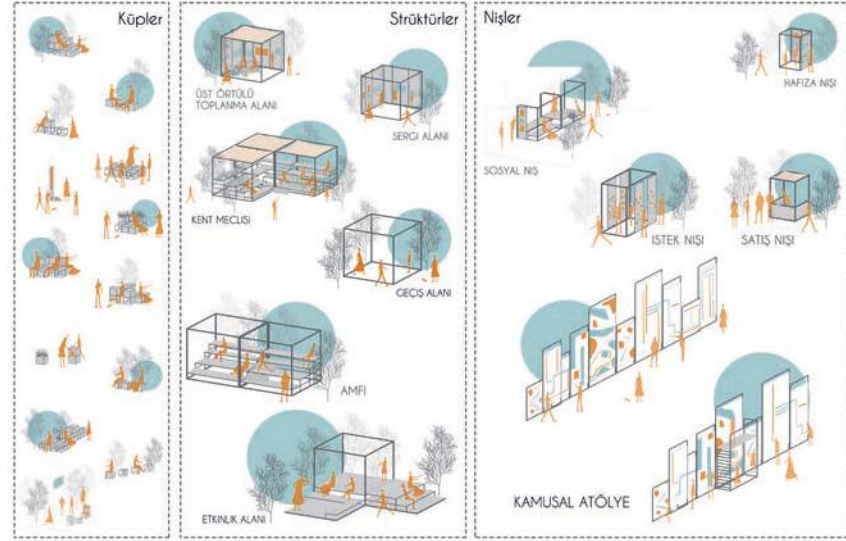
YARDIMCILAR

İmge Yurtseven Koç, İrem İşbitiren

2. MANSİYON

Duhan Ölmez, Ekip Temsilcisi Berca KAVANİ, Betül Aybüke MERAL, Gülseren Elif KÖSEOĞLU, Miray Melisa YÖRÜK

3. MANSİYON

Yusuf Furkan Kaya

“Society of Architectural Historians” Konferansı Merceğinden Çağdaş Mimarlığın Problemlerine Dair

Meral Ekincioğlu FOTOĞRAFLAR Meral Ekincioğlu

ÜSTTE Kenneth Frampton, 71. “SAH” Yıllık Uluslararası Konferansı’nda konuşmasını yaparken, 2018

SAĞ ÜSTTE “73. SAH Yıllık Uluslararası ve İlk Sanal Konferansı”nda, Peter L. Laurence’in yürütücülüğünde (Clemson University, ABD) mimarlık tarihi eğitimi tartışılırken

SAĞ ALTTA 2018 yılında, “71. SAH Yıllık Uluslararası Konferansı”nda bir fiziksel sunumdan

Eleştirel (modern) mimarlık tarihi ve tarihyazımı üzerine olan çalışmalarda, yakın zamana dek yapılan tartışmalarda hala, hangi konular (ve araştırma problemlerinin) alana dâhil edildiği ve hangilerinin edilmediği, en ciddi sorunlardan biri olarak dile getirilmekteydi (Kenneth, 2016). İçinden geçtiğimiz ve eşi görülmemiş bir kriz olarak ifade edilen COVID-19 süreciye¹; mimarlığın pek çok alanında yapıcı bir farkındalıkla sorgulamalara yol açarken, daha özelde, mimarlık tarihi ve tarihyazımında da içerik, izlenen metotlar, mimarlığın kendi içinde diğer alanlarla kurduğu ilişkiler, pedagoji, tarihsel dokümantasyon ve daha pek çok konuyla birlikte kaçınılmaz olarak gündemde yerini aldı. Bunların ışığında, bu yıl COVID-19 sürecinde 73.’sü düzenlenen Uluslararası “Society of Architectural Historians” (SAH) Konferansı’nın, mimarlık tarihi ve tarihyazımına dair sunduğu yeni açılımlara geçmeden önce, mimarlık tarihçisi, eleştirmeni ve eğitimci Reinhold Martin’in “kullanılabilir geçmiş” (Ing. usable past) ifadesine dair açıklamalarını (Martin, 2018) anımsamak faydalı olabilir. Bu ifadeyi, geçmiş olayların değerinin bugünün zorluklarıyla ilişkili olacak şekilde ele alınması olarak yorumlayan Reinhold Martin, aynı zamanda, mimarlıkta ve mimarlık tarihinde, geri döndürülemez ve kaçınılmaz olarak yaşadığımız, gezegenin karşı karşıya olduğu iklimsel değişim, çevre, kentsel tasarım ve planlama, enerji, insan sağlığı, kapitalizm ve daha pek çok konudaki probleme karşılık; mesleğin, mimari (tasarım) pratiğinin ve fiziki çevrenin altyapısal özelliklerini ve arka planını

dikkate almanın önemine işaret etmekte. Buna paralel olarak, aynı mimarlık tarihçisi 15 Temmuz 2020 tarihinde tam da COVID-19 sürecinden geçerken Columbia Üniversitesi, Graduate School of Architecture Planning and Preservation (GSAPP) Programı kapsamında 2020 yılı Güz Akademik Yarıyılı için mimarlıkta tarih ve teori dersine dair açıklamalarını yaparken bir kere daha; mimarlık tarihinin sadece geçmişle sınırlı olmadığını, bunun yerine geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki ilişkiye dair bilinç ve farkındalık yaratarak (mimarlıkla ilgili) dünyada olanları kavramaya yardımcı olduğunu altını çizdi (Martin, 2020). Bunların ışığında, 1940 yılında Harvard Üniversitesi’nde kurulan, yapılı çevrenin tarihi ve bunun çağdaş yaşamı biçimlendirmedeki rolü üzerine odaklı “Society of Architectural Historians”ın (SAH), 30 Nisan-1 Mayıs tarihleri arasında ve 154 sunum başlığıyla, zengin bir içerikle düzenlediği bu yıllık konferansını (COVID-19 nedeniyle aynı zamanda, bu konferans dizisinin “ilk sanal” etkinliği olmakla birlikte), mimarlık tarihi ve tarihyazımına yeni bir gözle bakmak için bir fırsat olarak değerlendirmek mümkün.

“SAH” başkanı Sandy Isenstadt’in bu yılki açılış konuşması, sadece konferansa dair genel bilgiler vermekle kalmayıp, aynı zamanda “SAH” bünyesinde bir “ilk” girişimi de duyuruyordu: Bu, “SAH”a bağlı ve temel amaçlarıyla ilişkili, ancak daha özel konu başlıklarında, onaylanmış ve faaliyet gösterecek alt grupların kısaca tanıtımıydı². Bu bağlamda, yeni kurulmuş olan SAH Asya Amerikan Diasporik Mimarlık Tarihi Grubu, SAH Tarihi İç Mekânlar (Ing. Historic Interiors)

Grubu, SAH Azınlık Akademisyenler Grubu ve SAH Irk ve Mimarlık Tarihi Grubu³, (bugünkü gelişen politik atmosferin de etkisiyle) mimarlık tarihi bağlamında daha spesifik ve kritik problemlere odaklı olarak, araştırma, tartışma ve etkinliklere duyulan "ihtiyaca" olumlu bir yanıt olarak da yorumlanabilir. Nitekim konferansın açılışında Columbia Üniversitesi'nde profesör ve Global Africa Lab.'ın yürütücülerinden Mabel O. Wilson tarafından yapılan "Bastırılanların Evi: Demokrasi, Kölelik ve Sivil Mimarlık" başlıklı konuşmayı, süregelen baskın güç mekanizmalarına karşıt olarak, daha az temsil edilenlerin alana katkılarını dikkate almaya dair yükselen bir duyarlılık olarak yorumlamak mümkün⁴. Tüm bunlarla birlikte bu yıl başlatılan bir diğer girişim olarak "SAH veri projesi" de, çok kültürlü ABD'de mimarlık tarihi alanındaki araştırma ve çalışmaların hangi yöne doğru ilerlediği, nerelerde durakladığı vb. konuları netleştirebilmek için yürütülmekte⁵ ve elde edilecek "verilerle" mimari topluluğun problemleri ve ihtiyaçları yönünde araştırma ve eğitimde yeni rotalar çizilebilir.

30 Nisan 2020 tarihli konferans gününde, bugün için mimarlık tarihi eğitiminden dijital pedagojilere, erişilebilirlikten cinsiyet ve ırk gibi eşitlik adına hâlâ oldukça sancılı konu başlıklarına, mimari biyografilerin problemleri ve potansiyellerinden küresel modernleşmeye dek uzanan zengin bir perspektiften farklı oturum ve araştırmalar ışığında sunum ve tartışmalar yapıldı. Bunlardan konferansın "temel" çıkış noktası olan "mimarlık tarihi" bağlamında, bugün için "eğitimi" ele alan, "Mimarlık Tarihi Eğitimi Şimdi" (Ing. Architectural History Education Now) başlıklı oturumun herkesin birlikte üzerine düşündüğü bir konu olarak belirginleştiği söylenebilir. Yürütücülüğünü Peter L. Laurence'un üstlendiği bu oturumda; ağırlıklı olarak mimarlık tarihi alanındaki, çoğu kişinin zihnini zorlayan "küresel mimarlık tarihi"⁶ üzerine izlenebilecek metotlar, küresel mimarlık tarihi eğitiminin içeriği ve pedagojisi⁷ ele alındı. İçinden geçilen COVID-19 süreci dikkate alındığında bu oturumda dikkat çeken, küresel mimarlık tarihine dair eğitim ve bilimsel araştırmalarda, iklim değişimi, enerjinin etkin kullanımı, ekolojik bozulma ve bu konularla ilgili olarak küresel eşitsizlik

vb. hususların daha çok yer almasına olan ihtiyaca yapılan vurguydu. Aslında, son yıllarda mimarlık tarihi alanında enerjinin etkin kullanımı ve iklim değişimi gibi konular ışığında, mimari tasarım düşüncesi ve pratiğinin modernleşmesi, tüm bunların politik, ekonomik ve kültürel olarak daha geniş bir bağlama yerleştirilmesi üzerine çalışmalar gittikçe öne çıkmakta (Barber, 2016). Şimdiyse, COVID-19 deneyimiyle, bunların daha da hız kazanacağı yönünde kuvvetli sinyallerden biri, "SAH 2020" konferansı ile verildi denebilir. Nitekim Joy Knoblauch'un sunumunun içeriği de bu yöneydi: "2026'da Yeni Bir İklimsel Rejim Öğretimi: Gezegen Ölümünün

Tarih Öncesi" (Ing. Teaching the New Climatic Regime in 2026: A Prehistory of Planetary Death) başlıklı sunumunda konuşmacı, Bruno Latour'un "Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime" çalışmasının (Latour, 2018) altını çizerek, mimarlık tarihi, iklim değişimi ve jeopolitik arasındaki ilişkileri irdeledi ve bu bağlamda mimarlık tarihi eğitimi yeniden düşünmeye davet etti⁸. Diğer bir ifadeyle, bu çok güncel problemlerle ilgili olarak, mimarlık tarihi ve tarihyazımını yeniden ele almak kadar, bu çalışmaların "mimari (tasarım) eğitimi"ne dâhil edilmesinin de hayati oluşu vurgulanıp, bu hususlar gündeme getirildi.

“(...) MİMARLIK TARİHİNİN SADECE GEÇMİŞLE SINIRLI OLMADIĞINI, BUNUN YERİNE GEÇMİŞ, ŞİMDİ VE GELECEK ARASINDAKİ İLİŞKİYE DAİR BİLİNÇ VE FARKINDALIK YARATARAK DÜNYADA OLANLARI KAVRAMAYA YARDIMCI OLDUĞUNUN ALTINI ÇİZDİ”

ÜSTTE 2018 yılında, "71. SAH Yıllık Uluslararası Konferansı'nda öğle arası

ALTTA 2018 yılında, "71. SAH Yıllık Uluslararası Konferansı'nda Yayın Sergi ve Satış Salonu

SAĞ ÜSTTE 2018 yılında, "71. SAH Yıllık Uluslararası Konferansı'nda "The 2018, Architects Council" tanıtımından

Aynı gün içinde yer alan ve dikkat çeken bir diğer oturumsa, yürütücülüğünü Jhennifer A. Amundson'un üstlendiği "Mimarlık Tarihi İçin Dijital Pedagojiler"di. Tam da COVID-19 deneyimiyle birlikte mimarlıkta uzaktan eğitim, dijital teknolojinin sunduğu olanaklar ve zorluklar tartışılırken bu oturum, mimarlık tarihinin "dijital araç, platform ve bunların sağladığı yöntemlerle" daha etkin öğretilirliği üzerine hem ufuk açıcı hem de zamanın mimari ruhunu yansıtıyordu. Her ne kadar mimarlık tarihinin geçmişe odaklı özelliği ile, güncel teknolojik gelişmelerle olan bağı kısmen göz ardı edilse de; bu oturumun geçmiş ve bugünün mimarlığının "dijital pedagoji" ile nasıl eğitici ve yaratıcı biçimde ele alınabileceğine göndermeler yaptığı söylenebilir. Avustralya'dan Flavia Marcello ve Alison de Kruiff, "Sanal Olarak Orada: Mimarlık Tarihi Eğitimini Zenginleştiren Çoklu-Mod Anlatıları"(İng. Virtually There: Multi-modal Narratives Enriching Architectural History Education) başlıklı sunumlarında, disiplinlerarası ekip çalışmalarının yardımıyla, kültürel

miras alanlarının dijitalleştirilmesi, tarihi mekân ve alanlarda sanal turlar vb. yoluyla öğrencinin mimarlık tarihini nasıl daha etkili olarak öğrenme imkânına kavuştuğunu örneklerle açıklarken; Kanada'dan Peter Coffman ve Michael Windover "Sanal Bir Müze Kurmak: Ottawa'dan Bir Deneyim" (İng. Building a Virtual Museum: An Experience from Ottawa) başlıklı sunumlarında öğrenciyi merkeze alarak geliştirdikleri, multimedya yoluyla, mimarlık tarihi bilgisinin çok katmanlı paylaşımını hedefleyen sanal müze projelerinin eğitimdeki olumlu açılımlarını paylaştılar. Bu oturumda, Liyang Ding ise, dijital dünyadan başka bir pencere açtı: Konuşmacı, "Mimarlık Tarihinin Temsili Olmayan Görselleştirmesi: Mimarlık Tarihi İçin Dijital Pedagojilerin Benimsenmesine Dair Bir Girişim" (İng. "Non-representational Visualization of Architectural History: An Attempt of Adopting Digital Pedagogies for Architectural History") başlıklı sunumuyla mimarlık tarihi eğitiminde, görselleştirilmenin ya da haritalama pratiğinin (İng. visualization or mapping practice) metin okumalarında fark edilemeyen bazı tarihsel bağlantı, etkileşim ve bilgileri açığa çıkararak sağladığı olumlu katkıları örneklerle açıkladı.

Aynı gün içinde, yaşanan salgın kriziyle gündeme gelen bir diğer ciddi problem olarak mimari tasarımda "erişilebilirlik"⁹, tarihin perspektifinden ele alındı. "Erişilebilir Bir Mimarlığa Doğru" ana başlığı altında, Rebecca Siefert ve Tamekia Bell yürütücülüğündeki oturum, sadece tarihsel bağlam içinde, özellikle sağlık yapılarındaki "erişilebilirlik" ve "herkes için tasarım" konularına ışık tutmakla kalmayıp, aynı zamanda bu konularda verilen mücadelelerin de altını çizerek, bugünün mimar ve tasarımcılarına konu hakkında alınacak mesafeleri ve kararlılığın önemini anımsattı. Bu kapsamda, ABD'den bağımsız araştırmacı olarak katılan Jeanne Kisacky'in, "Kırsal Alanlarda Hastanelere Erişimi Eşitlemek: Coğrafi Olarak Meydan Okuma (İng. "Geographically Challenged: Equalizing Access to Hospitals for Rural Areas") başlıklı sunumu, öne çıkanlardan biriydi. Araştırmacı sunumunda, 2. Dünya Savaşı sonrasında, ABD'de, modern tıp, modern yaşam ve modern mimarlık tarihi kesişiminde hastanelerdeki erişilebilirliğin,

"TÜM BUNLARLA BİRLİKTE, COVID-19 SIRASINDA GERÇEKLESEN BİR KONFERANS OLARAK BU ETKİNLİKTE, MİMARLIK TARİHİ BAĞLAMINDAN "İNSAN SAĞLIĞI İÇİN TASARIM" KONUSU DA UNUTULMAMIŞTI VE OTURUM İNGİLTERE, KÜBA, RUSYA, FİLİSTİN VE AFGANİSTAN'DAN KÜRESEL BOYUTTA IŞIK TUTAR NİTELİKTEYDİ"

yasal ve bürokratik sınırlamalarla mücadele vererek izlediği gelişimleri ele aldı¹⁰. ABD'den Bess Williamson ise "Engelli Amerikalılar Yasası'ndan Önce Erişimi İnşa Eden Amatörler, Aktivistler ve Profesyoneller" (İng. Amateurs, Activists, and Professionals Constructing Access before the Americans with Disabilities Act) başlıklı sunumunda¹¹ bir başka kritik konuya işaret etti. Konuşmacı tarihsel bağlamda, mimari tasarımda erişilebilirliğe dair çözümlerin; temelde mimarların bir adımı olmaktan ziyade, duyulan kaçınılmaz ihtiyaç nedeniyle tıp ve sosyal hizmet alanındaki yetkililer, sivil haklar için mücadele veren amatör ve aktivist bireyler ile topluluklar tarafından nasıl geliştirilmiş olduğunu detaylandırırken, buna karşılık konunun mimarlar ve mimarlık eleştirmenleri tarafından nasıl marjinalleştirildiğini ele aldı. ABD'den katılan bir diğer konuşmacı Elizabeth Guffey ise, "Geleceğin Şehrine Erişim, Sonra ve Şimdi" (İng. Accessing the City of the Future Then and Now) başlıklı sunumunda, mimarlık tarihi bağlamında, İtalyan Fütüristlerin kent projelerinde engellilerin ihmal edilmesini vurgulayarak, geçmiş ve gelecek arasında erişilebilirlik yoluyla köprü kurdu.

1 Mayıs 2020 tarihli, "Caminin Ötesinde Müslüman Dua" (İng. "Muslim Prayer Beyond the Mosque") başlığıyla düzenlenen oturum, günümüzdeki ayrımcı politik söylemlerle gittikçe tırmandırılan bir problem olarak "din ve inanç" konusuna uzandı. Mimarlık tarihi bağlamından bu konu ve probleme farklı coğrafyalardan yaklaşan araştırmalar ve bulgular; geçmişten bugüne konunun aslında kültürlerarası ayrışmadan ziyade, ne kadar çok katmanlı olduğunu ve onların kesişiminde uzandığını anımsattı. Diğer bir ifadeyle, bu konuda mimarlık tarihi bağlamında yeni perspektiflerle yürütülecek araştırmalar, sadece geçmiş anlamakla kalmayıp, günümüzde insanların farklılıklarının bütünleştirici boyutunu açığa çıkarma potansiyeline de sahip. Angela Andersen yürütücülüğünde düzenlenen bu bölümde ABD'den Muna Güvenç'in çalışması, "Boston'da İslami İbadet Salonlarının Tahsis" (İng. Appropriations of Islamic Prayer Halls in Boston) üzerineydi. İslami coğrafyanın dışına çıkıldığında, geleneksel cami konseptinin nasıl ve neden dönüşüme uğradığı sorusundan hareketle Muna

Güvenç, Boston'da Müslümanlar tarafından kullanılan iki ibadet mekânına (Cuma namazı ve ibadeti için, St. Paul Katedrali'nin geçici olarak tahsisi ve Boston Kültür Merkezi İslam Topluluğu'nun ibadet mekânı) odaklandı. Tartışma, incelenen mimari mekânlarda İslam ibadetiyle ilişkili olan geleneksel elemanların nasıl adapte edildiği, bu ibadet mekânlarının İslami olmayan pratiklerle nasıl bir etkileşim içinde olduğu ve tüm bunların "farklılık, ibadet ve çoklu inanca sahip bir toplum" ile ilgili bağlantıları nasıl tanımladığı üzerineydi. Boston'dan Cape Town'a uzanan oturumunda Kanada'dan Ozayr Saloojee ise, "Hayalet Manzaralar: 19. Yüzyıl Cape Town'unda Kutsal Müslüman Mekânını Yaratmak" (İng. Ghost Landscapes: Making Muslim Sacred Space in Nineteenth Century Cape Town) başlığıyla, Güney Afrika üzerine mimarlık tarihi çalışmalarında bir boşluk olarak Cape Town'daki 19. yüzyıl Müslüman topluluğunun, cami dışında ibadetlerini gerçekleştirdikleri "türbelerin" mekân çözümlerine, ilgili topluluğun kendine özgü ritüellerine, sosyal, kültürel ve inanç bağlamındaki kimliklerine ve bu mekânların doğa ile kurduğu ilişkilere işaret ediyordu. Bu oturum kapsamında Türkiye'ye uzanan Bülent Batuman'ın incelemesi ise "Kente Dair Kutsal Yerellikler(?): Türkiye'deki Nusayri Türbelerinin Mimari Politikası" başlığını taşıyordu (İng. Urban Sacred Vernacular: Architectural Politics of Nusayri Shrines in Turkey). Batuman, Türkiye'de Adana, Mersin ve Hatay başta olmak üzere yaklaşık 300.000 nüfusa sahip, Arapça

konuşan bir azınlığın; Türk devletinin politikaları çerçevesinde kendi inançlarını sürdürmek için kullandıkları türbelerin mekânsal organizasyonlarını ve 1990 ile 2000'li yıllarda Sünni İslam için verilen politik destek karşısında bu mekânların geçirdikleri dönüşümleri, verdikleri etnik ve inanç mücadeleleriyle birlikte gündeme getirdi. Bu da, azınlıkların inanç ve ibadetlerine duyarlılık konusuna yakın geçmişten dikkat çeken bir diğer önemli araştırmaydı.

Tüm bunlarla birlikte, COVID-19 sırasında gerçekleşen bir konferans olarak bu etkinlikte, mimarlık tarihi bağlamından "insan sağlığı için tasarım" konusu da unutulmamıştı ve oturum İngiltere, Küba, Rusya, Filistin ve Afganistan'dan küresel boyutta ışıktutar nitelikteydi. Susan Herrington ve Sonja Duempelmann tarafından yürütülen "Reçete Görünümler: İnsan Sağlığı İçin Tasarım" (İng. Prescription Landscapes: Designing for Human Health) başlığı altındaki oturumda, 19. ve 20. yüzyıl zaman aralığında farklı coğrafya ve kültürlerin karşılaştıkları sağlık sorunları ve bunlara, mimari tasarım, kentsel planlama ve peyzaj yoluyla getirilen çözümler ele alındı. Bu kapsamda, Zeynep Çelik Alexander'ın çalışması, botanik bahçeleri ve küresel ilaç üretimi sistemi arasındaki ilişkinin tarihine Peru'dan Avrupa'ya uzanan bir coğrafi ölçekten bakarak insan sağlığının kıtalararası geçmişine uzanırken, Catherine Seavitt Nordenson ise, George E. Waring'in (1833-1898) 19. yüzyılda ABD'den Küba'ya halk sağlığı ve kamu mekânlarına odaklandı. Maria Taylor ise,

““(...) MABEL O. WILSON’IN AÇILIŞ KONUŞMASININ İÇERİĞİ VE SANDY ISENSTADT’IN DUYURDUĞU “SAH” GRUPLARININ İÇERİKLERİNDEN DE ALGILANDIĞI ÜZERE, SÜREGELEN BASKIN GÜÇ MEKANİZMALARINA KARŞILIK, ‘EŞİTLİĞE’ DUYULAN İHTİYAÇ VE TALEP, ADETA YANSIMASINI BULDU”

ÜSTTE 2018 yılında, “71. SAH Yıllık Uluslararası Konferansı’nda “The Class of 2018, Fellows of SAH” tanıtım konuşması

ALTTA 2018 yılında, “71. SAH Yıllık Uluslararası Konferansı’nda Swati Chattopadhyay’in ödülü takdim edilirken

sağlık ve endüstriyel mekân tasarımları tarihinin genelde kapitalist modernite ile ilişkili olarak ele alınmasından farklı olarak; Rusça özgün kaynakların ışığında, Stalin dönemindeki Sovyet uzmanların (1932-1954) hijyenik ve sosyalist endüstriyel mekânların tasarımlarındaki katkılarının altını çizdi. İsrail’den Tal Alon-Mozes, 1920’lerin başlarında Siyonist İşçi Federasyonu’nun Filistin kırsal alanlarında tedavi amaçlı inşa ettikleri konut modellerini tartışırken, sadece 19. yüzyıl Avrupası’nda tüberküloz hastaları için geliştirilen sanatoryum modelinin bu coğrafyadaki sentezini değil, aynı

zamanda politik olarak farklı dünyaların “sağlık” ortak paydasında nasıl buluşabileceğini de aydınlatıyordu. Son olarak, Kanada’dan Fionn Byrne, konuyu 21. yüzyıla taşıyarak, ABD’nin resmi olarak desteklediği, Afganistan’da askeri ağaçlandırma kampanyası¹² ve bunun insanların fiziksel ve zihinsel sağlığındaki olumlu etkileri üzerine doğanın hayati önemini detaylandırdı. Özetle konferans, bu oturumla, tarihin merceğinden şu an en hayati gündem konusu olan “insan sağlığının”, ulusal ve küresel sistem içinde ilaç üretiminden farklı mimari yapı türlerine, politika ve doğa ile olan ilişkisine dek ne kadar kapsamlı ve çok boyutlu olarak düşünülmesi gerektiğini anımsattı.

Bu ve diğer tüm araştırmalar ve sunumlarla birlikte, bu yıl, “SAH” ayrıca herkese açık olarak düzenlediği çevrimiçi tartışma gruplarıyla da, hem konu başlıkları, hem de sanal ortamın getirdiği esneklikle çok sayıda katılımla bir başka ilki gerçekleştirdi: Kentsel planlamadan, mimarlık tarihi mirasında korumacılığa, “SAH” veri toplama projesiyle ilgili olarak mimarlık tarihi araştırma ve yayınlarının olası geleceğinden, Asya-Amerikan mimarlığının problemleri ve potansiyellerine, ve oldukça yüksek katılımla gerçekleşen ve azınlık olarak çalışmalarını sürdüren akademisyenler ve araştırmacıların yayın dünyası, araştırma, akademik dünyada karşılaştığı bariyerlere dek uzanan konuları, bu alanlarda deneyimli moderatörler eşliğinde masaya serdi¹³. Ayrıca, diğer yıllarda olduğu üzere, mimarlık tarihine yaşam boyu katkı sağlayan bireylere, “Fellows of the Society of Architectural Historians” ödülleri de takdim edildi. Bu kapsamda da, adeta, Mabel O. Wilson’ın açılış konuşmasının içeriği ve Sandy Isenstadt’ın duyurduğu “SAH” gruplarının içeriklerinden de algılandığı üzere, süregelen baskın güç mekanizmalarına karşılık, “eşitliğe” duyulan ihtiyaç ve talep, adeta yansımaları buldu: Sözkonusu ödüller, mimarlık tarihi alanında uzun soluklu katkılarıyla takdir kazanmış olan sadece “iki kadın ve iki erkek” isme verilmekle kalmayıp (Alice T. Friedman, Mary McLeod, Leland M. Roth ve Paul V. Turner), seçilen kadın profesörlerin de özellikle feminist bir duyarlılıkla çalışmalar yapmış olması kayda değer. Alice Friedman, ABD ve modern mimarlık üzerine olan araştırma

ve çalışmalarında, disiplinlerarası feminist metodolojiyi kullanarak, “işveren”den “inanç mekânlarına” dek uzanan bir perspektifte, alana katkılarda bulunurken¹⁴, ağırlıklı olarak mimarlık tarihi ve teorisi üzerine dersler veren Mary McLeod, mimarlık, cinsiyet ve politika arasındaki ilişkileri incelemekte¹⁵. Ödüllerin takdim edildiği diğer iki isimden, Oregon Üniversitesi’nde, tarihi koruma alanında yüksek lisans programının kurulmasında yer almış olan Roth, McKim, Mead & White üzerine olan çalışmaları ile öne çıkarken, Paul V. Turner ise, James Ackerman ve Eduard Sekler ile Harvard Üniversitesi’nde yüksek lisans öğrencisi olarak çalışmış, doktora tezinde, Le Corbusier’i incelemiş, ve 1984’te “SAH” tarafından “Hitchcock Book Award” ile ödüllendirilmiş¹⁶.

Özetle, bu yılki 73. “Society of Architectural Historians” Uluslararası Konferansı’nın, COVID-19 gibi çok hayati bir süreci küresel olarak deneyimlerken, temelde iki önemli noktanın altını çizdiği ifade edilebilir: Bunlardan biri, beklenmedik bir küresel sağlık krizi ve pek çok kişinin (zorunlu ihtiyaçlar vb. dışında) evine kapandığı bir süreçte bile, mevcut organizasyonel disiplini koruyarak ve teknolojik ortama geçerek, mimarlık (tarihi) üzerine böylesine kapsamlı ve uluslararası bir etkinlik ve bilgi alışverişinin (iptal edilmeden ya da daha ileri bir tarihe ertelenmeden) gerçekleştirilebilirliği. Üstelik, (belli bir kayıt ücreti karşılığında) dünyanın her yerinden dileyen izleyicilere açık olarak ve (ücretsiz) herkese açık şekilde düzenlenen online tartışma gruplarıyla, bu yılki bu uluslararası konferansın, yakın ve orta vadeli açılımlarının daha etkili olabileceği de ileri sürülebilir. Diğer önemli husus ise, yazımın başında Reinhold Martin’e atıfta bulunarak ifade ettiğim üzere, konferansın, zamanın ruhunu ve çağdaş problemlerini çok iyi algılayarak, mimarlık tarihi ve tarihyazımını, sadece geçmişini anlamak ve analiz edebilmekten öte, bugünün problemlerinin çözümlerine dair ipuçları da verecek şekilde gündeme getirmesi idi. Başka bir ifadeyle, mimarlık tarihi, tarihyazımı ve bu bağlamdaki bir konferansın “işlevini” yeniden düşünmek için, “SAH” önemli bir fırsat sundu. Bu metnimi bitirirken, “SAH 2018”de, daha eşitlikçi bir mimarlık tarihi ve tarihyazımı amacıyla sunduğum

kadın mimar konusundaki konferans katılımımı “fellowship” ile destekleyen bu organizasyona, mimari tasarım pratiğinde yaratıcılık ve işveren etkileşimini mimarlık tarihi bağlamında incelemek ve analiz edebilmek üzere, doktoramın temellerini inşa etmeme yardım eden Reinhold Martin ve özellikle bilgisiyle her zaman destekleyici olan Kenneth Frampton’a teşekkür ederim. ■

Meral Ekinioğlu, Dr. Mimar

DİPNOTLAR

- 1 AIA tarafından yapılan bu tanım için bakınız, <https://www.aia.org/pages/6280670-covid-19-resources-for-architects>. (erişim 15.08.2020).
- 2 Sandy Isenstadt’in bu konuşması için bakınız, Sandy Isenstadt (SAH President, University of Delaware), State of SAH Address, URL: <https://www.sah.org/2020-virtual-conference/keynote-talks>, (erişim 17.08.2020).
- 3 Konferans sonrasında, ayrıca, resmi olarak onaylanmış halde, su SAH gruplarının da duyurusu yapıldı: “SAH Mimarlıkta Kadın” ve “SAH İklim Değişimi ve Mimarlık Tarihi”. Bilgi için bakınız, <https://www.sah.org/about-sah/sah-affiliate-groups> (erişim 17.08.2020).
- 4 Wilson, Mabel, O., 2020, “The Home of the Oppressed”: Democracy, Slavery and American Civic Architecture”, <https://www.sah.org/2020-virtual-conference/keynote-talks> (erişim 17.08.2020).
- 5 Bu proje için bakınız, the SAH Data Project, Analyzing Architectural History in Higher Education, 2020, URL: <https://www.sah.org/publications-and-research/sah-data-project>. (erişim 15.08.2020).
- 6 Mimarlık tarihi eğitimi ve küreselleşme ilgili izlenebilecek yöntemler ve içerikler kapsamında, öne çıkan bir girişim olarak, MIT-School of Architecture and Planning ve MIT-History, Theory and Criticism Programı ile bağlantılı, Andrew W. Mellon Foundation tarafından desteklenen, “the Global Architectural History Teaching Collaborative” sayfasına ve çalışmalarına bakılabilir, URL: <https://gahtc.org/pages/about-gahtc/> (erişim 20.08.2020).
- 7 Harvard Üniversitesi-Graduate School of Design (GSD) ve edX tarafından, K. Michael Hays, Erika Naginski ve Antoine Picon liderliğinde, “online” sunulmuş, mimarlık tarihi ve teorisi ile ilgili olarak, “The Architectural Imagination” üzerine (içerdiği, kayıt olan öğrenci sayısı ve profilini dikkate alarak), bu ve bu gibi eğitim amaçlı projelerin, ilerleyen zaman içinde, “ne kadar küresel bir içeriğe açılacağı” ve kayıt olanların profilleri ile birlikte “pedagoji” bağlamında “ne gibi katkılar sağlayabileceği” yönündeki bir tartışma için bkz., Block, Kevin, Autonomy Online: A Review of edX’s “The Architectural Imagination”, the Avery Review, URL: <https://www.averyreview.com/issues/26/autonomy-online>, [Erişim tarihi 04.28.2020]. Ayrıca, küresel mimarlık tarihi alanında çalışmalarda bulunan bir akademisyen ve eğitimci olarak Mark Jarzombek’in, COVID-19 ile başlayan “yeni normal süreci”, mimarlık eğitimi ve dijital ortam üzerine görüşleri için bkz., Jarzombek, Mark, 2020, Distributed Learning, <https://www.e-flux.com/architecture/education/324246/distributed-learning/> (erişim 20.08.2020).
- 8 Bu oturumda yer alan diğer konuşmacılar ve başlıkları şöyleydi: Kathleen James-Chakraborty, “Mimarlık Tarihine Küresel Yaklaşımların Savunmasında”, Marta Gutman, “Ne Kazandı? Ne Kaybedildi?”, Joseph Bedford, “Küresel Mimarlık Tarihini Yeniden Düşünmek: Hakim Olan Postmodern Tarihselciliğin Bir Eleştirisi” (İng. Rethinking Global History: A Critique of Contemporary Reigning Postmodern Historicism).

9 Mimari tasarım düşüncesi ve pratiğinde erişilebilirlik konusuna, çeşitli bağlam ve ölçeklerden yaklaşan bilimsel araştırma ve yayınlarıyla, COVID-19 salgın krizi sırasında, karşılıklı bilgi alışverişi sırasında ayrıca dikkatimi çeken Prof. Dr. Nilay Evci’ye teşekkür ederim.

10 COVID-19 küresel salgın krizi nedeniyle, son dönem, oldukça gündeme gelen hastane ve sağlık yapılarının tasarımı ile bunların tarihi üzerine kapsamlı bir çalışma olarak ayrıca bakınız, Kisacky, Jeanne, Rise of the Modern Hospital: An Architectural History of Health and Healing, 1870-1940, University of Pittsburgh Press, 2017.

11 Engelli Amerikalılar Yasası (İng. the Americans with Disabilities Act, ADA) hakkında tarihsel gelişimi ve detaylı içeriği için bakınız, <https://adata.org/learn-about-ada>. (erişim 20.08.2020).

12 Amerikan askeri ve savunma güçlerinin, politik gerekçelerle, ekoloji ve çevreye olan etkileri üzerine detaylı ve yeni bir çalışma için bkz. Bélanger, Pierre; Arroyo, Alexander, Ecologies of Power, MIT Press, Cambridge, MA, 2016.

13 Bu tartışma grupları ve bazılarının video kayıtları için bakınız, <https://www.sah.org/2020-virtual-conference/roundtables>. (erişim 20.08.2020).

14 Alice Friedman’in, sosyolog Wendy Cadge ve fotoğrafçı Randall Armor ile birlikte belgediği, Boston ve civarındaki “kutsal” mekânlara dair olan son dönem projesi için ayrıca bakınız, Boston’s Hidden Sacred Spaces, <http://www.hiddensacredspaces.org/> (erişim 20.08.2020).

15 2012’de Wanda Bubriski ve Beverly Willis tarafından başlatılmış olarak, Mary McLeod’un, Victoria Rosner ile birlikte, Amerikan mimarlığında oncu kadınları belgelemek üzere geliştirdikleri proje için bakınız, “Pioneering Women of American Architecture”, <https://pioneeringwomen.bwaf.org/> (erişim 20.08.2020).

16 Detaylı bilgi için bakınız, “Society of Architectural Historians Names 2020 Class of Fellows”, <https://www.sah.org/about-sah/news/sah-news/2020/01/15/society-of-architectural-historians-names-2020-class-of-fellows> (erişim 20.08.2020). Ayrıca, SAH’ın bu yıl yayın, film ve video alanında verdiği ödüller için de bakınız, Society of Architectural Historians Announces 2020 Award Winners, <https://www.sah.org/about-sah/news/sah-news/news-detail/2020/05/05/society-of-architectural-historians-announces-2020-award-winners>. (erişim 20.08.2020).

KAYNAKLAR

- Barber, Daniel. House in the Sun: Modern Architecture and Solar Energy in the Cold War. Oxford University Press, 2016.
- Bélanger, Pierre, Arroyo, Alexander. Ecologies of Power. Cambridge, MA: The MIT Press, 2016.
- Block, Kevin. Autonomy Online: A Review of edX’s “The Architectural Imagination”. the Avery Review, (2017 October), <https://www.averyreview.com/issues/26/autonomy-online>. (erişim 08.20.2020).
- Jarzombek, Mark. Distributed Learning. e-flux (2020 March), <https://www.e-flux.com/architecture/education/324246/distributed-learning/>. (erişim 23.08.2020).
- Frampton, Kenneth. ChinaGSD Distinguished Lecture: Professor Kenneth Frampton. Harvard University, GSD, (September 2016), <https://www.youtube.com/watch?v=8asbjkin-WO&t=3756s>. (erişim 23.08.2020).
- Kisacky, Jeanne. Rise of the Modern Hospital: An Architectural History of Health and Healing, 1870-1940. University of Pittsburgh Press, 2017.
- Latour, Bruno. Down to Earth: Politics in the New Climatic Regime. Polity Press, 2018.
- Martin, Reinhold. History, Theory Fall, Preview with Sequence. Director Reinhold Martin, Columbia University, GSAPP (2020 July), <https://www.youtube.com/watch?v=GiOgnHNVuxk>. (erişim 23.08.2020)
- Martin, Reinhold. “On the Uses and Disadvantages of Architecture for History”. E-flux (2018 November), <https://www.e-flux.com/architecture/history-theory/225181/on-the-uses-and-disadvantages-of-architecture-for-history/> (erişim 20.08.2020)

Modernist Öncü

Rıza Aşkan

Rıza Aşkan ve Richard Neutra Konak Projesi üzerinde görüşürken; "İzmir'de Moderni Nesnelleştirmek: Bir Dönem, Üç Mekân ve Rıza Aşkan", M. Gürel; Mimarlık, 354, 62-68

F. Feyzal Özkaban, *Dr.Öğr.Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü*

KAYNAKLAR

- Aşkan, A. 2011, 1922-1960 yılları arasında, izmir'deki mimarlık ve kentsel Planlama Bağlamında Rıza Aşkan, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, yüksek lisans tezi.
- Gürel, M. 2010, İzmir'de modern nesnelleştirmek; Bir dönem, Üç mekân ve Rıza Aşkan, Mimarlık, 354,
- Gürel, M. 2011, Ada Gazinosu planı, 1959. Gürel, M. Ö. 2011. Architectural mimicry, spaces of modernity: the Island Casino, Izmir, Turkey. The Journal Of Architecture, volume 16, number 2.
- Özkaban, F., Akyol Altun, D. 2014, "İzmir Özel Çamlaraltı Koleji", DOCOMOMO Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları X.Poster Sunuşları, ERZURUM.
- Akyol Altun, D., Özkaban, F., "İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi", DOCOMOMO Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları X.Poster Sunuşları, ERZURUM.
- Özkaban, F., "Rıza Aşkan Evi, 1953", DOCOMOMO Türkiye Ulusal Çalışma Grubu Poster/Bildiri Sunuşları, KAYSERİ.
- İzmir Mimarlık Ansiklopedisi, 2013, (Ed. Kayın, E.; Avcı Özkaban, F.), İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını.

Rıza Aşkan, İzmir'in modern mimarlık serüveninin öncü modernistlerinden biridir. İzmir Belediyesi Fen ve İmar İşleri Müdürlüğü'nde çalıştığı dönemde, kent ölçeğinde aldığı kararlar ve mimari üretimleri ile 1950-60 dönemi kentinin sosyo-kültürel yaşamının ve modern kent anlayışının oluşmasında etkili olmuştur. O yıllarda Belediye'nin kamu hizmeti ve sosyo-kültürel amaçlı hayata geçirdiği yapılar, Aşkan'ın önderliğindeki 4-5 kişilik mimari büro ekibince tasarlanmış ve uygulanmıştır. Kentin modern mimarlık repertuarının niteliğini belirleyen bu öncü yapılar, serbest mimarlık pratiklerine de yön vermiştir. Söz konusu büroda Aşkan ve Harbi Hotan gözetiminde görev yapmış pek çok genç mimar sonraki yıllarda kentin mimarlık tarihinde adları sıkça anılan önemli aktörler olmuşlardır (D.Tekeli, E.Tözge, G.Kaftancı gibi).

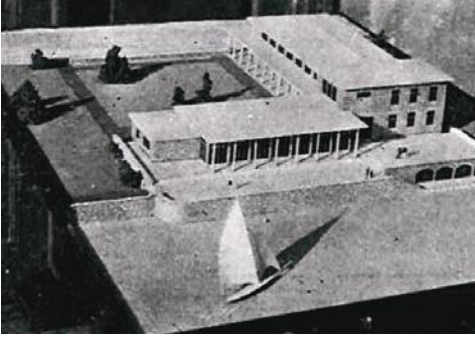
1912'de İzmir'de doğan ve 1940'ta İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nden mezun olan Aşkan, 1994'de vefatına kadar kamu ve özel sektör için mimarlık faaliyetlerini sürdürmüştür; kültür, sanat, spor, eğitim, konut gibi alanda eserler vermiştir. Belediye döneminde, kentin sosyal ve kültürel hayatını şekillendiren projelerde imzası olan Aşkan, planlama çalışmaları için kente gelen Le Corbusier, W.M. Dudok ve Richard Neutra gibi uluslararası ölçekte tanınmış mimar ve planlılarla çalışmıştır. Corbusier'den Fransa'daki ofisinde çalışma teklifi alan Aşkan İzmir'de kalmış ancak mesleki deneyimleri, yarışmalarda aldığı ödüller ve hayata geçen yapılarıyla, pek çok İzmirli mimarın aksine, ulusal ölçekte adından söz ettiren bir mimar olmuştur.

İzmir Enternasyonal Fuarı kalıcı ve geçici pavyonlarının, giriş kapılarının, peyzaj ve plastik eserlerin tasarlanmasında; kentin yeni gelişim

alanlarındaki kentsel düzenlemelerin ve kamu yapılarının oluşturulmasında Aşkan'ın katkıları büyüktür. Mimarlar Odası yöneticiliği de yapan mimar, 1957'de Suat Erdeniz ile kurduğu Form Mimarlık çatısında özel sektör için çalışmalarını sürdürmüştür; mimarlık pratiğini farklı mecralarda deneyimleme fırsatı bulmuştur.

Yapılarında görülen prizmatik ya da asal formları takip eden geometrik kütle kurguları, prekast yatay/düşey güneş kırıcılar, yırtıklı saçaklar, taş doku uygulamaları Aşkan mimarlığının temel karakteristik öğeleridir. Neredeyse her yapısında görülen sarı Çeşme taşı ile vurgulanan duvarlar Aşkan'ın imzası gibidir. Mimarlık yaklaşımında, dönem etkileşimi olan, Brezilya modernizminden ve Oscar Niemeyer'den etkiler görülmektedir. Aşkan yapıları, gerek planimetrik kurguları ve mekânsal kaliteleri; gerekse kütle dili ve malzeme kullanımı ile yerel ve ulusal ölçekte yetkin modernist örnekler olarak 1950-1970 dönemi İzmir kentinin tanıklarındır. 1960'ların ikinci yarısında kentin farklı noktalarında tasarladığı eğitim yapıları, dönemin yaygın mimari yaklaşımı olan Uluslararası Stil'in yetkin örnekleri olarak önem taşımaktadır. Bu yapılar, kütle oluşumunda benimsenen prizmatik dil, lineer mekânsal kurgu, gridal cephe düzeni, yatay betonarme güneş kırıcılar ve merdiven kovalarını aydınlatan düşey yırtıklar ile yakalanan mimari dil ve eğitim mekanları için gereken gün ışığı, temiz hava, sirkülasyon çözümlerindeki mekânsal kaliteyle İzmir ölçeğinde tipoloji oluşturacak niteliktedir.

Yapıldıkları dönemde vadettikleri modern yaşam ve mimari nitelikleri ile kent ölçeğinde ses getirmiş bu yapıların günümüze ulaşan az sayıdaki örneği, bugün de İzmir Modern Mimarlık Mirasının Korunması tartışmalarının merkezinde yer almaktadır. Görünen o ki bir süre daha da gündemde kalmaya mecburlar... Aşkan'ın İzmir kentine bıraktığı izlerin korunabilmesi umuduyla...

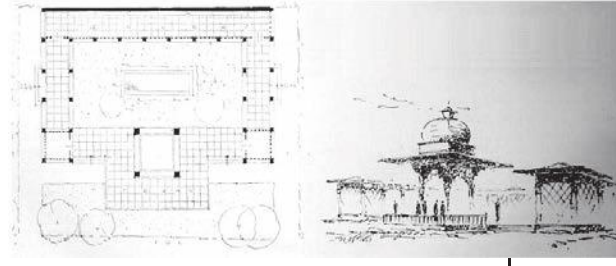
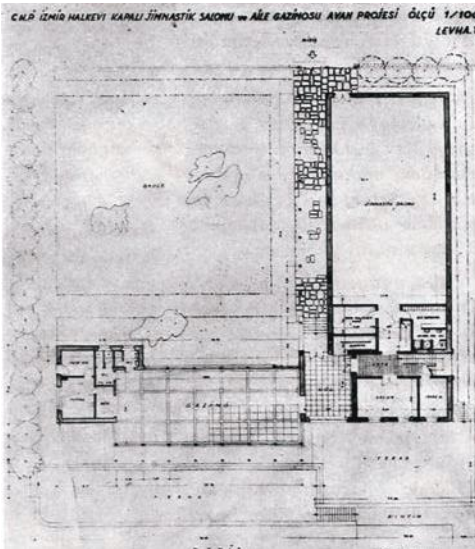
CHP Halkevi, Jimnastik Salonu ve Gazinosu

Rıza Aşkan, Müh: Cavit Çeçen

1944

Deniz kenarında L formda organize edilen yapı kompleksinde yalın rasyonel bir mimari dil hâkimdir. Kare bir bahçe etrafında temelde 2 dikdörtgen kütle ile ifade bulan yapı programı spor salonu, idare ve sanat mekânları, gazino ve kayıkhanesi olarak 4 bölümden oluşmaktadır. Deniz kıyısına paralel görece küçük gazino kütle ile denize dik uzanan ve programın spor, idare ve sanat fonksiyonlarını barındıran ana kütle küçük bir hol aracılığı ile birbirlerine bağlanmaktadır. Kiremit çatı ile tanımlanan ana kütle 3. boyutta parçalanarak spor salonu ve idare-sanat kütle için iki farklı kırma çatı ile sonlanmaktadır. Deniz kıyısı boyunca kademeli oluşturulan terasların altında denize açılan kayıkhanesi yer almaktadır. Spor salonunun bahçeye bakan cephesinde ve gazino kütlelerinin denize bakan cephesinde yaratılan kolonadlı yarı açık mekânlar iklim şartlarının dikkate alındığı mekânsal çözümlerdir. Dönemin hâkim mimari yaklaşımı olan 2. Ulusal Mimarlık akımının yalın ve modern bir yorumu olan yapıya karakter veren yarı açık mekânlar, Aşkan mimarlığında ileriki yıllarda sıkça göreceğimiz, narin silindirik kolon dizileri ile taşınan cesur geniş saçakların habercisi niteliğindedir.

• "CHP Halkevi, Jimnastik Salonu ve Gazinosu Avan Projesi", R. Aşkan, C.Çeçen; Arkitekt: 1944-07-08 (151-152), 161-162

Pakistan Pavyonu

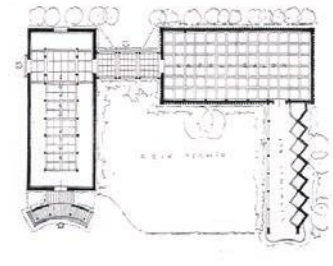
Rıza Aşkan, Harbi Hotan

1947

Hindistan'dan ayrılan Pakistan'ın, 1947 yılında İzmir Enternasyonal Fuarı'na katılma isteği üzerine Rıza Aşkan ve Harbi Hotan tarafından tasarlanan pavyonun mimarisi mimarların kısa sürede Hint mimarisi üzerine yaptıkları araştırmalar ve dönemin Pakistan büyükelçisinin onayı doğrultusunda şekillenmiştir. Merkezi bir avlu etrafında örgütlenen pavyon büfe ve galerilerden oluşmaktadır. Pavyonu fon teşkil edecek şekilde çevreleyen revaklı bölüm ve avlu girişinde, üzerinde pavyonun adının yer aldığı, geniş saçaklı, kubbeli, simgesel yarı açık giriş mekânı hacimsel olarak Hint mimarisine gönderme yaparken, revaklar arasında ve tüm saçaklarda sade bir dille uygulanan yerel motifler ve renk kullanımı Hint mimarisinin imgesel ifadesini güçlendirmiştir. 1947 yılında Arkitekt dergisinde yayınlanan proje metninde basit bir program içinde zengin bir atmosfer yaratmak üzere Hint mimarisinin etkisinde bir tasarım için etütler yapıldığı ve küçüklüğüne nazaran ince ve kuvvetli mimari anlayışıyla fuar içinde cazibesi yüksek bir yapı elde edildiği vurgulanmıştır.

. Rıza Aşkan ve Harbi Hotan tarafından tasarlanıp uygulanan Pakistan Pavyonu bugün Kültürpark'ta yer alan ve aynı adı taşıyan yapı değildir.

- "Pakistan Pavyonu", R. Aşkan, H. Hotan; Arkitekt, 1947-11-12 (191-192), 245-247
- Pakistan Pavyonu, Fuar Arsivi Sıra 14-grup A, 33yıl 1938-47
- Pakistan Pavyonu, Fuar Arsivi Sıra 14-grup A, 33yıl 1938-56

Çekoslovakya Pavyonu

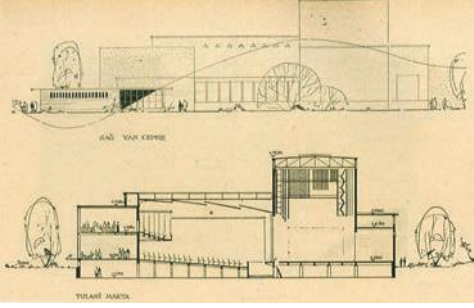
Rıza Aşkan, Harbi Hotan

1949

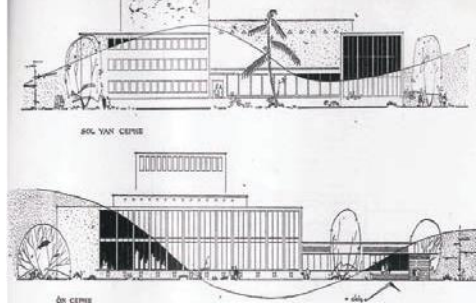
Fuar alanı içinde yer alan Sergi sarayı kütlelerinin hemen yanında inşa edilecek pavyonun sarayın ezici kütle yanında varlık gösterebilmesi için parçalı bir organizasyonla kurgulanması mimarların temel düşüncesidir. Eğrisel geniş bir saçak ile girilen avlulu yarı açık sergi salonu, kaset tavanlı bir pergola ile kendisine dik eksenle yerleşen, masif etkisi güçlü kapalı sergi salonuna bağlanmakta ve bu salon da yarı açık sergi salonuna paralel yerleşen "vitrin ale" olarak adlandırılan yarı açık sergi bölümü ile yeniden fuar alanına açılmaktadır. Parçalı organizasyon ile vaziyet planında yaratılan U şemanın merkezi açık teşhir alanı olarak düzenlenmiştir. Tasarımın her bir parçasının modernist yaklaşımla biçimlenen mimari repertuarı ve yarattığı mekânsal deneyim, fuar alanının farklı noktalarından gelen kullanıcıları pavyona dahil etme potansiyeli yapıyı değerli kılan tasarım kararlarıdır.

- "İzmir Fuarı'nda Çekoslovak Pavyonu Proje ve Tatbik", H. Hotan, R. Aşkan; Arkitekt 1949/07-10 (211-212-213-214), 147-149

• "İzmir Şehir Tiyatrosu Projesi", R. Aşkan, H. Hotan; Arkitekt, 1955/01 (279), 17-20

İzmir Şehir Tiyatrosu

Rıza Aşkan, Harbi Hotan

1955

İzmir Kültürpark Spor ve Sergi Sarayı Celal Atik Spor Salonu

1953

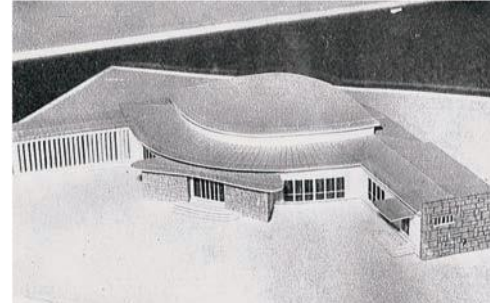
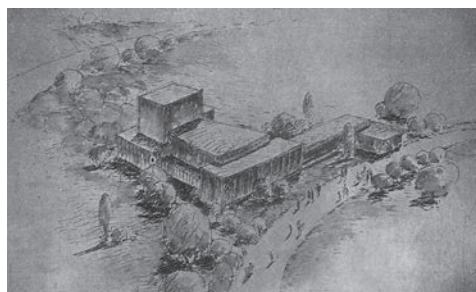
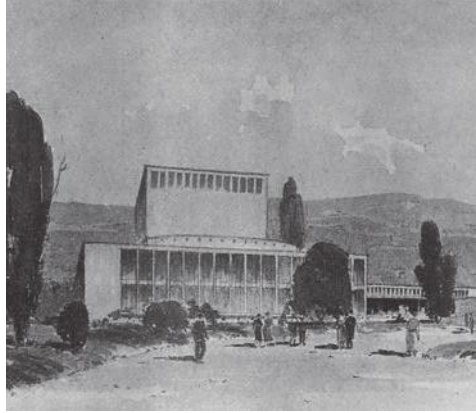
İzmir Belediyesi'nin açtığı yarışma ile elde edilen yapıda yalın ve fonksiyonel bir yaklaşım hâkimdir. Yaklaşık 1700 seyirci kapasitesi bulunan yapının ana salonu basketbol, voleybol, hentbol karşılaşmalarına uygun olarak tasarlanmıştır. Silindirik kolonlarla düzenlenen ve sergi salonu olarak da kullanılan ana fuayenin sağ ve solunda yer alan iki adet tek kollu merdivenle tribünlerin üst kotunda devam eden iç hollere ulaşılmaktadır. İç holün kuzey cepheye bakan bölümünde ana kitleden taşırılarak oluşturulan bir üst fuaye bulunmaktadır. Sahayı üç yönden çevreleyen tribün kısmının altında, kondisyon merkezi, sauna, sağlık merkezi, kütüphane ve lokal olarak düzenlenen mekânlar yer almaktadır. Çelik makas kirişlerle taşınan beşik çatı, yalın kitle kurgusu, kuzey cephesinde seyirciler için oluşturulan yatay kapalı çıkma ve Rıza Aşkan'ın pek çok yapısında sıklıkla kullandığı, sarı renkli Çeşme taşı kaplı sağır yüzeyler yapıya karakter veren unsurlardır.

• Celal Atik Spor Salonu, Fotoğraflar: F. Feyzal Özkaban

İzmir'deki imar faaliyetleri kapsamında, A.Kemal Aru plan kararları doğrultusunda Bahribaba mevkiine yapılmak üzere yalın bir mimari dil ile tasarlanan tiyatro binası, ana salon kütlesine kademelenerek eklenen fuaye kütleleri ve anıtsallaştırılarak yükseltilmiş sahne kütlesinin yarattığı keskin hatlar nedeniyle Arkitekt Dergisi'nde "Skandinav" stiline etkisinde bir yapı örneği olarak yer almıştır. Yapının parçalı plan kurgusunda, sahne ve kulislere içeren dikdörtgen arka bölüm, 75 kişilik orkestra çukuru, 600 kişilik ikizkenar yamuk tiyatro salonu, ana cadde boyunca hafif eğrisel bir yay parçası şeklinde ve kademelenerek salon kütlesine takılan ana fuaye ve vestiyer holü ile bu hole dik, dörtgen formulu giriş holünden oluşmaktadır. Kapasitesi ile kentin ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz kalacağı eleştirileri yapılan tiyatro binasının inşası, maddi yetersizlikler nedeniyle subasman seviyesinde kalmış ve tamamlanamadan yıkılmıştır.

• "İzmir Şehir Tiyatrosu Projesi", R. Aşkan, H. Hotan; Arkitekt, 1955/01 (279), 17-20

• Fuar Evlendirme Dairesi, Maket fotoğrafı (Aşkan,2011)

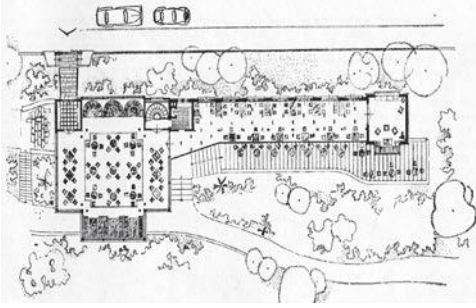
Fuar Evlendirme Dairesi

Rıza Aşkan, Harbi Hotan, Yardımcı: Güngör Kaftancı

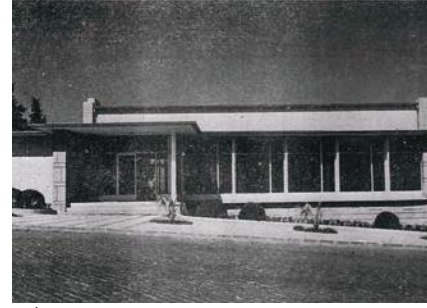
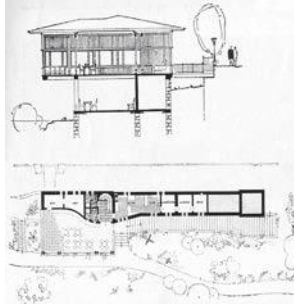
Fuar alanı içinde inşa edilen tek katlı yapı, simetrik bir L şema etrafında örgütlenmiştir. Merkezde yer ana salona tebrik holü ve servis mekânlarının bulunduğu dikdörtgen formulu iki kol bağlanmaktadır. Bu iki kolu birbirine bağlayan ve salonu saran fuaye alanı basamaklarla zeminden yükseltilmiştir. Fuar Evlendirme Dairesi yapısı mimari detaylar ölçeğinde Çekoslovakya Pavyonu ile benzerlikler göstermektedir. Yapının eğrisel saçakla vurgulanan giriş kısmı, Çekoslovakya Pavyonu'nun yarı açık sergi salonuna eklenilen eğrisel saçakla hacimleşmiş bir varyasyonu; tebrik holünün düşey yırtıklı cephe tasarımı da söz konusu pavyonun kapalı sergi salonu cephelerinin basit bir tekrarıdır. Sağır aş kaplama duvar dokuları pek çok Aşkan yapısında olduğu gibi burada da kullanılmıştır. Yapının nikâh salonu olarak kullanımı sürmektedir.

• Fuar Evlendirme Dairesi, Fotoğraf: Cemal Emden; Mimarlar Odası İzmir Şubesi Arşivi

• "Şark Kahvesi", R. Aşkan, Arkitekt, 1955/01 (279), 5-8

• "İzmir Belediyesi Evlenme Dairesi", R. Aşkan, H. Hotan; Arkitekt, 1955/02 (280), 76-77

Şato Restoran/Şark Kahvesi

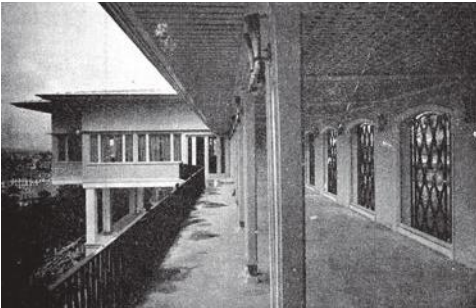
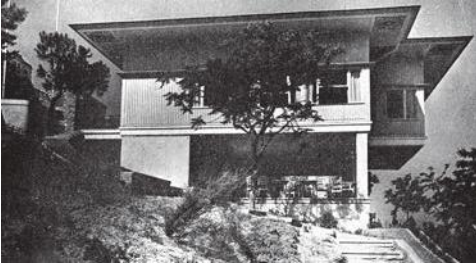
Rıza Aşkan, Doğan Tekeli

1954-55

Varyant yolunun yapılması üzerine körfez manzarasından istifade etmek üzere yemek salonu ve çay bahçesi olarak tasarlanan yapı, Aşkan'ın yalın modernist mimari anlayışından farklı bir üslup sergilemektedir. 1940'ların ulusal mimarlık söyleminin referanslarını taşıyan restoran, İstanbul'da 1948 yılında Sedat Hakkı Eldem tarafından yapılan Taşlık Kahvesi'nin geç İzmir uyarlamasıdır. Mimarlık kariyeri boyunca modern mimari anlayışın hâkim olduğu ve yerel referansların detaydan öteye gitmediği Aşkan mimarlığı için Şato Restoran, mimarın akademide hocası olmuş Eldem'e bir selamı gibi okunmalıdır.

• "Şark Kahvesi", R. Aşkan, Arkitekt, 1955/01 (279), 5-8

• Şato Restoran (Şark Kahvesi), Fotoğraf: Berk Altınışık; Mimarlar Odası İzmir Şubesi Arşivi

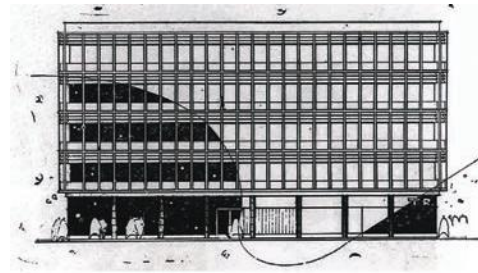
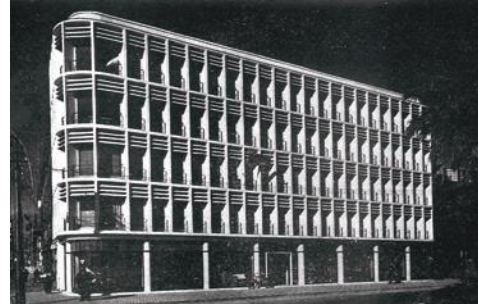
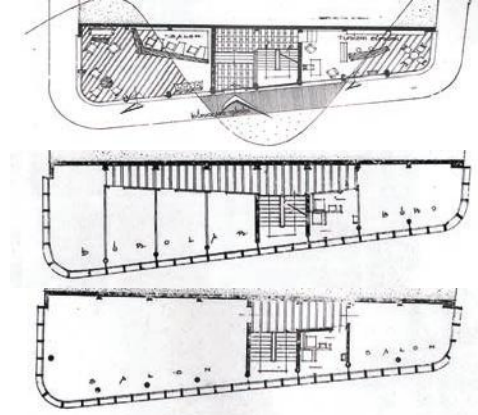

İzmir Belediyesi İş Hanı

1955

Gazi Bulvarı'nın açılması sırasında ortaya çıkan dar parsellerden birinde inşa edilen 5 katlı betonarme iş hanı, bina köşeleri yuvarlatılarak oluşturulmuş yalın kütlesi ve cephe tasarımındaki modern tavır ile dikkat çekicidir. Köşe dönüşleri nedeniyle oluşan kesintisiz cephe hissi, döşemeler arası tamamen şeffaf pencereler ile pekiştirilmiştir. Yüksek ve tamamen şeffaf zemin kat üzerinde, İzmir'in sıcak iklimi ve binanın yönleri dikkate alınarak sık aralıklarla yerleştirilmiş betonarme düşey güneş kırıcılar ve aralarına yerleştirilen üç sıralı yatay güneş kırıcıların yarattığı gridal cephe sistemi Aşkan'ın da ifadesiyle yapıda yeni ve modern bir dil yaratmıştır.

• "İzmir Belediyesi İş Hanı", R. Aşkan, Arkitekt, 1955-02 (280), 66-67

Eşrefpaşa Evlendirme Dairesi

Rıza Aşkan, Harbi Hotan

1950'lerin ortasında kentteki nüfus artışı göz önünde bulundurularak, kentin yeni gelişen merkezlerinde belediye tarafından yapılan üç nikâh salonundan biri olan Eşrefpaşa Nikah Salonu 1955 tarihinde tamamlanmıştır. Bayramyeri Parkı içinde yer alan yapı yüksek ana salonun etrafında kademelenerek alçalan holler ve teraslar ile park içine yayılmaktadır. Ana cadde tarafında yerden üç basamakla yükseltilmiş terası ve narın bir kolon ile taşınan geniş saçak yapının girişini tanımlamaktadır. Salonun uzun kenarı boyunca uzanan fuaye alanının serbest cephe ilkesiyle tasarlanmış açılı geniş cam yüzeyler, farklı taş kaplama uygulamaları ile vurgusu artırılan sağır duvarlar yapıya karakter veren mimari öğelerdir. Caddeye paralel yerleştirilmiş yapı, yalın mimari dili, insan ölçeği ve parkla kurduğu dengeli ilişki ile Aşkan ve Hotan'ın modernist tavrının mütevazı ve başarılı bir örneğidir. Hâlâ kullanımda olan yapıda, nikâh salonunun Eşrefpaşa Semt Hali yerine inşa edilen Selahattin Akççek Kültür Merkezi'ne alınmasıyla kullanım değişikliği olmuştur.

• Eşrefpaşa Evlendirme Dairesi'nin günümüzdeki hâli, Fotoğraflar: Berk Altınışık; Mimarlar Odası İzmir Şubesi Arşivi

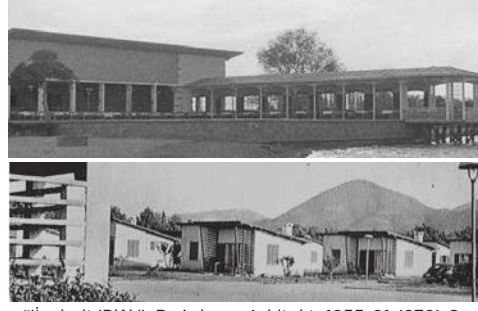
• Eşrefpaşa Meydanı Düzenlemesi ve Semt Hali, İzmirTarih facebook sayfası, 29.06.2016 paylaşımı

Eşrefpaşa Meydanı Düzenlemesi ve Semt Hali

1950-57

Kent planlama çalışmaları doğrultusunda 1950'lerin başında Varyant-Eşrefpaşa bağlantısının kurulması ve Hatay bölgesinin yeni konut alanları olarak gelişmeye başlamasıyla Eşrefpaşa ile Varyant kesişimi, Bayramyeri mevkiinde, meydan düzenlemesi ihtiyacı doğmuştur. 1953'de Aşkan, Varyant'ın bitişine semt hali ve meydanın simgesel ifadesini arttırmak üzere bir saat kulesi tasarlamıştır. Semt Hali'nin inşaatı 1956'da, saat kulesininki ise 1957'de bitirilmiştir. Halin önünde oluşturulan Bayramyeri Parkı ile ilişkili Eşrefpaşa Evlendirme Dairesi (1955) ve çocuk kreşinin (1956) yapılarıyla meydanın oluşumu tamamlanmıştır. Eşrefpaşa Meydanı Düzenlemesi kent belleğinde yer eden saat kuleli meydan geleneğinin devamı niteliğiyle önem taşımaktadır. Düzenlendiği ilk yıllarda bayram kutlamalarında yoğun kullanılmış olsa da kentin önemli trafik arterlerinin merkezinde olması nedeniyle yaya öncelikli bir meydan kullanımı mümkün olamamıştır.

Aşkan, kare plan ve avlulu tasarladığı hal binasında yalın ve rasyonel bir dil kullanmıştır. Yapının Hatay Caddesi'ne bakan yüzünde oluşturulan modern revak yorumu ile hem yoğun yaya akışının avluya alınması, hem de binanın yarı açık mekânlar ile meydan kullanımlarını desteklemesi sağlanmıştır. Yapı, giriş ve eğime oturan avlu kotunda yer alan dükkân dizilerinden oluşmaktadır. Yapıya hâkim modern mimari dil, ticari birimleri U şeklinde saran betonarme saçakların yatay vurgusu ve kolon dizilerinin düşey etkisi arasındaki dengeyle kurulmaktadır. Aşkan'ın pek çok yapısında görülen ince kesitli büyük yatay saçaklar ve betonarme silindirik kolonlar hâkim mimari öğeler olarak öne çıkmaktadır.

• "İnciraltı Plajı", R. Aşkan; Arkitekt, 1955-01 (279) Sayfa: 9-11

İnciraltı Plajı ve Belediye Kampı

1955

İnciraltı bölgesi, Behçet Uz döneminde başlatılan Aşkan'ın denetiminde uygulanan "ihya ve ıslah" çalışmaları sonrası, her kesimden kentinin sayfiye yeri olarak kimlik kazanmış ve 1960'lar sonuna kadar bu kimliğini korumuştur. Aşkan tarafından tasarlanan kamp alanı sahilde bir gazino, 1000 kişiye hizmet verecek sayıda soyunma kabinleri, duş ve tuvaletler, sahilin gerisinde geniş bahçeler içinde 4 farklı tipte kurgulanmış 66 adet konut, çarşı ve dükkânlar ile voleybol, basketbol ve çocuk oyun alanlarından oluşmaktadır. Aşkan, Arkitekt dergisine gönderdiği açıklama metninde, tüm planlamanın "tabiat tesiri ve arazinin manzara ve yeşil vasfını ihlâl etmeden" tasarlandığını vurgulamaktadır. Kamp alanındaki yapıları yalın ve modernist bir yaklaşımla ele alan mimar, tek eğimli çatı ile tanımladığı mütevazı konut ve gazino kütlelerini, yarı açık mekânların mimari eleman düzeyinde farklılaşan çözümleriyle zenginleştirmeyi amaçlamıştır. Soyunma kabinlerinde saçakları taşıyan V kolonlar, konutların yarı açık teras kullanımlarını tanımlayan, yamuk formlu ahşap geçirgen yüzeyler buna örnektir. Gazino binasının denize uzanan yarı açık terası ise milli mimari üslubun modern bir yorumu niteliğindedir. Ahşap kırma çatı üst örtüsü, geometrik tavan motifleri, saçak altı detayları ve ahşap taşıyıcıları ile denize çıkma yapan bu bölüm geleneksel konutlardan referanslar taşımaktadır.

İnciraltı Plajı ve Belediye Kampı, Aşkan'ın kentte yaratmak istediği modern yaşamın, yalın ve modern bir mimari dil ile ortaya konduğu ve kent belleğinde yer bulduğu bir sosyal yaşam alanıdır. Kamp alanı, 1971 yılında 6. Uluslararası Akdeniz Oyunları organizasyonunun sporcu konaklama tesisi yapımı için yıkılmıştı. 5 katlı bloklar hâlinde yapılan tesisi organizasyon sonrası öğrenci yurduna çevrilmiştir.

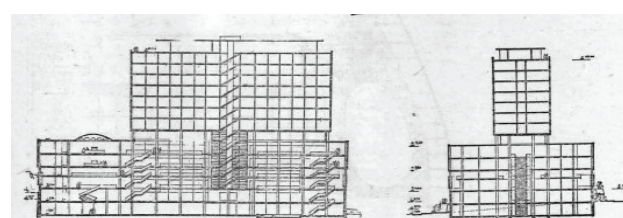
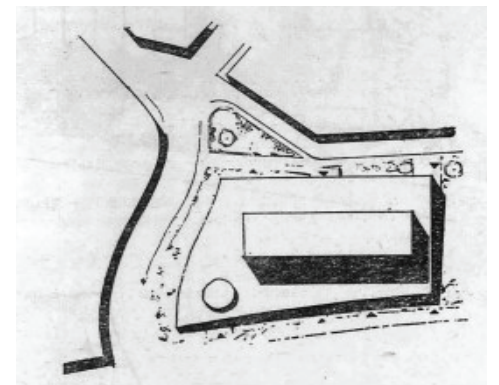
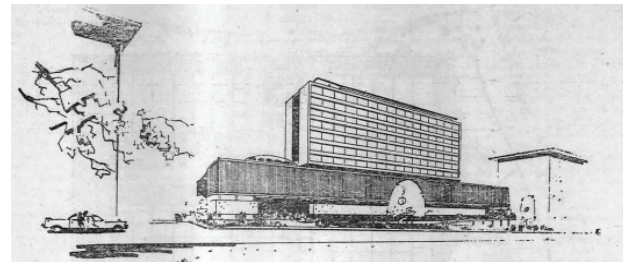
Ankara Esnafı Yapı Kooperatifi Çarşısı ve İşhanı Proje Yarışması - 3. Ödül

Rıza Aşkan, Harbi Hotan

1956

1950'lerin ikinci yarısı tüm dünyada hızla yayılan Uluslararası Stil anlayışı Aşkan'ın bu dönemde tasarladığı tüm yapılarda görülmektedir. Özellikle mimarlık yarışmalarına hazırladığı öneriler bu mimari yaklaşımın yetkin örnekleri olarak öne çıkmaktadır. Proje önerisi geri çekilmiş bir zemin kat ile yerden kopma hissi yaratılan yalın yatay çarşı bloğu ve üzerinde orta hatta yerleştirilmiş, düşey lineer ofis bloğundan oluşmaktadır. Uluslararası Stil'in mimari repertuarının cephe dilinde başarıyla kullanıldığı tasarımda, prizmatik kütle organizasyondaki yatay-düşey dengesi, monoblok etki yaratan alt blok cephe tasarımı ve kütle boyunca kesintisiz devam eden yatay pencere hatları ile tanımlanan düşey ofis bloğu cephesinde vurgulanmaktadır.

• Ankara Esnafı Yapı Kooperatifi Çarşısı ve İşhanı Proje Müsabakası, Arkitekt, 1956-01 (283), 34-44

• Ada Gazinosu, Fotoğraflar: F. Feyzal Özkaban

Ada Gazinosu

1958

Fuar alanında, yapay göl içinde 1938'de süt/çay bahçesi olarak inşa edilen ilk yapının yerine 1958'de Aşkan tarafından tasarlanan Ada Gazinosu, uluslararası bağlamda 1950-1960 dönemi modernizminin İzmir'deki en çarpıcı örneğidir. Aşkan'ın organik mimarlık yaklaşımıyla tasarladığı gazonoda Brezilya modernizminin, Oscar Niemeyer mimarlığının büyük etkisi görülmektedir. Niemeyer'in 1942'de Pampulha Gölü kenarında yaptığı Casa do Baile Dans Salonu'nun esin kaynağı olduğu gazonun programı, şömineli, Amerikan barlı restoran, orkestra yeri ve dans pistinden oluşmaktadır. Tasarıma hâkim modern dil Betebe kaplama ve Famerit karo gibi yeni malzemeler ile Çeşme taşı ve siyah mermer gibi yerel malzemelerin uyumuyla özgünleşmiştir. Mevcut ağaçları korumak üzere kapalı alan tavan döşemesinde ve dans pistini çevreleyen pergolada bırakılan geometrik açıklıklar, yere kadar inen cam duvarlar, iç mekândaki süs havuzu ve duvar yüzeyinden koparılmış şömine detaylarıyla iç ve dış mekân ayrımı bulanıklaştırılmış; doğa ile bütünleşme sağlanmıştır.

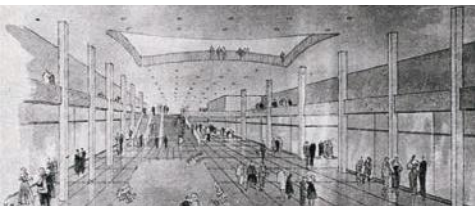
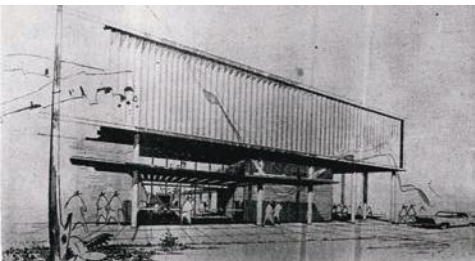
Yapı, döneminde estetik değeri yüksek bir mimari çevre yaratmış; kentin eğlence hayatında ve belleğinde yer etmiştir. Ada Gazinosu, ince kesitli saçakların şaşırtmalı yerleştirilen pilotilerle taşındığı cesur konsolları, malzeme, renk ve doku kullanımı ile yakalanan kütle plastiği ve peyzajla bütünleşme başarısı ile İzmir Modern Mimarlık Mirası kapsamında korunması gereken yapıların başında gelmektedir. 2020 yılı başında boşaltılan yapının hızla niteliksiz eklerinden temizlenmesi ve özgün mimari değerini ortaya çıkaracak bir restorasyon çalışmasıyla kent kullanımına açılması gerekmektedir.

1. Ödül - Modern Çarşı

1957

Ankara Valiliği ve serbest tüccarlar birliğinin ortaklaşa, İstanbul, Ankara ve İzmir ile sınırlı açtıkları yarışmada Aşkan'ın tasarımı birinci olmuş ve Ankara Ulus'ta uygulanmıştır. Aşkan'ın isminin ulusal ölçekte duyulmasını sağlayan proje, mimarın Uluslararası Stil'de ortaya koyduğu en yetkin tasarımıdır. Çarşı, ticari birimlerin yer aldığı kolonlar üzerinde yükseltilmiş yatay prizmatik kütle ile üzerine yerleştirilen, içe çekilmiş bir kat ile kolonlar üstünde yükseltilmiş dikey ofis kütesinden oluşmaktaydı. Yatay kütlede kurulan iç boşluklu çarşı hayatı, ofis kütesinin de açıldığı çarşı bloğunun terasında saçaklarla tanımlanan kafeterya ve dinlenme alanları, ofis bloğunun bitiş katında geri çekilmiş saçaklarla tanımlanan yarı açık dinlenme mekânları ile Modern Çarşı uzun yıllar Ulus'un ticari ve sosyal hayatının önemli merkezlerinden biri olmuştur. 2003 yılında çıkan yangın sonrası boşaltılan yapı 2006 yılında yıkılmıştır.

• "Modern Çarşı Projesi", R. Aşkan, Arkitekt, 1957-04 (289), 154-156

Özşakal Apartmanı - Karşıyaka

Rıza Aşkan, Suat Erdeniz

1957

Karşıyaka Çarşısı ve Yalı Caddesi'ne yakın bir konumda yer alan yapı, dönemin az katlı aile apartmanlarının mimari dili ile öne çıkan örneklerinden biridir. Arka cephesi bitişik nizam, üç kat ve bir çekme kattan oluşan apartmanda her katta bir daire bulunmaktadır. Ön cephede salon ve ona açılan oturma odası ile bir yatak odası yer alırken; arka bölümde yan cephelerden ışık alan bir yatak odası, banyo, mutfak, wc ve kiler bulunmaktadır. Mekân kurgusu ile dönemin yaygın orta hollü plan şemalarından farklılaşan Özşakal apartmanı, yalın kübik ana kütleyle eklenen balkon tasarımları ile özelleşmektedir. Plan düzleminde ana kütlede açılanarak yerleşen balkon döşemeleri, yatayda kesintisiz devam eden, yalın üç sıra metal boru korkulukla çevrelenmekte ve silindirik kolonlarla taşınmaktadır. Dönemin cephe tasarımlarında sıkça görülen betonarme panellerin balkon döşemelerine şaşırtmalı olarak ustalıkla yerleştirilmesi ile elde edilen asılma hissi, yapının en dikkat çekici mimari özelliğidir. Balkon döşemeleri, silindirik kolon ve betonarme paneller ve balkon cephelerindeki gri-siyah-mavi renkli BTM kaplama kullanımındaki yetkinlik Aşkan ve Erdeniz'in mütevazı bir aile apartmanında sergiledikleri modern mimari anlayışı göstermesi açısından önem taşımaktadır.

• Özşakal Apartmanı, Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban

• Havuzlu Site; Aşkan, 2011

• Havuzlu Site İç Cephe; Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban

• Havuzlu Site İç Cephe; Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban

Mogambo Gazinosu

1958

Kübana Gazinosu

1959

Ağırlıklı açık alan kullanımlarına hizmet verecek şekilde tasarlanan gazinoların Amerikan bar, dans pisti gibi mimari detay çözümlerinde Ada Gazinosu ile benzerlik gösterdiği geçmiş dönem fotoğraflarından anlaşılmaktadır. Aşkan'ın Brezilya modernizmi etkisinde tasarladığı ve programı ile içinde yer aldıkları flora nedeniyle dönemin eğlence hayatında en çok tercih edilen yerler olan bu gazinolar günümüzde ne yazık ki özgünlüğünü kaybetmiş durumdadır.

- Mogambo Gazinosu detay; Aşkan, 2011
- Kübana Gazinosu giriş saçağı; Aşkan, 2011

Atıf Şehir Lokali

1961

Konak Vapur İskelesi'nin komşu konumunda inşa edilen lokal, ortogonal planı şeması, düz çatısı prizmatik kütlesi, serbest cephe ilkesiyle içe çekilmiş betonarme silindirik kolonları, mekanı saran cam duvarları, ortadan kırılmış (butterfly) betonarme giriş saçağı ile dönemin modernist yaklaşımının tipik bir örneğidir. Salonun merkezinde oluşturulan kare iç bahçe, işletmecisinin diktiği palmye ağacı ile zenginleşmiş, dış mekânda ince metal kollarla taşınan pergolalı yarı açık mekânlar ile denizden iç bahçeye kadar kesintisiz mekânsal bütünleşme sağlanmıştır. Giriş cephesindeki Çeşme taşı kaplamalı masif duvar ile Aşkan imzası taşıyan yapı, Konak Meydanı kıyı hattının doldurulması çalışmalarında yıkılana kadar kent yaşamında önemli bir sosyal merkez olmuştur.

- Atıf Şehir Lokali, Atıf Ömürgönülşen Arşivi, "İzmir'de Moderni Nesnelleştirmek: Bir Dönem, Üç Mekân ve Rıza Aşkan", M. Gürel; Mimarlık, 354, 62-68

Havuzlu Site/Özel Türk Koleji Öğretmen ve Memurları Yapı Kooperatifi

Rıza Aşkan, Suat Erdeniz

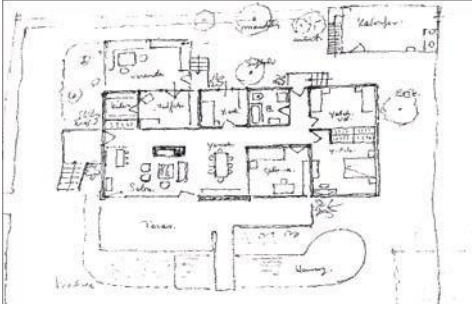
1961

Güzelyalı bulunan 1961 tarihli sitenin tasarımı Form Mimarlık adıyla kentte pek çok konut ve eğitim yapısı tasarlayan Rıza Aşkan ve Suat Erdeniz ikilisine aittir. Kooperatif oluşumu olan ve Özel Türk Koleji çalışanları için tasarlanan site, geniş bir bahçe içinde üç blok, yüzme havuzu, dükkân birimleri ile sosyal kullanım alanları sunan günümüz konut sitelerinin ilk örneğidir.

Üç yatay konut bloğunun U şemayl arazi çeperlerine yerleştiği site orta alanında bahçe ve yüzme havuzu bulunmaktadır. U şemanın yola açılan sınırında bir dizi dükkân ve kafeye kullanıcılara sosyal alan yaratılmıştır. İçe dönük bir site yaşamı yerine kentsel ilişkileri sürdüren bir yaşam öngörülmüş; apartman girişleri araziye çevreleyen sokaklardan alınmıştır. Dört kat ve bir çatı terasından oluşan her bir blok bitişik düzenli iki apartman gibidir. Üç blok her katta iki dairenin yer aldığı altı apartman gibi çalışmaktadır.

Blokların cephe tasarımında balkon döşeme ve korkulukları ile oluşturulan yatay vurgu, apartman girişi ve merdiven hacmini tanımlayan düşey şeffaf bant ile dengelenmektedir. İnce metal korkuluklu balkonlarda kullanılan şaşırtmalı beton plaklar, blokların yatay etkisine hareket kazandırmaktadır. Özgün tasarımında cam tuğla yüzeyler olarak tasarlanan merdiven hacmi, uygulamada gridlere bölünmüş cam yüzeyler olarak inşa edilmiştir.

Döneminde kooperatif yönetimi kontrolünde mahallelinin belirli günlerde yüzme havuzunu kullandığı yapı grubu, kentsel ilişkilerin gözetildiği tasarım anlayışıyla, site kullanıcıları ve semt sakinleri için bir sosyal alan sunmaktadır. Açık havuz, Aşkan'ın 1954-1955'de, Kültürpark'ta tasarladığı kaskatlı havuz ve Eşrefpaşa meydan düzenlemesinde kullandığı havuzla benzerdir. Günümüzde Havuzlu Site olarak anılan konut grubu 1960'larda ulusal ölçekte yaygınlaşan Uluslararası Stil'in mütevazı yerel yorumlarından biridir.

• Rıza Aşkan Konutu, Rıza Aşkan'ın eskizi; Aşkan, 2011

• Rıza Aşkan Konutu, Detaylar; Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban

• Rıza Aşkan Konutu, Ön Cephe; Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban

Rıza Aşkan Konutu/Mimarlar Sitesi

1961*

Döneminde kentin sayfiye yeri konumunda olan Narlıdere'de birbirini tanıyan bir grup ailenin kurduğu kooperatif sonucu inşa edilen, yapıldığı yıllarda Mimarlar Sitesi olarak anılan yazlık sitenin projelerini, kendileri de kooperatif üyesi olan mimar ikili Rıza Aşkan ve Suat Erdeniz hazırlamıştır. 1961 yılında inşa edilen sitenin vaziyet planına göre 24 konut planlanmış ancak bazıları inşa edilmemiştir. Oluşturulan iki sıra konut dizisi arasında ortak kullanım alanı ve bir havuz yapılması öngörülmüş; ancak yine maddi sıkıntılar sebebiyle bu alan tamamlanamamıştır. Denize dik ve birbiri ardına sıralanan konutlar, hem ortak alana hem de denize yönelmek üzere açılı olarak yerleştirilmiş; her bir konut yaşama mekânı ile denizi görece şekilde önündeki konuttan kaydırılarak planlanmıştır.

Konut dizilerinin denize bakan ilk sıra konutlardan doğudaki Aşkan, batıdaki de Erdeniz ailesinin yazlık evi olarak tasarlanmıştır. Konutların hepsi kiremit çatılı olarak projelendirilmiş, yalnız Aşkan ve Erdeniz kendi konutlarında ters kırma plak çatı kullanmışlardır. Konutların genelinde karakteristik olarak öne çıkan özellikler, sarı Çeşme taşının kullanıldığı masif duvar parçaları ve giriş saçaklarında çeşitlenerek uygulanan yatay/düşey yırtıklı beton plaklardır.

Aşkan'ın ailesi için tasarladığı konut, tasarım yaklaşımı ve cephe dilinde yakalanan, güçlü modernist tavır ile İzmir kenti konutları içinde Modern Mimarlık Akımı'nın yetkin örneklerinden biri olarak öne çıkmıştır. Yalın dikdörtgen bir plana sahip yapı hem mekânsal ve kitlesel kurgusu, hem de bahçe kullanımı ile rafine bir modernist mimari dile sahiptir.

Plan şemasında girişten itibaren, ön cephe boyunca yaşama ve yemek odası, küçük bir çalışma mekânı ve ebeveyn yatak odası yer alırken; arka cephe boyunca kilerli bir mutfak, küçük bir yatak odası, banyo ve hem arka hem de yan cepheye açılım veren üçüncü bir yatak odası bulunmaktadır. Yapının her yönden bahçe ile ilişki kurmasını hedefleyen Aşkan, ön cephede yaşama mekânının açıldığı geniş bir yarı açık teras, arka cephede mutfakın açıldığı bir veranda ve banyo ile yatak odası arasında oluşturulan kısa bir koridor üzerinden bahçeye ulaşım verilmiştir.

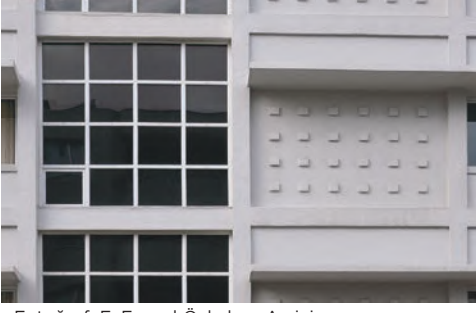
Fonksiyonel farklılıklar kitle kompozisyonuna yansıtılmış, farklı yüksekliklerde çözümlenen yaşama-yemek, çalışma ve yatak odaları malzeme kullanımı ile cephe dilinde de farklılaştırılmıştır. Çeşme taşı kaplı masif duvarlar, yatay güneş kırıcılı geniş cam yüzeyler bu amaçla kullanılan mimari öğelerdir. Cephe yüzeyinden geri çekilerek oluşturulan subasman nedeniyle uçan bir dikdörtgen prizma olarak algılanan yapı aynı zamanda bahçe ile farklı ilişkiler kurma olanağı yakalamıştır. Ön bahçede yer alan betonarme kaydırağı ile dikkat çeken küçük yüzme havuzu yaşama mekânının önündeki terasın altına kadar uzanmakta, bu teras havuz üzerinden geçen bir rampa ile bahçeye bağlanmaktadır. Yapı girişinde ve arka bahçeye açılımlarda ise uçan basamaklı teraslar oluşturulmuştur. Konutun giriş terasında kullanılan açılı basamaklar Aşkan'ın pek çok yapısında tekrarladığı mimari elemanlardır. Mutfak bahçeye açılımını sağlayan veranda sonradan açık mutfak olarak düzenlenmiş ve dönemin yaygın malzemesi olana geometrik boşluklu prekast elemanlarla kapatılmıştır.

Yalın demir korkuluklar ve eğimli parapet duvarları, giriş teraslarına ulaşımı sağlayan uçan basamaklar, yatay yırtıklı giriş saçığı, servis pencerelerinin estetik tasarımı, cephe dilinde kullanılan beton-taş-cam birlikteliği ve güneş kırıcılar, açık mutfak bölümünde kullanılan prekast elemanlar gibi modernist repertuarın pek çok ögesini barındıran Aşkan Konutu, ön bahçede kurulan yapı havuz ilişkisi, havuz kenarında oluşturulan beton kaydırak, yan bahçedeki yalın salıncak tasarımları ile Modernizm'in bütüncül tasarım anlayışının bir örneğidir. Modern Mimari'nin İzmir'deki yetkin örneklerinden biri olarak uzun yıllar özgünlüğünü korumuş ancak, 2015 sonrasında yıkılmıştır.

*Yazarın 2007 yılında DOKOMO Poster sunuşları için yaptığı araştırmada, sitenin yapım tarihi konusunda 1953 yılı bilgisine ulaşılmış, ancak yazarın sonraki yayınlarında Aşkan ailesinden alınan bilgiler doğrultusunda yapım tarihi 1961 olarak güncellenmiştir.

• Rıza Aşkan Konutu, Detaylar; Fotoğraflar: F. Feyzal Özkaban

• Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban Arşivi

İzmir Özel Türk Koleji Fen Lisesi/İTK Dershane Binası

Rıza Aşkan, Suat Erdeniz
1962

Türk Koleji'nin dershane binası olarak tasarlanan yapı, Aşkan'ın aynı dönemde kentte uyguladığı diğer eğitim yapıları ile benzer mimari dile sahip olmakla birlikte, ön cephe tasarımında yatay ve düşey plak kullanımı ile yakalanan güçlü modernist etki ile özelleşmektedir. Dışa yansıtılan taşıyıcı sistemi yatayda kesen beton panel güneş kırıcılar, cephe bütününde hâkim olan yatay vurguyu düşeyde dengeleyen şeffaf merdiven kovası hattı, cesur konsol derinliği ile giriş saçağı ve giriş aksı boyunca düşeyde devam eden masif yüzeylerde kalıp yöntemiyle oluşturulmuş küçük kare noktalardan oluşan doku tasarımı orta koridorlu basit bir plan şemasına sahip dershane yapısına heykelsi bir ifade kazandırmaktadır. Söz konusu yapı Aşkan ve Erdeniz'in betonarme kullanımındaki yetkinliklerinin ve modern mimari anlayışlarının geldiği noktayı anlatması açısından önem taşımaktadır.

• İzmir Özel Türk Koleji Fen Lisesi, Fotoğraf: Halit Gokberk; Mimarlar Odası İzmir Şubesi Arşivi

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İzmir Yüksek İslam Enstitüsü

Rıza Aşkan
1966-75

İzmir'in Hatay semtinde, Taç Sanayi'nin sahipleri olan Tatarı Ailesi tarafından Milli Kültür ve Ahlak Hizmet Vakfı'na bağışlanan 495 dönümlük bir arazide, Yüksek İslam Enstitüsü'ne ait blokların yanı sıra Fatma Tatarı Camii ve İmam Hatip Okulu'ndan oluşan yerleşke, 1960'lı yılların sonlarında iki etaplı olarak tasarlanmış ve uygulanmıştır. İlk etapta A Blok (1966) ve bugünkü İmam Hatip Okulu (1970), ikinci etapta ise cami (1975) ve A Blok ek yapısı (1975) inşa edilmiştir.

1982 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne devredilen yapı grubu içinde, günümüzde varlığını sürdüren A Blok, B Blok, cami ve İmam Hatip Lisesi çeşitli dönüşümlere uğramış olmakla birlikte özgün mimari dilleri ile dikkat çekmektedir. Rıza Aşkan tarafından tasarlanan yapılar içinde ilk olarak uygulanan A Blok, eğitimin devam ettiği ana yapı olup, yerleşke içinde belirgin cephe diliyle öne çıkmaktadır. Yapı, cepheye güçlü bir yatay etki kazandıran güneş kırıcıları, pencere oranları, güneş kırıcı-açıklık ilişkileri gibi detay çözümleri ile modernist-rasyonalist bir yaklaşımın ürünüdür.

Düşey oranlara sahip dikdörtgen pencerelerin bulunduğu yüzeyler, cephe hattından hafif içe çekilerek düşey taşıyıcılar belirginleştirilmiş; güneş kırıcı beton paneller ise, pencere yüksekliğinin üçte biri oranında üst tarafa doğru, pencereleri bölecek biçimde yerleştirilmiştir. Geniş pencere yüzeylerinin kırıcıların üzerinde kalan bölümü havalandırma pencereleri olarak kullanılmaktadır. Yapının plan kurgusu cephe bölümlenmelerine paralel toplam 12 akstan oluşmaktadır. Lineer plan şeması, orta koridordan beslenen derslik mekânlarından oluşmakta; iki yanda en uç kısımlar giriş, merdiven kovası ve ıslak mekânlarla sonlanmaktadır. 1975 yılında

• DEÜ İlahiyat Fakültesi A Blok Yapısı (1966), Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban

A Blok'un yanına yine mimarı tarafından bir ek bina yapılmış; sonraki dönemde ise sol kanattan bir köprü bağlantısı ile farklı ekler gerçekleştirilmiştir.

Bu bloğu takiben 1970 yılında faaliyete geçen İmam Hatip Okulu'nda ise aynı plan kurgusu ancak farklı bir cephe dili tercih eden Aşkan, konsol saçaklar yerine cepheden hafif koparılmış cepheye paralel betonarme paneller ile güneş kontrolünü sağlamak istemiştir. 1975 yılında cami ile birlikte inşa edilen ve günümüzde B Blok olarak adlandırılan yapı ise kısa kenarı A Blok'a göre daha geniş oranlara sahip dikdörtgen bir plan şemasına sahiptir ve yatakhane olarak tasarlanmıştır. Öte yandan bu yapının cephesi daha yalın ele alınmış; zemin katta daha geniş, zemine kadar inen açıklıklarla dışa açılım sağlanırken, üst katta kareye yakın pencere oranları tercih edilmiştir. Yerleşke içinde ilk inşa edilen ve sonraki yıllarda mimar tarafından tasarlanan birkaç eğitim yapısıyla da benzerlikler taşıması nedeniyle önem taşıyan A Blok, cepheye güçlü bir yatay etki kazandıran güneş kırıcıları, pencere oranları, güneş kırıcı - açıklık ilişkileri ile modernist-rasyonalist bir yaklaşım sergilemektedir. Aşkan, Uluslararası Stil'in mimari eleman repertuarını kullanarak, yalın ve modern bir dil çerçevesinde, eğitim yapıları için işlevsel bir plan ve cephe düzeni kurgulamış; sonraki yapılarında da bu kurguyu tekrar etmiştir. Ancak tipolojik olarak benzeyen yapıların her birinde güneş kırıcıların tasarımı ve cephe ile ilişkileri konusunda arayışları devam etmiştir. İzmir'in bol güneşli iklim koşullarına uygun çözümler sunan ve 80'li yılların hızlı kentleşme süreci içinde kullanımı unutulmuş güneş kırıcıların varlığı bu yapıları dönemin önemli temsilcileri yapmaktadır.

• Günümüze ulaşan kuzeydeki blok,
Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban

Ege Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yerleşkesi/Dokuz Eylül Üniversitesi Hastanesi

1960'lar sonu

DEÜ Hastanesi Narlıdere Sağlık Kampüsü içinde yer alan, kuzeyde iki adet 5 katlı lineer blok, güneyde iki adet birbirine paralel 4 katlı lineer blok, aralarında 2 katlı idare bloğu, 2 katlı büyük bir blok ve 2 katlı çarşı kompleksinden oluşan yerleşke 1960'lar sonunda (büyük olasılıkla 1968'de) Rıza Aşkan ve Suat Erdeniz tarafından tasarlanmıştır. Özel Türk Koleji için yüksekokul olarak yapıldığı bilgisi kesin olmayan yerleşke 1982 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi kullanımına geçmeden önce Ege Üniversite Eczacılık Fakültesi olarak hizmet vermiştir.

Aşkan'ın yüksek İslam Enstitüsü binalarında yarattığı lineer blok tipolojisinin varyasyonu olan bloklar, cephe tasarımları ve kısa kenarları boyunca kullanılan Çeşme taşı kaplamalı düşey masif yüzeyler ile karakter kazanmaktadır. Eklmelerle büyük değişikliğe uğramış çarşı bloğu ise L taşıyıcılar üzeri sık betonarme kirişlerle oluşturulan pergola sistemi ile öne çıkmaktadır.

- 2013 yılında yıkılan güneydeki paralel bloklar, Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban
- Kafeterya ve dükkanların olduğu çarşı bloğu, Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban

Özel Fatih Koleji

1970

1965 yılında Güzelyalı'da eğitime başlayan okulun ilk dersane ve yatakhane binaları 1970 yılında Aşkan tarafından tasarlanmıştır. Aşkan'ın eğitim yapılarında geliştirdiği tipolojinin yalın bir örneği olan yapılar süreçte yapılan eklemeler ve değişikliklerle özgün karakterini büyük ölçüde yitirmiştir.

SAĞDA DEÜ Eğitim Fak.Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban

İzmir Çamlaraltı Koleji, Fotoğraf: F. Feyzal Özkaban

Aşkan'ın tasarladığı Eşrefpaşa Otobüs Durağı (Beyaz Kitap, 1954)

İzmir Tarih facebook sayfası, 08.04.2016 tarihli paylaşım

. DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (1960'lar sonu) ve Çamlaraltı Koleji (1968) binalarının İlahiyat Fakültesi ile neredeyse bire bir benzerlik gösteren mimarileri nedeniyle Rıza Aşkan tarafından yapıldığı düşünülmektedir. Ancak bu düşüncenin doğrulanmaya ihtiyacı vardır. Aksi durum ise; Aşkan'ın tasarımlarıyla 1960'lı yıllarda, İzmir'de eğitim yapıları için kabul gören bir tipoloji yarattığının kesin kanıtı olacaktır.

. Sözlü kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda Aşkan'ın bilinen diğer yapıları 1967 tarihli Sema Sineması, 1968 tarihli Şan Sineması, Martı Otel, bir Dokuma Fabrikası, Hacı Halil Paşa Camii ve 1950'lerin ikinci yarısında Karşıyaka Çarşısı girişinde inşa edilen Yapı Kredi Bankası binasıdır. Modern Çarşı ve Ankara Esnafı Yapı Kooperatifi Çarşı Ve İşhanı Projesi ile benzer tasarım ilkelerine sahip Yapı Kredi Bankası binası, Uluslararası Stil'in İzmir'de uygulanmış nitelikli örneklerinden biri olarak 1996 yılına kadar kullanılmıştır.

. Rıza Aşkan'ın yaptığı işleri kaleme aldığı yayınlanmamış notlarında Benelüks Sergi Salonu da yer almaktadır (aktaran: Aşkan, A., 2011).

TAMİR

İÇİNDE YAŞADIĞIMIZ DÖNEM, TÜKETİM EKONOMİSİNİN KÜLTÜREL, EKONOMİK, EKOLOJİK VE BİYOLOJİK BOYUTLARINI DAHA KESKİN BİR BİÇİMDE GÜN YÜZÜNE ÇIKARTTI. KENTLERİN, YERLEŞİMLERİN VE MEKÂNLARIN TIPKI GÜNDELİK YAŞAM NESNELERİ GİBİ, TÜKETİM EKONOMİSİNİN BİR PARÇASI OLDUĞU GERÇEĞİ İLE YÜZLEŞMEYE VE BUNU SORGULAMAYA BAŞLADIK. EGE MİMARLIK 108. SAYISINDA BU SORGULAMANIN İÇİNDE YER ALABİLECEK **TAMİR** TEMASINA YER VEREREK, YIKIM-YAPIM SARKACINDA YENİ YORUMLARA YER AÇMAYI AMAÇLIYOR.

TAMİR SÖZCÜĞÜ, DİLİMİZE ARAPÇA'DAN GİRİP DİLİN AYRILMAZ BİR PARÇASI OLMUŞ, YERİNE ÖNERİLEN SÖZCÜKLERE RAĞMEN YAŞAMIŞ VE YAŞATILMIŞ... SÖZCÜKLERİN DİRENÇLİ OLMASI, İKİ ŞEYİN GÖSTERGESİDİR: HÂLÂ İŞARET ETTİKLERİ OLGUYA GEREKSİNİMİMİZİN SÜRDÜĞÜNE VE YERİNE ÖNERİLEN SÖZCÜKLERİN YETERİNCE KUVVETLİ BİR ANLAM İKAME EDEMEMESİNE... TAMİR, İ(MR), YANİ CAN, KÖKÜNDEN GELİR; ONARMA, DİRİLTME, HAYATINA HAYAT KATMA ANLAMINI TAŞIR. BU SÖZCÜKLE AYNI KÖKÜ PAYLAŞAN DİĞER SÖZCÜKLER İSE MAMUR, İMAR VE MİMAR SÖZCÜKLERİDİR... TADİL İSE, TIPKI ADALET SÖZCÜĞÜ GİBİ (İ)DL KÖKÜNDEN GELİR; AYARINI YERİNE GETİRMEK, DENGEME ANLAMINI TAŞIR. İNCE AYARLANMASINA GEREKSİNİM OLMAYAN, BOZULUNCA ATILAN VE YENİSİ ALINAN NESNELERİN SAHİP OLMADIĞI İNCE Dengeyi UNUTMUŞ OLDUĞUMUZU DA HATIRLATIR. BENZER ANLAMLARA SAHİP OLDUKLARI DÜŞÜNÜLEN VE GENELLİKLE BİR ARADA KULLANILAN **TAMİR-AT** VE **TADİL-AT** KELİMELERİ APAYRI İKİ YAPMA BİÇİMİNİ ANLATAN SÖZCÜKLERDİR. BU SÖZCÜKLER BİZE, MİMARLAR OLARAK ASIL İŞİMİZİN İNSANLARLA OLDUĞU KADAR, DEĞER ATFETTİĞİMİZ VARLIKLARLA DA İLGİLİ OLDUĞUNU HATIRLATAN KADİM KÜLTÜRÜMÜZÜN PARÇASIDIR.

Ege Mimarlık buradan başlayarak, günümüzde uzmanlaşmış, alanlara bölünmüş tamir ve tadil eylemlerinin teknik ve kavramsal boyutunun nasıl sürdürüldüğü sorusu ile 108. yeni sayısını oluşturdu; tamir/tadil etmek eylemlerinin sorgulamasını farklı ölçeklerde sorular ile ortaya koymaya çalıştı.

TARİHSEL/TOPLUMSAL/SİYASAL BAĞLAM Tamir/tadil etmek eylemleri bir nesnenin veya mekânın ömrünü uzatırken, mekânların tarihsel tanıklıklarını bizlere aktarır; fiziksel değerlerinin yanı sıra özgünlük, simge, anı ve/veya belge değerlerini de canlı tutarak kuşaklararası bağlar kurabilir. Bu bağlamda tamir eyleminin ihtiyaç

duyduğu ustalık ile bilgi ve geleneğin sürekliliği nasıl sağlanabilir? Fiziksel tamir kadar toplumsal tamir/iyileşme araçları neler olabilir?

EKONOMİK BAĞLAM Kentlerde ekonomik veya işlevsel ömrünü doldurmuş yapıları yıkarak yenisini inşa etmeye dayanan modeli nasıl dönüştürebiliriz? Tasarımın nitelikli mühendislik hizmetleri ve güncel yapı endüstrisi ile bir arada çalıştırmak, yerel yönetimleri ve yatırımcıları böyle bir modele dahil etmek nasıl mümkün olabilir? Kentsel politikalar ve yapı endüstrisi ile etkileşimler açısından bu konuya nasıl yaklaşılabilir?

KENTSEL VE DOĞAL ÇEVRE

Restorasyon, iyileş(tir)me, ekle(mle)me, yenileme ya da uyarlamalı yeniden kullanım gibi uygulamaların kentsel mekâna katkısı nasıl olmaktadır?

Nitelikli mimari ve kentsel koruma, doğal bağlamı nasıl dönüştürmektedir?

KENTSEL BELGELEME Değişen/dönüşen ihtiyaç ve beklentilerle birlikte, tamir/tadil ağları kent örüntüsü içinde nasıl şekillenir? Kentlerimizdeki tamir ağlarının yaratıcı haritalandırılmaları ve/veya belgelenmelerini amaçlayan, etkileşimli ve disiplinlerarası çalışmalar nasıl şekillenebilir? Bu ağların yerel ekonomik yapı ve kültür ile ilişkileri nasıl ele alınabilir?

GÜNCEL VE GELECEK

PERSPEKTİFLERİ Giderek kentlerin vazgeçilmez değeri hâline gelen yenilik, teknoloji, girişimcilik faaliyetlerinin baş mekânsal elemanı olan “fablab”ler tamir kavramına nasıl entegre edilebilir, potansiyelleri nelerdir? Bu açıdan özel veya yarı kamusal “tamir-kafe”ler “fablab”lerin karşısında bir alternatif üretebilir mi? Ya da nesnelerin/mekânların yaşam döngülerini uzatarak tüketimi yavaşlatmak üzere kentsel mekân başka hangi alternatifler üretebilir?

DİSİPLİNLERARASI ÇALIŞMALAR

Başka tasarım alanlarının güncel konuları içerisinde tamir nasıl yer almaktadır? Ekonomik ve toplumsal olarak olumlu katkı yapan örnekler nelerdir? Moda, endüstriyel tasarım ve iç mimarlık alanlarından bu kapsamda nasıl bakış açıları üretilebilir?

Yapılı Çevrenin Korunması ve Emek Kavramı İlişkisi

Dilara Yaraş Er, Mimar

İtalya'da maziye günümüze taşıyan binalarla sınırlanmış taş sokakları adımlarken, başka ülkelerin tarih kokan şehirlerinin fotoğraflarına bakarken, geniş bir caddenin resmedildiği eski bir yağlıboya tabloyu aynı lokasyonun oldukça az değişime uğrayarak günümüze ulaşmış hâlinin fotoğrafıyla kıyaslarken aklımıza gelen soru aynıdır. Bizim kültürümüzde şehri, kendine has karakteristiğini, sokaklarını, özgün detaylı binalarını muhafaza etmeye neden önem verilmez? Emeğinin karşılığını almak istemek, hak aramak gibi kavramların anarşik eylemler olarak dayatılmasının sonucu olarak kapitalizmin emekçiler dahil her kesim tarafından içselleştirilebildiğine şahit olduğumuz ülkemizde, emek kavramının ve ona yeterince atfetmediğimiz önemin etrafımızdaki yapılı çevreye olan duyarlılığımızla ilişkisi olması mümkün müdür?

Bugünlerde tarihi, kültürel, mimari açıdan değeri olan yapılara restorasyon denemeyecek kadar kötü müdahalelerle bulunulduğuna, binaların ince işçilik sonucu elde edilmiş zarif detaylarının ve onlar için sarf edilen emeğin üstünün sıvayla hoyratça örtülmesine şahit olmaktadır. Yapının mevcudiyetini korumak, geleceğe aktarmak gibi olumlu birtakım düşüncelerle çıkıldığını sandığımız yolun sonunda, binanın özgün karakterinin, onu tasarlayan, inşa eden insanların emeklerinin gömüldüğü mezarlık olduğunu görüyoruz.

Gündemimizi sıklıkla meşgul eden, kenti dönüştürmekten aciz kentsel dönüşüm sürecinin, geçmişte zahmetlerle inşa edilmiş her türlü binanın -detaylı inceleme yapılmadan- iş göremez olduğunu iddia edip, onları kolayca gözden çıkarmak ve yenisini yapmaktan ibaret olduğunu söylemek yanlış olmaz. Doğduğum ilçenin caddelerinde karşımıza çıkan, Sümer Usta'nın tarihe not düşmek istemesine estetik kaygılarla bir köşesine kendi adını ve inşanın gerçekleştiği tarihi yazdığı binalarının ayakta kalan son örnekleri de kentsel dönüşüm sürecinde ortadan kaldırılmaktadır. İlçenin imarında rol almış, yerleşim yerinin

ortak hafızasında yer etmiş Sümer Usta'nın hatırası verdiği emeklerle birlikte kompozit cephe kaplamalarının, krom korkulukların ve ticari kaygılarla cephelere sakil bir şekilde kondurulan devasa "X İnşaat" yazılarının altında kalmaktadır.

Televizyonda oldukça eski yapıların tamir edilip, yeniden kullanılabilir hâle getirildiği yabancı prodüksiyonlu programlara rastlamak olasıdır. Bizdeki örnekleri gibi iç mekânların yeni mobilyalarla ve "tasarım" olduğu iddia edilen kitsch nesnelerle tadil edilmesinden ziyade; bu yapımlar temel hasarını giderme, sıhhi tesisat sistemini yenileme gibi büyük çaplı ve daha çok emek gerektiren tamirat işlerini içermektedir. Bu programlarda, harap durumdaki evden çıkan eski eşyaların arasında eve ait teknik el çizimlerinin bulunması, çerçevelendikten sonra yenilenmiş evin duvarına değerli bir tabloymuş gibi asılması ve tamirat aşamasında, evin inşasında çalışan bir işçinin sakladığı notun bulunarak kendisine ulaşılması, yapının yenilenmiş hâlini görmesi için davet edilmesi, zamanında ortaya koymuş olduğu uğraşın sonuçlarının bugüne değin ulaştığını göstererek emeğinin yüceltilmesi gibi hadiselerle rastlanmaktadır. Bu örneklerde yapıların üzerinde mesai harcamış insanların onurlandırıldığı, verilen emeklerin öneminin vurgulandığı açıkça görülmektedir. Nihayetinde izlenme ve beğenilme kaygılarıyla üretilmiş bu şovların gerçeği ne derecede yansıtır olduğunu bilemeyiz fakat medyanın, izleyicisinin beklentisine, beğenisine uygun ürünler ürettiği gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda bu programlar üzerinden toplumun yapılı çevreye olan bakış açısı hakkında çıkarımda bulunulabilir.

Kentsel dönüşüm, restorasyon gibi mimari faaliyetlerde veya televizyon programları gibi gündelik yaşamlarımızın sıradan parçalarında emeğe duyulan saygının yapılı çevreyi korumaya olan katkısına dair izler bulmak mümkündür.

Engelsiz Yaşam İçin Kent Tadilatları

Doğa Tüven, Mimarlık öğrencisi

Bu yazı engellilere uygun olmayan binaların, mekânların, dükkânların, kamusal alanların ve bu birimlerin birleşimiyle oluşan kentin, çeşitli eklemelerle engelli dostu alanlarının artırılabilmesi üzerinedir. Bir konumdan diğer konuma ulaşım ve ulaşılan konumdaki ortamların erişim sorunu en çok yürüme engeli olan ortopedik engelli sınıfını etkiler. Yürüme engellilerin karşılaştığı sorunlar için getirilen çözümler vardır ancak yetersiz kalan çözümlere de rastlanılmaktadır. Örneğin; yol ayrımı için gerekli kaldırımların minimum belirlenen kot farkı bile manuel veya akülü tekerlekli sandalyeler, yürümeye yardımcı kol destekleri ve yürüme aparatları için yardım almadan geçilemeyecek kadar yüksektir. Zaten bunun farkında olan tasarımcılar, kaldırıma rampa işlevi de katmıştır. Ama kaldırımlara çıkışı sağlayan rampalar araçlarla kapatılmaktadır. Bu rampaların önüne araç parkını engelleyecek bir çalışmaya rastlanılmamaktadır. Ek olarak bir binada asansör bulunmaması, asansörün engelli bireyin ulaşabildiği yere kadar ulaşmaması, asansöre ulaşmak için basamaklardan oluşan subasmanın geçilmesi gerekliliği, engellilerin istedikleri yere gitmesini engelleyen bariyerlere sadece birkaç örnektir. Bu sorunlar için engelliye basamaklardan taşıyarak geçirmek ya da engellinin gideceği mekânları kısıtlamak yeterli çözümler değildir. Daha basit ve etkili çözümler vardır. Kenti oluşturan bütün birimlerin tadil edilmesi gerekir. Bu tadilatlar sayesinde basit eklemelerle kentin her yeri engelliler tarafından kullanılabilir.

İzmir Yaratıcı Tamir İşliğı

YÜRÜTÜCÜLER **Ayşegül Çakan, Zeynep Dünder, Nurten Ö. Gökmen, Fulya Selçuk**

(hepsi) Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü

“İzmir Yaratıcı Tamir İşliğı” atölyesi kurgulanırken günümüzde kentlerin içinde bulunduğu koşullar göz önüne alınmış ve mimarlık, kentsel tasarım, kent planlama ve kent üzerine çalışan disiplinlerin işlev odaklı düşünme eğilimleri ve projeci tavırları sorgulanmıştır. Buradan hareketle, kent üzerine eleştirel düşünme pratikleri geliştirme gerekliliğı atölyenin çıkış noktası olmuştur. Kentsel dönüşüm projeleri, yeni kent merkezinin imarı, tarım alanlarının imara açılması, sulak alanların ıslahı ve korunması, körfez ekosistemi, kapalı konut siteleri, üst ölçekli ulaşım planlamaları, tarihi kent merkezinde yapılan yenileme çalışmaları, kıyı kullanımı, nüfus artışı, göç, kent kültürüne uyumlu olmayan yeni sosyalleşme pratikleri ve mekânları gibi daha pek çok konuda hâlihazırda çok zengin bir gündeme sahip olan İzmir kenti, kent üzerine sorgulama yapmak için önemli miktarda malzeme sağlamaktadır. Atölye İzmir kent gündemine; kent üzerindeki tartışmalara atölye katılımcılarının fikirleri ile yeni yorumlar getirerek ve daha önce fark edilmeyen sorunlar üzerine tartışmalar geliştirerek katkı sağlamak; bunu yaparken spekülatif bir yöntem deneyerek bu yöntemin açtığı kanalları, potansiyelleri paylaşmak niyetindedir. Atölyenin nihai hedefi İzmir’in kentsel sorunları üzerine çözümler üreten operasyonel ve gerçekçi öneriler geliştirmek değildir. Kentte tespit edilen mevcut sorunlardan yola çıkılarak geliştirilen spekülatif senaryolar somut anlamda kenti tamir etmeye doğrudan kaynaklık etmemektedir. Yaşamın tüm veçheleriyle üzerinde sürdürüldüğü ve kendi iç bileşenleri oldukça ilişkisel

olan kent için kesin ve bitmiş bir çözüm formülü geliştirmek zaten mümkün değildir. Bu kavrayışla atölyede kentteki etki-tepki mekanizmaları ve kentsel döngüler spekülatif senaryolar aracılığıyla düşünülmekte ve deneye tabi tutulmaktadır. Bu deney sayesinde kente yapılan müdahalelerin olası sonuçlarını tartışmak ve olası tamir senaryolarının olumlu veya olumsuz çeşitli etkilerini düşünmek mümkün olmuştur.

Kentin tamirinin imkânsızlığı kent için yeni bir imkân yaratır mı? Tamirin nihayete ermesinin imkânsızlığı tamirin sonucu yerine tamir yolculuğunu, yani bu yolculuğun temsil edildiğı tamir senaryolarını öne çıkarmıştır. 5 güne yayılan ve 20 saati aşan atölye sürecinde yapılan tartışmalar ve irdelemeler atölyenin asıl ürünü olup tamir senaryolarıyla temsil edilmektedir. Atölyenin sürece atfettiğı önem çevrimiçi kolektif çalışma yollarını keşfetmeye sevk etmiştir. Katılımcıların etkileşimli olarak kullanabileceğı “Mentimeter” ve “Miro” programları atölyenin araçları olmuştur. Atölye oturumları dışında kalan sürede katılımcıların Miro üzerinde kolektif bir şekilde çalışarak birbirlerinin çalışmalarının kritiğini yapmaları ve fikir alışverişinde bulunmaları teşvik edilmiştir.

Senaryolar oluşturulurken 3 aşamanın izlenmesi beklenmiştir. Bunlar “hasar tespiti”, “yaratıcı bozum” ve “yaratıcı tamir”dir. İzmir’in kentsel sorunlarına ilişkin çıkarımların yapıldığı hasar tespit aşamasından sonra tespiti konu olan bölge üzerine yaratıcı bozum ve yaratıcı tamir müdahaleleri kurgulanmaktadır. Yaratıcı bozum mevcut hasarı speküle edip ilerleterek gelecekte bu hasarın yaratabileceğı

İzmir Yaratıcı Tamir İşliğı dijital sergisi karekodu

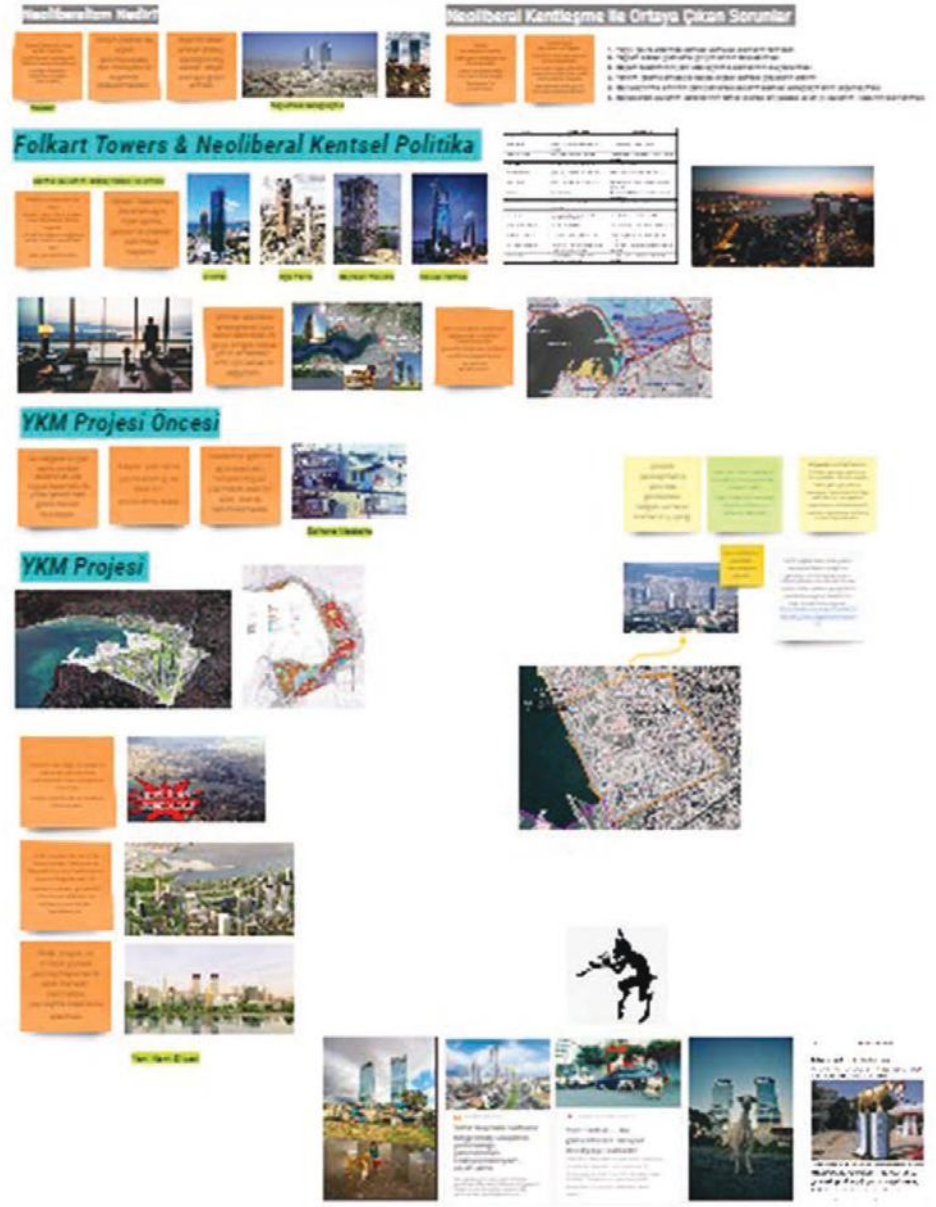
çeşitli etkileri düşünmek ve hasarları radikalleştirerek görünür kılmak için yapılan bir deneydir. Bu aşama ardından gelen yaratıcı tamir aşamasında kente ilişkin iyileştirici manevraların spekülative senaryolar aracılığıyla denenmesi ve bu manevraların olası sonuçlarının tartışılması amaçlanmıştır. Yaratıcı tamir aşamasında, kent klasik mimarlık ve şehircilik yöntemleriyle değil, normalde kentin tamiri için kullanılamayacak farklı kurgusal araçlar kullanılarak tamir edilmektedir. Tamir aracının normatif bir araç olmaması sayesinde klasik ve gerçekçi kentsel önerilerin dışına çıkıp yeni ve olağan dışı fikirlerin üremesi mümkün olmuştur.

Oluşturulan tamir senaryoları kendi içinde bitmiş değildir. Kasıtlı olarak ucu açık bırakılan senaryoları farklı yönlerde ilerletme olanağı eleştirinin sürekliliğini mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla atölye süreci sonrasında tamir senaryolarının etkilerinin sürmesi atölyenin beklentilerinden biridir. Oluşturulan tamir senaryolarının atölye süreci sonrasında izleyicilerini düşündürmeye devam etmesi beklenmektedir. Atölye, tamir senaryolarının kamuoyu ile paylaşımından doğan olası etkilerini de sürece dâhil saymakta, İzmir üzerine bilinç oluşturmak için aracı olmayı ümit etmektedir. Buradan hareketle atölyenin statik bir sonuç ürün oluşturmayı hedeflemediği vurgulanabilir. Tamir senaryolarının barındırdığı eleştirel gönderimlerin yerine ulaşması, yeni açılımlara basamak olması atölyeden beklenen sonuçtur.

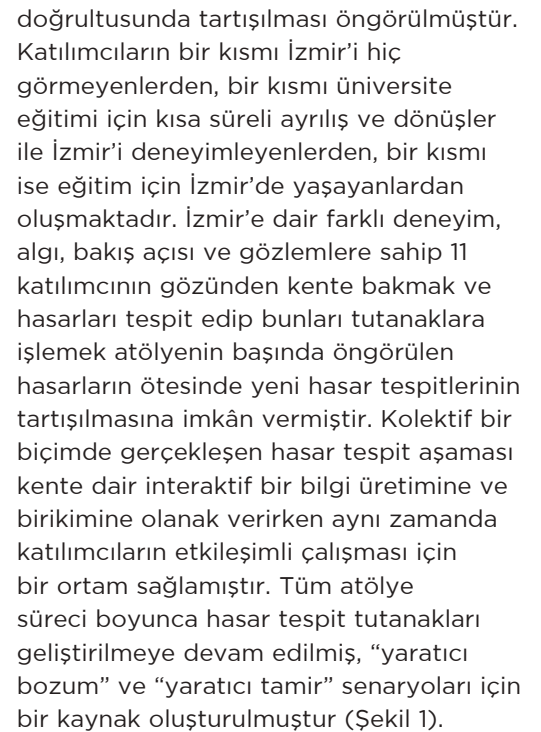
Kentsel Hasar Tespitleri

İzmir Yaratıcı Tamir İşliği'nin motivasyonlarından biri İzmir kentinin "Kentsel Hasar Tespit Tutanağı"nı geliştirmektir. Atölye için çalışılmış alanlar Mavişehir, Karşıyaka Kıyı Hattı, Turan, Bayraklı, Bayraklı Yeni Kent Merkezi, Liman Arkası Bölgesi, Alsancak-Kültürpark, Tarihi Kent Merkezi, Konak-Üçkuyular Kıyı Hattı ve İnciraltı olarak önceden belirlenmiştir. Bu alanlar özelinde ele alınacak hasarların körfez ve doğal alanların korunması, kamusalılık, toplu konutlar, tüketim mekânları, neoliberal kentleşme pratikleri, kentsel dönüşüm, kent içi askeri alanlar, endüstri mirasının korunması, turizm, kentsel yenileme, soylulaştırma, kıyı kullanımı, kent içi tarım alanları başlıkları

Neoliberal Kentleşme Pratikleri, Karma Kullanım (ofis+rezidans+avm)

ÜSTTE İzmir Hasar Tespit Tutanakları (Şekil 1)

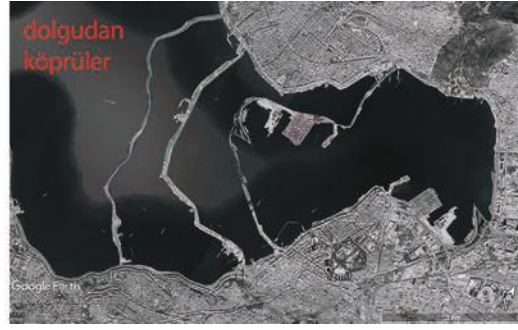
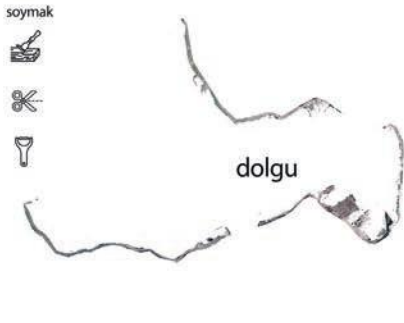

“Yaratıcı Bozum” ve “Yaratıcı Tamir”

Hasar tespitlerini eleştirel zeminde irdeleyerek derinleştirmek ve bu tespitler doğrultusunda alternatifler oluşturmak için atölye kapsamında “yaratıcı bozum” ve “yaratıcı tamir” yöntemlerine başvurulmuştur. Daha önce vurgulandığı gibi “yaratıcı bozum” aşamasında tespit edilen mevcut hasarlar manipüle edilmekte ya da henüz açığa çıkmamış olası/kurgusal hasarların nasıl oluşacağına ve etkilerinin neler olabileceğine dair senaryolar geliştirilmektedir. “Yaratıcı tamir” aşamasında ise yaratıcı bozum senaryoları ile birlikte radikal ve provokatif öneriler içeren tamir senaryoları oluşturulmaktadır. Atölyenin güzergâhı çizilirken bu aşamaların lineer, döngüsel veya eş zamanlı gerçekleşebileceği öngörülmüştür.

Atölye süresince “yaratıcı bozum” ve “yaratıcı tamir” eylemlerinin eleştirel yöntemler olarak kullanılabilme potansiyelinin açığa çıkarılması kent gündemine dair yeni bir üretim zemini sunmuştur. Bu zeminde öncelikle “tamir” ve “bozum” eylemlerinin kentsel ve mimari ölçekte hangi kavramlara ve tanımlara karşılık gelebileceği sorusuna cevap aranmıştır (Şekil 2). “Tamir” eylemi ile ilişkilendirilen eylemler ve “yaratıcı bozum” eylemi ile ilgili tanımlar atölyedeki tartışmalar sürdükçe yenilenmiştir. Katılımcıların ürettikleri bozum ve tamir senaryolarında ilk gün ifade getirdikleri eylemlerden çok farklı eylemler yer

almıştır.

Bozum ve tamir eylemlerinin kentsel ve mimari ölçekte nasıl yeniden tanımlanacağı sorusu, hangi eylemlerin “bozum eylemi” ya da “tamir eylemi” olarak değerlendirileceği sorusunu da beraberinde getirmiştir. Hangi kentsel müdahale, nerede, ne zaman, kimler için tamir veya bozum eylemidir? Katılımcılar, karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olan İzmir kenti için oluşturdukları herhangi bir tamir senaryosunun tespit edilen soruna ilişkin çareler sunarken bu tamir senaryosunun ilişkilendiği başka alanlarda olumsuz etkiler de üretebileceği çıkarımı üzerinde durmuşlardır. Kentsel müdahalelerin çeşitli aktörlerin değişen motivasyonları ve beklentilerine göre hem hasar, hem de bozum-tamir eylemi olarak tariflenebilmesi, “hasar-bozum-tamir” başlıklarından birisinin altında değerlendirilemeyen, bu başlıkların kesişiminde yer alan müdahalelerin varlığına işaret etmiştir. Hasar-bozum-tamir eylemlerinin birbirinden ayırt edilemediği, birbirine içkin olduğu, eş zamanlı gerçekleştiği durumlar ve olasılıklar “Kent Makarası”, “Kıyı Ekolojisi” ve “Mavişehir Kapsülşehir” projelerinin senaryolarına yansımıştır.

“Kent Makarası” projesi kıyı bandı ve iç kesimler arasındaki sosyal kopukluğu eleştirerek mevcut kıyı-kent kesitini makara aracılığıyla bozuma uğratmıştır. Mevcut kesit fragmanlara ayrılmış, makara aracılığıyla fragmanların kaydırılmasıyla caddelerin kentin dışına atıldığı, doğal çevrenin denize yaklaştırılarak yapay çevrenin uzaklaştırıldığı, denizin kent içine taşındığı, yapıların körfeze akıtılarak yok edildiği alternatif kıyı-kent kesitleri oluşturulmuştur. Makaranın kaydırma hareketlerinin hangisinin, nerede, ne zaman hasara, bozuma, tamire ya da hepsine eş zamanlı olarak yol açtığı izleyicinin okumasına bırakılmıştır (Şekil 3).

3). “Mavişehir Kapsülşehir” projesi Mavişehir bölgesinin kapalı konut site yapılaşmasının yarattığı fiziksel ve sosyal izolasyon durumuna ve bataklık üzerinde kurulu olmasından kaynaklanan koku problemine dikkat çekmiştir. Proje senaryosunda kapalı konut sitelerinin duvarları siteleri balon gibi çevreleyen ve onlara özel atmosfer yaratan bir zara dönüşmektedir. Mevcut fiziksel ve sosyal izolasyon durumunun abartılı hâle getirilmesiyle kapalı site tipolojisinin eleştirisi yapıldığı için bir “bozum” eylemidir. Site duvarlarının dönüşümü site sakinleri, kent ve kentliler için ise “tamir” eylemidir. Çünkü bu zar sayesinde site sakinleri çevresel olumsuz etkilerden korunurken, kapalı konut baloncuklarının zeminden koparak yükselmesiyle sulak alanlar kendi doğal ekosistemine dönmektedir (Şekil 4). Kıyıdaki dolgu alanlarını konu alan “Kıyı Ekolojisi” projesinde ise tek bir eylem (soymak eylemi) hem bozum, hem de tamir eylemi olarak ele alınmıştır. Bozum senaryosunda dolgu alanları soyularak ada, köprü gibi formlarda İzmir körfezine yerleştirilmiş ve dolgu gerçekliğine farklı görünürlükler kazandırılmıştır. Tamir senaryosunda ise deniz soyularak yeni deniz-kıyı ilişkileri ve kıyı kamusalılıkları üzerine kolajlar sunulmuştur. İki senaryoda da doğal ve yapı çevre bileşenlerine eyleycilik atanarak Aktör Ağ Teorisi temelli bir bakış açısı geliştirilmiştir (Şekil 5).

Hasar-tamir-bozum eylemlerinin arasındaki zamansal ve kavramsal sınırları bulanıklaştıran önerilerin yanı sıra, hasar-tamir-bozum eylemlerinin birbirinden ayrıştığı, ardışık aşamalar olarak tanımlandığı ve art zamanlı gerçekleştiği senaryolar da üretilmiştir. Bu senaryolar mevcut tamir eylemlerinin yeniden yorumlandığı senaryolar, tamir eylemi olmayan eylemlerin tamir eylemi olarak yorumlandığı senaryolar ve toplumsal tamir eylemine

SOL ÜSTTE Atölyenin ilk günü yapılan beyin fırtınası sonucunda ortaya çıkan kelime bulutları (Şekil 2)

SOL ORTADA “Kent Makarası”, Efe Üzüm (Şekil 3)

SOL ALTTA “Mavişehir Kapsülşehir”, Emine Türkyılmaz ve Sümeyye Güler (Şekil 4)

ÜSTTE “Kıyı Ekolojisi”, Melike Yürekli (Şekil 5)

“Konak Tünel Canavarı”, Elif Ertim (Şekil 6)

yönelik senaryolar olarak çeşitlilik göstermektedir.

Mevcut tamir eylemlerinin yeniden yorumlandığı senaryolara “Konak Tünel Canavarı” ve “Gelecekte Gelen Ziyaretçiler” projeleri örnek verilebilir. “Konak Tünel Canavarı” projesi, Konak Tüneli’nin geçtiği bölgeye Damlacık Semti özelinde odaklanmıştır. Konak Tüneli’nin yapılması ile başlayan süreçteki hasar, bozum ve tamir eylemleri art zamanlı olarak hikâyeleştirilerek çizgi roman dili ile temsil edilmiştir. Molozların temizlenmesi, hasara uğrayan bitki örtüsünün iyileştirilmesi, yeni ağaçların dikilmesi, yaya yollarının yapılması, Konak Tüneli yapımı sırasında yıkılan konutların yeniden inşa edilmesi gibi eylemler tamir eylemleri olarak yorumlanmıştır (Şekil 6). “Gelecekte Gelen Ziyaretçiler” projesinde ise Homeros Bulvarı’nın geçtiği bölgede bir bariyer oluşturarak yaya erişilebilirliğine hasar vermesi eleştirilmiş, kamusal alanların iyileştirilmesi, yeşil doku ve yaya erişilebilirliğinin artırılması gibi tamir eylemleri önerilmiştir (Şekil 7).

“Bayraklı Keçilerinin Evrimsel Süreci” ve “Kentsel Akupunktur” projeleri ise tamir eylemi olmayan eylemlerin tamir eylemi olarak yorumlandığı senaryolardır. Bayraklı’nın tarihsel gelişim sürecini keçilerin ve insanların alanla kurduğu ilişki üzerinden aktaran “Bayraklı Keçilerinin Evrimsel Süreci” projesinde keçilerin tırmanma, kemirme, toslama hareketleri tamir eylemleri

olarak senaryolaştırılmıştır (Şekil 8).

“Kentsel Akupunktur” projesinde İzmir’in tarihi kent merkezinde yapılan bilinçsiz müdahalelerin yol açtığı hasarların giderilmesi için tıpta bir tedavi yöntemi olan “akupunktur” kentsel strateji olarak önerilmiştir. Literatürde örnekleri olan “kentsel akupunktur” uygulamasının önce tarihi çarşıda, daha sonra farklı ölçeklerde yayılarak İzmir kentinde iyileştirici etki göstereceği varsayılmıştır (Şekil 9).

Tamirin fiziksel, sosyal ve ekonomik bağlamda gerçekleşebilmesi için öncelikle bilinç, farkındalık ve iletişim düzeyinde yapılması gerektiğine dair fikirlerin ağırlık kazandığı “Kentin Kodu”, “İzmir Körfezi’nin Temizlenmesi” ve “Ayna Ayna Söyle Bana” projelerinde toplumsal tamir eylemine yönelik senaryolar öne çıkmıştır. “Kentin Kodu” projesinde kentlilerde ve bölgenin kullanıcılarında Kemeraltı bölgesinin değerleri, potansiyelleri ve sorunları ile ilgili bilincin oluşması için Kemeraltı’nın dilinden dizeler yazıya dökülmüştür. Bu dizeler yaratıcı bozum eylemiyle söküme uğratılmış, yapı adaları, sokaklar, cepheler, kemerler gibi Kemeraltı bileşenleri tipografiyle temsil edilmiştir (Şekil 10). “Ayna Ayna Söyle Bana” projesinde Meles Deltası’nın temizliği ve kirliliği onu besleyen akarsuların yatakları boyunca kent ve kentliler tarafından nasıl kullanıldığı ile ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla deltanın İzmir kentinin bir yansıması olduğu ve

SOLDA “Gelecekte Gelen Ziyaretçiler”, Emine Oruç (Şekil 7)

“Bayraklı Keçilerinin Evrimsel Süreci”, Fulya Furuncuoğlu (Şekil 8)

ALTTA “Kentsel Akupunktur”, Nazlı Yıldız (Şekil 9)

SAĞ ÜSTTE “Kentin Kodu”, Betül Yalman (Şekil 10)

“Ayna Ayna Söyle Bana”, Merve Tokmak (Şekil 11)

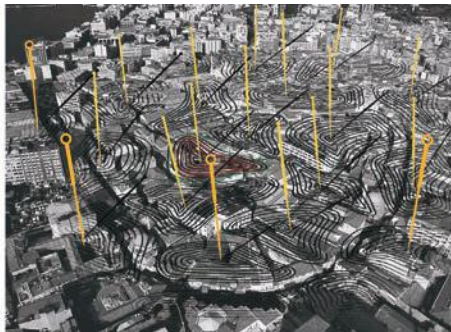
SAĞ ALTTA “İzmir Körfezi’nin Temizlenmesi”, Beyza Özengül (Şekil 12)

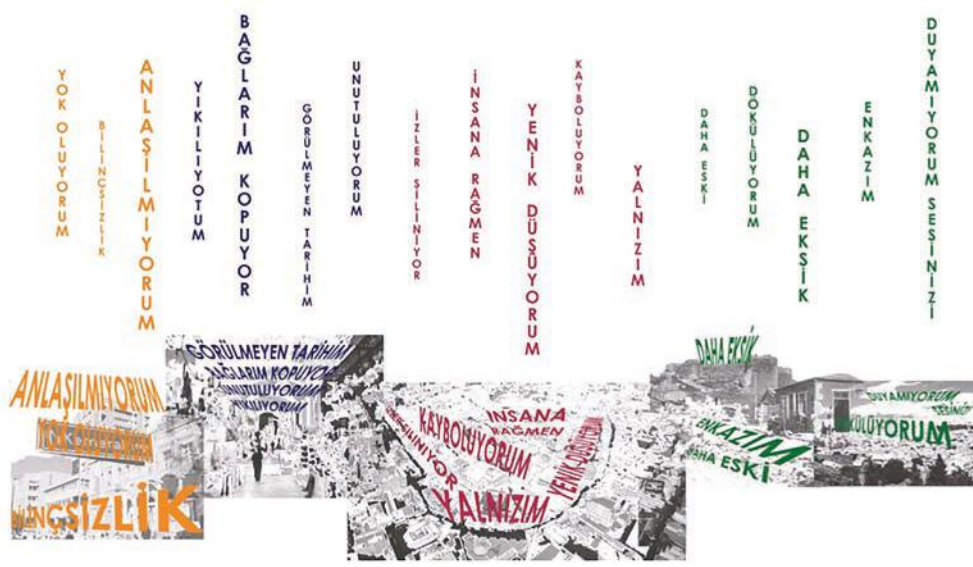
bu yansımadaki gerçekliğin kentlilerde farkındalık yaratarak toplumsal tamiri sağlayabileceği savunulmuştur (Şekil 11). Benzer şekilde “İzmir Körfezi’nin Temizlenmesi” projesinin ilk aşamasında körfezdeki atıkların temizlenmesi ile ilgili bir senaryo sunulurken, ikinci aşamasında bu senaryo görsellerinin kamuda farkındalık yaratmak üzere kullanımı ile ilgili bir öneri paylaşılmıştır (Şekil 12).

“Bozum” ve “Tamir” Araçları

Süreçte hasar-tamir-bozum araçları sadece alışlageldik işlevleri ile ele alınmamış, kullanıldıkları bağlam, ölçek, işlevler değiştirilmiş ve manipüle edilmiştir. Böylece nesnelerin tamir aracı olarak araçsallaştırıldığı, aynı aracın eş zamanlı olarak hem bozum hem tamir aracı olarak işlev gördüğü, ardışık olarak bozum aracından tamir aracına evrildiği ve kavramsal araçsallaştırmanın yapıldığı senaryolar üretilmiştir. Çalışmalar katmanlı okumalara imkân vermekte ve birden fazla başlık ile ilişkilenebilmektedir.

Nesnelerin tamir aracı olarak araçsallaştırıldığı senaryolara “İzmir Körfezi’nin Temizlenmesi”, “Ayna Ayna Söyle Bana” ve “Kentsel Akupunktur” projeleri örnek verilebilir. “İzmir Körfezi’nin Temizlenmesi” projesinde kentten körfeze dökülen atıkları toplamak amacıyla bir süzgeç kullanılmıştır. “Ayna Ayna Söyle Bana” projesinde ayna tamir aracı olarak kullanılarak Meles Deltası’nın aslında kentin bir yansıması olduğu gösterilmektedir. “Kentsel Akupunktur” projesinde Kemeraltı bölgesindeki hasarı çarpıcı bir şekilde ifade etmek için dart tahtası metaforu kullanılmıştır. Hasarın tamir aracı ise iyileştirici etkiyi alanın ilişkili olduğu ağlara da dağıtan akupunktur iğneleridir.

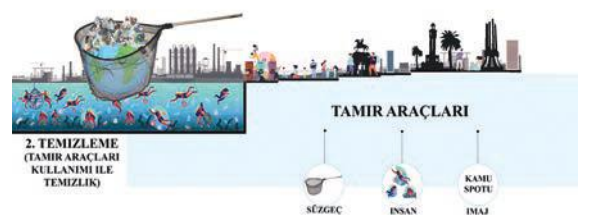
tamir aracı olarak kullanılmıştır. “İzmir Körfezi’nin Temizlenmesi” projesinde ise üretilen görsel kamu spotu olarak araçsallaştırılmıştır.

Bitirirken

Atölye sürecinde beklentilerin yorumu açık bırakılması katılımcıların çeşitli kişisel ilgi alanlarını ve bakış açılarını atölye ile bütünleştirebilmelerini sağlamış ve atölyeyi zenginleştirmiştir. Bununla birlikte, öğrenim hayatlarında farklı sınıflarda olan ve çok farklı okullardan gelmeleri sebebiyle formasyonları farklı olan katılımcıların birbirlerinin çalışmalarını görüşleri ve eleştirileriyle beslemesi bakış açılarını genişletmiş ve atölye kurgulanırken amaçlanan paylaşım ve etkileşim ortamının beklenenden de ötesinde gerçekleşmesini sağlamıştır. Miro arayüzünün sağladığı ortak çalışma imkânı ve zoom üzerinde gerçekleştirilen uzun atölye oturumları sayesinde iletişim ve paylaşım açısından çevrimiçi atölye sürecinin olası dezavantajları giderilmiştir.

Ortaya çıkan çalışmaların İzmir’in sorunlarına yönelik farkındalık oluşturmada katkı sağlayacağı düşünüldükten sonra padlet ara yüzünde herkesin erişimine açık dijital bir atölye sergisi oluşturulmuştur. İzmir Yaratıcı Tamir İşliği kent üzerine düşünmeye ve çalışmaya devam etmeyi arzulamaktadır. Bu amaçla bu atölyeyi takip eden atölyeler yapmayı ve dijital sergiyi yeni çalışmalarla genişleterek İzmir kenti üzerine eleştirel bir seçki oluşturmayı öngörmektedir.

Atölye katılımcıları: Elif Ertem, Fulya Furuncuoğlu, Asya Sümeyye Güler, Abdülmüttalip Güzey, Emine Oruç, Beyza Özengül, Merve Tokmak, Emine Türkyılmaz, Efe Üzümlü, Betül Yalman, Nazlı Yıldız, Melike Yürekli

“Kıyı Ekolojisi” ve “Kent Makarası” projeleri aynı aracın eş zamanlı olarak hem bozum hem tamir aracı olarak işlev gördüğü senaryolardır. Kıyıdağı dolgu alanlarını konu alan “Kıyı Ekolojisi” projesinde önerilen soyma aparatı hem hasara neden olan hem de tamir eden bir araç olarak ele alınmıştır. “Kent Makarası” projesinde her bir makara hareketi sistemin bütününe etkileyerek yeni senaryolar üretme potansiyelini artırmakta; kentte çeşitli yorumlara olanak sağlayan bozum ve tamir eylemleri ortaya çıkarmaktadır. Bu projede ilk olarak aracın tanımlanması bozum ve tamir senaryolarının geliştirilmesine öncülük etmiştir.

“Konak Tünel Canavarı” ve “Gelecekte Gelen Ziyaretçiler” projelerinde bozum aracı ardışık olarak tamir aracına evrilmiştir. Ahtapot metaforundan yola çıkılarak geliştirilen “Konak Tünel Canavarı” projesinde canavar ilk etapta otoyol biçimindeki kollarıyla bölgedeki hasarı vurgulayan bir bozum aracıyken, zamanla mutasyona uğrayarak tamir nesnelerini (faraş, süpürge, ekim aracı, dikim kısıncı, yaya yolu silindiri) içeren mekanik kollarıyla bir tamir aracına dönüşmüştür. Bu proje yeni bir aracın tasarlandığı öneri olarak diğer önerilerden ayrılmaktadır. “Gelecekte Gelen Ziyaretçiler” projesinde ise geçmişte hasar aracı olarak tariflenen Homeros Bulvarı ve bulvarın yapımında kullanılan vinç, kazıcı,

yükleyici, ekskavatör gibi araçlar gelecek senaryosunda bulvarın ray sistemine dönüşmesiyle birer tamir aracına evrilmiştir.

Üretimlerin bir bölümünde ise somut anlamıyla bir araç kullanılmayıp, kavramsal araçsallaştırma yoluna gidilmiştir. Bu konuda hem kenti hasara uğratan hem de iyileştiren bir öğe olarak sıklıkla insan ele alınmıştır. Atölyedeki tartışmalar sırasında araçsallaştırılan diğer öğeler doğa, hayvanlar, edebi ve görsel iletişim araçlarıdır. “Mavişehir Kapsülşehir” projesinde kapalı konut sitelerinin duvarları baloncuklara dönüşüp bu baloncukların zeminden kopmasıyla doğa bir tamir aracı haline gelmiş, süreçte bitkiler, nehirler, deltalar ve deniz gibi doğal bileşenlerin kapalı konut sitelerinin boşalttığı zemini işgaliyle doğanın kendine ait alanı geri aldığı bir senaryo üretilmiştir. “Bayraklı Keçilerinin Evrimsel Süreci” projesinde hem insanlar hem de keçiler mutasyon geçirerek araçsallaştırılmaktadır. İnsan, paranın ve gökdelenlerin gücüyle büyüyüp devleşen ve hasar veren bir bozum aracı hâline gelirken, keçi besin kaynağı yok edildiği için gökdelenlerle ve çöplerle beslenmeye adapte olup devleşen ve kendi yaşam alanını geri alan bir tamir aracıdır. “Kentin Kodu” projesiyle edebi bir öğe olarak şiir araçsallaştırılmıştır. Şiiri oluşturan kelimeler tarihi kent merkezine yönelik farkındalık oluşturan etkileyici birer bozum ve

Tamir, Tadil ve Tarih: Turgut Cansever Restorasyonlarının Anlamsal İçeriği

Halil İbrahim Düzenli

MAKALENİN ADI **Tamir, Tadil ve Tarih: Turgut Cansever Restorasyonlarının Anlamsal İçeriği**
Repair, Renovation and History: The Content of Turgut Cansever's Restoration Projects

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 48-55**

MAKALENİN YAZARI **Halil İbrahim Düzenli**, Dr. Öğretim Üyesi, Samsun Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **11.08.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **halilibrahim.duzenli@samsun.edu.tr**

ORCID **0000-0002-7566-5926**

ÖZET Türkçe'deki "tamir" ve "tadil" kelimeleri etimolojik kökenleri itibarıyla çağrışımları oldukça fazla olan kelimelerdir. Mimar Turgut Cansever'in restorasyon projeleri ise bu kavramların mimarlık aracılığıyla açıklanması için uygun araştırma malzemeleri olarak gözükmektedir. Böylelikle bugün daha çok teknik bir iş olarak algılanan "restorasyon" tartışmaya açılabilir. Makalede Cansever'in 1949'dan 2004 yılına kadar sırasıyla tasarladığı Sadullah Paşa Yalısı, Çürüksulu Yalısı, Ertegün Evi, Tollu Evi, Şaka Evi, Akın Yalısı, Hadi Bey Yalısı ve Recep Sefer Evi'nden orijinal görseller; Cansever'in söylemi ve uygulama ayrıntıları irdelenmiştir.

ANAHTAR KELİMELER tamir, tadil, tarih, restorasyon, Turgut Cansever

Amaç, Tanım, Kapsam, Yöntem

Kelime kökenleriyle kurulan anlamsal ilişkilere göre "onarma, diriltme, hayatına hayat katma" anlamlarına gelen "tamir" ile "ayarını yerine getirmek, dengelemek" anlamındaki "tadil" kelimeleri hayat-nesne ilişkilerini yorumlamaya başlamak için verimli bir anlama zemini oluşturmaktadır. Mimarlık söz konusu olduğunda bu anlama çerçevesine tarih kavramı da eklenebilir. Daha çok eskiden var olana yapılan müdahaleyi imleyen tamir ve tadilin, tarih kavramıyla bu şekilde genişletilmesi; mimarlık eserinin zamansal, zaman-ötesi konumunu belirlemede önemli bir rol üstlenebilir. Konu hakkında derinlemesine bir araştırmanın verileri mimar öznelerin söylemlerinde ve mimarlık pratiklerinde bulunabilir. Bu bağlamda mimar Turgut Cansever'in zaman/tarih kavramına yüklediği anlamı onun söylemi ve restorasyon/tamir/tadil projeleri üzerinden okumak anlamlı görünmektedir. Turgut Cansever'in ilk mimarlık işi 1949 tarihli İstanbul Sadullah Paşa Restorasyonu'dur. Bu iş aynı zamanda Türkiye'nin ilk restorasyonlarından. Kendisine uluslararası ün kazandıran bir diğer işi, Ege Bölgesi'nde yer alan (Muğla-Bodrum) Ahmet Ertegün Evi ise 1971-73 yılına tarihlenmektedir. Cansever'in bunlardan başka 1968'den 2004'e kadar İstanbul'da gerçekleştirdiği altı adet restorasyonu daha vardır: Çürüksulu Yalısı/Muharrem Nuri Birgi

Evi Restorasyonu (Salacak, 1968-71), Tollu Evi Restorasyonu (Süleymaniye, 1988, F. Cansever ile), Caner-Zerrin Şaka Evi Restorasyonu (Rumelihisarı, 1988, F. Cansever ile), Güner-Haydar Akın Yalısı Restorasyonu (Vaniköy, 1989-91, E. Öğün ile), Hadi Bey Yalısı Restitüsyonu ve Restorasyonu (Kandilli, 1994-99, E. Öğün ile), Recep Sefer Evi Restorasyonu (Kadırga, 2004, E. Öğün ile).

Bu makalede amaç Cansever ve restorasyon işleri bağlamında tamir ve tadil kavramlarını tartışmaktır. Tarih kavramı ise bu tartışmanın arka planında yer alan bir yön verici olarak konumlandırılmaktadır. Diğer bir amaç, Cansever'in üzerinde fazla durulmamış olan restorasyon projelerini dikkatlere sunmaktır. Bu amaçlar doğrultusunda makale boyunca irdelenecek ve sınanacak temel önermeler şu şekildedir:

- Tarih, Cansever için hem geçmişe dönük, hem bugün var olan hem de geleceğe miras kalacak bir olgudur. O, tarihi, birbirinden kopuk fragmanlar olarak ele almaz, bütüncül bir yorumla birleştirir. "Restorasyon" projeleri bu bakış tarzını ortaya çıkaracak önemli araştırma malzemeleridir.
- Cansever için restorasyonun yeni bir tasarımdan farkı yoktur. Çünkü her ikisi de mimari üretim aracılığıyla dünyayı "onarma, hayata hayat katma, ayarını yerine getirme, dengeleme" uğraşısıdır.
- Cansever'in restorasyona bakışı sadece materyal (maddi) ve teknik bir uğraş değildir. O restorasyon aracılığıyla immateryal (madde-ötesi) olanı ortaya çıkarmak niyetindedir.

Hem toplumu, hem çevreyi hem de mimari nesneyi yukarıdaki anlamları itibarıyla “tamir” ve “tadil” etmek için yola çıkmaktadır.

Turgut Cansever’in “tamir”, “tadil”, “restorasyon” kavramına yüklediği anlam çeşitli araç ve yöntemlerle ortaya çıkarılmaya ve yorumlanmaya çalışılacaktır. İzlenecek yol ve yöntem şöyledir: Yazılı eserlerindeki ifadeleri, özellikle yukarıda belirtilen eserler hakkındaki açıklamaları söylem analizine tabi tutulacak; projelerle ilgili orijinal eskizleri üzerinden, mekansal ve biçimsel kurgularına dönük semantik analizler yapılacak; orijinal görsel belgeler yorumlanacaktır. Makale boyunca kullanılan bütün görseller Turgut Cansever Mimarlık Bürosu’nda bulunan Cansever Arşivi’nden alınmıştır. Arşivde yapılan çalışmalar bir görsel özet şeklinde sunulmuştur.

Tamir-Tadil-Tarih vs. Düşünce-Eskiz-Uygulama

1920 yılında Antalya’da doğan, 2009 yılında İstanbul’da vefat eden Turgut Cansever yaklaşık 60 yıllık mimarlık pratiğinde bugüne kadar bilinebilen 87 proje üretmiştir. Bu projelerden yaklaşık üçte biri uygulama imkânı bulabilmiştir (Düzenli, 2019: 100). Bir “düşünce adamı ve mimar” olarak Cansever’in düşüncelerinin toplu olarak bulunabileceği kendi metinleri (Cansever 1981, 1983, 1992, 1994, 1995, 1997a, 1997b, 1998, 2005, 2010a, 2010b; Mimar, 1983; Tanyeli ve Yücel, 2007) oldukça fazladır.

Turgut Cansever’in doğrudan restorasyon hakkındaki düşüncelerini barındıran yazılarını ise üç kategoriye ayırmak mümkündür. İlk olarak, genel anlamıyla restorasyon düşünceleri “Mimarlık Mirasımız ve Kültürümüzün Geleceği” metni (Cansever, 1997b: 189-194; 1992: 31-39) ve ayrıca tamamlayıcı bir metin olarak “Büyük Tarihi Anıtların ve Sitlerin Korunması, Restorasyonu Hakkında Not” metninden (Cansever, 1998: 261-267) çıkarsanabilir. İkinci olarak bir uygulama hakkındaki restorasyon eleştirileri olan “Sultanahmet Camii Kalem İşleri Restorasyonu Hakkında” (Cansever, 1994: 73-76; 1998a: 57-59), “Çukurçeşme Hanı Restorasyon Projesi Vesilesiyle” (Cansever, 1998a: 67-70), “İmam Buhârî Türbesi Restorasyonu

Çevresinde Düşünceler” (Cansever, 1997b: 67-75) metinleri dikkate değerdir. Son olarak da kendi yaptığı restorasyon projelerini açıkladığı “Sadullah Paşa Yalısı Restorasyonu” (Cansever, 1983: 7), “Salacak’ta Çürüksulu ya da Birgi Yalısı” (Cansever, 1994a: 67-72; 1998a: 61-65), “Tarih-Bugün-Gelecek: Ertegün Evi” (Cansever, 1992: 175-178), “Çırağan Sarayı” (Cansever, 1983: 46), “The Yağcılar Hanı Restoration Project” (Cansever, 1981: 92-93), “Topkapı Projesi Hakkında” (Cansever, 1998: 39-44) metinleri önemlidir.

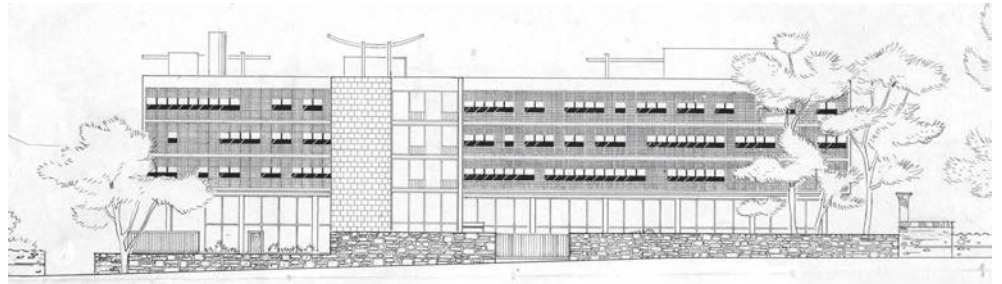
İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi’nden 1946 yılında yüksek

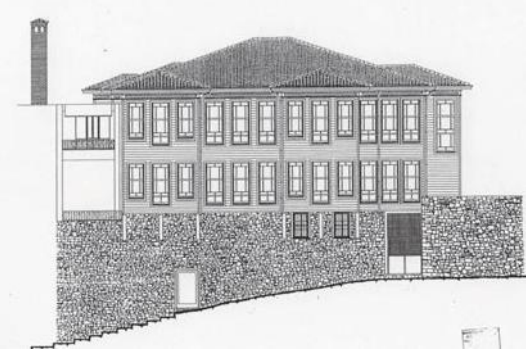

ÜSTTE Sadullah Paşa Yalısı’nın Turgut Cansever restorasyonundan önceki ve sonraki hâli (Resim 1, 2)

ALTTA Turgut Cansever ve Abdurrahman Hancı tasarımı Büyükdada Anadolu Kulübü Oteli ahşap kafesli cephesi (Resim 3, 4)

“TARİH, CANSEVER İÇİN HEM GEÇMİŞE DÖNÜK, HEM BUGÜN VAR OLAN HEM DE GELECEĞE MİRAS KALACAK BİR OLGUDUR. O, TARİHİ, BİRBİRİNDEN KOPUK FRAGMANLAR OLARAK ELE ALMAZ, BÜTÜNCÜL BİR YORUMLA BİRLEŞTİRİR”

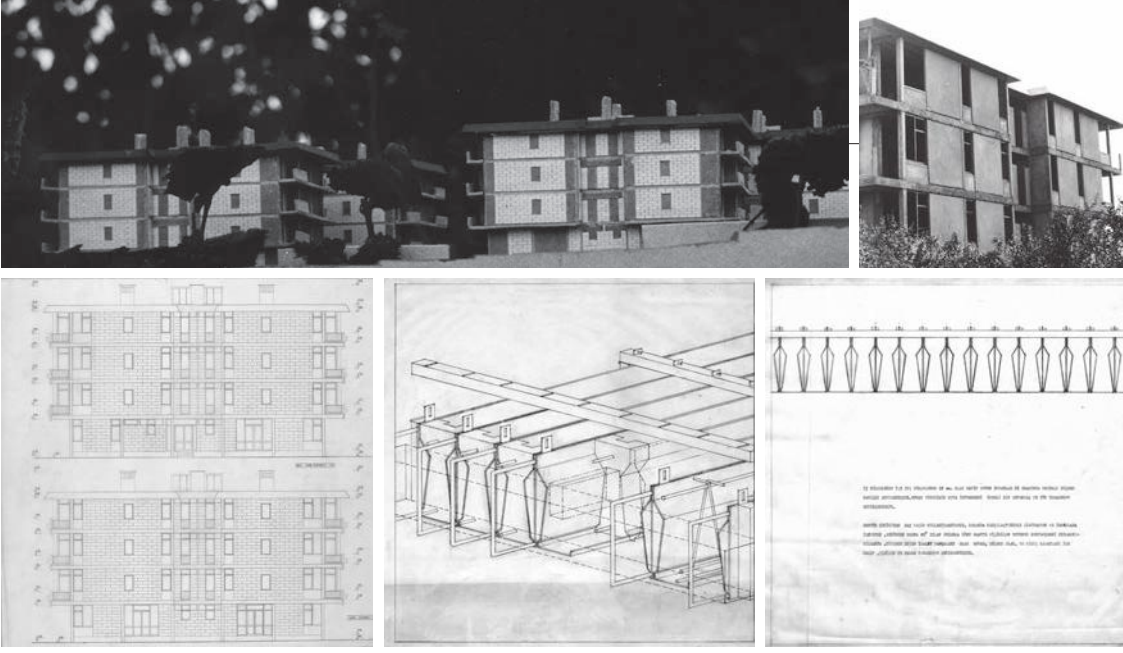
mimar olarak mezun olan Cansever, bu tarihlerde Yapı, Türk Evi, Türk Bahçeleri kitaplarında Sedad Hakkı Eldem'in yardımcılığı yapmıştır. 1947 yılında Felsefe Arkivi Dergisi'nde sanat tarihçisi Ernst Diez'in Türk Sanatı kitabını değerlendiren bir metin yayınlamıştı. Bu metin literatürdeki ilk metnidir. 1949 yılında ise "Selçuklu ve Osmanlı Mimarisinde Üslup Gelişmeleri: Türk Sütun Başlıkları" teziyle İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü'nden doktora ünvanı almıştı. 1949 yılı Cansever'in mimarlık pratiği açısından bir başlangıç olarak görülebilir. Mimarlık eğitimi bitirdiğinden bu yana henüz üç yıl

olmuş, fakat hem mimarlık mirası hem de akademik nitelik olarak bir yol kat etmiş olan 29 yaşındaki genç mimar, meslek pratiğine son derece önemli bir yapı olan Sadullah Paşa Yalısı Restorasyonu (Çengelköy/İstanbul) ile başlamıştı. Bu yapı aynı zamanda, kendi ifadesiyle, "Türkiye'de ilk restore edilen ahşap bina"dır. Uygulaması 1949'un yaz aylarında başlamış olan yapı, 1951 yılında tamamlanmıştır. Bu restorasyondan kazandığı parayla kapsamlı bir Batı Avrupa gezisi yapmış, Rene Coulon bürosunda çalışmıştır (Ayrıntılı bilgi için bkz: Sönmez ve Selçuk: 2016). Sadullah Paşa Yalısı'nın harap hâli, sağlamlaştırma

ve sonrasında binaya eski karakterini kazandırma konularında özetle şunları söylemektedir: "Sadullah Paşa Yalısı'nın benden restorasyonunu istediler. Doğrusu benim için akıl almaz bir şeydi, bir mesleğe başlarken çok önemli bir iş yapmak (...) Binanın taşıyıcı sistemi çürümüş, tavanları çürümüş, çökme sonucunda (...) [oluşan seviye farklarını düzetmek için] aklı başında bir usta ile kırk kadar krikoyla binayı kaldırdık. Binayı sağlamlaştırdıktan sonra, binaya yetmiş sene içinde ilave edilmiş tamamen seviyesiz ekleri yıkarak binaya asli, zaten mevcut olan Osmanlı merkezi sofalı bina karakterini kazandırdık. İnsanın bütün dünyaya açık olma hakkına ait asli İslami inancına tekabül eden Türk ev planı şemasının en gelişmiş biçimini, bir kasır planı biçimini tekrar vücuda getirmiş olduk" (Trt Arşiv, 2020).

Cansever 1951 yılında Abdurrahman Hancı ile birlikte, bir başka önemli projesi olan Büyükkada Anadolu Kulübü Otelini yarışmasını kazanmış, uygulamasını gerçekleştirmişti. Aynı yıllara denk gelmesi açısından her iki yapıyı anlatırken kullandığı ifadeleri karşılaştırmak anlamlıdır: "İlk görülebilecek büyüklükteki işim Sadullah Paşa Yalısı restorasyonu oldu. Rahmetli Mazhar Şevket İpşiroğlu, benim o proje ile ilgilenmeme imkân verdi. Yalı, Türkiye'de ilk restore edilen ahşap binaydı, neredeyse. Bundan evvel restore edilen bir başka ahşap bina hatırlamıyorum. 1949 senesi yazında başladı, 1951'de tamamlandı. Keza 1951'de Anadolu Kulübü Büyükkada Binası bir taraftan modern teknikler, modern fonksiyon meselelerini içeren bir çözüm olurken, diğer taraftan da, meselâ mahremiyet düşüncesinin Osmanlı dünyasındaki çözümlerinden hareket ederek, binanın bir cephesinde bu unsurların büyük ölçüde yer alması neticesini verdi. Anadolu Kulübü Binası, benim bütün meslek hayatımda devam eden bir taraftan aktüel, modern çağ meseleleri ile tarih ve gelecek arasında köprüler kurma çabası oldu" (Cansever, 1997a: 174).

Bu iki yapı biçimsel dilleri bakımından birbirinden ayrı gibi görünse de, esasında Cansever için aynı şekilde ele alınmaktadır. Restorasyon projesi olan Sadullah Paşa Yalısı "bir büyük şemayı keşfetme", pencereler

SOL ÜSTTE Çürüksulu Yalısı restorasyonunda içten-dışa, dıştan binaya bakışlar (Resim 5-12)

SOLDA Turgut Cansever tasarımı ve uygulaması Göztepe Apartmanları (Resim 13-17)

aracılığıyla “sonsuzluğa açıklık” olarak kodlanırken; Anadolu Kulübü Otel modernist planimetrisine arka cephenin tamamını kaplayacak biçimde entegre edilen ahşap kafeslerle “tarih ve gelecek arasında köprüler kurma” niyetindedir. Sadullah Paşa Yalısı’nda düzelttiği planimetri ve kendince yeniden kurguladığı pencerelerdeki tekil güneş kırıcılar (Resim 1, 2) ile Anadolu Kulübü Otel’inin çoklu ve standart hâle getirilmiş kafes sistemi (Resim 3, 4); bir taraftan eskiyi tamir/tadil ederken onu yeniyi açmakta, diğer taraftan yeniyi kurgularken onu eskiyle bir ilişkiye sokmaktadır. Tamir ve tadil kelimelerin anlamlarıyla bağlantılı olarak binaların “hayatına hayat katmakta” ve “ayarını yerine getirmektedir”.

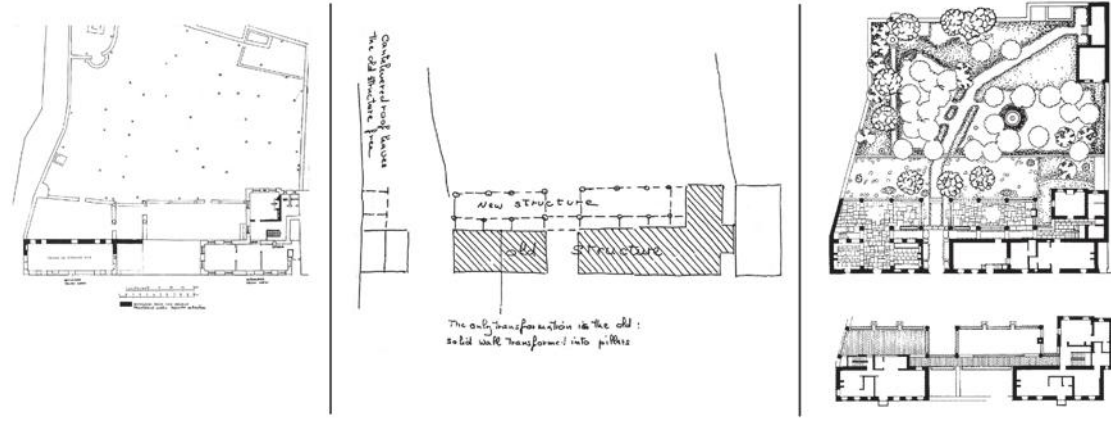
Cansever’in ikinci restorasyon işi Çürüksulu Yalısı/Muharrem Nuri Birgi Evi Restorasyonu (Salacak/İstanbul, 1968-71)’dur. Yapıyı Sadullah Paşa Yalısı gibi ele almaktadır. Restorasyon öncesi ve sonrası çizimlere bakılarak anlaşılabilir. Yapı fazlalıklarından arındırılmakta ve “asli” karakterine döndürülmek istenmektedir. Diğer taraftan, Üsküdar’dan tarihi yarımada doğru Kız Kulesi’nin de kadraja girdiği İstanbul Boğaz manzarası ile insanın bedenlen ulaşabileceği yalının arka bahçe arasında bir “arayüz” olan bina kendi mekânsal ve biçimsel karakterinin yanında diğer iki mekânsallığı da bünyesine katmaktadır. Dolayısıyla, Cansever’in kurgusunda iç-dışa, dış da içe üstünlük kurmamakta, her biri birer “ferdiyet” olarak bir bütün dünya oluşturmaktadır. Cansever’in genel söylemine bakılarak değerlendirildiğinde, onun insana yüklediği anlamı mekân üzerinden de anlamlandırıldığı söylenebilir. Farklılıkları olan fertler bir araya

gelerek oluşturdukları bütünlük, hem farlılığı hem birliği ucu açık biçimde çeşitlendirmektedir. Ev, yalı, yeni bina, restorasyon; adı her ne olursa olsun mekânın potansiyelini ortaya çıkarmak Cansever söyleminin başat unsurudur (Resim 5-12).

Çürüksulu Yalısı Restorasyonu’nun bir başka yönüne değinilebilir. Cansever, aynı yıllarda İstanbul’da tasarladığı yeni Göztepe Apartmanları ile Çürüksulu Yalısı’nı aynı bağlam içerisinde zikredebilmektedir. Bu durum tıpkı Sadullah Paşa Restorasyonu’nu anlatırken Anadolu Kulübü Otel tasarımına değinmesi gibi manidardır. “İnsanın çevresi ile bağlarını gerçek bağlar hâline getirmenin yolları nedir?” diye sorar ve bu kez konuşmasının bağlamı “kullanıcı-tasarımcı arasındaki ahenkli diyalog”tur. Özetle şunları söylemektedir: “1964-68 arasında, şehir içinde kısmen ayrı nizama yapıların taklit edildiği yerlerde yapı sürecine biraz rasyonellik kazandırmak ve tekrarlanabilen standartlar ve prefabrike mimarî elemanlar tasarımı bir giriş olmak üzere bir apartman projesinde bunu tatbik ettim. Bu projeler Mimarlık dergisinde, 1967-1968 yıllarında yayınlandı. Tabii, bu binaların, kullanım şekli beni düşündürmeye başladı. Bunlardan bir tanesi, Göztepe’de bir mahalle arasındaydı. Yaptığımız işte çalışan ustalar buradan ev alırlar diye düşünüyorduk. Fakat bir mühendis ve bir film rejisörü buradan ev alınca, diğerleri almaktan vazgeçtiler. Dolayısıyla, ‘İnsanın çevresi ile bağlarını gerçek bağlar hâline getirmenin yolları nedir?’ sorusu beni ilgilendirmeye başladı. Karşıma çıkan üç fırsat 1960-66 yılları arasındadır. İlk çalışma 1951 yılında başlamıştı. Orada mal sahibiyle ve usta gruplarıyla ilişkimiz, bugünkü konvansiyonel

Amerikan menfaatler çatışması prensibi yerine ‘karşılıklı hakların korunması’ ile bir başka prensip üzerinde gelişti. Hiçbir çatışmaya yol açmadan bina tamamlandı. O günlerde, Kahn’ın ‘Mimarî, tasarım ve inşaat süreci içerisinde ortaya konulan tavırların meydana getirilen ürüne yansımaları teşekkül eder’ sözlerini okudum. Bunun ne kadar ehemmiyetli olduğu beni etkiledi. O dönemde Çürüksulu Yalısı’nı restore ettim. Bu çalışma, binanın içerisinde yaşayacak insanla tasarımcı arasındaki ahenkli diyalogun bir örneği oldu. Ertegün Evi aynı şekilde çok kısa konuşmalar ve tam bir mutabakat ile bir mimarın evi kullanana nasıl büyük katkılar yapma imkânını verdiğini gösterdi bana. Bu çerçeve içerisinde mimarî için düşünürken, şimdi üzerinde çalıştığımız Demir Evleri projesine başladık” (Tanyeli ve Yücel, 2007: 189-190)

Bir mekânın kullanıcısının o mekânı içselleştirmesi ile bina maliyetlerinin düşürülmesi Cansever’in daima gündeminde olan konulardır. Özellikle 1960’lardaki arayışları bu yönüyle ön plana çıkmaktadır. Bir yalı olan Çürüksulu ile bir apartman olan Göztepe projesi aynı dönemin eserleridir. Göztepe’deki standart elemanlarla maliyeti azaltma arayışı (Resim 13-17) neyse Çürüksulu’daki arayışları öyledir. Mimar Emine Ögün onun bu yönünü Çürüksulu özelinde şu şekilde vurgulamaktadır: “Babamın restorasyonda tavrı, mevcut malzemeyi sonuna kadar değerlendirmek ve en ekonomik sonuca ulaşmak. Muharrem Nuri Birgi [Çürüksulu Yalısı] evinin restorasyonu 1971’de 950 bin liraya tamamlandı. Muharrem Bey çok sempatik bir adamdı, ‘babanız bir sihirbaz, bir sihirbaz’ demişti bu maliyet karşısında” (Onay, 1991: 97).

SOLDA Ahmet Ertegun Evi restitüsyonu, temel yaklaşımı ve planların son hali (Resim 18)

SOL ALTTA Ahmet Ertegun Evi ön cephesi, eski yapı ile bahçe arasındaki yeni ek mekân, bahçe (Resim 19-21)

Ahmet Ertegun Evi bahçe cephesinde yer alan ek yapının biçim araştırma eskizleri (Resim 22)

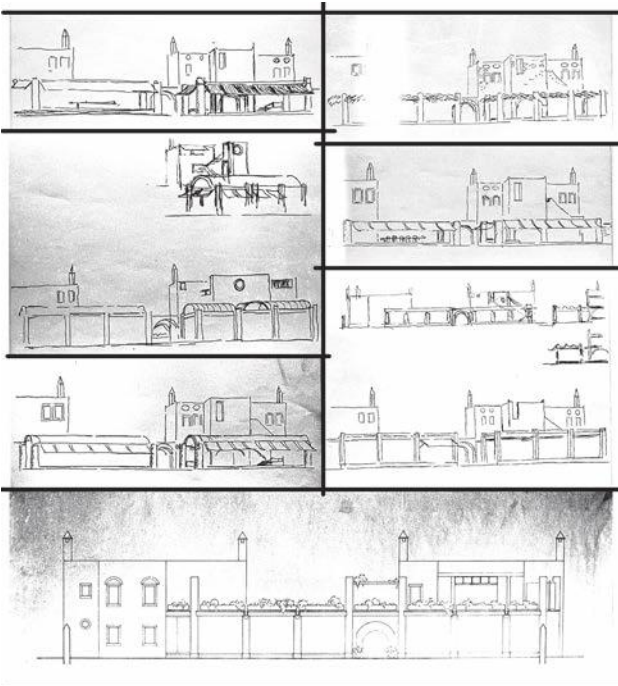
Kentsel konumları itibarıyla İstanbul'un en görünür iki yalısının 20 yıl arayla gerçekleştirdiği restorasyon uygulamaları Cansever'in tarih ve bağlam ile kurduğu ilişki açısından çok önemli projeleridir. Kronolojik olarak bunlardan hemen sonra gelen Ahmet Ertegun Evi (Bodrum, 1971-73) projesi ise Cansever'e 1980 yılında Ağa Han Mimarlık Ödülünü de kazandıracak olan bir başyapıt niteliğindedir. Ertegun evi üzerine Cansever çokça açıklama yapmış, üzerine yazılar yazılmıştır. Fakat nitelikli bir topluluk tarafından yazılmış Ağa Han ödül jürisinin ödül gerekçeleri metni projeyi anlamak için önemli ipuçları barındırmaktadır. Restorasyon öncesinde, tavanları çökmüş, bazı duvarları yıkılmış şekilde harap iki evden oluşan Ertegun Evi'nde Cansever'in asli müdahalesi bu iki evi birleştirecek lineer bir başka strüktür tasarlamak olmuştur. Evin bahçe cephesinde yer alan bu strüktür eski evlerin taş yapısının aksine bugünün malzemesi olan betonarme iskelet sistemiyle yapılmıştır. Geçmiş-bugün arasında malzemeden kaynaklı bir ayırım koyan Cansever, mekân örgütlenmesi bağlamında ise her iki yapı grubunun birbirinin içinde ve sürekliliği okunacak şekilde yer almasını sağlamıştır. Bu strüktürün bir başka fonksiyonu evin kapalı hacimleriyle, bir "cennet bahçesi" olarak anlattığı ev bahçesi arasında bir arayüz oluşturmaktır (Resim 18). Sadullah Paşa ve Çürüksulu tasarımına benzer bir kurguyu Ertegun'de görmek mümkündür. Cansever'in kurgusunda, strüktüre eklenen ahşap kafeslerin açıldığı durumda bahçenin "cennet" niteliği iç mekâna akmaktadır (Resim 19-21). Bu yolla hem geçmişi hem de bugünü bir araya getirme uğraşısından bahsedilebilir.

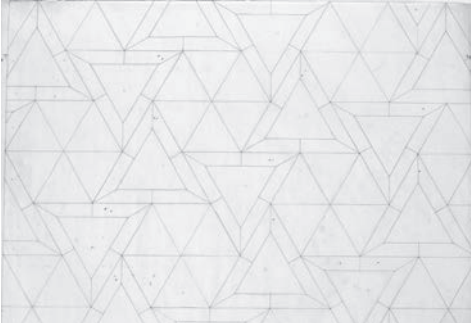
Geçmiş ve bugün arasındaki bağlantının eskizler aracılığıyla araştırılması Ertegun Evi'nde daha fazla göze çarpmaktadır. Cansever

arşivinde bulunan, yapıya eklenen bu yeni strüktürün bir kısım eskizleri bir araya getirildiğinde, biçim araştırmasının bazen tonoz, bazen düz çatıya, bazen sadece açıklık-kapanır pencere kapaklarına ya da ahşap gölgeliklere, bazı durumlarda ise çatı formuyla kapakların çeşitli kombinasyonlarının araştırıldığı görülebilir (Resim 22). Buradan yola çıkarak, Cansever'in yaygın uygulama anlamında sadece restorasyon yapmadığı, mekân, strüktür ve form olarak sürekli geçmiş-bugün-gelecek bağını sorguladığı söylenebilir. Ayrıca iç mekânda mermer zemin döşemelerinin (Resim 23, 24) ve duvar çini kaplamalarının (Resim 25-26) son derece titiz ve bir bölü bir ölçekte çizilmiş olması, esasında bu bağın sadece ana kararlarda değil, en küçük yapı elemanı ve malzemesi için de araştırıldığını göstermektedir. Cansever bu tür bütün tasarım kararlarını alırken kendisini herhangi bir zamana bağlı hissetmemekte ve geçmişten gelen bir takım unsurları özgürce tasarımına ilave etmekte ve yeniden yorumlamaktadır. Ertegun Evi aynı zamanda Cansever'in meşhur projesi Demir Tatil Köyü'nün ilk araştırmaları olarak görülebilir. Demir projesi doğa, kültür ve mimarlıkta geçmiş olan ile ortak yaşam (symbiosis) bağlamında önemli bir örnektir (Gür, 2016).

Turgut Cansever 1988-1991 yılları arasında ikisi Feyza Cansever ile bir tanesi Emine Ögün'le birlikte olmak üzere üç restorasyon projesi daha yapmıştır. Tolly Evi Restorasyonu (Süleymaniye, 1988, F. Cansever ile) ve Caner-Zerrin Şaka Evi Restorasyonu (Rumelihisarı, 1988, F. Cansever ile) (Resim 27-31) ilk üç işine göre daha küçük metrekareli konutlardı. Güner-Haydar Akın Yalısı Restorasyonu (Vaniköy, 1989-91, E. Ögün ile) (Resim 32-34) ise adından da anlaşılacağı üzere büyük ölçekli bir iştir. Ne var ki, Cansever için işin ölçeğinin büyüklüğü ya da küçüklüğü meselelere yaklaşımı bakımından fark etmemektedir.

"19. yüzyıl başına tarihlenen yığma kâgir bir yapı olan ve biçimsel tercihler

SOLDA Ahmet Ertegün Evi oturma salonu mermer döşeme planı ve fotoğrafı (Resim 23, 24)

Ahmet Ertegün Evi çini kaplama çizimi ve uygulama fotoğrafı (Resim 25,26)

ALTTA Caner-Zerrin Şaka Evi çizim ve fotoğrafları (Resim 27-31)

bakımından daha önceki işlere nazaran farklılık gösteren yapıda da yine temel yaklaşım yapıyı “aslı plan düzenine kavuşturmak”tır. Caner-Zerrin Şaka ve Tollu Evi’nde de durum benzerdir. Bu iki ev konum olarak diğerlerine göre doğrudan deniz kıyısında değil, mahalle içerisinde. Her projede plan araştırma eskizlerinin çokluğu Cansever’in önemli bir tasarım tavrıdır. Bunun anlamını aşağıda irdelenecek olan, sonraki restorasyon projeleri üzerinden daha açık bir şekilde görmek mümkündür.

Cansever’in Sadullah Paşa, Ertegün ve Çürüksulu restorasyonlarına benzer önemli bir diğer işi Hadi Bey Yalısı Restitüsyonu ve Restorasyonu (Kandilli, 1994-99, E. Öğün ile) projesidir. Bu proje üzerinden Cansever’in herhangi bir restorasyon projesini düşünürken ürettiği yüzlerce eskizin anlamı üzerinde düşünülebilir (Resim 35, 37, 39). Bir yalı büyüklüğünde olmayan, nispeten küçük bir parselde yer alan Recep Sefer Evi Restorasyonu (Kadırga, 2004, E. Öğün ile) eskizleri de (Resim 36, 39) bu duruma örnek verilebilir. Eskiz Cansever için adeta düşüncenin kendisidir denebilir. Daha doğru bir ifadeyle, düşünce sadece zihinsel bir durum olarak kalmaz, kâğıt düzlemi üzerindeki aynı noktada çok fazla sayıda yapılan eskizler ile ete kemiğe bürünmeye başlar. Öyle ki, eskizler artık düşünce ile bir bütün oluşturur. Ortografik çizimlerin soğuk dilinden bambaşka bir niteliğe bürünür.

Bir restorasyon projesi için bu denli çok sayıda eskiz üretimi çok fazla görülen bir durum değildir. Hadi Bey Yalısı’nın plan araştırmaları, bahçe eskizleri, biçim arayışları tıpkı binayı sıfırdan üretmek gibi bir tavra işaret etmektedir. Tıpkı restorasyon dışındaki tasarımlarındaki gibi Cansever’in arşivi her tasarım için üretilmiş yüzlerce eskizle doludur. Projelerin ana kararları

alınan kadar, hatta bazı durumlarda inşaat aşamasında dahi yapılan eskizler sürekliliği olan, ucu açık bir tavra da işaret eden bir olgu olarak görünmektedir. Bu noktada şöyle bir soru sormak anlamlı görünmektedir: Sınırları belli bir bina ve çevresel bağlamı için bu kadar eskize gerek var mıdır? Cansever için gerek vardır. Bu örneklerden yola çıkarak onun

GÜNER HAYDAR AKIN
YALISI
RESTORASYONU
VANIKÖY
1989-1991

SOLDA Güner-Haydar Akın Yalısı (Resim 32-34)

Ahmet Ertegün Evi çini kaplama çizimi ve uygulama fotoğrafı (Resim 25, 26)

ALTTA Turgut Cansever restorasyonundan sonra Hadi Bey Yalısı (Resim 35)

Recep Sefer Evi plan araştırma eskizleri ve restorasyon projesi (Resim 36)

yeni tasarım ile restorasyon arasında bir fark gözetmediği, yeni tasarımla da restorasyonla da eskiyi “tadil” ve “tamir” etmek istediği söylenebilir.

Değerlendirme ve Sonuç

Turgut Cansever’in yukarıda ayrıntılandırılan sekiz adet yalı/ konut restorasyonunu toplu olarak değerlendirmek için öncelikle onun “restorasyon” kavramı hakkındaki temel görüşlerine değinmek gereklidir. Cansever “restorasyonu” sadece bina ya da nesneyi ilgilendiren bir mesele olarak görmemekte, tamir ve tadil kelimelerinin etimolojik anlamlarında olduğu gibi neredeyse bir yaşam felsefesi olarak tanımlamaktadır. Uzunca bir alıntı yapılacak olursa Cansever’in yaklaşımı daha kolay anlaşılabilir: “(...) restorasyonu, binanın restore edilmesinin ötesinde, ona da temel teşkil edecek, daha büyük bir yaklaşım olarak da tartışmamızda yarar olur belki. Bana öyle geliyor ki, Fransız İhtilali’nin arkasından gelen Restorasyon gibi yahut daha küçük ölçekte, bizim yeniden iyileşmeleri nasıl kurarız tarzında araştırmalarımız gibi, büyük ölçekli restorasyonun ötesinde, her insanın kendi dünyasında yaşadığı bir kendini yeniden kurmak, yeniden restore etmek, daha evvel ona intikal etmiş olan ve onun bir kenara itmiş olduğu şeyleri fark edip yeniden onlara dönmek gibi bir tabii

tavru var gibi geliyor bana. Hepimiz bunu yaşıyoruz mutlaka. Bir şeyleri fark ediyoruz, sonra o kayboluyor, adeta terk ediliyor, ondan sonra bir başka vesileyle tekrar gündeme geliyor. Bu defa ona yeni bir ışık altında, yeni açılardan bakıyoruz. Yapılışında bile belki içerisinde olmayan güzellikler görüyoruz, atfediyoruz. Yeniden inşa ederek ilerliyoruz. Doğrusu, yakın zamanda Konfüçyüs okurken bu beni ilgilendirdi. ‘Büyük bilgi’den bahsediyor. ‘Eski insanların büyük bilgisi kaybolduğundan beri insanlık büyük ıstıraplar içerisinde yaşıyor. Ben eski insanların büyük bilgisini insanlara tekrar mesut bir hayat sağlayabilmek için yeniden bulmayı ve hayata geçirmeyi, yapılacak ilk iş addediyorum’ diyor. Galiba, felsefede de hep geçmiş düşünce akımlarının geldiği noktaya bakmak ve oradan ileriye doğru adım atmak yanında, daha büyük girişimlerden, bir nevi restorasyon girişimi addedilebilecek girişimlerden de söz etmek mümkün gibi gözüküyor” (Tanyeli ve Yücel, 2007: 105).

Atilla Yücel onun bu düşüncelerini şöyle yorumlamaktadır: “Turgut Bey’in restorasyonu, birtakım nesnelerin verilen birtakım kararlarla somut varlıklarını sürdürmesi olarak ya da salt bu bağlamda görmediğini söylemesi (...) Restorasyon’u, o anlamda bir restorasyon, bir bağdaşma, bir uzlaşma, bir bütünleşme, onu da kabul etme,

mezcutme şeklinde ele alıyor. Bu, aslında mimarisinde de görülüyor, yaptığı restorasyonda da görülüyor. Daha erken dönem restorasyonlarında, mesela Sadullah Paşa Yalısı’nda ‘İşte bu da bir dönemin tanığıdır; muhafaza edelim’e karşı, ‘Hayır, ben bunu öyle görmüyorum; tanığıysa bile çok makbul bir tanık değil, burada ben kendi tanıklığıma böyle bir şey yapacağım’ diyor” (Tanyeli ve Yücel, 2007: 105). Uğur Tanyeli ise Cansever’in “geniş bir kapsayıcılığı olduğu”nu söylemekte ve eklemektedir: “(...) her seferinde konuttan kente, restorasyondan yeni yapı inşaatına, geleneksel teknikleri kullanmaktan en güncel teknolojilere, kendisi için fiziksel çevre var edilen insanın mekân kavrayışından uzmanın ideolojik konumuna dek, insanın var ettiği her şeyi, hem artifaktları, hem de kavramları kapsayan bir vizyon üretir” (Tanyeli ve Yücel, 2007: 21).

Cansever’in söylemi, Yücel ve Tanyeli’nin yorumları, sekiz adet yalı/ ev restorasyonu projesinin daha yakından analizi göstermektedir ki, Cansever bilindik anlamda bir “restorasyon” yapmamaktadır. O bir nesne olarak yapıyı “onarmakta”, varlığını “diriltmekte”, kendinden de bir şeyler katarak yapının “hayatına hayat katmakta” yani “tamir” etmektedir. Yapının ve çevrenin ona göre bozulmuş olan “ayarını yerine getirmekte”, onu geçmiş-bugün-gelecek arasında

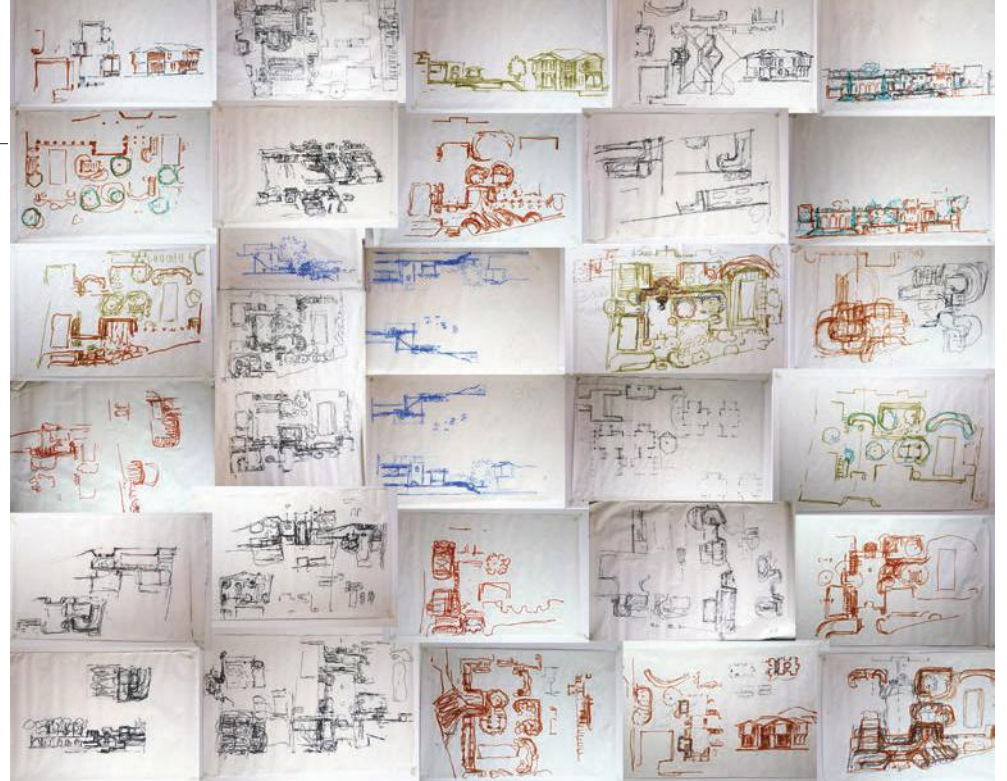

“dengelemekte”, dengeli bir konuma yerleştirmekte yani “tadil” etmektedir. Üstelik yapıdan/mimariden kalkarak bunu bütüncül bir çerçevede insan, mekân, tarih, çevre ve toplum için yapmaktadır.

Cansever’in restorasyon projelerinin sonuna eklenen “restorasyon” ifadesi aslında sadece teknik bir tanım olarak görünmektedir. Restorasyonu, yeni bir projedeki yaklaşımıyla neredeyse aynı düşünüş ve eylem biçimi ile ele alan Cansever için bu tabir, deyim yerindeyse, fazlalıktır. Sadullah Paşa Yalısı Restorasyonu ya da Ertegün Evi Restorasyonu demek yerine “Sadullah Paşa Yalısı”, “Ertegün Evi” demekle işin içeriği ve anlamı değişmemektedir. Tıpkı Türk Tarih Kurumu, Demir Tatil Köyü’nün esasında bir tarihin “tamiri”, “tadili” ve de “restorasyonu” olarak görülebileceği gibi.

KAYNAKLAR

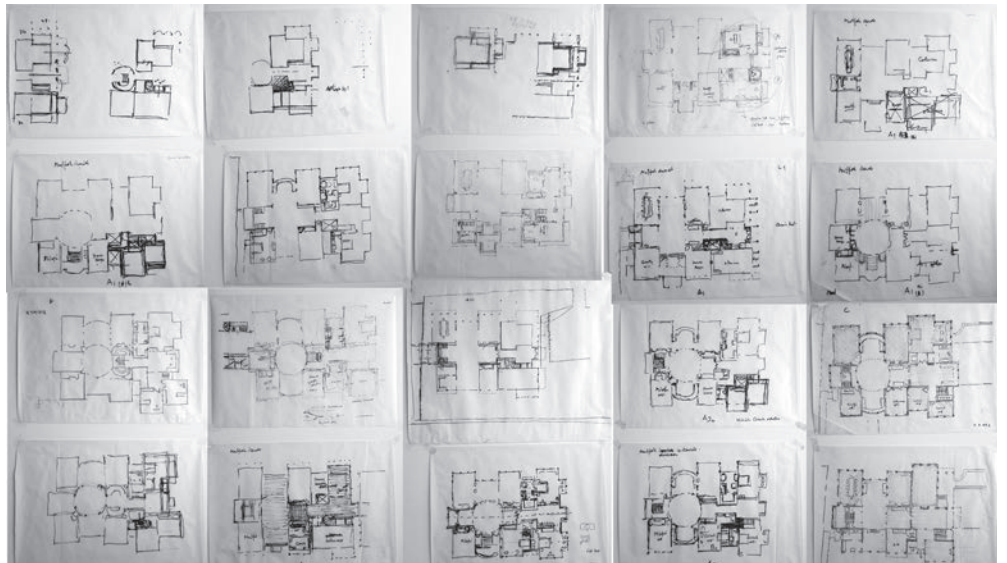
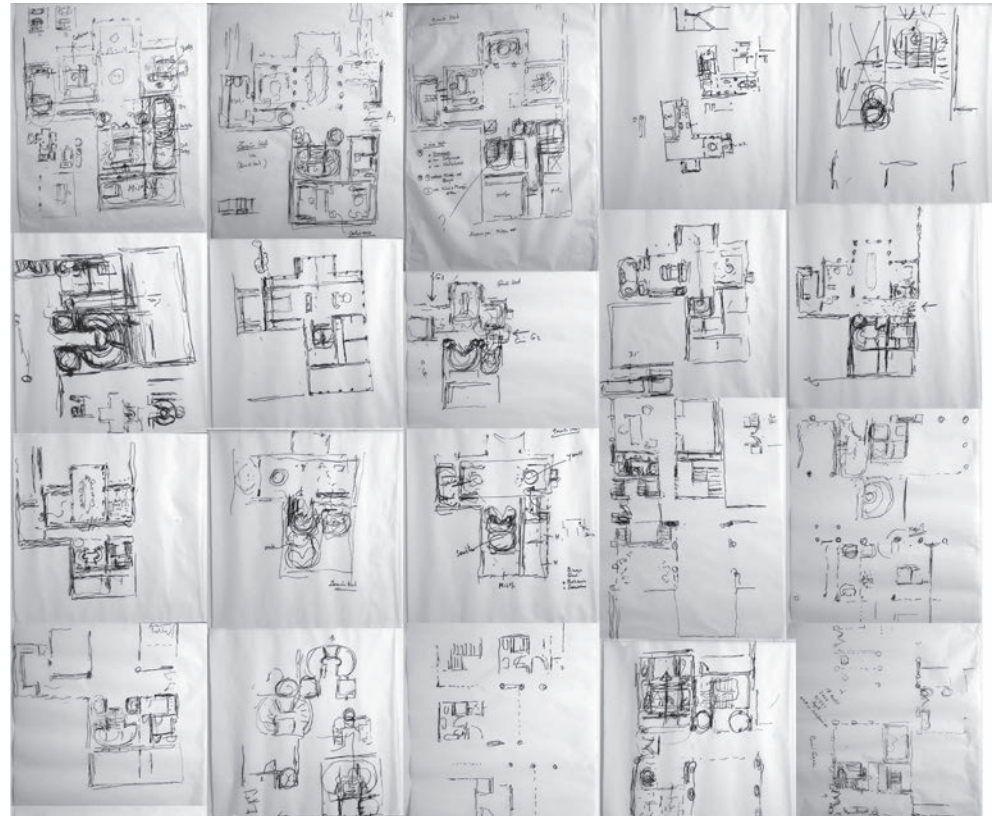
- Cansever, Turgut. Osmanlı Şehri. İstanbul: Timaş Yay., 2010a.
- Cansever, Turgut. Sonsuz Mekanın Peşinde: Selçuk ve Osmanlı Sanatında Sütun Başlıkları. Haz., Faruk Deniz, İstanbul: Klasik Yay., 2010b.
- Cansever, Turgut. Mimar Sinan. İstanbul: Albaraka Türk Yay., 2005.
- Cansever, Turgut. İstanbul’u Anlamak. İstanbul: İz Yay., 1998.
- Cansever, Turgut. Kubbeyi Yere Koymamak. İstanbul: İz Yay., 1997a.
- Cansever, Turgut. İslam’da Şehir ve Mimari. İstanbul: İz Yay., 1997b.
- Cansever, Turgut. HABITAT II Konferansı için Şehir ve Konut Üzerine Düşünceler, Ankara: HAK-İŞ Yay., 1995.
- Cansever, Turgut. Ev ve Şehir Üzerine Düşünceler. İstanbul: İnsan Yay., 1994.
- Cansever, Turgut. Şehir ve Mimari Üzerine Düşünceler, İstanbul: Ağaç Yay., 1992.
- Cansever, Turgut. “Turgut Cansever Özel Sayısı”. Mimar-Çağdaş Mimarlık Dergisi, sayı: 4/11 (1983): 5-67.
- Cansever, Turgut. Thoughts and Architecture, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1981.
- Düzenli, Halil İbrahim. İdrak ve İnşa: Turgut Cansever Mimarlığının İki Düzlemi. 2. Baskı. İstanbul: Klasik Yay., 2019.
- Gür, Şengül Öymen. “Nature & Culture Symbiosis: Demir Houses, Bodrum, Turkey”, Time+Architecture Journal, (2016/3): 29-34. Son güncelleme 01 Temmuz, 2020. https://www.academia.edu/25522181/NATURE_and_CULTURE_SYMBIOSIS_DEMIR_HOUSES_BODRUM_TURKEY
- Onay, S. “Yakın Çevresi Cansever’i Anlatıyor”. Arredamento Dekorasyon, sayı: 29 (1991): 95-99.
- Sönmez, Filiz ve Selçuk, Semra Arslan. “Seyahatler Aracılığıyla Dünyayı Görme, Seziş ve Yorumlama: Turgut Cansever Üzerine Aktif Bir Okuma / Düşünme”. Ege Mimarlık, sayı: 92 (2016): 38-41.
- Tanyeli, Uğur, ve Yücel, Atilla. Turgut Cansever: Düşünce Adamı ve Mimar. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi ve Garanti Galerisi Ortak Yayını, 2007.
- Trt Arşiv. “Yıllar Yollar Yüzler: Bilge Mimar Turgut Cansever”. Son güncelleme 01 Temmuz, 2020. <https://www.youtube.com/watch?v=85OX3w3BO4c>

ÜSTTE Turgut Cansever’in Hadi Bey Yalısı bahçesinin mekân organizasyonuna dair yaptığı araştırma eskizlerinden bazıları (Resim 37)

ALTTA Recep Sefer Evi plan araştırma eskizleri ve restorasyon projesi (Resim 38)

Turgut Cansever’in Hadi Bey Yalısı plan araştırma eskizlerinden bazıları (Resim 39)

Yeniden İnşa Edilen Geçmiş: Ayasoluk'taki Takip Kapısının Bizans Dönemindeki Tamiri

Suna Çağaptay

MAKALENİN ADI **Yeniden İnşa Edilen Geçmiş:
Ayasoluk'taki Takip Kapısının Bizans Dönemindeki
Tamiri**

**Rebuilding the Past: The Byzantine Repair of the
Gate of Persecutions at Ayasoluk**

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 56-63**

MAKALENİN YAZARI **Suna Çağaptay**, Dr. Öğr. Üyesi,
Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Bahçeşehir Üniversitesi
ve Kıdemli Araştırmacı, Faculty of Classics, University
of Cambridge

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **11.09.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **scagaptay@gmail.com**

ORCID **0000-0002-4362-4134**

ÖZET Bu makale, Bizans İmparatoru 1. Justinianos (527-565) tarafından St. Jean'ın mezarının üstüne yaptırılan kilise ile aynı dönemde inşa edilen kent surlarının parçası olan ve literatürde "Takip Kapısı" olarak bilinen güney kapısını konu ediniyor. Kentsel ölçekte surların işlevine odaklanılıp, özellikle Takip Kapısı'nın Bizans dönemindeki tamiri için yeni bir tarih önerilmekte ve tamirin ideolojik arka planının kentin kutsal imgesine yaptığı katkı tartışılmaktadır. Bu bağlamda, Woburn Abbey Müzesi'nde bu tamire ait parçalar üzerinde incelemeler ve literatür çalışması ile onarımın somut verilere dayandırılarak tarihlendirilmesi çabası ile kapı hakkında yeni bilgiler sunmaktadır.

ANAHTAR KELİMELER tamir, tarihsel, dinsel, ve imgesel bağlam, devşirme malzeme, Bizans, Ayasoluk, Efes

Savaşlar, depremler ve yangınlar gibi nedenlerle tahrip oldukları ve sıkça onarımdan geçtikleri için sur sistemlerinin tarihlenmeleri oldukça zordur. Efes'in yanı başındaki Ayasoluk Kalesi, salt askerî savunma amaçlı surlardan oldukça farklıdır. Bu devasa sur sistemi, güneyde Takip Kapısı adıyla bilinen anıtsal kapı ile doğu ve batı yönlerinde iki küçük kapıdan oluşur (Resim 1). Yaklaşık dört metre duvar kalınlığına sahip ve birbirine eklenmiş iki halkadan oluşan surların ilk halkası, on üç kuleyle akropolü ve İsa'nın havarilerinden Aziz Yuhanna'nın dört kanonik incilden biri olan incilini yazdığı kürsü olduğuna inanılan bir kalıntıyı sarmalar (Bu makalede, Yuhanna yerine azizin Türkçe'de kabul görmüş adı olan St. Jean kullanılacaktır)¹. Yirmi iki adet dikdörtgen ve altıgen biçimli kuleye sahip ikinci halka ise St. Jean'ın mezarını ve kilisesini ayrıca vaftizhaneyi, hazine binasını, piskoposluk sarayını, manastır kalıntılarını ve diğer yapıları koruma altına alır (Müller-Wiener, 1961, 107-108; Foss, 1979, 103-113 ve 135-137). Surlarda Artemision, nekropol, stadion ve gymnasium alanlarından getirilen devşirme malzeme, hem dolgu hem de örgü malzemesi olarak kullanılmıştır (Knibbe, 1995, 141-155; Muss 2008; Immendörfer, 2017, 125-140).

Bu makale, Bizans İmparatoru 1. Justinianos (527-565) tarafından azizin mezarının üstüne yaptırılan St. Jean Kilisesi ile aynı dönemde inşa edilmiş surların parçası olan ve

literatürde "Takip Kapısı" olarak bilinen güney kapısına odaklanıyor (Resim 2). Bu bağlamda makale, Takip Kapısı'nın 7. ve 8. yüzyıllardaki Arap ve Pers istilalarının ardından geçirdiği tamirin imgesel dönüşümünü ve kutsiyetin inşasını arkeolojik veriler ve birincil kaynaklar vasıtasıyla tartışıyor. Makale kapsamında, kentsel ölçekte surların işlevine odaklanılıp özellikle güney kapısının "Takip Kapısı" olarak anılmasını sağlayan Bizans dönemindeki tamiri için yeni bir tarih önerilmekte ve bu tamirin ideolojik arka planının kentin kutsal imgesine yaptığı katkı irdelenmektedir.

Ayasoluk'taki Takip Kapısına Bakış

Takip Kapısı, günümüzde ortada yuvarlak kemerli tek bir girişten oluşan ve iki yanda kare planlı kulelerle desteklenen bir plana sahiptir. Günümüzde kemerin alınlığının yalnızca sol uç kısmında Baküs şenliği kutlayan Erosları gösteren küçük bir parça görülmekte, geri kalan kısmında ise iç dolgu malzemesi göze çarpmaktadır (Resim 3). Frizdeki bu boşluk, 1820 yılında İzmir'de rahiplik yapan Francis V. J. Arundell'in, kendini ağa diye tanıtan bir kişiyle anlaşarak kapıdan söktüğü iki kabartmalı paneli 6. Bedford Dükü John'a (1766-1839) satması sonucu oluşmuştur (Arundell, 1834, 2: 253). Parçalar halen İngiltere'nin Bedford şehrinde Woburn Abbey Müzesi'nde sergilenmektedir (Angelicoussis, 1992, 13-16; Bevilacqua, 2015, 337).

SAĞ ÜSTTE Ayasoluk Kalesi'nin havadan görünümü, Google Maps (Resim 1)

Kapıya Genel Bakış (Resim 2)

Frizde görünen Eros kabartmalı panel (Resim 3)

Hektor, Priam ve Patroklos'u gösteren panel (Resim 4)

Andromakhe, Astyanaks ve Hektor'lu sahneleri gösteren panel (Resim 5)

Woburn'da Takip Kapısının İzleri

2018 yılında Woburn Abbey Müzesi'ne yapılan ziyaret sırasında incelenen bu iki panelde, Homeros'un İlyada'sında anlatılan Truva Savaşı'ndan sahneler yer alır². İlk panelde soldan sağa Hektor'un Aşil'in arabasının arkasında sürüklenmesi, Priam'ın Hektor'un cenazesini almak için yalvarması ve Patroklos'un cansız bedeninin Akhalılar'a teslim edilmesi görülür (Resim 4). İkinci panelde ise Hektor'un yas tutan karısı Andromakhe ve ona eşlik eden oğulları Astyanaks (bir diğer adıyla Skamanderos) ile Hektor'un cenazesini almak için Truvalılar'ın Akhalılar'a fidye ödemeleri betimlenmiştir (Resim 5). Farklı kalınlık, taş rengi ve ölçülere sahip olması

kapıdaki panelleri 1667 yılında ziyaret ettiği Atina akropolündeki Parthenon rölyefleriyle kıyaslar⁴.

Oxford'lu din adamı Thomas Smith ise klasik döneme ait olduğunu söylediği bu kabartmaların yerel kaynaklar tarafından kendisine "[z]avallı Hristiyanların dinsizlerin zulmünden kaçışını gösterir" şeklinde lanse edildiğini ve kapının Takip Kapısı (Gate of Persecutions) olarak bilindiğini söyler. Smith, bu tanımlamayla kapıya isim babalığı yapar (Smith, 1678, 260-261; Roebuck, 2020: 144-147)⁵. Cambridgeli tıp doktoru ve seyyah John Covel ise kapının Takip Kapısı olarak bilindiğini söyler. Gezisi esnasında kendisine eşlik eden İzmir'deki Anglikan Kilisesi pederi Jerome Saltier'dan aldığı bilgi

“AYASOLUK’U 1671 YILINDA ÜNLÜ OSMANLI GEZGİNİ EVLİYA ÇELEBİ, 1672 YILINDA THOMAS SMİTH VE 1673’TE İSE JOHN COVEL ZİYARET ETMİŞTİR. EVLİYA ÇELEBİ, KAPIDAN ‘GARİP VE MUHTEŞEM, OLDUKÇA ESKİ’ DİYEREK HAYRANLIKLILA SÖZ EDER. KEMERLERİN ÜZERİNDEKİ TASVİRLERİN ‘GÖZÜNÜ KAMAŞTIRDIĞINI VE ZİHNİNİ KURCALADIĞINI’ SÖYLER”

nedeniyle iki ayrı lahitten devşirildiğine inanılan bu plakalar, üslup bakımından M.S. 3. yüzyılın başlarına tarihlenmiştir (Angelicoussis, 1992, 79, 82-83).

Seyyahların Gözünden Takip Kapısı

Kapının 1820 yılında paneller sökülmeden önceki hâli, Joseph Pitton de Tournefort (1701), Louis François Cassas (1790) ve Luigi Mayer (1810) tarafından çizilen gravürlerde detaylı bir biçimde görülmektedir (Resimler 6 ve 7)³. Ayasoluk'u 1671 yılında ünlü Osmanlı gezgini Evliya Çelebi, 1672 yılında Thomas Smith ve 1673'te ise John Covel ziyaret etmiştir. Evliya Çelebi, kapıdan “garip ve muhteşem, oldukça eski” diyerek hayranlıkla söz eder. Kemerlerin üzerindeki tasvirlerin “gözünü kamaştırdığını ve zihnini kurcaladığını” söyler (Dankoff and Sooyong, 2010, 310). Evliya, ayrıca

doğrultusunda kabartmaların Truva Savaşı'ndan sahneler gösterdiğini ekler. Covel, Evliya Çelebi ve Smith'in aksine bu rölyefleri alaycı bir şekilde yamalı bohçaya (patchit piece of work) benzetir. Sahnelerin Romalı askerlerin zülmüne uğrayan Hristiyanlara referans veremeyeceğini söyler ve panelleri Romalı tarihçi Appian'ın Zerdüşť kıyımlarını anlatan hikâyeleriyle ilişkilendirir (Covel, British Library MS. Add 22912: 46 v-47 r.). Farklı yorumlarına rağmen, her üç seyyahın da rölyeflerin klasik döneme ait olduklarını kabul etmesi önemlidir.

Tamirden Önce Ayasoluk ve Surları

Surların 1. Justinianos döneminde inşa edildiğine dair ortak görüş olsa da Truva Şavaşı'ndan sahneler içeren panellerin hangi dönemde kapıya dahil olduğu tartışma konusudur.

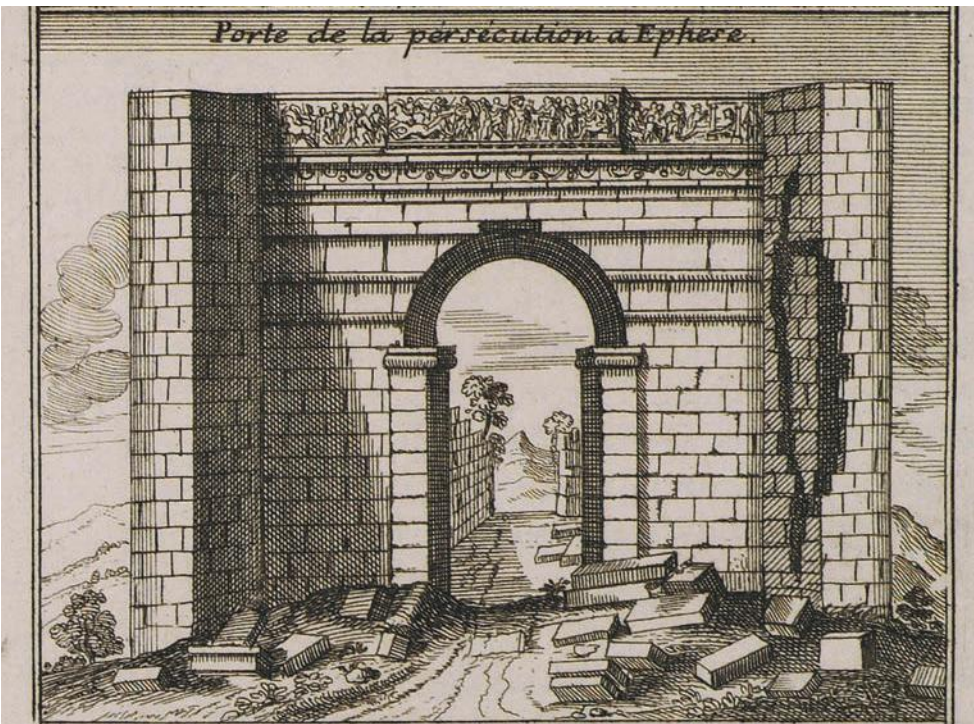
Wolfgang Müller-Wiener (1961, 95-97) ve Ine Jacobs (2009, 199) hem surların inşasını hem de panellerin eklenmesini 1. Justinianos dönemine atfeder. Clive Foss, tamirin tarihi için 614 yılı depremi ve 616 yılındaki Pers istilası sonrası önerir (1979, 107 ve 113). Michael Greenhalgh ise devşirme malzemenin kullanıldığı ve 2. Konstans (641-68) dönemine tarihlenen Sardis ve Bergama surlarıyla kıyaslayarak kapının 641-658 yılları arasında tamirden geçmiş olabileceğini söyler (2009, 205 ve 241). Livia Bevilacqua ise Efes'in başkent olarak askerî ve kentsel bölge idare sistemi olan Thrakesion temasına dâhil olduğu 717-741 yılları arasında olası bir tamire dikkat çeker (2015, 335)⁶.

Surların geçirdiği tamiri tarihlemek için bu tamiri Ayasoluk'ta Bizans döneminde yapılan diğer inşa ve tamir etkinlikleriyle beraber değerlendirmek yerinde olacaktır (Resim 8). Dönemin kentsel pratikleri doğrultusunda St.

Jean, M.S. 100'lerde vefatının ardından, o dönemde nekropol olan Ayasoluk tepesi eteklerine gömülmüştür. Bizans İmparatorluğu'nun kurucusu 1. Konstantin (306-37) döneminden itibaren, İsa'nın dünyaya ikinci gelişine kadar uyuyacağına inanılan St. Jean'ın mezarının dehlizlerinden çıkan mannanın (toz bulutu) mucizevi gücüne inanıldığı için sonucunda hacılar tarafından ziyaret edilmeye başlanmıştır (8.3) (Foss, 1979, 87; Knibbe, 1966/67, 96-102)⁷. Gördüğü ilgi sonucunda, mezarın üstüne önce martyrion, ardından ahşap çatılı bazilika planlı bir yapı inşa edilmiştir. 1. Justinianos'un kutsal alanları koruma altına alma projesinin bir parçası olarak, imparator ve eşi Theodora tarafından 535-536 yaptırılan haç planlı ve merkezî kubbeli kilise sayesinde günümüzdeki nihai formunu almıştır (8.4) (Thiel, 2005; Büyükkolancı, 1982, 237-253; a.y., 1995, 598-602; a.y., 2000; Foss, 1979, 88). Ayasoluk'taki

kutsal alan, Tours kentinden aziz Gregorius ve Bavyeralı aziz Wibald'ın da bahsettiği, azizin incilini yazmak için kullandığı üzerinde Grekçe "Havarinin Kutsal Evi" yazıtı olan akropoldeki kürsüyle taçlandırılmıştır. Her ne kadar, kürsünün tuğlaları manyetografik analizle M.S. 500'lere tarihlenmiş olsa da dönemi için kürsünün varlığı tartışma götürmez bir öneme sahip olmalıdır (8.14) (Foss, 1979, 92-94)⁸.

Takip Kapısının ortaya çıkma sürecinde, 1. Justinianos döneminin öncesinde başlayan siyasi, dinî ve çevresel etkenler nedeniyle Efes'in kademeli olarak önemini yitirmesi ve Ayasoluk'un yeni kutsal ve idari merkez hâline gelmesi etkili olmalıdır⁹. Örneğin, yerleşime 1. Justinianos döneminde yapılan mimari müdahaleler, kentin değişen işlevine bağlı olarak, su gereksinimini çözmeye yöneliktir. İmparator'un tarihçisi, Prokopius, De Aedificiis

ÜSTTE Tournefort'un 1701 yılında çizdiği rölyefleri gösteren gravür, Cambridge Üniversitesi, El Yazması Eser Koleksiyonu (Resim 6)

SOLDA Tournefort'un Takip Kapısı Gravürü, Cambridge Üniversitesi El Yazması Eser Koleksiyonu (Resim 7)

SAĞ ÜSTTE Ayasoluk kent planı, Büyükkolancı 2013, Resim 1'in yazar tarafından yeniden düzenlenmiş hâli -Mavi çizgiler tahmini yürüme rotasını gösterir- (Resim 8)

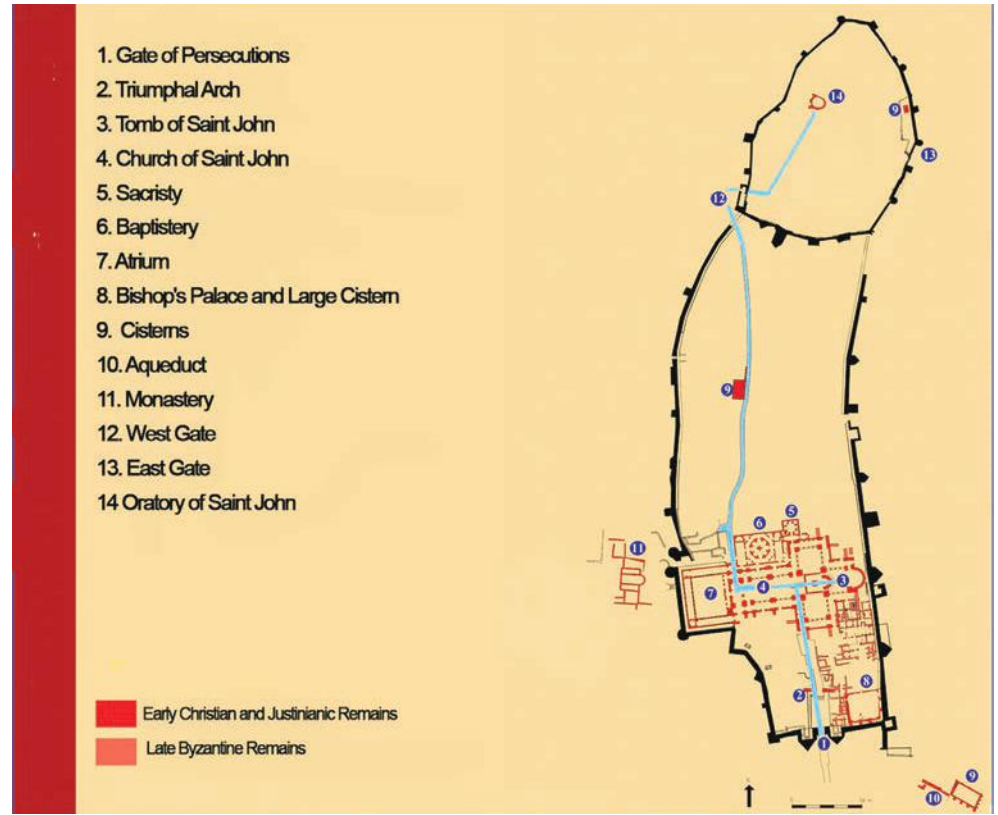
(Yapılar Üzerine) adlı eserinde kilisenin çevresinin çorak olduğundan söz eder (Dewing, 1940, 7.5.1, 4-6). Bu dönemde, yerleşime yeterli miktarda su sağlamak için ayrıca bir su kemeri de inşa edilmiştir. Kazılar sırasında bulunan pithos parçalarının yoğunluğu ve sarnıçların varlığından da anlaşılacağı gibi, Ayasoluk'taki su kıtlığı nedeniyle, 1. Justinianos öncesi dönemde, hacıların yalnızca kısa süreli olarak ikamet edilebileceği ve dinî sınıf haricinde ikamete açık olmadığı öne sürülmüştür (Ladstätter, 2017, 247; Pülz, 2010, 85; Pülz, 2011, 77-78). Suyun gelmesiyle birlikte, Efes'ten Ayasoluk'a, piskoposluk makamı ve piskoposun adli konulara başkanlık ettiği sekreton ofisi de buraya taşınmıştır (Foss, 1979, 92; Wiplinger, 2010, 2: 593-513; Külzer, 2013, 10-12; Ladstätter, 2017, 246). 1. Justinianos döneminde inşa edilen surlarla, St. Jean'ın mezarının, kilisenin ve akropoldeki kürsüsünün ve idari yapıların koruma altına alındığını ve Arap ve Pers istilalarını savuşturmanın akabinde yapılan tamirle surların bir anlamda "ilahî koruyucuya" dönüştüğünü düşünebiliriz¹⁰.

Tamiri Tarihlemek

1. Justinianos döneminde inşa edilen surlarla kutsallığı perçinlenen Ayasoluk kent surlarının güney kapısı olan Takip Kapısı'nın tamiri için 2007 yılından bu yana Ayasoluk Kalesi ve St. Jean Kilisesi Kazı Projesi Başkanlığı'nı yürüten, Pamukkale Üniversitesi Öğretim Üyesi Mustafa Büyükkolancı'nın 8. yüzyıl saptamasını anmak gerekir (2018, 14-17).

Büyükkolancı'ya göre bu tamir sırasında, panellerin alınlığa yerleştirilmesinin yanı sıra, iki ek müdahale daha yapılmıştır. 1. Justinianos öncesi dönemine ait olduğu düşünülen ve kiliseye giden yol üzerinde yer alan anıtsal kemerden yuvarlak bir kemer devşirilip Takip Kapısı'nın kemerine yerleştirilmiştir. Devşirilen bu kemerin altlığına havari veya peygamber benzeri figürlerin resmedildiği bir fresk eklenmiştir (Büyükkolancı, 2013, 17).

Arkeolojik verileri dikkatle okuyan Mustafa Büyükkolancı'nın kapının 8. yüzyılda tamir gördüğü savı doğru bir saptama gibi gözüküyor. Ancak, tamirin 8. yüzyılın hangi diliminde ve

“TAMİR, ÖLÇEĞİ NEDENİYLE KENTİN KUŞATMA SONRASI YENİDEN YAPILANMA VE GÜVENLİK ARAYIŞI SÜRECİNDE, YEREL YÖNETİCİLER, DEVLET VE KİLİSE DÂHİL OLMAK ÜZERE ÇEŞİTLİ PAYDAŞLARI BİR ARAYA GETİRMİŞ OLMALIDIR. DOLAYISIYLA SÖZÜ GEÇEN TAMİRİ 795-80 YILLARI ARASINA TARİHLEMEK OLASI GÖRÜNMEKTEDİR”

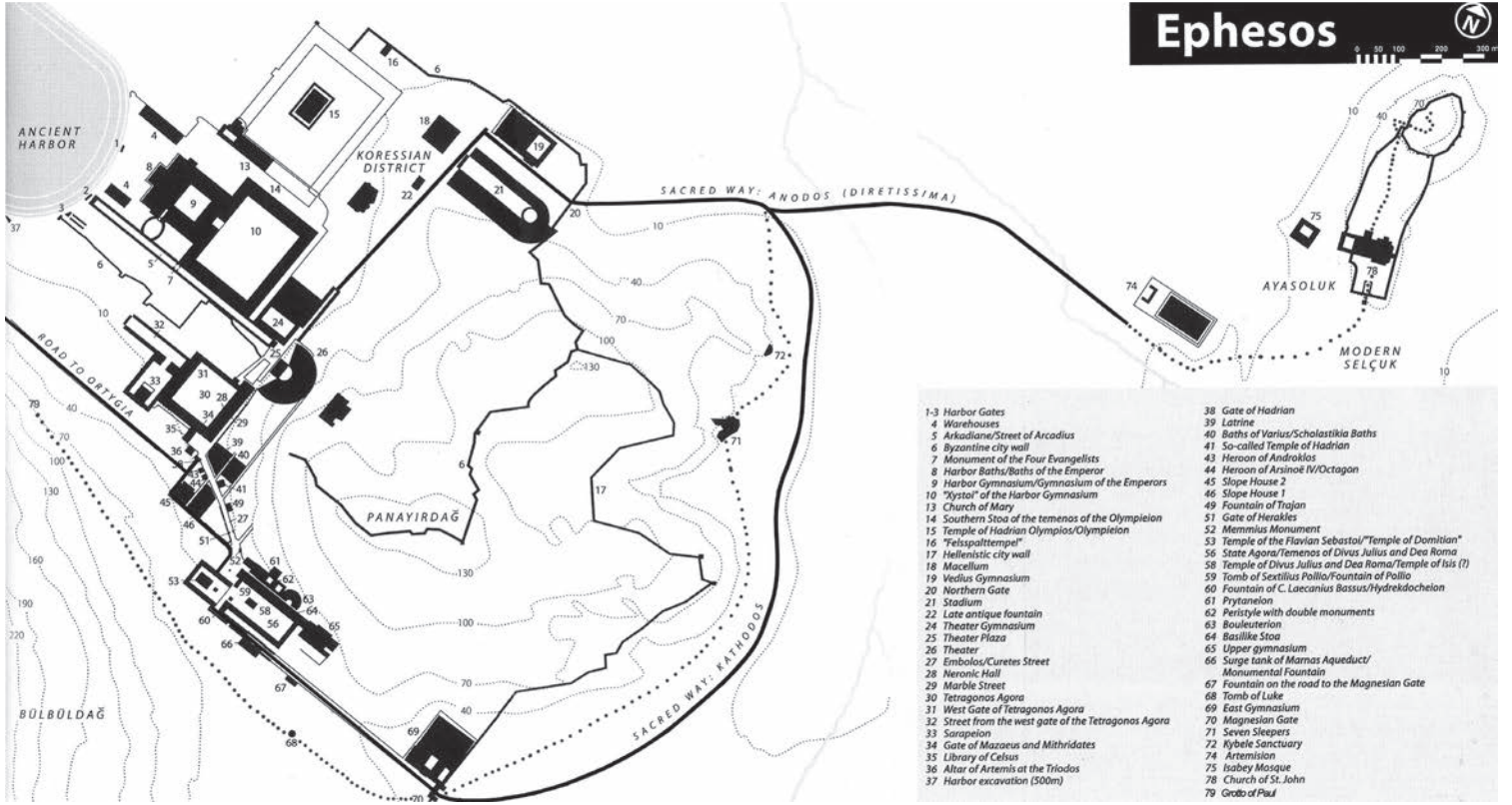
ne amaçla yapıldığını anlamak için bir tarihsel veriyi hatırlamak gerekir. 795 yılında Arap kuşatmasının başarıyla savuşturulmasından hemen sonra, İmparator 6. Konstantin (780-797), Ayasoluk'u ziyaret etmiştir (Foss, 1979, 110). İmparator'un gelişinde düzenlenen St. Jean yortusunda elde edilen 100 pound (yaklaşık olarak 3.200 gram) ağırlığındaki altının tümü İmparator tarafından kente bağışlanmıştır¹¹. Bu bağış, Ayasoluk'ta kapının tamiri ve böylece kutsal şehrin sınırlarının güvence altına alınması için kullanılmış olabilir. Rölyeflerin eklendiği bu tamir kapsamında, günümüzde kare planlı kulelerin önünde temel izi belli olan beşgen kuleler inşa edilmiş olmalıdır. Tamir, ölçeği nedeniyle kentin kuşatma

sonrası yeniden yapılanma ve güvenlik arayışı sürecinde, yerel yöneticiler, devlet, ve kilise dâhil olmak üzere çeşitli paydaşları bir araya getirmiş olmalıdır. Dolayısıyla sözü geçen tamiri 795-80 yılları arasında tarihlemek olası görünmektedir.

Tamirin Yansımaları: Hafıza ve Muhafaza

Peki, kentin Arap kuşatmasının ardından Ayasoluk'un güney kapısının Truva Savaşı'ndan sahneler içeren panellerle tamir edilmesini nasıl yorumlayabiliriz? Öncelikle, bu panellerin birincil bağlamda nasıl algılandığını ve alımlandığını hatırlamalıyız. Roma ve geç antik dönem lahitlerde, aralarında

ALTTA Via Sacra'nın Kathodos ve Anodos hatlarının Ayasoluk'a erişimi; Knibbe 1995, Harita 1'in yazar tarafından düzenlenmiş hâlidir -Noktalı çizgi Via Sacra'nın Bizans döneminde devam eden hattına işaret eder- (Resim 9)

Homeros'un İlyada'sının özellikle Aşil ve Hektor'un betimlenmesinin başını çektiği sahnelerde İllion'u düşmana teslim etmemek için kahramanca savaşma ve kayıp ve ölüm kavramlarına ait referanslara sıkça rastlanmaktadır (Zanker ve Ewald, 2012, 32-34, 70-74, 283-284).

“TAMİR ESNASINDA KULLANILAN TRUVA TEMALİ PANELLER ARACILIĞIYLA TARİHSEL BİR GERÇEKLIĞE DEĞİL, SEMBOLİK BİR ANLAMA ODAKLANILMIŞ VE TEMSİL KAVRAMI ÖNE ÇIKMIŞTIR. BU PARÇALARIN TAMİR ESNASINDA KULLANILMASI, BİR ANLAMDA ‘MUHAFAZA’ İSTEĞİNİN DE AÇIK BİR YANSIMASIDIR”

Bu dönemin lahitlerinde İlyada'dan sahnelerin sıkça kullanılmasının siyasi bir gerekçesi de vardır (Zanker ve Ewald, 2012, 109, 262). M.S. 2. ve 3. yüzyıllar, Roma İmparatorluğu'nun siyasi sınırlarının küçülmeye başladığı ve savaşlar nedeniyle nüfus kırımının arttığı bir dönemdir. İlyada'dan sahnelerin

kutsal bir yerleşime geçişi sağlayan Takip Kapısı'nın tamirinde kullanılması, 616 yılındaki Pers ve 795 yılındaki Arap kuşatmaları sırasında yaşanan savaşlar ve ölümler nedeniyle, Ayasoluk halkına saldırılara karşı surlarını her daim sağlam tutulmasının gereğini hatırlatmış olabilir. 1147'de Ayasoluk'tan

parçadan devşirilen rölyefleri nedeniyle bu adla anılagelmıştır (Bevilacqua, 2017, 241-2).

Bir başka çarpıcı örnek, Bizans başkentinden gelir. İmparator 3. Leon (717-41), Konstantinopolis'i 717-718 yıllarında kuşatma altına alan Arap donanmasının rüzgar nedeniyle alabora olması üzerine şehri olası kuşatmalardan ebedi olarak korumak amacıyla anıtsal bir rüzgarölçer inşa ettirmiş, Anemodoulion diye isimlendirilen bu rüzgarölçeri geç Roma dönemine ait mitolojik sahnelerin bulunduğu rölyeflerle süsletmiştir (Anderson, 2011, 41-54). Anemodoulion gibi, Takip Kapısı'na yerleştirilen bu kabartmalar, Arap kuşatmasının savuşturulmasından sonra, Ayasoluk'un kutsal yapılı çevresini ebediyen korumayı amaçlayan bir nevi tılsım olarak da kullanılmış olabilir.

Bu tamir sayesinde Bizans uygarlığının kültürel potasında eritilen antik Yunan'a, Homeros'a ait referansların İllion'un düşmesi fikrine dayandırılarak, "istilacı barbarların" kültürsüzlükleri ve Ayasoluk'a ait olmadıkları ihtimaline de vurgu yapılmış olabilir. Andromakhe'yi Hektor için yas tutarken gösteren panel, bir yandan kentte yaşanan saldırıların

ardından sevdiklerini kaybeden kadınları anımsatır. Diğer yandan ise, sanki İlyada'da anlatıldığı gibi, İllion burçlarının üstünde durup, arkadaşı Patroklos'u öldüren Hektor'dan intikamını onun cansız bedenini arabasının arkasında sürükleyerek alan Aşil'e ve "Akhalılar'ın gemilerine" hüznüyle bakan Andromakhe'yi yeniden canlandırır¹².

Bizans edebiyatında Homeros geleneğinden ödünç alınan ve Hristiyanlaştırılan anlatılar sayısızdır (Lamberton, 1986, 248). İmparator 1. Konstantin döneminde başlayan ve Bizans'ın son demlerini yaşadığı 15. yüzyıl sonuna uzanan imparatorluk kimliği içinde antikiteye ait kişilik ve temaların sembolik biçimde sanatta ve mimaride yeniden kullanılıp Hristiyanlaştırıldığı örnekler de çok sayıdadır (Saradi, 1990, 52-53; Mango, 1963, 55-75; Bartusis, 1995, 271-278; Kaldellis, 2007). Örneğin, Odysseus'un geminin direğine yaslanan imajı, çarımha gerilen İsa'nın görsel prototipi gibi yorumlanmıştır (Hillner, 2018, 1: 737). Benzer şekilde, Takip Kapısı'nda Hektor'un cansız bedeninin yerlerde sürüklendiği veya ailesinin ölüsü için fidye ödediği sahnelerde resmedilme biçiminin İsa'nın çarımha gerilişine ve çarımhtan indirilişine telmihte bulunduğunu söyleyebiliriz. Ayasoluk'taki tamir esnasında kullanılan Truva Savaşı'nı gösteren paneller gibi, kapıda bugün hâlen görebileceğimiz, üzerinde Roma sanatında Baküs'le ilişkilendirilen Eroslar ve asma yaprakları gibi imgelerde sonradan İsa ile ilişkilendirilen semboller hâline gelmiştir (Allen, 1990: 16; Brumble, 1998, 48-52).

Bu anlamda, kemer altlığında görülen havari veya peygamber betimlemeli fresklerde kapının Hristiyanlaştırılması sürecine bir başka düzlem daha ekler. Panellerin bu çerçevede yeniden kullanılması, Homeros geleneğinin Bizans dönemindeki kalıcılık ve zamansızlık algısını tartışmaya açmaktadır¹³. Tamir esnasında kullanılan Truva temalı paneller

aracılığıyla tarihsel bir gerçekliğe değil, sembolik bir anlama odaklanılmış ve temsil kavramı öne çıkmıştır. Bu parçaların tamir esnasında kullanılması, bir anlamda "muhafaza" isteğinin de açık bir yansımasıdır. Geçmişe ait olan ve sahiplenilen Truva Savaşı ve İllion referansları, koruma altına alınmış veya hıfz edilmiş bir geçmişi ifade eder. Korunan bu geçmiş, bir anlamda dönüşüme karşı durmaya ve yitip gitme tehlikesine direnmeyi amaçlar¹⁴. Kuşatmanın ardından tahrip olan kapının onarılacak muhafaza edilmek istenmesi dönemin derin siyasi ve dinî izlerini taşımaktadır.

Kutsiyetin İnşası: Tamir ve Kent, İsim ve Anlam

Tamirle ortaya çıkan yadette ve muhafaza etme olgusunun yanı sıra, kentin kutsal kimliğinin inşasında 10. yüzyıla tarihlenen aziz yortularını ve hayatlarını listeleyen Synaxarion of Constantinople'da Ayasoluk'tan Helibaton olarak bahsedilmesi önemli bir ipucudur (Delahey, 1902, 664). Siren Çelik, Türkçe'de "dik yamaçlı" anlamına gelen bu kelimeyi, geç Bizans dönemi edebî metinlerinde sıfat olarak kullanılan haliyle helibatos'u (ἡλιβάτος), İlyada'da karşılarında Hektor'u gören Akhalılar'ın canlarını kurtarmak için çil yavrusu gibi dağılarak dağlara doğru kaçışları olarak tanımlar¹⁵. Belki de İlyada'da geçen helibatos kelimesi, 10. yüzyılda Ayasoluk'un kutsal topografyasını tanımlamak amacıyla Synaxarion'a böyle girmiştir.

Kent için Synaxarion'da kullanılan Helibaton tanımı, diğer yazılı kaynaklarda yerini adı kentle özdeşleşmiş St. Jean'dan türemiş çeşitlemelere bırakır. Örneğin, yerleşim için Hagios/Ayos Theologos adından, ilk kez 9. yüzyılda bahsedilmiştir¹⁶. Bu isimden türetilen Ayasoluk ve türevleri, kenti tanımlamak için hâlen kullanılmaktadır. Örneğin, St. Jean'ın adından bozulma olan ve azizin mezarından çıkan manna'ya referans yapan Aya (kutsal) ve Soluk (nefes) kelimelerinden ortaya çıkan Ayasoluk ismi, geç Bizans

ve Aydınoğulları döneminden bu yana kabul görmektedir (Foss, 1979, 120-122; Pülz, 2012, 233).

Tamirin Eşiği, Eşiğin Tamiri: İki Kent Arasında Hacılar ve Mekânlar

Mircea Eliade'nin dünyevi ve uhrevi olanın ayrımı üzerine ürettiği "eşik" tartışmasından ilham alan Livia Bevilacqua, Takip Kapısını "iki dünyayı ayıran sınır, eşik" olarak görebileceğimizi iddia eder (Eliade, 1959, 25 ve 181; Bevilacqua, 2015, 339). Ancak, eşik kavramını yalnızca Takip Kapısı ile sınırlamak yerine, kentin kutsal kimliğini de dikkate alarak, Ayasoluk'un Efes'le kurduğu kentsel ilişki bağlamında incelemek daha doğru olabilir.

Örneğin, Efes'le Ayasoluk arasında konumlanan kutsal noktalara nasıl erişildiği önemli bir sorudur. Antik dönemde, Efes'ten Artemision'a erişimi sağlayan Via Sacra'nın, Anodos olarak bilinen, stadion ve gymnasion'dan geçen üst yolu, Artemision önüne gelip burada Kathodos olarak bilinen alt yolla birleşmektedir (Resim 9) (Knibbe, 1995, 148-150)¹⁷. Kapının tamir edildiği dönemde, yaklaşık üç metrelik kum altında görünmez olan Artemision'un önünde kesişen bu iki yoldan, Anados'un çevresinde kiliseler ve Kathodos'un üzerinde ise İsa'nın diğer iki havarisine ait olduğu düşünülen Luka'nın Mezarı (9. 68), Paulos'un Mağarası (9. 79) ve ayrıca Yedi Uyurlar Mağarası (9.71) gibi yapılar inşa edilmiştir¹⁸. Anodos, Bizans döneminde hacılar için gözde bir rota değilken, Kathodos üzerindeki yapılarda Yunanca, Ermenice, Süryanice ve Latince yazı ve grafitiler, ziyaretçi profiline çeşitliliğini göz önüne sermektedir (Zimmermann, 2011, 192-197; 203-206; Pillinger, 2011, 174-180; Pülz, 2011, 181-183; Pülz, 2010, 101)¹⁹.

Efes kazıları başkanı Sabine Ladstätter, Via Sacra'nın özellikle 7. ve 8. yüzyıllardaki Pers ve Arap istilaları döneminde molozlardan arındırıldığını ve kutsal noktalara erişimi kolaylaştırmak için bariyerlerin inşa edildiğini belirtir. Kathodos yolunda özellikle, 10. yüzyıl sonu ve 11. yüzyıl başlarına tarihlenen yoğun seramik ve sikke buluntularına rastlanmıştır.

“ANTİK GEÇMİŞİN GÖRSEL VE MİTOLOJİK REFERANSLARI, TAMİRİN GEÇTİĞİ DÖNEMİN SİYASİ KARMAŞALARI VE İDEOLOJİK KAYGILARI İLE BİR BAĞLAM OLUŞTURARAK TOPLUMSAL İHTİYAÇLARA HİZMET ETMİŞ OLMALIDIR”

Yol, 12. yüzyılın sonlarından itibaren bakımsızlaşmış ve büyük olasılıkla limanın da kumla dolması nedeniyle ciddi oranda tahrip olmaya başlamıştır (Ladstätter, 2017, 246-247). Bizans döneminde kenti ziyaret eden, aralarında Deuilli Odo ve Bavyeralı Wibald'ın olduğu hacıların anlattıkları doğrultusunda (Resim 8'de mavi çizgiyle ve Resim 9'da noktalar yardımıyla önerilmiş hat), özellikle Kathodos boyunca eklenen yapıları ziyaret eden, hem Efes'in hem de Ayasoluk'un Hristiyanlaşan çehresini deneyimlemek isteyen hacıların Takip Kapısı'ndan geçip, St. Jean'ın mezarı, kilisesi, ve akropoldeki kürsüsünü de ziyaret etmiş olabileceklerini öne sürebiliriz²⁰. Bu nedenle, Takip Kapısı'nın konumu nedeniyle, yalnızca dünyeviden uhreviye geçişi değil, zaten kutsal olandan daha kutsal olana geçişin temsilini yaratmış olması söz konusudur.

Sonuç

Takip Kapısı'nın Bizans dönemindeki tamirinde geçmişe ait referanslar barındıran panelleri

yeniden kullanılarak tamirin yapıldığı dönemin kaygılarına yanıt aranmıştır. Kapının sonraki dönemlerde geçirdiği müdahaleler ve kentin artık terk edilmiş olması nedeniyle günümüzde bu saptamayı yapmanın yolu, ancak mimari yapılar ve onları birleştiren yollar, grafitiler, yazıtlar, aziz/e hayatları ve hacı rozeti ve ampulla (hacı matarası) gibi küçük buluntuların bir arada incelenmesiyle mümkündür (Kristensen ve Friese, 2017, 4). Efes'te Via Sacra üzerinde yukarıda bahsedilen kazılar yapılmış olmasına rağmen, Artemision'dan Ayasoluk'a ulaşan, bu çalışmada hacıların olası rotası olarak öne sürülen, Ayasoluk'un yapıları çevresi ve Takip Kapısı'nın tamiri kapsamında incelenmesinin ortaya daha bütüncül bir resim çıkaracağı şüphesizdir. Bu makale, bütüncül arkeolojik araştırmanın yokluğu nedeniyle kısıtlı da olsa bugün artık yerinde olmayan Truva temalı panellerin kullanıldığı tamire odaklanarak bir kutsallık çerçevesi çizmiştir. Daha bütüncül çalışmaları heyecanla beklerken, St. Jean'ın Ayasoluk ve Efes'le özdeşleşen kutsal kimliğinin, dünya genelinde pek çok müze koleksiyonunda yer alan ve Ayasoluk'ta seri olarak imal edilen ampulla'larla başka bir boyut kazandığını söylemek gerekir. Bu ampulla'lar St. Jean'ın mucizevi güçler taşıyan manna'sının veya kutsal suyun taşındığı küçük objeler olarak kentin kutsal imgesinin hacıların tarafından yeni coğrafyalara yayılması ve hatırlanmasında birer araca dönüşmüştür (Resim 10)²¹. Bu bağlamda, Takip Kapısı'na adını veren Truva temalı panellerin 8.

yüzyılın sonunda yapılan tamirde kullanımı, bir yandan kentin geç Roma döneminde Hristiyanların yaşadığı kıyımların anılmasına, diğer yandan da düşman kuşatmalarına karşı kentin ebedi olarak muhafaza edilmesine yönelik sembolik anlamlar taşır. Antik geçmişin görsel ve mitolojik referansları, tamirin geçtiği dönemin siyasi karmaşaları ve ideolojik kaygıları ile bir bağlam oluşturarak toplumsal ihtiyaçlara hizmet etmiş olmalıdır. Kapı, tamir sayesinde edindiği kavramsal ve maddesel tılsımla, Efes'in Hristiyanlık için kutsal alanlarıyla Ayasoluk'taki St. Jean kültüne ait kutsal yapılar arasında geçiş görevi görmüştür. Bu tamir, her iki kentin kutsallığının antikiteden gelen ve Hristiyanlığa uzanan çizgide -muhafazasını, taşınılabilişliğini ve hatırlanabilmesini anlamamıza yardımcı olmuştur.

. Bu makale, Cambridge Üniversitesi, Faculty of Classics'te European Research Council desteğiyle yürütülen, eski kentlerin semavi dinlerin etkisiyle geçirdikleri dönüşümü inceleyen Prof. Dr. Andrew Wallace-Hadrill liderliğindeki Impact of the Ancient City Projesi (no: 693418) kapsamındaki araştırmalarımda dahilinde yazılmıştır. Proje hakkında bilgi için: <https://www.classics.cam.ac.uk/research/projects/the-impact-of-the-ancient-city-1>. Metni dikkatlice okuyup yazım ve noktalama hatalarımı düzelttiği için Dr. Veynel Öztürk'e ve ayrıca Ege Mimarlık Dergisi hakemlerine değerli eleştirileri ve katkılarından ötürü teşekkürlerimi sunarım.

SOLDA British Museum Koleksiyonunda yer alan Ayasoluk'ta üretilmiş St. Jean'ı gösteren ampulla'nın (Env. No: 1883,0808.1) ön ve arka yüzü (Resim 10)

DİPNOTLAR

- 1 Hristiyanlık tarihinde, İsa'nın havarisi ve İncil'in yazarı olarak bilinen Aziz Yuhanna için bkz: Krueger, 2013, 37-38.
- 2 Woburn Abbey Müzesi'nde galeri düzenlemeleri sayesinde uzunca bir süre depoda tutulan bu parçaları yerinde incelememe izin veren Bedford Dük'üne ve müze küratörü Victoria Poulton'a teşekkür ederim. Resim 4'te Hektor'un at arabasının arkasında yerde sürüklenen bedeni panelde bu noktada kırık olduğu için tam olarak görülememektedir. Bu detay için Resim 6'daki orta panelin ilk figürüne bakmak gerekmektedir.
- 3 Diğer gezen araştırmacılar arasında Balthasar de Monconys (1677); Paul Rycart (1679); Cornelis de Bruijn (1714); ve Edward Falkener (1862) sayılabilir. Aralarında İbni Hankal (950'ler), El İdrisi (1117), ve İbni Battuta (1332)'nin bulunduğu doğu kökenli seyyahlar kapıdan bahsetmez.
- 4 Evliya'nın Parthenon izlenimleri için bkz: Fowden, 2018, 263-268.
- 5 Kapının farklı dillerde aynı anlama gelen adı için, İngilizce: "Gate of Persecutions" Fransızca: "La Porte de la Persecution" Almanca: "Tor der Verfolgung" ve Yunanca: "Πύλη του Διωγμού".
- 6 Tema, Bizans İmparatorluğu'nda 7 yüzyılın ortasında kurulan yerel askeri ve idari bölgelere verilen addır. Bu dönemin siyasi ve idari bağlamı için bkz. Haldon, 1997, 212-214.
- 7 Bahsedilen binaların haritadan takip edilebilmesi için binalar 8. resimde haritadaki numaralarıyla beraber metin içinde anılmıştır.
- 8 Bu kürsü, 14. yy'da Aydınoğulları döneminde sarnıca

dönüştürülmesi için bkz. Foss, 1979: 92- 94.

9 Bu dönüşüm süreci için bkz: Külzer, 2010, 34; Pülz, 2012, 228; Külzer, 2013, 12-13; Ladstätter, 2017, 246-247.

10 Fowden, 1999, 3. Hristiyanlık için önem taşıyan figürlere ait kilise ve mezar gibi yapıları çevreleyen sur sistemlerinin ilahi koruyuculuğa sahip olduğunu tartışmaktadır.

11 Ağırliklar yüzyıllar içinde değişmektedir. 7-9. yüzyıllarda 1 pound yaklaşık 320 grama denk (Enwistle, 2002, 611-614). Bu ziyaret için bkz: Külzer, 2010, 185-196; Crow, 2017, 97.

12 Homeros'taki bu referans için bkz. Murray, 1924, 22: 464-465.

13 Hristiyanlık'ın görsel kültürü içine yedirilen bu kavramlar için bkz: Bartusis, 1995, 270-278.

14 Tamir ve muhafaza kavramları arasında kurduğum ilişki için bkz: Nur Altınıydız Artun, Muhafaza/Mimarlık der. Bilge Bal (İletişim Yayınları, İstanbul: 2019, 4).

15 Homeros referansı için, bkz: Murray 1924, 2: 15 ve 273. Siren Çelik'e bu konuda görüşlerini kitabının yayımlanmasından önce paylaştığı için teşekkür ederim. 6. yüzyılda Prokopios, Ayasoluk'un kutsal doğasına atıfta bulunmak için "dik yamaçlı" anlamına gelen (διὰ τοῦ ὄρους) kelimesini kullanır, bkz: Dewing, 1940, 7.5.1, 4-6.

16 Bizans dönemine ait aziz hayatlarında, Batı'dan gelen hacı kaynaklarında ve Venedik ticaret belgelerinde, kentin St. Jean ile özdeşleşen adları için bkz: Foss, 1979, 120-122; Pülz, 2012, 233; Odo of Deuil, 1948, 106; Wibald, 1864, 153.

17 Via Sacra'nın antik dönemdeki rotası için bkz: Knibbe, 1995, 148-150; Knibbe ve diğerleri, 1993; Kraft, 2007, 129, 133-135, 143 and figure 13.

18 Anodos'a yakın olan kiliseler tapınaktan çevrilmiş Meryem Kilisesi'dir (Pülz, 2012, 228 ve Külzer, 2013, 12-13). Efes'te Hristiyanlık için önem taşıyan diğer figürlere ait kalıntılar için bkz: Foss, 1979, 30-36. Bahsedilen binaların haritadan takip edilebilmesi için binalar 9. resimde haritadaki numaralarıyla beraber metin içinde anılmıştır.

19 Dipnot 16; Ayasoluk'taki St. Jean hacılar tarafından ziyaret edilirken, Anodos'taki Meryem Kilisesi'nin yalnızca yakın çevresine hizmet veren bir kilise olduğu tartışması için, bkz: Külzer, 2010, 34; Külzer, 2013, 12-13, Pülz, 2012, 228, Ladstätter, 2017, 246-247.

20 8. yüzyıl ortasında gezen, Wibald, 1864, 153 ve 1147'de gezen Odo, 1948, 106 kilise ve kürsü hakkında bilgi verirken, 1304 yılında Ayasoluk'u gezen Katalan Muntaner, 1920/1921, 499-500 ve 561 röliklerden ve azizin mucizelerinden bahseder.

21 St. Jean kabartmalı ampullalar için bkz: Duncan-Flowers, 1990, 125-139

KAYNAKLAR

- Allen, Susan. H. "Dionysiac Imagery in Coptic Textiles and Later Medieval Art" The Classics in the Middle Ages. State University of New York: Binghamton, 1990.
- Altınıydız Artun, Nur. Muhafaza/Mimarlık der. Bilge Bal. İletişim Yayınları, İstanbul: 2019.
- Anderson, Benjamin. "Leo III and the Anemodoulion." Byzantinische Zeitschrift sayı: 104.1 (2011): 41-54.
- Arundell, Francis, V. J. Discoveries in Asia Minor. London: R. Bentley, 1834.
- Angelicoussis, Elizabeth. The Woburn Abbey Collection of Classical Antiquities. Mainz: Von Zabern, 1992.
- Bartusis, Mark. C. "The Functions of Archaizing in Byzantium." Byzantinoslavica sayı: 56 (1995): 271-278.
- Bevilacqua, Livia. "Recycling Myths in Byzantine Art: Spolia on the Gate of Persecutions of Ephesus" Revisitar o Mito/Myths Revisited. Ribeirão: Edições Húmus, 2015.
- Brumble, David. "Bacchus." Classical Myths and Legends in the Middle Ages and Renaissance: A Dictionary of Allegorical Meanings. London: Fitzroy Dearborn, 1998.
- Büyükkolancı, Mustafa. "Zwei neugefundene Bauten der Johannes- Kirche von Ephesos: Baptisterium und Skeuphyllakion." Istanbul Mitteilungen sayı: 32 (1982): 237-253

• Büyükkolancı, Mustafa. Johanneskirche: Das Leben des Heiligen Johannes und die Johanneskirche. İzmir: Selçuk, 2000.

• Büyükkolancı, Mustafa. "Ayasoluk Tepesi ve St. Jean Anıtı Kazısı Takip Kapısı Projesi." Pamukkale Üniversitesi Online Yayınları 11 (2013 Ocak), 1-35. (erişim 26.02.2018).

• Covell, John. British Library MS. Add 22912. Personal Journal of Dr. John Covell during his Travels in Asia and Italy; 1670-1678.

• Crow, James. "Fortifications" The Archaeology of Byzantine Anatolia. From the End of Late Antiquity to the Coming of the Turks. Oxford: Oxford University Press, 2017.

• Çelik, Siren. Manuel II Palaiologos (1350-1425): A Byzantine Emperor in a Time of Tumult. Cambridge: Cambridge University Press, baskıda 2021.

• Dankoff, Robert and K. Sooyong, An Ottoman Traveller: Extracts from the 'Book of Travels' of Evliya Çelebi. London, Eland: 2010.

• Duncan-Flowers, Maggie. "A Pilgrim's Ampulla from the Shrine of Saint John the Evangelist at Ephesus" The Blessings of Pilgrimage. Urbana: University of Illinois Press, 1990): 125-139.

• Eliade, Mircea. The Sacred and the Profane: The Nature of Religion. Çev., William R. Trusk. New York, Harcourt: Brace & World, 1959.

• Enwistle, Christopher, "Byzantine Weights." The Economic History of Byzantium: From the Seventh through the Fifteenth Century. Washington DC: Dumbarton Oaks Byzantine Research Library and Collection, 2002.

• Foss, Clive. Ephesus after Antiquity: A Late Antique, Byzantine and Turkish City. Cambridge: Cambridge University Press, 1979.

• Fowden, Elizabeth Key, "The Parthenon, Pericles and King Solomon: A Case Study of Ottoman Archaeological Imagination in Greece," Byzantine and Modern Greek Studies sayı: 42.2 (2018): 261-274.

• Fowden, Elizabeth Key, The Barbarian Plain. University of California Press: Berkeley, London, 1999.

• Frieze, Wiebke ve Troels Myrup Kristensen, "Introduction: Archaeologies of Pilgrimage." Excavating Pilgrimage Archaeological Approaches to Sacred Travel and Movement in the Ancient World. London, New York: Routledge, 2017.

• Greenhalgh, Michael. Marble Past, Monumental Present Building with Antiquities in the Medieval Mediterranean. Brill: Leiden, 2009.

• Haldon, John. Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.

• Hillner, Julia. "Homer in the Late Antiquity." Oxford Dictionary of the Late Antiquity. 2 cilt. Oxford: Oxford University Press, 2018.

• Homer, Iliad. Haz. Augustus T. Murray. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1924.

• Immendorf, Michael. Ephesians and Artemis: The Cult of the Great Goddess of Ephesus in the Epistle's Context. Tübingen: Mohr Siebeck, 2017.

• Jacobs, Ine. "Gates in Late Antiquity: The Eastern Mediterranean." Babesch sayı:84, (2009): 197-213.

• Kaldellis, Anthony. Hellenism in Byzantium: The Transformation of Greek Identity and the Reception of the Classical Tradition. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 2007.

• Knibbe, Dieter. "Neu Inschriften aus Ephesus I." Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts in Wien sayı: 48 (1966/67): 96-102.

• Knibbe, Dieter. "Via Sacra Ephesiaca: New Aspects of the Cult of Artemis" Ephesos Metropolis of Asia. An Interdisciplinary Approach to its Archaeology, Religion, and Culture. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995.

• Knibbe, Dieter, Gerhard Langmann, ve Hilke Thür, Via Sacra Ephesiaca I. Vienna: Austrian Academy of Sciences, 1993.

• Kraft, John C., "Geographies of Ancient Ephesus and the Artemision in Anatolia." Geoarchaeology: An International Journal sayı: 22.1 (2007): 121-49.

• Krueger, Derek. Writing and Holiness: The Practice of Authorship in the Early Christian East. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2013.

• Külzer, Andreas. "Ephesos im siebten Jahrhundert: Notizen zue Stadtgeschichte." Porphyra sayı: 20.10 (2013): 4-16.

• Külzer, Andreas. "Ephesos in byzantinischer Zeit: ein historischer Überblick" Byzanz-das Römerreich im Mittelalter. Mainz: Schnell and Steiner, 2010.

• Ladstätter, Sabine. "Ephesus" The Archaeology of Byzantine Anatolia. From the End of Late Antiquity to the Coming of the Turks. Oxford: Oxford University Press, 2017.

• Lamberton, Robert. Homer the Theologian. Berkeley: University of California Press, 1986.

• Mango, Cyril. "Antique Statuary and the Byzantine Beholder." Dumbarton Oaks Papers sayı: 17 (1963): 55-75.

• Muss, Ulrike. Die Archäologie der ephesischen Artemis: Gestalt und Ritual eines Heiligtums. Vienna: Phoibos Verlag, 2008.

• Müller-Wiener, Wolfgang. "Mittelalterliche Befestigungen im südlichen Ionien." Istanbul Mitteilungen sayı: 11 (1961): 5-22.

• Muntaner, Ramon. The Chronicle of Muntaner. Çev., Lady A. Goodenough. London: Hakluyt Society, 1920-1921.

• Odo of Deuil, De Profectione Ludovici VII in Orientem. Haz. Virginia Gingerick Berry. New York: Columbia University Press, 1948.

• Pollard, Lucy. The Quest for Classical Greece. London: IB Tauris, 2015.

• Procopius, Buildings. Haz. Henry B. Dewing ve Glanville Downey. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940.

• Pilling, Renate. "Grotto of Saint Paul " Wall Painting in Ephesos from the Hellenistic to the Byzantine Period. Istanbul: Ege Yayınları, 2011.

• Pülz, Andreas. "Archaeological Evidence of Christian Pilgrimage in Ephesus." Herom sayı: 1 (2012): 225-60.

• Pülz, Andreas. "Ephesos als christliches Pilgerzentrum." Mitteilungen zur Christlichen Archäologie sayı: 16 (2010): 71-102

• Pülz, Andreas. "So-Called Tomb of Luke" Wall Painting in Ephesos from the Hellenistic to the Byzantine Period. Istanbul: Ege Yayınları, 2011.

• Roebuck, T. "Antiquarianism in the Near East: Thomas Smith (1638-1710) and His Journey to the Seven Churches of Asia" Beyond Greece and Rome: Reading the Ancient Near East in Early Modern Europe. Oxford: Oxford University Press, 2020.

• Saradi, Helen. "Christian Attitudes to Pagan Monuments in Late Antiquity." Dumbarton Oaks Papers sayı: 44 (1990): 52-53.

• Smith, Thomas. Remarks upon the Manners, Religion, and Government of the Turks. London: Moss Pitt, 1678.

• Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae. Haz. Hippolyte Delahey. Brussels: Bollandianos, 1902.

• Thiel, Andreas. Die Johanneskirche in Ephesos (Spätantike - Frühes Christentum - Byzanz). Wiesbaden: Reichert, 2005.

• Zanker, Paul ve Björn C. Ewald, Living with the Myths: The Imagery of Roman Sarcophagus. Çev., Julie Slater, Oxford: Oxford University Press, 2012.

• Zimmermann, Norbert, "Byzantine Wall Paintings in Ephesus" Wall Painting in Ephesos from the Hellenistic to the Byzantine Period. Istanbul: Ege Yayınları, 2011.

• Wibald, Epistulae I. Haz. Peter Jaffe. Berlin: Apud Weidmanns, 1864.

Mimari Tasarım Stüdyosunda Bir Tamir Deneyimi: COVID-19 ve Uzaktan Eğitim Süreci

Yekta Özgüven, A. Kumsal Şen Bayram, Emel Cantürk

MAKALENİN ADI **Mimari Tasarım Stüdyosunda Bir Tamir Deneyimi: COVID-19 ve Uzaktan Eğitim Süreci**

A Repair Experience in Architectural Design Studio during COVID-19 Pandemic and Distance Education

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 64-69**

MAKALENİN YAZARLARI **Yekta Özgüven, A. Kumsal Şen Bayram, Emel Cantürk;** (hepsi) Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe

Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **11.09.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **ozguven.yekta@gmail.com, emel.canturk@gmail.com, asenakumsalsenbayram@maltepe.edu.tr**

ORCID **0000-0003-0899-1307 (Y. Özgüven)**

0000-0002-5230-1994 (E. Cantürk)

0000-0002-1131-6073 (A. K. Şen Bayram)

ÖZET COVID-19 pandemisi, hâlihazırda yürütülmekte olan ancak işlevini yitiren geleneksel eğitim modellerinin onarılması gerekliliğini gündeme getirmiş; mimari tasarım eğitimi anlayışının da bu yeni teknolojik-toplumsal-psikolojik çerçeveye göre sorgulanmasını ve geliştirmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu kapsamda çalışma, Maltepe Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi'nde 2019-2020 bahar yarıyılında uzaktan eğitimle yürütülen mimari tasarım stüdyolarında, kendiliğinden oluşan tamir sürecini ve sürecin yol açtığı dönüşümleri tartışmaya açmaktadır. Bu dönüşümler, öğrencilerle ve yürütücülerle yapılan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla, tasarım stüdyosunda mekân, zaman ve yöntem olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir.

ANAHTAR KELİMELER mimari tasarım stüdyosu, internet tabanlı uzaktan eğitim, çevrimiçi eğitim, COVID-19

1990'lardan beri yaygınlaşan dijital eğitim ortamı ve Z kuşağının farklı algılayış, kavrayış, tutum ve alışkanlıkları, geleneksel eğitim anlayışının altını oymaktadır. Ancak, örgün eğitimin henüz bu sürece tam olarak entegre olduğu söylenemez. Özellikle, tasarım ve mimarlık gibi uygulamalı disiplinler hâlâ geleneksel eğitim modelleri çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. COVID-19 pandemisinin, mimarlık okullarının uzaktan eğitime uyum sağlamasını zorunlu kılması, artık işlevini yitiren modellerin onarılarak mimari tasarım eğitimi anlayışının da bu yeni teknolojik-toplumsal-psikolojik çerçeveye adapte olması gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Ancak, mimari tasarım eğitiminin kendine özgü yapısı, bu adaptasyon sürecinde bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Çağdaş mimari tasarım eğitiminin temellerinden biri, mimari tasarımın öğretilecek değil, deneyimlenecek bir şey olduğudur (Grassi, 1992). Mimarlık eğitiminin omurgasını oluşturan tasarım stüdyoları, tasarımcı adaylarının deneme-yanılma yoluyla çözüm aradıkları, stüdyo yürütücüsüyle karşılıklı iletişim içerisinde öğrenmeyi öğrendikleri yerdir. Stüdyodaki öğrenme süreci, öğreticiden öğrenene doğrusal bilgi akışı yerine, yürütücü-öğrenci-proje arasındaki etkileşimlerle, stüdyonun interaktif ortamında gerçekleşmektedir. Mimari tasarım stüdyosunun bu özellikleri, dijitalleşen sürece eklemlenmeyi zorlaştırırsa da; COVID-19 pandemisi, eğitimin uzaktan yürütülmesiyle, tasarım eğitiminde

köklü bir tamir yapmak için gerekli ortamı sağlamıştır.

Mimari tasarım stüdyosunun içerik ve yöntemi sebebiyle, burada kastedilen tamir, klasik anlamıyla "Onarma, onarım. Yapılan bir yanlış, kusuru düzeltmeye çalışma"nın çok ötesindedir. Tamir, bütüncül bir geri dönüşüm yerine yeniden kullanımı yücelten, özgür düşünceden beslenen, kullan-at yerine yeniden tamir edilebilir bir mükemmeliyete ulaşan, sadece bozulduğunda değil, iyi zamanlarda bile tamir edilen bir onarımdır (URL-1). Tamir, sadece erkin tekelinde değil, tüm aktörlerin katılımıyla olmalıdır. Dolayısıyla, bu süreçte uzaktan eğitime ilişkin çeşitlenen deneyimlerin paylaşılması ve tartışılması oldukça önemlidir.

Bu bağlamda bu çalışma, Maltepe Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi'nde, 2019-2020 bahar yarıyılında, internet tabanlı uzaktan eğitimle yürütülen tasarım stüdyolarında yürütücü-öğrenci işbirliğiyle kendiliğinden oluşan tamir sürecindeki hızlı adaptasyon kararlarını tartışmayı amaçlamaktadır. Uzaktan eğitim kavramının işaret ettiği, mekânsal, zamansal ve zihinsel uzaklık bağlamında ele alınan bu tartışma, hakkında çok az veriye sahip olduğumuz çevrimiçi tasarım stüdyosu deneyimini ortaya koyarak, mimari tasarım eğitiminin geleceği için önemli veriler sağlayacaktır.

1. İnternet Tabanlı Uzaktan Eğitim ve Mimari Tasarım Stüdyosu

Uzaktan eğitim, öğrencilerin birbirlerinden ve eğitimcilerden farklı

ortamlarda, aralarındaki etkileşimi iletişim teknolojileri aracılığıyla gerçekleştirdikleri eğitim-öğretim süreçleridir (Aydın, 2019). Buradaki “uzaklık”, “mekânsal, zamansal, zihinsel” olmak üzere farklı olgulara işaret etmektedir (Simonson vd., 2000). İlk uygulamaları 19. yüzyıl İngiltere’sinde mektupla başlamış, 20. yüzyılda radyo ve televizyondan öğrenme imkânı tanıyan denemeler gerçekleştirilmiştir (Kaya, 2002). İletişim teknolojilerinde yaşanan ilerlemelerle, bu mecralar yerini e-posta, dosya aktarımı, video-konferans gibi yöntemleri kullanan internet tabanlı eğitime bırakmış; günümüzde ise eşzamanlı gerçekleştirilen çevrimiçi uzaktan eğitime evrilmiştir. İnternet ve bilgisayar teknolojilerinin kullanımı, iletişim aracını değiştirirken eğitim modelini de değiştirmiş; uzaktan eğitimi, öğrenciye doğru tek yönlü iletişimden, öğrenci-eğitimci etkileşimine dayanan bir uygulamaya dönüştürmüştür. Coldeway’in zamansal ve mekânsal özelliklerine göre “aynı zamanda-aynı mekânda, farklı zamanda-aynı mekânda, aynı zamanda-farklı mekânda, farklı zamanda-farklı mekânda” biçiminde ele aldığı (Simonson vd., 2000) eğitim uygulamalarındaki değişimler, mimarlık eğitiminin uzaktan eğitimle olan ilişkisini de değiştirmeye başlamıştır.

Bilgisayarların eğitim sürecinde kullanımına ilişkin ilk denemeler, 20. yüzyılın ortalarında gerçekleştirilmiş, yeni bir eğitim ortamı tanımlamaları 1990’larda olmuştur. Bilgisayar teknolojilerinin eğitim alanına entegrasyonu, “teknolojiyle zenginleştirilmiş, hibrit, harmanlanmış” gibi uzaktan eğitim modelleri geliştirilmiştir. Uzaktan eğitim, eğitim sürecinin kişiselleştirilmesi, geri besleme olanağının artırılması, öğrencinin bireysel olarak öğrenen konumuna gelmesi, bireylerin kendilerine uygun yöntemdeki öğrenmenin sağlanması gibi yeni konuları gündeme getirmiştir. Böylelikle eğitimin daha hızlı, etkileşimli, bireysel, verimli ve aktif hâle geldiği bir anlayış ortaya çıkmıştır. Öğrencinin, öğrenme sürecinin en aktif aktörü olduğu bu yaklaşımda, en iyi öğrenme, öğrenen konumundaki bireylerin kendilerine anlamlı gelen, gerçek yaşamda yeri

olan sorunları çözümlemeleri sırasında gerçekleşmektedir (Aydın, 2019).

İnternet tabanlı uzaktan eğitimin yaygınlaşmasıyla, mimarlık eğitiminde de deneysel çalışmalara başlanmıştır. Bu çalışmaların dayandığı “sanal tasarım stüdyosu” kavramı, ilk kez 1990 yılında Mitchell tarafından ortaya atılmıştır (Mitchell & McCullough, 1991). Literatürde yer alan ilk örneği 1992’de British Columbia ve Harvard Üniversitesi öğrenci ve akademisyenlerinin katılımıyla gerçekleştirilen “Uzaktan İşbirliği” stüdyosudur. Bu çalışmada, öğrenci ve akademisyenler arasındaki iletişim, e-posta ve dosya transfer sistemiyle sağlanmış ve eşzamansız bir eğitim uygulanmıştır. 1993’teki “Sanal Köy” projesi ise, tasarımda işbirliği, eşzamanlı iletişim, video-konferans desteği, veri arşivleme gibi unsurlar bakımından sanal tasarım stüdyolarının ilk kapsamlı örneğidir (Broadfoot & Bennett, 2003). “Zaman döngüsü” kavramını uygulayan ilk sanal tasarım stüdyosu olan 1998 tarihli “Zaman Çoğullayıcı” stüdyoda, katılımcılar, aralarındaki coğrafi saat farklılıklarını avantaja dönüştürerek tasarım sürecini sürekli bir döngü hâlinde sürdürmüşlerdir (Kolarevic vd., 1998).

Sanal stüdyo uygulamaları, günümüze kadar iletişim ve bilgisayar teknolojilerinin yardımıyla gelişme göstermişse de, mimarlık alanında uzaktan eğitime tam bir entegrasyon sağlanamamıştır. Tasarım stüdyosunun uzaktan yürütülmesini zorunlu kılan güncel koşullar, stüdyo ortamının, sistemli hazırlık süreci olmaksızın, geleneksel hâliyle internet ortamına taşınmasına sebep olmuştur. Kullanılan araçların ve ortamın değişiminin yol açtığı bu kırılma, yıllardır devam eden eğitim anlayışını yeni teknolojilere adapte edebilmek için sistemli ve kapsamlı bir tamir ortamını hazırlamıştır.

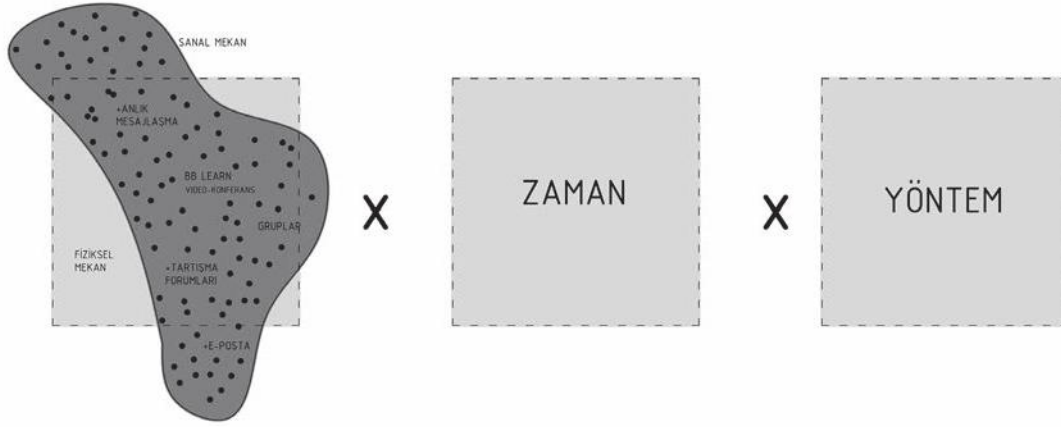
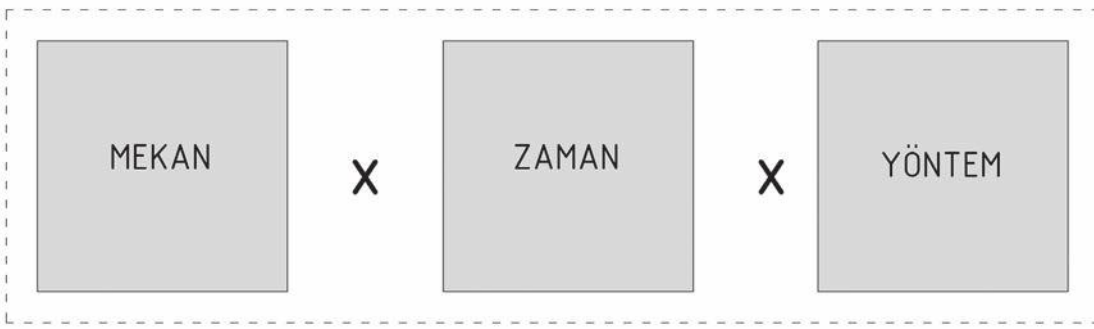
2. Tamir Kavramını Yeniden Düşünmek

Üretim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, özellikle geçtiğimiz yüzyılda, büyük bir üretim fazlasını ortaya çıkarmış; 21. yüzyılın kültürünü belirleyen de bu aşırı üretimin doğal bir sonucu olan aşırı tüketim olgusu olmuştur. Baudrillard’ın (1970) “tüketim

toplumu” olarak adlandırdığı sosyal ve ekonomik sistem, tüketicileri terk etmeye, değiştirmeye, sürekli yeni olanı almaya teşvik etmektedir. Günümüzde bu toplum sadece aşırı tüketimle değil, aynı zamanda kullan-at davranışıyla da tanımlanmaktadır. Kullan-at toplumu, eskiyi tamir etmek yerine, yenisini almayı tercih etmektedir.

U.S. Environmental Protection Agency (A.B.D. Çevre Koruma Ajansı) verilerine göre, Amerika’da günde yaklaşık 350.000, yılda 152.000.000’den fazla cep telefonu, 9.400.000 ton elektronik eşya çöpe atılmaktadır (URL-2). Eskisini terk etme ve sürekli yeniye yönelme davranışı çağdaş yaşamın ayrılmaz bir parçası, bir toplumsal kalıp hâline gelmiştir. Sadece nesneler bazında değil, ilişkiler, sistemler ve sosyal yapılar söz konusu olduğunda da, toplumsal bir davranış olarak tamir etmek yerine, terk edip yenisine geçme eğilimi hızla artmaktadır.

Günümüz kültürü, her alanda “yeni” olanı yüceltmekte ve tamir etkinliği giderek geri plana itilmektedir. Jackson’a (2017) göre, ilk bakışta onarım ve yenilik kavramları birbirine çok uzak görünse de, “tamir” içinde inovasyonu da barındırır. Bakım ve onarım, yenilikten ayrı/ yeniliğe alternatif durumlar değil, tersine en beklenmedik sonuçların bulunabileceği/ortaya çıkabileceği potansiyel anlanlardır. Günümüz dünyası, doğası gereği kopmalara/ bozulmalara açıktır. Bu kopmalar/ bozulmalar ise verimli ve üretkendir. Tamir, bozulma/arıza/yıkım olgularıyla sıkı bir ilişki içindedir. Bozulma olmadan tamir de olmaz. Arızalar ve boşluklar, engeller değil; değişim için dinamik kaynaklardır (Jackson, 2017). Arıza/bozulma ve başarısızlık, atipik durumlar olarak değil, “toplumların yeniden üretmeyi öğrendiği araçlar” olarak görülmelidir. Çünkü bozulan sistemlerin tamiri her zaman öğrenme, adaptasyon ve doğaçlama üretir. Ancak bir şeyler bozulduğunda, yeni çözümler icat edilebilir. Tamir etkinliği, pratik bilgidaki küçük artışla büyük değişiklikler üretebilecek sürekli bir geri bildirim döngüsü görevi gören, yeniliğe yol açan en önemli etmendir (Graham & Thrift, 2007). Sistemler, ancak “bozularak” ve “tamir edilerek”

SOLDA Geleneksel mimari tasarım stüdyosu bileşenleri (Şekil 1)

Uzaktan tasarım stüdyosunda mekân (Şekil 2)

gelişir. Bunun en iyi örneklerden biri internetin gelişimidir. Ağ formunun ve kapasitesinin gelişimi, pürüzsüz/otomatik bir eğri izlememiş; aksine mevcut protokollerin ve uygulamaların sınırlarına karşı çıkarak gerçekleşmiştir. Bu süreçte, internet altyapısının en önemli özellikleri bile tesadüfen ortaya çıkmıştır. “Yenilik”, teknoloji alanında olduğu kadar kültürel alanda da, genel veya bireysel eğilimler değil, problemler etrafında düzenlenir. Bu yüzden doğası gereği kolektiftir; itici gücü ise arıza ve onarımdır (Jackson, 2017).

Geleneksel tamir yöntemi, bozulan/kırılan bir nesnenin kırık parçalarını birleştirerek veya yama yaparak yeniden hayata döndürülmesini içerir. Ancak, daha çok nesne ölçeğine uygulanabilen bu yöntem, sistemlere adapte olabilmek yeteneğine sahip değildir. Dolayısıyla, gücünü bozulmalardan alan bir yeniden hayat verme/iyileştirme/geliştirme süreci olarak ele alınan tamir, bunlardan farklı yöntemlere ihtiyaç duymaktadır. Yeniden kavramsallaştırdığı haliyle tamirin özellikleri şöyle sıralanabilir:

1. Kolektif ve teknoloji tabanlı bir süreç: Tamir, bireysel değil, tüm aktörlerin katılımı ve desteğiyle gerçekleşen kolektif bir etkinliktir. Ayrıca, bakım ve onarım her zaman teknolojinin politik, sosyal, kültürel ve ekolojik bağlamları tarafından şekillendiriliğinden (Mattern, 2018) tamir etkinliğinin, günümüz teknolojilerini kullanarak gerçekleştirilmesi gerektiği açıktır.
2. Yüksek adaptasyon kapasitesi:

Tamir sürecinde artık çalışmayan veya eksik parçaların yerine yenisi önerilir. Yeni parçalar, eskilerin hayatta kalmasına yardımcı olur ve kullanılabilir hâle getirir. Ancak tamirin başarısı, yeni parçaların adaptasyon kapasitesine, birleştirilen eski ve yeni parçaların ortaklaşa çalışmasına bağlıdır. Bu yöntem bahçecilikte kullanılan “aşılama” yönetimine benzetilebilir. Aşılama, dal gövdeyle birleştiğinde, bitkinin eski veya yeni olarak tanınması zordur, çünkü her ikisinden de unsurlar barındırır (URL-3).

3. Bozulmalara ve yeniden tamire açık esnek bir süreç: Tamir, sonlu bir süreç olarak ele alınmamalıdır. Yenilik ve gelişimin bozulma-tamir döngüsü içerisinde ortaya çıktığı düşünüldüğünde, sistemlerin bozulmalara, dolayısıyla sonraki onarım ve yeniden yapılandırılmalara açık olarak tasarlanması gerekmektedir. Böylelikle her tamir süreci, yeni oluşumlar ve buluşlar için potansiyel alanlar sağlayacaktır.

3. COVID-19 ve Uzaktan Eğitim: Mimari Tasarım Stüdyosunda Bir Tamir Deneyimi

COVID-19 pandemisi sürecinde bazı mimarlık okulları, kuram ve uygulamanın birleşimi olan, ekip çalışması ve işbirliği gerektiren, çoğul ortam malzemeleri ve içerikleri kapsayan (Chen & You, 2003) yapısı sebebiyle, tasarım stüdyosu derslerine ara verirken, bazıları dersleri sürdürme kararı almıştır. Araştırma kapsamında, eğitime devam etme

kararı alan Maltepe Üniversitesi’nde 2019-2020 bahar yarıyılında, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi’nde yürütülen mimari tasarım stüdyolarındaki adaptasyon süreci, öğrenciler ve yürütücülerle yapılan derinlemesine görüşmeler aracılığıyla incelenmiştir. Blackboard uygulamasında çevrimiçi olarak yürütülen bu stüdyolardaki deneyimler, eğitimci ve öğrenci açısından değerlendirilirken, yapılan uygulamalar her yönüyle yeni tamir kavramını içermesi sebebiyle eğitimde bir onarım deneyimi sunmaktadır. Yeni tamir anlayışının temel özellikleri olan teknoloji tabanlı, yüksek adaptasyon kapasiteli, bozulma ve yeniden tamire açık esneklikte, kolektif bir anlayışla şekillenen bu onarım, katılımcıların deneyimleri doğrultusunda, stüdyonun mekânsızlaşması, zamansızlaşması ve geleneksel yöntemlerin işlerliğini kaybetmesi olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir (Şekil 1).

Stüdyonun Mekânsızlaşması

Mimari tasarım stüdyosu, hem tasarlama ediminin öğrenildiği, alternatiflerin üretildiği ve değerlendirildiği bir fiziksel mekân, hem de “yaparak öğrenme” merkezli bir öğretim yaklaşımı olarak tanımlanır (Broadfoot & Bennett, 2003). Stüdyolarda öğrenciler bireysel olarak veya işbirliğiyle projeleri üzerinde çalışırken iletişim kurmayı, eleştirmeyi, eleştirilere karşılık vermeyi öğrenirler (Kvan, 2001). Bu sebeple mimari tasarım stüdyoları, mekândan çok deneyim alanlarıdır. İnternet tabanlı uzaktan eğitime geçilmesinin getirdiği

en önemli değişiklik, bir öğrenme ve deneyim alanı olan stüdyonun fiziksel olarak ortadan kalkması olmuştur. Burada oluşan “boşluk”, Blackboard uygulamasındaki sanal stüdyolarla doldurulmaya çalışılmıştır. Normal şartlardaki mekânsal uygulamalar doğru kabul edilerek, tamir kavramının yüksek adaptasyon yeteneğine uygun olarak hızla yaratılan bu sanal stüdyolar, köklü bir onarımdan çok bir yama niteliğindedir.

Bunun ilk adımı, yüz yüze eğitim ortamındakine benzer iletişim ortamının yaratılma çabası olmuş ve Blackboard’un kamera açma seçeneği kullanılmıştır. Yürütücüler, kamera açma seçeneğini aktif olarak kullandıklarını, öğrenciler ise internet bağlantısı problemleri nedeniyle bazen kullandıklarını belirtmişlerdir. Yürütücülerin yorumları sırasında kamera kullanmaları, mimik ve göz kontağı gibi etkileşimleri kurmalarını sağlamıştır. Özellikle jüri kritiklerinde, kameranın açık olmadığı durumlarda, yürütücünün ifadelerinin öğrenciler tarafından yanlış anlaşıldığı gözlemlenmiştir. Öğrencilerin kamera açmayı tercih etmemeleriyle, sesli iletişimin görsel iletişime baskın gelmesi, yürütücüler için çeşitli problemleri beraberinde getirmiştir. Yürütücüler açısından, haftalık proje tashihlerinde, öğrencilerin mimik ve ifadelerinin net okunamıyor olması, anlatılan konuların ne kadar anlaşıldığı konusunda soru işareti yaratırken, sıklıkla aktarılan konunun yanlış anlaşıldığı veya hiç anlaşılmadığı durumlarla karşılaşmıştır. Öğrencilerin ifadesine göreyse yürütücüler, öğrencilerin ses tonlarından söylenenleri anlayıp anlamadıklarını, sıkılıp sıkılmadıklarını ve değişen psikolojilerini fark eder hâle gelmişlerdir.

Yürütücü-öğrenci arasında olduğu kadar “iş” ile olan fiziksel temasın da ortadan kalkmış olması, tüm aktörler için yeni bir tasarlama ve yorumlama sürecinin kendiliğinden oluşmasına sebep olmuştur. Stüdyo tüm gün kullanılan kişiselleştirilmiş ve benimsenmiş bir tasarım mekânıyken, öğrencinin çalışmalarını gösterip tashih aldığı, dilerse diğer arkadaşlarına yapılan yorumları dinlediği bir ortama dönüşmüştür. Bu “yabancı” ortam,

sadece gün boyu sürdürülen atölye sürecini ortadan kaldırmamış; aynı zamanda öğrencinin stüdyodaki tüm yürütücü ve öğrencilerle iletişimini de etkilemiştir. Öğrenciler, diğer grup arkadaşlarıyla sosyal etkileşim kuramamak, onların çalışmalarından haberdar olamamak ve kendi grup yürütücüsü dışındaki hocalarla fikir alışverişinde bulunamamak konularında sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Üniversite yaşamının yalnızca eğitsel değil sosyal bir ortam olduğunu düşünen öğrenciler, bu durumun “karantina”da olmalarından kaynaklanan ve motivasyonu düşüren bir etmen olduğunu belirtmişlerdir.

Etkileşimin değişimi, öğrencilerin kendi yöntemlerini geliştirerek farklı ortamlar kullanmalarına sebep olmuştur. Sosyalleşme amaçlı kullandıkları Whatsapp, Zoom, Skype, Discord gibi programların yanı sıra, e-mail ve Blackboard uygulamasını da birbirlerinin çalışmalarını takip edebilmek adına kullanmışlardır. Kendi aralarında açtıkları oturumlarda yaptıkları tartışmalarla tasarım sürecini yürüten öğrenciler, tamirin kolektif yapısına uygun bir yaklaşım sergilemişlerdir. Bu kendiliğinden oluşan inisiyatif, öğrencilerin mimari tasarım stüdyolarında yaratılan fiziksel etkileşime duydukları ihtiyacın en önemli göstergelerindendir.

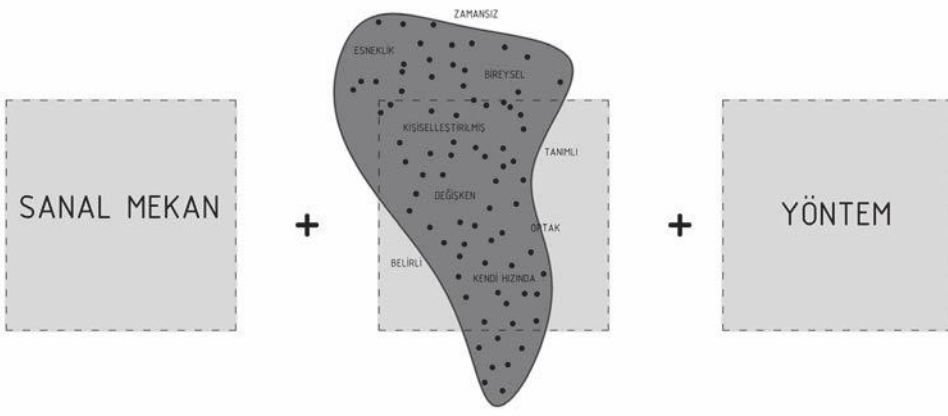
Bu durum, yürütücülerin de farklı iletişim ortamı arayışlarına girmesine sebep olmuş; normal şartlarda öğrencilerle iletişim amaçlı kullanmadıkları, daha pratik olan Whatsapp ve e-posta kullanımını gerekli kılmıştır. Fiziksel stüdyo ortamında herkesin aynı şartlara sahip olmasıyla dikkate alınmayan, öğrencilerin kişisel hayatlarına dair detaylar, internet bağlantı kalitesi, bağlantı kurulan mekândaki kişi sayısı ve ders dinlemek için konfor şartlarının uygunluğu gibi kriterler önem kazanmıştır. Öğrencilerin bulundukları ortamda uzaktan eğitim veya çalışma hayatını sürdüren başka bireylerin olmasından kaynaklanan derse katılıma yönelik sıkıntılar, yürütücüler tarafından telafi edilebilmişse de; öğrencilerin bir kısmı özellikle internet bağlantısından kaynaklanan sesin geç iletilmesi ve oturumundan düşme gibi sorunlar yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yine de,

öğrencilerin büyük çoğunluğu mekânsal ve teknik ortamlarının son derece uygun olduğunu ifade etmiştir. Sürecin sonlarına doğru, internet tabanlı uzaktan eğitim sistemini normal şartlardaki stüdyo düzeninde uygulayarak yeni bir normal yaratma çabası kendiliğinden, aynı zaman-farklı mekân uygulamasından, farklı zaman-farklı mekân uygulamasına dönüşmüştür (Şekil 2).

Stüdyonun Zamansızlaşması

Haftada 1 gün/10 saat olan tasarım stüdyosu, uzaktan eğitime geçilmesiyle başlarda mekân adaptasyon sürecinde olduğu gibi, mevcut durumun devamı ile revize edilmeye çalışılmışsa da, kısa sürede bu yöntemin işlemediği anlaşılmıştır. Çevrimiçi eğitim sürecinde, eğitimin stüdyo simülasyonu şeklinde işlen(e)memesinin öncelikli sebebi, öğrencilerin normal zamandaki gibi stüdyoyu bir tasarım ortamı olarak kullanamıyor oluşlarıdır. Öğrenciler oturumlarda, yalnızca önceden yaptıkları çalışmaları göstermişler ve kendi proje tashihlerini aldıktan sonra diğer arkadaşlarını dinlemeyi tercih etmişlerdir. Böylelikle, arkadaşlarının proje tashihleri üzerinden kendi projelerindeki problemleri daha kolay fark edebilmişler ve yüz yüze stüdyolara göre grup içerisindeki tüm projelerin neredeyse her detayına hâkim olmuşlardır. Ancak stüdyo sürecinin, gün boyu çalışmanın sürdürüldüğü bir atölye ortamından yalnızca kritik alınan ve eleştirilerin dinlendiği bir ortama dönüşmesiyle ortaya çıkan çatlağın tamiri, süreç içinde yeni deneyimlerle yeniden şekillenmeye açık köklü bir değişikliklerle gerçekleşmiş; proje süreci 7/24 denebilecek bir esnekliğe dönüşmüştür.

Bu yeni sistem, öğrenciyi stüdyo disiplininin uzaklaştırıyor gibi görünse de, aslında farklı bir disiplin ve adaptasyon sağlamıştır. Stüdyo kullanımı sırasında zaman zaman önceden çalışmaksızın stüdyoda üretim yapmak için derse katılan öğrenciler, her görüşme için belli kalitede çalışma hazırlayarak oturumlara katılmak durumunda kalmıştır. Bu hem öğrencinin, Z kuşağı çalışma dinamiklerine uygun olarak, kendi hızında, istediği aralıklarla ve sistemde çalışmasını desteklediği,

SOLDA Uzaktan tasarım stüdyosunda zaman (Şekil 3)

SOL ALTTA Uzaktan tasarım stüdyosunda yöntem (Şekil 4)

Tamir süreci sonrası stüdyo bileşenlerinin durumu (Şekil 5)

hem de yürütücünün ilerlemiş bir ürün üzerinden yorum yapmasını sağladığı için faydalı bir süreç yaratmıştır (Şekil 3). Hatta tüm öğrenciler kendi oluşturdukları program dâhilinde düzenli olarak haftada en az 3 gün ve 35-40 saat civarında projelerini geliştirmek için çalıştıklarını, detaylı araştırmalar yaptıklarını belirtmişlerdir. Böylelikle, yüz yüze eğitim sürecine göre, mesleki gelişimlerine daha fazla zaman ayırabilmelerinin en büyük avantaj olduğunu vurgulamışlardır. Yeni zamansız sistemin diğer faydası, yürütücünün “hoca” olmaktan çıkıp “danışman” olmasını sağlamasıdır. Yürütücüler çalışmalara yorumlarını, yürütücü ve öğrenci için uygun olan bir zamanda belirlenen toplantılarla yapmışlardır. Bu anlayış, öğrencileri hem ofis ortamı deneyimine hem profesyonel meslek yaşamına hazırlaması açısından katkı sağlamıştır. Öğrencinin çevrimiçi stüdyoda kendini başarılı hissettiğinde daha çok katkıda bulunacağı görüşünü (Chen & You, 2003) destekler nitelikte, bu disipline uyan öğrenciler yarıyıl sonunda daha başarılı olmuşlardır.

Her an ulaşılabilirlik, öğrenci açısından olumlu yorumlanırken

yürütücü açısından olumsuz yönleri ağır basan bir sistem olmuştur. Özellikle proje teslimi yaklaştıkça, bu toplantılar, bireysel görüşmelerle gün boyu ve gecenin geç saatlerine kadar sürmüştür. Öğrenciler açısından bakıldığında bu durum, tek bir görüşme için olduğundan odaklanma sorunu yaratmamasına karşın, yürütücülerin her öğrenciyle uzun görüşmeler yapması daha fazla efor ve motivasyon gerektirmiştir. Bu da, yürütücüler için diğer sorumluluklarına ek olarak, pandemi psikolojisinin etkili olduğu bir süreçte, mental ve hatta fiziksel yıpranmaya yol açmıştır. Dolayısıyla böylesi bir zamansız sürecin yaratıcılık açısından olumlu etkileri daha yüksekse de, özellikle yürütücü performansı ve öğrenci disiplini bakımından sistemli bir zaman planlaması gereklidir.

Yeni Yöntem Arayışları

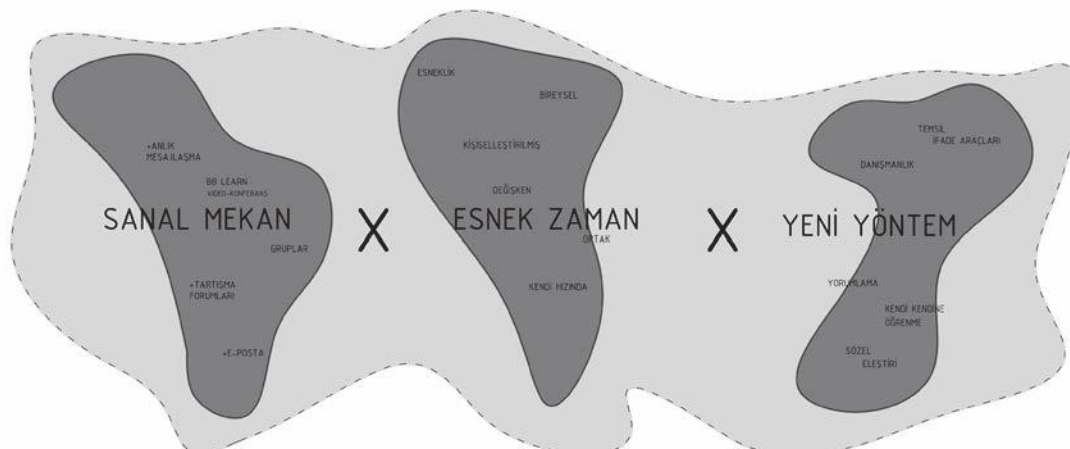
Günümüz mimari tasarım stüdyoları, genellikle, Schön'un “eylem içinde yansıtma” ve “eylem içinde bilme” yöntemleriyle şekillenmiştir. Burada amaç, söylenmeden anlaşılan, kendiliğinden oluşan ve kesin olarak tanımlanamayan profesyonel bilgiye

ulaşmaktır. Eylem içinde bilme, eylem stratejilerinden olayı anlama ve günlük deneyimde karşılaşılan problem durumlarını çerçeveleme yöntemlerinden oluşur. Eylem içinde yansıtma, uygulamadaki problem durumlarıyla birleşen sorgulama ve meydan okuma, tasarımcının eylem içinde kendi bilgisiyle yansıtıcı bir diyalogdur (Broadfoot & Bennett, 2003). Tasarım stüdyolarında gerçekleştirilen tartışma, sunum, uygulamalar, beyin fırtınası, yaratıcı düşünme gibi etkinlikler ve gereksinimler uzaktan eğitim özelinde geliştirilmelidir (Chen & You, 2003).

Bu bağlamda, yapılan ilk tamir uygulamaları, mekân ve zamanda olduğu gibi, mevcut durumun adaptasyonu şeklinde olması sebebiyle kısa sürede işlevsizleşmiştir. Çizim ve maket üzerinden tashih yapmanın ve öğrencileri düşünmeye sevk etmenin yerini, ekran ve dosya paylaşımı, beyaz tahta özellikleriyle doldurmaya çalışmanın yol açtığı sıkıntılar, tamirin yeni tamirlere dolayısıyla kendiliğinden gelişimlere açık doğası sebebiyle beklenmedik olumlu sonuçlar doğurmuştur.

Yürütücülerin kendilerine has strateji, değerlendirme sistemi, bilgi ve teknikleriyle eğitimdeki farklılıkları, tamir sonrası ortaya çıkan yeni yöntemle, yürütücünün proje gelişimine etkisinin minimuma indirildiği bir sistemle birleşmiştir. Bu sayede, stüdyolarının temelini oluşturması gereken tartışma ve sunum pedagojisi (Chen & You, 2003) tam anlamıyla işlerlik kazanmıştır. Yürütücü istese de, öğrenci projelerine eskisi kadar müdahale edememektedir. Öğrencinin yürütücünün sözlü ifadelerinden anladığı ve yorumladığı kadarını tasarımına yansıtması, yaratıcı üretimi tetikleyen bir uygulamadır.

Yaratıcı üretim gelişirken, öğrencilerin alışkın oldukları ifade araçlarının ortadan kalkması başka sıkıntıları doğurmuştur. Öğrencilerin bilgisayar ortamındaki maket olarak değerlendirilebilecek 3 boyutlu

modelleme programlarına hâkimiyet seviyelerindeki farklar, maketle elde edilebilecek rastlantısal tasarım kararlarını ortadan kaldırmış, maketle karar verme süreci, tasarımı ifade çabası olan katı modellere dönüşmüştür. Özellikle modelleme programlarını az seviyede bilen veya hiç bilmeyen öğrenciler için ekrandan 3. boyut algısı kurulamayan birçok projede, oransal dengesizlikleri çözmek, giriş-çıkış ilişkileri, arazi yerleşimi gibi temel kararları vermek sorunlu hâle gelmiştir. Uzun süre bu yetersizlikle savaşılan birçok öğrenci, normal şartlarda yapmayacakları bir hızda kendilerini geliştirmiş, ifadelerini destekleyecek ek araçlar bulmaya çalışmışlardır. Program bilgisi üst seviyelerde olan öğrenciler ise, maket yapmadıkları hâlde, soyut düşünme, ölçeği ve mekânı üç boyutlu hayal edebilme konularında zorlanmadıklarını belirtmişlerdir. Archicad, Autocad, Revit, Sketchup gibi programlardan en az birini orta düzeyde de olsa kullanan öğrenciler, Lumion, V-Ray, Blender gibi programları da öğrendiklerini ifade etmişlerdir. Temsillerin videolar, gifler gibi 2 boyutlu pafta düzleminde (Photoshop aracılığıyla) kullanılamayacak ifadelerle desteklenmesi yaratıcılığın köreldiğinin düşünüldüğü noktada kendi kendini tamir etmiştir.

Ayrıca, Chen & You'nun (2003) da değindiği, ders malzemesi içeriğinin, metinden grafiklere, çizimlere, ses, video ve çoğul ortama, hatta fiziki ve sanal üç boyutlu malzemelere kadar bilişim ve iletişim teknolojileriyle sürekli yenilenmesi gerekliliği anlayışıyla; stüdyolarda teknik bilgi aktarımı sırasında örnek incelemeler için kullanılan kitap, dergi, vb. basılı medyalar yerini, Pinterest, Instagram gibi yeni nesil görsel sosyal medya platformlarına bırakmıştır. Benzer biçimde, öğrenciler de, yürütücülerin anlatmak istedikleri konuya ilişkin görselleri internet ortamında hızla bularak gösteriyor olmalarının, çevrimiçi eğitimin en olumlu yanlarından biri olduğunu belirtmişlerdir. Zamansızlık ve mekânsızlık olgusundan beslenen bu durum, Z kuşağının özellikleri bağlamında olumlu bir tercih olmuştur (Şekil 4).

4. Tartışma

Eğitim sistemini değiştiren karantina sürecinin, mimari tasarım stüdyolarındaki etkilerinin deneyimler üzerinden incelendiği bu çalışmada, tasarım eğitiminin yaşadığı zorunlu kırılma ve tamir süreciyle gelecek eğitim senaryolarına altlık oluşturabilecek okumalar yapılmıştır. Mekân, zaman ve yöntem bağlamında, tamirin kolektif yapısıyla öğrenci ve yürütücü geribildirimleri üzerinden yapılan bu okuma, başlangıçta olumsuz görünen birçok olgunun, taşıdığı potansiyelleri ortaya çıkarması açısından önemlidir. Fizikselden sanal mekâna dönüşen stüdyo ortamının ortadan kaldırdığı "işle ve kişilerle temas etme" yeni iletişim ortamları arayışlarıyla kendiliğinden bir tamire uğramıştır.

Öğrenciler çoğunlukla, yürütücüler, arkadaşları ve tasarımlarıyla fiziksel iletişimin kalkmasının olumsuz, yeni iletişim araçlarını deneyimlemiş olmanın ise olumlu olduğunu ifade etmişlerdir. Maket ve eskiz gibi geleneksel eğitim bileşenleri yerine zorunlu olarak, yeterince hâkim olmadıkları modelleme programlarını kullanmak zorunda kalan öğrenciler, kısa sürede büyük bir hızla dijital ifade biçimlerini de geliştirmişlerdir. Bu çalışmaları esnek saatlerde gerçekleştiriyor olmak, çalışma saatlerinin zamansızlaşması nedeniyle öğrencilerden çok yürütücüleri etkilemiştir. Yine de, kısıtlı zamanlara sıkışmış proje görüşmelerinin esnek süreçlere evrilmesi, yürütücüyle öğrenci arasındaki ilişkiyi yeniden şekillendirmiş, mimarlığın doğasına daha uygun bir danışman-mimar adayı ilişkisini doğurmuştur. Böylelikle, uzun zamandır işlerliği sorgulanan yöntemler, yenilerine dönüşmek zorunda kalmış; bu sırada ortaya çıkan deneysel arayışlar özellikle öğrenciler için kısa sürede faydalı sonuçlar doğurmuştur. Tamire uğrayan mimari tasarım eğitimi, yeni tamirlere de sürekli açık olarak, artık başladığı noktadan çok farklı yapısal özelliklere sahiptir (Şekil 5).

Öğrencilerin tamamına yakını, zorunlu olmadığı sürece uzaktan eğitime devam etmek istemediklerini belirtmişlerse de, bu durum stüdyo ortamının herhangi bir hazırlık süreci olmaksızın internet ortamına taşınmasından kaynaklanan kırılma ve

bu kırılma sonucunda tasarım stüdyosu eğitiminde tamir etkinliğinin ilk kez gerçekleştiriliyor olması ile ilişkili görünmektedir.

Dolayısıyla, uzaktan eğitimin devam etmesinin gündemde olduğu şu günlerde, eğitimdeki tamir hareketinin devam ettirilerek, yeni nesil öğrenci odaklı bir modelle yöntem ve içerik planlaması yapılması önemlidir. Daha kapsamlı araştırmalarda bu çalışmadaki gözlem ve deneyimlere dayalı okumalar, veri analizleri eşliğinde; yürütücü-öğrenci-öğrenme eşleşmelerinin yapılması amacıyla kullanılabilir. Farklı eğitimciler tarafından uygulanan yöntemlerin benzer yönleri ile öğrenci-yürütücü deneyimlerinden elde edilen çıkarımlar, mimari tasarım stüdyoları için yeni bir eğitim modeli önerisinin temellerini oluşturabilecek niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Aydın, Cengiz Hakan. "Uzaktan Eğitimin Tasarımı ve Güncel Sorunlar". Uzaktan Eğitim Çalıştayı. Ankara: Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Yayınları, 49-66, 2019.
- Chen, Wenzhi ve You, Manlai. "A Framework for the Development of Online Design Learning Environment". 6th Asian Design Conference. Japonya, 2003.
- Broadfoot, O. ve Bennett, R. "Design Studios: Online? Comparing Traditional Face-to-face Design Studio Education with Modern Internet-based Design Studios". Apple University Consortium Academic and Developers Conference Proceedings. Sydney, 9-21, 2003.
- Graham, Stephen ve Thrift, Nigel. "Out of Order: Understanding Repair and Maintenance." Theory, Culture & Society, 24/3 (2007): 1-25.
- Grassi, Giorgi. "An Opinion On Architectural Education and the Conditions Our Profession has to Work in". A.C.S.A. Conference. Delft: Delft University Publications, 13-24, 1992.
- Jackson, Steven J. Rethinking Repair: Media Technologies: Essays on Communication, Materiality, and Society. Haz. T. Gillespie, P. Boczkowski ve K. A. Foot. Massachusetts: The MIT Press, 2007.
- Kaya, Zeki. Uzaktan Eğitim. Ankara: Pegem A Yayınları, 2002.
- Kvan, Thomas. "The Pedagogy of Virtual Design Studios." Automation in Construction, 10/3 (2001): 345-354.
- Kolarevic, Branko., Schmitt, G., Hirschberg, U., Kurmann, D. ve Johnsson, B. "Virtual Design Studio: Multiplying Time". Proceedings of ECAADE'98 Conference. Paris, 23-30, 1998.
- Mitchell, William J., ve McCullough, Malcolm. Digital Design Media. ABD: John Wiley & Sons, 1991.
- Mattern, Shannon. "Maintenance and Care.". Places Journal, November 2018. <https://placesjournal.org/article/maintenance-and-care/>
- Simonson, Michael, Smaldino, Sharon, Albright, Michael, ve Susan Zvacek, S. Teaching and Learning at a Distance: Foundations of Distance Education. NJ: Prentice Hall, 2000.
- URL-1. http://2tb.iksv.org/tema_metni.asp, Son güncelleme: 17 Haziran, 2020.
- URL-2. <https://www.epa.gov>, Son güncelleme: 6 Temmuz, 2020.
- URL-3. <https://www.andymadesign.com/repairingsociety>, Son güncelleme: 6 Temmuz, 2020.

II. Mahmud'dan II. Meşrutiyet'e Topkapı Sarayı Onarımları

Nilay Özlü

MAKALENİN ADI **II. Mahmud'dan II. Meşrutiyet'e Topkapı Sarayı Onarımları**
Topkapı Palace Renovations from Mahmud II to the Second Constitutional Era
 MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**
 MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 70-77**
 MAKALENİN YAZARI **Nilay Özlü; Dr.Öğr. Üyesi, Altınbaş Üniversitesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü – Barakat Doktora Sonrası Araştırmacı, Khalili Research Centre, Oxford Üniversitesi**
 MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**
 MAKALENİN KABUL TARİHİ **15.10.2020**
 YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **nilay.ozlu@gmail.com**
 ORCID **0000-0002-1366-5103**

ÖZET Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim merkezi olan Topkapı Sarayı, inşa edildiği tarihten günümüze, muhtelif tamirat ve tadilatlar geçirmiştir. Bu makale birincil kaynaklar ışığında Topkapı Sarayı'nın 19. ve erken 20. yüzyılda geçirmiş olduğu belli başlı onarımları inceleyerek, dönüşen tamir faaliyetlerini ve anlayışını tartışmayı hedeflemektedir. Geç Osmanlı dünyasında padişahların isteklerine, sosyopolitik bağlama ve dönemin mimari modasına uygun olarak gerçekleştirilen tamiratların, II. Meşrutiyet ile birlikte nasıl dönüştüğü ve bu dönemde koruma bilincinin ortaya çıkışı da tartışılacaktır. Bu dönüşüm Osmanlı modernleşmesine dair önemli anekdotlar ortaya koymaktadır.

ANAHTAR KELİMELER Topkapı Sarayı, mimari koruma, restorasyon, tamir, encümen, Anıtlar Kurulu, Geç Osmanlı Dönemi

SAĞ ÜSTTE Topkapı Sarayı'na 19. ve 20 yüzyılda eklenen tamir kitabeleri ve tuğralar; Harita: Eldem ve Akozan, 1982 (Şekil 1)
 Kırmızı: II. Mahmud'a ait tamir kitabeleri ve tuğralar
 Mavi: Abdülmecid döneminde yapılan tamirat ve yenilemeler
 Sarı: Abdülaziz döneminde yapılan tamirat ve yenilemeler
 Yeşil: II. Abdülhamid'e ait tuğralar ve Arma-i Osmaniler
 Açık Mavi: Mehmed V. Reşad döneminde yapılan tamirat ve yenilemeler

İstanbul'da Tarihi Yarımada'nın Sarayburnu mevkiine konumlanmış olan Topkapı Sarayı, kentin fethedilmesi akabinde sultan II. Mehmed tarafından 1460-1478 yılları arasında inşa ettirilmiştir. Bu imparatorluk kompleksi yaklaşık 400 yıl boyunca, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim merkezi ve hanedan yerleşkesi olarak hizmet vermiştir. Kamusalda özele doğru açılan ve birbirine anıtsal kapılar ile bağlanan ardışık avluları içerisinde atölyelerden depolara, mutfaklardan hazinelere, Divan'dan Arz Odası'na, içoğlanlarının eğitim alanlarından Harem'e farklı hiyerarşilere hizmet veren pek çok birim yer almaktadır (Eldem ve Akozan, 1989; Ayverdi, 1973; Necipoğlu, 1991; Sakaoğlu, 2002).

Gülru Necipoğlu (1991) Topkapı Sarayı'nın II. Mehmed Kanunnamesi'nin mekânsal bir ifadesi olduğunu ifade eder ve sarayın Osmanlı tören ve teşrifatinin şekillenmesinde ve yüzyıllar boyunca değişmeden kalabilmesindeki rolünü vurgular. 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar aktif bir şekilde padişah konutu ve yönetim merkezi olarak kullanılan Topkapı Sarayı, yüzyıllar içinde muhtelif değişikliklere uğramış, bünyesine yeni yapılar eklenmiş ve kimileri yıkılmıştır. Sarayın Fatih Sultan Mehmed tarafından kurgulanan mimari ve törensel şeması büyük oranda korunmuş olsa da imparatorluk kompleksi içinde yer alan daireler, köşkler ve kasırlar yüzyıllar içerisinde pek çok kez dönüşüme uğramıştır. Özellikle tahta yeni bir padişah geçtiğinde, Topkapı Sarayı baştan aşağı yenilenmiş, dönemin ihtiyaçlarına ve

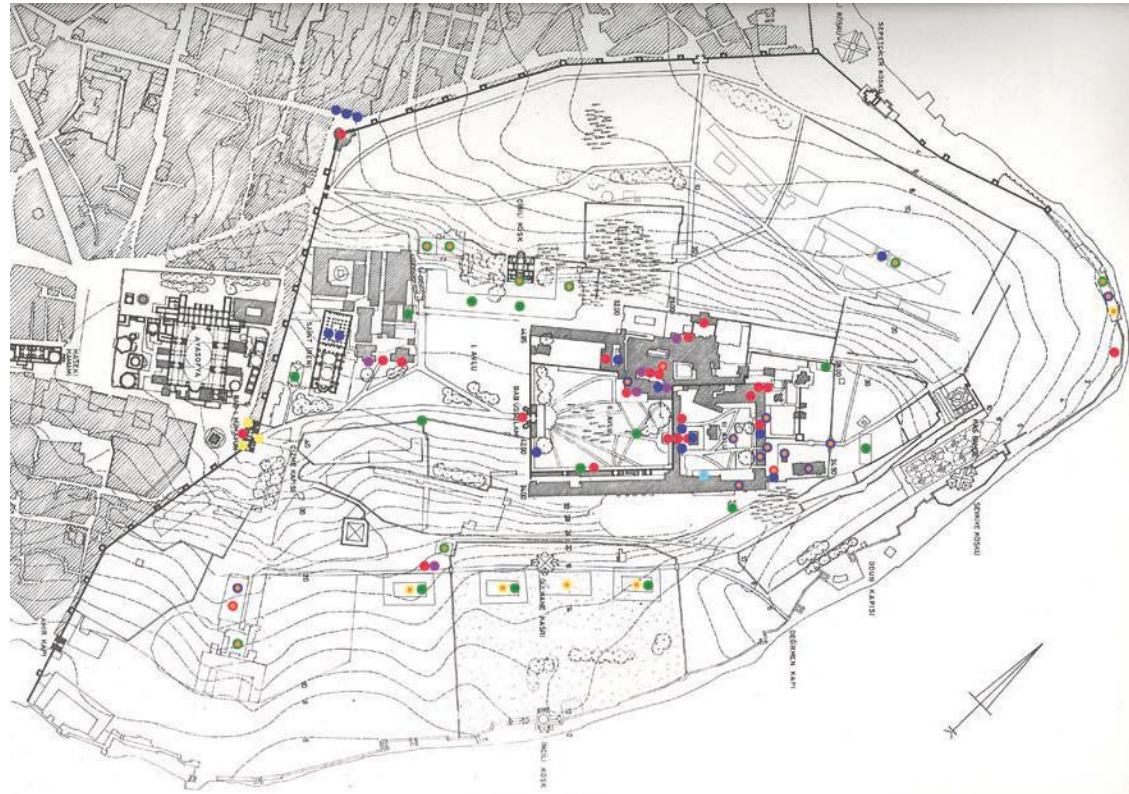
tahta çıkan padişahın arzusuna göre mekânları ve dekorasyonu yeniden şekillendirilmiştir. Ayrıca deprem, yangın gibi felaketlerin akabinde, iklim şartları ve kullanımdan dolayı ortaya çıkan bozulmaların ve yıpranmaların giderilmesi için de saray onarımlara tabii tutulmuştur (Öz, 1949).

Sarayda gerçekleştirilen yapısal dönüşümler ve önemli onarımlar kimi zaman kitabeler, kimi zaman ise padişah tuğraları ile sarayın duvarlarına işlenmiştir. Ayrıca, Osmanlı Devlet Arşivleri'nde ve Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde yer alan belgeler ve tamirat defterleri sarayda yapılan onarımlara dair detaylı bilgiler vermekte, bu faaliyetlerin kapsamını, maliyetini, kullanılan malzemeleri ve projede yer alan ustaların isimlerini zikretmektedir. Oldukça detaylı bilgiler içeren bu defterler, saray mekânlarına ve kullanım özelliklerine dair bilgiler içerdiği gibi dönemin inşa teknolojisine dair de önemli ipuçları barındırmaktadır. Sarayın inşa edildiği tarihten, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar sürekli tamiratlar geçiren Topkapı Sarayı'na dair Osmanlı arşivlerinde yüzlerce belge bulunmaktadır. Geç 19. yüzyılın popüler mecrası olan fotoğraf sayesinde, sarayın pek çok bölümü belgelenmiştir. Bu fotoğraflar yapılan tamirat ve onarımların yanı sıra dönemin mekânsal kullanım pratikleri hakkında da bilgi vermektedir. Bu makale sarayın 19. yüzyıldan erken 20. yüzyıla kadar geçirdiği onarımlara odaklanarak ve tamir kavramının Osmanlı modernleşmesi bağlamında uğradığı dönüşüme ışık tutmaktadır.

Topkapı Sarayı, 19. yüzyılda imparatorluk rezidansı işlevini aşamalı olarak kaybetmiş ve 1856 yılında Abdülmecid'in Dolmabahçe Sarayı'na taşınması ile Osmanlı yönetim merkezi olma fonksiyonunu nihai olarak yitirmiştir. Ancak bu dönemde Topkapı Sarayı'nın işlevi ve anlamı dönüşse dahi, törensel ve sembolik önemi korunmuş, geç-Osmanlı döneminde saray, Osmanlı hanedan üyeleri ve yabancı konuklar tarafından sıklıkla ziyaret edilmiş, Hırka-i Şerif ziyareti, muayede ve cülus gibi törenlere ev sahipliği yapmıştır. Bu dönemde Topkapı Sarayı'nda muhtelif onarım ve inşaa faaliyetleri devam etmiş, bu faaliyetler sarayın değişen anlamına ve önemine paralel olarak farklılaşarak Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar süregelmiştir. 1924 yılında resmi olarak müze statüsü kazanan Topkapı Sarayı, Cumhuriyet döneminde de pek çok restorasyon geçirmiş, eserlerin sergilenmesine olanak sağlayacak tamirat ve tadilatlarla sahne olmuşsa da bu makale sadece geç-Osmanlı dönemine odaklanacaktır (Öz, 1949; Coşkun, 2018).

II. Mahmud Yenilemeleri: Tuğra ve Kitabeler

19. yüzyıl başında olaylı bir şekilde tahta çıkan II. Mahmud (1808-1839), Osmanlı İmparatorluğu'nu idari, askeri ve sosyal olarak dönüştüren pek çok reforma imza atmış ve 31 yıl süren hükümdarlığı süresince özellikle İstanbul'da pek çok anıt inşa ettirmiş, muhtelif tamirat ve düzenlemeler ile başkentin çehresini adeta baştan başa dönüştürmüştür (Akyıldız, 2004; Yılmaz, 2010). II. Mahmud özellikle Yeniçeri Ocağı'nı ilga ettikten sonra başlatmış olduğu idari ve askeri reformları halkın gözünde meşrulaştırmak ve otoritesini perçinlemek üzere, görünürlüğünü arttıracak girişimlerde bulunmuş, portrelerini devlet dairelerine astırmak, çeşitli tören ve alaylarda boy göstermek, yurtiçi gezilere çıkmak ve resmi gazete bastırmak gibi çeşitli sembolik aktivitelere girişmiştir (Stephanov, 2018). Bu bağlamda sultanın görünürlüğünün bir ifadesi olarak önemli bir yer teşkil eden mimari, hem II. Mahmud'un reformlarının hem de imparatorluğun modernleşmesinin temsili olarak

araçsallaştırılmıştır (Kayra ve Üyepazarcı, 1992; Özgüven, 2009; Yılmaz, 2010). II. Mahmud'un inşaa seferberliğinden Topkapı Sarayı da payını düşeni almış, saray baştan başa yenilenmiştir.

II. Mahmud "Adli" lakabı ile belirginleşen ve morfolojik olarak da öncüllerinden ayrılan tuğrasını da bir sembolik varlığının bir temsili olarak etkili bir şekilde kullanmıştır. Tuğranın mimari eserlerde kullanımı sultanın sembolik varlığının kent mekânında tescili şeklinde tezahür etmiştir. II. Mahmud tuğrasını hem banisi olduğu yapılara hem de kendi döneminde onarım veya restorasyon gören eserlere koydurmuş, böylelikle simgesel görünürlüğünü ebedileştirmiştir. Bu görsel stratejinin en etkili ve yoğun şekilde kullanıldığı yerlerden biri ise Topkapı Sarayı'dır. Topkapı Sarayı'nda yapılan onarım ve yenilemelerde dönemin padişahının tuğra ve/veya kitabesinin yerleştirilmesi II. Mahmud'a özgü olmayıp, sarayın inşa edildiği dönemden beri süregelen bir gelenektir. Ancak, Topkapı Sarayı'nda yer alan tuğra ve kitabelerin sayılarına baktığımızda, II. Mahmud dönemi tamiratlarının kapsamına dair bir fikir edinebiliriz. Sur-i Sultani içerisinde II. Mahmud'un öncülü, III. Selim (1789-1807) dönemine ait

altı adet tuğra ve kitabeye karşın, II. Mahmud'a ait 24 adet tuğra ve kitabe sarayın önemli noktalarında yer almaktadır. II. Mahmud'dan tahtı devralan Abdülmecid (1839-1863) döneminden on bir, Abdülaziz (1861-1876) döneminden ise sadece üç adet tuğra ve kitabe Topkapı Sarayı'nda yer almaktadır. Bu rakamsal farklılık, dönemin tamirat defterlerinde de göze çarpmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde III. Selim dönemine ait 24 adet tamirat defteri yer almasına rağmen, II. Mahmud döneminde Topkapı Sarayı özelinde 66 adet tamirat defteri bulunmaktadır (Özlü, 2018).

II. Mahmud, Topkapı Sarayı'nın önemli noktalarına yerleştirilen tuğralar sayesinde, sembolik varlığını sarayın duvarlarına nakşetmiştir. Örneğin, Topkapı Sarayı'nın avlularını birbirine bağlayan üç törensel kapının -Bab-ı Hümayun, Bab-ı Selam ve Bab-ı Saadet'in- her birinde II. Mahmud'un tuğrası kemer kilit taşında yer almaktadır. Kutsal Emanetlerin saklandığı Has Oda'nın içerisine yerleştirilen ocak ve Mermer Sofa'ya eklenen çeşmede bulunan II. Mahmud'un tuğraları, bu dönemde yenilendiğinin ifadesidir. Enderun ve Harem'de gerçekleşen kapsamlı tamiratlarda da sultanın izlerini sürmek

mümkündür. Dönemin karakteristik dekoratif üslubuyla yenilenen Akağalar, Karağalar ve Zülüflü Baltacılar Koğuşlarında, ayrıca III. Osman Köşkü ve avlusunda II. Mahmud'un tuğraları yer almaktadır.

Benzer şekilde, yeniden inşa edilen Darphane Köşkü ve Alay Köşkü, Sarayburnu'na inşa edilen Topkapusu Sahil Sarayı ile yükseltilerek görünürlüğü arttırılan Adalet Kulesi, II. Mahmud dönemine ait tuğra ve kitabelerle bezenmiştir. Yeniden inşa edilen bu yapılar farklı morfolojileri, görünür konumları ve iddialı mimarileri ile sultanın varlığının ve gücünün birer temsili ve sembolik görünürlüğünün araçları olarak konumlanmaktadır. II. Mahmud, Topkapı Sarayı'nın mimarisinin yanı sıra kurumsal yapısını ve işleyişini de dönüştürmüş, askeri ve idari reformlarına paralel olarak Enderun teşkilatını yeniden

yapılandırmıştır. Dolayısıyla Sultan II. Mahmud, Topkapı Sarayı'nda yapmış olduğu yenilemeleri ideolojik bir aygıt olarak konumlandırmış, otoritesini ve reformlarını görünür kılmak ve meşrulaştırmanın bir aracı hâline getirmiştir.

Tanzimat Dönemi İnşa ve Onarımları: Tamirat Defterleri

1839 yılında tahta çıkan Abdülmecid döneminde yapısal reformlar devam etmiş ve Tanzimat Fermanı Topkapı Sarayı'nın Gülhane bahçelerinde ilan edilmiştir (İnalçık ve Seyitdanlıoğlu, 2006). Tanzimat reformları, imparatorluğun dönüşümünü de hızlandırmış, askeri, idari ve sosyopolitik alanlarda kurumsal modernleşmesinin önünü açmıştır. Abdülmecid, öncülü II. Mahmud gibi, Beşiktaş sahilinde kendisine gösterişli ve modern bir sahil sarayı inşa ettirir ve 1856 yılında Dolmabahçe Sarayı'na yapmış olduğu "göç-i hümayun", hanedanın bir daha dönememek üzere Topkapı Sarayı'ndan kopuşuna işaret eder (Ceride-i Havadis 791, 7 L 1272). Bu tarihten itibaren hiçbir Osmanlı padişahı Topkapı Sarayı'nda ikamet etmemiş olsa da bu kadim sarayın sembolik ve politik önemi devam etmiştir. Pek çok kaynakta iddia edildiği gibi, saray bakımsız ve perişan bir halde terk edilmemiş, bilakis 19. yüzyıl boyunca muhtelif tamirat ve onarımlara sahne olmuş, bünyesine yeni yapılar eklenmiştir.

1856 yılında Topkapı Sarayı'nın Enderun Avlusu'nda (Üçüncü Avlu)

çıkan yangın nedeniyle sarayda kapsamlı bir tamir ve inşa faaliyetine girilir. Ancak Abdülmecid, yapmış olduğu onarımları kitabe ve tuğralar ile işaretlemek yerine, kendine has mimari üslubu ile görünür kılmayı tercih etmiştir. Bu dönemde yapılan tamiratlarda, sadece yangında zarar gören yenilenen Arz Odası'nın giriş cephesinde ve Bab-üs Saade'nin iki yanında Abdülmecid'in adını zikreden tuğralara rastlamaktayız. Yapılan diğer tamiratların izini ise Osmanlı Devlet Arşivleri'nde yer alan tamirat defterlerinden sürebiliyoruz.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde TS.MA.d.4613 kodu ile tasnif edilmiş olan tamirat defteri farklı bölümlerden oluşmaktadır. 29 Ocak 1856 (h. 21 Ca 1272) tarihli birinci bölümde Enderun Avlusunda yapılmış olan onarımlar belgelenmiştir. Buna göre Has Oda ve Has Odalılar Koğuşu, Hazine-i Hümayun'un birinci koğuşu, Enderun Cami ve avludaki yürüyüş yolları yenilenmiştir. Aron Kalfa tarafından yürütülen çalışmanın yekûnu 34 yük 92.326 kuruş tutmuştur:

"Hazine-i Hümayun-ı Şahanenin birinci hanesi tamiriyle camlı dolapların masarifa[fa]ratı ve Hırka-i Şerif civar-ı aliyyesinde bazı mahal-i âlilerin tamiri ve Hırka-i Saadet hademelerinin müceddeden yapılmış olan koğuş masarifatıyla ittisalinde vaki' camii şerifin tamir ve termimi ve yollarının tesviyesi ve demir tulumba masraflarıyla sair iktiza eden masarifatın kaffesi taşçı Aron Kalfa

SOL ÜSTTE Bab-üs Saade üzerindeki Tuğralar, kitabe ve Besmele; Fotoğraf: N. Özlü, 2017 (Resim 1)

SOLDA II. Mahmud'un Adalet Kulesi, Getty Archives, 1865-70, 96r14a06-020 (Resim 2)

Divan ve Adalet Kulesi'nin yenilenmesini belgeleyen II. Mahmud tuğralı kitabe, Fotoğraf: N. Özlü, 2017 (Resim 3)

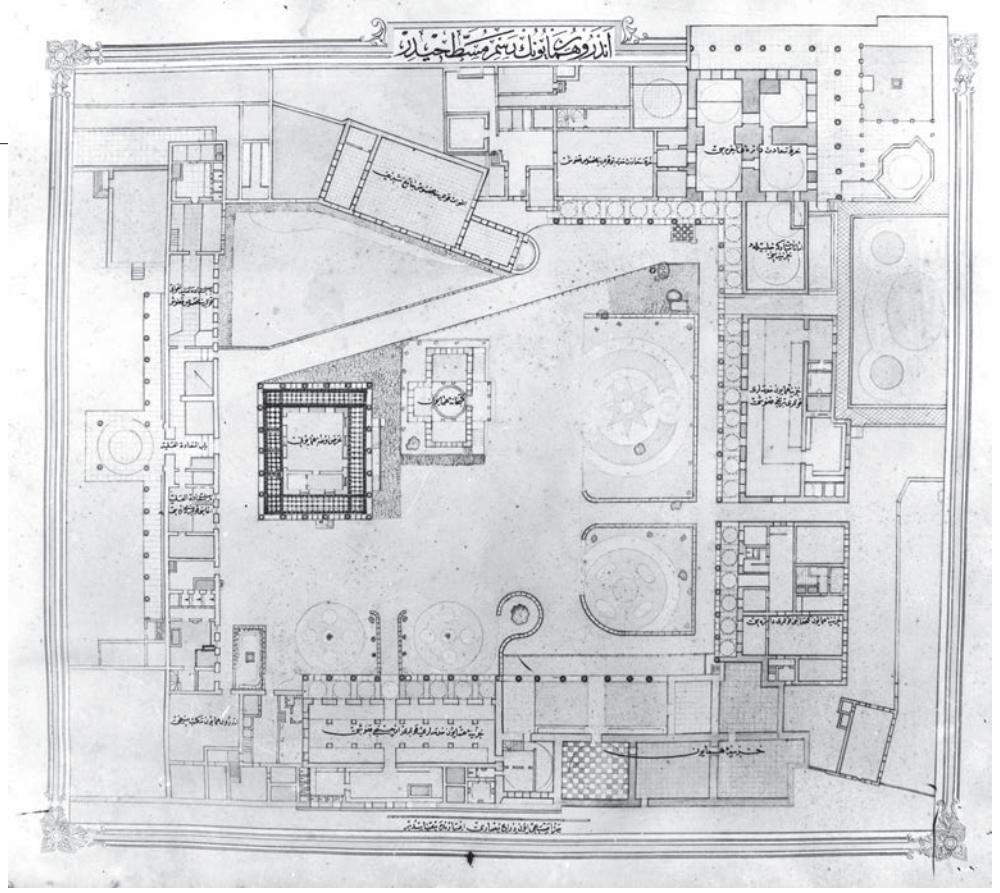
SAĞ ÜSTTE Abdülmecid dönemi onarımları sonrasında Enderun Avlusunu gösteren Abdurrahman Şeref Bey planı; Eldem ve Akozan, 1982 (Resim 4)

SAĞ ALTTA Abdülmecid dönemine ait Tamirat Defteri; BOA TS.MA.d.4613, 21 Ca 1272 / 12.8.1856 (Resim 5)

yediyle olarak 34 yük 92.326 kuruş eylemiş olduğu...”

Defterin 12 Ağustos 1856 (h. 10 Z 1272) tarihini taşıyan ikinci bölümünde ise Üçüncü Yeri olarak adlandırılan bölümde yapılan yenilemeler listelenmiştir. Arakil Kalfa eliyle yapılan tamiratlarda “Çadır Kasr-ı Hümayunu Şahane ve Sofa Camii Şerifi ve Sofalı Ocağının hedmiyle, sabıkda Kilerli Koğuş tabir olunan mahal yapılmış olan Ağa Dairesinin” yeniden düzenlendiği ifade edilmektedir. Tamamı 1.781.237 kuruş tutan tamiratın Topkapı Sarayı Hazine-i Hümayun Kethüdası Mehmed Bey tarafından kontrol edildiği defterde şu şekilde ifade edilmektedir: “Hazine-i Hümayun Kethüda-i Esbakı Mehmed Bey’in zaman-ı aliyelerinde Daire-i Hümayun-ı Şahanede icra buyurulan ebniye-i aliyelerinin tamir ve termimiyle ve bazı mahallerin müceddeden inşasına dair evrak-ı perakendedir.”

Ayrıca herhangi bir arşiv belgesinde henüz rastlanmamakla beraber, yıktırılan Çadır Köşkü yerine 1858 yılında Kasr-ı Cedid, yani günümüzdeki ismiyle Mecidiye Köşkü’nün yaptırılmış olduğu, yıktırılan Sofa Cami’nin ise aynı isimle yeniden inşa edildiği bilinmektedir. Ayrıca yine Abdülmecid tarafından Mecidiye Köşkü’nün etrafına, aynı mimari üslupta Esvap Köşkü ve Gülhane Bahçelerine geçişi sağlayan Üçüncü Yeri Kuleleri yaptırılmıştır (Eldem ve Akozan, 1982; Necipoğlu, 1991; Sakaoğlu, 2002). Böylece sarayın asma bahçelerinin ve padişah köşklerinin yer aldığı Dördüncü Avlu, 19. yüzyılın ikinci yarısında, son defa olarak, bir padişah köşkünün yapımına sahne olmuş ve sarayın bu bölümü, dönemin mimari üslubunu yansıtacak şekilde, yeniden düzenlenmiştir. Ampir ve Rokoko üslubunda inşa edilen Mecidiye Köşkü ile Dolmabahçe Sarayı’nın ortak mimari dili, Abdülmecid dönemi imparatorluk üslubunun da bir ifadesidir. Bu dönemde, II. Mahmud’un yaptırmış olduğu Adalet Kulesi üzerinde yer alan ahşap cihannüma da yıktırılmış ve yerine, bugün gördüğümüz, neoklasik üsluptaki kâgir kule inşa edilmiştir (Özlü, 2018). Dolayısıyla, Topkapı Sarayı’nı terk eden Abdülmecid, yaptırmış olduğu tamiratlar ile buradaki sembolik varlığını sarayın en görünür ve prestijli noktalarına kazımıştır

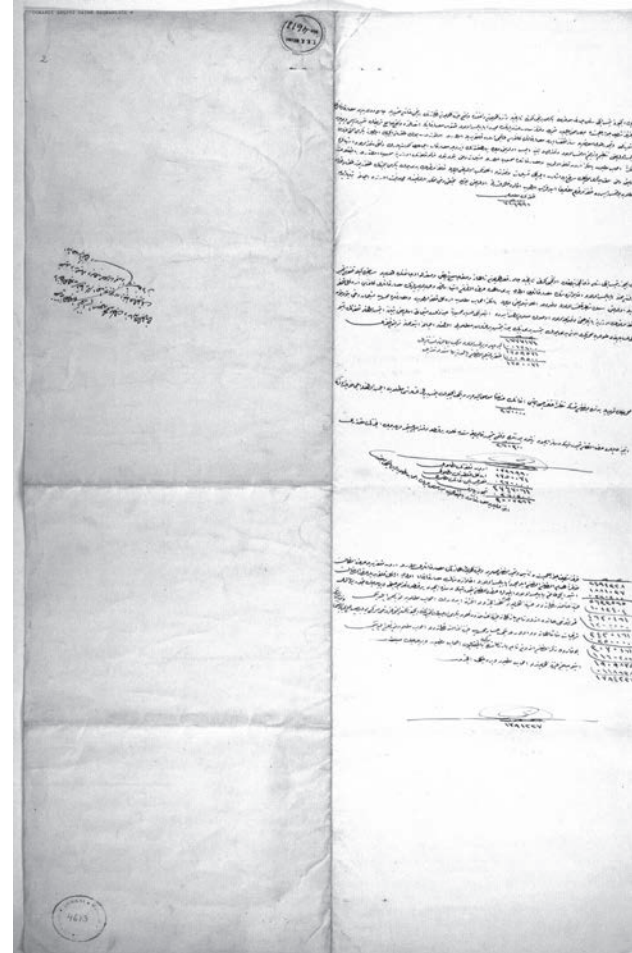
Geç 19. Yüzyıl Dönüşümleri: Arşiv Belgeleri ve Fotoğraflar

Abdülaziz’in saltanatı esnasında ise Topkapı Sarayı gerçek anlamda gözden düşmüş, üstüne üstlük çeşitli yangın ve felaketler sebebiyle sarayın muhtelif bölümleri zarar görmüştür. Özellikle 1863 Sarayburnu yangını sarayda geri dönülmez zararlar meydana getirmiş, II. Mahmud’un inşa ettirdiği Topkapusu Sahil Sarayı birkaç saat içinde kül olmuştur. Dönemin belgeleri yangının akabinde Abdülaziz’in herhangi bir tamirata girişmediğini, bilakis yangın mahallinde arama yaptırdığı ve çıkarılan değerli eşya ve mobilyanın satışından elde edilecek gelirin Yıldız Malta Köşkü ve Küçükçekmece Köşkü’nün dekorasyonunda kullanılacağı ifade edilmektedir (BOA TS.MA.d.394, Teşrinisani 1279 / 10.1863).

1865 tarihli bir arşiv belgesi ise yangından zarar gören alanın dört hafta içinde tesviye edilmesini ve etrafındaki kasr-ı hümayunların yıkılmasını emretmektedir (BOA HH.d.21718, 10 L 1281 / 8.3.1865). Ancak, asıl yıkım 1870 yılında, İstanbul’u Avrupa’ya bağlayan demiryolu hattının saray bahçelerinden geçmesiyle ortaya çıkmıştır (Engin, 1993). İtirazlara kulaklarını tıkayan Abdülaziz, Rumeli Şimendiferi’nin, Sarayburnu’ndan geçmesine izin vermiştir (Abdurrahman Şeref, 1910, 285). Bir modernleşme hamlesi olarak görülen tren yolu için Abdülaziz’in “Memleketime demiryolu yapılınsın da isterse sırtımdan geçsin” dediği rivayet edilmektedir (Koçu, 1960; Çelik,

1993). Böylece Sarayburnu sahilinde kalan son kasır ve köşkler de yıkılmış, sarayın mimari ve tarihsel bütünlüğü bozulmuştur.

Abdülaziz tarafından Topkapı Sarayı’na yapılan en kapsamlı müdahale, 1866 yılında çıkan yangından zarar gören Bab-ı Hümayun’un yenilenmesi olacaktır. Törenselsel kapının üzerinde yer alan anıtsal kasır tamir edilmeyip tamamen gözden çıkarılmış ve Fatih döneminden kalan bu yapı tasfiye edilmiştir. Fransız mimar Bourgeois tarafından tasarlanan

SOLDA Abdülmecid tarafından inşa ettirilen Kasr-ı Cedid, bugünkü adıyla Mecidiye Köşkü; TSM 55-35 (Resim 6)

SOL ALTTA Abdülaziz döneminde tamir edilen Bab-ı Hümayun; Albert-Kahn, Archives de la planète, 1922, A 36661 (Resim 7)

SAĞ ÜSTTE II. Abdülhamid tarafından inşa ettirilen Bağdat Köşkü Karakolu; II. Abdülhamid Albümleri, Library of Congress, 3b29236u (Resim 8)

Bagdat Kasrı Karakolu cephesinde yer alan ve yapının yıkılmasından sonra Topkapı Sarayı Müzesi'nde sergilenen Arma-i Osmani, Fotoğraf: N. Özlü, 2017 (Resim 9)

SAĞ ALTTA II. Abdülhamid Albümlerinde yer alan Sofa Köşkü ve Bağdat Kasrı; İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kitaplığı, Abdülhamid II Albümleri, 90818-0014 (Resim 10)

yeni portal ise dönemin estetik ve mimari anlayışını yansıtmaktadır. Beyazıt Meydanı'nda yer alan Harbiye Nezareti'nin giriş portalini de tasarlayan Bourgeois, Bab-ı Hümayun'un her iki yanına yerleştirdiği oryantalist üslupta mermer çeşmeler ile kapıya, Abdülaziz döneminin mimari dilini yansıtan anıtsal bir görünüş kazandırmış, Abdülaziz'in tuğrasını ise çeşmelerin üzerine ve kapının iç yüzüne işlemiştir (Ersoy, 2015; Eldem, 2018).

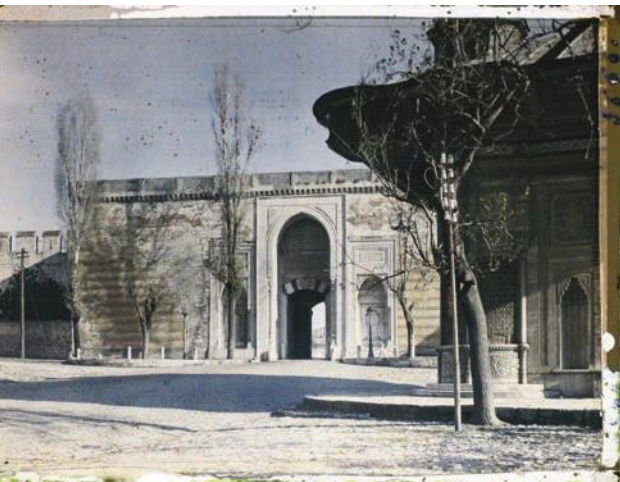
Arşiv belgeleri Abdülaziz döneminde sarayın yıpranan kısımlarında, özellikle Enderun ve Harem bölümlerinde, basit onarımların yapıldığını doğrulamaktadır. 1864 yılına ait bir defter, padişahın Hırka-i Saadet ziyareti esnasında kullandığı Kasr-ı Hümayun'un tamirini (BOA HH.d.11937, h. 1281 / 1864), aynı seneye ait bir başka defter ise yabancı turistler tarafından ziyaret edilen Hazine-i Hümayun'un birinci dairesinin yenilendiğini zikretmektedir (BOA TS.MA.d.7827, M-S-L 1281 / 6-7-8 1864). On hafta süren kapsamlı tamiratlar

Ebniye Memurları Mehmed İdris ve Nerses Kalfa tarafından yürütülmüştür. Bu belgeler ışığında, Abdülaziz döneminde sarayın ziyaret edilen, Hazine ve Has Oda gibi mekânlarının önem kazandığını ve dönüşen kullanım amaçları doğrultusunda tamir edildiğini anlayabiliyoruz.

Benzer şekilde, Topkapı Sarayı II. Abdülhamid'in (1876-1909) 33 yıl süren saltanatı boyunca pek çok kez tamir edilmiş, muhtelif noktalarına yeni yapılar eklenmiştir. Bu dönemde doğal koşulların ve deprem ve yangın gibi felaketlerin yarattığı yıpranmaların tadil edilmesine gayret edilmiştir. Osmanlı arşiv belgelerinde ve düzenli olarak tutulan tamir defterlerinde zikredildiği üzere, sarayın iklim koşulları nedeniyle yıpranan bölümleri ve özellikle 1894 depremi akabinde zarar gören kısımları onarımlara tabii tutulmuştur (HH.d.27808, 1894; HH.d.29844, 1894). Bu dönemde özellikle eski hükümdarların eşlerinin yaşadığı Harem yapıları, içoğlanlarının ikamet ettiği Enderun koğuşları ve saray mutfakları elden geçirilmiştir. Bunların yanı sıra padişahın yılda bir kez büyük bir tören eşliğinde ziyaret ettiği Hırka-i Saadet Dairesi ve yabancı turistlerin ziyaret rotasında yer alan saray kapıları, Divan, Arz Odası, Hazine-i Hümayun, Bağdat Kasrı ve Mecidiye Köşkü de düzenli olarak onarılan mekânlar arasındadır. Ancak bu onarımlar yapısal veya dekoratif bir değişiklik önermemektedir. II. Abdülhamid saraydaki varlığını, muhtelif noktalarda inşa ettirdiği müze, karakol, cephane deposu, hastane, tıp okulu gibi askeri ve idari yapılar gibi modern kurumların

inşası üzerinden ifade etmiştir. Bu dönemde Topkapı Sarayı sınırları dâhilinde, özellikle görünür noktalara konumlanmış toplam on tane karakol olduğu bilinmektedir (Özlü, 2019). Sarayın kadim kısımlarındaki onarımlara dair herhangi bir kitabeye rastlanmamış olsa da bu dönemde inşa edilen yeni yapıların bir kısmında, II. Abdülhamid döneminin alamet-i farikası kabul edilen Arma-i Osmaniler yer almaktadır (Eldem, 2004).

Bu dönemde Topkapı Sarayı tamiratları, sarayın popüler bir ziyaret alanı olması odağında şekillenmiştir. Ayrıca II. Abdülhamid sarayı, otoriter gücünün ve modernleşen merkezi devletin ifadesi olan yapılarla donatarak, saray ile devlet mekanizması arasındaki ilişkinin de sürekliliğine dem vurmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında, Topkapı Sarayı, içinde yaşanan ve günün ihtiyaçlarına göre sürekli olarak tamir ve dekore edilen bir hanedan yerleşkesi olmaktan giderek uzaklaşmakta ve Osmanlı geçmişinin mekânsal bir ifadesi olarak konumlanmaktadır. Bu bağlamda, saray sınırları içerisinde arkeoloji müzesi olarak işlev gören Müze-i Hümayun binasının inşası ve -her ne kadar ziyarete kapalı olsa da- Aya İrini'nin Esliha Müzesi adıyla yeniden düzenlenmesi, Topkapı Sarayı'nın imparatorluk mirasının korunması ve sergilenmesinde giderek artan önemine işaret etmektedir (Öngören, 2012; Ar, 2013; Özlü, 2018). Topkapı Sarayı'nın, özellikle ziyarete açık olan bölümlerinin, II. Abdülhamid albümlerinde yer almak üzere detaylı biçimde fotoğraflanması da sarayın kullanılan ve yaşanan bir

mekân olmaktan ziyade, ziyarete, sergilenmeye ve korunmaya değer bir eski eser olarak konumlandığını da ifade etmektedir. 1880-1893 arasına tarihlenen fotoğraflar, hem saray mekânlarının kullanımı hem de onarımları hakkında değerli ipuçları barındırmaktadır. Bu albümlerde yer alan Osmanlıca ve Fransızca yazılar ise saray mekânlarının o dönemdeki isimlerine ve kullanımına dair ipuçları taşımaktadır.

II. Meşrutiyet Dönemi: Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni Raporu

1908 yılında Jön Türk müdahalesi ile II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi, 1909 yılında ise II. Abdülhamid'in tahtan indirilerek, yerine V. Mehmed Reşad'ın (1909-1918) geçirilmesi, Osmanlı tarihinde bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu bağlamda, güç dengesi padişahın tekelinden İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne kaymış, padişahın mülkleri ve serveti hükümetin kontrolü altına alınmıştır (Mardin, 2000; Hanioğlu, 1995). Bu dönemde, yeni padişahın tahta çıkması akabinde, adet olduğu üzere, sarayların yenilenmesine girilmiştir. Ancak, II. Meşrutiyet döneminde, önceki devirlerden farklı bir onarım anlayışının ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir.

Padişahın yetkilerini sınırlayan ve yeni bir yönetim anlayışı oturtmak isteyen İttihat ve Terakki hükümeti, Topkapı Sarayı'nın geleneksel işleyişini ve kurumsal mekanizmalarını dönüştürmüştür. Bu bağlamda, saray onarımlarının, hükümet tarafından görevlendirilen bir komisyon eliyle yürütülmesine karar verilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanından bir buçuk ay sonra, Haziran 1909'da, "Maarif Muhasebecisi Rifat Bey Efendi'nin taht-ı riyasetlerinde Mimar Vedad Bey ve Esaduryan ve Mühendis Ahmed Efendilerle vergi mümeyyizliğinden mütekaidd Neşet Bey'den mürekkep bir komisyon" yönetiminde Topkapı Sarayı Harem ve Enderun dairelerinin tamir ve tanzimine başlanmıştır. 1911 yılında onarımların kapsamı genişletilmiş ve komisyon tarafından ek bütçe talep edilerek, onarımlar 1915 yılına kadar uzatılmıştır (BOA BEO.3936.295150, 16 Ağustos 1327 / 29.08.1911). Bu kapsamlı tamiratlar esnasında, sarayın

Mecidiye Köşkü, Kara Mustafa Paşa Köşkü, Bağdat ve Revan Köşkleri, Mermer Sofa, Hazine-i Hümayun, Hazine-i Hümayun Kethüdası Dairesi, Seferli Odası, Saray hastanesi ve eczanesi, Akağalar dairesi, Arz Odası, Adalet Kulesi, Divan, Zülüflü Baltacılar Koğuşu, Mutfaklar, Orta Kapı ve Harem'in sultan köşkleri ve Valide Sultan daireleri elden geçirilmiştir. Hatta, bu onarımlar esnasında çeşitli yolsuzluk iddiaları gündeme getirilmiş, inşaatlardan sorumlu Saray-ı Hümayunlar Tamirat Müdürü Hüsnü Bey ve Sermimar Vedad Bey hakkında soruşturma açılmıştır (Batur, 2003). Vedad Bey 1913 tarihinde yapmış olduğu detaylı savunmasında tamirat esnasında ortaya çıkan aksaklıklardan Maliye Nezareti Emlak-ı Emiriye İdaresini sorumlu tutmuş ve tamir usullerinin süreç içerisinde defalarca değiştirilmiş olduğunu ifade etmiştir (BOA MB.1062.97, 23 Kanunievvel 1328 / 5.1.1913) (Gümüş, 2018).

Vedad Bey'in Sermimarlık görevi 1914 yılında sona ermiş, lakin Topkapı Sarayı onarımları 1915 yılına kadar Sermimar Ekrem yürütücülüğünde devam etmiştir. Özellikle 1914 yılında Hazine-i Hümayun daireleri kapsamlı bir tadilatı geçirmiş, bir takım muhdes ekler kaldırılmış, mukarnas profiller ve bezemeler ile Hazine Dairesi daha "yerel" ve "İslami" bir karaktere büründürülmüştür. Ayrıca Hazine Sofa'sının önceki dönemlerde kapatılmış olan kemerleri açılarak sergilenen hazine eşyasının güvenliğini sağlamak için yerlerine demir kafesler monte edilmiştir. Yine aynı dönemde Dış Hazine de kapsamlı bir onarımdan

geçirilmiş, yapının zemin katında pencereler açılmış ve Harem'in Kuşhane kapısının önündeki niteliksiz yapılar kaldırılarak yerine iki katlı ve balkonlu yeni bir yapı inşa edilmiştir (Özlü, 2019).

Ancak, sarayın tamiratı akabinde kurulan Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni, Topkapı Sarayı'nda yapılmış olan onarımları tasvip etmez. Encümen tarafından 1917 yılının Ekim ayında yayımlanan "Topkapı Sarayı Hümayununun Ta'mirâtı Münasebetiyle Encümenin Hükümet-i Seniyyenin Nazar-ı Dikkatine Arz İttiği Rapor"da Topkapı Sarayı'nda gerçekleşen mimari müdahaleler şiddetle eleştirilerek, yapılmış olan hatalar maddeler hâlinde sıralamıştır. Raporun "Mukaddime", yani giriş kısmında sarayın Osmanlı tarihindeki yeri ve önemi vurgulanmış ve millete ait eski eserlerin "kıymetlerine layık bir ihtimam ile" saklanması ve korunmasının bir medeniyet borcu olduğu belirtilmiş, Topkapı Sarayı'nın eski eser, asar-ı nefise ve abidat-ı

SOLDA II. Meşrutiyet onarımları esnasında
Dış Hazine duvarlarına açılan pencereler,
TSMA (Resim 11)

milliye olarak konumlanması gerektiğinin altı çizilmiştir. Repora göre “her millet asar-ı nefise ve abidat-ı milliyesinin ender-i asidan masuniyetini temin için elden geldiği kadar tedabir-i mana’ ithaz” ederek bu eserlerden bir medeniyet dersi çıkarmalıdır.

On iki sayfalık raporda Topkapı Sarayı tamiratlarında yapılmış olan hatalar 26 madde hâlinde sıralanmış ve sert bir şekilde eleştirilmiştir. En çok tekrarlanan şikâyet, tamir adı altında sarayın özgün dokusuna ve malzemelerine zarar verilmesi, çinilerin, geleneksel malzemelerin ve bir takım dekoratif öğelerin orijinal yerlerinden kaldırılması olmuştur. Özellikle muhtelif dekoratif ve tarihi öğelerin kaldırılması, özgün malzeme ve tezyinatın bozulması, sıva ile kapatılması, çinilerin boya ile taklit edilmesi veya bazı yerlerin “Kütahya’da yeniden yaptırılan adi ve kaba çinilerle hiçbir esasa uymayan tezyinat” ile kaplanması da raporda konu edilen şikâyetler arasındadır. Harem’in Kuşhane Kapısı’nın önüne inşa edilen iki katlı yapı ve Dış Hazine’ye açılan pencereler de, sarayın orijinal fonksiyonu ve mimarisine aykırı bulunarak eleştirilmiştir.

Raporda eski eserlerin rolüne değinilerek, Topkapı Sarayı’nın Osmanlı hanedanının bütün ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir ikametgâh olarak kurulmuş olduğu ancak zaman içerisinde yapının bu fonksiyonundan uzaklaşarak “Osmanlılığın isar-ı kadimedeki tecelliyatının nadir bir timsali (...) ve yegane bir numune[si] olarak kalmış olduğu” ifade edilmiştir. Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümen Daimisi’ne göre, son yapılan tamiratlarda, Topkapı Sarayı’nın değişen rolüne, tarihsel değerine ve korunmasına yeterince itina gösterilmemiş olup, bilakis koruması gereken birtakım değerler kaybedilmiştir:

[Sarayın] tek bir çivisine varıncaya kadar muhafazası lazım gelir iken, bahs olunan tamirat süresinde bu cihetler asla nazar-ı dikkate alınmayıp ikametgâh olacak imiş gibi her yerde zaman-ı

hazrın ihtiyacına göre bir eser tanzim göstermek suretiyle hareket edildiği görülmüştür. Bunun neticesi olarak tamir diye yapılan her şey tagyir ve tahribe sebep olmuş ve asırların ihzar eylediği atıkayata aid güzellikler bir takım tecdidat ile imha olunmuştur.

Osmanlı son döneminde, koruma bilincinin ortaya çıktığını, var olan dokunun korunması ve hatta muhdes değişikliklerin kaldırılarak özgün olana ulaşma gibi bir çabanın ortaya çıktığı görülmektedir. Saray artık içerisinde hanedan ailesinin yaşadığı ve günün ihtiyaçlarına göre tanzim ve tamir edilen bir yerleşke olmaktan çıkarak, Osmanlı geçmişinin ve şanlı tarihinin maddesel ve mekânsal bir temsili olarak konumlanmıştır. Dolayısıyla II. Meşrutiyet döneminde, onarımlara bakış önceki dönemlerden farklılaşır, muhafaza etme ve hatta özüne döndürme amacını tartışarak restorasyon kuramı ile ilişkilendirir.

Eski eserlerin korunmasına dair bilinç Osmanlı dünyasında 19. yüzyılın ikinci yarısında resmiyet kazanır ve antik eserlerin korunması ve yurtdışına kaçırılmasına engel olunması amacıyla düzenlenen “Asar-ı Atika Nizamnamesi” 1869 yılında yürürlüğe girer (Shaw, 2003; Bahrani, Çelik ve Eldem, 2011). 1874 ve 1884 yıllarında revize edilen eski eserler kanunu, nihai halini 1906 yılında almıştır. Eski eserlere karşı artan ilginin bir sonucu olarak 1846 yılında Aya İrini’de derlenen antik eser ve silah koleksiyonu, yüzyıl sonuna gelindiğinde -yine Topkapı Sarayı içerisinde yer alan- dünyaca ünlü bir arkeoloji müzesine evrilmiştir (Ar, 2013; Öngören, 2012; Özlü, 2018). Osmanlı dünyasında kadim objelerin korunmasına paralel olarak gelişen duyarlılık, II. Meşrutiyet dönemine mimari eserleri de kapsamaya başlamış, tarihi yapılar eski eser kapsamına alınmıştır. Bu bağlamda, 1912 yılında yürürlüğe giren “Muhafaza-i Abidat Hakkında Nizamname” ve 1917 yılında kurulan Muhafaza-i Asar-ı Atika

Encümeni Daimisi, mimari eserlerin korunmasında etkin rol oynayacak ve hatta hangi eserin yıkılıp hangisinin korunacağı kararını veren nihai organa dönüşecektir (Açıkgöz, 2014).

Sonuç

Bu makalede ele alınan dönemde, yani erken 19. yüzyıldan erken 20. yüzyıla kadar olan süre içerisinde, Topkapı Sarayı’nda pek çok onarım, tamir ve tadilat yapılmış, imparatorluk kompleksine yeni yapılar eklenmiştir. Bu araştırmanın amacı, bu onarım ve yenilemelerin envanterini sunmak değil, tamir adı altında yapılan muhtelif faaliyetlerin geçirmiş olduğu dönüşümü belgelemektir. Bu bağlamda, sarayda farklı dönemlerde farklı tamirat anlayışlarının egemen olduğunu görmekteyiz. Topkapı Sarayı’nda gerçekleşen tamir ve onarımların dönüşümü bizlere Osmanlı modernleşmesinde dair önemli ipuçları sunmaktadır. Modernite doğası gereği hem faili hem de mefulü etkilemekte; hem yönetenlerin hem de yönetilenlerin algı ve pratiklerini dönüştürmektedir. Dolayısıyla, Osmanlı yönetici elitin üzerinde doğrudan söz sahibi olduğu Topkapı Sarayı’nın mekânsal ve sembolik dönüşümünün bu bağlamda bir okuması, bize Osmanlı modernleşmesini tersten okuma imkânı vermektedir. Bir başka deyişle Topkapı Sarayı’nda gerçekleştirilen tamir faaliyetleri ve mekânsal düzenlemeler, sadece değişen estetik kaygıların ve yenilenen fonksiyonların bir sonucu değil, dönemin sosyopolitik kavrayışının bir yansımasıdır.

II. Mahmud döneminin radikal refomları ve padişahın değişen görsel ideolojisinin yansımalarını Topkapı Sarayı’nın dönüşen çehresinde ve yeniden kurgulanan kurumsal yapısında görmek mümkündür. Osmanlı modernleşmesini batılı kurumların imparatorluğa entegrasyonu üzerinden kurgulayan II. Mahmud, sadece başkent İstanbul’u değil Topkapı Sarayı’nın

da çehresini değiştirmiş, mimari ve dekorasyonda neoklasik üslubu adeta saltanatının ve “batılılaşma” ideolojisinin sembolü hâline getirmiştir. Her ne kadar zaman içerisinde Topkapı Sarayı’ndan uzaklaşmışsa da, II. Mahmud ölümüne kadar sarayı ikametgâh ve yönetim merkezi olarak kullanmaya devam etmiş, saray onarımları da içerisinde yaşanan bir iktidar merkezinin gereklerine uygun şekilde gerçekleşmiştir. İktidarını görünürlük üzerinden pekiştiren reformist padişah tuğrasını da bu anlamda bilinçli bir şekilde kullanmış, kapsamlı tamir faaliyetlerinin ve simgesel varlığının bir işareti olarak tanımlamıştır.

Tanzimat döneminde mimaride batılı formların kullanımı yaygınlık kazanmış, yapılar neoklasik, barok ve rokoko detaylar ile bezenmiştir. Ampir üslubun en iddialı örneklerinden olan Dolmabahçe Sarayı Abdülmecid döneminde tamamlanmış, nihayetinde hanedan konutu vasfını kaybeden Topkapı Sarayı’nda ise benzer tarzda yeni bir köşk inşa edilmiştir. Mecidiye Köşkü ile Dolmabahçe Sarayı arasındaki görsel ve mimari dil birliği, padişahın Topkapı Sarayı’ndaki temsili varlığının ve Kırım Savaşı nedeniyle artan Avrupa etkisinin de bir ifadesi olarak okunabilir. Kurumsal yapısı II. Mahmud döneminde dönüşen Enderun teşkilatı ise, bu dönemde mekânsal olarak yenilenmiş, özellikle 1856 yangını akabinde yapılan onarımlar ile Enderun Avlusu, Üçüncü Yeri ve Adalet Kulesi yeni bir çehreye kavuşmuştur. Dolayısıyla bu dönemde Topkapı Sarayı onarımları, saraydan kopan padişahın geleneksel ile modern olan arasında bir köprü kurma ve sembolik varlığını kadim sarayda ifade etme çabası olarak ele alınabilir.

Geç 19. yüzyıla gelindiğinde ise Tanzimat’ın batı endeksli modernleşme anlayışına karşı ortaya çıkan eleştirel tutum, kendini mimarlık alanında da göstermiş, imparatorluk kimliği ve kültürel temsiline dair bir arayış ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda Topkapı Sarayı, yönetim merkezi veya hanedan yerleşkesi olarak değil, ihtisamlı Osmanlı geçmişinin ve sürekliliğinin bir temsili olarak konumlandırılmıştır. İdari ve askeri fonksiyonlarından sıyrılan sarayın iç avluları ziyaret ve tören alanına dönüşürken, dış bahçelerinde ise tren yolu, müze, hastane, askeri okul, depo, karakol gibi modern

kurumlar inşa edilmiştir. Bu dönemde yapılan tamiratları, Osmanlı kimliğinin keşfedilmesi ve tarihselliğinin yeniden üretilmesi çerçevesinden okumak anlamlı görünmektedir. Sarayın yabancı ziyaretçilere gezdirilen bölümleri ve köşkleri sürekli olarak tamiratlara sahne olmuş, özellikle II. Abdülhamid döneminde senelik Hırka-i Şerif ziyaretlerine büyük önem atfedilmiş, padişahın Topkapı Sarayı’nı ziyareti öncesinde kapsamlı tamir ve bakım gerçekleştirilmiştir.

Sarayın, Osmanlı sanat ve mimarisinin nadide bir örneği olduğu ve milli bir değer olarak özgün hâliyle muhafaza edilmesi gerektiği fikri ise 20. yüzyıl itibarıyla kabul görmüş ve II. Meşrutiyet ile resmiyet kazanmıştır. Sarayı yenilemek veya yıpranan kısımlarını onarmaktan ziyade, bu tarihi abidenin muhafazası hedeflenmiş, bilimsel restorasyona yönelik adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, muhdes eklerin kaldırılması, tarihi niteliği olan detayların muhafazası veya çağdaş eklerden kaçınılması arzu edilmişse de yapılan tamiratlar bu beklentileri karşılamaktan uzak kalmıştır. Muhafaza-i Asar-ı Atika Encümeni’nin raporu, bu minvalde, modern koruma olgusunun geç Osmanlı döneminde nasıl tezahür ettiğinin de bir ifadesidir. Teori ile pratik arasında süregelen bu karşıtlık, günümüzde de restorasyon alanında aşılması güç bir tartışma zemini oluşturmaktadır.

• Bu makale Oxford Üniversitesi’nde doktora sonrası çalışmalarım sürecinde ortaya çıkmıştır, Barakat Trust’a bu araştırmayı mümkün kıldığı için teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Suna Çağaptay’a beni bu konuda cesaretlendirdiği için, Umut Soysal’a ve Ayşenur Yıldıztaş’a ise Osmanlıca kaynakların transkripsiyonu konusundaki yardımları için minnettarım.

KAYNAKLAR

- Abdurrahman Şeref. (1910). Topkapı Sarayı Hümayunu. Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, 5 (1 Kanunievvel 1326).
- Abdurrahman Şeref ve Balci, R. (2009). Sarayın Sırları, İstanbul: Elit.
- Açıkgöz, Ü. F. (2014). “On the Uses and Meanings of Architectural Preservation in Early Republican Istanbul (1923-1950)”. Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association 1, no. 1-2: 167-85.
- Akylidiz, Ali. Osmanlı bürokrasisi ve modernleşme. Çağaloğlu, İstanbul: İletişim, 2004.
- Ar, B. “Osmanlı Döneminde Aya İrini ve Yakın Çevresi”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Tarihi Anabilim Dalı, 2013.
- Ayık, M. S. (2012). Topkapı Sarayı I. II. III. Avlu ve binalarında bulunan kitabelerin bir coğrafi bilgi sistemine işlenmesi, harita üzerinde gösterimi ve internet ortamında paylaşımı. İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü.
- Ayverdi, E. H. (1973). Osmanlı Mi’marisinde Fâtih Devri,

- 855-886 (1451-1481): III. İstanbul: Baha Matbaası.
- Bahrani, Z., Zeynep Ç., ve Eldem, E. (2011). Scramble for the Past : A Story of Archaeology in the Ottoman Empire, 1753-1914. İstanbul: SALT.
- Batur, Afife, ed. (2003) M. Vedat Tek Kimliğinin İzinde Bir Mimar. Sanat: 88. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Coşkun, B. S. (2018). “Scraping the layers: Tahsin Öz and his stylistic restorations in Topkapı Palace Museum” A/Z : İTÜ Journal of Faculty of Architecture, 15, 3, 1-12.
- Çelik, Z. (1993). The remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman city in the nineteenth century. Berkeley: University of California Press.
- Gümüş, M.D. (2018). “II. Meşrutiyet’te Saray İçin Çalışmak: Vedat (Tek) Bey’in Sermimarlık Dönemi”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi
- İnalçık, H. ve Seyitdanlioğlu, M. (2006). Tanzimat: değişim sürecinde Osmanlı İmparatorluğu. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Eldem, S. H. ve Akozan, F. (1982). Topkapı Sarayı: Bir mimari araştırma. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü.
- Eldem, E. (2004). İftihar ve İmtiyaz : Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi. İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Eldem, E. (2018). “Ottomans at the Alhambra, 1844-1914: An Investigation into the Perception of Al-Andalus by Ottoman Subjects in Times of Modernity”, Turcica 49, 239-359.
- Ersoy, A. (2015). Architecture and the Late Ottoman Historical Imaginary: Reconfiguring the Architectural Past in a Modernizing Empire.
- Hanioglu, M. S. (1995). The Young Turks in opposition. New York: Oxford University Press.
- Kayra, C. ve Üyepazarcı, E. (1992). İkinci Mahmut’un İstanbul’u : Bostancıbaşı sicilleri. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı.
- Koçu, R. E. (1960). Topkapı Sarayı : İçinde geçen vak’alar, eski saray hayatı ve teşkilâtı ile beraber adım adım, köşe köşe. İstanbul: İstanbul Ansiklopeisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi.
- Mardin, Ş. (2000). The Genesis of Young Ottoman Thought : A Study in the Modernization of Turkish Political Ideas. Syracuse, N.Y.: Syracuse University Press.
- Necipoğlu, G. (1991). Architecture, ceremonial, and power : the Topkapı Palace in the fifteenth and sixteenth centuries. New York, N.Y.; Cambridge, MA: Architectural History Foundation; MIT Press.
- Öngören, P. (2012). “Displaying Cultural Heritage, Defining Collective Identity: Museums from the Late Ottoman Empire to The Early Turkish Republic” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- Özgüven, Y. (2009). “II. Mahmud Dönemi İstanbul’unda Kentsel-Fiziksel Kavrayışın Değişimi.” Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Öz, T. (1949). “Topkapı Sarayı Müzesi Onarımları”. Güzel Sanatlar Dergisi 6: 6-74.
- Özlü, N. (2018). “From Imperial Palace to Museum: The Topkapı Palace During the Long Nineteenth Century”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Özlü, N. (2019). “Silent Guardians of the Regime: The “Lost” Police Stations of the Topkapı Palace”. YILLIK: Annual of Istanbul Studies 1, no. 1 (27 December 2019): 61-80.
- Sakaoğlu, N. (2002). Tarihi, mekanları, kitabeleri ve anıları ile Saray-ı Hümayun: Topkapı Sarayı. İstanbul: Denizbank.
- Shaw, W. M. K. (2003). Possessors and Possessed : Museums, Archeology, and the Visualization of History in the Late Ottoman Empire. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.
- Stephanov, D. (2018). Ruler Visibility and Popular Belonging in the Ottoman Empire, 1808-1908. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Şimşirgil, A. (2005). Taşa yazılan tarih Topkapı Sarayı. İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları.
- Tayyazade Ata Bey ve Arslan, M. (2010). Osmanlı Saray Tarihi Tarih-i Enderun (Tarih-i Atâ) (Vol. I). İstanbul: Kitabevi.
- Yılmaz, C. (2010). II. Mahmud: Yeniden yapılanma sürecinde İstanbul = Istanbul in the process of being rebuilt. İstanbul: İstanbul Avrupa Kültür Başkenti.

Alternatif Bir Kentsel Tamirat Pratiği Olarak Darağaç

Burkay Pasin, Güzden Varinlioğlu, Kıvanç Kılınç

MAKALENİN ADI **Alternatif Bir Kentsel Tamirat Pratiği Olarak Darağaç**

Darağaç as an Alternative Urban Repair Practice
MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 78-85**

MAKALENİN YAZARLARI **Burkay Pasin**, Doç. Dr., İzmir Ekonomi Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Güzden Varinlioğlu, Doç. Dr., İzmir Ekonomi Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Kıvanç Kılınç, Doç. Dr., Beyrut Amerikan Üniversitesi (AUB), Mimarlık ve Tasarım Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **11.09.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **burkay.pasin@gmail.com, guzdevn@gmail.com, kivanckilinc@gmail.com**

ORCID **0000-0002-9372-5291 (B. Pasin)**

0000-0002-4417-6097 (G. Varinlioğlu)

0000-0002-3521-7184 (K. Kılınç)

ÖZET 1980'lerden bu yana, Türkiye'de bozulan yapı çevreleri başta iyileştirmeyi amaçlayan kentsel dönüşüm projelerinin çoğu, zamanla, bozulana yok eden bir mutenalaşmaya evrilmektedir. Son 6 yıldır, İzmir Umurbey Mahallesi'nde, Darağaç Kolektifi sanatçıları öncülüğünde, tabandan gelişen sanat temelli bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Yaşam ve üretim tarzlarında mahallenin fiziksel ve sosyo-kültürel bağlamıyla organik bir ilişki kuran kolektif, olumlayıcı, dayanışmacı ve sürdürülebilir bir yaklaşım izlemektedir. Yerinde gözlem ve görüşmelere dayalı bir ön araştırma niteliğindeki bu makale, Umurbey'deki bu dönüşümü alternatif bir "kentsel tamirat" pratiği olarak irdelemektedir.

ANAHTAR KELİMELER kentsel dönüşüm, mutenalaşma, kentsel tamirat, Darağaç Kolektifi, Umurbey Mahallesi

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya kentlerinde süregelen kentsel dönüşüm projelerini, kentin fiziksel ve sosyo-ekonomik olarak eskiyen bölgelerini onarmaya yönelik kentsel tamirat pratikleri olarak görebiliriz. Türkiye'de 1980'lerdeki neoliberal politikaların etkisiyle hız kazanan bu tamiratlar, gecekondü bölgelerini iyileştirme ya da tarihi bölgelerdeki metruk yapıları onarıp yeniden işlevlendirme gibi eksenlerde ilerlemiştir. Ancak, dönüşüm projelerinin birçoğu dönüştürülen bölgenin sakinlerini yerlerinden ederek yeni bir üst-orta sınıf kültürü yaratan ve bozulana rant uğruna yok eden bir tamirata, yani mutenalaşmaya evrilmiştir. Bu, sanat ve kültür eksenli dönüşüm projelerinde de sıklıkla görülen bir sorundur.

İzmir Darağaç bölgesindeki Umurbey Mahallesi'nde son 6 yıldır tabandan gelişen özgün bir dönüşüm yaşanmaktadır. Bu makalede, mahallede yaşayan ve üreten Darağaç Kolektifi sanatçılarının öncülüğündeki bu dönüşüm, alternatif bir "kentsel tamirat" pratiği olarak irdelenmektedir. İçerik, üretim ve sergileme yöntemlerinde sanat/zanaat, kamusal/özel, sanatçı/sanat izleyicisi gibi ikilikleri ters yüz eden kolektif, bölgedeki bozulmaya rağmen değil, bu bozulmayı da yaşam ve üretim biçimlerinin bir parçası olarak gören olumlayıcı, dayanışmacı ve sürdürülebilir bir yaklaşım izlemektedir. Yeniden canlandırılabilir olacak önemli bir endüstriyel mirasa ve üretim potansiyeline sahip bölgedeki bu

dönüşümden öğrenilecek çok şey bulunmaktadır. Makalenin amacı, bu alternatif tamirati henüz onarımın başındayken doğru okumak, böylece bölgedeki olası mutenalaşma risklerine karşı sürdürülebilir, kapsayıcı ve sağlıklı bir kentsel dönüşüm vizyonu öngörebilmektir. Bu bağlamda, şu sorulara yanıt aranmaktadır: Darağaç sanatçıları üretimlerinde, bölgenin fiziksel, tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamından nasıl beslenmektedirler? Sanatçılar ve zanaatçılar arasındaki kolektif üretim, ekonomik ve sosyo-kültürel yönlerden mutenalaşmaya alternatif bir dönüşüm modeli oluşturabilir mi?

Bir ön araştırma niteliğindeki makalede karma bir yöntembilim kullanılmıştır. İlk olarak, kentsel dönüşüme ilişkin kuramsal çerçeve çizilmiş, dünyadan ve Türkiye'den mutenalaşma örnekleri incelenmiştir. İkinci olarak, Umurbey Mahallesi'ndeki dönüşümü yerinde tespit etmeye yönelik bir vaka çalışması gerçekleştirilmiştir. Makalenin amacında da belirtildiği üzere, bu dönüşüm henüz çok yenidir ve nereye evrileceği belirsizdir. Dolayısıyla, dönüşümün sonuçlarının detaylı değerlendirilebileceği veri kaynakları henüz oluşmamıştır. Vakanın önemini henüz şekillenmeye başlarken tespit etmek üzere iki farklı veri toplama yöntemi kullanılmıştır: (1) mahallenin fiziksel ve sosyo-kültürel yapısına ilişkin yerinde gözlem ve tespitler; (2) dönüşümün bizzat öncüleri olan sanatçılar, mahalle sakinleri ve zanaatkarlarla yapılan yarı-yapılandırılmış görüşmeler. Bu

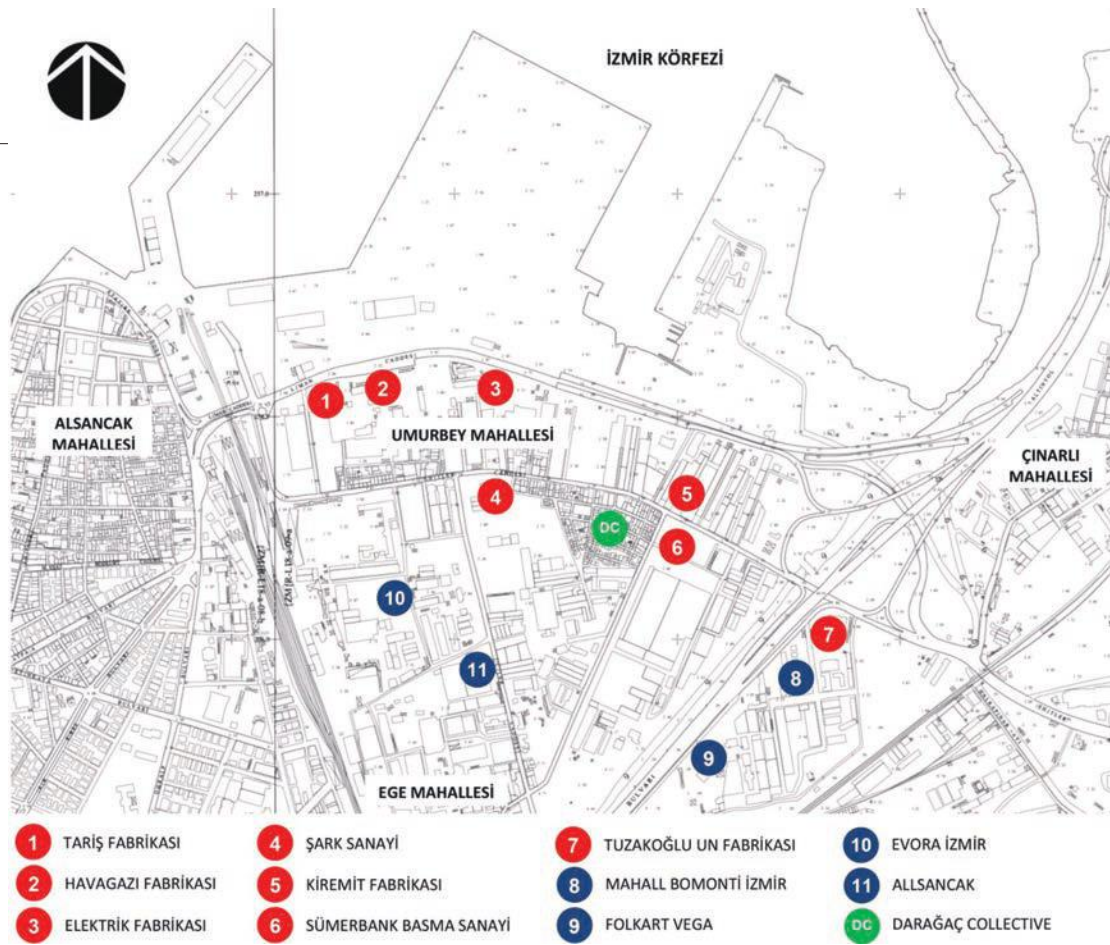
SAĞ ÜSTTE Darağaç bölgesindeki sanayi ve karma kullanım yapılarını gösteren harita, Burkay Pasin tarafından hazırlanmıştır. (Figür 1)

veriler ışığında, sanatçıların bölgenin bağlamıyla kurduğu organik ilişki ve kolektif üretime dair araştırma sorularına yanıt aranmaktadır.

Kentsel Dönüşüm ve Mutenalaşma

Sosyal bilimlerde mutenalaşma “varlıklı orta sınıfın, yoksul mahallelerdeki geleneksel işçi sınıfını mülk satın alma, yenileyerek iyileştirme ve modernleşme yoluyla yerinden etmesi” şeklinde tanımlanmaktadır (Open Education Sociology Dictionary). Mutenalaşmaya ilişkin farklı eleştirel yaklaşımlar mevcuttur. Konuyu ekonomi politikaları bağlamında tartışan coğrafyacılar, kentsel dönüşümdeki sermaye paylaşımı ve sermayenin aktörlerine dikkat çekerler. Neil Smith’e göre mutenalaşmaya yol açan bir dönüşüm, “kapitalist toplumlara özgü dengesiz büyümenin kentsel mekân üretimindeki bir örneğidir” ve bu dönüşümün öncüleri de “sermayenin kolektif sahipleri” olan “bankalar, emlakçılar, küçük ve büyük ölçekli tefeciler, perakende şirketler ve devlet”tir (Smith, 1996; xviii). David Harvey’e (2000; 152) göre kamu-özel ortaklıkları ile üretilen dönüşüm projeleri bile daha çok özel sektörün önceliklerine göre biçimlenmiştir.

Kentsel dönüşümün sosyo-kültürel yönlerine odaklanan coğrafyacılar için mutenalaşma yalnızca ekonomik değil aynı zamanda orta sınıfın değişen beğenileri, değer yargıları ve beklentilerine göre şekillenen toplumsal bir sorundur. Kanada kent merkezlerindeki mutenalaşma örneklerini değerlendirdiği çalışmasında David Ley (1986; 524), üst ve orta sınıf kentlilerin konut tercihlerinde kültürel aktivitelere yakınlık, tarihi peyzaj gibi unsurların öne çıktığını ve bunun yeni bir kentsel yaşam tarzı olarak değer kazandığını belirtir. Londra kent merkezindeki geç 20. yüzyıl mutenalaşma sürecine odaklanan benzer bir çalışmada Chris Hamnett (2003; 2403), orta sınıfa ait kültürel değerlerin konut tercihlerinde ekonomik taleplerin önüne geçtiğini vurgular. Loretta Lees, Tom Slater ve Elvin Wyly tarafından (2008) tartışılan güncel mutenalaşma örneklerinde ise alt/orta sınıf, ekonomik/kültürel, üretim/tüketim gibi ikiliklerin artık ortak çıkarlar ekseninde çözülmeye başladığı görülmektedir.

“KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN SOSYO-KÜLTÜREL YÖNLERİNE ODAKLANAN COĞRAFYACILAR İÇİN MUTENALAŞMA YALNIZCA EKONOMİK DEĞİL AYNI ZAMANDA ORTA SINIFIN DEĞİŞEN BEĞENİLERİ, DEĞER YARGILARI VE BEKLENTİLERİNE GÖRE ŞEKİLLENEN TOPLUMSAL BİR SORUNDUR”

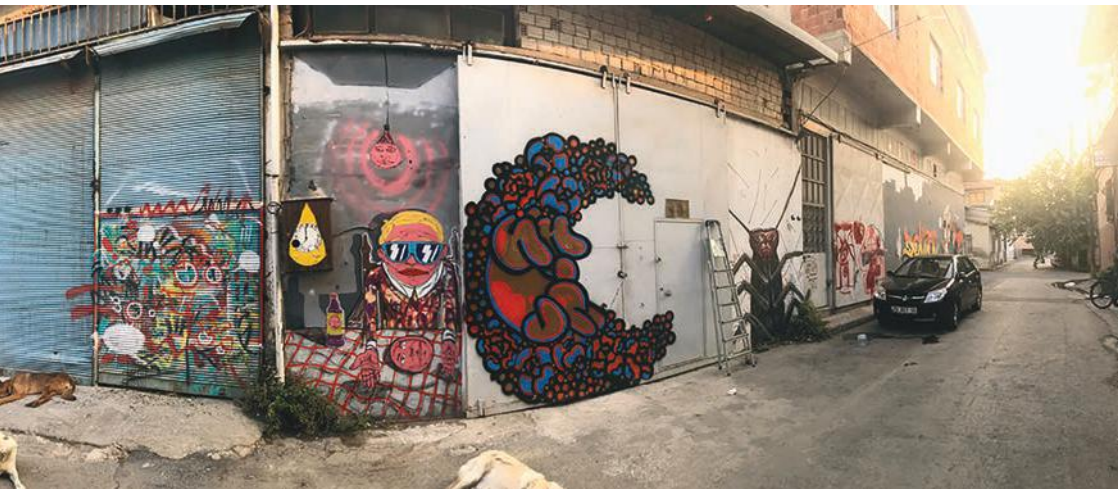
Türkiye’de çoğunlukla yerel yönetim ve özel sektör işbirliğinde gerçekleşen dönüşüm projeleri, gerek “yaşam kalitesi düşmüş ve riskli alanların yenilenmesi, sağlıklılaştırılması veya yeniden canlandırılması” gerekse “tarihi değeri olan alanların soylulaştırılarak korunması” eksenlerinde gerçekleşmektedir (Ataöv & Osmay, 2007; 59). Farklı mutenalaşma örnekleri çoğunlukla yoğun kentsel dönüşümün yaşandığı İstanbul, Ankara ve İzmir’de görülmektedir. İstanbul’un Cihangir ve Galata semtlerinde sanatçı ve mimarların öncülüğünde gerçekleşen tarihi yapıları yenileme ve çalışma mekânlarına çevirme girişimleri, zaman içinde orta ve üst sınıftan kesimlerde tarihsel değer, kültürel faaliyetlere yakınlık gibi ölçütlerle şekillenen bir talep oluşturmuş; bölgenin sakinleri yerlerinden edilmiştir (Uzun, 2013; 245-250, Ergun, 2004; 399). Ankara’nın Çankaya semtindeki Koza Sokak’ta 90’lı yıllarda yerel yönetim girişiminde

gerçekleşen ve gecekondü sakinlerinin yüzde doksanını yerinden eden ıslah projesi, yerinden eden ve edilen kavramlarının bulanıklaştığı özgün bir örnektir (Görk ve Tılıç, 2016; 23-24).

İzmir’deki ilk dönüşüm çalışmalarında Kadifekale ve Bayraklı gibi gecekondü alanlarının yoğun olduğu semtlere odaklanılmıştır. Kadifekale’de 2005-2012 yılları arasındaki dönüşüm sürecinde semt sakinlerinin bir kısmı Uzundere’deki konut bölgesine taşınmış, bir kısmının mülkleri ise kamulaştırılmıştır (Kılıç & Karataş, 2015; 240). Yeni kent merkezi olarak gelişmesi öngörülen Bayraklı semtinde ise üst gelir gruplarına yönelik karma iş ve konut blokları hızla yükselirken, gecekondü alanlarında henüz fiziksel bir dönüşüm yaşanmamıştır. Bu iki örneğin dışında, İzmir kent merkezine yakın Ege Mahallesi’nde yerel yönetim öncülüğünde katılımcı bir yaklaşımla başlatılan dönüşüm projesi, yönetim

SOLDA Yeldeğirmeni'ndeki Mural İstanbul Festivali'nde sanatçı M-City 26'nin çalışması; Fotoğraf: Güzden Varinlioğlu (Figür 2)

Umurbey Mahallesi'nden bir sokak; Fotoğraf: Güzden Varinlioğlu (Figür 3)

SAĞ ALTTA 2018 yılındaki Darağaç III sergisinden işler: a. Darağaç Kolektifi'nin ortak çalışması "Alec Issigonis madalyonu", Fotoğraf: Güzden Varinlioğlu; b. Tuğçe Akay'ın "Nazmiye Bilecik Hikâyesi" Kaynak: Darağaç Kolektifi (Figür 4)

2018 yılındaki Darağaç III sergisinden işler: a. Mert Çakır'ın "Ara" adlı çalışması, Kaynak: Darağaç Kolektifi b. Leman Sevdâ Darıcıoğlu'nun "Bekleyiş II" adlı performansı Kaynak: Darağaç Kolektifi (Figür 5)

arzı ve kullanıcı talebine ilişkin çözümsüzlükler dolayısıyla bir türlü hayata geçememektedir¹.

Makale kapsamında çalışılan Umurbey Mahallesi, Alsancak Stadyumu ile Halkapınar arasındaki bir alanı kapsayan ve Darağaç olarak bilinen bölgenin güneydoğusundadır. Bünyesindeki atıl endüstriyel yapılar, depolar, işlevini yitirmiş fabrikalar, 19. yüzyıl ve erken 20. yüzyıldan kalma iki katlı konutlar ile heterojen ve karmaşık bir dokudadır. Bölgenin yapısal çevresi, Cumhuriyet'ten önce bölgeye yerleşen gayrimüslim azınlıklarla işletilen havagazı, un, kiremit, zeytinyağı fabrikaları ve işçi konutlarıyla şekillenmeye başlamış; 20. yüzyılda kurulan Şark Sanayi, Elektrik Fabrikası, İzmir Pamuk Mensucat Fabrikası ve Sümerbank Basma Sanayi ile endüstriyel bir kimlik kazanmıştır (Kayın, 2013; 379-381). Günümüzde bu yapıların birçoğu yıkılmış, terk edilmiş ya da işlevini yitirmiş olsa da, bölgenin endüstriyel karakteri küçük ölçekte tamirhaneler, liman arkası depolar ve atölyeler ile hâlâ korunmaktadır.

Potansiyel bir dönüşüm alanı olarak

bir süredir gündemde olan bölgeye ilişkin henüz bütüncül ve sistematik bir dönüşüm projesi yoktur². Ancak, gerek özel sermayenin karma iş ve konut blokları (Mahall Bomonti, Folkart Vega, Evora İzmir, Alsancak), gerekse yerel yönetimin yeniden işlevlendirme projeleri (Tarihi Havagazı Fabrikası Kültür Merkezi, İzmir Meslek Fabrikası, Yaşar Resim Müzesi) münferit girişimler olarak öne çıkmaktadır. Yukarıda bahsedilen dönüşüm örneklerinde de görüldüğü üzere, üst ve orta sınıfa yönelik bu girişimlerin yakın gelecekte bir mutenalaşma riski oluşturması olasıdır. Üstelik bu girişimlerin hiç birinde bölgenin endüstriyel üretim potansiyelinden sürdürülebilir bir dönüşüm aracı olarak yararlanılmamaktadır.

Sanat Yoluyla Mutenalaşma

Bir kentin tarihi bölgelerini sanat ve kültür yoluyla dönüştürme modelleri, mimarlık ve kentleşme yazınında giderek artan bir yere sahiptir. Bu modeller, eleştirel kent kuramcıları tarafından mutenalaşma ve katılımcılık eksenlerinde tartışılmaktadır. Sanat

yoluyla mutenalaşmayı olumlayan kuramcılar, sanat üretiminin dönüştürülen bölgede bir topluluk bilinci oluşturmak gibi bir etkisi olduğunu; bu sayede hem toplumsal ayrışmanın önlenebileceğini hem de sosyal anlamda bütüncül bir dönüşüm gerçekleşebileceğini savunurlar (Kay, 2000; Hall&Robertson, 2001). Sanatçıların öncü ve etkin rol üstlendiği bir mutenalaşma modelinin, İngiltere'nin kuzeydoğusunda eski bir endüstriyel kasaba olan Gateshead örneğinde olduğu gibi, kültürel sermayenin dengeli dağıldığı bir dayanışma ekonomisi yaratma potansiyeli bulunmaktadır (Cameron & Coaffee, 2005). Bu olumlayıcı yaklaşımlarda, tamir edilen bölgenin yeniden bozulmaya meyilli özgün karakterinden çok, tamirci rolü üstlenen sanatçının öngörüsü ve saygınlığı dikkate alınır.

Sanat yoluyla mutenalaşmaya temkinli yaklaşan bazı kuramcılar ise bu modelin uzun vadede sürdürülebilir olmadığını savunur. Süreç genelde şu şekilde işler: Tarihi endüstriyel bölgelerin gerek metruk estetiğinden gerekse ötekileştirilmiş

ve yabancılaştırılmış sosyal ve fiziksel dokusundan etkilenen bohem ruhlu sanatçılar, buralarda bütçelerine uygun yaşam ve çalışma mekânları bulurlar (Andres & Golubchikov, 2016; Zukin, 2009). Bu dokudan beslenen sanatsal üretim, zamanla görünürlük kazanarak yeni kitleleri çekmeye başlar ve “mahallenin artan görünürlüğü yerel sanatçıların işlerini daha geniş kitlelerle buluşturmasını ve eğlence olanaklarının çoğalmasını sağlar” (Lloyd, 2006; 120). Yeni açılan yeme-içme ve eğlence mekânları, ticari galeriler ile yerel kültürel sermaye yerini spekülasyon kültür ve turizm rantına teslim eder. Bölgedeki menkul değerlerinin artmasıyla da, dönüştürülmüş ucuz konutlar yerini orta ve üst sınıfa hitap eden kapalı sitelere bırakır (Lloyd, 2006; Zukin, 2009).

Alternatif sanat üretiminin seçkinci bir yaşantıya dönüştüğü küresel ölçekte bilinen bir örnek New York’taki SoHo bölgesidir. 1960’lı yıllarda gerek müzik üretimleri gerekse yaşam biçimlerinde oldukça deneysel ve ana akım karşıtı olan caz müzisyenleri SoHo’daki eski imalat atölyelerini kendi ev-ofislerine çevirmişlerdir. İleriki yıllarda, bu yaşam biçimi bir moda dönüşerek, müzisyenlerin mekânları seçkinci bir kentli sınıf tarafından işgal edilmiş ve loft tarzı konutlar ortaya çıkmaya başlamıştır (Zukin, 1982; 119-125). Dolayısıyla, bölge ilk başta sanatçıları cezbeden metruk karakterini ve endüstriyel estetiğini bir daha tamir edilmemek üzere kaybeder.

İstanbul’un ilk apartman yerleşimlerinin bulunduğu Kadıköy’deki Yeldeğirmeni Mahallesi’nde 2010 yılında başlayan sanat eksenli dönüşüm, önemli bir yerel mutenalaşma örneğidir. Belediye ve sivil toplum kuruluşlarının ortaklığında gerçekleşen Yeldeğirmeni Yenileme Projesi tarihi yapıların restore edilerek sanat ve kültür mekânlarına dönüşmesini hedeflemekteydi. Dönüşümün ilk yıllarında bu yapıları işgal eden sokak sanatçıları ve aktivist grupların alternatif üretim ve yaşam biçimleri, zamanla üçüncü dalga kafeler, restoranlar, hosteller ve retro dükkânlar gibi mekânların açılmasıyla çoğu gençlerden oluşan yerli ve yabancı grupları cezbetmeye başlar. Dolayısıyla, bu alternatif yaşantı yerini kent-soyulu bir tüketim kültürüne bırakır (Yücel, 2015).

Sanat eksenli kentsel tamiratların, özgün olanı bir daha bozulmamak üzere onarıp ehlileştirilmesi, modernist kültürün dayattığı sanat/zanaat, estetik biçim/işlev gibi ayrışmalarda temellenir. Alman düşünür Theodor Adorno’ya göre (1997; 5), modern sanatın amaçsızlaşması (purpose-free arts) her sanat ürününün kendinden menkul bağımsız içkin bir estetik değere sahip olduğunun var sayılmasına yol açar. Bu, tasarım ürünündeki estetik değerinin işlevi, üretilme yöntemi ve bağlamından ayrıştığı 20. yüzyılın endüstriyel çağında oldukça belirginleşmiştir. Yukarıda örneklenen dönüşüm pratiklerindeki mutenalaşma sorunu da bu ayrışmanın bir sonucu olarak görülebilir. Çünkü bu bozulmuş kentsel mekânlara yerleşen sanatçılar ürettikleri estetik değeri temsil edebildikleri sürece var olurlar. Bu değer fiziksel ve sosyo-kültürel bağlamdan kopuk olduğu sürece sürdürülebilir bir kültür ekonomisi yaratamaz ve kentsel ranta teslim olur.

Darağaç’ta Kentsel Tamirat

Umurbey Mahallesi’nin bir sanatsal üretim mekânı olma potansiyeli ilk olarak 2014 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi’nde sanat eğitimi alan

Cenkhan Aksoy, Ayşegül Doğan ve Güneş Topalöz tarafından keşfedilmiştir. Darağaç Kolektifi ise zamanla çoğalarak mahalleye yerleşen sanatçılarınca 2015 yılında kâr amacı gütmeyen bir topluluk olarak kurulmuştur (3). Kolektif, 2016’dan bu yana farklı ölçeklerde yerleştirme, dijital sanat, performans gibi işlerden oluşan ve mahalle sokaklarına taşan dört karma sergi düzenlemiştir. Kolektifin mahalleye yerleşmekteki temel motivasyonu rahat ve özgür çalışma ortamı olmuştur.

“Okuldayken kendimizi bir şekilde gösteremediğimizi, belli kalıplar içine hapsedildiğimizi hissettik [...] Bu sürecin gelişimi atölyenin bulunuşu, orada toplantı yapmamız [...] nefes alabileceğimiz, şehrin ortasında özgür hissedebileceğimiz, işlerimizi rahatça yapabileceğimiz ve gösterebileceğimiz bir alan fikri oluşturulmasını sağladı” (G1).

“Sokağa çıkıyoruz, çatıya çıkıyoruz. Malzemelerimizi alıp Sümerbank yıkıntılarının arasındaki geniş alanda çalışıyoruz. Bu endüstriyel mekânlarda, kumaş yıkama yeri gibi çok yüksek tavanlı büyük mekânlar oluyor. Altta su havuzları var, ocaklar var, eski ateş tuğlaları var” (G1).

SOLDA 2017 yılındaki bkz.darağaç sergisinden Ali Kana'nın "İkram" adlı çalışması
Kaynak: Darağaç Kolektifi;

2018 yılındaki Darağaç III sergisinden Cem Sonel'in "Darağaç için Özel Tasarım Duvar Resimleri"
Fotoğraf: Kivanç Kılınç (Figür 6)

SAĞ ÜSTTE, SAĞ ALTTA 2019 yılındaki Volta sergisinden ADA grubunun sokak sanatı
Fotoğraf: Güzden Varinlioğlu;

2019 yılındaki Darağaç IV: Lüzum sergisinden Caner Çoban'ın "Dikilitaş" adlı yerleştirmesi
Fotoğraf: Burkey Pasin (Figür 7)

Kuruluşundan dört yıl sonra kolektifin gerçekleştirdiği sergi ve etkinliklerin bir dokümantasyonu şeklinde hazırlanan kitapta editör Zeynep Yavuzcezzar, Darağaç'taki yaşam ve üretim ruhunu şöyle betimler:

"Yer"leşmenin ve "dâhil" olmanın kendilerine yeni anlamlar aradığı bu kocaman yeni dünyanın haritasında, insan eliyle çizilmiş sınırların içinde, diğerleri gibi yalnızca bir nokta, Darağaç. Kendi sanat üretimini yaparken komşusundan bir fincan kahve yanında biraz da ilham alan; ihtiyacı olan bir telefon değil, karşı pencere kadar yakında bulan; bir arada yaşarken birlik olmayı deneyimleyen sanatçılar, Darağaç. Duvarlarında resimler, kapısının önünde oturan komşular ve sokaklarında oynayan çocuklar; üreten sanatçı ve ustaların günlük telaşı ile mahalle, bize her daim iyi gelen, geçmişten alışkın olduğumuz o sıcak his, Darağaç. Gündelik kapı önü sohbetlerinin sanat etkinliğine dönüştüğü, mahallelinin sanatçı, sanatçının izleyici olduğu yer (Yavuzcezzar, 2019; 6).

Sanatçıların artık neredeyse mahalleliyle iç içe geçmiş yaşam biçimlerini ve mahallenin sosyo-kültürel bağlamıyla kurdukları organik ilişkiyi aktaran bu betimleme, mahallenin muhtarı tarafından şu cümlelerle desteklenmektedir:

"Mahallemiz şenlendi. Meydana çıktı. Onlar bizim çocuklarımız ve torunlarımız gibi. Sanatçıların ve hocaların mahallemize gelmesinden gurur duyuyoruz. Buradaki sanat aktiviteleri bölgenin varış olarak görünen algısını değiştirdi" (G2).

Bu ilişki, kolektifin söylemi, üretim yöntemleri ve temsil biçimlerinde de kendini göstermektedir. Söylemsel olarak, seçkinci, popülist ve öğretici bir sanat oluşumu manifestosundan çok, bölgeye özel (site-specific) ve bölgenin atıl, karmaşık ve yıkık-dökük dokusundan beslenmeyi tercih etmektedirler. Dolayısıyla, onaracağı nesneyi çözmeye çalışan bir tamirci gibi, bölgeyi alternatif bir "laboratuvar ve deney alanı" olarak görmektedirler (G3). Paylaşılan figürlerde de görüldüğü üzere, sanatçılar yerleştirme

ve performanslarında mahallenin bu dokusunu düzeltmeye çalışıp yeni bir fon oluşturmak yerine, bu bozulmuşluğu olumlayıp yeniden yorumlayan eleştirel bir yaklaşım izlemişlerdir.

Yerleştikleri mahallenin güncel ismi Umurbey olsa da, tarih boyunca Darağaç olarak bilinip söylenmesi, hem kolektifin ismini belirlemiş; hem de bölgenin tarihi geçmişine dair bir hassasiyet oluşturmuştur. Bu bağlamda, "Darağaç'ın hikâyesini yeni iletişim biçimleriyle" ele alıp, "mahallenin tamamını bir tür ifade alanına" dönüştürmeyi hedeflemişlerdir (İlhan, 2019). Bu bölgeye özgü olma hâlinin sanatçıların gelişimlerine, söylemlerine ve üretim biçimlerine nasıl yansıdığını, kolektifin kurucularından Cenkan Aksoy şöyle aktarıyor:

"Darağaç, ismini aldığı mahalle yaşamından beslenen ve yerel halkın katılımıyla şekillenen yapısından ötürü her sene oradakilerle daha kuvvetli bağlar kurmamıza ve mahallenin zengin geçmişle farklı konulara eğilmemize olanak sağlıyor. Bahsi geçen kolektif üretim pratiği bizim için aslında çok

yeni bir şey[....] Öncesinde gerek üretim sürecinde gerekse görev dağılımında daha bireysel yaklaşımlar benimsiyorduk. Bu noktada 4-5 kuşaktır kulaktan kulağa aktarılan hikâyelerden Darağaç için mahalleliyle yürütülen ortak projeler gelişti ve bu gelişim hâlâ da devam ediyor” (İlhan, 2019).

Kolektifin 3. sergisinde bölgenin tarihsel bağlamının sanatsal üretime yansıdığı farklı örnekler görülebilir. Çocukluğu bu bölgede geçmiş olduğu düşünülen Mini Cooper tasarımcısı Alec Issigonis'e saygı niteliğinde olan ve mahallede kalıcı hâle gelen madalyon, eskizden kalıplama aşamasına kadar sanatçıların müşterek çalışmasının bir ürünüdür (G3). Tuğçe Akay'ın mahallede tek başına yaşayan 86 yaşındaki Nazmiye Bilecik'le her gün aynı saatte yaptığı sohbetler, henüz yazılmamış bir hikâyenin performanslarıdır. Son yıllarda bölgedeki mülteci varlığına dair iki iş de dikkat çekmektedir: Mert Çakır'ın mahalledeki göçmenlik bürosuna gelen bir mülteci çocuğun vesikalık fotoğrafını metruk bir yapının cephesine yerleştirdiği "Ara" adlı çalışması ile Leman Sevdâ Darıcıoğlu'nun sığınmacıların kuyrukta beklemelerine referansla, ayağı bir ağaca bağlı şekilde bir gün süreyle nöbet tuttuğu "Bekleyiş II" adlı performansı.

Sanat ve zanaatın yerel bağlamda yeniden buluşması sanatçılar ile bölgedeki küçük esnaf ve oto tamircileri arasında bir teknik ve fiziksel dayanışma olarak kendini gösterir. Bu dayanışma yoluyla, sanatçılar demir konstrüksiyon ve kaynaklama gibi tekniklerin inceliklerini öğrenirken, el becerisi ve estetik görgü gerektiren konularda da tamirciler sanatçılardan yardım almaktadır.

"Ben daha öncesinde kaynak yapmayı iyi bilmiyordum ama buradaki ustalar sayesinde en azından deneme fırsatım oldu. Uzun süredir demir malzeme kesmesine hâkimdim, ama yapıştırma birleştirme kaynatma işine pek hâkim değildim; o açıdan besleyici oldu" (G3).

Sanatçılar ve zanaatkârlar arasındaki bu dayanışma, gündelik yaşamın doğal akışı içinde kendiliğinden şekillenmektedir. Ali Kanal'ın bir

“SANATÇILAR VE ZANAATKÂRLAR ARASINDAKİ (...) BU TARZ BİR ORTAKLIK, İLERİKİ YILLARDA BÖLGEDE SANAT EKSENİNDE ŞEKİLLENEN BİR DAYANIŞMA EKONOMİSİ YARATMA VE ENDÜSTRİYEL ÜRETİMİ KÜÇÜK ÖLÇEKTE DE OLSA YENİDEN CANLANDIRMA POTANSİYELİNE İŞARET ETMEKTEDİR”

otomobili ters çevirerek mahallenin ortasında sergilediği işi bölgedeki bir forklift operatörünün yardımıyla gerçekleştirmiştir. "Darağaç için özel Tasarımlı Duvar Resimleri" adlı çalışma, Cem Sonel'in bölgedeki boyacı ustalarıyla ortak ürünüdür (G1). Bu tarz bir ortaklık, ileriki yıllarda bölgede sanat ekseninde şekillenen bir dayanışma ekonomisi yaratma ve endüstriyel üretimi küçük ölçekte de olsa yeniden canlandırma potansiyeline işaret etmektedir.

Sanat ürününün bağlamıyla ilişki kurmasının bir başka biçimi de sergilendiği mekân ve temsil edilme biçimidir. Sanatın üretildiği mecradan koparılıp, kapalı ve steril galerilere hapsedilmesi, Adorno'nun da işaret ettiği gibi, sanat ürünü hakkında bağlamından kopuk bir değer yargısı üretilmesine sebep olur. Galata, Cihangir ve Yeldeğirmeni'ndeki mutenalaşma örneklerinde görülen seçkinci sergileme kültürünün tersine, Darağaç'ın sergileme pratiklerinde, sanat ürünü izleyici kitleyle, bitmiş ve idealize edilmiş bir temsil nesnesi

olarak buluşmaz. 2016 yılından bu yana kolektifin gerçekleştirdiği beş sergi de izleyenleri yoran, şaşırtan ve düşündürten interaktif bir mekânsal keşif şeklinde gerçekleşmiştir. Sıvası düşmüş duvarlar, çürümüş hangarlar ve atölyeler, rutubetli boş odalar, kaderine

terk edilmiş arsalar, çatılar ve sokaklar, sanatçılara basit bir çalışma yüzeyi oluşturmaktan öte, sanat ürünlerinin içkin bir parçası, hatta var oluş sebebidir.

Sergilerdeki küratoryal süreç, mahallede bulunan metruk bir

“BU KARMAŞIK YAPISAL ÇEVREDEKİ ATILLIK VE BOZULMANIN OLUMLU YÖNLERİNİ FARK EDEN DARAĞAÇ KOLEKTİFİ SANATÇILARI, BU BOZULMAYI SANAT YOLUYLA YORUMLAYARAK ONARMAYI HEDEFLEYEN BİR TAMİRCİ ROLÜNÜ ÜSTLENMİŞLERDİR”

binada sanatçılar ve mahallelinin ortak katılımıyla gerçekleşen söyleşiler yoluyla şekillenmektedir. Mahallenin ortak kamusal mekânlarının yanı sıra, tamir atölyeleri ve sanatçıların çalışma ortamları da düzenlenen sergiler için kullanılmaktadır.

“Biz onlara diyoruz ki ‘böyle bir alana ihtiyacımız var projemiz için’ [...] kendi aralarında düşünüp taşınıp ‘şurası olabilir’ diye yerler gösteriyorlar. İşte ‘burası boş’ diyor veya ‘ben ev sahibini tanıyorum, onunla konuşurum, sizin için izin alırım’ diyorlar. ‘Bir meblağ ya da bir şey talep etmez’ diyorlar” (G1).

Bizim burada hiçbir şekilde maddi amacımız yok [...] sadece bizimle aynı şekilde, aynı paydada, aynı rüyayı gören insanlarla beraber bir şeyler yapmak, onlarla beraber neleri daha iyi yapabiliriz, onun üzerine tartışmak, onu deneyimleme isteğimiz var. Burası gayet paralel ilerleyen bir şey; asla öyle dikey bir hiyerarşisi yok (G1).

Mahalledeki sanat üretimi ve sergileme pratiklerinde sanatçı/ izleyici hiyerarşisi de ters yüz edilmiştir. Bulundukları bölge ve sosyal sınıfları dolayısıyla çoğu zaman kültürel bir ayrımcılığa maruz kalan mahalleli, üretimine ve sergilemesine katkıda bulundukları işlere karşı zamanla eleştirel bir beğeni anlayışı da geliştirmeye başlamışlardır. Artık her sergide, sanatçılarla esnaf ve tamirciler arasında önceden tuhaf buldukları işlerin anlamına ilişkin entelektüel bir tartışma ortamı oluşmuştur (G4). Üstelik mutenalaşma eksenli bir dönüşümün ve büyük sermayenin kendilerini her an yerlerinden edebileceğinin de oldukça farkındadırlar (G5). Şimdiye kadar hep mavi yakalı kimlikleriyle tanınan oto tamircileri, hatta aileleri, sanat yoluyla dönüşen bu ortamın pasif bir izleyicisi olmaktan çıkıp aktif karakterleri haline gelmişlerdir. Örneğin, 3. sergide mahalle sakinlerinden kaporta ustası Hüseyin Özgürtepe, kendisine armağan edilen resim ve heykelleri bir koleksiyona

dönüştürüp tamirhanesinin duvarında sergilemiştir. Bir sonraki sergide bu kez eşi Fatoş Özgürtepe'nin "Pano" adlı çalışması aynı duvarda yer almıştır.

Sonuç

Bu makalede, Umurbey Mahallesi'nde son altı yıldır deneyimlenen sanat eksenli dönüşüm, mutenalaşmaya alternatif olabilecek bir kentsel tamirat pratiği olarak tartışılmıştır. Bu karmaşık yapısal çevredeki atıllık ve bozulmanın olumlu yönlerini fark eden Darağaç Kolektifi sanatçıları, bu bozulmayı sanat yoluyla yorumlayarak onarmayı hedefleyen bir tamirci rolünü üstlenmişlerdir. Kolektif öncülüğünde tabandan gelişen bu dönüşümü özgün kılan ise, gerek gündelik yaşantıları gerekse karar verme, üretim ve sergileme süreçlerinde, mahalle ve mahalleliyle kurdukları organik ilişki ve dayanışmadır.

Henri Lefebvre'nin (1991; 341-359) endüstriyel toplumdan bilgi toplumuna geçişte tespit ettiği geleneksel ve güncel üretim, çalışma ve yaşam biçimlerinin aynı kentsel mekânda buluşmasından kaynaklanan çelişkiler, kentsel tamiratı sürekli kılacak fırsatlar olarak görülebilir. Umurbey'de de fırsata çevrilebilecek çelişkiler mevcuttur: özel sektör ve yerel yönetimin rant odaklı girişimleri ile mahalle kültürünün romantikleştirilip kaderine razı kılınması; bilgi ve yetkinliklerini yeni nesillere aktarmaya çalışan zanaatkarların yeni üretim modellerine direnme çabaları; seçkin galeri sanatına alternatif bir ortam arayan sergi izleyicilerinin bir turist kimliğine bürünüp bölgeyi "otantik bir kent parçası" olarak görme eğilimleri. Ön araştırmanın verilerinden de anlaşıldığı üzere, kentsel mekânda tamirat gerektiren her zaman fiziksel yapıyı çevre değildir. Kentsel mekânı paylaşan farklı gruplar arasındaki hiyerarşi ve iletişimsizlik de tamir gerektiren sosyal bozulmalardır. Kolektiften Cem Sonel'in de ifade ettiği gibi, "[...] sanatçıların buradaki üretiminden daha önemli [olanı] farklı sosyo kültürel yapıdaki

insanların bir arada, birbirini anlamaya çalışması [...] üreten sanatçılarla ustalar, zanaatkarlar karşılıklı olarak birbirlerini anlamaya çalışıyorlar ya da birbirlerinden faydalanmaya çalışıyorlar" (G6). Kentli paydaşların yaşadıkları bölgeye sosyal, kültürel ve ekonomik katkılarının göz ardı edildiği her dönüşüm süreci mutenalaşma riski taşımaktadır. Darağaç Kolektifi'nin Umurbey'de başlattığı tamirattan bu anlamda öğrenilecek ve daha kapsamlı araştırmalara konu olabilecek çok malzeme bulunmaktadır.

• Araştırma sürecinde görüş ve deneyimlerini bizimle paylaşan Darağaç Kolektifi sanatçıları ve Umurbey Mahallesi sakinlerine teşekkür ederiz.

SOL ÜSTTE, SOL ALTTA 2018 yılındaki Darağaç III sergisinden "Hüseyin Özgürtepe Koleksiyonu"
Kaynak: Darağaç Kolektifi;

2019 yılındaki Darağaç IV: Lüzum sergisinden Fatoş Özgürtepe'nin "Pano" adlı çalışması,
Fotoğraf: Güzden Varinlioğlu (Figür 8)

DİPNOTLAR

- 1 Ege Mahallesi dönüşüm projesi için bkz. <https://www.izmir.bel.tr/tr/Haberler/iste-yeni-ege-mahallesi/10484/156> (Erişim tarihi: 30.06.2020) ve <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tunc-soyer-alsancak-icin-hayallerimi-susleyen-2-proje-var-1747680> (Erişim tarihi: 30.06.2020).
- 2 Yerel yönetimin bölgeyi kültür ve sanat ekseninde dönüştürmeye yönelik güncel söylemleri için bkz. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/tunc-soyer-alsancak-icin-hayallerimi-susleyen-2-proje-var-1747680> (Erişim tarihi: 30.06.2020).
- 3 Darağaç Kolektifi hakkında detaylı bilgi için bkz. <https://daragacizmir.blogspot.com/> (Erişim tarihi: 13.07.2020).

KAYNAKLAR

- Open Education Sociology Dictionary, <https://sociologydictionary.org/gentrification/> (Erişim tarihi: 19.08.2020)
- Adorno, Theodor W. "Functionalism Today", N. Leach (ed.) Rethinking Architecture: A reader in cultural theory, London & New York: Routledge, 1997, 4-18.
- Andres, Lauren & Golubchikov, Oleg. "The Limits to Artist-Led Regeneration: Creative Brownfields in the Cities of High Culture", International Journal of Urban and Regional Research 40:4 (2016): 757-775.
- Ataöv, Anlı & Osmay, Sevin. "Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım." METU Journal of Faculty of Architecture 24:2 (2007): 57-82.

- Cameron, Stuart & Coaffee, Jon. "Art, Gentrification and Regeneration - From Artist as Pioneer to Public Arts," European Journal of Housing Policy, 5:1, (2005) 39-58.
- Ergun, Nilgün. "Gentrification in Istanbul", Cities 21:5 (2004): 391-405.
- Görk, Reyhan Varlı & Tiliç, Helga Rittersberger. "An Example of a Gentrification: Unintended Consequences of an in Situ Rehabilitation Project in Ankara", Ankara Araştırmaları Dergisi 4:1 (2016) 23-43.
- G1: Cenkhan Aksoy ve Ali Kanal ile 22 Mart 2019 tarihinde yapılan görüşme
- G2: Umurbey Mahallesi Muhtarı Fatma Koçaro ile 23 Temmuz 2019 tarihinde yapılan görüşme
- G3: Cenkhan Aksoy ile 23 Temmuz 2019 tarihinde yapılan görüşme
- G4: Güven Oto'dan Hüseyin Özgürtepe ile 22 Mart 2019 tarihinde yapılan görüşme
- G5: Hasan Usta ile 22 Mart 2019 tarihinde yapılan görüşme
- G6: Cem Sonel ile 23 Temmuz 2019 tarihinde yapılan görüşme
- Hall, Tim & Robertson, Iain. "Public Art and Urban Regeneration: Advocacy, claims and critical debates." Landscape Research 26:1 (2001): 5-26.
- Hamnett, Chris. "Gentrification and the Middle-class Remaking of Inner London, 1961-2001", Urban Studies 40:12 (2003) 2401-2426.
- Harvey, David. Spaces of Hope, Berkeley, Los Angeles: University of California Press, 2000.
- İlhan, Özüm Ceren. "Röportaj: Mekânsal Üretimlerde Kolektif Kesimler," Artful Living, 15 Nisan 2019, <https://www.artfulliving.com.tr/sanat/meknsal-uretimlerde-kolektif-kesimler-i-18386> (Erişim tarihi: 08.07.2020).
- Kay, Alan. "Art and community development: the role the arts have in regenerating communities." Community Development Journal 35:4 (Ekim 2000): 414-424.
- Kayın, Emel. "Endüstri Yapıları Mimarisi," İzmir Kent Ansiklopedisi (Mimarlık, I. cilt), İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2013, 378-413.
- Kılıç, Sibel Ecemiş & Karataş, Neslihan. "The Role of the Urban Renewal Projects on the Reshaping of the Cities: İzmir (Turkey) Case." International Journal of Architectural and Environmental Engineering 9:3 (2015): 239-243.
- Lees, Loretta, Slater, Tom & Wylie Elvin. "Contemporary Gentrification", Gentrification, New York: Routledge, 2008, 163-194.
- Lefebvre, Henri. The Production of Space, UK: Blackwell Publishing, 1991.
- Ley, David. "Alternative Explanations for Inner-City Gentrification: A Canadian Assessment", Annals of the Association of American Geographers 76:4 (1986): 521-535.
- Lloyd, Richard. Neo-Bohemia: Art and Commerce in the Postindustrial City, New York & London: Routledge, 2006.
- Smith, Neil. The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City, New York & London: Routledge, 1996.
- Yavuzcezzar, Zeynep. Önsöz, Darağaç Kitap, İstanbul: A4 Ofset Matbaacılık, 2019, 6.
- Yücel, Derya. "Konut Stokundaki Artıştan Sanata Şu Meşhur 'Soyulaştırma': Yeldeğirmeni Örneği." Genç Sanat 236, 2015.
- Uzun, Nil. "Urban Space and Gentrification in Istanbul in the Twentieth Century", The Economies of Urban Diversity: Ruhr Area and Istanbul, Darja Reuschke, Monika Salzbrunn & Korinna Schönhärl (eds.), New York: Palgrave Macmillan, 2013, 235-254.
- Zukin, Sharon. "Destination Culture: How Globalization makes all Cities Look the Same." Inaugural Working Paper Series, Center for Urban and Global Studies (Trinity College) 1:1 (2009): 2-26.
- Zukin, Sharon. Loft Living: Culture and Capital in Urban Change, Baltimore & London: Johns Hopkins University Press, 1982.

Kırsal Yerleşimlerin Koruma Sorunları: İzmir Örneği

Umut Devrim Tunca, Eti Akyüz Levi

MAKALENİN ADI **Kırsal Yerleşimlerin Koruma Sorunları: İzmir Örneği**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 86-93**

MAKALENİN YAZARLARI **Umut Devrim Tunca**, Öğr. Gör. Dr., İzmir Kavram MYO, Mimari Restorasyon Programı
Eti Akyüz Levi, Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **11.09.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **umut.genc@kavram.edu.tr, eti.akyuz@gmail.com**

ORCID **0000-0002-5420-3925 (U. D. Genç)**
0000-0003-3113-686X (E. Akyüz Levi)

ÖZET Kırsal yerleşimlerdeki çok yönlü değişim süreciyle birlikte kültürel miras değerlerinin korunmasına ilişkin sorunlar da sürekli olarak artmaktadır. Bu çalışmada güncel sorunların ortaya konulması amacıyla, İzmir ilinde koruma altında bulunan on adet kırsal yerleşime ilişkin, literatür araştırması, gözlem ve örnek alanda yapılan doku analizlerinin sonuçları aktarılmaktadır. Yerleşimlerin miras değerleri, olanakları ve tehditler, yerel ölçekteki farklılıklar ve ortak başlıklar olarak sunulmaktadır. Kırsaldaki kültürel peyzaj değerlerinin korunması, "tamir" olanakları, yaşamın sürdürülebilirliği, değişime adaptasyon ve esneklik üzerinden ele alınarak, mevcut koruma sisteminin etkinliği değerlendirilmektedir.

ANAHTAR KELİMELER kırsal, geleneksel, koruma, tamir, yaşatma, sürdürülebilirlik

Kırsal yerleşimler, teknoloji ve iletişim çağının yaşandığı günümüzde kaçınılmaz bir değişim içindedir. Bu süreç, demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel değerleri, alanın niteliğine, konumuna, gelişme potansiyeline göre farklı düzeylerde etkilemektedir. Tarım ve kırsal kalkınma politikalarının, eğitim ve sağlık olanaklarının yetersizliği, kırsal yoksulluk gibi etkenler dolayısıyla kırdan kente göç önlenememektedir. Bununla birlikte, kent yaşamının zorlukları ve doğal yaşam özlemi, kentli nüfusun kırdaki sürekli veya dönemsel olarak yaşama isteğini ortaya çıkarmaktadır. Kentli nüfusun bu ilgisi ise kırsal yerleşimlerde sosyal ve mekânsal değişimlere neden olmaktadır. Çok yönlü ve birbiriyile ilişkili tüm bu etkenler dolayısıyla, kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, küresel ölçekte güncel bir konu olarak disiplinler arası çalışmalarda yer bulmaktadır.

ICOMOS-IFLA "Miras Olarak Kırsal Peyzaja İlişkin İlkeler" (2017) başlıklı bildirmede, kırsal peyzaj mirası "fiziksel özellikleri (arazi, morfoloji, su, altyapı, bitki örtüsü, yerleşim yerleri, kırsal yapılar ve merkezler, yerel mimari, ulaşım, ticaret ağları) ve daha geniş kapsamda da kültürel, çevresel bağ ve ortamları kapsar" ifadesiyle tanımlanmaktadır. Somut ve somut olmayan kültür varlıkları ile doğal ve yapılı çevre unsurlarının bir bütün olarak değerlendirilmesi ve korunması, kırsal alanların korunmasında temel yaklaşım olarak görülmektedir. Ancak, küresel değişim süreci, "dinamik ve canlı sistemler" olan kırsal peyzajın

korunmasında öngörülen koruma yaklaşımlarının uygulanmasını güçleştirmektedir.

Bu çalışmada, günümüzde değişim içindeki kırsal yerleşimlerin koruma sorunlarının ortaya konulması; bunların fiziksel özellikleri, demografik, ekonomik, sosyal, kültürel ve idari yapılarındaki değişim ile ilişkilendirilerek irdelenmesi; ulaşılan veriler üzerinden koruma mevzuatının kırsal alanlardaki etkinliğinin tartışılması amaçlanmaktadır.

Çalışmanın kapsamını İzmir ilinde bulunan koruma altındaki kırsal yerleşimler oluşturmaktadır. Çalışma alanları belirlenerek, öncelikle literatür ve arşiv araştırmaları yapılmıştır. Araştırma, alanların coğrafi özelliklerini, demografik ve ekonomik verilerini, mimari niteliklerini, somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerini, koruma sürecini, yapılan uygulamaları, plan kararları ile sorunlarını, tanınırlık düzeyleri ve akademik yayınlardaki yerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda araştırılan yerleşimlerde ayrıntılı inceleme ve gözlem yapılmış, ikisinde ise doku analizleri ile araştırma derinleştirilerek, geleneksel yapıların günümüzdeki durumları ve sorunlar saptanmıştır.

İncelenen her yerleşim, ayrı araştırmanın örneklemini olabilecek düzeyde farklı özellikler barındırmaktadır. Çalışmada alanların tamamına ilişkin belirli başlıklar altındaki bilgiler bir araya getirilerek farklılıklar ile ortak sorunlar belirlenmekte, örneklenen yerleşimde yapılan araştırma sonuçları ile koruma sorunları daha ayrıntılı olarak aktarılmaktadır.

ÜSTTE Çalışmada incelenen kırsal yerleşimlerin İzmir içindeki konumları; Google Earth, 15.09.2020 (Resim 1)

SAĞ ÜSTTE İzmir ili içinde yer alan, kırsal nitelikteki "kentsel sit alanları" (Tablo 1)

Kırsal yerleşimlerin koruma sorunları, çok yönlü ve disiplinli çalışmalar gerektirdiğinden, tüm sorunların bir makalede ayrıntılı olarak ele alınması olanaklı değildir. Dolayısıyla, konuya ilişkin yapılan kapsamlı çalışma içerisinde ancak bazı odak unsurlar aktarılmaktadır. Bu kapsamda, makalenin temel amacı, sit olarak tescillenmiş kırsal yerleşimlere ilişkin durum tespiti yapmak ve koruma sistemini tartışmaya açmak, sorunu çözmenin ilk adımının “teşhis” olduğu görüşünden hareketle sorunları irdelemektir.

İzmir Kırsalında Yer Alan “Kentsel Sit Alanları”

Türkiye’de güncel koruma mevzuatına göre, kültür mirası olan yerleşimler sit alanı ilan edilerek, yapılar ise tescillenerek koruma altına alınmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Temmuz 2020 verilerine göre, İzmir’deki toplam 855 adet sit alanından 47 adedi kentsel sittir. Çalışmanın başladığı 2014 yılında, bakanlıktan edinilen sit alanları listesinde il ve ilçe merkezi dışında yalnızca beş kırsal yerleşimin olduğu saptanmıştır. Ancak, 2019 yılı sonuna dek listeye dört yerleşim daha eklenmiştir.

Çalışmanın örneklemini oluşturan “kentsel sit alanı” olan dokuz kırsal yerleşim; Birgi (Ödemiş), Bademli (Ödemiş), Şirince (Selçuk), Kozbeyli (Foça), Sağancı (Bergama), Bademli (Dikili), Koca Mehmetler (Foça), Lübbey (Ödemiş), Sazak (Karaburun)’tır. Ayrıca, Aliağa Eski Hacıömerli Mahallesi de İzmir İl Numaralı Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından tescile yönelik çalışmaların başlaması dolayısıyla araştırma kapsamındadır. Yerleşimlere ilişkin genel bilgiler, demografik veriler ve diğer araştırma sonuçları Tablo 1’de gösterilmektedir.

6360 sayılı kanun ile bu yerleşimlerden yedisinin köy tüzel kişiliğinden, ikisinin belde statüsünden mahalleye dönüştürüldüğü, bir yerleşimin ise yasa öncesinde de mahalle statüsünde olduğu belirlenmiştir. Yerleşimlerin üçü, günümüzde yaşamın sürdürülmediği, terk edilmiş köylerdir. Kır-kent sınıflandırması amacıyla nüfusa

İLÇE	SELÇUK	ÖDEMiŞ	FOÇA	ÖDEMiŞ	BERGAMA	DİKİLİ	FOÇA	ÖDEMiŞ	KARABURUN	ALİAĞA
YERLEŞİM	Şirince	Birgi	Kozbeyli	Bademli	Sağancı	Bademli	Koca Mehmetler	Lübbey	Sazak	Hacıömerli
SİT ALANI KARAR TARİHİ	1984	1990	2003	2008	2011	2018	2018	2019	2019	-
MİRAS NİTELİĞİ	Geleneksel konut dokusu	Dünya Mirası Geçici Listesi	Türk – Rum köyü	Geleneksel konut dokusu	Endüstri Mirası Yapılar	Geleneksel konut dokusu	Geleneksel konut dokusu	Terk edilmiş geleneksel konut dokusu	Mübadile döneminde terk edilmiş Rum köyü	Terk edilmiş geleneksel konut dokusu
KAİP	VAR	X	X	X						
	YOK			X	X	X	X	X	X	X
TESCİLLİ YAPI SAYISI	137	164	45	42	14	59	16	belirlenemedi	belirlenemedi	belirlenemedi
YILLARA GÖRE NÜFUS SAYISI	2007	562	2393	553	2900	417	917	212	0	0
	2012	530	2398	565	2801	369	1077	169	0	0
	2015	492	2018	627	2677	330	1159	102	0	0
	2018	468	1894	626	2589	309	1294	185	0	0
NÜFUS DEĞİŞİMİ	-16,73%	-20,85%	+13,20%	-10,72%	-25,90%	+41,11%	-7,14%	0,00%	0,00%	0,00%
NÜFUSA GÖRE	Kırsal	Geçiş Alanı	Kırsal	Geçiş Alanı	Kırsal	Kırsal	Kırsal	Kırsal	Kırsal	Kırsal
IDARİ OLARAK (6360’DAN)	ÖNCE	Köy	Belde	Köy	Belde	Köy	Köy	Mahalle	Köy	Köy
	SONRA	Mahalle	Mahalle	Mahalle	Mahalle	Mahalle	Mahalle	Mahalle	Mahalle	Mahalle
MERKEZE UZAKLIK	8	10	22	20	17	11	14	16	20	21
KIYIYA YAKINLIK	0 – 10 km			X		X	X		X	X
	11 – 20 km	X				X				
	21 km üzeri		X		X			X		
	RAKIM	350	326	70	372	70	9	140	500	270
	DÜZ									
ARAZİ BİÇİMİ	KİSMİ EĞİM						X			X
	EĞİMLİ	X	X	X	X	X	X	X	X	X
KÖY YERLEŞİM TİPİ	DAĞINIK				X				X	X
	TOPLU	X		X		X	X			
	ÇİZGİSEL		X				X	X		
TOPLU TAŞIMA	VAR	X	X	X	X		X			
	YOK					X	X	X	X	X
TANINIRLIK	GOOGLE	4.280.000	2.330.000	114.000	415.000	32.200	150.000	3.990	20.800	35.100
	G. AKADEMİK	723	4.040	60	215	56	147	3	19	46
	TEZ SAYISI	11	42	0	6	0	0	0	2	0
KIRSAL TURİZM DÜZEYİ	Çok yoğun	Yoğun	Ypğun	Yok	Yok	Az	Yok	Yok	Yok	Yok
TEMEL GEÇİM KAYNAĞI	TURİZM	X	X	X			X	-	-	-
	TARIM + HAYVANCILIK			X	X	X	X	-	-	-
DIŞARIDAN GÖÇ	Yoğun	Az	Orta	Yok	Yok	Yoğun	Yok	-	-	-
DIŞARIYA GÖÇ	Orta	Yoğun	Az	Orta	Yoğun	Az	Yoğun	-	-	-

bakıldığında, Birgi ve Bademli mahalleleri “geçiş alanı”, diğer yerleşimler ise “kır” olarak nitelendirilebilecek durumdadır¹.

Yerleşimlerden, ilk olarak 1984 yılında Şirince’nin sit alanı olarak tescillendiği, 2017-2019 yılları arasında, geçmişe oranla kırsal yerleşimlerdeki tescillerin arttığı belirtilebilir. Söz konusu on yerleşimin yalnızca üçünde onaylı Koruma Amaçlı İmar Planı (KAİP) bulunmakta olup, Kozbeyli Mahallesi’nde planın hazırlanması sürmektedir. Sit alanı niteliğindeki diğer yerleşimlerde ise, Koruma Bölge Kurulu kararları doğrultusunda Geçici Yapılaşma Koşulları geçerlidir.

Terk edilmiş üç köy dışındaki yerleşimlerin 2007-2018 yılları arasındaki nüfus verilerine bakıldığında, Kozbeyli ve Bademli’deki (Dikili) artışa karşın, diğer örneklerin tümünde azalma görülmektedir. Bu durum söz konusu iki yerleşimin kıyıya yakınlığı dolayısıyla ikincil konut kullanımı için tercih edilmeleri, kırsal turizmin etkisi ve temel geçim kaynakları arasında turizmin olması ile ilişkilendirilebilir. Toplu taşımının bulunmadığı, kıydan uzaktaki Sağancı ise, en çok nüfus kaybının yaşandığı yerleşimdir. Dünya Mirası Geçici Listesi’nde yer alan Birgi de, nüfusu azalan yerleşimler arasında ikincidir.

Yerleşimlerin coğrafi özelliklerine bakıldığında, ilçe merkezine uzaklıkların ortalama 16 kilometre olduğu, beş yerleşimin kıyıya yakın, diğerlerinin uzakta (içerde) bulunduğu görülmektedir (Resim 1). Tamamı eğimli arazideki köylerin dördü toplu, üçü dağınık, diğer üçü ise çizgisel yerleşim düzeni yansıtmaktadır. İncelenen köylerin yarısına toplu taşımayla erişilmektedir.

Yerleşimlerin tanınırlık düzeyleri (herkesçe bilinen ve akademik), Google arama motoru üzerinden araştırılmıştır. Bu aramada, yalnızca köyün adı girildiğinde ulaşılan sonuç sayısı en fazla Şirince’ye, en az da Koca Mehmetler’e aittir. Şirince’nin tanınırlığı, Dünya Miras Listesi’ndeki Efes Antik Kenti gibi oldukça önemli tarihsel ve turistik odağa yakınlığı yanı sıra, korumaya ilişkin sorunların popüler isimler üzerinden yayılmasına ve sonrasında “Maya takvimi ve kıyamet günü” efsanesi ile ilgili haberlere dayanmaktadır. Akademik arama motoru disiplini ayrımı yapılmadan tarandığında, en fazla yayının Birgi üzerine olduğu, bunu Şirince, Ödemiş ve Dikili Bademli’nin izlediği görülmektedir. Diğer yerleşimlerle ilgili araştırma sayısı, kıyasla oldukça azdır. YÖK tez veri tabanında “tez

Yerleşim adı	FOTOĞRAFLAR	MİRAS DEĞERLERİ	OLANAKLAR	TEHDİTLER
ŞİRİNCE (SELÇUK)		- Kültürel peyzaj değeri - Geleneksel konut dokusu - Anıtsal mimari örnekleri - Doğal çevre unsurları	- Kırsal turizm - Tanınırılık - Kıyıya yakınlık - Yüksek rakım, doğal çevre ve manzara - Geleneksel el sanatları ve gıda üretiminin sürdürülmesi	- Yoğun turizm baskısı - Geleneksel tarım faaliyetlerinin azalması - İkincil konut kullanımı - Demografik yapının değişimi - Geleneksel el sanatları ve gıda üretiminin turizm odaklı olarak sürdürülmesi
BİRGİ (ÖDEMiŞ)		- Kültürel peyzaj değeri - Geleneksel konut dokusu - Anıtsal mimari örnekleri - Doğal çevre unsurları	- Dünya Miras Geçici Listesi'nde bulunması - İşbirliği ve katılıma dayalı koruma örneği olması - Tanınırılık - Kırsal turizm, kültür turizmi - Yüksek rakım, doğal çevre ve manzara - Geleneksel el sanatları ve gıda üretiminin sürdürülmesi	- Ekonominin turizme dayalı duruma gelmesi - Nüfus azalması - Geleneksel el sanatları ve gıda üretiminin turizm odaklı olarak sürdürülmesi
KOZBEYLİ (FOÇA)		- Geleneksel özgün konut dokusu - Doğal çevre unsurları - Anıtsal mimari örneği	- Kırsal Turizm - Kıyıya ve merkeze yakınlık - Panoramik deniz manzarası	- Gününbirlik turizm - İkincil konut kullanımı - Geleneksel konutların terk edilmesi - Demografik yapının değişimi - Tarım ve hayvancılığın azalması - Yeni yapılaşma
BADEMLİ (ÖDEMiŞ)		- Kültürel peyzaj değeri - Geleneksel özgün konut dokusu - Anıtsal mimari örnekleri - Doğal çevre unsurları - Tarım alanları - Geleneksel üretim - Geleneksel festivaller - Yerel sanatlar	- Tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi - Geleneksel üretimlerin ve etkinliklerin sürdürülmesi - Doğa ve kültür turizmi - KALP bulunması - Yüksek rakım, doğal çevre ve manzara	- Demografik yapının değişimi - Yeni yapılaşma - Geleneksel konutların terk edilmesi - Belde statüsünden mahalleye dönüşüm (eğitim, sağlık ve güvenlik hizmetlerinin kaldırılması)
SAĞANCİ (BERGAMA)		- Endüstri mirası yapılar - Tarım alanları - Doğal çevre unsurları	- Geleneksel yaşam biçiminin sürdürülmesi - Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin sürdürülmesi - Ana yola yakınlık	- Sanayi Bölgesinin kurulması - Dışarıya göç, nüfusun azalması - Eğitim, sağlık donatılarının bulunmaması
BADEMLİ (DİKİLİ)		- Geleneksel konutlar - Doğal çevre unsurları	- Kıyıya yakınlık - Yazlık turizm - Ulaşım kolaylığı	- İkincil konut kullanımı - Yazlık turizm - Nüfus artışı - Yeni yapılaşma
KOCA MEHMETLER (FOÇA)		- Geleneksel konutlar - Doğal çevre unsurları - Tarım alanları	- Tarımsal faaliyetlerin sürdürülmesi - Köy yaşantısının sürdürülmesi	- Toplu taşıma bulunmaması - Nüfusun azalması - Yaşlı nüfus - Eğitim, sağlık donatılarının bulunmaması
LÜBBEY (ÖDEMiŞ)		- Geleneksel özgün konut dokusu - Doğal çevre unsurları - Tarım alanları	- Yapılara ve dokuya hiç müdahale edilmemiş olması - Yüksek rakım, doğal çevre ve manzara	- Yapılara ve dokuya hiç müdahale edilmemiş olması - Yerleşimin terk edilmiş olması - Yüksek rakım ve ulaşım zorluğu
SAZAK (KARABURUN)		- Geleneksel konut dokusu - Doğal çevre unsurları	- Yapılara ve dokuya hiç müdahale edilmemiş olması - Harabe peyzajının korunması - Doğa ve kültür turizmi	- Yapılara ve dokuya hiç müdahale edilmemiş olması - Yerleşimin terk edilmiş olması - Görsel algı içerisinde yer alan RES'lerin kırsal peyzajın etkisini bozması
ESKİ HACİÖMERLİ (ALİAĞA)		- Geleneksel özgün konut dokusu - Anıtsal mimari örneği - Tarihi kuyular ve yapay göletler - Doğal çevre unsurları	- Yapılara ve dokuya hiç müdahale edilmemiş olması - Yüksek rakım, doğal çevre ve manzara	- Yapılara ve dokuya hiç müdahale edilmemiş olması - Yerleşimin terk edilmiş olması - Toplu taşıma bulunmaması - Su kaynaklarının yetersizliği

ÜSTTE İzmir'deki "kırsal" sit alanlarının nitelikleri (Tablo 2)

SAĞ ÜSTTE Bademli Hayrettin Efendi Camii ve köy meydanı, 2017 (Resim 2)

1980 - 2018 yılları arasında Bademli nüfusunun değişimi (Şekil 1)

Mastaba örneği (Resim 3)

EGE MİMARLIK EKİM 2020

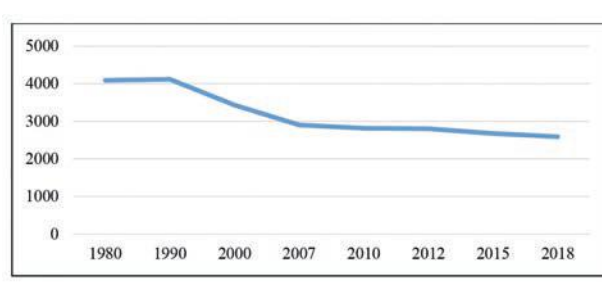
adı" üzerinden yapılan araştırmada, en fazla lisansüstü çalışma Birgi, ardından Şirince üzerinedir. Ödemiş Bademli ile ilgili altı, Lübbey başlığında ise iki adet araştırma bulunmaktadır. Diğer yerleşimler ise herhangi bir çalışmanın başlığında yer almamaktadır. Bu aktarımlar üzerinden yerleşimlerin kıyıya ve merkeze yakınlığı ile olağanüstü miras değeri taşımasının tanınırılık ve popülerlik düzeyini arttırdığı, akademik çalışmaların ise bu düzey ile doğrusal bir bağlantı taşıdığını söylemek olanaklıdır.

Tablo 2'de yerleşimlerin miras değerleri, barındırdıkları olanaklar ve tehditler aktarılmaktadır. Yerleşimler yapıli çevre bağlamında irdelendiğinde, endüstriyel miras örnekleri barındıran Sağancı dışında, tümünde bütüncül geleneksel konut dokusu göze çarpmaktadır. Köy camileri anıtsal yapı örneği olarak yer almaktadır. Doğal çevre unsurları farklı karakterde olmakla birlikte tümünde bulunmaktadır. Kozbeyli ve Sazak örneklerinde kıyıyla ilişki ve manzara dikkat çekmekteyken, Birgi, Ödemiş Bademli, Lübbey, Şirince gibi dağ köylerinde ormanlık alanlar ve dereler peyzajı oluşturmaktadır. Ödemiş Bademli, Sağancı, Koca Mehmetler, Kozbeyli yerleşimleri tarım arazileri ile de öne çıkmaktadır.

Somut olmayan kültürel miras açısından değerlendirildiğinde, Ödemiş Bademli'de geleneksel üretimlerin, Birgi ve Şirince'de daha çok turizme yönelik el sanatları ve gıda üretiminin sürdürüldüğü, Sağancı ve Koca Mehmetler'de köy yaşantısının görüldüğü belirtilebilir.

Yerleşimler yaşamın sürekliliği ve koruma bağlamında irdelendiğinde; "terk edilmiş" ve "yaşayan" yerleşimler için şu tespitler yapılabilir:

- Günümüzde yaşayan, fiziksel ve yaşamsal sürdürülebilirliği olan yerleşimlere bakıldığında, tanınırılık, merkeze uzaklık, kıyıya yakınlık, rakım, arazi yapısı, toplu taşıma olanakları, kırsal turizm yoğunluğu, göç alma gibi özellikler açısından belirgin farklılıklar yansıtımlarına karşın, her birinde farklı faktörler de olsa, bunlardan birkaçının etkisi alanın yaşamasını sağlamaktadır. Bu faktörlerden bazıları hem fırsat hem de tehdit olabilmektedir. Örneğin turizm, Şirince'de geleneksel evlerin düzenli bakım ve onarımlarına

ekonomik katkı sağlamakta, ancak bazı yapılara söz konusu işlevlerle ilintili olarak yapılan yanlış müdahaleler özgünlüğü zedelemektedir.

- Yüksek rakımda konumlanan Şirince, Birgi, Ödemiş-Bademli ile Lübbey, Sazak, Hacı Ömerli'nin değerlendirilmesinde ilk gruptakiler yaşamsal, diğerleri ise terk edildiklerinden yalnızca fiziksel sürdürülebilirliğini korumaktadır. Bunda Şirince ve Birgi'nin tanınması, kırsal turizmin yoğunluğu, toplu taşıma olanakları, göç etkisinden söz edilebilir. Eğimli topoğrafya ve yüksek rakım, bir bakıma yerleşimin daha çarpıcı, etkileyici algılanması; evlerin birbirinin manzarasını engellememesi, çevrenin panoramasının izlenebilmesi gibi açılardan olumlu olmakla birlikte, özellikle toplu taşıma, erişilebilirlik ve kamusal olanakların sağlanmasında güçlük yaratmaktadır. Söz konusu konumlanma bazı yerleşimlerde olanak, bazılarında tehdit olmuştur. Terk edilmiş bu yerleşimler merkezden uzak, eğimli bir topoğrafyada ve deniz seviyesinden yüksek rakımda olması, ulaşım olanaklarının güçlüğü, eğitim olanaklarının sınırlılığı, toplu taşımanın olmaması, yeni iş olanakları, mübadele gibi nedenlerle yerleşimin farklı yere taşınması veya boşaltılması ile "yaşamayan" bir niteliğe bürünmüştür.

- Gerçekte kırsal alanlarda yaşamsal sürdürülebilirliği somut nedenlerle formüle etmek olanaklı değildir; ulaşılan durum olayların gelişimi ile ilgilidir. Örneğin günümüzde yaşamayan kırsal örneklerine bakıldığında, Hacı Ömerli yakınında yeni iş olanakları yaratılmış, şebeke suyu ve toplu taşıma erişilebilirlik sağlanmış olsaydı, alan günümüzde yaşıyor olabilirdi. Dolayısıyla turizm etkisi görülmemeyen, merkeze uzaklığı ve rakımı yakın iki örnek olarak Ödemiş-Bademli ve Aliaga-Hacı Ömerli yerleşimlerinin yaşamsal sürdürülebilirliklerindeki farklılıkta süreçteki kırılmalar yani "olayların gelişimi" ve "ulaşım olanaklarının etkisi" vurgulanabilir.

Bu tespitler doğrultusunda, yerleşimlerde yaşamın sürekliliğinde, belirtilen etkenlerden söz edilebileceği, erişilebilirlik ve turizm potansiyelinin, olanakların artışı sağladığı görülmektedir. Ancak bu potansiyeli

taşımasına karşın mübadele döneminde terk edilmiş Sazak gibi örnekler, tarihsel olayların belgesi niteliğindedir. Yaşamın sürmediği yerleşimlerde yapılara hiç müdahale edilmemiş olması, özgünlüğün korunması bağlamında olanak olarak görülebileceği gibi, Sazak'ın süreçte harabe peyzajına dönüşmesine sebep olmuştur.

Kırsal yerleşimler, yere özgü değerleri ile "özgün", bir bakıma diğer örneklerden farklılaşan nitelik yansıtmaktadır. Dolayısıyla makalenin sınırlı boyutu dikkate alınarak, çalışmada bir örnek üzerinden konunun ayrıntılı irdelenmesi yapılmaktadır.

Örnek Alan Çalışması: Bademli / Ödemiş

Yerleşimin örneklem olarak belirlenmesinde, korunmuş bütüncül geleneksel konut dokusu olması, kırsal niteliklerini, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini sürdürmesi, turizm ve ikincil konut baskısı bulunmaması ve az sayıda akademik çalışmada yer alması etkili olmuştur. Bununla birlikte, 1998 yılındaki analiz çalışmalarının tarihsel süreçteki değişimin saptanmasına, 2001 yılında tamamlanan KAİP'in ise koruma sisteminin alana etkilerinin irdelenmesine olanak sağladığı görülmüştür. Bu doğrultuda, sit alanında mevcut durum analizleri yapılarak geçmişteki çalışmalarla karşılaştırılmıştır.

Bademli Mahallesi, İzmir'in Ödemiş ilçesinin 21 km güneyinde, Aydın ve Bey Dağı arasındaki Hacetdede Tepesi'nin kuzeye bakan eteklerinde konumlanmıştır. Yerleşim, ormanlar, dereler, zeytin ve meyve bahçeleri, fidanlıklar ile çarpıcı doğal güzellikler yansıtmaktadır. Bademli nüfusu, TÜİK verilerine göre, 1980 yılında 4089 iken, 2007 yılında 2900, 2019 yılında ise 2597'dir. En fazla nüfus kaybı %30 oranında azalma ile 1990 ve 2007 yılları arasındadır (Şekil 1). Yerleşimde ilkökul, ortaokul ve aile sağlığı merkezi vardır. Jandarma karakolu ve belde belediyesi ise 6360 sayılı kanun sonrasında kapatılmıştır.

Ödemiş ilçesinin %30'u tarım arazisi olup, verimli topraklarıyla bölgenin önemli tarımsal merkezlerindendir. Bademli'de, kiraz, kestane, ceviz, erik gibi meyveler, hububat ve patates

üretimi yapılmaktadır. Ayrıca, yerleşimdeki fidan yetiştiriciliği Türkiye üretiminin %50'sini karşılamakta ve en önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır. Meyve fidanı dışında, dış mekân süs bitkisi üretimi ve sınırlı düzeyde büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Yanı sıra, yerleşimde 47 kamu ve 181 adet özel işyeri vardır (Ödemiş Stratejik Planı, 2014).

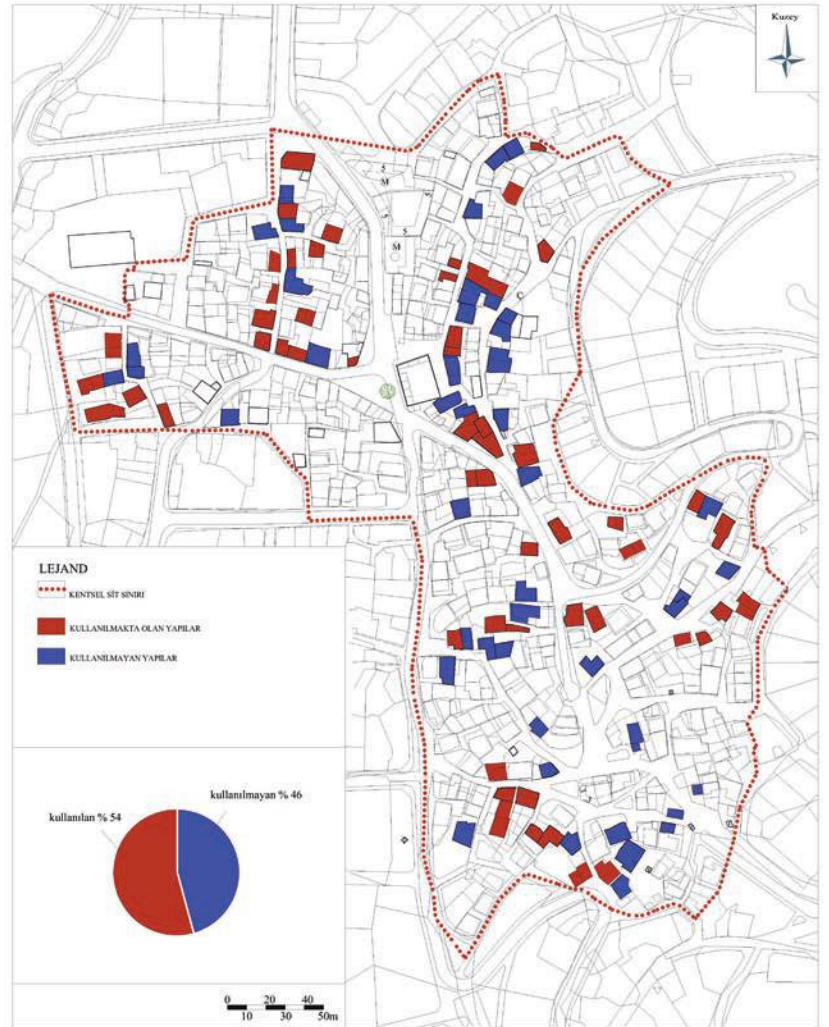
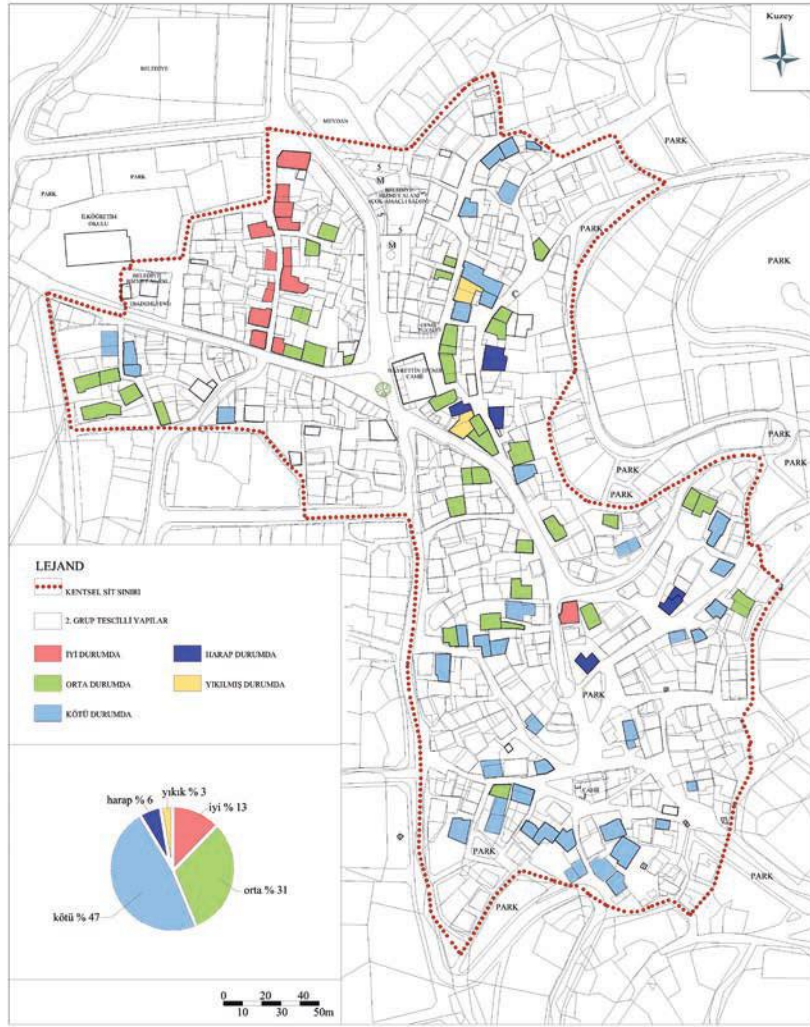
En iyi kirazın ve kiraz güzeline seçildiği yerleşimin en bilinen ve en renkli etkinliği olan Kiraz Festivali dışında, Fidan Festivali ve Selli Festivali de yapılmaktadır. Yavuz (1998, s. 25), yerleşimde geleneksel yemekler, halk oyunları, yerel giysiler, eliş üretimler ve düğünleri aktarmaktadır. Günümüzde bu gelenekler kısmen sürdürülmektedir.

Yerleşimin geleneksel üretimleri arasında keçe ve sırık yapımı da bulunmaktadır. Sırıklar, geçim kaynağı oluşturmamakta; zeytin ve diğer meyvelerin geleneksel hasat yöntemi olarak kullanılmaktadır.

Yerleşim, 2008 yılında sit alanı olarak tescillenmiş, üç yıl sonra ise KAİP onaylanmıştır. Sit alanında bir cami ve bir çeşme olmak üzere iki adet 1. grup tescilli anıtsal yapı bulunmaktadır. Köy meydanındaki çınar ağacı da anıt ağaç olarak tescillenmiştir (Resim 2). 2. grup tescilli yapı grubunda ise, konutlar dışında, 1935 yılında yapılan ilköğretim okulu yapısı bulunmaktadır. Onaylı planda 42 adet konut tescilli olup, 61 yapı "mevcut özellikleriyle korunacak yapılar" şeklinde sınıflandırılmıştır.

Geleneksel dokuyu oluşturan sivil mimarlık örneği yapılar, yığma taş, ahşap karkas ve karma sistemde yapılmıştır. Yalın ancak geleneksel Türk Evi karakteristiklerini barındıran ve bazıları müdahale edilmediğinden tümüyle özgünlüğünü koruyan yapılar, bütüncül bir doku oluşturmaktadır. Yerleşimde dokusu tamamen korunmuş sokaklar vardır. Basit kırsal mimari özelliğindeki çok sayıda yapı dışında kütle, yapım sistemi ve işçilik bağlamında öne çıkan konak niteliğinde konutlar bulunmaktadır.

Evler, zeminde avluya veya doğrudan yapı içine açılmakta, ahşap kapılı, yüksek bahçe duvarlı; üst katta ise yaygın plan şeması olarak görüldüğü üzere açık sofa ve buraya açılan odaları içerir. Bademli'de yapılan tipoloji çalışmalarında sofasız plan şemalı konut bulunmadığı belirlenmiştir (Akan, 2011, s. 27). Yerel ağızda "çardak"

denilen sofalar ahşap direklerle taşınan ahşap çatı ile örtülüdür. Yerel mimarinin diğer karakteristiği, sofalara bitişik, zeminden 50-60 cm yüksekte ve sokağa çıkma yapan özellikli oturma köşesi ahşap “mastaba”lardır (Resim 3).

Doku Analizleri

Yerleşimdeki ilk doku analizleri, 1998 yılında yüksek lisans tezi çalışmasını alanda yapan Adem Özçelik'e aittir. Yanı sıra, 2011 yılında tamamlanan KAİP'e ait analizler de bulunmaktadır. Araştırma kapsamında, 2019 yılında alan çalışmaları yapılarak analizler revize edilmiş, koruma altındaki 103 evin yapısal durum ve kullanım durumu analizleri gerçekleştirilmiştir.

Planda tescilli ve mevcut özellikleriyle korunacak olarak işaretlenmiş toplam 103 adet yapının yapısal durumu incelendiğinde, günümüzde yalnızca %13'ünün iyi durumda olduğu; buna karşın %31'inin orta, %48'inin kötü ve %8'inin harap durumda bulunduğu görülmüştür (Şekil 2). KAİP çalışmalarındaki 2011 yılı analizleri ile günümüzdeki veriler karşılaştırıldığında, kötü durumdaki yapıların sayısının arttığı, bazılarının da yıkıldığı saptanmıştır. İyi durumdaki yapı sayısındaki artış, 2019 yılında başlatılan Kaleiçi Sokak Sağlıklaştırma çalışmasıyla ilişkilidir. Bu onarımlar ise, malzeme ve işçilik bakımından

tartışmaya açıktır (Resim 4, 5). Özçelik'in çalışmasındaki yapılardan ancak 19'u sit alanında ve korunacak yapı sınıfındadır. Dolayısıyla 21 yıllık süreçteki değişim ancak bu yapılar üzerinden incelenebilmiştir (Şekil4).

Günümüzdeki kullanım durumuna bakıldığında, 103 adet yapının %46'sının kullanılmadığı görülmektedir (Şekil 3). KAİP çalışması kapsamında kullanım durumu analizi bulunmadığından, karşılaştırma ancak 1998 verileri bulunan 19 yapı üzerinden yapılmış, süreçte bunlardan bazılarının terk edildiği, diğerlerindeyse yaşamın sürdüğü belirlenmiştir (Resim 6, 7).

Tespitler

Bademli Mahallesi'nde doku analizleri, KAİP kapsamında korunması gerekli görülen geleneksel yapılar üzerinden yapılmıştır. Elde edilen veriler sekiz yıllık süreçte gerekli onarımların yapılmadığını ve koruyucu önlemlerin alınmadığını göstermektedir. Kullanılan yapılar genellikle büyük ölçüde bakımsız, yapısal olarak orta ve kötü durumdadır. Terk edilenlerde ise bozulmalar günden güne artmaktadır.

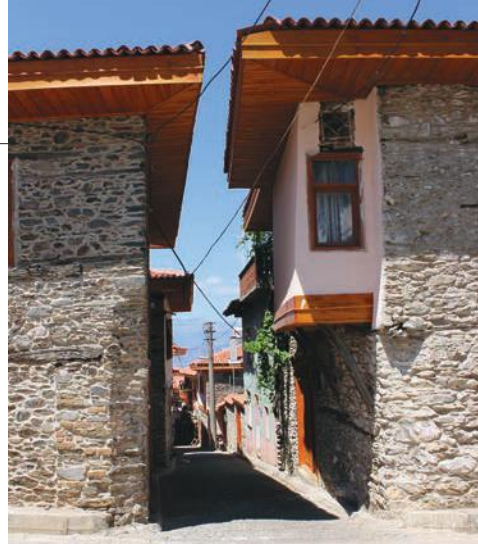
Dokuda korunacak yapı sınıflandırmasının dışında kalan, ancak tescilli yapılarla benzer niteliklerde, dokunun bütünselliğini sağlayan yapıların da bulunduğu görülmüştür (Resim 8, 9) Plan notları, bunların

yıkılmasına ve yerinde yeni yapılaşmaya olarak tanımlanmaktadır.

Alanda yeni yapılaşma özellikle, meydan çevresinden başlayarak (Resim 15), ticari faaliyetlerin yoğunlaştığı, kuzey bölgesindedir. Bununla birlikte, sit alanında KAİP sonrasına tarihlenen yeni yapıya rastlanmamıştır.

Yıldırım Gönül'ün (2018), Bademli konutlarındaki değişimleri incelediği çalışmasında eskime ve bozulmalardan kaynaklanan fiziksel değişimlerden bağımsız olarak kullanıcıların yaptığı müdahaleler daha çok ıslak hacimlerle ilişkilidir. Bunlar, avludaki tuvaletin yenilenmesi veya banyo eklenmesi, zemin kata ıslak hacim eklenmesi, gusülhanelerin modern malzemelerle yenilenmesi, bir odanın veya sofanın mutfığa dönüştürülmesi gibi çağdaş yaşam koşullarına uyarlamaya yönelik değişimlerdir. Birçok yapıda, özgün mimari ile uyumlu olmayan, ancak tamamına yakını alanın tescillenmesi öncesinde yapılan müdahaleler saptanmıştır. En yoğun uygulama, çardak bölümünün tuğla duvarla kapatılması olup (Resim 10), hem mekânsal hem de cephe düzeni bağlamında belirgin bir değişime sebep olmaktadır. Tuğla duvarların hemen hepsinde dış yüzeyin sıvanmadan bırakılmış olması da dikkat çekicidir.

Özetle, alanın sit olarak tescillenmesi ve kısa sürede KAİP

hazırlanmasının yerleşimdeki olumlu etkileri ve uygulamadaki eksiklikler şöyle sıralanabilir:

- Sit alanında yeni yapılaşma önlenmiştir.
- Korunması gerekli yapılarda niteliksiz müdahaleler engellenmiştir.
- Sokak Sağlıklaştırma Projesi uygulanmıştır.
- Yapıların terk edilmesi önlenememiştir.
- Kullanılan yapılarda yeterli bakım ve tamir yapılmamıştır.
- Yapıların yapısal olarak kötüleşmesi engellenememiştir.
- Altyapı, sokak ve çevre düzenlemeleri yapılmamıştır.
- Kamusal alanlar bakımsızdır.
- Mevcut konut stoku terk edilirken, sit alanı dışındaki yeni yapılaşma artmıştır.

Yapılı çevreyle ilişkili bu tespitlerin yanı sıra yerleşimin ekonomik, demografik ve sosyal yapısı incelendiğinde farklı irdelemeler yapılabilir:

- Kırsalın en önemli unsurlarından tarımsal faaliyetler, bölgenin ana geçim kaynağıdır, ancak, üreticinin refah seviyesi yüksek değildir.
- Yerleşimin nüfusu, “kırsallığı baskın geçiş alanı” olarak nitelendirilmesini sağlayacak düzeydedir. Buna karşın, nüfus giderek azalmakta ve yaşanmaktadır.
- Belde belediyesinin kapatılması sonrasında kamusal hizmetler yetersiz kalmıştır.
- Geleneksel üretimleri sürdüren çok az kişi kalmıştır.

- Geleneksel etkinliklerin ve festivallerin sürdürülmekte olması “kültürel değerlerin korunması” bağlamında olumludur.

Bademli’de yapılan bu tespitler üzerinden, koruma -tamir- yaşam bağı değerlendirildiğinde, belirtilen tüm etkenlerin birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Yapıların bakımsızlığını ve terkedilmelerini, yalnızca geleneksel yapı ve malzemelerin bakımındaki güçlüklerle bağlamak olası değildir. Bu durum, sit ve tescil sonrasında uygulamaya yönelik prosedürlerin bilinmemesi, restorasyon uygulamalarının yüksek maliyeti, ekonomik güçlükler, geleneksel yapıların sürekli bakım gereksinimi, kullanıcıların beklediği konfor koşulları, yeni yapı üretimindeki maliyetin daha düşük olması, genç nüfusun geleneksel yapılarla kültürel bağı bulunmaması, yaşlı nüfusun donanım ve ekonomik yeterliliğinin bulunmaması, genç nüfusun farklı iş olanakları ve kent yaşamını tercih etmesi gibi çok sayıda etkenle ilişkilendirilebilir.

Bademli, ilçe merkezine yakın konumda, doğal güzellikler içerisinde, bütüncül konut dokusuna sahip, “tarım (özellikle fidecilik), hayvancılık, geleneksel üretim ve etkinlikler” gibi kırsala özgü unsurların sürdürüldüğü, somut olmayan kültür mirası bağlamında vurgulanabilecek çeşitli değerleri bulunan ve tüm bu özellikleriyle “kültürel peyzaj” değeri taşıyan bir yerleşimdir. Mevcut sistemde koruma altına alınmış ve plan çalışmaları tamamlanmış yerleşim, bu

SOL ÜSTTE Bademli, Tescilli yapıların yapısal durum analizi, 2019 (Şekil 2)
Bademli, Tescilli yapıların kullanım durumu analizi, 2019 (Şekil 3)

SOLDA Kaleiçi Sokak’tan görünüm - 1998 (Özçelik) ve 2019 (Resim 4,5)

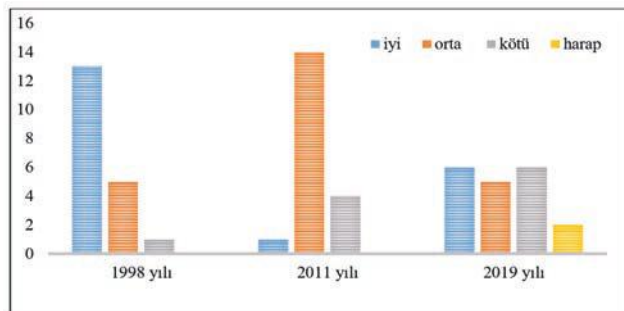
ALTTA Bademli, 19 adet yapının “yapısal durum” karşılaştırması, 1998-2019 (Şekil 4)
Kasaplar Sokağı, 1998 (Yavuz) - 2019 (Resim 6, 7)

özellikleriyle kırsal korumada olumlu bir örnek olma potansiyeli taşımaktadır. Bu olanaklara karşın, yapılı çevrede geleneksel konutların terk edilmekte ve her geçen gün daha fazla yıpranmakta olduğu görülmektedir.

Yerleşimin tüm değerleriyle korunabilmesi ancak miras unsurları, olanakları ve tehditlerin bir arada yerel ölçekte ele alınması ve uygulamaya yönelik çalışmaların yapılması ile mümkün görünmektedir.

Değerlendirme

İzmir bütününde irdelenen 10 adet kırsal yerleşimden üçünde KAİP tamamlanmış olup, diğerlerinde ancak yapı tescilleri ve geçici yapılaşma koşulları bulunmaktadır. Planlı yerleşmelerdeki koruma uygulamaları değerlendirildiğinde, yalnızca Birgi’nin kapsamlı projeler, disiplinler arası çalışmalar ve katılımcı politikalarla ele alındığı görülmektedir. Buna karşın, Birgi’de bile genç nüfusun kente göçü, sosyal ve kültürel yaşamın değişimi, somut olmayan değerlerin yitirilmesinden ve turizmin bir koruma aracı yerine amacına dönüşmesinden söz edilebilir. Şirince ve Bademli KAİP’leri ise uygulamada yeterli olmamıştır. Bademli doku analizleri, süreçte yapısal bozulmaların arttığını ve yapıların terk edildiğini ortaya koymaktadır. Lübbey elektrik, Hacıömerli su sorunu, Sazak ise mübadele sebebiyle terk edilmiş olup, üç yerleşim de özgün niteliklerini kaybetmektedir. Sağancı ve Koca Mehmetler, küçük yerleşimler olup,

yapı tescilleri izinsiz müdahaleleri önlemekte, ancak yerleşim bütününe katkı sağlamamaktadır. Kozbeyli günübirlik turizm, Dikili Bademli ise, ikincil konut ve nüfus artışının baskısını yaşarken gelecek projeksiyonlarına gereksinim bulunmaktadır.

İncelenen yerleşimlerin tümünde somut ve somut olmayan değerler, yere özgü nitelik taşımakta olup, her alanın farklı özellikleri, potansiyelleri ve sorunları bulunmaktadır. Bununla birlikte, küresel değişimin genel etkileri, yerel ölçekteki farklı sonuçları ve koruma sürecindeki yansımalarıyla ilişkili sorunlar ortak başlıklar altında belirtilebilir:

Üst ölçekli sorunlar: Tarım ve kırsal kalkınma politikalarının yetersizliği, kırsal yoksulluk, kente göç

Nüfus yapısı: Nüfusun azalması, yaşlanma; kentli nüfusun kıra göçü

Yerleşim ölçeğindeki sorunlar: İdari yapının değişimi, alt yapı hizmetlerindeki yetersizlikler (ulaşım, sağlık, eğitim)

Tek yapı ölçeğindeki sorunlar: Kırsal evlerin güncel yaşam koşullarına uyarlanma güçlüğü, yapıların terk edilmesi, bakımsızlık

Eres (2016) günümüzde kırsal topluluklarda gözlenen ekonomik yetersizliklerin tarım politikalarına bağlı olarak eski üretken kimliğin yitirilmesinden kaynaklandığını belirtmektedir. Bununla birlikte, genç nüfus, iş olanakları dolayısıyla kentte yaşamayı tercih ederken, köyde

yaşamaya devam eden yaşlı nüfus üretimi ancak kendine yetecek kadar sürdürmekte, tarım arazileri yerleşim dışından kişilere kiralanmakta veya satılmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik sorunlar aynı zamanda kültürel, sosyal ve demografik yapının da değişimine sebep olmaktadır.

Burada özetle ortaya konulan sonuçlar, mevcut koruma sisteminin, küresel ölçekteki değişim sürecinin etkileri karşısında yetersiz kaldığını göstermektedir. Koruma mevzuatımızda² uluslararası belgelerle de uyumlu düzenlemeler ile korunacak yapı grupları ve sit tanımları yapılmış, bakım-onarım gibi restorasyon tekniklerine yönelik esaslar belirlenmiş, plan çalışmalarının kapsamı ortaya konulmuştur. Ancak, yasal düzenlemelerde “kırsal” özelinde maddeler bulunmamakla birlikte, var olan çerçeve uygulamada tam olarak karşılığını bulamamaktadır. Çalışmada incelenen tüm örneklerde bu durum, yukarıda aktarıldığı şekilde, farklı düzeylerde sorunlarla kendini göstermektedir.

Madran ve Özgönül (2005) mevzuatta olması gerektiğini vurguladıkları üç farklı sit tanımı içinde “kırsal sit” alanları için şu ölçütleri önermektedir: Doğa ve insan eliyle oluşan ögeler, ögelerin homojen ve uyumlu dağılımı, yöresel niteliklerin yitirilmemiş olması, geleneksel üretim tekniklerinin sürdürülmesi, mevcut yapı stokunun yöresel değerde olması. ICOMOS Türkiye Mimari Miras Koruma Bildirgesi’nde (2013) mevcut yasal düzenlemelerdeki eksiklikler vurgulanarak, kırsal sit “Yerleşim düzeni, yapım tekniği ve tasarımıyla yerelin ürünü olan yapıların, yol, meydan, tarım alanı vb. ögelerle birleşerek oluşturduğu, korunacak değerler taşıyan kırsal alanlar” olarak tanımlanmaktadır.

İncelenen yerleşimler, “kırsal sit” niteliği yanı sıra, doğal ve yapıli çevre ile somut olmayan miras nitelikleri bakımından “kültürel peyzaj” değeri de taşımaktadır. Bununla birlikte, koruma sistemindeki temel eksiklik, güncel tanımların ve ölçütlerin yanı sıra uygulamaya yönelik bir çerçevenin bulunmamasıdır. Terk edilmiş yerleşimlerin sit alanı olarak tescillenmesi, yeni yapılaşma ve

olumsuz müdahaleleri önlemekle birlikte, mevcut sistem, müdahale edilmeden günümüze ulaşan yerleşimlerin geleceğe aktarılmasına yönelik düzenleme sunmamaktadır. Ya da, plan çalışmaları tamamlanmış olmasına karşın, Bademli örneğinde olduğu gibi, yaşayan yerleşimlerde de dokunun bozulması önlenememektedir.

Ülkemizde çok sayıda geleneksel kırsal yerleşim bulunmaktadır. Bunlar arasında kısıtlı sayıda alan tescilli iken, özgün dokusunu koruyan ancak tescilli olmayan örnekler de vardır. Henüz tescil çalışmaları tamamlanmamış Hacıömerli Köyü buna bir örnektir. Benzer şekilde, Bademli’de aynı alanda aynı nitelikte olmasına karşın tescil durumu farklı yapılar bulunmaktadır. Bu noktada alan ve yapı ölçeğinde koruma ölçütlerinin de tartışılması gerekmektedir.

Koruma disiplininin çok boyutlu kapsamı içinde “tescil” yalnızca bir araç olup, sonucu dolaylı olarak etkilemektedir. Uygulama boyutunda, geleneksel yapılarda neden yaşamın sürdürülmediği, onarımların neden yapılamadığı, yeni konutlarda yaşamın neden daha cazip olduğu gibi sorulara genel ve yerel ölçekte yanıtlar bulunmalı ve tüm etkenler bir arada ele alınarak koruma mekanizması tartışmaya açılmalıdır.

Orbaşlı (2017), 21. yüzyıldaki koruma teorilerini irdelediği yazısında, dogmatik metinler olarak belirttiği Venedik Tüzüğü ve Nara Özgünlük Belgesi gibi dokümanların, sürdürülebilirlik kavramının “uyarlanabilir kapasite” (adaptive capacity) ve esneklik gibi dinamik yaklaşımlarla belirlendiği günümüzde, hâlâ geçerli olup olmadığı sorusuna odaklanmaktadır. Yanı sıra, günümüzün dinamizmini tariflerken, “yöntemleri test ettiğimiz, ölçütleri belirlediğimizi düşündüğümüzde çelişen öncelikler, küresel, belirsiz ve birden çok koruma yaklaşımıyla karşılaşıyoruz” ifadesini kullanmaktadır. Bu yorum, koruma sistemlerinin ve yaklaşımlarının günümüz koşullarında küresel ölçekte sorgulandığını da ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte, geleneksel yapılara ilişkin kavramsal bakış açısında da değişikliğe gereksinim vardır. Vellinga’nın (2006) deyimiyle, akademik yazında gelenekseli

“zamanda donmuş, tamamlanmamış ve romantik” olarak gösteren “dar, kısıtlı yaklaşımlar” ve “statik, tarihsel perspektif” yerine gelenekselin dinamik bir yapısı olduğu kabulüyle, günümüz ve gelecekteki kültürel ve çevresel değişime nasıl adapte edileceği yönünde yaklaşımlar ortaya konulmalıdır. Bu bağlamda, Bademli’de çardakların tuğla duvar ile kapatılması, yalnızca fiziksel ve mekânsal müdahale olarak görülmemeli ve değişen yaşam koşulları, gereksinimler ve konfor beklentileri üzerinden değerlendirilmelidir. Kullanıcıların yaşamı sürdürülebilmek için yaptıkları “tamir” anıtsal bir yapının restorasyonundan farklı, esnek bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Bu bakış açısıyla, özgünlüğü büyük ölçüde bozan bu “niteliksiz tamirler” yerine, gereksinimlerin ne tür müdahalelerle karşılanabileceği konusunda öneriler geliştirilmeli ve kullanıcıya bu bağlamda destek olunmalıdır.

Planlama açısından irdelediğinde ise Tekeli’nin (2009), koruma planlaması konusundaki görüşleri dikkat çekmektedir. Yazar, kapsayıcı bir bakış açısıyla, imar planlarının yanı sıra “kısıtlamalar ağı” olarak nitelendirdiği koruma planlarının hazırlanması yerine tüm kent planlarının korumaya öncelik vermesi ve koruma anlayışının “çevreyi dondurmak” yerine “değişimlerin eklemlenmesine” olanak sağlaması gerektiğini savunmaktadır.

Korumanın sürekliliği için tüm bu etkenler dikkate alınarak disiplinler arası çalışmalar ve ilgili tüm aktörlerin katılımıyla, “özgünü koruyan, değişime uyum sağlayan, esnek ve yerel” karar mekanizması oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Sonuç

Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü’nde (ICOMOS, 1999) “günümüz dünyasında yöresel yapı gelenekleri ekonomik, kültürel ve mimari birörnekleşme ile” tehdit edilmekte denilmekte ve bunun hükümetlerin, plancıların, mimarların, korumacıların ve çeşitli disiplin uzmanları içeren grupların başlıca sorunu olduğu belirtilmektedir. Tüzüğün eğitim konulu 7. maddesinde ise, hükümetler, sorumlu kuruluşlar ve derneklerin koruma uzmanlarına, yöre halkına, gençlere geleneksel yapılara ilişkin eğitim programları vermesi,

geleneksel yapı sanatı konusunda bölgelerarası iletişim ağı oluşturması vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, koruma sisteminde karar verici mekanizmayı düzenleyecek, kapsayıcı bir çerçeve ile yerel ölçekte izlenecek yol haritasının geliştirilmesi önem kazanmaktadır.

Kırsala özgü koruma yaklaşımlarının geliştirilebilmesi için “sorunların teşhisi”, tedavinin öncelikli aşaması olarak görülmektedir. Bu doğrultuda, mevcut sisteme ilişkin İzmir kırsalındaki örnekler üzerinden yapılan irdelemeler aşağıda sıralanmaktadır:

- . Kıra özgü bütüncül düzenlemelerin eksikliği,
- . Koruma ölçütlerinin belirsizliği,
- . Uygulamaya yönelik bir çerçeve sunmaması,
- . Sistemin yerel ölçekte farklı yaklaşımlara açık olmaması,
- . Geleneksel yapıların “tamir”i ile anıtsal bir yapı restorasyonu arasında sistemsel bir farklılık bulunmaması,
- . Somut olmayan değerlere ilişkin düzenleme bulunmaması,
- . Küresel değişimin etkilerinin yarattığı dinamizmi karşılayacak esnek bir sistemin bulunmaması,
- . Turizm gibi koruma araçlarının yönetilememesi,
- . Güncel, yenilikçi koruma araçlarını kapsamaması.

Kırsalda yaşamın sürdürülebilirliği için yapıli çevre koşullarındaki konfor düzeyinin artırılması gerekirken, yapılacak müdahalelerin amacı fiziksel unsurları tamir etmenin ötesinde yerleşimlere can katmak olmalıdır. Kırsalın tüm miras değerleriyle korunması, günümüzdeki değişim sürecini ve yaşayanların gereksinimlerini göz ardı etmeyen, mekânları zamanda durdurmaya çalışmayan, yerel ölçekte düzenlemelere olanak tanıyan, yasal düzenlemeleri “kısıtlar çerçevesi” olmaktan çıkartan, söylemler ve pratik arasındaki açmazı kapatan yenilikçi bir sistemin geliştirilmesi ile olanaklı görünmektedir.

SOL ÜSTTE Bademli’de tescilli bir yapı -3722 parsel- (solda) ve benzer niteliklere sahip ancak tescilli olmayan bir yapı -3732 parsel- (Resim 8, 9)

SOL ALTTA Çardak bölümünün tuğla duvar ile kapatıldığı örnekler (Resim 10)

Bu çalışma, DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programında Aralık 2019’da tamamlanmış olan “Kırsal Yerleşimlerin Koruma Sorunsalının İrdelenmesi ve Model Geliştirilmesi” başlıklı doktora tezi kapsamında yapılan araştırmadan üretilmiştir. . Aksi belirtilmeyen tüm görsel, grafik ve tablolar yazarlara aittir.

DİPNOTLAR

- 1 1924 tarih ve 442 sayılı Köy Kanunu’nda, nüfusu 2.000’den fazla olan yerleşimler “köy” olarak tanımlanmaktadır. TÜİK ise, 2013 yılına kadar kent eşiği için nüfus sayısını 20.000 olarak kullanırken, 6360 sayılı kanun sonrasında EUROSTAT normlarına uyumlu olarak geliştirilen “nüfus yoğunluğu gridi” üzerinden sınıflandırma yapılması için çalışma başlatmıştır (kır-kent tanımı revizyonu). Bununla birlikte, geçmişte “kent dışı alanlar” olarak tanımlanan kırsal alanların, günümüz koşullarında kentsel alanlardan net çizgilerle ayrılmasıyla kır-kent sınıflandırmasındaki güncel yaklaşımlarda “geçiş alanı”, “kırsallığı baskın alanlar” gibi farklı tanımlamalar literatürde yer bulmaktadır (Öğdül, 2010).
- 2 Güncel mevzuat, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (3386 ve 5226 sayılı kanunlarla bazı maddeleri değiştirilmiş şekli), çok sayıda yönetmelik ve ilke kararından oluşmaktadır. (<https://teftis.ktb.gov.tr/TR-13906/kultur-varliklari->

KAYNAKLAR

- Akan, Burcu. “İzmir Bademli Ethem Ağa Konağı Restorasyon Projesi.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2011.
- Akyüz Levi, Eti ve Genç, Umut Devrim. “Zamanı Durduran Köy: Hacı Ömerli” Mimarlık, Planlama ve Tasarım Alanında Yeni Ufuklar İçinde (107-133) (Editör: Kaya Latif Gürkan). Gece Akademisi, 2019.
- “Bademli Koruma Amaçlı İmar Planı Notları”, 2011
- (<http://www.izmimod.org.tr/v2/uploads/files/odemisplannotlari.pdf>)
- Eres, Zeynep. “Türkiye’de Geleneksel Köy Mimarisini Koruma Olasılıkları.” Ege Mimarlık Dergisi, 92, 8-3, 2016.
- Genç, Umut Devrim. “Kırsal Yerleşimlerin Koruma Sorunsalının İrdelenmesi ve Model Geliştirilmesi.” Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2019.
- “Kır – kent Tanımının Revizyonu” (b.t). <http://www.resmiiistatistik.gov.tr/?q=tr/content/18-k%C4%B1rkent-tan%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n-revizyonu>. (erişim: 25 Eylül 2017).
- Kültür Bakanlığı. “İllere Göre Sit Alanları İstatistiği” (b.t) <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44974/illere-gore-sit-alanlari-istatistigi.html> (erişim: 11 Temmuz 2020).
- Orbaşlı, Aylin. “Conservation Theory in The Twenty-First Century: Slow Evolution or a Paradigm Shift?” Journal of Architectural Conservation, 2017.
- “Ödemiş 2015 – 2019 dönemi stratejik planı”, 2014. (https://www.odemis.bel.tr/dosyalar/genel/Odemis_Belediyesi_2015_2019_Stratejik_Planı.pdf)
- Öğdül, Hüriyet. “Urban and Rural Definitions in Regional Context: A Case Study on Turkey.” European Planning Studies, sayı 18 (9): 1520-1541, 2010.
- Özçelik, Adem. “The Research of Historical Environment in Bademli.” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1998.
- Madran, Emre ve Özgönül, Nimet. Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası, 2005.
- Tekeli, İlhan. Kültür Politikaları ve İnsan Hakları Bağlamında Doğal ve Tarihi Çevreyi Korumak. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Vellinga, M. “Engaging The Future: Vernacular Architecture Studies in The Twenty-First Century” In Linda, A. and Marcel, V., (Ed.) Vernacular Architecture in the 21st Century: Theory, Education, and Practice (81-94), UK: Taylor and Francis, 2006.
- Yavuz, Behiç G. Bademli Rehberi. İzmir: Bademli Belediyesi Yayını, 1998.
- Yıldırım Gönül, Bilge. “Yerel ölçekte geleneksel konutların bugüne adaptasyonu: Bademli – Kaleiçi Sokak’tan örnekler” Yerel Ölçekte Geleneksel Mimarinin Korunması İçinde (15 – 42). (Editör: B. Yıldırım Gönül). İstanbul: Beykent Üniversitesi, 2018.
- <https://www.tuik.gov.tr>
- <http://www.icomos.org.tr>
- <https://www.icomos.org>
- <https://www.kultur.gov.tr>

Kentsel Dönüşüm Projelerinin Akıllı Büyüme İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilebilmesine Yönelik Bir Model Önerisi

Neslihan Serdaroğlu Sağ, Aykut Karaman

MAKALENİN ADI **Kentsel Dönüşüm Projelerinin Akıllı Büyüme İlkeleri Çerçevesinde Değerlendirilebilmesine Yönelik Bir Model Önerisi**
A Model Proposal for Evaluating Urban Regeneration Projects within the Framework of Smart Growth Principles

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 94-101**

MAKALENİN YAZARLARI **Neslihan Serdaroğlu Sağ, Dr. Öğr. Üyesi, Konya Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü**

Aykut Karaman, Prof. Dr., Altınbaş Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **11.09.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **nssag@ktun.edu.tr,**

aykutkaraman2@gmail.com

ORCID **0000-0001-8002-4499 (N. Serdaroğlu Sağ)**

0000-0002-8639-4850 (A.Karaman)

ÖZET Günümüzdeki kentsel dönüşüm uygulamalarında gözlemlenen temel sorun, projelerin kentsel mekâna etkisinin değerlendirilmesine olanak sağlayan, sürdürülebilir ve uygulanabilir etkin yönetim mekanizmasının eksikliğidir. Makalede akıllı büyüme, kentsel dönüşümde etkin bir yönetim mekanizması olarak değerlendirilmiştir. Kentsel dönüşüm projelerinin, sürdürülebilir bir proje olup olmadığının uygulama aşamasına geçilmeden önce sistematik bir yaklaşımla değerlendirilmesi için akıllı büyüme ilkelerinin kullanılabilirliğinin belirlenmesi amaçlanmıştır ve bir araç olarak akıllı büyüme matrisi oluşturulmuştur. Matris, uygulamaya bir türlü aktarılamayan önemli ilkelerin değerlendirilmesi ve temel eksikliklerin belirlenmesi olarak iki temel işlemi gerçekleştirebilmeyi sağlamaktadır.

ANAHTAR KELİMELER kentsel dönüşüm, akıllı büyüme, sürdürülebilir gelişme, bütüncül değerlendirme

Dünya nüfusunun %85'i 2015'ten beri kentsel alanlarda yaşamaktadır (UN DESA 2015; Melchiorri vd., 2018).

Bu nedenle, 21. yy. da kentsel alanlar küresel sürdürülebilirlik tartışmasının ana odağı hâline gelmiştir (Wolfram, 2019). Kentleşme süreci nüfusun artışına paralel olarak sorunlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Bu sorunlar, şehirlerin verimli yaşam alanları hâline gelmesi ve kaynakların yaşam standardını iyileştirecek şekilde sürdürülebilirliğinin sağlanması ile değişim sürecinin kontrol altına alınmasına yönelik yeni çözümlerin geliştirilmesini gerektirmektedir (Brebba ve Galiano-Garrigos, 2016). Kentsel dönüşüm, kentsel değişimi yönetmeye yönelik müdahalelerdir (Carmon, 1997). Kentsel dönüşüm, sosyal olarak dezavantajlı sakinlerin bulunduğu, zayıf ekonomik yapıya sahip yüksek işsizlik oranlarının olduğu, eskimiş ve kalitesiz konut ve yaşam çevreleri ile yetersiz hizmetlerin olduğu (Turcu, 2010), kendisini üretemeyecek derecede kötüleşmiş ve dönüşüm sonrasında yaratılacak rantın yüksek olduğu (Görgülü, 2005) alanlarda ortaya çıkmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllar ile birlikte artan sorunların ve sürdürülebilirlik tartışmalarının kentsel alanlardaki nüfus artışı ile ilişkilendirilmesi, kentsel dönüşüm ve sürdürülebilirlik konularının bir arada tartışılması gerekliliğini ortaya koymuştur (Carmon, 1997; Turcu, 2010). Farklı uluslararası politika çerçeveleri (UN 2030 Gündemi, Habitat II-III, AB Kentsel Gündemi, Avrupa Mekânsal Gelişme İlkeleri, Yeni Kentleşme

Kongre Bildirgesi gibi) de kentsel dönüşümlerin sürdürülebilirliğe yönelik olarak gerçekleştirilmesinin hayati önemini vurgulamıştır (Wolfram, 2019). Kentsel dönüşüm uygulamalarının başarılı olmasında sürdürülebilir gelişme ilkelerinin benimsenmesi çok önemli iken dönüşüm çalışmaları da sürdürülebilir gelişimin sağlanmasında büyük bir fırsat alanıdır (Roberts ve Skyes, 2000; Tallon, 2013). Ancak çoğu ülkede dönüşüm politikalarının sürdürülebilirlikten bağımsız olarak ilerlediğini söylemek mümkündür (Percy, 2003). Bu noktada kentsel dönüşümü sürdürülebilirlik çerçevesinde değerlendirmeye olanak sağlayan model geliştirmek üzere kurgulanan bu makalenin hem literatür hem de uygulama için özgün bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Temel Sorun ve Yöntem

Kentlerde ekonomik veya işlevsel ömrünü doldurmuş yapıların bulunduğu niteliksiz fiziki çevrelerin, sosyal ve ekonomik nitelikler bakımından köhneleşmiş yaşam alanlarının yeniden yaşanabilir hâle getirilmesi, kente kazandırılması, tamir ve tadil eylemleri için kentsel dönüşüm projeleri üretilmektedir. Çöküntüleşmiş yaşam alanlarının onarılması, kente kazandırılması, yeniden geliştirilmesini esas alan tamir sürecinde, dengeli ve sürdürülebilir tadil eylemleri içeren modellerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada özellikle günümüzdeki uygulamalarda gözlemlenen temel sorun, kentsel dönüşüm projelerinin mekâna etkisinin değerlendirilmesine olanak sağlayan, sürdürülebilir ve

uygulanabilir etkin bir yönetim mekanizmasının eksikliğidir. Kentsel dönüşüm uygulamalarının sürdürülebilir bir proje olup olmadığının değerlendirilmesine yönelik bir model oluşturma çabası makalenin çıkış nedeni olmuştur. Bu makale, literatür araştırmasının sentezlenmesi ile model oluşturmak üzere iki aşamadan oluşmaktadır. Literatür araştırması internet siteleri, online veri tabanları ve üniversite kütüphane taramalarına dayanılarak, ulusal ve uluslararası yaklaşımları ve uygulama örneklerini ele alan kitap, dergi, makale ve tez incelemeleri ile gerçekleştirilmiştir. Literatür araştırması sonucunda model olarak, kentsel dönüşüm projelerini yönetebilmede kullanılabilecek bir araç olarak projeye özel akıllı büyüme matrisi ve puan kartı oluşturulmuştur. Sonuçta, akıllı büyüme matrisinin kentlerin eskiyen, çöküntü haline gelen alanlarının tamir sürecinde, yenilenmesine, rehabilitasyonuna, yeniden kullanıma adapte edilebilmesine yönelik getirilen tadil eylemlerinin olumlu ve olumsuz niteliklerinin değerlendirilmesi sürecinde önerilen modelin olası katkıları değerlendirilmiştir.

Kentsel Dönüşüm ve Sürdürülebilir Gelişme İlişkisi

Kentsel dönüşüm, belirli bir zaman aralığında sürekli gerçekleşen bir olgudur. Roberts (2000, 2017)'a göre kentsel dönüşüm, kapsamlı ve entegre bir eylem ve vizyon olarak bir alanın ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşullarının kalıcı bir şekilde iyileştirilmesini sağlamaya çalışmaktır. Donnison (1993) ise, kentsel dönüşümü çöküntü alanlarında yoğunlaşan sorunları çözmek için ortaya konulan yöntemler olarak tanımlamaktadır. Kentsel dönüşüm, farklı problemlere getirdiği farklı çözümler nedeniyle yeniden canlandırma, yenileme, sağlıklılaştırma, soylulaştırma gibi farklı müdahale yöntemlerini şemsiyesi altına alan bir kavramdır (Atkinson, 2004; Turcu, 2010; Alpöpi ve Manole, 2013).

19. yy'dan bugüne kadar uygulanan kentsel dönüşüm politikaları ve müdahale biçimleri çeşitlilik göstermiştir. 1800'lerin ortalarından 1945'lara kadar, fiziksel değişime

odaklanan (Galdini, 2005; McDonald vd., 2009) müdahale biçimi kentsel yenileme olmuştur (Akkar, 2006). 1940 ve 1950'lerin dönüşüm politikaları, yeniden inşa ile fiziksel değişimlere yoğunlaşmıştır (Lichfield, 1992; Galdini 2005; Akkar, 2006). 1960'larda yeniden canlandırma ile birlikte kentsel dönüşüm politikaları sosyal hedefler içermeye başlamıştır. 1970'lerle daha çok toplumsal sorunlara duyarlı iyileştirme ve yenileme 1980'lerle ekonomik canlanmayı sağlamak yer almıştır. Kentsel yeniden geliştirme müdahaleleriyle, mekânın ekonomik ve fiziksel boyutlarına vurgu yapılmıştır

“BÜTÜNCÜL DÖNÜŞÜM KAVRAMI, BİR MEYDANIN OLUŞTURULMASI, BİR BİNA CEPHESİNİN ONARILMASI YA DA YAPILAŞMA DÜZENİNİN DEĞİŞİMİ GİBİ MÜDAHALELERİN YANINDA; DEĞİŞİMİ TOPLUMSAL, EKONOMİK VE ÇEVRESEL BİR OLGU OLARAK ELE ALMAKTADIR”

(Lichfield, 1992; Couch vd., 2003; Galdini 2005; Akkar, 2006; McDonald vd., 2009). 1990'larla birlikte entegre eylemlere önem veren sürdürülebilir kent ve bölgelerin geliştirilmesine yönelik canlandırma ve koruma odaklı kapsamlı politikalar içermeye başlamıştır (Couch vd., 2003; Galdini, 2005; McDonald vd., 2009). 1990'ların başı ile ortalarında dönüşüm projelerinde yerel topluluklara güçlü vurgusu olan bir katılıma odaklanılmıştır. 1990'ların sonlarında stratejilerin geliştirilmesi, yönetişimin iyileştirilmesi ve kentsel dönüşüm için kurumsal düzenlemelerin geliştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır (Couch vd., 2003; McDonald vd., 2009). 1990'lı yılların dönüşüm programlarından sonra kentsel dönüşümde sürdürülebilirlik odaklı yaklaşımlar odak noktası hâline gelmiştir (Colantino ve Dixon 2011, Roberts ve Skyes, 2000). 2000 yılı sonrasında dönüşümle ilişkin kentsel yenileşme kapsamında; karma kullanım şeması odaklı yaklaşımlar, kentsel form ve kentsel tasarım perspektifi, kültür endüstrisi yaklaşımı, sağlık ve refah perspektifi ve toplum tabanlı ekonomi yaklaşımları ortaya çıkmıştır (Colantonio vd., 2009). Kentsel

dönüşüm politikaları, farklı odak uygulamalar ile değişmiş, ancak günümüzde hepsi sürdürülebilir topluluklar oluşturma anahtar yaklaşımı altında bir şemsiyede birleşmiştir (McDonald vd., 2009). Roberts (2000, 2017)'de kentsel dönüşüm politikaları ekonomik, fiziksel ve çevresel, sosyal ve toplumsal, iş-eğitim ve konut dönüşümü olarak beş konu olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımların paralelinde, kentsel dönüşüm projelerinin problemlerle başa çıkabilmesi ve dönüşümüne konu olacak alanlardaki değişimi, sürdürülebilir kentsel gelişim ilkeleri

paralelinde yönlendirebilmesi için ekonomik, fiziksel ve sosyal boyutlarını birlikte ele alan, bütüncül bakış açısına sahip projeler olması gerekmektedir (Lichfield, 1992; Galdini 2005; Akkar, 2006; Yazar, 2006; Urbact ii, 2015). Bütüncül dönüşüm kavramı, bir meydanın oluşturulması, bir bina cephesinin onarılması ya da yapılaşma düzeninin değişimi gibi müdahaleler yanında, değişimi toplumsal, ekonomik ve çevresel bir olgu olarak ele almaktadır (Ataöv ve Osmay, 2007).

Kentsel dönüşümün ana hedefleri (i. ekonomik) yatırımcıları çekmek, istihdam yaratmak, kentsel ekonomiyi canlandırmak; (ii. sosyal) kentsel konut arzını genişletmek ve yerel altyapıyı geliştirmek; (iii. çevresel) toplumun ve her bir sosyal grubun değerlerini ve tercihlerini göz önünde bulundurarak yaşam koşullarını iyileştirmek, kirliliğe karşı mücadele etmek ve (iv. kültürel) mimari mirasın (tarihi merkez) korunması ve kentsel turizmin geliştirilmesi olarak özetlenebilir (Galdini, 2005). Sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşabilmek için mevcut yerleşmelerde sürdürülebilir yapıları çevrelerin üretilmesi gereklidir (Smith vd., 1998). Dönüşüm sonrası

olarak ortaya çıkan iyileştirmelerle, kentsel çevre bir kez daha yaşam ve işletme ile canlandığında, yerel istihdamı artırmakta, yeni yatırımları ve yeni fırsatları teşvik etmekte (Edgar ve Taylor, 2000) bu da sürdürülebilirliği vurgulamaktadır (Congress for The New Urbanism, 2005; Mcdonald vd., 2009). Kentsel dönüşüm alanları, sürdürülebilir yerleşim alanlarının oluşturulması için bir fırsat alanıdır. Bu bakımdan, kentsel dönüşüm sürdürülebilir bir yol izliyorsa, sürdürülebilir kentsel gelişime önemli ölçüde katkıda bulunabilir ve sürdürülebilir kentsel geleceğe yönelik yönlendirme sağlanabilir (Couch vd., 2003). Bu noktada kentsel dönüşüm ve sürdürülebilir gelişme ilişkisi üzerine değerlendirmeler yapılmıştır.

Sürdürülebilirlik bir kavram olarak ilk defa 1987 yılında yayınlanan Ortak Geleceğimiz Raporu'nda (Brundtland Raporu) kullanılmıştır (WCED, 1987). Kentsel dönüşüm ve sürdürülebilirlik ilkelerinin yan yana gelmesi ise 1994 yılında "Sürdürülebilir Gelişme UK Stratejisi" çerçevesinde ele alınmış ve bu raporla kentsel dönüşümün, gelişmenin sürdürülebilir örüntüsünü desteklemedeki önemi kabul edilmiştir. Kentsel Görev Gücü (1999) tarafından hazırlanan "Kentsel Rönesansa Doğru" raporunda, sürdürülebilirlik gündemi kentsel dönüşüm yoluyla sağlanmaya odaklanmıştır (Yorgancı, 2011).

ODPM (2003) sürdürülebilir kentsel dönüşümün anahtar ilkelerini; gelişen bir yerel ekonomi, güçlü liderlik, etkili bir katılım, iyi tasarlanmış bir çevre, yeterli büyüklük, ölçek ve yoğunlukta temel hizmetlerin sunulması, verimli bir arazi kullanım, güçlü ve bağlantılı toplu taşıma, çeşitli hane halkı ihtiyaçlarına cevap verecek konut seçenekleri, farklı ihtiyaçları karşılayabilen ve kaynakların kullanımını en aza indirebilen binalar, kaliteli yerel kamu hizmetleri, çeşitli canlı ve yaratıcı bir yerel kültür, güçlü bir yer hissi, bölgesel, ulusal ve uluslararası toplulukla daha geniş bağlantıların varlığı olarak sıralamıştır (Akt. Tallon, 2013). Bugüne kadar gündemde olan kentsel dönüşüm projelerinin çoğu, kentsel ve teknik altyapının iyileştirilmesi, sürecin şeffaf yönetilmesi, katılım ve özellikle yere özgü modeller oluşturulması gibi noktalarda eksiklikler

barındırmaktadır (Çınar vd., 2016). Dönüşümün iyi örneklerine yönelik yapılan çalışmalar (Couch vd., 2003; Raco, 2003) sürdürülebilirlik ile ilgili birtakım ölçütlere işaret etmektedir. Sürdürülebilirlik konusundaki çalışmaların birçoğu yoğunluk, kompaktlık, kentsel form ve tasarım gibi yapı çevrenin fiziksel yönlerinin sürdürülebilirliğine vurgu yapmıştır. Kentsel yayılmaya karşı kompakt kent üzerine fiziksel sürdürülebilirliğe odaklanan, aynı zamanda ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik boyutunu da içeren çalışmalar (SGN, 2002; Smart Growth America, 2006; Colantino ve Dixon, 2011) sürdürülebilir gelişmeye yönelik Akıllı Büyüme, Yeni Şehircilik, Akıllı Şehir gibi yaklaşımların gelişmesine neden olmuştur (Calthorpe ve Fulton, 2001; Randhawa ve Kumar, 2017).

Kentsel dönüşüm kavramı günümüzde, şehre dönüş kavramını teşvik etme, şehir merkezini canlandırma, rekabet gücünü artırma, çevre kalitesini iyileştirme, toplum katılımı ve iş birliğini sağlama içeriği ile akıllı bir büyümeye doğru geçişi sağlamaya yönelmiştir. Bu nedenle kentsel dönüşüm projelerini değerlendirmede araç olarak kullanılacak matriste özellikle ekonomik, fiziksel ve sosyal sürdürülebilirliği bütüncül değerlendirmeye katkı sağlayacak kriterlerin varlığı önem taşımaktadır. Bu kriterleri ise akıllı büyüme ilkelerinin sağlayabileceği benimsenerek model geliştirilmiştir.

Akıllı Büyüme ve İlkeleri

Sürdürülebilirlik temel hedefi doğrultusunda, kentsel büyümenin sınırlandırılması, yayılmanın önlenmesi; arazi kullanımın ulaşım sistemleriyle, temel ihtiyaçlarla ve mevcut gelişmeyle uyumlu hâle getirilmesine yönelik uygulamalar ön plana çıkmaktadır (Wheeler, 2000).

Akıllı büyüme, mevcut kent merkezlerinin yeniden canlandırılması ile kırsal alana yönelen imar gelişiminin engellenmesini, dolgu gelişimi, mevcut mahallelerin ve ekonominin canlandırılmasını, karma kullanım gelişmelerini, çevre korumasını, entegre ulaşım ve arazi kullanım planlamasını içeren, sosyal eşitliği ve etkileşimi sağlayan, yaşam kalitesini artıran,

fiziksel, ekonomik ve sosyal yapının bütüncül olarak değerlendirildiği sürdürülebilir gelişmeyi sağlamak için tasarlanmış bir planlama yaklaşımıdır (Çalışkan, 2004; Smart Growth America, 2006; Yazar, 2006; Litman, 2007).

Richmond (2000), akıllı büyümenin, taşıma kapasitesi (1970), büyüme yönetimi (1980'ler) ve sürdürülebilir gelişme (1990'lar) süreçleriyle ortaya çıkan bir kavram olduğunu belirtmiştir. Amerika'da yayılmadan kaynaklanan problemleri çözmek için pozitif anlamda iki model vardır. Birincisi, Yeni Şehircilik modelidir. Aslında eski şehircilik (yeni gelenekselcilik) modellerini izlemektedir. İkincisi ise, akıllı büyüme modelidir (Calthorpe, 1993). Başlangıç odağı olarak yeni şehircilik, akıllı büyüme kavramına önderlik yapmaktadır. Yeni şehircilik, karma kullanım, ilişkili sokak modelleri ve yürüyen topluluklar düşüncesinin temelinde Jane Jacobs'a (1961) büyük önem vermiştir. Yeni-geleneksel planlama veya geleneksel mahalle tasarımı, Duany ve Plater-Zyberk'in (1992) öncülüğünde kompakt toplulukları, karma kullanımlı şehir merkezlerini ve geleneksel yapı tiplerinin oluşturulmasını benimsemiştir. Akıllı büyüme yaklaşımı da Calthorpe (1993) ve Kelbaugh (1989) tarafından geliştirilen toplu taşıma temelli gelişme ile kompakt gelişme, insan ölçeğinde geleneksel mahalle gelişimi, yaşanabilir topluluklar, yeni-gelenekselci mahalle yaklaşımlarından etkilenmiştir (Tallon, 2013). Akıllı büyüme, sürdürülebilirlik ilkelerinin daha kısa sürede incelemesini sağlamaya yönelik ilkeler barındırmaktadır (SGN, 2002; EPA, 2009).

Akıllı büyümenin sürdürülebilir gelişimi sağlamaya yönelik geliştirdiği temel ilkelerini açıklayan literatürdeki çalışmalar incelendiğinde (Burchell vd., 2000; NAHB, 2002; SGN, 2002; EPA, 2009; SGN, 2014) on temel ilke ile değerlendirildiği görülmüştür.

1. Karma alan kullanımı Kullanımların bina, mahalle ve bölge düzeylerinde karıştırılmasını teşvik etmeyi, şehir merkezinde konut kullanımlarını cesaretlendirmeyi, farklı kullanımları birbiri ile yakın mesafelerde konumlandırarak evden ticari alanlara ve iş imkânlarına erişilebilirliği artırmayı içermektedir (SGN, 2002, 2014; EPA, 2009).

2. Kompakt yapı tasarımından avantaj sağlama Kompakt tasarım için asgari yoğunluklar oluşturmayı, geleneksel mahalle tasarımını kullanmayı, minimum parsel gereksinimini azaltma araçlarını önermektedir. Binaların aşırı bir şekilde yatay değil, insan ölçeğini kaçırmadan dikey gelişimi ve böylelikle yeşil alan imkânlarının artırılmasını desteklemektedir (SGN, 2002, 2014; EPA, 2009).

3. Konut seçeneklerinin oluşturulması Tüm gelir grupları için konut ihtiyaçlarını karşılamak, komşuluk biriminde, tek aile evleri, apartmanlar, dublex daireler vb. farklı konut seçeneklerinin bulunmasıdır. Toplumsal yapının gelişimine bağlı olarak maliyeti azaltmak, hane halkının çeşitlilik gösteren ihtiyaçlarına cevap verebilecek konut gelişimlerinde, tekil ve çoklu aile yapılarını entegre etme, böylelikle farklı türden ve yaş grubundan nüfusun gelişimi ve bölgede daha eşitlikçi dağılımı sağlamayı içermektedir (Katz, 1994; SGN, 2002, 2014; Litman, 2007; EPA, 2009).

4. Yürünebilir topluluklar oluşturma Yürünebilirliği ve bisiklet dostu olmasını sağlamak için sokak genişliklerinin düzenlenmesi, kaldırımların, engellilere yönelik düzenlemelerin varlığı, kontrollü sokak geçişlerinin sağlanması, yaşama, çalışma alanlarına ve hizmetlere erişime yönelik hatlar arasında düzenli, güvenilir rotalar ve aktarma noktaları oluşturmayı içermektedir (SGN, 2002, 2014; Litman, 2007; EPA, 2009).

5. Güçlü mekân hissi olan, özgün, mekâna duyarlı çekici toplulukların oluşturulması Akıllı büyüme, mevcut mahallelerin karakterini iyileştirmeyi, sokakların, binaların ve kamusal alanların birlikte bir yer hissi uyandırmayı, yerel toplum karakterini ve kimliğini göz önüne alınarak tasarlama ile çekiciliğini artırmayı, tek tip, birbirine çok benzeyen komşulukların oluşumunu önlenmeyi, özgünlüğünü kaybetmeden gelişime ayak uyduran topluluklar yaratma amacı için tasarım kurallarını uyarlamayı önemsemektedir (SGN, 2002, 2014; EPA, 2009; Boran, 2009).

6. Açık alanlar, çevresel önemli alanlar ve tarihi alanların korunması Akıllı büyüme, önemli çevresel-doğal alanların (tarım arazileri, kıyı alanları,

sulak alanlar, balık ve yaban hayatı koruma alanları, taşkın alanlar ve jeolojik olarak tehlikeli alanlar gibi) korunması, temiz hava, su, çevre standartlarının dikkate alınması, yaşam kalitesinin artırılması, yeşil altyapı planının benimsenmesi, açık alan, çevresel önemli alanların ve tarihi kültürel değerlerin koruma programlarının oluşturulması, bu konularda finansman teknikleri kullanılması ve yeni gelişmelerde korumacı yaklaşımla yön veren politikaları benimsemektedir (SGN, 2002, 2014; Litman, 2007; Boran, 2009).

7. Gelişimi mevcut yerleşimin yakınlarında destekleme ve yönlendirme Mevcut yerleşim alanlarında, yeniden geliştirme ve yatırım yapıldığı zaman yeni altyapılar için kaynak harcamadan kazanç sağlanabilir, yayılma önenebilir ve önemli kentsel alanlar terk edilmiş alan olmaktan kurtulabilir (Mitchell, 2004). Akıllı büyüme, mevcut yerleşim alanlarında, arazinin boş veya köhne parçaları üzerinde gelişimi için vergi indirimlerini ve dolgu kontrolünü imar kurallarıyla teşvik etmeyi içermektedir (SGN, 2002, 2014).

8. Adil ve çekici mahalleler oluşturma Akıllı büyüme, yeniden gelişimdeki artışın mevcut planlarla birleştirilmesi, inşaat/yapılaşma düzenine göre tasarım rehberleri oluşturulması, kullanıcı odaklı imar yönetmelik ve düzenlemeleri yapılması, âtil kalmış, köhne alanlarda yeniden geliştirme programlarına destek verilmesi, ödenebilir maliyetler oluşturabilmesini gerektirmektedir (SGN, 2002, 2014).

9. Ulaşım seçeneklerinde çeşitlilik oluşturma Yüksek bağlantırlılığa sahip, mahalle ölçekli caddelerin yol ağının planlanması, toplu taşımaya ağırlık verilmesi, farklı ulaşım seçeneklerini aktarma merkezleri ile bağlama, bireysel otomobil kullanımının azaltılmasını içermektedir (SGN, 2002, 2014; EPA, 2009; Litman, 2007).

10. Toplum katılımı ve iş birliğini sağlama Sürece toplumdaki her aktörün dâhil edilmesi, mekân denetim kuralları ve toplum göstergeleri oluşturulması, her topluluk için farklılık gösterecek ihtiyaçların karşılanacağı sorunları çözmek için yoğun tasarım çalışmalarının düzenlenmesi, halkın katılımı için bir süreç oluşturulması önem taşımaktadır (SGN, 2002, 2014; EPA, 2009).

Kentsel Dönüşümün Yönetimi İçin Kullanılabilecek Projeye Özel Akıllı Büyüme Matrisi

Akıllı büyüme yaklaşımı, yeni gelişme alanlarından önce merkezi alanların dönüştürülmesini amaçlayan ve sürdürülebilir kentsel gelişimin sağlanmasına yönelik 10 temel ilke barındıran kapsamlı, alternatif bir büyüme yaklaşımı olduğu için benimsenmiştir. Akıllı büyüme ilkelerinin, kentsel dönüşüm projelerini, kentsel gelişimi yönlendirici bir fırsat alanı olarak ele alıp, sürdürülebilir kentsel gelişme ilkelerini uyarlayabilmede etkin bir yönetim mekanizması olabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma ile kentsel dönüşüm projelerinin sürdürülebilirliğinin değerlendirilebilmesinde akıllı büyüme ilkelerinin kullanılabilişliğine yönelik bir araç oluşturulmuştur.

EPA ve Fon ve Ontario Yönetiminin, Gibson 2001 ve Hardi ve Zdan 1997'nin sürdürülebilir gelişimin sağlanmasına yönelik göstergeleri (Martins, 2004) ve Akıllı büyümenin 10 temel ilkesinin uygulama kuralları ışığında oluşturulan projeye özel matris kullanılarak akıllı büyüme seviyesinde (%100-80), akıllı büyüme geçiş sürecinde (%79-60) ve hemen müdahale edilmesi gereken seviye (%59-) olarak belirlenen değerlendirme ölçeğine (<https://www.epa.gov/smartgrowth/smart-growth-scorecards>) göre akıllı büyüme düzeyi ölçülebilecektir. Buna göre sürdürülebilir ve uygulanabilir bir projenin akıllı büyüme seviyesinde olması gerektiği kabul edilmiştir. Projeye özel matris hazırlanmasında kullanılan kaynaklar ve içerikleriyle ilgili bilgiler Tablo 1'de belirtilmiştir. Bu kaynakların incelenmesiyle projeye özel değerlendirmede kullanılacak olan matris (Tablo 2) oluşturulmuştur. Matris 10 temel akıllı büyüme ilkesi, her ilkenin değerlendirilebilmesine yönelik 61 kriter ve her kriterin puanlamasına yönelik de yaklaşık 230 gösterge içermektedir. Akıllı büyüme matrisindeki ağırlıklar uzman görüşleri ile projelerin konularına göre farklılaşmaktadır. Matriste 1, 2 ve 3 ağırlık bulunmaktadır. Bu ağırlıklar, Roberts (2000, 2017)'de kentsel dönüşüm temel konularından "ekonomik, fiziksel ve çevresel, sosyal

Puan Kartları/ Kaynaklar	Temel Başlıklar/Göstergeler	Değerlendirme Türü
Smart Scorecard For Development Projects, Will Fleissig and Vickie Jacobsen, 2002	-mevcut altyapı ve gelişime yakınlık -karma kullanım ve denge -kompakt yapılaşma -erişilebilirlik ve hareketlilik seçenekleri -toplum bağlamı site tasarımı -yaya ve otopark bağlantıları -yeniden kullanım ve geliştirme seçeneği -katılım ve tahmin edilebilirlik	67 sorudan oluşan çoklu seçim.
Smart Growth Criteria Matrix, City Of Mobile Planning Department: Urban Development	-kamu yatırım alanına odaklı konumlanma -karma kullanım -Konut kullanımı -ticaret kullanımı -sokaklar -yapılaşma-site -ulaşım yakınlık -yaya-bisiklet kullanımı -açık alanlar -çevre	56 soru çoklu seçme, ağırlıklıdır.
Smart Growth Scorecard: Proposed Development New Jersey Future: Scorecards, 2002.	-mevcut gelişim ve altyapının yanında olma -konut seçenekleri -açık alan, tarım alanları ve kritik alanlar -karma kullanım -iş seçenekleri -yürünebilir, yaya odaklı tasarlama -toplum karakterine saygılı tasarım	26 soru, Çoklu seçme, ağırlıklıdır.
Maryland Smart Growth Scorecard, 2002	-öncelikli yatırım alanları -konum -hizmet sunumu -yoğunluk ve kompaktlık -karma kullanım -konut seçenekleri -ulaşım -yürünebilirlik -toplum karakter ve tasarımı -çevresel koruma -paydaş katılımı -ekonomik gelişme	62 soru, cevaplanmadı, zayıf, orta, iyi, mükemmel
Austin, Texas- Smart Growth Matrix, 2001	-gelişimin nerede ve nasıl olacağını belirlemek -yaşam kalitesini artırmak -vergi tabanı geliştirmek	27 soru, çoklu seçme, ağırlıklıdır.
TND Design Rating System, Version 2.2, 2005	-konut seçenekleri -karma kullanım -iletişim -dışsal bağlantılar -yakınlık -konum -peyzaj -kamu mekânları -mimari estetik	9 ana kategori, ağırlıklıdır.
New Westminster, British Columbia- Smart Growth Development Checklist, 2004	-erişilebilirlik -konut seçeneği -kamu kaynaklarının etkili kullanımı -açık ve doğal alanların korunması -karar verme	29 soru, evet-hayır değerlendirme
Charlotte, North Carolina- Sustainability Index, 2005	-sağlıklı mahalleleri destekleme -kamu kaynaklarını verimli kullanma -yarışmacı ekonomik sınırlar oluşturma -yaşanabilirlik için tasarım sağlama -planlama kapasitesi oluşturma -çevrenin korunması	17 soru, çok iyi, iyi, kötü değerlendirme
Katz, 1994	-bölge ölçeği -komşuluk birimi, mahalle, koridor ölçeği -sokak, yapı adası, bina ölçeği	3 ana kategoride tasarım ilkelerine göre
Özdemir, 2005	-bölge ölçeği (26 kriter) -komşuluk birimi, mahalle, koridor ölçeği (32 kriter) -sokak, yapı adası, bina ölçeği (24 kriter)	5-0 aralığında puanlama sistemi
Martins, 2004	-çevrenin korunması -altyapının iyileştirilmesi -ulaşım seçenekleri -karma kullanım -kompakt tasarım -etkileyici toplumlar ve mekân duygusunun geliştirilmesi -gelişim kararlarını verimli, tahmin edilebilir ücretlendirilmesi -yarışabilirliğin geliştirilmesi -yaşanabilir toplumlar inşa etmek -daha iyi gelecek -verim ve seçenek sağlama -eşitlik sağlama -sivil halk katılımının sağlanması -uzun dönem etkilerin değerlendirilmesi -bütüncül bakış oluşturma -uygulama sağlamak -verimlilik artırma -sosyal ve çevresel sistem entegrasyonunun artırılması	Gerçekleşmekte-gerçekleşmemekte aralığında 4 seçenekli kontrol listesi

ÜSTTE Projeye özel akıllı büyüme matrisi oluşturmada faydalanan kaynaklar (Tablo 1)

ve toplumsal, iş-egitim ve konut dönüşümü" olarak belirtilen projenin niteliğine bağlı olarak, ilgili kriterlerin önem derecelerine göre matrisi kullanan uzmanlar (planlama, tasarım disiplinleri) tarafından belirlenmektedir (Örneğin, proje konut dönüşümü odaklı ise konut dönüşümünü direkt etkileyecek göstergelerin ağırlığı 3, en az etkisi olan göstergelerin ağırlığı ise 1 olarak belirlenir). Her bir kriterin göstergelere göre aldığı puanların,

ağırlık ile çarpılması sonucu elde edilen toplam puan, projenin akıllı büyüme düzeyine göre değerlendirilmesini sağlamaktadır. Akıllı büyüme geçiş sürecinde olduğu belirlenen projelerde, eksikliklerin belirlendiği kriterlerin düzeltilmesi ile projenin akıllı büyüme seviyesine ulaşarak sürdürülebilir bir proje olabileceği düşünülebilir. Değerlendirmeler sonrasında hemen müdahale edilmesi gereken seviyede çıkan projenin, uygulama aşamasına

geçilmeden yenilenmesi gerektiği söylenebilir. Projeler, akıllı büyümenin 10 temel ilkesi bakımından ayrı ayrı da değerlendirilerek, projedeki eksiklikler doğrultusunda yapılması gerekenler tespit edilebilecektir. Matriste yer alan ağırlıkların, projenin niteliğine göre farklılaşması, her bölge ve kente göre değişebilen ve bölgeye/projeye özel değerlendirmeler yapılmasını sağlayacaktır. Bu durum, kentsel dönüşüm projelerinin akıllı büyüme ilkeleri çerçevesinde değerlendirilebilmesine yönelik geliştirilen modelin, uygulamaya aktarılamayan önemli ilkeleri barındıran bütüncül yapısı ile birlikte, bölge ve bağlam özelinde değişkenlik göstermesini de dikkate alan esnek yapısını ortaya koymaktadır.

Akıllı büyüme matrisi, kentsel dönüşüm projelerinin;

. Karma alan kullanımının değerlendirilmesi için; karma kullanım durumu, yeni bir gelişme türü sağlaması, mevcut gelişmelerin içerisinde dolgu kullanım sunması, . Kompakt tasarımın değerlendirilmesi için; yapılaşma yoğunlukları, taban alanı kullanımı oranı, otopark gereksinimi, araç bağımlılığı, toplu taşıma kullanım yoğunluğu, otopark-ulaşım için ayrılan alanın eğlence-toplanma için ayrılan alan oranı, yoğunluk artışı için yasal teşviklerin varlığı, bölgesel planlama çalışmaları ile uyumu,

. Konut seçeneklerinin değerlendirilmesi için; farklı konut fiyat ve kullanım seçeneklerinin varlığı, ucuz konut sunumunun desteklenmesi, konut stoğundaki artış, bina-parcel tipolojileri ve cephe seçeneklerinin varlığı, halk kooperatiflerine destek verilme durumu, konut ediniminde gelir seviyesi bakımından karma olma durumu,

. Yürünebilir komşulukların oluşturulmasının değerlendirilmesi için; yaya hareketi oluşturan sokak düzeyinde aktivitelerin varlığı, yayaların binalara ulaşımında güvenilirliği sağlayacak şekilde konumlanması, yakın çevre veya önemli kullanımlara uzaklığı, yaya konforu için sokak düzenlemelerinin varlığı, ev-iş-geçiş yerlerinin yakınlarında önemli ulaşım servislerinin toplanması, yaya sisteminin varlığı, engelliler için düzenlemelerin varlığı, bisiklet, yaya güvenliği ve kaldırıma yönelik ilişkili ağların varlığı,

. Mekân duyarlılığının değerlendirilmesi için; yapılaşma stiliinin mevcut ve istenilen mimari üslubu karşılama düzeyi, çevreyle uyum durumu, toplum mekânlarının geliştirilmiş olma durumu, sosyal yardım ve etkileşim fırsatlarının varlığı, kamusal açık alanlara erişilebilirliğin sağlanması, yapıların konumları, kentsel tasarım bütünlüğü, ada-blok-sokak uzunlukları, mevcut fiziksel dokuda iyileştirici etkisinin varlığı, genel plan ile uyumu,

. Açık alanların ve tarihi alanların korunması için; kritik çevresel alanların korunma durumu, geri dönüşebilir malzeme kullanıma durumu, mevcut yapının yıkılması sonrasındaki malzemelerin geri dönüşüm durumu, mevcut önemli alanların-tarihi dokunun-doğal alanların korunması ve restore edilmesi, konut ve ticaret alanlarındaki açık alan oluşturulması, iklimle uygun, yerel bitkilendirmenin kullanılması, yeşil yapılaşma tekniklerine uyum, tarihsel ve mimari açıdan önem taşıyan binaların yeniden kullanımı için destek sunulması ve mevcut koruma stratejileri ile uyumu,

. Mevcut gelişime yakınlığın değerlendirilmesi için; altyapıyı kullanma durumu, mevcut gelişime-servislere yakınlık, âtil kalmış/çöküntü alanların kullanım durumu, yerinde dönüşüm politikasının benimsenmesi, plana göre merkez veya yeniden gelişime ihtiyacı olan alanda tasarlanmış olma durumu,

. Adil-çekici mahalle oluşumunun değerlendirilmesi için; yerel işlerin değerinin artırılmasına yönelik katkısı, iş/konut dengesi, iş olanaklarının artırılması, projenin mülk sahiplerine getirisi, yatırımcıların maliyete sunacağı katkı oranı, ortaklık modellerinin kullanım durumu, yerel mimar ve firmaların projeye katılımı, ekonomik artışın mevcut planlarla bütünleştirilmesi, ekonomik yapıdaki etkisi,

. Ulaşım seçeneklerinin değerlendirilmesi için; araç azaltma olanaklarının varlığı, yaya aktivitelerinin-çeşitli ulaşım türlerinin varlığı, toplu taşıma hatlarının varlığı ve yakınlığı, ulaşım türleri arasındaki entegrasyon düzeyi, yaya-engelli-bisiklet yol ve güzergâhlarının varlığı ve sürekliliği, ulaşım kademelenmesi,

Toplum katılımının değerlendirilmesi için; yerel halk, mülk sahiplerinin projeye katılma durumu, hak paylaşımında kullanılan araçlar, personel-yerel halk-mülk sahipleri-yatırımcılar ile tasarım öncesi ve tasarım sürecinde toplantı düzenlenme durumu, üniversitelerle ilişki durumu, toplum amaçlarının projeye yansıtılması ve sosyo-kültürel yapıyı geliştirmeye yönelik öneriler içermesi, kriterleri ile sorgulanmasını sağlamaktadır.

Matris ile bu kriterleri
değerlendirmeye yönelik belirlenen
230 gösterge, kentsel dönüşüm
projelerinin açık ve objektif bir

şekilde değerlendirilmesi için kolaylık sunmaktadır. Önerilen model, matriste bulunan ağırlıkların belirlenmesinin subjektif değerlendirmelere yol açabilme riski içermektedir. Ancak, ağırlıkların farklı sektörlerde çalışan 1'den fazla uzman ile tartışılarak belirlenmesi durumunda modelin bu riski ortadan kaldırılabilecektir. Projeye özel akıllı büyüme matrisi ile yapılan değerlendirme sonuçları yöneticiler, akademisyenler, uygulayıcılar, yatırımcılar ve geliştiriciler tarafından referans alınarak, proje uygulanmadan önce etkileri tartışılmış ve kabul edilebilirliği bilimsel veriler ışığında değerlendirilmiş olacaktır.

ALTTA Akıllı büyüme matrisi (Tablo 2)

İL KİLELER	KRİTERLER	GÖSTERGELER	PUAN	AÇIRLIK	TOPLAM								
1. Karma Alan Kullanımı Sağlama	1.Proje karma kullanımlıdır. (karma kullanım ve çeşitlilik için yerleşimde aktiviteler dengeli dağıtılmalıdır. Otomobil kullanamayanlar için önemlidir.	4+ kullanım içerir 3 kullanım içerir 2 kullanım içerir 1 kullanım içerir	4 3 2 1	X 3									
	2. Mevcut mahalleye yeni bir gelişme türü sağlama (iş, konut, perakende, eğitim, kültür, vb.)	4+ kullanım eklenmesi 3 kullanım eklenmesi 2 kullanım eklenmesi 1 kullanım eklenmesi	4 3 2 1			X 2							
	3. Mevcut gelişmelerin içerisinde, küçük, dolgu ve tek kullanımlı projeler de 400 m. içinde kullanım çeşitliliği sunar. (Bir yerleşme nüfusunun günlük ihtiyaçlarını yürüte mesafesinde karşılayabileceği optimum büyüklük merkezden itibaren 400 m. yarıçapındaki alandır. Bu uzaklık 5 dakika yürüme mesafesidir.)	Evet Hayır	2 1				X 2						
2. Kompakt Tasarımdan Avantaj Sağlama	1.Konut, ticaret ve karma kullanım için mevcut gelişime göre uygun yoğunluktadır.	Mevcuttan daha yoğun Mevcutta aynı yoğunlukta Mevcuttan az yoğun	3 2 1	X 2									
	2.Proje taban alanı oranını maksimize etmiştir.	Maksimum %10 %20 %30	4 3 2 1			X 2							
	3.Proje mevcut alanda yoğunluğu artırıcı yatırımlar içermektedir.	Evet Hayır	2 1				X 2						
	4.Otopark gereksinimini minimize edilmiştir.	Evet Hayır	2 1	X 2									
	5.Araç bağımlılığı minimize edilmiştir.	Evet Hayır	2 1		X 2								
	6. Otopark ya da ulaşım için ayrılan açık alana kıyasla , eğlence ve toplanma için ayrılan açık alan oranı daha fazladır.	%75 den daha fazla %50-75 %35-49 %20-34	4 3 2 1			X 3							
	7.Yoğunluğu artırmak için yasal teşvikler sunulmuştur.	Evet Hayır	2 1	X 2									
	8.Bölgesel ölçekte planlama çalışmaları ile bütünlük taşır.	Evet Hayır	2 1		X 3								
	9.Potansiyel gelecek hizmetlere bağlı olarak proje toplu-taşıma kullanımında yoğunluk geliştirmiştir.	Evet Hayır	2 1			X 3							
3. Farklı Konut Seçeneklerinin Oluşturulması	1. Plan karma konut tipi getirir, (bahçeli evler, apartman ve üst düzey konutlar vb.)	Evet Hayır	2 1	X 3									
	2. Proje düşük ve orta gelir grubu için ucuz konut stratejilerini içeren planlama, yeni yapılaşma ve rehabilitasyon programları ile desteklenmiştir. Farklı konut fiyat seçenekleri sunulmaktadır.	Ortalama gelir oranının %80'ine uygun fiyatlar Ortalama gelir oranının %60'ına ve en az %20'sine uygun fiyatlar	2 1		X 3								
	3. Proje yeni gelişmelerde en az %15 ucuz konut sunumunu desteklemektedir.	Evet Hayır	2 1			X 2-3							
	4. Konut stoğunda artış olmuştur.	%100 %50-99 %30-49 Hayır	4 3 2 1					X 2					
	5. Bina tür ve stilinde çeşitlilik oluşturulmuş, birden fazla bina tipi ve cephe seçeneği ve parsel büyüklükleri içermektedir.	Evet Hayır	2 1						X 3				
	6. Halk kooperatiflerine destek verilmiştir.	Evet Hayır	2 1							X 2			
	7.Konut tipi ve gelir seviyesi bakımından karma bit projedir.	Evet, (Konut tipleri çeşitlilik, yerellik ve geleneksellik içermektedir.) Hayır, (Çeşitlilik, yerellik ve geleneksellik içermemektedir.)	2 1								X 3		
4. Yürünebilir Topluluklar Oluşturma	1.Maksimum yaya hareketi oluşturan (günlük açık saat) sokak düzeyinde aktiviteler sunulmuştur.	18 saatten daha fazla 13-18 saat 12-17 saat 8-11 saat	4 3 2 1	X 2									
	2. Maksimum yaya hareketi oluşturan sokak düzeyinde aktiviteler sunulmuştur (günlük kullanıcıların, birden çok etkinliklerin tümü için ortalama kullanım).	600 ve daha fazla kullanıcı/gün 400-500 kullanıcı/gün 200-300 kullanıcı/gün 100 den daha az kullanıcı/gün	4 3 2 1		X 2								
	3. Projedeki otoparklar arka caddeden gelişmiş ve yayaların binalara ulaşımında güvenilirliği sağlayacak şekilde konumlanmıştır.	Arka(ter altı) otopark (Yerleşimin tümüne hizmet eden otopark alanları ile konutlara ve kamusal alanlara hizmet eden otopark alanları dengeli dağıtılmıştır.) Mevcutla yapılaşmış otoparklar kullanılmıştır.(Konutlara ve kamusal alanlara hizmet eden otopark alanlarını önermiştir.) On parselde otopark(Sadece konut ya da kamusal alanlar içerisinde otopark içermektedir.)	3 2 1			X 3-2							
	4.Yakın çevre veya proje içindeki önemli kullanımlara uzaklık.	5 dakikadan daha az 6-10 dakika 11-15 dakika 6-20 dakika	4 3 2 1					X 1					
	5. Maksimum yaya konforu için sokak görünümüne yönelik şartlandırmalar oluşturulmuştur.	Küçük ölçekli kaldırımların kullanımı Yağmurdan koruma-tente varlığı Mevcut yaya yollarını korumak veya yürünebilir grid yaya yolları geliştirmek Yaya ölçeğinde aydınlatma sağlama Sokak köşelerinde kavşak düzenlemesi	2 2 2 2 2						X 2				
	6.Ev, iş ve geçiş yerlerinin yakınlarında önemli ulaşım servisleri toplanmıştır.	Evet Hayır	2 1							X 2			
	7. Perakende/hizmet vb. kullanımlara diğer yolları bağlayan yaya sistemi oluşturulmuştur.	Evet Hayır	2 1								X 3		
	8.Engelliler için kaldırımlara, sokaklara, parklara ve diğer kamusal ve özel hizmetlere kolayca ulaşım imkânı sağlanmıştır.	Evet Hayır	2 1									X 2	
	9.Proje bisiklet , yaya güvenliği ve kaldırımların kentle iyi ilişkili ağlarına sahiptir.	Evet, (Ağ tipleri tanımlanmış, yaya ulaşımı desteklenmiş ve süreklilik sağlanmıştır.) Kismen,(Ağ tipleri tanımlanmış, yaya ulaşımı desteklenmiş ancak süreklilik oluşturulmamıştır- Ağ tipleri tanımlanmış, süreklilik oluşturulmamış ancak yaya ulaşımı desteklenmemektedir.) Hayır, (Ağ tipleri tanımlanmamış, yaya ulaşımı desteklenmemiş ve süreklilik sağlanmamıştır.)	3 2 1										X 3

İLKELER	KRİTERLER	GÖSTERGELER	PUAN	AĞIRLIK	TOPLAM
5. Güçlü Mekan Hissi Olan, Özgün, Mekanı Duyarlı Çekici Toplulukların Oluşturulması	1.Projede yapılaşma stili mevcut ve istenilen mimari tarzı takip etmiştir.	Evet Hayır	2 1	X 1	
	2.Çevreye uyum (Biçim, bina yükseklikleri sokağın genişliğine göre belirlenmelidir. Cepheler; mimari ifadenin 3 ölçeğine olanak sağlamalıdır. Bunlardan ilki, sokakların kamusal karakterini vurgulamak, diğeri yapı adasının içindeki açık mekânların yarı kamusal doğasını yansıtmak, bir diğeri ise patika yollar ve arka bahçeleri ile servis olanaklarını karşılamaktır.)	Uygun ve uyumlu yoğunlaşma Komşu cephelerle uyumlu yükseklik Cephe düzenlemeleri	2 2 2		
	3. Plaza, meydan, park vb. toplum mekânlarını geliştirmiş ya da oluşturmuştur. (Projeler kamusal mekânların hiyerarşisini sağlama ve kamu binalarının konumlarını belirlemek üzere sokak ve yapı adalarını düzenlemelidir.)	Evet Hayır	2 1	X 2	
	4.Sosyal yardım- bakım ve sosyal etkileşim fırsatları oluşturulmuştur.	Evet Hayır	2 1		
	5.Kamu açık alanlarına erişilebilirliğin sağlanması.	Kentsel mobilyaların sağlanması Yeşil yol ve caddelere komşu konumlandırma Yapı dışında kamu alanları sağlama Yaya ağlarına yönelme	2 2 2 2	X 2	
	6. Alandaki Yapıların Konumları (Otomobil yavaşlatmak ve yaya aktiviteleri arttırmak topluluğun karşılıklı ilişkilerini artıran karşılaşımları çoğaltır. Ana kurallar, kesimelerde arabaların hızını yavaşlatmak üzere minimize edilmiş yapı adası kıvrımları, kesimelerde uygun şekilde tasarlanmış kaldırımlar oluşturulmalıdır.)	Araç azaltma olanakları Caddelere göre binaların yönelmesi Binaların arka parsellerini otoparklarla beslemek %50 veya daha fazla ön cepheleri sokağa yönelendirme Sokak cephesinde her 50 m. de iyi tanımlanmış girişler	2 2 2 2 2		
	7.Kentsel Tasarım Bütünlüğü	Projede ve konut tiplerinde kentsel tasarım modelleri kullanılmıştır Projede kentsel tasarım modelleri kullanılmış konut tipinde tanımlama yapılmamıştır. Her konut tipinde hem projede kentsel tasarım tanımlaması yapılmamıştır.	3 2 1	X 2	
	8.Kısa ada-blok-sokak uzunluğu oluşturulmuştur.	400 m. den daha kısa 400-500 501-600 600 den fazla	4 2 2 1		
	9.Mevcut fiziksel dokuda iyileştirici etkisi bulunmaktadır.	Evet Hayır	2 1	X 3	
	10.Proje genel plan ile uyumludur.	Evet (Çekimsel ve yerel ve doğal özellikler içermektedir.) Hayır (Çekimsel yerel ve doğal özelliklerden hiçbirini içermemektedir.)	2 1		
6. Açık Alanlar, Çevresel Önemli Alanlar ve Tarihi Alanların Korunması	1.Proje kritik çevresel alanlardan sakınmaktadır (havzalar, bozulmamış orman, otlak alanlar, yaban hayatı ve habitata için kritik alanlar)	Evet Hayır	2 1	X 3	
	2. Projede en az %30 geri dönüşebilir ve düşük etkili yapı malzemeleri kullanılmıştır.	Evet Hayır	2 1		
	3.Mevcut yapının yıkılması sonucunda malzemelerin en az %10'u geri dönüşüm yapılmaktadır. Yeni inşaat, mobilya ve malzemelerde geri dönüşümden artı ürünler kullanılacaktır.	Evet Hayır	2 1	X 2	
	4.Açık alanlar korunmuş, mevcut doğal alanlar restore edilmiştir.	Evet Hayır	2 1		
	5.Konut alanlarında min. %25 açık alan oluşturulmuştur.	Evet Hayır	2 1	X 1	
	6.Ticaret alanlarında min. %15 açık alan oluşturulmuştur.	Evet Hayır	2 1		
	7.Proje etrafında ve içinde doğal-yeşil alanlar oluşturma ve koruma	Her kademede yeşil alanlar yerleşmede dengeli dağıtılmıştır. (Yerleşmenin tümüne hizmet veren ana yeşil alanlar ile konut bahçelerini içermektedir.) Sadece yerleşmenin tümüne hizmet veren ana yeşil alanlar bulunmaktadır. Sadece konut bahçelerini içermektedir.	3 2 1	X 1	
	8.Alanda yerel bitkilendirme kullanılmıştır.	Evet Hayır	2 1		
	9.Proje yeşil yapılaşma tasarım tekniklerine uygundur. (daha etkin doğal ısıtma ve soğutma yöntemleri tercih edilmelidir.)	Evet Hayır	2 1	X 2	
	10.Proje çevresel etkileri göz önüne alarak doğal çevrenin korunmasına yönelik hedefler içermekte ve doğal kaynaklar üzerindeki gelişme baskısını minimize etmiştir.	Evet Hayır	2 1		
	11.Proje mevcut ve tarihi dokuyu tekrar kullanmış veya rehabilite etmiştir.	Evet Hayır	2 1	X 3	
	12. Tarihsel ve mimari açıdan önem taşıyan binaların yeniden kullanımlarını teşvik etmek için destek-kredi oluşturulmuştur.	Evet Hayır	2 1		
	13. Proje koruma stratejileri ile paralellik göstermektedir.	Evet Hayır	2 1	X 3-2	
7. Gelişimi Mevcut Verişimin Yakınında Destekleme ve Yönlendirme	1. Proje mevcut yol, kanalizasyon ve su altyapısına komşu konumlanmıştır.	Mevcut hizmetlerden yararlanır 400 m. daha az 400-800 m. arasında 800 m. den fazla	4 2 2 1	X 3	
	2. Proje mevcut gelişime komşu oluşmuştur (kent gelişme stratejileri ile paralellik taşımaktadır).	Evet Hayır	2 1		
	3.Proje plana göre tasarlanmış merkez veya yeniden gelişime ihtiyacı olan alanda tasarlanmıştır. Proje atıl alanları tekrar kullanmaktadır.	Evet Hayır	2 1	X 3	
	4.Mevcut imkânları geliştirmek için önce düzenle politikası oluşturulmuştur.	Evet Hayır	2 1		
	5.Konut gelişimi için diğer servislere yakınlık.	Komşu 500 m. den daha az 500-800 m. arası 800-1600 m. arası	4 3 2 1	X 2-3	
	6.Ticaret gelişimi için diğer servislere yakınlık	Komşu 500 m. den daha az 500-800 m. arası 800-1600 m. arası	4 3 2 1		
	7.Proje en az üçünün yakınındadır, (konut, restoran, perakende/servis, okul, rekreasyon merkezi ve ofis vb.)	400 m. den daha kısa 400-800 m. arasında 800-1200 m. arasında 1200-1600 m. arasında 1600 m. den fazla	5 4 3 2 1	X 2	
8. Adil - Çekici Mahalleler Oluşturma	1.Yerel işlerin değeri artırılmıştır.	Yerel yatırımcıları elde tutma Yerel mimarların kullanılması Proje yerel ekonominin desteklenmesi	2 2 2	X 3	
	2.Konut ve ticari alanların 800m. yürüme mesafesinde en az 50 kişiye istihdam edecek zararsız (otomobil showroom, metal ve ahşap işleri..) çalışma alanları sunmaktadır.	Evet Kısmen Hayır	2 1 1		
	3.Proje iş/konut dengesini sunar.	Evet Hayır	2 1	X 3	
	4.Proje toplumun iş edinmesine olumlu katkı sağlar.	Evet Hayır	2 1		
	5. Yeniden geliştirmede mülk sahiplerine getirdiği % artışı.	%201 den daha fazla %101-200 arası %0-100 arası	3 2 1	X 2-3	
	6.Yatırımcı tarafından proje maliyetinin karşılanacağı taahhüt edilen % oranı	%20 ve daha fazla %10-20 arası %5-10 arası	3 2 1		
	7.Proje uygulamasında kamu-özel ortaklık modelinin kullanılması	%75 ve üzeri %50-75 %50 ve daha az	3 2 1	X 2	
	8.Yeniden gelişimdeki ekonomik artış mevcut planlarla bütünleştirilmiştir.	Evet Hayır	2 1		
	9.Ekonomik yapıda geliştirici etkisi olmuştur.	Evet Hayır	2 1	X 3	
9. Ulaşım Seçeneklerinde Çeşitlilik Oluşturma	1.Projede araçla yolculuk oranlarını azaltma girişimleri bulunmaktadır. (benzer diğer projelerle karşılaştırıldığında)	%50 den daha fazla azaltma %35-%50 arası %20-34 arası %5-19 arası	4 3 2 1	X 3	
	2.Yaya aktiviteleri oluşturulmuştur. (Yaya ve taşıt yüklerine bağlı olarak farklı sokaklar olmalıdır.)	Toplu taşıma istasyonları ile ilişkili Farklı amaçlara hizmet eden sokak modelleri tanımlanmamış, ama hiyerarşi içerenler Farklı amaçlara hizmet eden sokak modelleri tanımlanmamış ve hiyerarşi içermeyenler	3 1 1		
	3.Proje çok çeşitli ulaşım erişilebilirliğine sahiptir (otomobil, otobüs, tren, yürüme, bisiklet vb.).	4 + tür (otomobil ve yürüme ile birlikte hem toplu taşıma hem de bisiklet sistemi içeren) 3 tür (otomobil ve yürüme ile birlikte sadece toplu taşıma içeren) 2 tür (Sadece otomobil dolayımı içerenler.) 5 dakikadan daha az (400m den az) 6-10 dakika (400-800m) 11-15 dakika (800-1200 m) 16-20 dakika (1200-1600 m) 20 + dakika (1600 m den fazla)	3 2 1 5 4 2 2 1	X 3	
	4.Proje toplu taşıma sistemlerine yürüme mesafesindedir (otobüs, tren, minibüs).				
	5.Proje çıkmaz sokak içermeyen ilişkili yol sistemine sahiptir ve mevcut cadde bağlantıları ile ilişki kurularak konumlandırılmıştır. Transit istasyon ile uyumludur.	Evet Hayır	2 1	X 2	
	6.Alternatif yaya ve bisiklet erişimi	Kesiksiz ve erişilebilir yeşil kuşak Çalışma, perakende faaliyetler veya konut kullanımlara erişim Yaya bağlantıları ve kaldırımlar	2 2 2		
	7.Ulaşım türleri için seçenekleri genişletme çalışmaları içermektedir (bisiklet kiralama, park, değişme, otobüs sonrası rotanın belirlenmesi vb.).	Evet Hayır	2 1	X 3	
10. Toplum Katılımı ve İşbirliği Sağlama	1.Yerel halk ve mülk sahipleri projeye katılmışlardır.	Evet Hayır	2 1	X 3	
	2.Hak paylaşımında yenilikçi araçlar kullanılmıştır.	Evet Hayır	2 1		
	3.Mülk sahipleri ve kiracılar bilgilendirilmiştir.	Evet Hayır	2 1	X 2	
	4.Personel, yerel halk ve mülk sahipleri ile tasarım öncesi toplantılar düzenlenmiştir.	Evet Hayır	2 1		
	5.Mülk sahipleri ve orada yaşayan/çalışanlarla kavramsal tasarım toplantıları yapılmıştır.	Evet Hayır	2 1	X 3	
	6. Üniversitelerle ilişki içinde olunmuştur.	Evet Hayır	2 1		
	7. Proje sosyo kültürel yapıyı geliştirmeye yönelik öneriler içermektedir.	Evet Hayır	2 1	X 3	
	8.Tanımlanmış toplum amaçları önerilen projeye yansıtılmıştır.	Evet Hayır	2 1		

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Akıllı büyümenin, kent merkezlerini canlandırma amacına yönelik anahtar noktası fiziksel, ekonomik ve toplumsal yapının bütüncül şekilde planlanmasıdır. Akıllı büyüme, uzun dönem sonrasında etkileri görülebilecek, sürdürülebilirlik ilkelerinin küçük bir alanda daha kısa sürede detaylı incelemeye alınmasını sağlamaya yönelik ilkeler barındırmaktadır. Bu ilkeler kentlerin tamir sürecindeki sürdürülebilir tadil eylemlerini yönetebilecektir. Projelerin yönetilmesi sürecinde değerlendirmede kullanılacak araç akıllı büyüme matrisidir. Bu matris belediye, kamu-özel sektör çalışanları, meslek odaları, akademisyen, yatırımcı ve geliştirici uzmanlar (planlama, tasarım disiplinleri) tarafından kullanılabilir nitelikte açık, kapsamlı ve objektif bir yapıya sahiptir. Matris, biri uygulamaya bir türlü aktarılamayan önemli ilkelerin değerlendirilmesi, diğeri de temel eksikliklerin belirlenmesi olmak üzere iki temel işlemi gerçekleştirebilmeyi sağlamaktadır. Proje özelinde değerlendirme ile projelerin sürdürülebilirlik kapsamında olumlu ya da olumsuz görülen ilkeleri ve başarılı olma oranı belirlenebilecektir. Modelin en önemli katkısı, kentsel dönüşüm projelerinin sürdürülebilir bir proje olup olmadığını değerlendirmeye olanak sağlayacak detayda ilkeleri bir arada değerlendirmesi, karar süreci için bir rehber niteliği taşımasıdır.

Akıllı büyüme matrisi, kentsel dönüşüm projelerinin, sürdürülebilir kentsel gelişimin sağlanması ve bütüncül bakış açısı ile değerlendirilebilmesine ilişkin;

- ekonomik açıdan, altyapı maliyetleri, geri dönüşüm seviyesi, ekonominin geliştirilmesi, teşvik ve indirimler, mekânsal düzenlemeler ile hareketlenen inşaat ve dolaylı gelişmelerin yanı sıra kent ekonomisinde ve emlak fiyatlarında artış ivmesi kazandırabilmesi, iş olanaklarının artması,

- fiziksel açıdan, kentsel kalitenin artması, konut alanlarının yenilenmesi, ulaşımın gelişmesi, çevresel ve kültürel alanların korunması, yürünebilir, ulaşılabilir, yaşanabilir, sürdürülebilir kentsel alanların oluşturulması,

- sosyal ve toplumsal açıdan, farklı toplumsal yapılara yönelik konut sunumunun sağlanması, tasarım ilkelerinin geliştirilmesi, sosyal etkileşim mekânlarının artırılması, kültürel değerlerin

korunması, katılımın sağlanması, ortaklık modellerinin oluşturulması, mevcutta bölgede yaşayan toplumsal yapının gereksinimlerini göz önünde bulundurarak yerinde dönüşüm olanaklarının sağlanması, kişilerin yaşam yeri tercihlerine saygı gösterilmesi,

. yasal ve yönetsel açıdan, üst plan kararlarına uygunlukları, koruma stratejileri ve kentin gelişme stratejileri ile paralellikleri, yoğunluk kararlarının ve rantın dağılımı, kamu gelirlerinde artış ve minimum harcama sağlayabilme, vergi ve teşviklerin değerlendirilmesi, uygulama araçlarına yönelik yaklaşımlar, konularında olası etkilerini incelemeyi sağlayacak çıktılar sunabilmektedir.

SOLDA Akıllı büyüme matrisi (Tablo 2'nin devamı)

. Bu makale birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı'nda tamamladığı "Dönüşüme Bağlı Kentsel Gelişimin Yönetilmesinde Bir Araç Olarak Akıllı Büyüme; Konya Kenti Örneği" isimli doktora tez çalışmasına dayanılarak üretilmiştir.

KAYNAKLAR

- Akkar, Zerrin, Müge. "Kentsel Dönüşüm Üzerine Batıdaki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye." Planlama 2006/2.
- Alpöpi, Christina and Manole, Christina. "Integrated Urban Regeneration-Solution for Cities Revitalize." International Economic Conference of Sibiu 2013 Post Crisis Economy: Challenges and Opportunities, IECS 2013. Procedia Economics and Finance 6 (2013), 178 – 185 2212-5671. DOI: 10.1016/S2212-5671(13)00130-5.
- Aman Randhawa, Ashwani Kumar. "Exploring Sustainability of Smart development Initiatives in India." International Journal of Sustainable Built Environment Volume 6, Issue 2 (December 2017), 701-710.
- Ataöv, Anlı ve Osmay, Sevin. (2007). "Türkiye'de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım." Planlama Dergisi, 24(2) (2007), 57-82.
- Atkinson, Rowland. "The Evidence on the Impact of Gentrification: New Lessons for the Urban Renaissance?" European Journal of Housing Policy 4(1) (2004), 107-131.
- Austin, Texas-Smart Growth Matrix EPA. 2001. [https://www.epa.gov/sites/production/files/2014-02/documents/austin_matrix.pdf] (erişim 24.08.2009).
- Boran, Deniz. Büyümenin Akli Olur Mu? https://v3.arkitera.com/h38578-buyumenin-akli-olur-mu.html. (erişim 01.13.2010).
- Brebbia, C.A. and Galiano-Garrigos, A. Urban Regeneration & Sustainability. WIT Press / Computational Mechanics (December 28, 2016) ISBN: 978-1-78466-239-4. 2016.
- Burchell, Robert, W., Listokin, David and Galley, Catherine, Chris. "Smart growth: more than a ghost of urban policy past, less than a bold new horizon." Housing Policy Debate 11 (4) (2000), 821-878.
- Calthorpe, Peter & Fulton, Williams. The Regional City. Washington, D.C. Island Press, 2001.
- Calthorpe, Peter. The Next American Metropolis: Ecology, Community and the American Dream. Princeton Architectural Press, 1993.
- Carmon, Naomi. "Neighbourhood Regeneration: The State of the Art." Journal of Planning Education Research 17 (1997), 131-144.
- Charlotte, North Carolina-Sustainability Index EPA. 2005.[https://www.epa.gov/sites/production/files/2014-02/documents/charneck_sustainability_ind ex_204.pdf] (erişim 24.08.2009).
- Colantonio, Andrea, Dixon, Tim. "Social Sustainability and Sustainable Communities: Towards a Conceptual Framework." Urban Regeneration & Social Sustainability: Best Practice from European Cities, 2011. https://doi.org/10.1002/9781444329445.ch2
- Colantonio, Andrea, Dixon, Tim, Ganser, Robin, Carpenter, Juliet, Ngombe, Austine. Measuring Socially Sustainable Urban Regeneration in Europe. Oxford Institute for Sustainable Development (OISD) School of the Built Environment Oxford Brookes University Gipsy Lane Headington Oxford OX3 0BP, 2009.
- Congress for The New Urbanism. Congress for the New Urbanism and the US EPA, 2005.
- Couch, Chris, Fraser, Charles and Perry, Susan. Urban Regeneration in Europe. Oxford: Blackwell, 2003.
- Çalışkan, Olgu. "Sürdürülebilir Kent Formu: Derişik Kent." Planlama Dergisi 3 (2004), 33-54.
- Çınar, Ali Kemal, Akgün Yenal, Akıncı Karaburun Nursun. "Çiğli-Güzeltpe Mahallesi için Kentsel Dönüşüm Modeli Önerisi." Ege Mimarlık, Ocak (2016), 42-45.
- Donnison, David. Agenda for the Future. Trickle Down on Bubble Up? Londra: Community Development Foundation, 1993.
- Duany, Andres, Plater-Zyberk, Elizabeth and Speck, Jeff. Suburban Nation: The Rise of Sprawl and the Decline of the American Dream. New York: North Point Press, 2000.
- Edgar, Bill and Taylor, John. Urban Regeneration: A Handbook. SAGE Pub., London, 153-175, 2000.
- EPA. http://www.epa.gov/smartgrowth/topics/ah.html, 2009. (erişim 04.06.2009)
- Fleissig, Will, Jacobsen, Vickie. Smart Scorecard for Development Projects, the Congress for the New Urbanism: Reports, U.S. Environmental Protection Agency 2002.[https://www.epa.gov/sites/production/files/2014-02/documents/scorecard_expfleissigjacobse n.pdf] (erişim 24.08.2009).
- Galdini, Rossana. "Urban Regeneration Process-The Case of Genoa, an Example of Integrated Urban Development Approach" 45th Congress of the European Regional Science Association: Land Use and Water Management in a Sustainable Network Society, Amsterdam, The Netherlands, August 23-27 2005. European Regional Science Association (ERSA), Louvain-la-Neuve This Version is available at: http://hdl.handle.net/10419/117623.
- Görgülü, Zekai. "Kentsel Dönüşüm ya da "Yeni Şişede Eski Şarap." Ege Mimarlık, 2005, 1 (53), 9-12.
- Katz, Peter. New Urbanism, Toward an Architecture of Community, New York Mc Graw Hill, 1994.
- Kelbaugh, Doug, editor. The Pedestrian Pocket Book: A New Suburban Design Strategy, New York: Princeton Architectural Press in Association with the University of Washington, 1989.
- Lichfield, Dalia. Urban Regeneration for the 1990s. London Planning Advisory Committee, Londra, 1992.
- Litman, Todd. Evaluating Criticism of Smart Growth, Victoria Transport Policy Institute [Online], Canada, 2007. https://www.vtpi.org/sgrcritics.pdf
- Martins, Ricardo. "An Evaluation of the Region of Waterloo's Plan for a Central Transit Corridor as a Smart Growth Initiative." Environment and Resource Studies University of Waterloo, Ontario, 2004.
- Maryland-Smart Growth Scorecard EPA. 2002. [https://www.epa.gov/sites/production/files/2014-02/documents/maryland_scorecard.pdf] (erişim 24.08.2009).
- Mcdonald, Sally, Malys, Naglis, Maliené, Vida. "Urban Regeneration for Sustainable Communities: A Case Study." Baltic Journal on Sustainability 15:1 (2009), 49-59.
- Melchiorri, Michele, Florczyk, Aneta, Freire Sergio, Schiavina, Marchello, Pesaresi, Martino and Kemper, Thomas. "Unveiling 25 Years of Planetary Urbanization with Remote Sensing: Perspectives from the Global Human Settlement Layer". Remote Sensing 10 (2018) 768. https://doi.org/10.3390/rs10050768.
- Mitchell, Jacqueline, N. "State's smart Growth' Policies: a Cure for Dump Urban Growth?", Doctor of Philosophy Degree, The University of Tennessee, Knoxville, 2004.
- NAHB. National Association of Home Builders, 2002.

- [https://www.nahb.org/en/advocate/policy-resolutions/land-development/smarter-growth-policy-statement-building-better-places-to-live-work-and-play.aspx] (erişim 15.10.2008).
- New Jersey Future-Smart Growth Scorecard: Proposed Development. EPA. 2002. [http://www.njfuture.org/smart-growth-101/your-town/] (erişim 24.08.2009).
- New Westminster, British Columbia - Smart Growth Development Checklist EPA. 2004. [https://www.epa.gov/sites/production/files/201402/documents/westminster_scorecard.pdf] (erişim 02.09.2009).
- Özdemir, A., Dilek. "Kentsel Tasarımda Çağdaş Yaklaşımların Değerlendirilmesi: İstanbul'da Yeni Yerleşme Alanları Üzerine Bir Araştırma." Yayınlanmamış Doktora Tezi, İTÜ 2005.
- Percy, Susan. "The Ruhr: from Dereliction to Recovery" New Agendas, Urban Regeneration in Europe. Oxford: Blackwell, 210-216, 2003.
- Raco, Mike. "Assessing the Discourses and Practices of Urban Regeneration in A Growing Region." Geoforum 34: (2003) 37-55.
- Richmond, Henry. R. "Sprawl and Its Enemies: Why the Enemies Are Losing." Conn. L. Rev. 539 (2001-2002).
- Roberts, Peter, Skyes, Huge. "Current Challenges and Future Prospects", Urban Regeneration A Handbook, London; Sage Publications 295-314, 2000.
- Roberts, Peter. "The Evolution, Definition and Purpose of Regeneration." Urban Regeneration A Handbook, London; Sage Publications, 2000.
- Roberts, Peter. "The Evolution, Definition and Purpose of Regeneration", Urban Regeneration, Second publication, Sage Publication, 2017.
- SGN. Getting to Smart Growth: 100 Policies for Implementation 2002, 2014 [https://www.epa.gov/sites/production/files/2014-01/documents/gettosg.pdf] (erişim 15.10.2008).
- Smart Growth America. 2006. [www.smartgrowthamerica.org] (erişim 15.10.2008).
- Smart Growth Criteria Matrix. City of Mobile Alabama Planning Department: Urban Development 2001.[http://www.montgomeryplanning.org/research/growth_policy/growth_policy09/documents/austin_matrix.pdf] (erişim 24.08.2009).
- Smith, Maf, Whitelegg, John ve Williams, Nick. Greening the Built Environment. Londra: Earthscan, 1998.
- Tallon, Andrew. Urban Regeneration in the UK. ISBN 9780415685030, Published by Routledge, 2013.
- TND Design Rating System, Version 2.2. 2005. [https://www.epa.gov/sites/production/files/2014-02/documents/tnd_design_rating_standards_2.2.pdf] (erişim 24.08.2009)
- Turcu, Catalina. L. "Examining the Impact of Housing Refurbishment-led Regeneration on Community Sustainability: A Study of Three Housing Market Renewal Areas in England." Doctoral dissertation. London School of Economics and Political Sciences, 2010. http://etheses.lse.ac.uk/635/
- UN DESA. World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables. Working Paper. ESA/P/WP.241. 2015.
- Urbact ii, "Capitalisation, Sustainable Regeneration in Urban Areas" Published by URBACT 5, Rue Pleyel, 93283 Saint Denis, France, 2015. http://urbact.eu.
- Wheeler, Stephen. M. "Planning for Metropolitan Sustainability." Journal of Planning Education and Research 20, 2 (2000), 133-45.
- Wolfram, Marc. "Assessing Transformative Capacity for Sustainable Urban Regeneration: A Comparative Study of Three South Korean Cities". Ambio 48 (2019) 478-493. https://doi.org/10.1007/s13280-018-1111-2
- Yazar, Kadir, Hakan. "Sürdürülebilir Kentsel Gelişme Çerçevesinde Orta Ölçekli Kentlere Dönük Kent Planlama Yöntem Önerisi." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi (Kent ve Çevre Bilimleri) Anabilim Dalı, 2006.
- Yorgancı, Müge. "Sürdürülebilir Gelişme Çerçevesinde Yeşil Yerleşim Ölçütlerinin Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Açısından Anlamı." Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011.
- WCED. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future (The Brundtland Report), 1987.

Bir Afet Konutuna Enerji Etkinlik Bağlamında Yapılacak Tadilatların Fayda-Maliyet Analiziyle Değerlendirilmesi

Kutluğ Savaşır, Nurdan Kasul

MAKALENİN ADI **Bir Afet Konutuna, Enerji Etkinlik Bağlamında Yapılacak Tadilatların Fayda-Maliyet Analiziyle Değerlendirilmesi**
Evaluation of the Repairs to be Made in a Rural Housing in the Context of Energy Efficiency by Using Benefit-Cost Analysis

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 102-109**

MAKALENİN YAZARLARI **Kutluğ Savaşır, Dr. Öğr. Üyesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü**

Nurdan Kasul, Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **05.10.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **kutlug.savasir@deu.edu.tr, nurdan.kasul@deu.edu.tr**

ORCID **0000-0003-4308-4059 (K. Savaşır)**

0000-0002-6616-3262 (N. Kasul)

ÖZET Kırsal bölgelerde inşa edilen kalıcı afet konutlarının büyük bir çoğunluğunun düşük maliyetle ve dolayısıyla da enerji etkinlik kriterlerinden oldukça uzak inşa edildiği görülmektedir. Böyle bir konutu, enerji etkin hale getirme amacıyla yapılacak; enerji tüketimini azaltan veya enerji üretimini artıran tadilatları belirlemek, her bir tadilatın maliyetini ve sağladığı faydayı hesaplamak, her bir tadilatın sağlayacağı yıllık faydanın kaç yılda ilk yatırım maliyetini karşılayabileceği hesaplamak ve böylece hangi tadilatın en az maliyetle en büyük faydayı sağladığını belirlemek makalenin amacı olup "Fayda-Maliyet Analizi Yöntemi" kullanılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER enerji etkinlik, tadilat, fayda-maliyet analizi, afet konutları

SAĞ ÜSTTE Sürdürülebilir mimarlık, enerji etkinlik ve kırsal konutlar konularında yapılan yayınlar (Tablo 1)

SAĞ ALTTA Enerji Etkinlik, Afet Konutu ve Fayda-Maliyet Analizi Konusunda Yapılan Yayınlar (Tablo 2)

1970'lerde yaşanan enerji krizi sonrasında fosil yakıtların hızla tükenmekte olduğu ve tüketilirken de doğal çevreye çok fazla zarar verdiği anlaşılmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinde 1990'lı yıllarda yapılan araştırmalarda, "toplam enerji kullanımının %40'tan fazlası, CO2 emisyonunun %30'u ve sentetik atıkların %40'ının bina sektöründen kaynaklanmakta olduğu belirlenmiştir (Ashford, 1998 ve 1999; European Insulation Manufacturers Association [EURIMA], 2005; Özmehmet, 2007, 809). Ayrıca dünyada üretilen enerjinin %25'inin ulaşım sektöründe, %25'inin sanayi sektöründe ve %50'sinin de binalarda tüketildiğine (Cebeci, 2005; Erengezgin, 2005) yönelik çalışmalar mevcuttur. Bu denli yüksek oranda enerjiyi tüketen bina sektörünün, enerjiyi daha etkin kullanan sistemlerle desteklenmesi ve yenilenmesi gerekmektedir. Bu konuda Türkiye'de 2 Mayıs 2007 Tarihinde çıkarılan 5627 Sayılı Enerji Verimliliği Kanunu ve bu kanuna bağlı olarak 5 Aralık 2008 Tarihinde çıkarılan "Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği" uyarınca "Dış iklim şartlarını, iç mekan gereksinimlerini, mahalli şartları ve maliyet etkinliğini de dikkate alarak, bir binanın bütün enerji kullanımlarının değerlendirilmesini sağlayacak hesaplama kurallarının belirlenmesi, birincil enerji ve karbondioksit (CO2) emisyonu açısından sınıflandırılması, yeni ve önemli oranda tadilat yapılacak mevcut binalar için minimum enerji performans gereklerinin belirlenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi,

ısıtma ve soğutma sistemlerinin kontrolü, sera gazı emisyonlarının sınırlandırılması, binalarda performans kriterlerinin ve uygulama esaslarının belirlenmesi ve çevrenin korunması (Resmi Gazete, 2008)" hedeflenmektedir.

TÜİK verileri incelendiğinde Türkiye'de 2002-2019 yılları arasında inşa edilen tüm binalar içinde ikamet amaçlı binaların oranının %85 olması nedeniyle hazırlanan makalede ikamet amaçlı konutlar üzerine yoğunlaşmıştır. Yapılan metraj hesaplarının kolaylaştırılması amacıyla da kırsal bölgede inşa edilmiş tek katlı bir konutun seçilmesi ve hesaplamaların bu konut üzerinde yapılması uygun bulunmuştur. Yüzyıllar boyunca Anadolu'da kırsal konutların yapımında, yörede yaygın olarak bulunan yapı malzemelerinin tercih edilmesi nedeniyle, Türkiye'nin farklı bölgelerinde farklı malzemeler (taş, tuğla, ahşap, kerpiç vb.) kullanılarak inşa edilen kırsal konutlar bulunmaktadır. Yine TÜİK verilerine bakıldığında Türkiye'de 1992-2019 yılları arasında inşa edilen yığma kârgir konutların ortalama %89'unun tuğla malzemeli (TÜİK) olması nedeniyle araştırma kapsamına, dolu tuğla malzemeli yığma bir yapı alınmıştır. 1970'li yıllarda Ege Bölgesi'nde yaşanan sel felaketi sonrasında, yeniden inşa edilen bir köyde bulunan tek tip konutların elli yıllık süreç içinde ihtiyaç duyduğu tadilatların neler olduğu ve yerel halkın konutlarında yaptıkları değişimler yerinde yapılan incelemelerle belirlenmiştir.

Ege Mimarlık Dergisi'nin 108. sayısının teması "tamir ve tadilat" olarak belirlenmiştir. Arapça bir kelime olan "tamir" in Türkçe sözlükteki karşılığı "onarım ve onarma"dır. Yine Arapça bir kelime olan "tadilat" kelimesinin anlamı ise "değişiklik"tir. Temaya yönelik olarak hazırlanan bu makalede, Aydın ili sınırları içinde, 50 yıl önce düşük maliyetle, kullanıcı konforu ve kullanım maliyetleri göz ardı edilerek inşa edilmiş kırsal bir afet konutunu, bahsi geçen yönetmeliğe göre enerji etkin hale getirebilmek üzere yapılabilecek tadilatların neler olabileceği, yenilenebilir enerji kaynaklarının uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi, bu tadilatların ne kadar fayda sağladığı, her bir tadilatın ilk yatırım maliyetinin ne kadar olduğu ve maliyet/fayda oranı üzerinden kaç yılda ilk yatırım maliyetini karşılayabileceği yani verimliliği üzerine maliyet odaklı teknik bir analiz yapılmaktadır.

Sürdürülebilir mimarlık, enerji etkinlik ve kırsal konutlar son yıllarda sıklıkla ele alınan ve üzerinde yoğun şekilde çalışılan konulardır. Bu konu üzerinde yapılan araştırma sonucu Tablo 1'deki yayınlara ulaşılmıştır. Ancak bulunan yayınların hiçbirinde fayda maliyet analiziyle ilgili teknik bir çalışma yapılmamıştır. Bu açıdan tarafımızdan hazırlanan makale özgün bir yayındır.

Enerji etkinlik ve afet konutu konularında Fayda-Maliyet Analizi (FMA) yöntemiyle yapılan çalışmalar literatürde araştırıldığında Tablo 2'deki yayınlara ulaşılmıştır. Bu yayınlarda düşük maliyetli, kentsel konutlar, aile evleri, ticari binalar ve sosyal konutların enerji etkinliği üzerine çalışmalar yapılmış olup hiçbir kırsal konut ve Türkiye üzerine çalışmalar değildir. Bu açıdan makalenin konusunun yine özgünlük taşıdığı düşünülmektedir.

1.1. Problemin Tanımı

Afet bölgelerinde devlet destekli olarak inşa edilen kırsal konutların birçoğu kullanıcı konforu, enerji korunumu ve kullanım maliyetleri göz ardı edilerek hızla ve ilk yatırım maliyeti en düşük seviyede olacak şekilde inşa edilmektedir. Böylece elde edilen konut, enerji etkinlik performansı düşük ve kullanım maliyeti

Tablo 1. Sürdürülebilir mimarlık, enerji etkinlik ve kırsal konut konularında yapılan yayınlar

Soyadı, Adı	Tarih	Başlık
Yüksek, İzzet & Esin, Tülay	2009	Kırklareli Geleneksel Konut Örneklerinin Enerji Etkinliğinin Değerlendirilmesi
İnanç, Tülay	2010	Geleneksel Kırsal Mimari Kimliğin Ekoloji ve Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi Rize Çağlayan Köyü Evleri Örneği
Zhang, Xin-yu & Jin, Hong	2011	The Design Study of Energy-Saving Rural House in Rural Areas in Heilongjiang Province, China
Dikmen, Çiğdem Belgin	2011	Enerji Etkin Yapı Tasarım Ölçütlerinin Örneklenmesi
Yüksek, İzzet & Esin, Tülay	2013	Analysis of Traditional Rural Houses in Turkey in Terms of Energy Efficiency
Akgündüz, Gülşen	2013	Yerel Konut Mimarisinin Ekolojik Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi: Bodrum Sandıma Köyü
İner, Gülcan	2013	Kırsal Konutlarda Sürdürülebilirlik Kriterlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Yöntem: Edirne Örneği
Ergin Oruç, Şefika	2015	Diyarbakır İli Kırsal Mimari Çeşitliliğinin İklimsel Konfor ve Enerji Etkinliği Açısından Değerlendirilmesi
Akın Güler, Gülşen	2017	Yerel Mimarlıkta İklimle Dengeli Tasarımın Kırsal Konut Dokusunda İncelenmesi: Eskişehir Örneği
Uygun Altunkaya, Gizem	2019	Geleneksel Kırsal Mimaride Ekolojik Tasarım İlkeleri: Artvin-Ardanuç Köyleri
Paçin, Ecem	2019	İznik Ömerli Köyü Kırsal Mimarisinin Çevresel Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi ve Koruma Önerisi Geliştirilmesi
Cui, Yangiu. Sun, Ninghan. Cai, Hongbin & Li, Simeng	2020	Indoor Temperature Improvement and Energy-Saving Renovations in Rural Houses of China's Cold Region—A Case Study of Shandong Province

yüksek bir yapı olmaktadır. "Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği"nde de belirtildiği üzere mevcut binalara enerji performansını artıracak tadilatlar yapılması, enerji üretebilen sistemlerin binalara uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi istenmektedir. Bu bağlamda, makale kapsamında ele alınan problem aşağıdaki sorularla özetlenebilir:

- . Hâlihazırda inşa edilmiş kırsal bir afet konutuna, enerji performansını artıracak hangi tadilatlar yapılabilir ve enerji üretebilen hangi sistemler uygulanabilir?
- . Bu tadilatların ilk yatırım maliyeti ve tadilat sonucu bir yılda elde edilen fayda nedir?
- . İlk yatırım maliyetinin yıllık faydaya oranı üzerinden en etkin tadilat önerisi hangisi olmaktadır?

Tablo 2. Enerji Etkinlik, Afet Konutu ve Fayda-Maliyet Analizi Konusunda Yapılan Yayınlar

Soyadı, Adı	Tarih	Başlık
Clinch, J Peter. & Healy, Jonatan	2001	Cost-Benefit Analysis of Domestic Energy Efficiency
Tyani, Lwazikazi; Winkler, Harald & Spalding-Fecher	2001	Cost-Benefit Analysis of Energy-Efficiency Interventions in Low-Cost Housing
Winkler, Harald; Spalding-Fecher, Randall; Tyani, Lwazikazi & Matibe. Khorommbi	2002	Cost-Benefit Analysis of Energy Efficiency in Urban Low-Cost Housing
Mechler, Reinhard	2005	Costs-Benefit Analysis for Natural Disaster Management: Methodological Background
Hutton, Guy, Rehfuess, Eva & World Health Organization	2006	Guidelines For Conducting Cost-Benefit Analysis of Household Energy And Health Interventions
Čulo, Ksenija & Krstić, Hrvoje	2008	Cost Benefit Analysis of Energy Efficient Family Houses
Moench, Marcus; Hawley, Kate & The Sheltering Team Organisation(s)	2014	Sheltering From a Gathering Storm: The Cost and Benefits of Climate Resilient Shelter
Zhao, Shanguo; Feng, Wei; Zhang, Shicong; Hou, Jing; Zhou, Nan & Levine, Mark	2015	Energy Savings and Cost-benefit Analysis of the New Commercial Building Standard in China
Preciado-Pérez, Oscar A. & Fotios, Steve.	2017	Comprehensive Cost-Benefit Analysis of Energy Efficiency in Social Housing. Case Study: Northwest Mexico

1.2. Amaç

Bu çalışmada amaç; tuğla duvarlı, tek cam demir doğramalı, asma çatılı, tek katlı olarak 50 sene önce inşa edilmiş kırsal bir afet konutunun; Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği çerçevesinde enerji etkin hâle getirilmesinde enerji tüketimini azaltan veya enerji üretimini artıran güncel iyileştirme çalışmaları ve tadilatların FMA yöntemi çerçevesinde irdelenmesi ve hangi tadilat önerisinin faydasının yüksek, buna karşın maliyetinin görece olarak düşük olduğunun yani fayda değer oranlarının belirlenmesidir. Böylece 2008 yılı öncesinde yapı kullanma izin belgesi alınmış olan kırsal konutların sahiplerine, yapmayı düşündükleri tadilatların hangisinin fayda maliyet oranı açısından en etkin sonucu vereceğini gösterme ve böylece literatüre katkıda bulunma hedeflenmiştir.

1.3. Kapsam

Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği çerçevesinde yapılan bu çalışmada elli yıl önce inşa edilmiş, yağma kârgir kırsal bir afet konutu üzerinde çalışma yapılacağı kararı önceki bölümlerde gerekçeleriyle açıklanmıştır. Bu tip konutlara Ege Bölgesi'nde sıklıkla rastlanmaktadır. Ege Bölgesi'nde hem güneşin yoğun olduğu (Güneş Enerjisi, b.t.) hem rüzgârın verimli olduğu (Çetin, b.t.) hem de yer altından jeotermal enerjinin (Maden Teknik ve Arama Genel Müdürlüğü, b.t.) elde edilebildiği yerleşim yerlerinden biri olan Aydın ili Germencik İlçesi'ndeki Gümüşköy seçilmiştir. Bu makalenin kapsamı bu köyde bulunan kırsal afet konutları olarak daraltılmış durumdadır.

1.4. Yöntem

Makalede kullanılan yöntem, akademik olarak uzun yıllardır kullanılmakta olan "Fayda-Maliyet Analizi Yöntemi" (FMA)'dır. FMA fikri, ilk olarak 1848 yılında Fransız bir mühendis olan Jules Dupuit tarafından ortaya atılmıştır. FMA'nın uygulamaya geçişi, 1936 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde Federal Denizcilik Yasası (Federal Navigation Act)'nın çıkması sonucunda hız kazanmıştır (Watkins, bt).

"FMA, çeşitli alternatifler arasında bir seçim yapmak amacıyla başvurulmuş ve bu alternatiflerin sağlayacağı yararlarla, ortaya çıkaracağı maliyetlerin karşılaştırılarak kazancın maksimizasyonu esasına dayanan sosyo-ekonomik bir değerlendirme tekniğidir" (Marglin, 1967, s.25). FMA'nın tek amacı ekonomik etkinliktir ki bu amaç bireyselden bölgeye, ulusaldan küresele kadar çok farklı ölçekte maksimum faydanın elde edilmesi şeklinde gerçekleştirilebilir (Hill, 1968, 19). FMA, genel hedefleri aynı olacak şekilde tasarlanan alternatiflerin karşılaştırılması ve sıralanması için uygun bir tekniktir (Sey ve Tapan, 1976, 76).

Makale kapsamında ele alınan tek katlı kırsal konutun enerji etkinlik performansının belirlenip tadilat önerilerinin FMA yöntemiyle karşılaştırılmasında Şekil 1'teki yedi adım izlenmiştir.

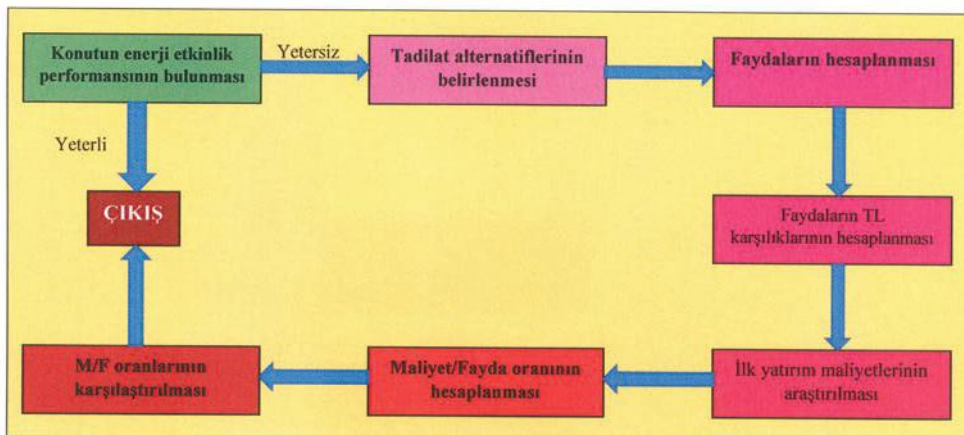
Öncelikle konutun mevcut durumundaki dış duvarda, tavanda, tabanda ve pencerelerdeki enerji etkinlik performansı, TS 825 Binalarda Isı Yalıtım Kuralları

Yönetmeliği kapsamında hesaplanmış ve yetersiz olduğu görülmüştür. İkinci adımda enerji harcamalarını azaltacak tadilatlar ile enerji üretimini artıracak iyileştirme önerileri belirlenmiştir. Üçüncü adımda her bir önerinin sağladığı yıllık fayda hesaplanmıştır. Dördüncü adımda faydaların 2019 yılı elektrik bedeli üzerinden, TL olarak karşılıkları belirlenmiştir. Beşinci adımda her bir öneriye ilişkin 2019 yılı için en az 3 firmadan proforma fatura alınarak maliyet araştırması yapılmıştır. Altıncı adımda her bir tadilat önerisinin ilk yatırım maliyeti yıllık fayda bedeline oranlanarak Maliyet(M)/Fayda(F) oranları elde edilmiştir. Son adımda M/F oranları karşılaştırılarak en etkin tadilat önerisi belirlenmiştir.

Gayrimenkul proje yatırımlarının değerlemesine yönelik literatürde birçok yöntem vardır. Bunlardan bazıları; "Geri ödeme süresi", "Net bugünkü değer", "İç verim oranı" ve "Karlılık endeksi" yöntemleridir. Makale kapsamında "geri ödeme süresi" yöntemine göre tadilat önerilerinin sıralaması yapılmıştır. Geri ödeme süresi bir yatırımın sağlayacağı net para girişlerinin, yatırımın ilk maliyetini karşılayabilmesi için gerekli zaman uzunluğudur. Bu yöntemin esası yatırım maliyetinin kaç dönem (yıl) sonra geri alınabileceğinin hesaplanmasıdır (Hepşen, 2015, 57). Birden fazla alternatifin arasından seçim yapılması durumunda geri ödeme süresi en kısa olan alternatife öncelik verilir (Açlar ve Çağdaş, 2008,138).

2. Bulgular

Çalışma kapsamında Aydın iline bağlı Gümüşköy'de bulunan tuğla malzeme ile inşa edilmiş kırsal bir afet konutu ele alınmıştır. Gümüşköy, 1970 yılına kadar şu anda bulunduğu mevkiinin 3 km doğusunda Gümüşdere yakınında konumlanmaktaydı. Kışın yaşanan dere taşkınları nedeniyle köyün taşınması devlet tarafından uygun görülmüştür. 1971 yılında devlet, hane başına 20.000 TL para yardımı yapıp, inşaat malzemelerini temin etmiş ve yeni yapılacak olan konutların plan çizimlerini hazırlatmıştır (Şekil 2). 2 oda, salon, mutfak ve duş mahalinden oluşan net 66 m2 alanlı hazırlanan plan şemalarına uyma şartıyla, "kendi evini yapana yardım" yöntemiyle yeni

konutların inşası köy halkı tarafından gerçekleştirilmiştir. Konutların yapımı 1971 yılında başlamış ve 1974 yılında son bulmuştur. 1975 yılında köy halkı yeni yerleşim yerlerinde bulunan konutlarına taşınmıştır. Şekil 3'te görünen konut hiçbir tadilata uğramadan, 1975 yılında yapıldığı ilk halini korumakta olan konutlardan biridir. Bu konut incelenerek aşağıdaki belirlemeler yapılmış ve bu belirlemelere yapı bileşenlerinden gerçekleşen ısı geçirgenlik katsayıları (U) hesaplanmıştır.

• **Duvar:** Dış havaya açık, dışarıda 19,5 cm dolu tuğla (sıvasız) ve 2 cm kireç-çimento harçlı ince sıva, $U_d=2,32 \text{ W/m}^2\text{K}$

• **Tavan:** Kıрма çatı (kullanılmayan asma çatı arası), 14 cm kayın, meşe, dişbudak ahşap kiriş ve altında 1 cm kontrplak kaplama, $U_{tav}=1,013 \text{ W/m}^2\text{K}$

• **Taban:** Toprağa temas eden, 3 cm çimento harçlı şap, 10 cm grobeton, 5 cm kum tabakası ve 15 cm blokaj, $U_{tab}=1,830 \text{ W/m}^2\text{K}$

• **Pencere:** Dış ortama bakan, demir doğrama, tek cam, $U_p=5,9 \text{ W/m}^2\text{K}$

• **Kapı:** Dış ortama bakan, dış kapı-ahşap, • **Güneş enerjisi kazancı:** Doğu cephesi yan binaya bitişik, batı cephesinde $3,84 \text{ m}^2$, kuzey cephesinde $3,84 \text{ m}^2$ ve güney cephesinde $2,72 \text{ m}^2$ pencere alanı bulunmakta olup, konut bitişik nizamlı bir yapıdır (Şekil 3 ve 4). Bu konuta ilişkin yıllık güneş enerjisi kazançları, Ek 1'de ay ay verilmiştir.

Yukarıda açıklanan mevcut duruma göre, TS 825 kapsamında hesaplamalar yapılarak yapı bileşenlerinden gerçekleşen ısı geçirgenlik (U) katsayıları hesaplanmıştır. Elde edilen U değerlerinin, Aydın ilinin de bulunduğu 1. Bölge değerleriyle karşılaştırılması sonucunda sınırın üzerinde olduğu, dolayısıyla belirtilen özgül ısı kaybı ve yoğuşma riskine yönelik hesap değerlerinin yetersiz olduğu, bu nedenlerle enerji verimliliği ile ilgili güncel ulusal mevzuatlara uygun olmadığı değerlendirilmiştir. Elde edilen tüm kazanç ve kayıplar göz önüne alınarak mevcut konutun yıllık ısıtma enerjisi raporu hazırlanmış ve EK 1'de bu raporun sonucu paylaşılmıştır. Isıtma enerjisi raporuna göre mevcut konutta oluşan toplam yıllık ısı kaybı ($\sum Q_{mev. yıl}$) 11.618 kWh/yıl olarak hesaplanmıştır. Böylece FMA'nın ikinci adımına geçilmiştir.

3. Enerji Etkinliğe Yönelik Tadilat Önerileri

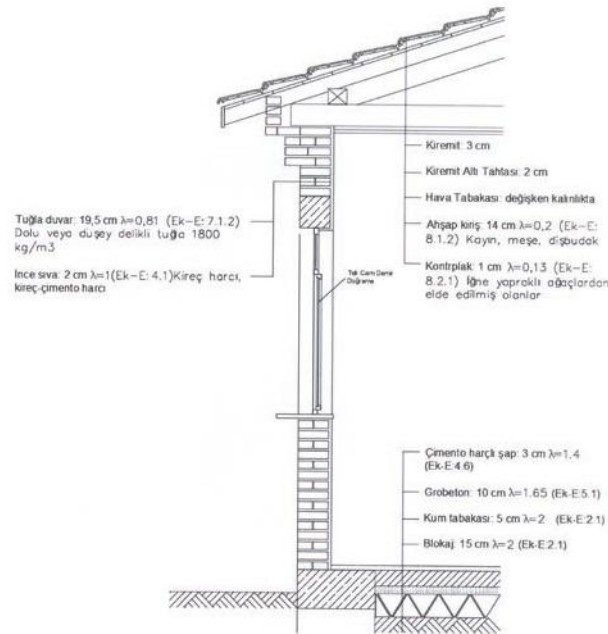
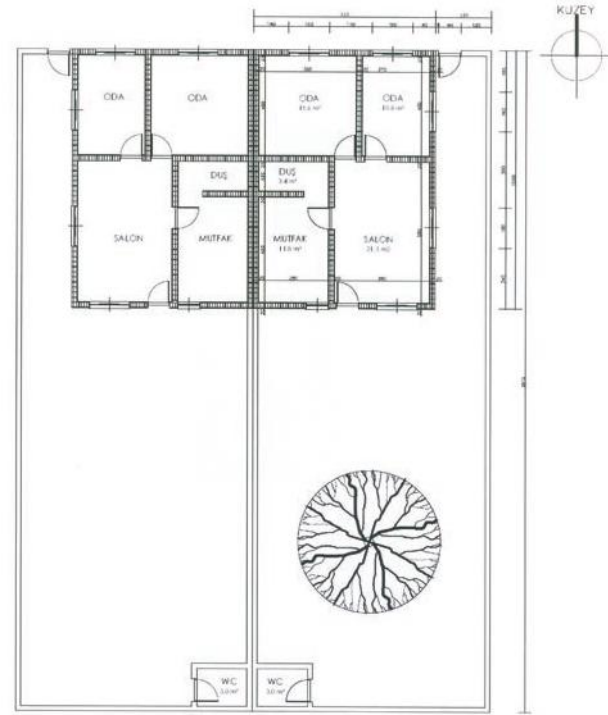
Enerjinin etkin kullanımı, sürdürülebilir mimarlık kavramının bir alt açılımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürdürülebilir mimarlık kavramını Orhon (2013, s.297) "Giderek artan küresel çevre sorunlarına çözüm olarak destek gören bütüncül ve izlemsel (stratejik) bir yapılaşma yaklaşımı" olarak tanımlarken; Altın (2013, s.25) çevreye saygılı ve çevreye mümkün olduğunca en zararın verildiği tasarımlar olarak tanımladıktan sonra; yapı alanının etkin kullanımı, enerji korunumu (ısı yalıtımı, enerji ihtiyacının azaltılması, pasif ve aktif enerji sistemlerinin kullanılması vb.), yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı, su korunumu, yerel malzeme ve iş gücü kullanımı, atık yönetimi ve geri dönüşüm olmak üzere yedi başlık altında toplamıştır.

Kan Ülkü (2013, s.40), enerji etkin binaların hem yeni yapılar olarak hem de eski binaların bir kısmının ya da tamamının tadilatı ile oluşturulabileceğini, bu tadilatların güneş paneli takılması, aktif ısı yalıtımı yapılması, otomatik havalandırma sistemi kurulması, aydınlatma veriminin yükseltilmesi, elektrik kullanım veriminin yükseltilmesi, yağmur suyundan yararlanılması ve çevrenin bitkilendirilmesi ile sağlanabileceğini ifade etmiştir.

Altın ve Kan Ülkü'nün başlıklar halinde verdiği maddeler ışığında çalışma kapsamına dâhil edilen enerji etkinliğe yönelik tadilatlar genel olarak "enerji tüketimini azaltmaya yönelik" ve "enerji üretimini hedefleyen" tadilatlar olmak üzere iki başlık altında toplanabilir ki bu tadilat önerileri; FMA'nın ikinci adımını oluşturmaktadır. Enerji tüketimini azaltmaya yönelik tadilatlar: Duvar da ısı yalıtımı, çatıda ısı yalıtımı, ısı yalıtımlı pencereler, gölgeleme elemanları ve ağaçlandırmadır. Enerji üretimini hedefleyen tadilatlar ise: Rüzgâr türbini takılması, güneş kolektörü takılması, fotovoltaiik panel takılması, jeotermal enerji ile yerden ısıtmadır.

3.1. Enerji Tüketimini Azaltmaya Yönelik Tadilatlar

Gümüşköy'de bulunan kırsal afet konutları kısa zamanda ve düşük maliyetle inşa edilmelerinden dolayı

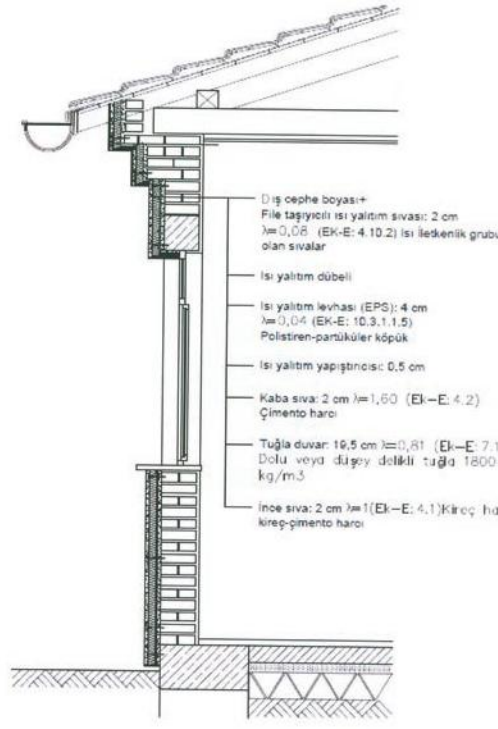
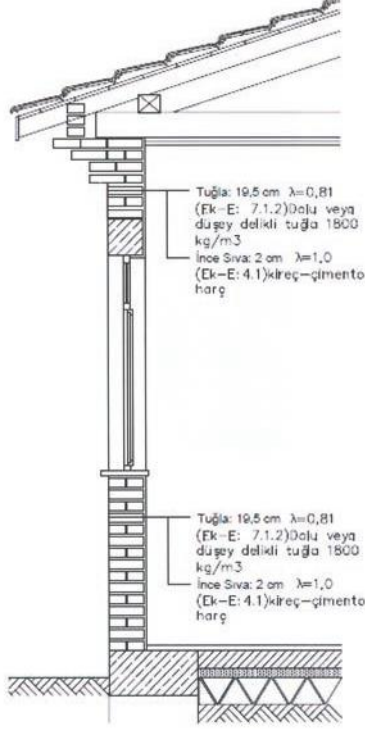

SOL ALTTA Enerji etkinliğe yönelik tadilat önerileri için FMA yönteminin aşamaları (Şekil 1)

ÜSTTE Konutun plan çizimi (Şekil 2)

Konutun kuzey batı görünüşü (Şekil 3)

Konutun mevcut durumunu ve kullanılan malzemelerin λ değerini gösteren kesit çizimi (Şekil 4)

SOLDA Mevcut durum (Şekil 5)

Duvarda ısı yalıtım uygulaması (Şekil 6)

SAĞ ÜSTTE Gümüşköy'deki konutların kırma çatı görünüşü (Şekil 7)

Konutun çatısındaki mevcut durum ve konutun çatısına ısı yalıtım önerisi (Şekil 8)

SAĞ ALTTA Konutun demir doğrama pencerelerinin görünüşü (Şekil 9)

Köydeki gölgeleme elemanı örnekleri (Şekil 10)

ısı yalıtımı açısından zayıftır. Yukarıda başlıklar hâlinde verilmiş olan beş tadilat alternatifiyle yaz ve kış aylarında oluşan ısı kaybını azaltarak enerji tüketimini düşürmek mümkündür.

Önerilen ilk beş tadilattan; her defasında yalnızca birinin konuta uygulandığı düşünülerek, ayrı ayrı yıllık ısıtma enerjisi raporları oluşturulmuştur. Her tadilat önerisi için yıllık toplam ısı kaybı ($\Sigma Q_{\text{öneri}}$, yıl) hesaplanmıştır. Konutun mevcut durumu ile tadilat önerisinin uygulandığı durum arasındaki yıllık toplam ısı kaybı değerleri farkı (ΣQ_{fark} , yıl) Formül-1 yardımıyla bulunmaktadır ki bu değerler FMA'nın üçüncü adımını oluşturur. Elde edilen fark, 16.11.2019 tarihinde, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu (EPDK) tarafından ulusal düzeyde belirlenen tek zamanlı-mesken için 1 kWh elektrik bedeli olan, 0,5375 TL ile çarpılarak Formül-2'de yıllık tasarruf miktarı hesaplanmaktadır. Böylece FMA'nın dördüncü adımı tamamlanmış olur.

$\Sigma Q_{\text{mev.yıl}} - \Sigma Q_{\text{d.yıl}} = \Sigma Q_{\text{fark.yıl}}$ (Yıllık toplam ısı kaybı farkı) (1)
 $\Sigma Q_{\text{fark.yıl}} \times 0,5375 = \text{Tasarruf bedeli (TL/yıl)}$ (2)

FMA'nın beşinci adımı için, her bir tadilat alternatifine yönelik 2019 yılının Kasım ayı içerisinde faal olarak piyasada faaliyet göstermekte olan en az üç farklı firmalardan proforma faturalarla teklifler toplanmış, bu tekliflerin aritmetik ortalaması alınarak her bir tadilat alternatifinin ilk yatırım maliyeti hesaplanmıştır. Tadilat alternatiflerinin her biri için, ilk yatırım maliyetleri, bir yılda sağladıkları tasarruf bedeline bölünerek geri dönüş süresi Formül-3 yardımıyla hesaplanmaktadır ki böylece FMA'nın altıncı adımı geride kalır.

$\text{Toplam maliyet (TL)} / \text{Tasarruf bedeli (TL/Yıl)} = \text{Geri ödeme süresi (Yıl)}$ (3)

Duvarda Isı Yalıtımı Uygulaması

İncelenen kırsal konutun dış duvarları, dışta sıvasız içte 2 cm sıvalı 19,5 cm dolu tuğla malzemeli olarak yığma sistemle inşa edilmiştir (Şekil 5). TS 825'e göre mevcut dış duvarda ısı yalıtımı yeterli değildir. Bu durumda dış duvarlara EPS malzeme ile mantolama yapılması önerisi çerçevesinde yapılan hesaplamalar sonucunda EPS malzemenin en az 4 cm olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır (Şekil 6).

Konutun dış duvarının tamamının 4 cm kalınlığında EPS malzemeyle mantolanması durumunda (Şekil 6), yıllık toplam ısı kaybı $\Sigma Q_{\text{d.yıl}} = 5,484$ kWh/yıl olarak hesaplanmıştır. Mevcut durumda (Şekil 5), yıllık toplam ısı kaybının ($\Sigma Q_{\text{mev.yıl}}$) 11.618 kWh/yıl olduğu önceki bölümde belirtilmişti. Bu iki değer arasındaki fark $\Sigma Q_{\text{fark.yıl}} = 6,134$ kW/yıl olarak bulunur. Enerji olarak ifade edilen bu azalmanın TL cinsinden karşılığı ise Formül 2 ile hesaplanabilir ve yıllık tasarruf bedeli 3.297,03 TL/yıl olarak bulunur. Duvarların, ısı yalıtımıyla kaplanmasının ilk yatırım maliyetinin ne olacağına yönelik yapılan araştırmada piyasada hizmet veren üç farklı firmadan, teklifler alınmış olup bu üç teklifin ortalaması 6.090,86 TL'dir.

İlk yatırım maliyeti bedeli (6.090,86 TL), yıllık tasarruf bedeline (3.297,03 TL/yıl) bölündüğünde (Formül 3), geri ödeme süresi elde edilir ki bu tadilat için bu süre 1,85 yıl olarak bulunur.

Çatıda Isı Yalıtım Uygulaması

İncelenen afet konutunun çatısı, çatı arası kullanılmayan asma ve kırma çatı şeklindedir (Şekil 7). Konutun mevcut ahşap çatısında, kiremit, kaplama

tahtası, mertek, hava tabakası, ahşap kirişler ve yıprandığı gözlenen kontrplak asma tavan kaplaması (Şekil 8-a) bulunmaktadır.

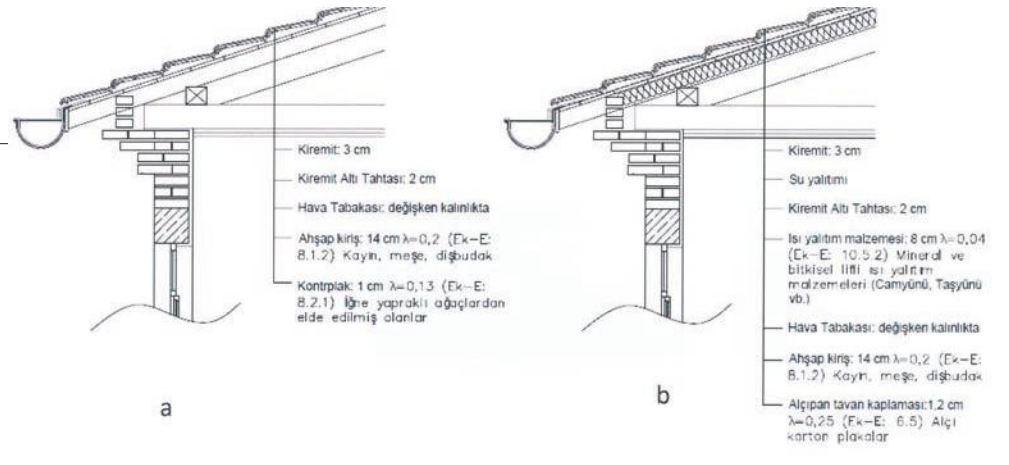
Konuta, Şekil 8-b'deki gibi mertek kotunda ısı yalıtımı yapılması önerisi üzerine yapılan hesapların sonucunda ısı yalıtımı olarak en az 6,6 cm kalınlığından cam yünü kullanılması gerektiği hesaplanmıştır. Minimum şartını sağlayan piyasadaki en ince yalıtım kalınlığı olarak 8 cm cam yünü seçilmiştir.

Şekil 8-b'de görünen kesitteki malzeme kalınlıkları ve malzemelerin ısı iletkenlik hesap değerleri girildiğinde, toplam 92,32 m² çatı alanı için yapılan yalıtım tadilatı sonrası yıllık toplam ısı kaybı $\Sigma Q_{\text{ç.yıl}} = 10,440$ kWh/yıl olarak hesaplanmıştır. Mevcut durumdaki (Şekil 11-a) yıllık toplam ısı kaybı ($\Sigma Q_{\text{mev.yıl}}$) 11.618 kWh/yıl olduğuna göre, çatıya ısı yalıtımı uygulamasının sağlayacağı yıllık fayda (Formül 1) $\Sigma Q_{\text{fark.yıl}} = 1,178$ kWh/yıl olarak hesaplanır. Hesaplanan yıllık faydanın TL karşılığı ise Formül 2 sonucunda yıllık 633,17 TL olarak bulunur. Piyasada hizmet veren üç farklı firmadan alınan ilk yatırım maliyetine ilişkin üç teklifin ortalaması 8.093,39 TL'dir.

Hesaplanan ilk yatırım maliyetinin, yıllık tasarruf bedeli değerlerine bölünmesiyle (Formül 3) bu tadilatın ilk yatırım maliyetini karşılama süresi 14,06 yıl olarak bulunur.

Isı Yalıtımlı Pencere Uygulaması

Gümüşköy'de bulunan afet konutları inşa edilirken pencere olarak tek camlı demir doğramalar kullanılmıştır (Şekil 9). Hiçbir yalıtım önlemi alınmamış olan demir doğramalarda ve tek katmanlı camlarda ısı iletkenliği çok fazla olup Up değeri 5,9 W/m²K olarak hesaplanmıştır. 1. Bölgede kullanılacak pencerelerde bu değer en

fazla 2,4 W/m²K olması gerekmektedir. 120 cm x 160 cm boyutunda pvc doğramalı, ısıcam olarak nitelenen (4+12+4) hava boşluklu pencerelerin takıldığı durumda Up değeri 1,6 W/m²K olarak belirlenmektedir (Isıcam, b.t.). Konutun mevcut pencerelere alanı toplam 10,35 m²'dir. Demir doğramaların, çift cam PVC doğramalarla değiştirilmesi durumunda konuttaki yıllık toplam ısı kaybı (ΣQp.yıl) 10.387 kWh/yıl olarak hesaplanmaktadır. Mevcut durum ile tadilat sonrasındaki durum arasındaki yıllık toplam ısı kaybı değeri farkı (Formül 1) ΣQ fark.yıl = 1,231 kWh/yıl olarak hesaplanır. Bu farkın TL karşılığı ise (Formül 2) 661,61 TL olarak bulunur. Piyasada hizmet veren üç farklı firmadan, bu tadilat önerisine yönelik olarak alınan ilk yatırım maliyeti tekliflerin ortalaması 7.910,83 TL'dir. İlk yatırım maliyeti, yıllık tasarruf bedeline bölüldüğünde (Formül 3) ise ilk yatırım maliyetinin geri ödeme süresi 11,9 yıl olarak hesaplanmıştır.

Gölgeleme Elemanı Eklenmesi

Aydın ilinin ortalama günlük güneşlenme süresi 8,27 saat olup Türkiye ortalamasının üzerindedir (Kemik, 2015, s.4). Kışın konutun ısıtılmasına katkı sağlayacak olan bu durumun, yazın konutun serinletilmesinde soruna neden olacağı açıktır. Bu nedenle özellikle yaz aylarını kapsayacak şekilde mayıs başından eylül sonuna kadarki beş aylık sürede özellikle güneye ve batıya bakan pencerelerde gölgeleme elemanı kullanma, bir tadilat önerisi olarak gündeme getirilmiştir. Bölgedeki konutlarla ilgili yerinde yapılan incelemelerde diğer afet konutlarının özellikle güney cephelerindeki pencerelerde kepenk veya pencere üstü saçaklar yapmak suretiyle bazı önlemler alınmaya çalışıldığı görülmüştür (Şekil 10).

Bu bağlamda konuta hem mahremiyet sağlamak hem de kapandığında havayı geçirirken güneşi kesen ahşap kepenk sisteminin (Şekil 11)

gölgeleme elemanı olarak uygulanması önerisi geliştirilmiştir.

İncelenen konutun üç cephesinde toplam 10,35 m² pencere açıklığı bulunmaktadır. Bu pencerelere kepenk takılması durumunda konuttaki yıllık toplam ısı kaybı (ΣQg.yıl) 10.547 kWh/yıl olarak hesaplanmıştır. Kepenksiz durumdaki ΣQmev.yıl ile kepenk takıldığında elde edilen ve ΣQg.yıl değerleri arasındaki farkın ΣQ fark.yıl = 1,071 kWh/yıl olduğu görülür. Bu farkın TL karşılığı (Formül 2) hesaplandığında, yıllık 575,66 TL giderlerin azalabileceği hesaplanmıştır. Kepenk konusunda faaliyet gösteren üç farklı firmadan alınan ilk yatırım maliyeti tekliflerinin ortalaması ise 14.342,11 TL'dir.

İlk yatırım maliyetinin, yıllık tasarruf bedeli değerlerine oranından ise (Formül 3), ilk yatırım maliyetinin geri ödeme süresinin 24,90 yıl olduğu hesaplanmıştır.

Ağaçlandırma

Gümüşköy'de bulunan tüm konutların bulunduğu parselin içinde yaklaşık 130 m² alanlı bir bahçe bulunmaktadır. Konutların bazılarının bahçesinde kışın yapraklarını dökerek güneş ışınlarının konuta ulaşmasını sağlayan; yazın ise yapraklanıp güneş ışınlarını kesen büyük ağaçlar bulunmaktadır (Şekil 12). Bu ağaçların enerji etkinliğe katkısının ne kadar olacağı merak edilerek çalışmaya dâhil edilmiştir.

Bu bağlamda, Aydın'da yaygın olarak yetişen, 50 metreye kadar boylanabilen ve geniş bir alanı kaplayan meşe ağacının dikilmesi uygun bulunmuştur. Ağaçlandırma uygulaması ile güney cephesinde bulunan pencerelere yazın gölge düşeceğinden, güneş ısınım şiddeti değerinde düşüş meydana gelmektedir. Bu değerlere göre yeniden hesap yapıldığında yıllık toplam ısı

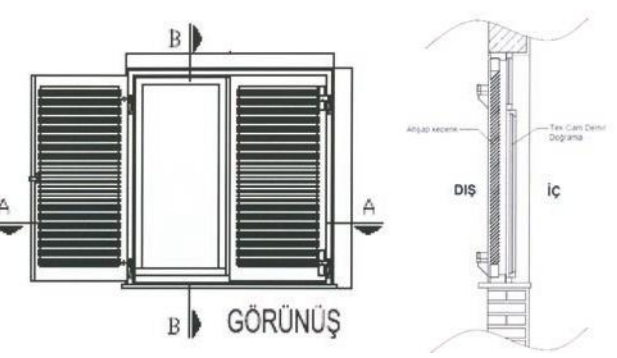
kaybı (ΣQa.yıl) 11.204 kWh/yıl olarak bulunmuştur. Ağaç dikmeden önceki yıllık toplam ısı kaybı (ΣQmev.yıl) olan 11.618 kWh/yıl ile ağaç dikilip gölge bırakacak duruma geldikten sonraki durum arasındaki yıllık toplam ısı kaybı farkının 414 kWh/yıl olduğu ve bu farkın TL karşılığının da 222,52 TL/yıl (Formül 2) olduğu görülmektedir. Meşe fidanı için alınan tekliflerin ortalaması 28,72 TL olup, her yıl ortalama 1,73 TL sulama gideri olmaktadır. Ancak fidanın büyüüp yukarıda hesaplanan faydayı sağlaması için en az 15 yıl geçmesi gerektiği unutulmamalıdır.

3.2. Enerji Üretimini Hedefleyen Tadilatlar

Çalışma kapsamına dâhil edilen ve enerji üretimini hedefleyen; rüzgâr türbini takılması, güneş kolektörü takılması, fotovoltaiik panel takılması ve jeotermal enerjiyle yerden ısıtma şeklinde sıralanan dört önerinin fayda maliyet oranları aşağıda hesaplanmıştır.

a. Rüzgâr Türbini (Konut Tipi) Takılması

Türkiye için 2007 yılında hazırlanan rüzgâr enerjisi potansiyeli atlasına göre Aydın ilinin rüzgâr hızı, 50 metrede 6 m/s ve üzerindedir. Rüzgâr türbinleri en az 2-4 m/s rüzgâr hızında çalışmaya başladığından, seçilen bölgede rüzgâr türbininin konutun bahçesinde güney yönünde yerleştirilmesi ve elektrik elde edilebilmesi mümkün görülmektedir. Bu bağlamda belirlenen rüzgâr türbininin gücü 2 kW, bir kanat ağırlığı 650 gr, toplam ağırlığı 24 kg ve rotor çapı 200 cm'dir. Bahçede kaplayacağı alan 2 metre çapındaki bir daireyle sınırlı olmaktadır. Rüzgârın geliş yönüne göre rüzgâr türbini her yöne dönebilen yatay akslı tiptedir (Rüzgâr Türbini).

Seçilen konut tipi rüzgâr türbini saatte 2 kW enerji üretmektedir. Bu türbinin bir günde üreteceği enerji; 48 kWh'tir. Bir yılda %100 kapasiteyle çalıştığında ise 17.520 kWh elektrik üretebileceği hesaplanmıştır. Fakat günümüz teknolojisiyle tasarlanan rüzgâr türbininin verimi yaklaşık %40 civarındadır (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, b.t.). Bu durumda yaklaşık 7008 kWh elektrik üretebileceği, bunun karşılığının da yıllık 3.766,80 TL olduğu hesaplanmıştır. Konut tipi yatay akslı rüzgâr türbini (2000 V), 6 metrelik direk ve 100 Amperlik 4 adet akünün fiyatı için 3 firmadan alınan tekliflerin ortalaması 13.105,86 TL'dir.

İlk yatırım maliyeti (13.105,86 TL) ile yıllık üretilen elektriğin değeri (3.766,80 TL) birbirine oranlandığında (Formül 3), yapılan tadilatın ilk yatırım maliyetini 3,48 yılda karşıladığı görülmektedir.

b. Güneş Kolektörü Takılması

Güneş kolektörlerinin fayda-maliyet analizinin yapılabilmesi için öncelikle dört kişilik bir ailenin yaşadığı bir konutta yıllık ortalama sıcak su ihtiyacının bulunması gerekmektedir ki bu da yaklaşık 50 m3 olarak hesaplanmıştır. Hesaplanan suyun ısıtılması için gereken maliyet, Gümüşköy'de doğalgaz olmaması nedeniyle elektrikli ısıtıcılarla suyun ısıtılması üzerinden belirlenmiştir ki bu da 2.523,08 TL/yıl'dır. Güneş

kolektörü takılması durumunda gereken suyun kolektör tarafından ısıtılması nedeniyle elde edilen fayda 2.523,08 TL olur.

Piyasada hizmet veren üç farklı firma, 50 m3 yıllık su ihtiyacı olan bir konut için 300 litre tanklı basınçlandırılmış güneş kolektör sistemi için teklif vermiştir. Bu tekliflerin ortalaması 4.031,66 TL'dir.

İlk yatırım maliyeti ve güneş kolektöründen elde edilen yıllık fayda birbirine bölündüğünde (Formül 3) geri ödeme süresinin 1,60 yıl olduğu hesaplanmaktadır.

c. Fotovoltaik Panel Takılması

Fotovoltaik paneller, güneş enerjisinden elektrik elde etmede son yıllarda yaygınlaşmaya başlayan tadilat önerilerinin başında gelmektedir. Eskiden Türkiye'de kurulum maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle konutlarda tercih edilmeyen fotovoltaik paneller, teknolojinin gelişmesi sonucunda fiyatlarının düşmesi ve veriminin de artmasıyla artık daha sık kullanılır hâle gelmiştir.

Konutun günlük enerji ihtiyacına göre piyasada hizmet veren üç farklı firmadan monokristal güneş paneli ve kurulum sistemi için fiyat teklifi alınmış olup ortalaması 6.889,33 TL'dir. Güney cephesindeki çatı alanında çatı eğimi içine yerleştirilebilecek, 1648 mm x 995 mm ölçülerinde monokristal panel sayısı 4 olarak hesaplanmıştır (Şekil 13).

Fotovoltaik panellerle üretilen enerjinin depolanması maliyetli olduğu için şebekeye bağlı fotovoltaik panel sistemi seçilmiştir. Bu sistemde panel, inverter ve bağlantı elemanları (kablolar) bulunmaktadır. Gündüz sistemde üretilen enerjiden, konutun ihtiyacı kadarı kullanılır ve eğer fazla enerji üretilirse şebekeye aktararak, satılır. Gece ise konut elektrik ihtiyacını şebekeden sağlamaktadır. Yapılan hesaplamalar sonucunda bir yılda 4 panelin yıllık ortalama ürettiği elektrik enerjisinin 3.022,20 kW olduğu ve bunun parasal karşılığının da 1.624,43 TL/yıl olduğu belirlenmiştir. Bulunan ilk yatırım değeri (3.022,20TL) yıllık fayda değerine Formül 3'te gösterildiği gibi bölündüğünde (1.624,43 TL/yıl) bu tadilat önerisinin de ilk yatırım değerini 4,24 yılda karşılamakta olduğu görülür.

d. Jeotermal Enerjiyle Yerden Isıtma

Gümüşköy, konumu itibarıyla yeraltı su kaynaklarına yakın bulunmaktadır. Bölgede şu anda jeotermal su kullanılarak ısıtma, seracılık ve jeotermal enerji santralleri yardımıyla enerji üretimi yapılmaktadır. Son tadilat önerisi olarak Gümüşköy'de bulunan konutların ısıtılması için jeotermal enerji kullanılarak yerden ısıtma uygulaması çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Öncelikle yerden ısıtmanın uygulanabilmesi için jeotermal suyun yüzeye sondaj çalışmasıyla çıkarılması gerekmektedir. Gümüşköy'de yerden ısıtma sistemi için gereken su sıcaklığı 80°C olup, ortalama 100 metreden çıkarılabilmektedir. Sondaj çalışmasının maliyeti, Tarım ve Orman Bakanlığı'nın, 2019 yılı Su Sondajları Birim Fiyat Cetveli'nden alınarak hesaplanmıştır. Piyasada hizmet veren üç farklı firmadan alınan yerden ısıtma sisteminin uygulama maliyetlerinin ortalaması alınarak, bulunan fiyata sondaj maliyeti de eklenmiş ve sistemin ilk yatırım maliyeti bu şekilde 38.722 TL olarak bulunmuştur.

Konutun mevcut halinde kömür sobasıyla ısıtıldığı varsayılmıştır. 100 m² bir konutun kış sezonu boyunca ısıtılması için gereken kömür miktarı 1,5 tondur. 1 ton kömürün fiyatı ise 1.200 TL olarak bulunmuştur. İncelenen kırsal konut, 66 m² olduğundan kış mevsimi boyunca ısıtılması için 1 ton kömürün yeterli olacağı kabulüyle, kış boyunca sağlanan fayda 1.200 TL/yıl olarak kabul edilmiştir.

Elde edilen ilk yatırım maliyetinin yıllık faydaya bölünmesi sonucunda (Formül 3) 28,10 yılda ilk yatırım maliyetini amorti ettiği belirlenmiştir.

4. Sonuç

Makale kapsamında ele alınan dokuz adet tadilat önerisine ait "ilk yatırım maliyeti", "yıllık sağladığı fayda" ve "geri ödeme süresi" değerleri, Tablo 3'te bir arada verilmektedir.

Tabloya göre;

- . İlk yatırım maliyeti en düşük olan öneri ağaçlandırma, en yüksek öneri jeotermal enerjiyle yerden ısıtma önerisi olmuştur.
- . Yıllık sağladığı faydaya göre en az faydayı ağaçlandırma, en çok faydayı rüzgâr türbini takılması önerisi sağlamıştır.
- . Geri ödeme süreleri açısından 1,60 yıl ile güneş kolektörü takılması uygulaması en kısa sürede ilk yatırım maliyetini karşılayan tadilat önerisi olurken; 28,10 yıl ile jeotermal enerjiyle yerden ısıtma

uygulamasını en uzun sürede ilk yatırım maliyetini karşılayan tadilat önerisi olmuştur.

. Güneş kolektörü takılması (1,60 yıl), dış duvarlara ısı yalıtımı yapılması (1,85 yıl), rüzgâr türbini takılması (3,48) yıl ve fotovoltaik panel takılması (4,24 yıl) önerileri 10 yıldan önce ilk yatırım maliyetini karşılayan tadilat önerileri olduğu için uygulanmaları mantıklıdır.

. Isı yalıtımlı pencere uygulaması (11,90 yıl), çatıda ısı yalıtımı uygulaması (14,06 yıl), ağaçlandırma (15 yıl), gölgeleme elemanı eklenmesi (24,90 yıl) ve jeotermal enerji ile yerden ısıtma (28,10 yıl) önerileri çok uzun zaman sonra ilk yatırım maliyetini karşıladıklarından uygulanmaları önerilmemektedir.

SOL ÜSTTE Gölgeleme elemanı önerisi olarak ahşap kepenk uygulaması (Şekil 11)

Konutun güneyinde kalan bahçeye ağaç dikilmesi önerisi (Şekil 12)

SOL ALTTA Konutun çatısına fotovoltaik panel takılması önerisi (Şekil 13)

SAĞ ÜSTTE Gümüşköy’de bulunan kırsal afet konutlarına uygulanabilecek iyileştirme önerilerinin değerlendirilmesi (Tablo 3)

Konutun mevcut durumunda hesaplanan yıllık ısıtma enerjisi raporu (Ek.1)

KAYNAKLAR

• Açılar, Ahmet ve Çağdaş, Volkan. Taşınmaz (Gayrimenkul) Değerlemesi. TMMOB Harita ve Kadastro Mühendisleri Odası, Desen Ofset, 2. Baskı, Ankara, 2008.

• Akgündüz, Gülşen. “Yerel Konut Mimarisinin Ekolojik Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi: Bodrum Sandıma Köyü.” Yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2013.

• Akın Güler, Gülşen. “Yerel Mimarlıkta İklimle Dengeli Tasarımın Kırsal Konut Dokusunda İncelenmesi: Eskişehir Örneği.” Anadolu Üniversitesi, 2017.

• Altın, Müjde. “Bir Sürdürülebilir Mimarlık Örneği: Otonom Binalar- Dymaxion Evi.” Ege Mimarlık sayı: 83 (2013): 24-29.

• Ashford, Paul. “Assessment of Potential for The Saving of Carbon Dioxide Emissions in European Building Stock.” Bristol: Caleb Management Services, 1998.

• Ashford, Paul. “The Cost Implications of Energy Efficiency Measures in the Reduction of Carbon Dioxide Emissions From European Building Stock.” Bristol: Caleb Management Services, 1999.

• Cebeci, N. “Enerji Tasarrufu ve Mimar.” Ege Üniversitesi Güneş Enerjisi Enstitüsü 4. Yenilenebilir Enerjiler Sempozyumu ve Sanayi Sergisi Bildirisi. İzmir, 2005.

• Erengözgin, Ç. “Enerji Mimarlığı.” Ege Üniversitesi Güneş Enerjisi Enstitüsü 4. Yenilenebilir Enerjiler Sempozyumu ve Sanayi Sergisi Bildirisi. İzmir, 47-48, 2005.

• Clinch, J Peter. & Healy, Jonatan. “Cost-Benefit Analysis of Domestic Energy Efficiency.” Energy Policy 29(2), (2001):113-124.

• Cui, Yangiu. Sun, Ninghan. Cai, Hongbin & Li, Simeng. “Indoor Temperature Improvement and Energy-Saving Renovations in Rural Houses of China’s Cold Region—A Case Study of Shandong Province” Energies, 13(4), 870 2020.

• Ćulo, Ksenija & Krstić, Hrvoje. “Cost Benefit Analysis of Energy Efficient Family Houses” Second International Conference on Harmonisation Between Architecture and Nature, Eco-Architecture. Portugal: 191-199, 2008.

• Çetin, Emrah. (b.t.). “Türkiye’nin Rüzgâr Enerjisi Potansiyel Atlası” 15 Ekim 2020, https://pbs.bozok.edu.tr/user_dosyalar/558-86267.pdf

• Dikmen, Çiğdem Belgin. “Enerji Etkin Yapı Tasarım Ölçütlerinin Örneklenmesi.” Politeknik Dergisi cilt:14 sayı: 2 (2011): 121-134.

• Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, (b.t.). Rüzgâr enerji nedir? 14 Temmuz 2020, http://www.yegm.gov.tr/yenilenebilir/ruzgar-ruzgar_enerjisi.aspx.

• Ergin Oruç, Şefika. “Diyarbakır İli Kırsal Mimari Çeşitliliğinin İklimsel Konfor ve Enerji Etkinliği Açısından Değerlendirilmesi.” Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2015.

• European Insulation Manufacturers Association (EURIMA). “Taking The Next Step Towards Energy Efficient Buildings. Recommendations for Improving The Energy Performance of Buildings Directive (2002/91/EEC). 1 Şubat 2005, https://www.eurima.org/uploads/ModuleXtender/Publications/46/EPBD_Leaflet_01_Feb_05_FINAL.pdf

• Güneş enerjisi, (b.t.). “Güneş Enerjisi Potansiyeli Atlası.” 15 Ekim 2020. <http://ruzgargucu.blogspot.com/2011/08/turkiye-gunes-enerjisi-potansiyeli.html>

• Hepşen, Ali. Gayrimenkul Değerleme Esasları. SPL Lisanslama Sınavları Çalışma Kitapları No: 1014, 2015.

• Hill, M. The Goal-Achievement Matrix For Evaluating Alternative Plans, AIP Journal, January, 1968.

• Hutton, Guy, Rehfuess, Eva & World Health Organization. “Guidelines For Conducting Cost-Benefit Analysis of Household Energy And Health Interventions.” Son güncelleme 25 Ağustos 2020. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/43570> (2006).

• İnanc, Tülay. “Geleneksel Kırsal Mimari Kimliğinin Ekolojik ve Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi Rize Çağlayan Köyü Evleri Örneği.” Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2010.

• Isıcām, (b.t.). “Isıcām Yalıtım Camları.” 25 Eylül 2020, <http://www.sbg.com.tr/content/bilgi-bankasi/Sisecam%20Isicam%20performans%20degerleri.pdf>

• İner, Gülcan. “Kırsal Konutlarda Sürdürülebilirlik Kriterlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Yöntem: Edirne Örneği.” Doktora tezi, Trakya Üniversitesi, 2013.

• Kan Ülkü, Gözde. “Sürdürülebilir, Enerji Etkin Bir Kamu Yapısı: Denizli Valilik Binası” Ege Mimarlık sayı:83, (2013): 40-43.

• Kemik, Emre. “Yenilenebilir enerji ve Güney Ege Bölgesi” Güney Ege Dergisi sayı: 3, (2015): 4-6.

• Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü, (b.t.). “Türkiye’de Bulunan Jeotermal Enerji Kaynakları Haritası.” 15 Ekim 2020, <https://www.mta.gov.tr/v3.0/hizmetler/jeotermal-harita>

• Marglin, Stephen A. Public Investment Criteria. Cambridge: Allen and Unwin and MIT Press, 1967.

• Mechler, Reinhard. “Costs-Benefit Analysis for Natural Disaster Management: Methodological Background”. WCDR, Kobe, 18 January 2005. <https://www.unisdr.org/2005/wcdr/thematic-sessions/presentations/session3-7/mechler.pdf>

• Moench, Marcus; Hawley, Kate & The Sheltering Team Organisation(s). “Sheltering From a Gathering Storm: The Cost and Benefits of Climate Resilient Shelter” 18 July, 2014. https://cdkn.org/resource/sheltering-from-a-gathering-storm-cost-benefits-of-resilient-shelter/?locLang=en_gb

• Orhon, Ahmet Vefa. “Sürdürülebilir Mimaride Akıllı Malzeme Kullanımı” VIII. Uluslararası Sinan Sempozyumu. Edirne: 297-304, 2013.

• Özmehmet, Ecehan. “Avrupa ve Türkiye’deki Sürdürülebilir Mimarlık Anlayışına Eleştirel Bir Bakış.” Journal of Yaşar University cilt:2 sayı:7 (2007): 809-826.

• Paçın, Ecem. “İznik Ömerli Köyü Kırsal Mimarisinin Çevresel Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi ve Koruma Önerisi Geliştirilmesi.” Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2019.

• Preciado-Pérez, Oscar A. & Fotios, Steve. “Comprehensive Cost-Benefit Analysis of Energy Efficiency in Social Housing Case Study: Northwest Mexico.” Energy and Buildings Volume: 152, (2017): 279-289.

• Resmî Gazete, “Binalarda Enerji Performansı Yönetmeliği.” 5 Aralık 2008. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2008/12/20081205-9.htm>

Sıra	Tadilat Önerisi	İlk Yatırım Maliyeti (TL)	Yıllık Fayda (TL/Yıl)	Geri Ödeme Süresi (Yıl)
1	Duvarda ısı yalıtımı uygulaması	6.090,68	3.297,02	1,85
2	Çatıda ısı yalıtımı uygulaması	8.093,39	633,17	14,06
3	Isı yalıtımlı pencere uygulaması	7.910,83	661,66	11,90
4	Gölgeleme elemanlarının eklenmesi	14.342,11	575,66	24,90
5	Ağaçlandırma	54,67	167,85	15,00
6	Rüzgâr türbini takılması	13.105,86	3.766,80	3,48
7	Güneş kolektörü takılması	4.031,66	2.523,08	1,60
8	Fotovoltaik panel takılması	6.889,33	1.624,43	4,24
9	Jeotermal enerji ile yerden ısıtma uygulaması	38.722,09	1.200,00	28,10

Yıllık Isıtma Enerjisi İhtiyacı Hesaplama Çizelgesi										
Aylar	Isı kaybı			Isı kazançları			KKO	Kazanç Kullanım Faktörü	Isıtma Enerjisi İhtiyacı	
	Ozgül Isı Kaybı	Sıcaklık Farkı	Isı Kayıpları	İç Isı Kazancı	Güneş Enerjisi Kazancı	Toplam				
	$H = H_L + H_{GK}$ (W/K)	$t_i - t_{e,s}$ (K/°C)	$(t_i - t_{e,s}) \cdot U \cdot A$ (W)	$P_{i,s}$ (W)	$E_{s,s}$ (W)	$P_{i,s} + E_{s,s}$ (W)				
OCAK		10,6	4.483			251	581	0,13	1,00	10.114.684
ŞUBAT		10,0	4.230			321	651	0,15	1,00	9.275.472
MART		7,4	3.130			396	726	0,23	0,99	6.244.665
NİSAN		3,2	1.353			469	789	0,58	0,82	1.831.092
MAYIS		0,0	0			540	870	0,00	0,00	0
HAZİRAN	422,95	0,0	0	330		569	899	0,00	0,00	0
TEMMUZ		0,0	0			554	884	0,00	0,00	0
AĞUSTOS		0,0	0			512	842	0,00	0,00	0
EYLÜL		0,0	0			420	750	0,00	0,00	0
EKİM		0,5	211			328	658	3,11	0,00	0
KASIM		6,0	2.538			241	571	0,23	0,99	5.112.461
ARALIK		9,7	4.103			218	548	0,13	1,00	9.213.562
$Q_{\text{ısıt}} = [H(t_i - t_{e,s}) - \eta(\phi_{\text{güneş}} + \phi_{\text{jeotermal}})] \cdot t_{\text{U}}$ $1 \text{ kJ} = 0,278 \cdot 10^3 \text{ kWh}$							$Q_{\text{ısıt}} = \sum Q_{\text{ısıt}}$		41.792.324	
Toplam ısı kaybı $Q_{\text{yıl}} = 0,278 \times 10^3 \times 41.792.324 \text{ (kJ)} = 11.618 \text{ kWh}$										
İç ısı Kazancı: $\phi_{\text{ısıt}} \leq 5 \cdot A_{\text{v}}$ (W)										
Güneş enerjisi kazancı: $\phi_{\text{güneş}} = Z \cdot I_{\text{güneş}} \cdot G_{\text{güneş}} \cdot A_{\text{güneş}} \cdot A_{\text{v}}$										
Kazanç kayıp oranı: $KKO_{\text{ısıt}} = (\phi_{\text{ısıt}} + \phi_{\text{jeotermal}}) / H(t_i - t_{e,s})$										
Kazanç kullanım faktörü: $\eta_{\text{ısıt}} = 1 - e^{(-1/KKO_{\text{ısıt}})}$										
$A_{\text{toplam}} = 229,3 \text{ m}^2$										
$V_{\text{bina}} = 206,25 \text{ m}^3$										
Hesaplama yapılan binadaki birim hava na düşen yıllık ısıtma enerjisi ihtiyacı:										
$Q = Q_{\text{ısıt}} / V_{\text{bina}} = 56,40 \text{ kWh/m}^3$ $A_{\text{v}} = 0,32 \times V_{\text{bina}} = 66 \text{ m}^2$										
$A_{\text{toplam}} / V_{\text{bina}} = 1,11$ oranı: 1 bölge için EK A.2’de verilen $Q' = A/V \times 1,05 \rightarrow 18,2$ formülünde yerine konduğunda bina için olması gereken en büyük ısı kaybı $Q' = 18,20 \text{ kWh/m}^3$ bulunur.										
$Q > Q'$ (56,40>18,20) olduğundan bu bina için hesaplanan yıllık ısıtma enerjisi ihtiyacı olması gereken en büyük değerin üstündedir. Bu proje, bu standartlarda verilen hesap metoduna göre standartlara uygun değildir.										

• Rüzgâr türbini. “Wind Turbines.” Son güncelleme 25 Eylül 2020. <https://www.istabreeze.com.tr/online/i-2000-48V-İSTA-Breeze-ruzgar-turbini-jeneratoru-2KW>

• Sey, Yıldız ve Tapan, Mete. Değerlendirmede temel sorunlar. 2. Baskı. İstanbul, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, 1976.

• TS 825. “Binalarda Isı Yalıtım Kuralları”, Türk Standartları Enstitüsü, Ankara, 2009.

• TÜİK. “Yapı izin belgesi.” Son güncelleme 15 Temmuz, 2020. <https://biruni.tuik.gov.tr/yapiizin/giris.zul>

• Tyani, Lwazikazi; Winkler, Harald & Spalding-Fecher. “Cost-Benefit Analysis of Energy-Efficiency Interventions in Low-Cost Housing” 9. Domestic Use of Energy Conference. 21-26, 2001.

• Uygun Altunkaya, Gizem. “Geleneksel Kırsal Mimaride Ekolojik Tasarım İlkeleri: Artvin-Ardanuç Köyleri.” Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2019.

• Watkins, Thayer. “An introduction to cost benefit analysis.” San José State University, Department of Economics, Silicon Valley&Tornado Alley, USA. (erişim 14 Temmuz 2020), <http://www.sjsu.edu/faculty/watkins/cba.htm>.

• Winkler, Harald; Spalding-Fecher, Randall; Tyani, Lwazikazi & Matibe. Khorommbi. “Cost-Benefit Analysis of Energy Efficiency in Urban Low-Cost Housing.” Development Southern Africa, 19(5), (2002): 593-614.

• Yüksel, İzzet & Esin, Tülay. “Kırkırelle Geleneksel Konut Örneklerinin Enerji Etkinliğinin Değerlendirilmesi” IX. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi. İzmir: 797 -807, 2009.

• Yüksel, İzzet & Esin, Tülay. “Analysis of Traditional Rural Houses in Turkey in Terms of Energy Efficiency.” International Journal of Sustainable Energy. 32(6):643-658, 2013.

• Zhang, Xin-yu & Jin, Hong. “The Design Study of Energy-Saving Rural House in Rural Areas in Heilongjiang Province, China” Sustainability in Energy and Buildings, Springer, 73-82, 2011.

• Zhao, Shanguo; Feng, Wei; Zhang, Shicong; Hou, Jing; Zhou, Nan & Levine, Mark. “Energy Savings and Cost-benefit Analysis of the New Commercial Building Standard in China.” Procedia Engineering Volume: 121, (2015): 317-324.

Sürdürülebilir Mimarlık Olgusuna Döngüsel Ekonomi Perspektifinden Eyişimsel Bir Bakış

Ahmet Vefa Orhon

MAKALENİN ADI **Sürdürülebilir Mimarlık Olgusuna Döngüsel Ekonomi Perspektifinden Eyişimsel Bir Bakış**
A Dialectic View on Sustainable Architecture through the Circular Economy Perspective
 MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**
 MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 110-117**
 MAKALENİN YAZARI **Ahmet Vefa Orhon**, Doç.Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Bölümü
 MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**
 MAKALENİN KABUL TARİHİ **12.10.2020**
 YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **vefa.orhon@deu.edu.tr**
 ORCID **0000-0003-2465-1951**

ÖZET Bu makale, sürdürülebilir mimarlığa 'eyişim yöntemiyle' ekonomi perspektifinden bakarak bu olgunun başarısı için 'Döngüsel Ekonomi (DE)' yaklaşımının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Çalışmada sürdürülebilir mimarlık izlemi içinde yer alan önemli izlencelerin DE ilkelerine göre bir değerlendirmesi sunulmuştur. Mikro/makro ölçekte pek çok izlenceyi kapsayan bütüncül bir izlem olan sürdürülebilir mimarlık olgusunun önemli izlencelerinin mimari örnekler/kavramlar üzerinden DE ile anlamlandırılmasına dönük irdemeler yapılmıştır. 2020 AB Döngüsel Ekonomi Eylem Planı kapsamında yapı çevreye dönük olarak düşünülen stratejilere de ayrıca ana hatlarıyla değinilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER döngüsel ekonomi, döngüsel bina, döngüsel mimarlık, sürdürülebilir mimarlık

SAĞ ÜSTTE Eyişim yöntemiyle değerlendirilmek üzere sorun çözme sürecinin aşamaları (Resim 1)

Dünya Limit Aşımı Günü 1970-2019; GFN, 2019 (Tablo 1)

S anayi devriminden bu yana hızla gelişen teknoloji, insanoğlunun yaşam beklentilerini önemli ölçüde artırırken yaşam standartlarını da yükseltmiştir. Dünya nüfusunun hızla arttığı bu süreçte giderek artan ve çeşitlenen küresel tüketimle birlikte, doğal kaynakların tükenmesi, küresel ısınma kaynaklı iklim değişikliği, biyolojik çeşitlilik kaybı, ozon tabakası tahribatı, okyanus kirliliği, çölleşme, ormansızlaşma, içme suyu yetersizliği, hava ve toprak kirliliği vb. pek çok küresel çevre sorunu ortaya çıkmıştır. Sanayi devriminden günümüze kadar geçen sürede, insanoğlunun Dünyanın jeolojisi ve ekosistemleri üzerindeki geri döndürülemez yıkıcı etkisini vurgulamak üzere günümüzde bu dönem, jeolojik dönemler arasına katılarak Antroposen (İng: Anthropocene; "insan çağı") olarak anılmaktadır.

Yapılı çevrenin inşası ve işletimi için gerekli faaliyetlerin Antroposen çağının yıkıcı etkisi üzerinde önemli bir payı olduğunu biliyoruz. Bu etki geri döndürülemez noktaya varmadan önce yerküreye verdiğimiz hasarı onarmanın -mecazi deyişle tamir etmenin- bir yolunu bulmalıyız. Eski Türkçeden gelen bayındır kelimesi günümüzde "gelişip güzelleşmesi, yaşayış koşullarının uygun duruma getirilmesi için üzerinde çalışılmış olan yer" anlamında kullanılır. Bu noktada bu onarım, aslında yaşam koşullarını giderek kötüye götürdüğümüz yerkürenin sonraki kuşaklar için

de devam ettirebilir -sürdürülebilir- biçimde yeniden bayındır hâle getirilmesidir.

Günümüzde sürdürülebilir, yeşil, çevreci, ekolojik, enerji etkin, yenilenebilir, biyo-, eko- vb. onlarca sıfatla anılan mimari olguları, makro ölçekte kentsel dönüşüm, ekolojik planlama, eko-kentler, yavaş şehirler vb. güncel planlama kavramlarını tamamiyle kapsayan bir izlem (strateji) olan "sürdürülebilir mimarlık" kavramı oldukça kapsamlı bir şemsiye terimdir. Bu makale, sürdürülebilir mimarlığa eyişim yöntemiyle "döngüsel ekonomi" (DE) perspektifinden bakarak, bu olgunun bütünselliğinin kavranmasına ve temel ilkelerinin mimari örnekler/kavramlar üzerinden anlamlandırılmasına olanak sağlamayı amaçlamaktadır. Mimari literatürde sürdürülebilirlik kavramı pek çok yönüyle irdelenmiş olsa da bu kavramın DE ilkeleriyle değerlendirilmesi nispeten yeni bir olgudur.

Kanters (2020), yapı sektörünün DE'ye geçişinde karşılaşılabilecek engelleyici ve özendirici faktörleri, 11 adet sürdürülebilir binanın tasarlayıcıları ile yapılan mülakatlar üzerinden değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeler arasında en ilginç "mimarlıkta sürdürülebilirlik kavramının hala önemli olsa da giderek daha belirsiz hale gelip 'iyiyi değil daha az kötüsünü yap' ('do less bad' rather than good) tavrına dönüştüğü; mimarların DE ilkelerini tam anlamıyla anlamalarının 'iyiyi' yapmak için gerekli değişimi sağlayacağı" görüşüdür.

Pomponi ve Moncaster (2017) yapı çevreye dönük DE araştırmaları

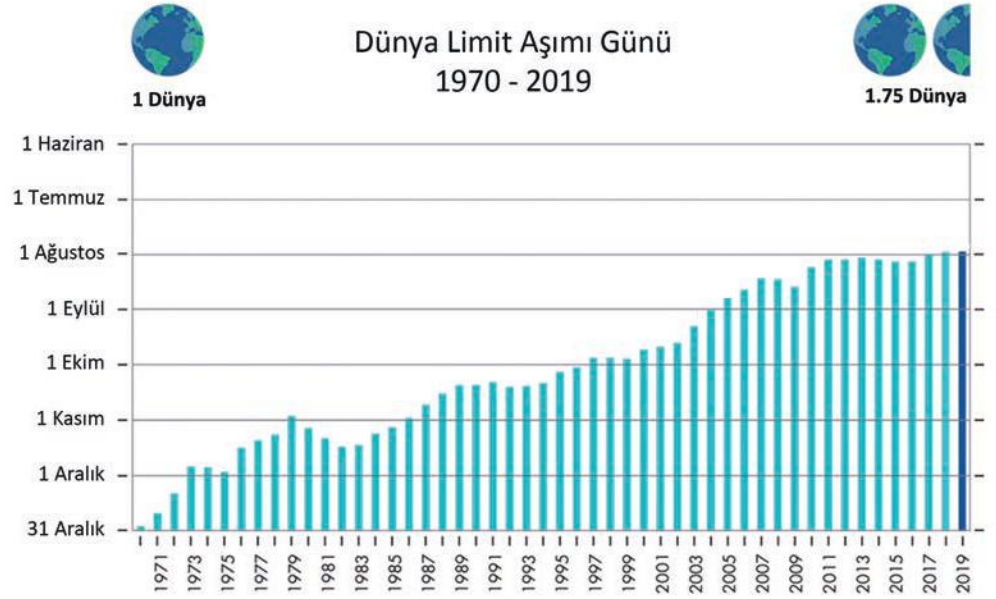
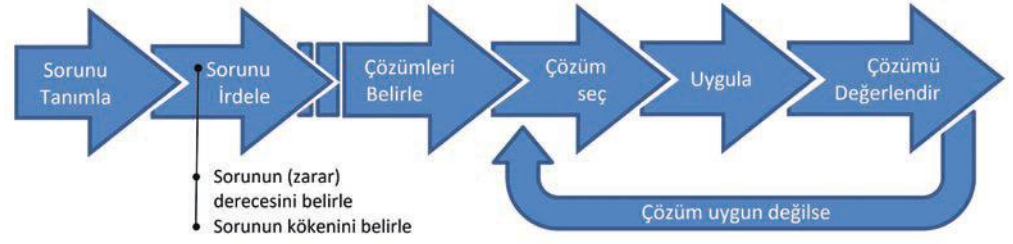
için bir “referans çerçevesi” sunmak üzere sürdürülebilirlik odaklı disiplinlerarası yayınları meta-analizle değerlendirmişlerdir. Anılan çalışmada “ekonomik boyut” için yapılan değerlendirmede yapıli çevre için kullanılan mevcut ekonomik yaklaşımların değiştirilmesi gereğinin literatürde özellikle son 2 yıldır (2015’ten itibaren) dillendirilmeye başladığı vurgulanmaktadır. Çalışmaları bu konudaki yayınların sınırlılığını da ortaya koymuştur.

1. Mimarının Sürdürülebilirliğine Ekonomik Perspektiften Eytışimsel Bir Bakış

“Bugünün sorunları dünün çözümlerinden kaynaklanır.” Peter M. Senge

Eytışim (diyalektik) bir fikrin/ çözümün mantıksal olarak irdelenebilmesi ve geçerliğinin belirli bir çerçeveye oturtulabilmesi için mantık ve felsefe alanında sıklıkla kullanılan bir akıl yürütme yöntemidir. Genellikle soru cevap yaklaşımının kullanıldığı bu yöntemde kimi zaman kavramlar/ fikirler arasındaki karşıtlık ilişkisinden yola çıkarak değerlendirmeye varılır. Sürdürülebilir mimarlık fikrini gerekli kılan “sorun” –ortaya konulduğu üzere– “Antroposen çağının yerküreye verdiği zararın yapıli çevre faaliyetleri üzerinden onarılması ihtiyacıdır”. Bu çalışmada eytışim yöntemi, bu sorunun giderilmesi için ekonomi ilkeleri açısından en uygun çözümün gösterilmesinde kullanılacaktır. Bir sorunun giderilmesi için uygun çözüm yaklaşımının belirlenmesine dönük süreç akışı Resim 1’de verilmiştir.

“Sorun” ortaya konduktan sonra “sorun irdeleme” aşamasında sorulacak soru “onarılması istenen zararın ne aşamada olduğu ve nereden kaynaklandığıdır”. İnsanoğlunun yerküreye verdiği zararı en yalın biçimde gösteren çevresel gösterge Dünya Limit Aşımı Günü (Earth Overshoot Day) kavramıdır. Küresel bir düşünce kuruluşu olan Küresel Ayak İzi Ağı (Global Footprint Network) tarafından ortaya atılan bu kavram, o yıl için dünyanın biyokapasitesinin (Dünyanın o yılda ürettiği doğal kaynak miktarı) insanlığın ekolojik ayak izini (o yılda insan faaliyetleri

için tüketilen doğal kaynak miktarı) kaç gün karşıladığını gösteren bir çevresel göstergedir (GFN, 2019). Dünya Limit Aşımı Günü’nün 1970 ve 2019 yılları arasındaki değişimi Tablo 1’de görülmektedir. 2019 yılı için Dünya Limit Aşımı Günü 29 Temmuz olarak hesaplanmıştır; buna göre 2019 yılında küresel ölçekte dünyanın yaklaşık 1.75 yılda üretebileceği miktarda doğal kaynak tüketilmiştir¹. Tabloda görüldüğü üzere yerkürenin kendisini yenileyebileceği ekosistem yenileme sınırı 1970 yılından itibaren aşılmaya başlanmıştır. Bu durum Antroposen çağının getirdiği çevresel sorunların başlıca sebebidir.

Bu tablonun ortaya koyduğu önerme açıktır; “sorunu mevcut yaklaşımla çözmeye çalışırsak bir dünya yetmez”. Bu durumda mevcut ekonomik yaklaşımla devam edilecekse yapılması gereken bellidir; kaynakları sömürülecek başka dünyalar bulmak. Bu açıdan bakıldığında günümüzde neden özel uzay taşımacılığı şirketlerinin kurulduğunu, güneş sistemimizdeki gezegen, ay ve hatta göktaşlarının kolonileştirilmesine dönük araştırmalara girildiğini anlamak kolaydır. Ancak uzun vadede sonuç

verebilecek bu yaklaşım elbette ki en uygun çözüm değildir. Bu noktada eytışimden hareketle “sorunu mevcut yaklaşımı değiştirerek çözmeye çalışırsak bir dünya yeter” karşıt önermesini ortaya atabiliriz. Olması gerektiği gibi sadece bir dünyayı kendisini yenileyebileceği ekosistem yenileme sınırını aşmadan kullandığımız bu çözüm en basit “sürdürülebilir” çözümdür.

Bu noktada sorulacak yeni soru bellidir: “değiştirmek istediğimiz ‘mevcut yaklaşım’ nedir?”. Sorunu bu noktaya getiren yaklaşım hiç şüphesiz ki dünyaya hâkim “doğrusal ekonomi” anlayışıdır. Doğrusal ekonomi (linear economy) yaklaşımında kaynaklar alınır, ürün yapılır; işi biten ürün atık hâline gelir (take-make-waste). Kısaca “Al-kullan-at” ekonomisi olarak anılan bu ekonomi yaklaşımı, ürün maliyetini çevresel kaygılar götmezsizin azaltıp, satılan ürün miktarını maksimize ederek (sürümü arttırarak) değer oluşturur. Plastik kullanımı üzerinden örneklemek gerekirse, 2017 tarihli bir çalışmaya göre Dünyada o tarihe kadar 6.3 Milyar ton atık plastik oluştuğu, bunun sadece %9 kadarının geri dönüştürüldüğü, %12’sinin yakıldığı, kalan %79’un

Yapılı Çevre Odaklı Sürdürülebilirlik İzlemleri		Dön. Eko. İlkelerine Uygunluk [*]		
		I	II	III
		Atık/kirlilik azaltmak	Kaynak (hammadde, işgücü, enerji) verimliliği sağlamak	Doğal sistemleri canlandırmak / yenilemek
Yapı Ölçeği	Yeniden kullanım	●	●	●
	Alternatif yapı malzemeleri kullanımı	●	●	●
	Biyo-yararlanma	○	●	○
	Biyo-taklit	○	●	○
	Yenilenebilir enerji kullanımı	●		●
	Modüler koordinasyon	●	●	
	Mukavim tasarım		●	
	Pasif tasarım	●	●	●
	Enerji etkin (aktif) tasarım	●	●	●
	Yağmur Suyu Toplama		●	
	Atık Yönetimi	●	●	●
	Yapı bilgi modellemesi (BIM) kullanımı		●	
Şehir/Bölge Ölçeği	Kentsel dönüşüm		●	●
	Ekolojik planlama			●
	Eko-kentler	●	●	●
	Yavaş şehirler	●		●

[*] Tabloda ‘●’ gösterimi izlencenin o ilkeye uyduğunu, ‘○’ gösterimi izlencenin o ilkeye uygunluğunun bulunduğu yenilikçilik (inovasyon) fikrine bağlı olduğunu gösterir.

çöplüklerde ve doğal çevrede biriktiği düşünülmektedir (Geyer vd., 2017). Bu atıkların bir kısmı günümüzde Pasifik Okyanusu’nun ortasında yüzen, yüzölçümü 3.4 milyon km2 ye ulaşan bu nedenle “7. Kıta” olarak anılan plastik atık adasının kaynağıdır. Doğrusal ekonomi, atık bertarafı için olağanüstü etkili yöntemlerin küresel ölçekte hiç eksiksiz uygulandığı ideal durumunda dahi ancak ‘kaynakların sınırsız olduğu’ kabulüyle sürdürülebilir bir çözümdür. Durum böyle olmadığına göre, sorun geri dönülemez noktaya varmadan önce aslında hepimizin doğruluğunu ferasetle bildiği “kaynakların sınırlı olduğu” (karşıt) kabulünü (gerçeğini) dikkate alan sürdürülebilir bir ekonomik yaklaşıma dönmeliyiz. Bu noktada “döngüsel ekonomi” (circular economy), dünyanın kaynaklarını yerkürenin kendisini yenileyebilme sınırını aşmadan kullanmak üzere eytişimle aradığımız “en basit sürdürülebilir çözüm” olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Döngüsel Ekonomi İlkeleri Açısından Sürdürülebilir Mimarlık Olgusu

“Problemlerimizi onları yarattığımız düşünce yaklaşımıyla çözemeyiz.” Albert Einstein

Toplumsal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliği (sürdürülebilirlik kavramının sacayakları) birlikte önceleyen döngüsel ekonomi (DE), ilhamını doğadan alır. Doğada atık yoktur; hiçbir şey ziyan olmaz. Bir canlının atığı diğerinin besinidir. Enerji güneşten gelir. Her canlı yaşam döngüsü sonunda yine toprağa dönüp, yeni yaşam döngülerine kaynak olur. Kısacası sınırlı (sonlu) kaynakla çalışmak zorunda olan doğa, hammaddenin ziyan olmadığı ve enerjinin etkin kullanıldığı kapalı döngülerle çalışır. Bu benzeşimi (analoji) esas alan DE üç ilkeye dayanır:

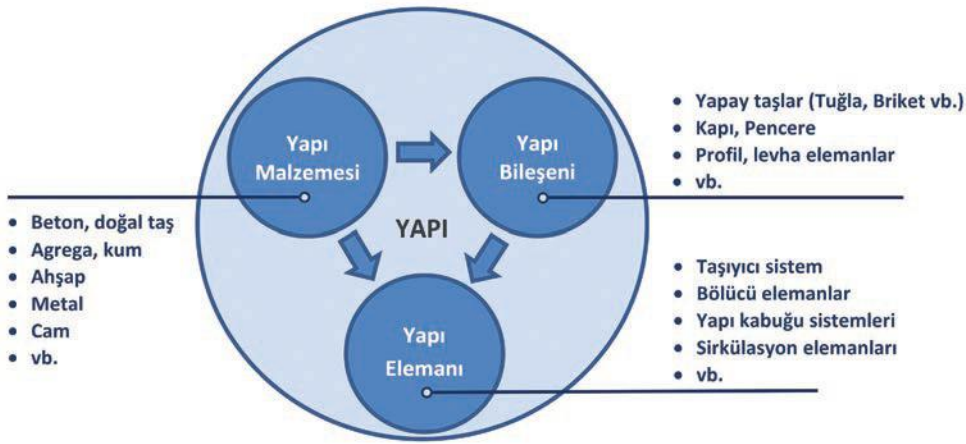
1. Bütüncül bir yaklaşımla (tasarım, üretim, kullanım, yıkım vb. aşamalarda) atık ve kirliliği ortadan kaldırmak/en aza indirmek.
2. Kaynak (hammadde, işgücü, enerji) verimliliğini sağlamak üzere ürün ve malzemelerin kullanım süresini arttırmak – mukavim tasarım, yeniden kullanım (reuse), geri dönüşüm (recycle), ileri dönüşüm (upcycle) vb.
3. Doğal sistemleri (yenilenebilir

kaynaklar, yerel ekosistemler vb.) canlandırmak/yenilemek
DE çıkış noktası belirli bir tarihe veya yazara atfedilebilecek bir kavram olmamakla birlikte, fikrinsel izi 1970’lerde ilk dalgası ortaya çıkan çağdaş çevrecilik akımlarına kadar sürülebilir. Mimari açıdan bakılırsa, 1970’lerde “beşikten beşiğe” (Cradle to Cradle) kavramına isim verdiği kabul edilen İsviçreli mimar Walter R. Stahel, geliştirmeye çalıştığı kapalı döngü (closed loop) yaklaşımıyla DE fikrinin öncülerinden olmuştur (EMAF, b.t.). Yine 1970’lerde –küresel enerji krizi sırasında– Mimar Michael Reynolds tarafından uygulamaya geçirilen “dünya gemisi” (Earthship) evleri inşa ve kullanım sürecinde DE ilkelerini uygulayan tasarımlarıyla mimari uygulama alanını açmıştır.

Günümüzde mimari literatürde sürdürülebilir mimarlık izlemi altında anılan yapı çevre odaklı başat sürdürülebilirlik izlencelerinin “mikro” (yapı ölçeği) ve “makro” (şehir/bölge ölçeği) ölçeklerde DE ilkelerine göre değerlendirilmesi ilk kez bu çalışmada yapılarak Tablo 2’de sunulmuştur.

Örneğin, yapıda yenilenebilir enerji kullanımı fosil yakıt kullanımını azaltarak yerküre ekosisteminin yenilenmesine yardımcı olurken (3. ilke) bu yakıtlardan kaynaklı kirliliği de azaltır (1. ilke). Yapıda modüler koordinasyon, uygun biçimde tasarlandığında devşirme/ değıştirme vb. biçimlerde yapı bileşen/elemanlarının kullanım süresini arttırarak kaynak verimliliğini sağlarken (2. ilke) oluşan atıkları da azaltır (1. ilke). Yapıda BIM kullanımı yapının tüm yaşam döngülerinde sağlayacağı bilgi akışıyla kaynak kullanımında verimliliği sağlar (2. ilke). Bu çalışmada DE ilkelerinin mimari uygulamaya hangi yaklaşımlarla uygulanabildiğine dair bir görünüm sunmak üzere, tabloda değerlendirilen sürdürülebilirlik izlenceleri arasında yapı ölçeğindeki (mikro ölçek) dört tanesi özellikle irdelenecektir. Yenilikçi uygulamalara uygunluğu nedeniyle günümüzde giderek daha fazla önem kazanmaya başlayan bu sürdürülebilirlik izlenceleri şunlardır: (1) Yeniden kullanım (2) Alternatif yapı malzemeleri kullanımı (3) Biyo-yararlanma (4) Biyo-taklit.

2.1. Yeniden Kullanım

Dünyada kullanılan hammaddelerin ve oluşan katı atıkların yarısının yapı çevrenin “inşa ve yıkım” (İ/Y) faaliyetiyle ilişkili olduğu kabul edilmektedir (EC, 2020). Günümüzde İ/Y süreçlerinde atık yönetimi, geri dönüşüm vb. yaklaşımlara dönük belirli bir bilgi birikimi olsa da “atıkların azaltılmasında mimarin rolüne” dönük yaklaşımlar yok denecek kadar azdır. Bu elbette ki mimarın geleneksel olarak sadece inşa etmeye odaklandığı, yapının hizmet ömrü sonrasında (yıkım, yapı-söküm vb.) düşünmediği kanıksanmış tavrın bir sonucudur (Ali, 2017; Falk ve Guy, 2007). Bu noktada mimarların kullanabileceği temel izlençe DE’nin tüm ilkelerini sağlayan “yeniden kullanım” (Re-use) yaklaşımıdır. Bu izlencenin yapı ölçeğinde uygulanabilecek stratejileri Resim 2’de verilmiştir.

2.1.1. Devşirerek Yeniden Kullanım

Bu bağlamda “yeniden kullanım” stratejisi yapı parçalarının (Resim 3) yeniden kullanımını içerir.

Bu konuda başarılı bir örnek, Big Dig House (Massachusetts, A.B.D., 2008, Single Speed Design) projesidir (Resim 3). Yapıda Boston’da yapılmış bir kentsel altyapı projesi olan Big Dig projesinden çıkan çelik kirişler ve betonarme döşemeler kullanılmıştır. Burada kilit nokta yapı sahibinin Big Dig projesinin yüklenicilerinden biri olması ve konutunda kullanmak üzere yıkımlardan çıkacak yapı elemanlarını belirleyip, uygun biçimde çıkarılmasını sağlamasıdır (Big Dig House, b.t.). Tasarım sürecinde yapı en başından beri bu çıkma yapı elemanlarının kullanımına uygun biçimde tasarlanmıştır. Bu aslında mimari terminolojimizde “devşirme” olarak

anılan geleneksel malzeme kullanımının modern yorumudur. Bu süreçte yapının tasarımcıları “normal tasarım” sürecini “devşirme yapı elemanları ile tasarım” biçimine başarıyla dönüştürebilmişlerdir.

Cubo Evi (Melbourne, Avustralya, 2013, Phooey Architects) projesi ise devşirme yapı bileşenleri kullanımına modern bir örnektir (Resim 5). İki katlı bir Victoria dönemi yapısının renovasyonu olan projede, eski yapının merdiven basamakları, korkulukları, metal kapıları ile birlikte kırmızı tuğla cephesi de –eşit boylarda kare parçalara kesilerek- yeniden kullanılmıştır.

Peki, ama yapı parçalarını devşirerek üreteceğiniz yapı kalıcı değil geçiciyse bu strateji bütüncül tasarımla (1. ilke) hangi noktaya kadar etkinleştirilebilir? Halk Pavyonu (Eindhoven, Hollanda, 2017, Bureau SLA & Overtreders W) buna iyi bir örnektir (Resim 6). Bir tasarım etkinliği içinde medya konuşmalarına ev sahipliği yapmak üzere yapılmış, geçici bir toplanma yapısı olan bina mimarlarının tanımıyla “mimari tasarımda döngüsel ekonomi yaklaşımını ifade etmek üzere yapım sürecindeki hiçbir malzemenin kaybedilmediği, bir %100 ‘döngüsel yapı’ olarak” tasarlanmıştır. Yapının

SOL ÜSTTE Yapılı çevre odaklı başlıca sürdürülebilirlik izlencelerinin DE ilkelerine göre değerlendirilmesi (Tablo 2)

SOL ALTTA Yapı ölçeğinde yeniden kullanım stratejileri (Resim 2)

ÜSTTE Yapı ve yapı parçalarının -malzeme/bileşen/ eleman- hiyerarşik ilişkisi (Resim 3)

Big Dig House: Devşirme yapı elemanları ile tasarım; Big Dig House, b.t. (Resim 4)

Cubo Evi: Devşirme yapı bileşenleri ile tasarım; Cubo House, b.t. (Resim 5)

ALTTA Halk Pavyonu: Ödünç yapı elemanları/ bileşenleri ile tasarım; Frearson, 2017 (Resim 6)

cam çatısı da dâhil olmak üzere tüm taşıyıcı sistemi “ödünç” yapı elemanları ile yapılmış, yapının iki haftalık ömrü sonunda sökülüp sahiplerine iade edilmiştir. 200 koltuk kapasiteli, 200 m2 alanlı yapının 8 m yüksekliğindeki taşıyıcı sistemini oluşturan 12 beton temel kazığı ve 19 ahşap kiriş, çelik kayışlar ile tutturulmuştur. Yapının cephesinde şehir sakinlerinin topladığı plastik atıklar renklerine göre geri dönüştürülerek yapılan plastik şingil cephe kaplamaları kullanılmıştır. Yapının sökülmesi sonrasında sadece

cephe şingilleri, etkinlik hatırası olarak katılımcılara dağıtıldığı için döngü dışı kalmıştır (Frearson, 2017).

2.1.2. Dönüştürerek Yeniden Kullanım
Dönüştürerek yeniden kullanım stratejilerinden “geri dönüşüm” (recycle) ürünün mekanik, fiziksel, kimyasal vb. süreçlerden geçirilip, ham maddeye indirgenerek dönüştürülmesidir. Buna karşılık “ileri dönüşüm” (upcycle) ömrünü doldurmuş ürünün “yaratıcı” bir yaklaşımla asıl amacından farklı biçimde kullanılmak üzere yeniden

düzenlenmesidir.

Yapı parçalarının geri dönüşümü bilinen bir uygulamadır. Örneğin, LEED yeşil bina değerlendirme sisteminde geri dönüştürülmüş beton kullanımı için puan verilmektedir. Yıkım atığı beton dışında metal, tuğla, plastik, cam vb. yapı atıkları belirli oranlarda geri dönüştürülebilir. Örneğin Sint Oelbert Okulu Müzik Pavyonu (Oosterhout, Hollanda, 2020, Grosfeld Bekkers van der Velde Architecten) yapısının (Resim 7) cephesinde PVC pencere, oluk vb. plastik inşaat atıklarının

ÜSTTE Sint Oelbert Okulu Müzik Pavyonu; Crook, 2020 (Resim 7)

SOLDA Eski taşıma konteynerlerinin ileri dönüşümle yapıda yeniden kullanılması (Resim 8)
Solda; Cité A Docks Öğrenci Konutları (Le Havre, Fransa, 2012, Cattani Architects) (Contemporist, 2010)
Sağda; Dock Inn Hostel (Rostock, Almanya, 2017, Holzer Kobler Architekturen + Kinzo) (ArcDaily, b.t.)

Dünya gemisi (Earthship) evlerinde eski araba lastikleri, cam ve plastik şişe, metal kutu vb. atık malzemelerin duvar örgüsünde kullanılarak ileri dönüşümü; Encyclopædia Britannica (Resim 9)

SAĞ ÜSTTE Tam ve yarım Heineken WOBÖ bira şişeleri. Tüketim sonrası cam tuğla olarak ileri dönüşüm; Rackard, 2013 (Resim 10)

The liberty Hotel (Boston, A.B.D., 2007, Ann Beha Architects & Cambridge Seven): Tarihi cezaevi yapısından lüks otele ileri dönüşüm; Cambridge Seven, b.t. (Resim 11)

Jaegersborg Su Kulesi (Kopenhag, Danimarka, 2006, Dorte Mandrup): Su kulesinden (1955) gençlik merkezi ve gençlik konutları yapısına ileri dönüşüm (Resim 12)

geri dönüştürülmesiyle elde edilen plastik şingallar kullanılmıştır (Crook, 2020). The EcoARK (Taipei, Taiwan, 2010, Arthur Huang) yapısı ise geri dönüştürülmüş PET şişelerden yapılan ve çelik karkas üzerine tutturulan, birbirine geçmeli plastik tuğlalarla yapılmıştır.

İleri dönüşüm ise mimari açıdan daha yaratıcı bir stratejidir. Hollanda'da başlayıp Avrupa'ya yayılan eski konteynerler ile yapı üretimi uygulamaları buna iyi bir örnektir (Resim 8). Bu yapılar, her biri 24 m2 alanlı eski konteynerlerin, metal karkas taşıyıcılara sabitlenmesiyle inşa edilmektedir. Dünya gemisi (Earthship) evlerinin inşasında da ileri dönüşüm temel yaklaşımdır (Resim 9).

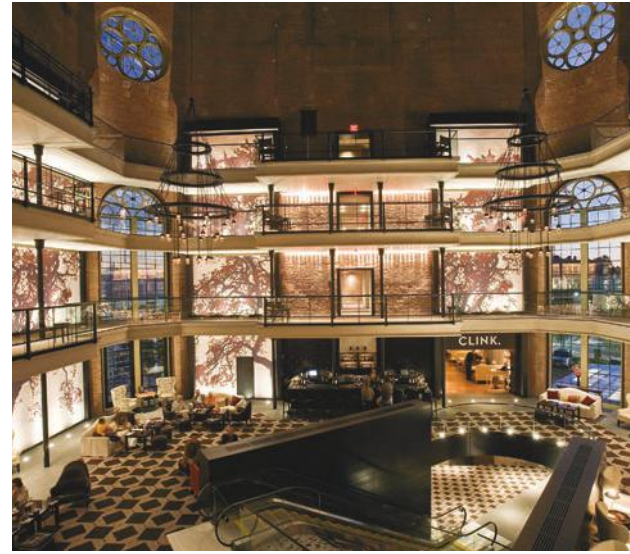
Tek kullanımlık bir ürünün mimari amaçla ileri dönüşüm için tasarlanmasına dair en başarılı örnekse tüketim sonrası cam tuğla olarak kullanılmak üzere, 1963 yılında üretilen Heineken WOBO (World Bottle) şişesidir (Resim 10)². İleri dönüşüm elbette ki yapının kendisi için de geçerlidir. Hasar/zarar görmüş, işlevini kaybetmiş yapıların yeniden işlevlendirilip, yeniden kullanılabilir hâle getirilmesi (renovasyon/yenileme) de bir ileri dönüşüm uygulamasıdır (Resim 11, 12).

2.2. Alternatif Yapı Malzemeleri Kullanım

Alternatif yapı malzemesi (AYM), yapım süreçlerinin çevresel etkisini azaltmak amacıyla geri dönüştürülmüş, atık veya yan ürünlerden, yenilenebilir doğal kaynaklardan üretilen yapı malzemesidir (Orhon ve Altın, 2020). AYM'lerin genel bir sınıflandırılması, örnekleriyle beraber Tablo 3'de verilmiştir. AYM kullanımı tüm DE ilkelerini sağlayan etkin bir sürdürülebilirlik izlencesidir. Bu nedenle Dünyada yeni AYM'lerin geliştirilmesine dönük pek çok araştırma devam etmektedir (Resim 14).

2.3. Biyo-yararlanma

Bakteri, siyanobakteri, alg, mantar vb. organizmalar aracılığıyla biyomineralizasyon, biyoluminesans, fotosentez vb. mekanizmalar kullanılarak yapım/kullanım süreçlerinde yapıya fayda sağlayacak biyo-malzeme tasarımı önemi giderek artan bir diğer yenilikçi sürdürülebilirlik izlencesidir. BIG (Hamburg, Almanya, 2013, Splitterwerk & Arup) yapısı biyo-yararlanma stratejisinin yapı elemanlarında kullanımına başarılı bir ilk örnektir (Resim 15). Adını "Biyolojik Zekâlı Sistem" teriminin kısaltmasından alan yapıda mikro-alglerden kontrollü üretmek için fotobiyoreaktör cephe

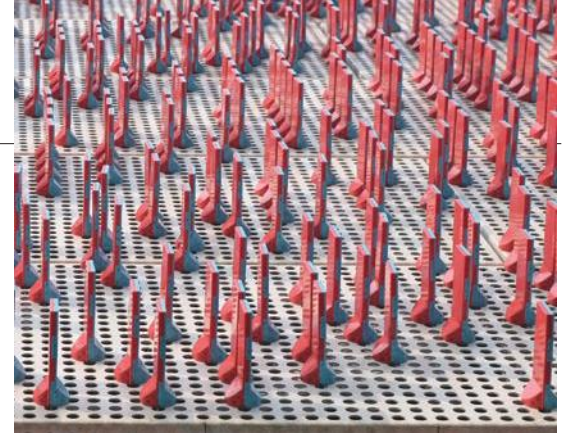

“HASAR/ZARAR GÖRMÜŞ, İŞLEVİNİ KAYBETMİŞ YAPILARIN YENİDEN İŞLEVLENDİRİLİP, YENİDEN KULLANILIR HÂLE GETİRİLMESİ (RENOVASYON/YENİLEME) DE BİR İLERİ DÖNÜŞÜM UYGULAMASIDIR”

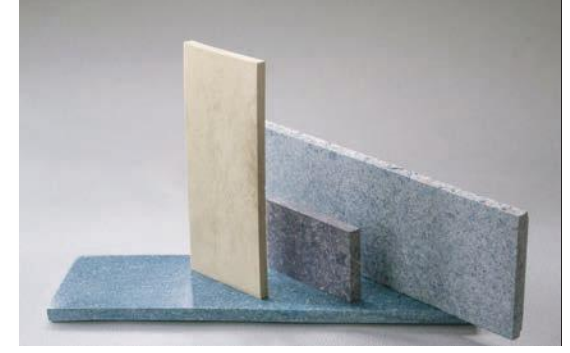
Bu noktaya kadar değinilen tüm yeniden kullanım stratejilerini bütünlükten en iyi örneğe, Jackie Chan Dublör Eğitim Merkezi (Tianjin, China, 2017) projesidir (Resim 13). Yarım kalmış ve çürümeye başlamış bir alışveriş/etkinlik merkezinin dönüştürülmesiyle yapılan yapıda eski strüktür kurtarılıp kullanılmış, kalan kısımlarda kullanılan malzeme -yapının aydınlatma ve tefriş elemanları da dâhil olmak üzere- geri ve ileri dönüşümle atık malzemelerden elde edilmiştir (Miniwiz, b.t.).

kullanılmıştır (Arup, b.t.). Biyo-malzeme kullanımına bir diğer öncü örnek mantar miselyumu ile üretilen tuğlalarla yapılan Hy-Fi Tower (New York, U.S.A, 2014, The Living) yapısıdır (Resim 16).

Son yıllarda biyomineralizasyon mekanizmalarıyla yapısal biyo-malzeme üretimine dönük araştırmalar da büyük ivme kazanmıştır. Örneğin; AB destekli ArcInTex projesi kapsamında yer alan bir çalışmada (Hitti, 2019), örgü dokuma ile kurulan çekme strüktürlerin Sporoscina Pasteurii bakterisi aracılığıyla bünyesinde kalsit tabakası oluşturarak rijit strüktürlere

Alternatif Yapı Malzemesi (AYM)	
Doğal AYM'ler	Tasarlı AYM'ler
- Bambu - Saman balyası - Sıkıştırılmış kerpîç (Rammed Earth) - Hayvan yünleri (yalıtım) - Şişe mantarı (Cork) - vb.	- Tasarlı/kompozit bambu (Engineered Bamboo) - Kenevir lifli beton (HempCrete) - Atık kâğıtlı beton (PaperCrete) - Ahşap lifli beton (TimberCrete) - Çelik tozlu beton (Ferrocrete) - Bitki lifli levhalar - vb.

dönüştürülmesi başarıyla denenmiştir (Resim 17). Bir diğer araştırmada ise (Heveran ve Williams, 2020) fotosentetik siyanobakteriler aracılığıyla oluşturulan kalsiyum karbonatın bağlayıcı olarak kullanıldığı, kalıpla şekillendirilebilen, taşıyıcı özellik gösteren bir biyo-malzeme oluşturulmuştur. Malzeme biyo-mekanizmasıyla kendini tamir etme özelliğine de sahiptir.

2.4. Biyo-taklit

Biyo-taklit (biomimicry) doğanın yaratıcılığından esinlenen çözümleriyle, doğadan ilham alan DE'nin ilkelerini tasarımıyla içselleştiren bir sürdürülebilirlik izlencesidir. Zari'ye (2007) göre sürdürülebilir mimarlıkta biyotaklit stratejileri 3 seviyede gruplanabilir (Resim 18).

Namibya Üniv. Hidroloji Binası Cephesi (Windhoek, Namibya, Matthew Parkes) Namib çöl böceğinin çöldeki çığden su hasadı için kullandığı mekanizmadan esinle -organizma seviyesinde biyo-taklit- tasarlanmıştır. East Gate Binası (Harare, Zimbabve, 1995, Mick Pearce) ise termit kolonilerinin yuvalarından esinlenen pasif tasarımıyla -davranış seviyesinde

biyo-taklit- tasarlanmıştır (Zari, 2007). Ekosistem seviyesinde biyo-taklit stratejisine ise Lavasa yerleşimi peyzaj planı (Mumbai, Hindistan, HOK + Biomimicry 3.8) örnek verilebilir. Bu tasarımda yamaçta yer alan konumu nedeniyle Muson mevsiminde yoğun yağışlarla ağır erozyona maruz kalan yerleşime en uygun peyzaj için biyo-taklit yaklaşımları konusunda danışmanlık veren Biomimicry 3.8 uzmanları, yerel ekosistemdeki 20 bitkinin yaprak, diken vb. yapılarının yoğun yağış altındaki davranışlarını inceleyerek yağmurun kinetik enerjisini azaltacak ve suyu toprakta tutacak en uygun peyzaj yaklaşımlarını geliştirmişlerdir (Biomimicry 3.8., b.t.).

2.5. Diğer Yaklaşımlar

AB Komisyonu Mart 2020'de yeni bir Döngüsel Ekonomi Eylem Planı (EC, 2020) yayınlamıştır. Avrupa'nın DE'ye planlı geçiş sürecini başlatan 2015 tarihli önceki planın aksine iklim değişikliğinin direkt etkisinden bahsederek 2050 yılına "iklim-nötr" bir Avrupa hedefi veren yeni planda, sürdürülebilir bir yapı çevre için DE odaklı kapsamlı bir stratejinin

başlatılacağı bildirilmiştir. Bu stratejinin amacı iklim, enerji ve kaynak etkinliği, yapım yönetimi, atık yönetimi vb. politika alanları arasında uyum sağlanmasıdır. Plan bu maksatla, inşaat ürünlerinin sürdürülebilirlik performansının iyileştirilmesi için geri dönüştürülmüş hammadde kullanımını talep edecek düzenlemelerin yapılması, yapıların dayanım ve intibak kabiliyetini iyileştirecek DE ilkelerine uygun düzenlemeler getirilmesi, binalar için sayısal kütükler (digital logbooks) geliştirilmesi, AB mevzuatında İ/Y süreçlerinde malzeme yeniden kullanım hedeflerinin yenilenmesi vb. yaklaşımlar önermiştir.

3. Sonuç

"Deliliğin kırk çeşidi vardır, sağduyunun bir." Afrika Atasözü

Bu çalışmada yerküreye verdiğimiz zararı onarma sorumluluğumuzda mimar olarak bize düşen kısmı nasıl gerçekleştirebileceğimize dair perspektife, eytişim yaklaşımıyla mantıksal, kavramsal ve teknolojik bir çerçeveden bakılmıştır. Eytışim, bu onarım için ihtiyaç duyduğumuz çözümün DE odaklı olması gerekliliğini göstermektedir. Bu

ÜSTTE Jackie Chan Dublör Eğitim Merkezi: Yapının cephesinde eski DVD'ler dönüştürülüp cephe kanatçıkları olarak kullanılmıştır; Miniwiz, b.t. (Resim 13)

AYM'lerin sınıflandırılması ve örnekler (Tablo 3)

Yaratıcı AYM örnekleri (Resim 14)
Solda: Deniz yosunları ile ısı yalıtımı (Fraunhofer, 2013)
Sağda: Scalite: balık pulu atıklarından yapılmış levha kaplama (Material District, 2018)

SOLDA BIG yapısında mikro alglerden yararlanan fotobiyoreaktör cephe; Arup, b.t. (Resim 15)

Hy-Fi Tower; Maloney, 2014 (Resim 16)

nedenle mimari literatürde sürdürülebilir mimarlık izlemi içinde yer alan başat sürdürülebilirlik izlencelerinin DE ilkelerine göre bir değerlendirmesi çalışmada sunulmuştur. Mikro/makro ölçekte pek çok kavramı kapsayan bütüncül bir izlem olan sürdürülebilir mimarlık olgusuna DE ilkeleri açısından bakmak bu olguya dair izlencelerin anlamlandırılmasına ve biri birleriyle olan ilişkilerinin bağlantılandırılmasına yardımcı olmaktadır.

DE anlayışının doğayı taklit ettiği düşünülürse aslında bu onarım için aradığımız asıl çözüm doğanın yaklaşımlarını benimsemektir. Bu nedenle doğadan ilham alan yenilikçi sürdürülebilirlik izlencelerine dair temel kavramlara ve yaklaşımlara da örneklerle birlikte yer verilmiştir. DE ilkelerinin mimari uygulamalar ve kavramlar üzerinden nasıl okunacağına dair çalışmada verilen örnekler, mimar olarak tasarım odaklı kanıksanmış tavrımızı değiştirip tüm yapı aşamalarında (tasarım, üretim, kullanım, yıkım) DE ilkelerini dikkate alan bütüncül bir yaklaşıma çevirmemiz gereğini ortaya koymaktadır. Bu maksatla kullanılabilecek izlenceler elbette ki çalışmada sunulanlarla sınırlı değildir. Gücünü doğadan alan -dolayısıyla DE ilkelerine uyan- daha pek çok yenilikçi izlençe mümkündür; bu noktada tek ihtiyaç doğaya daha dikkatli bakmaktır. Dünyada özellikle son yıllarda biyo-taklit, biyo-yaklaşım, biyo-malzeme vb. alanlarında araştırmaların artması bu bakımdan şaşırtıcı değildir. Bu çalışmada değinilme de “endüstriyel ekoloji” (industrial ecology), “sistematik düşünme” (systems thinking) vb. mimari uygulama alanı için yeni DE kavramları da gelecekte ön plana çıkmaya başlayacaktır.

Yapılı çevrenin İ/Y faaliyetleriyle oluşan zararın sorundaki kritik rolü nedeniyle, DE'ye geçiş sürecinin ülkemizde de yapı sektöründen başlaması mecburidir. Ülkemiz gündeminde olan kentsel dönüşüm olgusunun önce yıkım sonra inşa süreçlerinde ciddi kaynak verimliliği ve atık yönetimi stratejileri gerektireceği de yadsınamaz bir gerçektir. Günümüzde A.B., A.B.D, Çin başta olmak üzere Dünyada DE'ye geçiş süreci giderek önem ve hız kazanırken, aynı süreç ülkemizde de yaşanmalıdır. COVID-19 pandemisiyle birlikte küresel ekonomik sistemin de sorgulanmaya başlandığı bu dönemde, yerküreyi tamire

başlamak üzere bir an önce yaşamamız gereken paradigma kayması budur.

SAĞ ÜSTTE Bakteriler aracılığıyla strüktürel biyokompozit malzeme üretimi (Resim 17)
Solda: Strüktürel elemanın örgü dokuma takviyesi
Sağda: Örgü dokuma üzerinde bakterilerin ürettiği kalsit matrisi; Hitti, 2019

Sürdürülebilir mimaride biyo-taklit stratejileri³
(Resim 18)

DİPNOTLAR

- 2020 Dünya Limit Aşımı Günü, Covid-19 salgınının etkisiyle 2019'a göre 3 hafta iyileşerek 22 Ağustos olarak hesaplanmıştır. Bu dönemde karbon ayak izimizin küresel ölçekte %14.5 oranında azalacağı tahmin edilmektedir (GFN, 2020).
- Bira üreticisi Alfred Heineken'in "düşük gelirli insanların konut sorunu çözerken atık şişe kirliliğini de azaltmak" vizyonu ile mimar John Habraken'e tasarlattığı şişe pek çok açıdan öncü bir fikirdir. Heineken, şişe etiketlerine inşa talimatları koymayı, şişeleri daha sonra çatı örtüsü olarak yeniden kullanılabilecek plastik paletlerle dağıtmayı da planlıyordu (Rackard, 2013). Heineken'in fikrine inancına rağmen, pazarlama bölümünün bu şekilde inşa edilecek konutlardaki hasarlardan sorumlu tutulmaları, şirket markasının fakirlikle ilişkilendirilmesi gibi gerekçelerle karşı çıkması sebebiyle şişeler piyasaya sürülmedi.
- Zari (2007) tarafından verilen tablo özetlenerek grafik hâle dönüştürülmüştür.

KAYNAKLAR

- Ali, A. K. (2017). Architecture within a circular economy: Process mapping a resource-based design-bid-build project delivery system. Enquiry The ARCC Journal for Architectural Research, 14(1), 48-61.
- ArcDaily, <https://www.archdaily.com/920874/design-hostel-holzer-kobler-architekten-plus-kinzo-architekten> Erişim 01.07.2020.
- Arup. Solar Leaf. <https://www.arup.com/projects/solar-leaf>
- Big Dig House / Single Speed Design. ArcDaily. <https://www.archdaily.com/24396/big-dig-house-single-speed-design> Erişim 09.07.2020
- Biomimicry 3.8. How Biomimicry Led to a Monsoon-Proof Landscape Master Plan. <https://biomimicry.net/b38files/Biomimicry+38+Project+Example+HOK.pdf> Erişim 10.06.2020
- Cambridge Seven. The Liberty Hotel. <https://www.cambridgeseven.com/project/liberty-hotel/>
- Contemporist (2010). Cité A Docks Student Housing by Cattani Architects. <https://www.contemporist.com/cite-a-docks-student-housing-by-cattani-architects/> Erişim 01.07.2020.

- Crook L. (2020). Pretty Plastic Shingles. Dezeen. <https://www.dezeen.com/2020/03/03/pretty-plastic-overtreders-w-bureau-sla-upcycled-products/> Erişim 04.07.2020.
- Cubo House / Phooey Architects. <https://www.archdaily.com/633837/cubo-house-phooey-architects>. Erişim 17.06.2020.
- EC (2020). Circular Economy Action Plan. European Commission. 11.03.2020.
- EMAF. Circular Economy Schools of Thought. Ellen Mac Arthur Foundation. www.ellenmacarthurfoundation.org Erişim 17.06.2020.
- Encyclopædia Britannica. Earthship. <https://www.britannica.com/topic/Earthship>
- Falk, R. H., Guy B. (2007) Unbuilding : salvaging the architectural treasures of unwanted houses. Newtown, CT: Taunton.
- Fraunhofer (2013). Seaweed under the roof. Research News: 01.03.2013.
- Frearson, A. (2017) People's Pavilion. Dezeen. <https://www.dezeen.com/2017/10/27/peoples-pavilion-dutch-design-week-low-ecological-footprint-bureau-sla-overtreders-w>. Erişim 04.07.2020.
- Geyer, R., Jambeck, J. R., Law, K. L. (2017). Production, use, and fate of all plastics ever made. Science advances, 3 (7).
- GFN (2019). Earth Overshoot Day 2019 is July 29th, the earliest ever. Global Footprint Network. Press Release: 26.06.2019.
- GFN (2020). Earth Overshoot Day is August 22, more than three weeks later than last year. Global Footprint Network. Press Release: 05.06.2020.
- Heveran C. M., Williams S.L. vd. (2020). Biomineralization and Successive Regeneration of Engineered Living Building Materials. Matter, 2 (2), 481-494.
- Hitti, N. (2019). Bastian Beyer uses bacteria to calcify knitting into construction materials. <https://www.dezeen.com/2019/01/16/bastian-beyer-knitted-design-material/> Erişim 13.06.2020.
- Kanter, J. (2020). Circular Building Design: An Analysis of Barriers and Drivers for a Circular Building Sector. Buildings, 10(4), 77.
- Maloney, R. (2014) Hy-Fi reinvents the brick. Arup News and Events Bulletin: 25.06.2014
- Material District (2018) Scalite. <https://materialdistrict.com/material/scalite/> Erişim 04.07.2020.
- Miniwiz. EcoArk. http://www.miniwiz.com/solution_detail.php Erişim 10.01.2020
- Orhon A.V., Altın M. (2020) Utilization of Alternative Building Materials for Sustainable Construction. Environmentally-Benign Energy Solutions. Green Energy and Technology. Springer, Cham.
- Pomponi, F., Moncaster A. (2017) Circular economy for the built environment: A research framework. Journal of Cleaner Production, 143, 710-718.
- Rackard, N. (2013) Heineken WOB: When Beer Met Architecture. ArchDaily. <https://www.archdaily.com/348692/heineken-wobo-when-beer-met-architecture>
- Zari, M. P. (2007) Biomimetic approaches to architectural design for increased sustainability. The SB07 NZ Sustainable Building Conference Proc., 1-10.

Kültürel Bir Tamirat Şansı: Pandeminin Yarattığı Yeni Kültürel ve Materyal Gerçekliğin Yeni Babil Üzerinden Okunması

Ali Dur, Arzu Erdem

MAKALENİN ADI **Kültürel Bir Tamirat Şansı: Pandeminin Yarattığı Yeni Kültürel ve Materyal Gerçekliğin Yeni Babil Üzerinden Okunması**

A Chance for a Cultural Repair: Reading the New Cultural & Material Reality of the COVID-19 Pandemic from the Lenses of New Babylon

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 118-125**

MAKALENİN YAZARI **Ali Dur**, Y. Mimar; İstanbul Teknik Üniversitesi Mimari Tasarım Doktora Programı Öğrencisi; Öğr. Gör., Kadir Has Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Arzu Erdem, Prof. Dr., Kadir Has Üniversitesi Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **13.10.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **ali.dur@khas.edu.tr, arzu.erdem@khas.edu.tr**

ORCID **0000-0003-3041-3829 (A. Dur)**
0000-0003-0970-324X (A. Erdem)

ÖZET Ütopiyalar genel anlamda mevcut gerçekliğimize sunulmuş alternatif ve bazen de imkânsız görünen çeşitli dünya anlatılarıdır. Ancak, barındırdıkları imkânsızlık veya yokluk kavramlarını bir kenara koyarsak, aslında kendisinden üretildiği mevcut gerçekliği anlamak ve onu yeniden inşa etmek için de kullanılabilirler. Bu bakış açısından hareketle, bu makale, içinde bulunduğumuz ve COVID-19 pandemisi tarafından büyük ölçüde yeniden biçimlenen mevcut gerçekliğimizi, uzak ve alternatif bir dünya anlatısı olan Constant'ın Yeni Babil projesi üzerinden değerlendirmeye çalışacaktır.

ANAHTAR KELİMELER Ütopiyalar, New Babylon, COVID-19, sanal platformlar, zaman-mekân

SAĞ ÜSTTE Pandemi sürecinde boşalan (ve bazen başka canlılar tarafından doldurulan) şehir mekânı (üstte) ve bu esnada yeni doluluklara maruz kalan ev mekânları (altta); Stuart 2020; Vancon 2020; Lorenz, Griffith ve Isaac 2020; Curto 2020; Jiang 2020; Leskin 2020 (Görsel 1)

teki Yerler ve Mesafeler

Lewis Mumford'a göre (1922), insanoğlu aynı anda birden fazla gerçekliğin ya da dünyanın içerisinde yaşar. Burada kastedilen, bazılarımıza tekil görünen, etrafımızda materyal olarak deneyimlediğimiz ve şimdimize ilişkilendirdiğimiz mevcut gerçekliğin ötesinde başka türde yerlerin de olduğudur. İnsanlığın zihnini meşgul etmiş çeşitli felsefeler, inanışlar, projeksiyonlar ve ütopiyalar bu kategoriye girerken; bu hayali dünyaların varlığı ve önemi, çoğu zaman eşlik ettiği ve esasında kendisinden üretildiği¹ mevcut gerçeklik üzerindeki bazı etkilerinde ortaya çıkmaktadır. Mumford'un (1922) deyimiyle, bu yerler insanlığın görünen dünyadaki hikâyesinin görünmeyen ancak onları büyük oranda şekillendiren diğer yarısıdır.

Bu etkiler arasında en kritik olanlardan biri, içinde bulunduğumuz gerçekliğe başka bir yerden bakabilmek ve onu oluşturan mevcut şartları başka bir alternatifin ışığında değerlendirmek olarak özetlenebilir. Ağırlıkla entelektüel türde bir kazanım diyebileceğimiz bu yeni perspektifleri mümkün kılan ise, ütopiyalarla birlikte çoğu kurgusal ve edebi anlatının da temelinde yatan, bu uzak yerlerin içerisinde bulunan ve bir anlamda aramızdaki mesafelerin kapanmasına yardımcı olan birtakım ortak parçalardır (Matar 2017; Sontag 2007). Bu hayali anlatılarda şimdimiz ile ilişkili bazı parçalar bulan ve Proust'un (2000) tabiriyle kendimizi başka yerlerde okuyabilen bizler, bu ortaklıklar ve yeni

mesafeler üzerinden mevcudiyetimizi yeniden ziyaret etme fırsatı edinirken; çizilebilecek gelecek rotaları ve elimizdekiler üzerinden varılabilecek başka yaşantı olasılıklarına dair bir tartışmanın da zemini oluşur (Hammer 2017).

Buradaki çalışma, sözü edilen bu içkin ortalıklar ve düşünsel kazanımlar doğrultusunda, kendisine seçtiği özel bir uzak dünya anlatısının yardımı ile içinde bulunduğumuz koşullara yeni bir mesafeden bakmayı ve onun içerisinde belki de henüz farkında olmadığımız bazı potansiyelleri işaret etmeyi deneyecektir. Seçilen anlatı, kültürel ve materyal düzeyde önerdikleri ile mimarlık paradigmaları üzerindeki etkilerini hâlen görebildiğimiz (Careri 2005; McDonough 2008) ve aslında tam da yukarıda bahsedilen şekilde, mevcut olanları ve onlar üzerinden oluşabilecek alternatif yaşantı modellerini düşündürmek adına kurgulanmış olan Constant Nieuwenhuys'un New Babylon (Yeni Babil) adlı projesidir. Bu uzak dünyayı bazı anlık ortalıkları üzerinden kendisine yaklaştırdığımız şimdi ise, bir süredir yeni normal olarak ifade edilen ve gündelik yaşantımızı büyük oranda domine eden COVID-19 pandemisinin yarattığı kültürel ve materyal koşullardır.

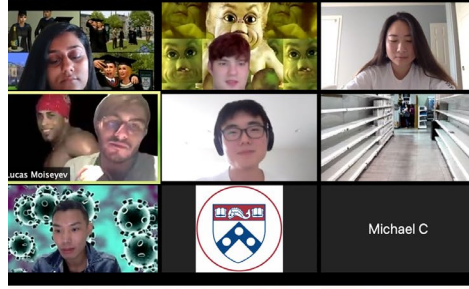
Hem bu yeni koşulları hem de Yeni Babil önerisini aslında bildiğimiz birtakım dünyevi olgu ve parçaların yer değiştirmesi olarak betimleyen makalenin hedeflediği, pandemi esnasında ortaya çıkan ve Constant'ın bazı anlatıları ile benzerlikler gösteren bu türdeki anlar üzerinden

gerçekleşebilecek, bugüne ve ötesine dair kültürel bir tamiratın ön araştırması ve düşünsel düzeydeki hazırlığı olarak nitelenebilir. Burada sözü edilen kültürel tamirat, Yeni Babil dâhil çoğu ütopyanın da işaret ettiği gibi, mevcutta bulunan imkânlar ve bazen kendiliğinden oluşanların ışığında, başka türde dünyevi pratiklerin (kültür, gündelik yaşantı, mekân kullanımı vb.) oluşabilmesi adına yapılabilecek ve başka alanlara doğru genişletilebilecek, hem materyal hem de düşünsel düzeydeki onarımları içermektedir. Bu anlamda, ütopyaların düşünsel özlerine benzer şekilde, yeni olanın sıfırdan ziyade mevcuttan üretilebileceğini işaret eden tamirat eyleminin², makalenin bakış açısında elde olanların yeniden dizilimi ve başka şekillerde kullanılması olarak yorumlandığı söylenebilir.

Yukarıda ön hazırlık olarak ifade edilen ise, bu türdeki onarımlara ve nazaran bilinçli yer değiştirmelere başlamadan, onların olası bölgelerini ve kullanılacak malzemelerini belirlemek ve tartışmaya açmak anlamına gelmektedir. Çalışma bu niyetle, özellikle bazı yaşantı deneyimlerinde beliren ortaklıklar üzerinden yakınlaştırdığı iki dünyaya önce sıralı ve daha sonra benzerlik gösteren anlarda sıklaşan iki yönlü ziyaretler gerçekleştirerek; bu yer ve parçaları görüldüğü an ve ölçeklerde işaret etmeyi planlamaktadır. Bunlar arasında makalenin özellikle yoğunlaştığı konular, fiziksel olduğu kadar kültürel bir olgu da olan mimarlığın içerdiği yeni mekân ve zaman pratikleri, hâlihazırda kullandığımız sanal araçların yeni potansiyelleri ve kısmi de olsa bu dünya içerisinde ve onun parçalarından oluşan yeni davranış ve düşünme modelleri olmaktadır. Sıralanan benzerlikler, potansiyeller ve ikili okumaların ertesinde ise, sonuç bölümünde üzerinde düşünsel düzeyde tamiratlar yapılabilecek bazı alanlar tartışmaya açılacaktır.

Bir Ütopyanın Yanına Bir Diğerini Yaklaştırmak: Pandemi ve Yeni Babil

Zihnimizi meşgul eden sayısız ütopya arasında Constant'ın dünyasının seçilmesinin birkaç sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, projenin

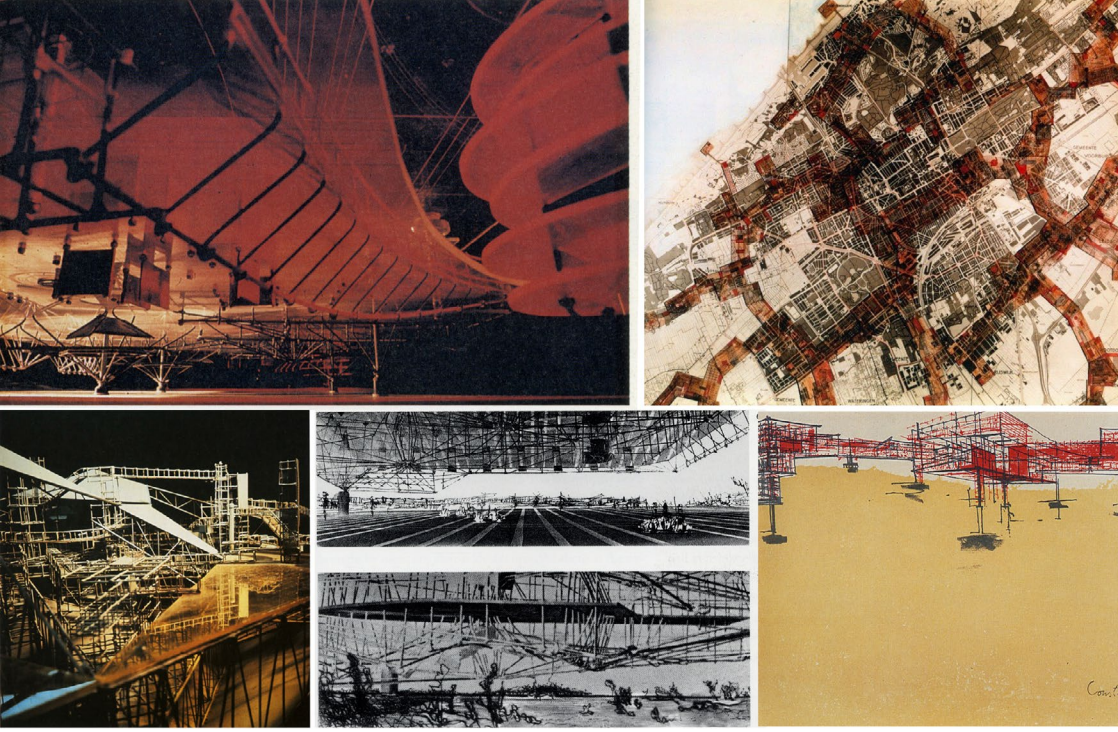
bazı anlarda daha fiziksel ve teknolojik betimlemelerinin gölgesinde kalan (Constant 1998a; Wark 2011), ancak yaratıcısı ve başka araştırmacılar tarafından da altı çizilen temsili ve araçsal özüdür. Constant önerisini “yeni ve başka bir kültürün prensiplerinin oluşturulabilmesi için bir düşünce ve oyun modeli” (Wigley 1998, 62) olarak ifade edip, onun açık-uçlu ve değişim odaklı programını vurgularken; Yeni Babil ve düşünsel kökenleri üzerine çalışan McDonough projenin bir tür sanal nesne olarak, mevcut yaşantının koşullarından ve onun içerisindeki problematikleri işaret etmek amacıyla üretildiğinden bahsetmektedir (2008). Wigley'e göre de çokça mecra ve temsilde aktarılan Yeni Babil gerçek bir yerden ziyade, paylaşıldığı geçici lokallerde mental nitelikleri ağır basan birer tartışma ve propaganda atmosferi olarak belirir (1998; 1999).

Bunlar ışığında, Yeni Babil'in bütününde kullanımımıza sunulmuş çok parçalı bir tartışma aracı; hikâyelerinde ise sahip olduklarımız üzerinden kurgulanmış yeni bir yaşantı ve düşünme modeli olarak tasarlandığını görmekteyiz. Bu nitelikler O'nu bir yandan Mumford'un “rekonstrüktif ütopya” kategorisine dâhil ederken (1922, 15); seçimimizdeki başka bir faktör de kendi fikri kökenlerinde bulunan Situationist programın da içerdiği bazı yaşantı enstantaneleri ve pratikler temelli kurgusu olmaktadır (Constant 2006; McDonough 2008; Wark 2011). Bu da O'nu, en çok

da sözü edilen yer değiştirmelerin deneyimlendiği anlar ve gündelik alışkanlıklar özelinde görünür hâle gelen yeni normalimizi incelemek için uygun bir araç hâline getirmektedir. Bu tür anların işaret ettiği olasılık ve tartışmalara odaklanan çalışma, kendisi de çok yeni olup, heterojen ve parçalı hâlde deneyimlenen pandemi gerçekliğine dair bütünsel bir okuma ya da topyekûn bir çıkarımdan uzak durmaktadır. Daha ziyade hedeflenen, hem ortaklıkları belirlediği yer ve anda ziyaret etme güdüsü, hem de seçilen ütopyanın doğasında yer alan, yeni yaşantı ve kültür modellerine olan merak ve duyarlılığın izinde³, potansiyel içeren birtakım enstantaneleri incelemek ve bunlar üzerinden ilerleyebilecek muhtemel tamirat bölgelerini belirlemektir. İlgilendiğimiz, aynı anda her yerde olandan ziyade, bazı yerlerde olanlar ve bunlar üzerinden başka yerlerde de olabileceklerdir.

Gündelik Bir Ütopya: Boşalan Şehir, Tekleşen Lokasyon, Kaybolan Saat

Ziyaretlerimizin ilkinin, daha sonra bazı parçaları ve benzerlikleri üzerinden detaylıca inceleyeceğimiz Constant'ın dünyası öncesinde, belki şimdilerde biraz aşına olabildiğimiz yeni gerçekliğimize yapacağız. Neredeyse kendisine yakınlaştırdığımız hayali türeviyle yarışabilecek ölçekte, kendisi de belli oranda ütopyik niteliklere sahip olan ve bazı anlarında distopik

SOLDA Yeni Babil'in ve onun temel yapısal birimleri olan sektörlerin farklı ölçek ve mecralardaki temsilleri: Maketler, fotoğraflar, kolajlar, haritalar, el çizimleri; Wigley 1998 (Görsel 2)

SAĞ ALTTA Daha çok iki boyutlu mecralarda aktarılan ve kişiler ölçeğinde deneyimlenen; sektörlerin içerisinde gün ve saat dilimlerinden kopuk ve neredeyse sanal bir boşlukta gerçekleşen; sürekli yer değiştirmeler ve mikro boyutlu geçici mekân yaratımları ile dolu Yeni Babil'in yoğun, oyunlu sosyal hayatı; Wigley 1998 (Görsel 3)

denebilecek sahneler sebebiyet veren bu yeni gerçekliğin anlatıları bizlere, birtakım çizimler veya metinlerden ziyade, her gün deneyimlenebilen ve bildiğimiz normalde aramızı giderek açan bizatihi yaşantı parçaları şeklinde iletilmektedir. Bu anlamda onları ve bir yandan bizleri başka bir dünyaya yakınlaştıracak ortaklıkları bulmak çok zor olmayacaktır.

Adeta başka bir kurgu dünya ya da romanın dekoru sayılabilecek yeni gerçekliğimizde, normalde dolu olan cadde ve sokakların, her gün kullandığımız ofis, okul, alışveriş merkezi ve metro gibi ortak alan ve taşıtların önemli bir oranda boşaldığını görmekteyiz. Bu durumun sebebi ise, özellikle toplu alanlar ve insanlar üzerinden yayılan virüsün hareketinin yavaşlatılması adına alınan önlemler ve bunun bir ayağı olan ev-merkezli yeni bir yaşantının ortaya çıkmasıdır (CDC 2020; Parker-Pope 2020). Fiziksel varlık ve insan teması gerektirmeyen mesleklerde çalışan ve pandemi sebebiyle işlerini kaybetmemiş olan nazaran şanslı bir topluluk çalışma hayatına uzaktan devam ederken (Beck vd. 2020; Narin 2020); öğrenciler eğitimlerini evden ve ekranların karşısında sürdürmekte; aslında kamusal ve sosyal nitelikleri şimdilerde yeniden anlaşılan okul gibi birçok program (Callard 2002; Karkowsky

2020) insanların özel mekânlarına taşınmış hâlededir.

Alıştığımız şehir mekânında son derece limitli bir varlık süregiderken ve neredeyse durumun ütopyikliğini tescilleyecek şekilde yokluğumuzda kırsal canlılar sokaklarda belirirken (Stuart 2020); bazı evlerde ise bu zorunlu taşınma ve oluşan yeni doluluklar sebebiyle birtakım değişimler yaşanmaktadır. Bunların bir kısmı fiziksel koşullara yansıyıp bu evleri çok işlevli mekânlara dönüşmeye zorlarken (Shortt ve Izak 2020; Thompson 2020); evlerde hayatının neredeyse tamamını geçirmek durumunda olanların gündelik rutinleri, psikolojileri ve zaman algıları bağlamında bazı yeni durumlar gözlenmektedir (Rocheleau 2020).

Özellikle gündelik hayat ritimlerini şekillendiren toplu çalışma ve eğitim aktivitelerinin, çevrimiçi mecralar ile daha esnek zaman dilimlerinde ve uzaktan gerçekleşebilir hâle gelmesi, saat döngüsü ve ortak mekân gibi bazı dünyevi sistem ve alışkanlıkların belli oranlarda bozulmasına ve daha önceden çok deneyimlenmemiş zaman aralıklarının oluşmasına yol açmaktadır (Joho 2020; Lightman 2020). Buna eklenen ve pandeminin yarattığı psikolojik etkilerin bir sonucu olan uyku düzenlerindeki bozulmalar (Gillespie 2020), özellikle birey ölçeğinde alışılmış gün algısını etkilerken; onla ilişkilenmiş

olan çalışma, uyuma, serbest vakit gibi parçaların süre ve yerleri değişmektedir.

Yeniden Karılan Kartlar ve Yeni Dizilimler

Pandeminin getirmiş olduğu belirsizlik, endişe, ekonomik zarar ve can kayıplarının ve bunların hem toplumsal hem de bireysel ölçekteki negatif etkilerinin yanında, hatta gölgesinde, yukarıda bahsedilen türdeki değişimler ve taşıdıkları potansiyeller de göz ardı edilmemelidir. Adapte olunmaya çalışılan bu yeni materyal koşul ve yaşantı pratikleri esnasında, adeta iskambil kâğıtlarının her el öncesi yeniden karılmasına benzer bir şekilde (shuffle), bazılarımızın sahip olduğu birçok kavram ve alışkanlığın, hem zihnimizde hem de materyal dünyamızda kapsamlı dönüşümlere yol açacak şekilde yer değiştirdiği ve yeniden tariflendiği görülmektedir. Bu metafora yakın ifadelerle bize ait dünyevi kavramların sürekli değişmeye açık yapısından bahseden Bruno Latour (2005), bu kavramların arasındaki ilişki ağlarının bir anda ortaya çıkan ve hâlihazırdaki denkleme dâhil olan her yeni olay veya olgu ertesinde zihnimizde yeniden sıralandığını belirtir. Bu ilişkiler üzerinden biçimlenen dünya algımız da her bir yeni girdi ile tekrardan şekillenmektedir (Latour

2005). Bu açıdan baktığımızda, hızlıca hayatımıza giren pandemi sebebiyle bazılarımızın alışılmış kalıp ve koşulların dışında davranmak durumunda kaldığı anlar, normalimizi düzenleyen bazı temel parçaların (saat dilimleri, zaman algısı, ev-ortak mekân ayrımı, gece-gündüz ve çalışma ritimleri vd.) yerlerinin kaydı; bu yerlerde de yeni ilişkiler ve manalar kazandığı anlara tekabül etmektedir.

Bu türdeki an ve kaymalar, önceki hayatın izlerini taşıyan ve ev özelinde sabit bir lokasyona göre yeniden programlanmış başka eylem durumlarında da görülebilmektedir. Ekranlardan takip edilen dersler ve uzaktan sürdürülen bazı iş kolları haricinde, pandeminin sosyal hayatı da yeni mecra ve modellerini oluşturmaya başlamıştır. Bir aradalığımızın yeni dizilim ve hâlleri arasında çevrimiçi doğum günü partileri, uzaktan katılabildiğiniz spor dersleri, gecenin bir yarısında denk gelinen sayısız canlı yayın, ünlü şeflerin sabahın erken saatleri için önerdiği kokteyl tarifleri ve normalde bilet bulmakta zorlanacağınız sanatçıların evlerinden sıkça verdiği konserler bulunmaktadır (Arnold 2020; Curto 2020; Lorenz, Griffith ve Isaac 2020; Rodell 2020; Tiffany 2020). Bunların bir kısmı sahip olduğumuz çevrimiçi araçlar ve sosyal medya platformları sayesinde gerçekleşirken, sürekli tek mekânda bulunma ve pandeminin getirdiği psikolojik durum, değişen uyku düzenleri, yeni çalışma koşulları ve esneyen saat dilimleri sebebiyle, bu sanal mekanlardaki varlık ve etkinlik eskiye göre sıklaşmakta; buralarda bulunulan saat aralıkları da farklılaşmaktadır (Leskin 2020; Gebel 2020). Basit bir deyişle, saatler ve kişiler üzerinden okunabilecek bir shuffle olarak, kendi evinizden ve normalde ayakta olmadığınız bir saatte başka bir saat dilimindeki bir ev ve kullanıcısı ile denk gelmek çok daha olası olurken; bu kullanıcının tanıdığınız birisi olma ihtimali de düşmektedir. Bu tür coğrafi sınırlamaları aşan kullanımlar çevrimiçi teknolojilerin doğal bir sonucu olarak görülebilirken, içinde bulunulan yeni ve ev-merkezli koşulların neredeyse bir yan ürünü olan ve önceye göre daha sık ve çok kişi ile gerçekleşen katılım durumu farklı bir boyuta taşımaktadır. Burada

gerçekleşen kaymaların sonucunda, insansızlaşan şehir ve normalden daha fazla eylemle dolan fiziksel ev mekânı ötesinde yer alan; ağırlıklı sanal, yerel saat ve lokasyon kavramının belli oranda kaybolduğu yeni bir etkinlik ve alternatif bir sosyallik düzlemi ortaya çıkmaktadır.

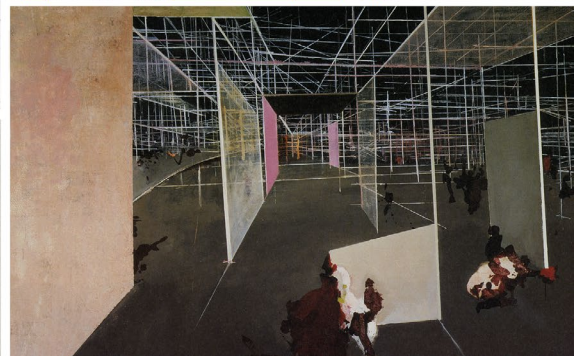
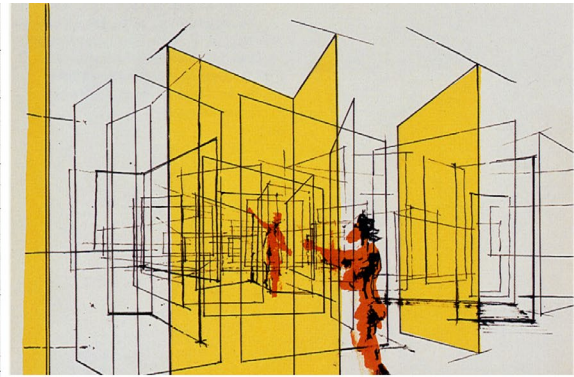
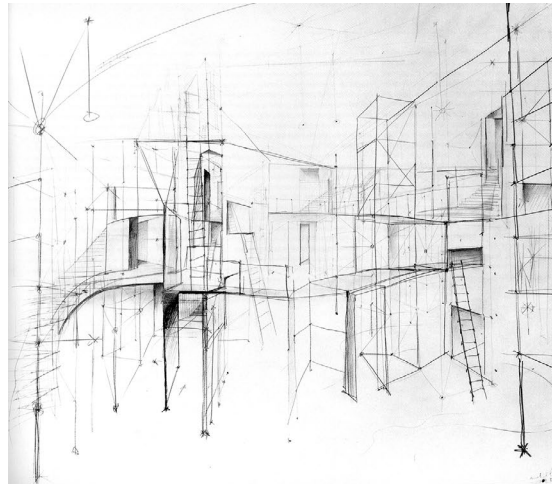
Özellikle bu yoğun kullanım ve bunu bilmeden de olsa tetikleyen gündelik rutinlerdeki bozulmaların yarattığı, sık ve tesadüfi karşılaşmaların yaşandığı bu yeni düzlem, bize Constant'ın göçebe, saatsiz ve etkileşimli evreniyle ilk ortaklığımızı sunarken (Constant 1998b); bizim de üzerlerinden ve daha bilinçli olarak yapılabilecek kültürel bir onarımın başlangıç yerleri olarak betimlediğimiz bu türdeki kayma ve dizilimlerin daha geniş ölçekte nelere yol açabileceği noktasında, Yeni Babil'e yapılacak kapsamlı bir ziyaret anlamlı görünmektedir.

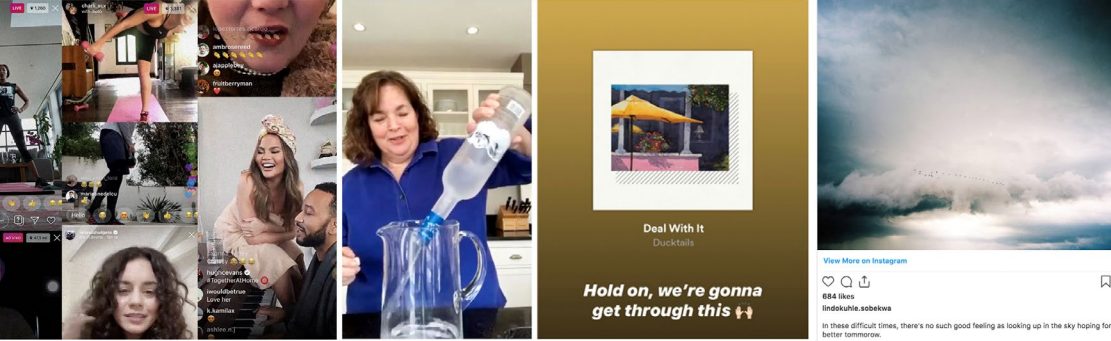
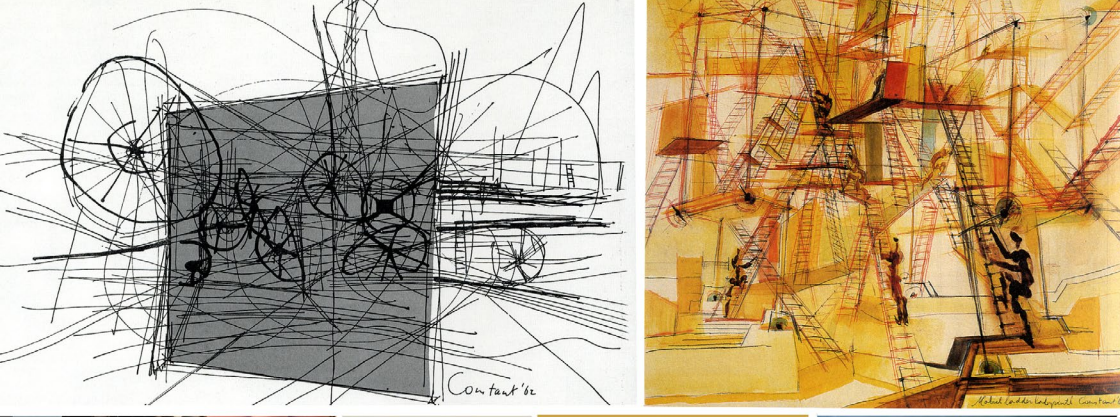
Saat ve Lokasyondan Bağımsız Bir Yaşantı: Constant'ın Yeni Babil'i

"Devasa boyutları düşünüldüğünde, sektörlerin iç mekânları aydınlatma ve havalandırma için gerekli olan enerji dağıtım sistemlerine ihtiyaç duyacaktır; ancak bu ihtiyaç bir bağımlılıktan öte, insanlığın tarihin en başından beri arzuladığı, monoton gece-gündüz ayırımından özgürleşmesi anlamına gelecektir" (Constant 1998b, 161). Mumford'un deyişiyle Constant'ın zihnini -hem de neredeyse 20 sene boyunca- meşgul etmiş bu hayalî evrende de cadde ve sokaklarda insana

rastlamak zordur. Bizler evlerimize kapanırken, O'nun dünyasında yaşayanların şehrin sıfır kotunu terk edip taşındıkları yer başka bir düzlemidir. Esasında bildiğimiz hâlinin en temel ve sosyal özelliklerini koruyup, Constant'ın önerdiği dizilimlerde sadece fiziksel bir yer değişimi gerçekleştiren bu alternatif sıfır kotu, "sektör" diye tarif edilen ve yukarıda sözü edildiği gibi içinde bulunanları bildiğimiz dünyanın koşul ve yerel döngülerinden bağımsız kılacaktır bol donanımlı yapılardan oluşmaktadır (Constant 1999; 1998b). Bu yapılar dünyayı saran bir ağ şeklinde birbirlerine bağlıdır ve normalde gezindiğimiz yeryüzünün üzerinde yükselirler (Wigley 1998).

Yeni Babil projesi, yaratıcısının aklını meşgul ettiği uzun seneler boyunca maket, çizim, kolaj, film ve metin gibi çok sayıda mecrada hayat bulmuş; hikâyeleri bir kısmı canlı gerçekleşen sunumlarla geniş kitlelere aktarılmıştır (Heynen 1996; McDonough 2008). Çoğu zaman ütopya olarak nitelendirilen ve ilk başlarda mimari parçaları öne çıkarılan proje (Constant 1998a), temelinde bir planlama önerisinden ziyade kavramsal bir çalışma ve mevcut dünya üzerine bir düşünce deneyi olarak tasarlanmıştır (Wigley 1998). Projenin bu temsili ruhunun çok sayıda yayın ve konuşmasında altını çizen Constant (1998b; 1999), bu düşünce egzersizini paylaştığı görsel ve hikâyeler üzerinden dinleyicilere yaymaya çalışmış ve onları başka alternatifleri düşünebilmek için

yürekliendirmeye uğraşmıştır (Wigley 1999). Bu anlamda Yeni Babil bu provokatif ajandanın stratejik yeri ve aracısı olarak görev almıştır. Başlangıç noktası ise mevcut gerçekliktir.

Özellikle katalog ve sunumlarda kullanılan metinlere bakıldığında, projenin bu dünyada bulunan kökenlerini ve hem düşünsel hem de materyal nitelikteki parçalarını fark etmek mümkündür. Kendi mevcudunun eleştirisi olarak başlayan fikir (Constant 1999; Heynen 1996; McDonough 2008), gene bu dünyada bulunan teknolojiler, sistemler ve araçlarla maket ve çizimlerde gördüğümüz hâline kavuşmuştur. Bir şekilde kendi zaman diliminin üretim ve sanat modellerinden rahatsız olan Constant, otomasyon ve yeni yapım sistemleri gibi teknolojik gelişmeleri denklemine katarak; tüm insanlık için sınırsız bir yaratım ve giderek karmaşılaşan bir etkileşim hayatı düşlemiştir (Constant 1998b; 2006). O'na göre Yeni Babil, bu deneysel ve sosyalliği artırılmış hayatın kendisi ve onu mümkün kılan minimum materyal koşulların toplamıdır (1999, a12). Bu hayat ve ona eşlik eden çevrenin sahibi ise, Constant'ın yeniden dizilimlerinin insan ve kullanıcı ölçeğindeki bir örneklemesi sayılabilecek, gene mevcuttaki hâlimizden ve zaten barındırdığımız karakter özelliklerinden türeyecek olan oyuncu ve yaratıcı yeni bir insan tipidir⁴.

Bunlar açısından bakıldığında, yaratıcısının kendi düşünce deneyinin bir sonucu olması yanında, Yeni Babil'de bilmediğimiz parçaların sayısı aslında o kadar da fazla değildir. Bazılarımızın şimdisine dair yaptığımız shuffle benzetmesine yakın şekilde,

mevcut dünyada zaten bulunan kavramsal ve materyal parçaların sadece bilmediğimiz ya da daha önce düşünemediğimiz şekilde yeniden işlevlendirildiğini ve tariflendiğini fark edebiliriz. Örneğin, kotu değiştirilip tamamen sosyalliğe ayrılan ortak alanlar ve önceden ekonomik verimliliğe göre bölünmüş hayatlarımız haricinde (Wark 2011), mekânların sabit bir sıcaklık konforuna ulaşması için tasarlanan cihazların, sektörlerin içerisindeki minimal atmosferleri dilendiği an ve şekilde değiştirmek amacıyla kullanıldığını görmekteyiz (Constant 1998b; 1999).

Pandeminin yeni normalinde de alışılmış birtakım eylemlerin, araçların ve materyal koşulların sadece farklı şekil ve dizilimlerde karşımıza çıktığını ve bir yandan önceki kullanımları sorgulattığını görebiliriz. Aynı saat ve mekânlarda bulunmadan gerçekleştirilebilen çalışma, eğitim ve sosyalleşme gibi aktiviteler, ortaya çıkan yeni gün deneyimleri ya da daha geniş ölçekte yapılan tartışmalar bunlara birer örnek olabilir (Leonhardt 2020; Parker 2020; Wright 2020). Bunlar hem hayati koşullar ve insani ihtiyaçlar sebebiyle, biraz da zorunluluktan ve istemsiz olarak gerçekleşirken; Constant bunu daha etkileşimli, daha deneysel ve yaratıcı bir hayatın olasılığı ışığında ve herkes adına talep etmiştir (1999; 2006). Bu farklılığa rağmen, hem yaşantı hem de düşünce düzeyinde beliren ortaklıkların bizlere hızlıca değişebilen alışkanlıklarımız ve olası deneyselliğimizle ilgili bazı ipuçları sunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

SOLDA Yeni Babil'de anlık olarak inşa edilen üç boyutlu dekorlar ve mikro-atmosfer yaratımları (üstte); pandeminin oluşturduğu koşullarda sanal mecralara taşınan bazı hayatlar, anlar, üretimler ve geçici multimedia dekorlar (altta); Wigley 1998; Leskin 2020; Arnold 2000; Libbey ve Farago 2020; Yazarların kendi arşivi 2020 (Görsel 4)

Kısmi Bir Yeni Babil: Asenkron Bir Hayat ve Sanal Bir Göçebelik

Constant'ın zihnindeki dünyaya tekrar göz atarsak, Yeni Babil sektörleri içerisinde kullanımımıza sunulmuş malzeme ve araçlarla hem fiziksel çevremizi hem de bireysel arzularımızı anlık olarak şekillendirebilecek olan bizler⁵; bu yolla da başkaları ile çeşitli ve mertebesi öngörülemeyen etkileşimlerde bulunabilecektik (Constant 1998b; 1999). Bunu ise dünyevi döngüler ve çevreden koparak neredeyse sanallaşan bir sosyal mekânın yanı sıra, aynı şekilde tamamen sosyal aktivitelere ve kişisel kullanımımıza ayrılmış bir zaman diliminde gerçekleştirebilecektik. Constant kendi fikri deneyinde bunun zeminini fiziksel üretimin gelişen otomasyon sistemleri ile robotlara aktarılmasında bulmuş; bunun sonucunda çalışmanın gerekmediği bir zaman olgusu tariflemiştir (1998a). Deneyindeki özel bir düşünce egzersizi bununla alakalıdır ve bizlere bunun üzerinden kritik bir soru soracaktır: Artık çalışmak zorunda olmayan insan, bu fazla ve serbest zamanı ne için kullanacaktır (Constant 1999)? Bu soruya verdiği cevap bahsedilen limitsiz bir yaratım ve etkileşim hayatı olurken, bu sorunun dolaylı da olsa muhatabı olan bizler, bu noktada kültürel sonuçlarına henüz çok da hâkim olmadığımız yeni gerçekliğimize tekrar dönebiliriz. Her ne kadar tamamen çalışma eyleminden arınmış bir hayatımız olmasa ve bazılarımız sabah evlerini terk etmek zorunda olsa da, bazı çalışma döngüleri esnemiş ve önceden senkronlanmış ortak saat dilimleri belirli ölçüde ortadan

kalkmıştır. Bunun sonucu olarak, bahsettiğimiz gibi farklı aralıklarda eylemlerimizi sürdürülebilmekte; bir yandan da daha önceden alışık olmadığımız saat ve şekillerde daha serbest ve sosyal aktivitelerde bulunabilmekteyiz. Bu esnada bazılarımızın Yeni Babil sektörlerindeki anlara benzer şekilde gece ve gündüz ayrımı kaybolurken (Pardes 2020); dijital kanallar ile çok uzak ve farklı lokasyonlarla senkron olabilmekteyiz. Yani her ne kadar bilinçli ve tüm popülasyon ve zamanı kapsayacak bir ölçekte olmasa da, Constant'ın hayal ettiği (1998b) yer ve saatten bağımsız, karşılaşmalarımızın giderek çeşitlendiği ve öngörülemediği bir yaşantı gerçekleşiyor diyebiliriz.

Başka bir ortaklık da sözünü ettiğimiz ve bazılarımızı farklı şekil ve zaman dilimlerinde bir araya getiren dijital araçlarımız özelinde ortaya çıkmaktadır. Constant'ın notlarında ve yaklaşık 60 sene önce, Yeni Babil'de en üst derecesine ulaşmış, yer ve saat ile sınırlanmayan etkileşimlerin ve hızlı yer değiştirmelerin yaşandığı bir sosyal hayat için son derece mühim bir gereklilik olarak, bir takım "kamusal ve merkezsiz telekomünikasyon araçlarından" söz edilmektedir (1998b, 162). Bu araçlar sektörler içerisinde gerçekleşen hareketli ve kolektif yaratım hayatının üzerine eklenecek bir katman olarak, bu oyuncu kültürde yeni ve önemli bir rol oynayacaktır (Constant 1998b). Constant'ın stratejik dizilimlerinin ve projenin arkasında yatan fikrî tezlerin ışığında, gene kritik olan bu araçları kullanma biçimlerimizde ve genel anlamda pratiklerimizde gerçekleşecek bir kaymadır⁶.

Bugüne döndüğümüzde, her ne kadar biraz zorunluluktan da olsa, çevrimiçi mecraların ve sosyal medya platformlarının -giderek artan bir ölçekte- birtakım tesadüfi ve uzak birliktelikler, performanslar, paylaşımlar ve herhangi bir saatte evlerden dâhil olunabilen fiziksel aktiviteler için kullanıldığını görmekteyiz. Bunlara ek olarak, Yeni Babil'de sürekli shuffle edilen fiziksel mekânın minimum parçaları olan kişisel ve geçici atmosferlere benzer şekilde (Constant 1998a; 1999; Debord 2006); paylaşılan görseller, hikâyeler ve bazen ev

mekânının da dâhil olduğu yayınlarla geçici sanal dekorlar üretiliyor ve bunlar üzerinden başkaları ile fiziksel mekânın materyal sınırlarını aşan anlık etkileşimlerde bulunuluyor. Aslında sürekli değişen ve sosyal etkileşime sahne olan fiziksel bir mekân bulunmasa da, adeta onun yerini alacak şekilde, bazı hayatlar, anlar ve arzular giderek daha fazla bu yer-siz ve saatsiz mekânlara taşınıyor.

Constant bu tür araçların gerekliliğini giderek yer-sizleşen, sürekli göçebe bir topluluğun doğal bir iletişim gereksinimi olarak ve aslında verimlilikten ziyade daha oyunsu ve serbest bir kullanım için tariflerken (1998b); şimdiki gerçeklikte neredeyse fiziksel olarak aynı yere sabitlenen belli bir kesim, aslında farkında olmadan, aynı mecralar sayesinde başka türlü bir yer-sizliği ve serbestliği deneyimlemektedir. Constant'ın versiyonunda bu mecralar fiziksel mekândaki sürekli dönüşüm ve hızla değişen lokasyonların bir sonucu olarak ortaya çıkarken; bu dünyadaki bazı deneyimlerde -neredeyse tersi bir kurguda- Yeni Babil'de söz edilen göçebe kültürün bizzat aracısı ve tetikleyicisi olmaktadır. Hayalî olanda limitsiz hâline erişmiş bir hareketliliğin ek programı olarak betimlenen sanal iletişim, mevcut gerçeklikte hareketi sınırlanmış ve ev-merkezli bir fizikselliğin sonucu ve doğal alternatifi olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında Constant'ın (2006) altını çizdiği, hâlihazırdaki altyapıların haricindeki gerekli kültürel ve psikolojik koşulların -belli bir ölçekte sınırlı olsa da- oluştuğu söylenebilir.

Kapanış: Bir Ütopya ve Yeniden Düşünme Anı olarak Pandemi Gerçekliği

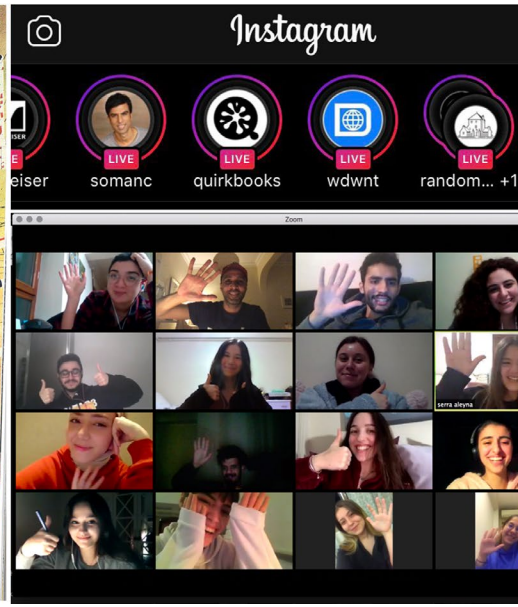
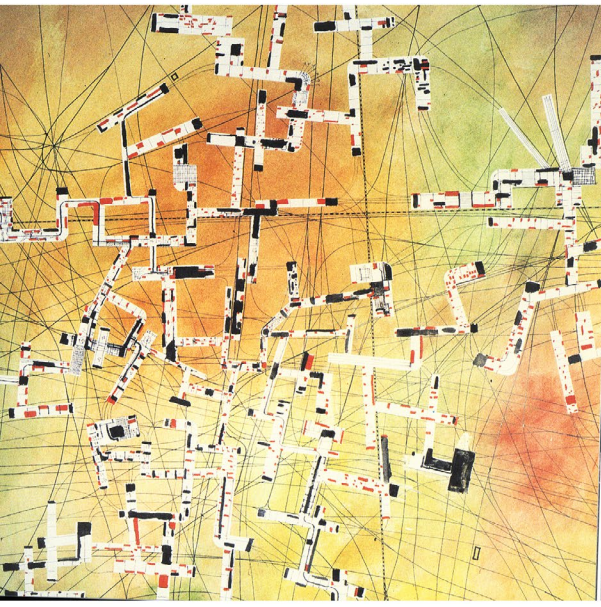
Aslında çok türde mecra aktarılması ve sayısız metine konu olmuş bu hayalî yer incelendiğinde başka ortaklıkları bulmak mümkündür. Ancak buradaki önemli durum, Constant'ın dünyasına yakınlaşmaktan ya da hikâyeleriyle olan salt benzerliklerimizden fazlasıdır. Bizler için gene kritik olan, bu ortaklıklar sayesinde bir anlamda ölçülebilir hâle gelen bazı mesafeler ve başka alternatifler üzerine yapılacak tartışmanın kendisidir. Kendi ütopyalarını bu tür tartışma

ve mesafelenmelerin anlık ve geçici versiyonları üzerine kurgulayan Constant ve fikrî genlerini taşıdığı Situationist hareketin⁷, bu anları hatırlama ve kaydetme konusunda da uzmanlaştığı düşünüldüğünde (Wark 2011; Wigley 1998); makalenin aradığı potansiyelleri ve olası tamirat bölgelerini belirleyebilmek adına benzer bir kaydı tutmak önemli olmaktadır.

İncelemelerimiz esnasında belirenler içerisinde, özellikle birer deney olma nitelikleriyle, ortak saat dilimleri ve toplu çalışma gibi günlük rutinlerin kaybolduğu anların izin verdiği yeni davranış biçimleri dikkati çekmektedir. Bunlar zamanı başka şekillerde algılayabilmenin ve bölebilmeyenin mümkün olduğu, daha deneysel ve serbest bir kültürün olasılığını işaret ederken (Lightman 2020); yeni çalışma koşullarında giderek asenkronlaşan bir popülasyonun kendi ritimlerini ve hayat-iş dengesinde bazı yeni modelleri oluşturduğu görülmektedir (Miller 2020; Pawel 2020). Buna paralel bir tartışma, Constant'ın da olası sonuçları üzerinden büyük önem verdiği ve bir süredir tekrar tartışılan otomasyon özelinde ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda oluştuğunu gördüğümüz ve deneyselliğinin yanında daha etkileşimli hâle gelen bazı yeni yaşantı pratikleri, gelecekte daha çok iş kolunda gerçekleşeceği öngörülen otomatikleşmenin serbest zaman kullanımı ve davranış bağlamındaki olası sonuçları hakkında şimdiden bazı fikirler vermektedir.

Başka bir deney imkânı ise, sözü edilen etkileşimin büyük oranda aracısı ve tetikleyicisi olan sanal araçların yoğun olarak ve yerel rutinlerden bağımsız kullanımının potansiyelleri üzerine oluşmaktadır. İstemsizce kazandıkları saatsiz ve yeni yoğunlukları ile bu platformların, internetin ilk ortaya çıktığındaki açık ve gezilebilir bir yeryüzü olma hâline benzer (Anderson ve Wolff 2010), daha yaratıcı kullanım ve spontane karşılaşmaları tetikleyen, yerleşik sosyal ağların ve yerel saat döngülerinin dışındaki kullanıcılarla da etkileşimde bulunabildiğimiz mecralara dönüşebildikleri görülürken; Yeni Babil'in öncelikle fiziksel düzlemde öngördüğü hayatın yeri ve aracısı olabilme potansiyelleri de ortaya çıkmaktadır.

Mekâna dair başka bir değerlendirme ise bugünlerde kullanımı sınırlanan

fiziksel hâlinin kendisi hakkında olabilir. Hareketin limitli olduğu bir ortamda önemi iyice artan dijital araçlar ve ortaya çıkan yeni etkinlik formları, genel anlamda fiziksel mekânın alışıldık üstünlüğünü ve sanal olanın alternatifliğini sorgulatabilirken; bir yandan özellikle okul, eğitim ve öğrenme gibi temel olgular ile bunların içerisinde sosyalliğin yeri de önemli bir tartışma konusu olmaktadır (Karkowsky 2020). Bu bağlamda, materyal koşullarımıza dair olası bir tamirat olarak, fiziksel mekân ve ortak zamanın çok gerekmedikçe uzaktan ve esnek sürdürülebildiği anlaşılan daha pratik ve mekanikleşmiş eylemlerden ziyade (iş, alışveriş, hizmet alımı vb.); şimdi önemi anlaşılan ve bizim de başka bir dünya üzerinden tartıştığımız etkileşim, sosyal atmosfer ve spontane karşılaşmaları daha fazla içerecek şekilde yeniden düzenlenmesi düşünülebilir.

Başka tartışmalar ve yeniden düşünme şansları pandeminin sürmesine paralel olarak belirmeye devam ederken, bizim makale özelinde gerçekleştirmeye çalıştığımız, kendisi de ütopyaların bazı etkilerine sahip olan ve ancak algılamaya başladığımız değişimler sırasında oluşan sorgulama ve kaymalara ilk bakışta uzak gibi görünen başka ihtimalleri de ekleyebilmektir. Bu anlamda, kendisi de kapsamlı ve henüz gerçekleşmemiş olmasına rağmen bu dünyada bulunan parçaları sebebiyle geçerli bir tamirat önerisi olarak da düşünebileceğimiz Yeni Babil'in, pandemi gibi büyük ölçekli olaylar sonucunda zaten kendini yenilemeye ve bazı taraflarını onarmaya alışık olan dünyamız için düşündürdükleri ve sunduğu ek mesafeler önemli olmaktadır. Çünkü, Latour'un da bahsettiği gibi (2005), her yeni olay ve olgu ile önceki normalimizden uzaklaşırken; aynı esnada, parçalar hâlinde ve bilmeden de olsa, bir takım hayalî dünyalara yaklaşıyor da olabiliriz.

DİPNOTLAR

- 1 China Miéville'in terimin ilk kez ortaya çıktığı ve türün en ünlü edebi örneği olan Thomas More'un Ütopya'sı üzerine yazdığı makalede (2016, 12-22), 16. Yüzyıldaki Birleşik Krallık'ın bir eleştirisi olarak anlatılan hayali adanın (Eagelton 2015), aslında fiziksel olarak anakaradan kopartılarak oluşturulduğu belirtilir.
- 2 Burada derginin 108. sayısının tematik çağrı metninde de belirtilen, tamirat kavramının içerdiği ve kelime kökeninde bulunan "onarma, diriltme, yeniden inşa etme" anlamlarına vurgu yapılmaktadır. Bu noktada yeni bir durumun ismarlanarak ya da tamamen sıfırdan elde edilmesinden ziyade, önceki durum üzerinden (ve dolayısıyla onun parçaları ile) yapılacak bir onarımla yaratılabileceği fikri önem kazanmaktadır. Makalenin ütopyalara dair karakteristik olarak gördüğü, mevcutta bulunan köken ve ortak parçalarının böyle bir onarıma düşünsel bir arka plan oluşturabilme potansiyeli ortaya çıkarken; ana referanslarda da geçen bu dünya üzerinde bir rekonstrüksiyon olgusu (Mumford 1922), tamiratın içerdiği "yeniden inşa" eylemi ile paralellik göstermektedir. Makalenin, tasarım ve tartışmasının başlangıç yeri olarak mevcudu seçen özel bir ütopya aracılığı ile gerçekleştirdiği inceleme, mevcut dünya içerisinde ve onun parçaları ile yeni durumlar yaratabilecek bazı onarımların ve olası bir yeniden inşanın nasıl ve hangi parçalar ile yapılabileceğini araştırma amacı taşımaktadır.
- 3 Başka referanslarla da pekiştirilen ve parçalı düşünme anlarına odaklanan bu yaklaşım, hem McDonough'un bahsettiği (2008) mevcudun içerisinde üretilen ve onun çoğul sorunlarına dair bir tartışma nesnesi olması niteliği, hem de projenin kendisini sergi ve sunum gibi geçici yerlerde birer mental atmosfer ve propaganda anı olarak sunması üzerinden okunabilir (Wigley 1998). Görsel ve fiziksel parçalar haricinde bu tür anların malzemesini oluşturan ses kayıtları ve metinlerde, dinleyicilere mevcuda dair eleştiriler ile birlikte onun içerisinde bulunan bazı potansiyeller ve oluşan yeni mikro-kültürler hakkında bilgiler verilir (Constant 1998c; 1999; 2006). Bu parçalar Constant'ın kendi tamirat önerilerinin bazı alt fikir egzersizleri olurken; makalenin kendi yaptığı egzersiz de seçtiği aracın ruhundaki parçalı gözlem ve duyarlılığa göre şekillenir. Constant'ın bu duyarlılığına ve projenin mevcut dünyaya bakmak için bir araç olmasına örnek olarak, sıklaştan uçak yolculukları sebebiyle yeni ortaya çıkan göçebe insan tipi ile ona eşlik eden havalimanı atmosferi üzerinden yapılan, Yeni Babil'in esasen kültür temelli olan özünün bu dünyadaki ilk belirtilerine ve daha geniş ölçekli olasılıklarına dair tespitlerin yer aldığı "On Traveling" başlıklı metin verilebilir (Constant 1998c). Aynı niteliklere dair daha yakın zamanlı bir örneklemeye ise, Constant'ın eşinin günümüzde ortaya çıkan yeni paylaşım mekân ve araç kullanımları üzerinden Yeni Babil'deki yaşantı ve zihniyete yaptığı atıflarda bulunabilir (Siegal 2016).
- 4 Constant'ın kendi düşünsel yolculuğunda psikoloji ve toplumbilimi özelinde önemli bir yer tutan bir girdi de Homo Ludens, yani "Oyuncu İnsan" kavramıdır (Careri 2005; Wigley 1998). Hollandalı tarihçi Johan Huizinga'nın ortaya koyduğu bu insan tipi, aslında tarihin başından beri sahip olduğu oyuncu ve yaratıcı içgüdüleri çerçevesinde hareket eden bir bireydir (Huizinga 1950). Constant'ın notlarında

SOLDA Yeni Babil'de fiziksel dünya, saat ve lokasyondan tamamen kopuk bir göçebe-sosyal yaşantı ve iletişime sahne olurken (solda); bu yaşantıda ikinci bir öneme sahip olacak sanal araçlar bazılarımıza, limitli fiziksel mekân ve sabitleşen lokasyon içerisinde benzer bir göçebelik ve serbestlik deneyimi yaşıyor (sağda); Wigley 1998a; Yazarların kendi arşivi 2020 (Görsel 5)

(1998a), bu tipin tamamen farklı bir kişilikten öte geçici ve gerekli şartlar var olduğunda hemen bürünebildiğimiz bir davranış şekli, bir psikolojik durum olduğu belirtilir. Özetle Yeni Babil, bu yeni bireyin yaşayacağı ve aslında başka türde bir kişiliğin ortadan kalkması sebebiyle Homo Ludens'in anlamını yitireceği dünyanın adıdır (Constant 1999; 1998a).

5 Burada sözü edilen bu iki girdi ya da değişken, Constant'ın projesinin ve kültürel modelinin arka planında yer alan Situationist International kolektifinin teori ve metinlerinde bulunabilir (Wark 2011; Wigley 1998). Geçici atmosferler, anlık etkileşimler ve bu süreçte davranışlarımız ve arzularımızda gerçekleşebilecek olası değişimlerden bahseden bu metinlerde; inşa edilen bir takım özel ve geçici durumlar (constructed situations), ucu-acı ve döngüsel ilerleyen bir şekilde, onun parçaları olan bu davranış ve dekorların birbiri ile etkileştiği ve süreçte başka yeni davranış-dekor birliktelikleri yarattığı bir akışta sürekli yeniden inşa edilirler (Debord 2006). Kolektifin önemli figürü ve lideri Guy Debord'un notlarında (2006), asıl önemli değişimin bu yeni eylem, arzu ve davranışlar olduğu ve de onların da başka dekorları ve değişimleri oluşturacağından söz edilir. Constant'ın evreni de bu türdeki değişim ve geçici anların durmadan ve dünya ölçeğinde süreceği hâlidir (Constant 1998a; 1998b; McDonough 2008).

6 Gene projenin stratejik ve kültür temelli özlerinin ait olduğu tezleri işaret edecek şekilde, hem Yeni Babil'de hem de Situationist projenin hedefinde büyük çaplı kültürel bir değişim bulunmaktadır (Constant 2006; Debord 2006). Bu hedef doğrultusunda araçlar ve fiziksel önerilerden ziyade perspektiflere vurgu yapan kolektif (Wark 2011), yeni bir kültürün materyal şartlarının mevcut dünyada bulunmasına karşın, onu inşa edebilmenin ancak gündelik yaşamımızda oluşturulabilecek yeni deneyimler ve de alışkanlıklarımızın sarsılabilmesi ile mümkün olduğunu belirtir (Debord 2009). Benzer şekilde, kolektifin sanatçı kökenli üyelerinden olan Asger Jorn da (2009), asıl meselenin yeni araçlar yaratmaktan ziyade, mevcut olanlara dair yeni kullanımlar geliştirmek olduğunu söyler. Bu anlamda Situationist International'ın ve kuruluşunda onun bir üyesi olan Constant'ın projesinin daha çok taktiksel ve mevcuttaki pratiklerimiz odaklı olduğu iyice ortaya çıkmaktadır.

7 Beşinci dipnotta da bahsedilen ve anlık hayat parçaları özelinde gerçekleşecek davranış ve düşünce değişimlerinin bu kolektifin asıl ütopyası olduğu iddia edilebilir. Bu türde bir ütopyanın hem yeri hem de aracı gündelik hayatın kendisi olurken; esasen ilgilendikleri bildiğimiz gerçeklikten anlık uzaklaşmalarımız sırasında oluşabilecek daha kalıcı etkilerdir. Buradan hareketle, bazılarımızın bizzat deneyimlediği ve alışılmış bir takım materyal ve kavramsal parçaların (rutinler, eylemler, saat aralıkları, mekanlar, araçların kullanımı vd.) shuffle olduğu anları, mevcutta bakma şeklimizi ve bizleri ister istemez değiştirecek; gündelik hayatta kendiliğinden oluşan Situationist dekorlar olarak görmek mümkündür. Constant'ın kurguladığı tartışma atmosferlerinin malzemesi olan sayısız Yeni Babil temsilleri de, aslında benzeri değişim ve anlık mesafeleri sağlayan dekorlar olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Anderson, Chris, ve, Wolff, Michael. "The Web is Dead. Long Live the Internet." *Wired*, 17 Ağustos, 2010. <https://www.wired.com/2010/08/ff-webrip/>
- Arnold, Amanda. "A Cocktail at 9:30 A.M.? Sure, Why Not." *The Cut*, 1 Nisan, 2020. <https://www.thecut.com/2020/04/watch-ina-garten-make-a-huge-cocktail-on-instagram-at-9-30am.html>
- Beck, Vanessa, Fuertes, Vanesa, Kamerlde, Daiga, Lyonette, Clare, ve Warren, Tracey. "Working Lives." *Life After COVID-19: The Other Side of Crisis*, haz., Martin Parker, 53-62. Bristol: Bristol University Press, 2020. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1574pp5.9>
- Benjamin, Walter. "The Storyteller: Reflections on the Works of Nikolai Leskov." *Illuminations*, haz., Hannah Arendt, çev., Harry Zohn, 83-109. New York: Schocken Books, 2007. (Orijinal metin tarihi 1933)
- Callard, Agnes. "What Do the Humanities Do in a Crisis?" *The New Yorker*, 11 Nisan, 2020. <https://www.newyorker.com/culture/annals-of-inquiry/what-do-the-humanities-do-in-a-crisis>
- Careri, Francesco. "Constant and New Babylon's roots." *Domus*, 25 Ekim, 2005. <https://www.domusweb.it/en/architecture/2005/10/25/constant-and-new-babylon-s-roots.html>
- CDC. "Social Distancing." Son Güncelleme 15 Temmuz, 2020. <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/prevent-getting-sick/social-distancing.html>
- Constant. "New Babylon - Ten Years On." *Constant's New Babylon: The Hyper-Architecture of Desire*, haz., Mark Wigley, 232-236. Rotterdam: O10 Publishers, 1998a. (Orijinal metin tarihi 1980)
- Constant. "New Babylon: Outline of a Culture." *Constant's New Babylon: The Hyper-Architecture of Desire*, haz., Mark Wigley, 160-165. Rotterdam: O10 Publishers, 1998b. (Orijinal metin tarihi 1974)
- Constant. "On Traveling." *Constant's New Babylon: The Hyper-Architecture of Desire*, haz., Mark Wigley, 200-201. Rotterdam: O10 Publishers, 1998c. (Orijinal metin tarihi 1969)
- Constant. "Lecture Given at the Institute of Contemporary Art, London." *Another City for Another Life: Constant's New Babylon: Drawing Papers 3*, haz., Mark Wigley, a9-a13. New York: The Drawing Center, 1999. (Original metin tarihi 1963)
- Constant. "Another City for Another Life." *Situationist International Anthology*, haz. ve çev., Ken Knabb. Berkeley: Bureau of Public Secrets, 2006. <http://www.bopsecrets.org/SI/3.constant.htm> (Orijinal metin tarihi 1959)
- Curto, Justin. "Watch These Livestreamed Concerts During Your Social Distancing." *Vulture*, 29 Mayıs, 2020. <https://www.vulture.com/2020/05/all-musicians-streaming-live-concerts.html>
- Debord, Guy. "Report on the Construction of Situations and on the International Situationist Tendency's Conditions of Organization and Action." *Situationist International Anthology*, haz. ve çev., Ken Knabb. Berkeley: Bureau of Public Secrets, 2006. <http://www.bopsecrets.org/SI/report.htm> (Orijinal metin tarihi 1957)
- Debord, Guy. "Introduction to a Critique of Urban Geography." *The Situationists and The City*, haz., Tom McDonough, 59-63. London: Verso, 2009. (Orijinal metin tarihi 1955)
- Eagleton, Terry. "Utopias, past and present: why Thomas More remains astonishingly radical." *The Guardian*, 16 Ekim, 2015. <https://www.theguardian.com/books/2015/oct/16/utopias-past-present-thomas-more-terry-eagleton>
- Gebel, Meira. "As coronavirus pushes millions inside, everyone is streaming on Instagram Live." *Digital Trends*, 21 Mart, 2020. <https://www.digitaltrends.com/social-media/as-coronavirus-pushes-thousands-inside-everyone-is-going-live-on-instagram/>
- Gillespie, Claire. "Why Can't You Sleep During Quarantine? Here's How Coronavirus Anxiety Is Leading to Insomnia." *Health*, 23 Nisan, 2020. <https://www.health.com/condition/infectious-diseases/coronavirus/cant-sleep-during-quarantine-insomnia>
- Hammer, Espen. "A Utopia for a Dystopian Age." *New York Times*, 26 Haziran, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/06/26/opinion/a-utopia-for-a-dystopian-age.html>
- Heynen, Hilde. "New Babylon: The Antinomies of Utopia." *Assemblage* 29 (April 1996): 24-39.
- Huizinga, Johan. *Homo Ludens: A Study of The Play-Element in Culture*. Boston: The Beacon Press, 1950.
- Jiang, Manyu. "The reason Zoom calls drain your energy." *BBC Worklife*, 22 Nisan, 2020. <https://www.bbc.com/worklife/article/20200421-why-zoom-video-chats-are-so-exhausting>
- Joho, Jess. "How the pandemic will change our relationship to time forever." *Mashable*, 8 Mayıs, 2020. <https://mashable.com/article/time-distortion-coronavirus-pandemic-quarantine.amp>
- Jorn, Asger. "Excerpts from Image and Form." *The Situationists and The City*, haz., Tom McDonough, 53-56. London: Verso, 2009. (Orijinal metin tarihi 1954)
- Karkowsky, Chavi Eve. "What We've Stolen From Our Kids." *The Atlantic*, 17 Ağustos, 2020. <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/08/what-weve-stolen-our-kids/61521/>
- Latour, Bruno. *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. New York: Oxford University Press, 2005.
- Leonhardt, David. "It's 2022. What Does Life Look Like?." *New York Times*, 10 Temmuz, 2020. <https://www.nytimes.com/2020/07/10/opinion/sunday/coronavirus-economy-two-years.html>
- Leskin, Paige. "Instagram Live usage jumped 70% last month. A psychologist says it's because 'people are not designed to be isolated.'" *Business Insider*, 16 Nisan, 2020. <https://www.businessinsider.com/instagram-live-70-percent-increase-social-distancing-psychologist-explains-2020-4>
- Liang, Lu-Hai. "How Covid-19 led to a nationwide work-from-home experiment." *BBC Worklife*, 9 Mart, 2020. <https://www.bbc.com/worklife/article/20200309-coronavirus-covid-19-advice-chinas-work-at-home-experiment>
- Libbey, Peter, ve Farago, Jason. "The World's Great Photographers, Many Stuck Inside, Have Snapped." *New York Times*, 2 Nisan, 2020. <https://www.nytimes.com/2020/04/02/arts/design/instagram-photographers-coronavirus.html>
- Lightman, Alan. "The Virus Is a Reminder of Something Lost Long Ago." *The Atlantic*, 1 Nisan, 2020. <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/04/coronavirus-is-changing-habits-of-mind/609181/>
- Lorenz, Taylor, Griffith, Erin, ve Isaac, Mike. "We Live in Zoom Now." *New York Times*, 17 Mart, 2020. <https://www.nytimes.com/2020/03/17/style/zoom-parties-coronavirus-memes.html>
- Matar, Hisham. "Books Can Take You Places Donald Trump Doesn't Want You to Go." *New York Times*, 16 Mart, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/03/16/opinion/sunday/books-can-take-you-places-donald-trump-doesnt-want-you-to-go.html>
- McDonough, Tom. "Metastructure: Experimental Utopia and Traumatic Memory in Constant's New Babylon." *Grey Room* 33 (Fall 2008): 84-95.
- Miéville, China. "Close to the Shore." *Utopia*, yaz., Thomas More, Ursula K. Le Guin, ve China Miéville, 12-22. London: Verso, 2016. <https://www.versobooks.com> (e-book)
- Miller, Claire Cain. "The Office Will Never Be the Same." *New York Times*, 20 Ağustos, 2020. <https://www.nytimes.com/2020/08/20/style/office-culture.html>
- Mumford, Lewis. *Story of Utopias*. New York: Boni and Liverlight, 1922.
- Narin, Eda. "Koronavirüs günlerinde çalışmak zorunda olanlar." *Deutsche Welle Türkçe*, 29 Mart 2020. <https://www.dw.com/tr/koronavir%C3%BCs-g%C3%BCnlerinde-%C3%A7al%C4%B1%C5%9Fmak-zorunda-olanlar/a-52948633>
- Pardes, Arielle. "There Are No Hours or Days in Coronatime." *Wired*, 5 Ağustos, 2020. <https://www.wired.com/story/coronavirus-time-warp-what-day-is-it/>
- Parker, Martin. "Beginning, Again." *Life After COVID-19: The Other Side of Crisis*, haz., Martin Parker, 1-10. Bristol: Bristol University Press, 2020. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1574pp5.4>
- Parker-Pope, Tara. "What You Can Do About Coronavirus Right Now." *New York Times*, 11 Nisan, 2020. <https://www.nytimes.com/interactive/2020/world/coronavirus-preparation-preparedness.html>
- Pawel, Miriam. "Is the Coronavirus Shaping the Future of How We Work?" *New York Times*, 20 Mart, 2020. <https://www.nytimes.com/2020/03/20/opinion/coronavirus-california.html>
- Proust, Marcel. *Time Regained: In Search of Lost Time*, Vol. VI. Çev., Andreas Mayor, ve Terence Kilmartin. New York: Modern Library, 2000. (Orijinal basım tarihi 1927)
- Rocheleau, Jackie. "A Monday Is a Tuesday Is a Sunday as COVID-19 Disrupts Internal Clocks." *Scientific American*, 27 Mayıs, 2020. <https://www.scientificamerican.com/article/a-monday-is-a-tuesday-is-a-sunday-as-covid-19-disrupts-internal-clocks/>
- Rodell, Beshia. "How Australians Seek Connection in Isolation." *New York Times*, 2 Nisan, 2020. <https://www.nytimes.com/2020/04/02/world/australia/australia-coronavirus-social-distancing-socializing.html>
- Shortt, Harriet, ve Izak, Michal. "The Constested Home." *Life After COVID-19: The Other Side of Crisis*, haz., Martin Parker, 43-52. Bristol: Bristol University Press, 2020. <https://www.jstor.org/stable/j.ctv1574pp5.8>
- Siegal, Nina. "Exploring the Transition in Constant's Work." *New York Times*, 8 Eylül, 2016. <https://www.nytimes.com/2016/09/08/arts/international/exploring-the-transition-in-constants-work.html>
- Sontag, Susan. "At the Same Time: The Novelist and Moral Reasoning - The Nadine Gordimer Lecture." *At the Same Time: Essays and Speeches*, haz., Paolo Dilonardo, ve Anne Jump, 232-253. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2007.
- Stuart, Andrew. "Goats take over empty Welsh streets during coronavirus lockdown - video." *The Guardian*, 31 Mart, 2020. <https://www.theguardian.com/uk-news/video/2020/mar/31/goats-take-over-empty-welsh-streets-llandudno-coronavirus-lockdown-video>
- Thompson, Derek. "The Coronavirus is Creating a Huge, Stressful Experiment in Working From Home." *The Atlantic*, 13 Mart, 2020. <https://www.theatlantic.com/ideas/archive/2020/03/coronavirus-creating-huge-stressful-experiment-working-home/607945/>
- Tiffany, Kaitlyn. "You Have a Moral Responsibility to Post Your Boring Life on Instagram." *The Atlantic*, 17 Mart, 2020. <https://www.theatlantic.com/technology/archive/2020/03/social-distancing-social-media-post-more/608194/>
- Vancon, Laetitia. "Munich: A subway without commuters." *New York Times*, 23 Mart, 2020. <https://www.nytimes.com/interactive/2020/03/23/world/coronavirus-great-empty.html>
- Wark, McKenzie. *The Beach Beneath the Street: The Everyday Life and Glorious Times of The Situationist International*. London: Verso, 2011.
- White, Richard. "Walter Benjamin: 'The Storyteller' and the Possibility of Wisdom." *The Journal of Aesthetic Education* 51, no. 1 (Spring 2017): 1-14.
- Wright, Lawrence. "How Pandemics Wreak Havoc-and Open Minds." *The New Yorker*, 13 Temmuz, 2020. <https://www.newyorker.com/magazine/2020/07/20/how-pandemics-wreak-havoc-and-open-minds>
- Wigley, Mark. "The Hyper-Architecture of Desire." *Constant's New Babylon: The Hyper-Architecture of Desire*, haz., Mark Wigley, 8-71. Rotterdam: O10 Publishers, 1998.
- Wigley, Mark. "Paper, Scissors, Blur." *Another City for Another Life: Constant's New Babylon: Drawing Papers 3*, haz., Mark Wigley, 9-31. New York: The Drawing Center, 1999.

Tamirden Restorasyona; Uzmanlık Alanının Erişilebilirliği Üzerine...

Senem Doyduk

MAKALENİN ADI **Tamirden Restorasyona; Uzmanlık Alanının Erişilebilirliği Üzerine...**

From Repair to Restoration; An Overview on the Accessibility of the Area of Expertise...

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 126-131**

MAKALENİN YAZARI **Senem Doyduk**, Dr. Öğr. Üyesi, Sakarya Üniversitesi Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **01.10.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **doyduksenem@gmail.com**

ORCID **0000-0002-1324-2506**

ÖZET Geçmiş dönemlerde mimarlık alanında tamir; mekânların eskime ve bozulmalarını iyileştirmek için gerçekleştirilen, gündelik yaşamın olağan bir parçası olarak basit ve yalın bir onarım konusu iken, zaman içerisinde restorasyon disiplininin gelişmesiyle toplumun alt sınıflarından yalıtılmış bir uzmanlık zeminine kaymıştır. Basit bir onarım pratiğinin; gündelik hayatın mekânını kurma, kurgulama, onarma ediminden, kural ve sınırlılıklar çerçevesinde bir uzmanlık disiplinine dönüşümünde literatürün etkisi belirleyici olmuştur. Bu argümanın izleri, kapitalizmin tekeli dönemleri ve serbest rekabetçi dönemlerdeki süreli yayınlarda koruma konusuna yer verilen makaleler aracılığıyla sürülecektir.

ANAHTAR KELİMELER tamir, restorasyon, mimari koruma, koruma tarihi

G ünümüzdeki modern koruma disiplini, kurallar ve değerler çerçevesinde bir uzmanlık bilgisi olarak gelişmeden önce de eski yapıların bakım ve onarımı geleneksel inşaat teknikleriyle ve yapı ustaları eliyle, özellikle de toplumun geniş kesimlerin yaşamlarına ait olağan bir pratik alanı olarak gerçekleştiriliyordu. Korumanın modern bir disiplin olarak kurallarının ve ilkelerinin belirlenmesi 19. yüzyıla tarihlenir (Ahunbay, 2019). Ülkemizdeki ulusal koruma tarihinin kapsamı öncelikle arkeolojik alanlar, ardından anıtlar, daha sonra sivil mimarlık örnekleri ve en son da tarihi çevre ile ölçek bağlamında genişlerken, bunun yanında kapitalist sistem içerisindeki ekonomik, sosyal ve politik gelişmelerden de etkilenerek dönüşmüştür. Bu dönüşüm, ulusal ve uluslararası yapı inşaat politikalarından da bağımsız olmadan, özündeki tamirat olgusundan ve bu olgunun erişilebilirliğinden mesafelenip toplumun alt sınıflarıyla olan temasını yitirmesine neden olmuştur. Bir diğer deyişle, tamir ve restorasyon özünde aynı amaca hizmet eder olarak algılsa da bilgi alanındaki yöntem ve argümanları arasındaki farklılaşmanın ötesinde, tamirat gündelik hayatın olağan bir pratiği iken restorasyon hizmeti geniş kitlelerin ve toplumun alt sınıflarının erişimine açık değildir.

Bu çalışmada; modern öncesi geleneksel dünyada eskimiş yapılara uygulanagelen basit, yalın, erişilebilir bir tamirat ve onarım pratiğinin, 19. yüzyılda kapitalist ilişkilerin doğuşuyla, uzmanlaşmanın ve yeni üretim dallarının ortaya çıkışı doğrultusunda

nasıl dönüştüğü araştırılmaktadır. Kapitalizmin tekeli dönemleri olan 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk yarısındaki üretim ilişkilerinden, 20. yüzyılın ikinci yarısında serbest rekabetçi dönemin başlamasıyla, ekonominin merkezileşerek yoğunlaşması ve üretime geniş olanaklar sağlanmasıyla (Nikitin, 2006, s. 130), geleneksel dünyadan ve kapitalizmin ilk evrelerinden farklılaşan bir üretim pratiğine geçilmiştir. Dolayısıyla geleneksel ve modern arasındaki bilindik dönemsellik bu dinamikler perspektifinden bakıldığında farklı alt kırılma noktalarını, ülkemiz için başlangıç olarak 1950'leri ve ivmelenme süreci olarak da 1980'li yılları işaret eder. Restorasyon disiplini ve pratiklerini de bu dinamiklerden bağımsız düşünmek olanaklı değildir. Serbest piyasa ekonomisi döneminde, malzeme ve yapı teknolojilerindeki gelişmelerin de katkısıyla, yıpranmış yapılara yapılan müdahalelerin yapı ve tasarım imkânları gelişirken, mimarlık ve yapı yapma disiplini içerisinde kendisine özel bir alan yaratarak uzmanlaşan koruma disiplininin basit onarım ve tamir faaliyetinden uzaklaşmış olması bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Restorasyon modern bir uzmanlık ve bilgi alanı olarak, kuramsal söylemini kültürel ve toplumsal değerler üzerine temellendirirken, teorik söylemindeki basit, yalın ve en az müdahaleyi önceleyen koruma iddiasından uzaklaşıp, kapitalist yapı üretim rekabetine hizmet eden bir hızla, toplumun alt sınıflarının erişiminin gittikçe zorlaştığı elit (diğer bir

ifadeyle geniş toplumsal kesimlerce erişilmesi güç) bir inşaat faaliyetine evrilmiştir. Bu değişim süreci, çalışma kapsamında, koruma pratiğinin konu edildiği dönemlerdeki süreli yayınlarda kullanılan kavram ve terminolojinin izi sürülerek araştırılmaktadır. Vakıflar ve Arkitekt dergilerinin sayıları 1950'li yıllardan itibaren bu doğrultuda taranmış ve çıkan sonuçlar, tamir ediminin ele alınış biçimindeki değişimi ortaya koymuştur. 1980'li yıllar ve sonraki dönemler ise Mimarlık dergisinin bu yıllara ait arşivleri taranarak incelenmiştir.

Tekelci kapitalist dönemde "tamirat", daha kapsayıcı bir kavram olan koruma anlayışı yerine kullanılırken, serbest piyasanın ivmelendiği 1980'li yıllarda tamirat, uzmanlaşmış ve karmaşıklaşmış koruma disiplininin temeli olmasına karşın, açıkça basite indirgenen ve uzmanlık kavranmaktadır. Tamiratın değil, restorasyonun (ve barındırdığı uzmanlık değerlerinin) yüceltildiği erken tarihli ilk söylemler Ali Saim Ülgen ve Doğan Kuban'a aittir. Ülgen ülkenin ilk koruma uzmanlarından biriyken Kuban da koruma alanının akademik yapısını kuran öncü öznelardan biridir. Bir diğer deyişle, uzmanlığın önemi ve gerekliliği söylemi öncelikle restorasyonun kendi mecrasında üretilmiştir ve bu söylem tamiratın yetersizliği vurgulanarak kurulmuştur.

Ülkemizde kapitalizmin tekelci üretim aşamasının sürdüğü Erken Cumhuriyet Dönemi'nde, mühendis ve mimarlar kadar yapı ustaları tarafından da gerçekleştirilen tamirat; onarma, iyileştirme, bir başka deyişle yapıların varlığını sürdürecektir miktarda müdahalenin öncelikli olduğu ve yapı çevrenin sürekliliği bağlamında ihtiyaç duyulduğu miktarda müdahalenin uygulandığı mütevazı ve kolay erişilebilir bir pozisyonadadır. Serbest rekabet döneminin başladığı 1950'li ve ivmelendiği 1980'li yıllarda ve sonrasında başta küreselleşmenin ve ülkedeki politik kırılmaların etkileriyle üretimdeki seçeneklerin değişimi ve gelişim hızının farklılaştığı gözlenir (Kayın, 2008). 1980 sonrasında bir uzmanlık alanı olarak koruma disiplininin akademik ve mesleki çevredeki yaygınlaşmasına paralel

olarak, serbest piyasadaki meta üretimi doğrultusunda, yerel ve merkezi yönetimlerin kültürel varlıkları gündemlerine almalarının bir prestij ve propaganda aracı olarak algılaması bir arada gelişmiştir. Bu süreç beraberinde koruma ve restorasyon müdahalelerine, (özellikle sivil mimarlık örnekleri kapsamında) erişilebilirliğinin azalması sürecini getirecektir.

Kapitalist gelişimin daha da meşrulaştığı, hızlı büyüme ve yapılaşmanın öncelikli politika haline geldiği 1980'li yıllarla birlikte, pek çok değer gibi kültür varlıkları da metalaşarak, dönüşüm-yenilenme adı altında yıkılmaya başlamış ve yapılaşma hızının arttığı yeni bir eşiğe geçilmiştir¹. Her varlığın metalaşması ve satış değeri ölçüsünde kıymetlenmesi üzerine kültürün de içeriği değişmeye başlamış, kültürel değerler ve kavramlar

uzmanlaşmasıyla birlikte, toplumun üst sınıfları olan sermaye gruplarının ya da kamu-devlet kurumlarının hizmet alabildiği bir aralığa sıkışmıştır.

Toplumun alt gelir gruplarının kullanımındaki sivil mimarlık örneklerinin tamir uygulamaları restorasyon uzmanlık alanının yaygın kapsamının dışında kalmıştır. Alt ve orta gelirli sınıflar, yüksek maliyetli koruma projelerine ve uygulamalarına erişemezken, entelektüel ve akademik koruma çevresi kırsal alandaki, kent merkezindeki ve çeperindeki alt gelir gruplarıyla dolaysız ve sıcak bir temas kurma imkânını yitirmiştir. Bu bölgeler; kısa süreli ziyaretlerle belgelenen, kayıt altına alınan, içinde yaşayanıyla ilişkisiz bir tespit-tescil-belgeleme pratiğiyle sınırlanmış, mesafeli bir tutumla ve çoğunlukla akademik saiklerle öneri geliştirilen alanlar olarak kalmıştır.

“ALT VE ORTA GELİRLİ SINIFLAR, YÜKSEK MALİYETLİ KORUMA PROJELERİNE VE UYGULAMALARINA ERİŞEMEZEKEN, ENTELEKTÜEL VE AKADEMİK KORUMA ÇEVRESİ KIRSAL ALANDAKİ, KENT MERKEZİNDEKİ VE ÇEPERİNDEKİ ALT GELİR GRUPLARIYLA DOLAYSIZ VE SICAK BİR TEMAS KURMA İMKÂNINI YİTİRMİŞTİR”

piyasa içinde pazarlanabilir bir metaya dönüşmüştür (Derviş, Tanju ve Tanyeli, 2009).

Sözü edilen değersizleştirme ve metalaştırma politikalarına karşı oluşan tepkinin de etkisiyle koruma dünyasında ulusal ve uluslararası organizasyonlar ve örgütlülüklerin görünürlüğü ve etki alanları artmaya başlamıştır. Korumaya yönelik çabalarıyla Tarihi Kentler Birliği, TAÇ Vakfı, Çekül'ün yanı sıra 1992 yılında özerk bir yapıya sahip olan ICOMOS Türkiye gibi ulusal örgütlenmelerin etkisi artar (Kejanlı, vd., 2007, 191). 1990'lı yıllardan itibaren artan yıkıcı müdahalelerin sebebiyet verdiği kayıplar, koruma dünyasında tepki ve serzenişlerle karşılanmıştır. Ancak uzmanlık alanının kuramsal söyleminin kapsamı genişlerken; eski, olağan, gündelik, basit olanla ilişkisini, geniş kitlelerle bağını ve dolayısıyla erişilebilirliğini yitirmiştir. Koruma-restorasyon bir disiplin olarak

Geleneksel Dünyada ve Tekelci Kapitalist Dönemde Tamirat Pratiği

Geleneksel dönemlerde ve kapitalizmin erken tekelci dönemlerinde; yıpranan, bakım ve onarıma ihtiyaç duyan eski yapıların iyileştirilmesi tamirat pratiğiyle gerçekleştirilmiştir. Bu basit inşaat pratiği, ileri kapitalist üretim şartlarındaki restorasyon disipliniyle benzer bir yaklaşıma aittir izlenimi vermekle birlikte -ve bazı yayınlarda bu iki yaklaşıma ait kavramlar aynı içerikte kullanılsa da- günümüz restorasyon projesi üretim dinamikleri ve inşaat uygulamasındaki ekonomik maliyetlerle özdeşleştirilemez. Bunun nedeni süreç içerisinde ortaya çıkan ve aşağıda ele alınacak olan sosyal, kültürel, ekonomik ve politik kırılmalardır. Dolayısıyla kapitalist üretim şartlarının etkisiyle restorasyonun tamir ediminden evrilmesi ve bu evrim sürecinde önemli ölçüde nitelik değiştirmesi olarak

“...Pek dolu bir kafadan ziyade iyi işleyen bir kafa, ilmi ve fenni bir tamir idaresini üzerine alma yeterliliğine, tarihi anlayıp hissetme kabiliyetine mevcuttur”

“...Kusursuz bir tamir ve ihya, ilmi bilgiler kadar sanat hissi ister”

“...Hakiki tamir ve ihya, kat’i kanaatler hududu aşılmadan yapılmış olandır”

“...Tarihi abidelerle meşgul mimar, tamir edeceği abidelerin tekniğini kavramak için ne kadar gayret ederse az değildir ve bu hususta hiçbir ihmal uygun olmaz”

“...Tamir eseri aşikâr kalsın ve bunun genel ahenge aykırı kısımlarını ortadan kaldırmak keyfiyeti zamana bırakılsın.”

“...Bir ayda, beş asır ve hatta daha evvel sahip bulunduğu bütün hatları ve teferruatıyla aynen canlandırılıp gösterilmek üzere tamir ve ihya olunmaz.”

“...Bugünkü inşaatımızda rolü o kadar mühim olan çimentonun Orta çağa ait bütün eserlerin tamirinde asla ve katiyen kullanılmaması lazımdır. Hiç değilse gözle görülen kısımlarında kullanılmaması icap eder.”

“...Bir şantiyenin tabii şartlar dahilinde çalışabilmesini temin ederek bütün esas hususlar hazır demektir. Mimar projesini vücuda getirmiştir: tamir ve ihyanın devrelerini açıkça tespit etmiş, tasavvur edilen muhtelif mesainin ehemmiyetini, niteliklerini ve karakteristik noktalarını anlatmıştır. Pek ehemmiyetli bir nokta teşkil eden hesapları da tespit etmiş, hafriyatın, inşaatın, malzeme satışının, işçi ve nakliye masraflarının tutarını da rayiç fiyatlara göre tayin eylemiştir.”

“...Tamirat için bir nevi pratik mektep niteliğinin bulundurulması icap edecektir. Bundan dolayı süratle çalışması istenmeyecek lakin mesaisinin kıymetinde gayet titiz hareket edilecektir. Güzel Sanatlar Akademisi’nin son sınıf talebesi arasında seçilecek genç mimarlar bu şantiyeyi ziyaret edecekler, çalışmaları görecekle, mesainin hususi metodunu ve şartlarını anlayacaklardır. Ve bu suretle memleketin talebelerini ve ihtiyaçlarını tatmine kadir mimar, ustabaşı ve ameleden vücut bulacak olan bu hakiki zümreler, yıldan yıla yeni uzuvlar kazanacaklardır.”

değerlendirilebilir. Uzmanlık alanındaki bu evrim sürecinin sonunda söylemsel düzlemde restorasyonun tamiratı kapsamaması, hatta tamiratı sadece eksikliği üzerinden ele alması önemli bir problemidir.

Tamirat ve bakım pratikleri; sıva, badana, kaplama, kapı, pencere, çatı gibi yapı elemanlarıyla ilişkili basit uygulamalardır. Tamiratın teorisi, ilkeleri, kuralları değil başarılı ve başarısız uygulamaları vardır. Dolayısıyla restorasyon ile tamirat bilgi alanı açısından karşılaştırılmaz. Bu anlamda bir karşılaştırma yapmaktan öte, bu iki pratiğin toplumsal erişilebilirlik açısından barındırdıkları farklara işaret edilmektedir. Geçmiş dönemlerde de tamir işlemi için yeni yapı inşasının öncesindeki gibi detaylı projeler hazırlanmasından ziyade, giderlere ve masraflara ait hesapların

kayıt altına alındığı “Bina Emini”, “Şehremini”, “Masarifat Muhasebeciliği” (URL 1) gibi defterleri bulunmaktadır. Tamirat, inşaat pratiğinin ve gündelik yaşamın olağan bir parçasıdır ve içinde yaşam sürülen yapının bakılıp onarılması ekonomik ve akılcı bir yöntemdir.

Geleneksel dünyada olduğu gibi, 20. yüzyılın ilk yarısında, erken kapitalist dönemde de basit onarımın ve tamiratın akılcılığına dair yayınlar bulunmaktadır. 1942 yılına ait bir yayının² Daimi Bakım başlığı altında “...Binanın ömrünü uzatmak ve az masrafla ileride husule gelecek büyük masrafı mucip tamiratı önlemek için senelik varidatın yüzde yirmi beşi ile yüzde otuzu arasında bir masraf ihtiyar etmek ve ufak tefek tamirleri yapmak, arızalarını izale etmek şarttır.” ifadeleri yer alır (Tümer, 2000, s.

SOLDA Albert Gabriel’in tamir konusundaki söylemleri, Gabriel, 1938, 11 (Tablo 1)

SOL ALTTA Doğan Kuban’ın koruma uzmanlık alanı ve tamir ile restorasyon ayrımına dikkat çektiği söylemleri (Tablo 2)

63). Tamirat işleri; inşa etme ve projelendirmeyi önceleyen mimarlık mesleğinin önemli sorumluluklarından biri olarak görülmektedir. Mimar Faruk Galip, 1931 yılında mimarlık bürolarının yoğunluğuyla ilgili görüşlerini aktarırken, bu yoğunluk nedeniyle mimarların projeleri alelacele hazırlama temposuna düşüp, esas vazifeleri olan kontrol, tetkik ve tamir gibi işlerle uğraşmadıklarını bir problem olarak dile getirmektedir (İsimsiz, 1993, s. 24). 20. yüzyılın ilk yarısında anıtların tamiratından söz edilirken, geleneksel dünyadaki tamir pratiğiyle özdeşlik kurulduğu görülmektedir. Cahit Çeçen, cami ve abidelerin tamirlerinin yapılmasından duyduğu memnuniyeti aktardığı makalesinde, ecdadın da bu tür tamirleri her zaman yaptığını belirtir (Çeçen, 1959, s. 157). Kâbe onarımlarıyla ilgili tarihi bilgilerin ve güncel gelişmelerin aktarıldığı makalesinde Tahsin Öz: “...III. Murat zamanında duvar çatlaklarıyla ilgili hazırlanan tamir keşfine rağmen onarıma itirazlarda bulunulmuştur” ifadelerini kullanmıştır (Öz, 1947, s. 130). Bu alıntıda tamir ve onarım kavramları için kullanılan terminolojik destekler niteliktedir. Bugünün Makedonya ve dönemin Yugoslavya sınırlarında kalan Üsküp kentindeki Kurşunlu Han’ın tamir ve ihyasının

“...Tespit edilmiş ve uygulanmak mecburiyetinde olan kaideler tayin edilmedikçe, restorasyon alelade bir tamir ve yenileme mahiyetinde kalıp ayaküstü yapılmış keşiflere dayandıkça, milli servetin heba edilmesi ve kültür hazinelerinin yok edilmesi mahiyetindeki bu garip faaliyet devam edecektir” (Kuban, 1962, s. 150).

“...Türkiye’de ‘çürütme’ adı altında yapılan büyük yüzey tamirleri böyle bir kalitenin farkında olmayanlar tarafından gerçekleştirilmektedir” (Kuban, 1973, s. 346).

“...Bundan yüzyıl önce İstanbul’da bir ahşap konak, gerektiği zaman restore değil, fakat tamir ediliyordu. Bugün aynı konak, eğer hala içinde yaşanmaya devam ediliyorsa, tamir değil restore edilecektir (Kuban, 1973, s. 347).

“...Türkiye’de her önüne gelen eski eseri tamir etmek yeteneğini gösterdiğini sanmaktadır” (Kuban, 1973, s. 349).

“...Türkiye’de garip bir tamir niteliğindeki restorasyonlar, tarihi koruma için yapılması gereken bilimsel restorasyon olmaktan çok uzak düşmektedir” (Kuban, 1973, s. 350).

tanıtıldığı bir makalede ise, tamiratla restorasyon kavramının benzer içerikte kullanıldığı görülmektedir. “...Kurşunlu han Yugoslav hükümeti tarafından restore edilmek suretiyle tamir edilmiştir” (İsimsiz, 1960, s. 34). Bu ilişkilendirme, özellikle toplum ve siyaset ilişkisi bağlamında okunduğunda restorasyonun toplumsal içeriğinin ancak tamir olgusunu bünyesinde içselleştirmesiyle mümkün olacağı argümanı ile örtüşür niteliktedir.

Tamirat pratiğinin hangi içerik ve anlamlarla ilişkilendirilerek kullanıldığına ortaya konması, bu dönemdeki tarihi yapılara olan yaklaşımla ilgili fikir vermektedir. Fransız Arkeoloji Enstitüsü Direktörlüğü görevinde olan Albert Gabriel’in anıtların tamir ve ihyası üzerine yazdığı makale, bu konudaki oldukça erken tarihli metinlerden biri olmasının yanı sıra, tamir yaklaşımı üzerine geliştirdiği argümanlar ve dikkat çekmeye çalıştığı unsurlar açısından öncü bir metin olarak değerlendirilebilir (Tablo 1)³. Koruma ve restorasyon disipliniyle ilişkili pek çok noktanın üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Sözü edilen metinde tamirin; tarihsel araştırmayla ilişkisinin önemi, varsayımlar üzerine değil bilgi ve belgeye temellendirilerek geliştirilmesi gerekliliği, bilimsel bilgilerin kullanılmasının önemine değinilmiştir. Tamirin diğer inşaat pratiklerinden daha yavaş bir hızla gerçekleştirilebileceği, malzeme seçiminde gerekli hassasiyetin gösterilmesi konularına vurgu yapmıştır (Gabriel, 1938).

Çalışma kapsamında, geleneksel dünyada ve erken tekeli kapitalist dönemde kullanılan tamir olgusunun; yalın, doğal, olağan, erişilebilir anlamlarında kullanılan örneklerin yanında uzmanlaşmayı öne çıkaran, tarihi ve kültürel yapılara sıradan meslek insanlarının değil, sadece uzman kişilerin müdahale etmesinin gerekliliğine vurgu yapan örnekler de bulunmaktadır. Onarım ve restorasyon konusunda ülkenin ilk uzman mimarlarından biri olan Ali Saim Ülgen, Pertev Mehmet Paşa Camisi tezyinatının kalem işleriyle ilişkili olarak “... bu güzel örneklerin ehil eller tarafından tetkik olunması ve tamir esnasında bir kazaya kurban gitmemesi için tedbirli bulunulması temenni

olunur.” sözleriyle henüz 1940’lı yıllarda uzmanlaşma vurgusu yapmıştır (Ülgen, 1942, s. 242). Uzmanlığın önemini ve restorasyonun basit bir tamir pratiğiyle karıştırılmaması gerekliliğini, keskin sınırlar çizerek açıklayan ve bu çalışmaya konu edilen “erişilebilirlik” tartışması bağlamındaki kırılmanın ilk işaretlerini veren bir diğer isim, Doğan Kuban’dır (Tablo 2). Bu örneklerin koruma alanının uluslararası geçerliliği olan temel metinlerinden olan Venedik Tüzüğü’nden (1964) daha erken tarihli söylemler olması da oldukça dikkat çekicidir.

1960 ve 70’li yıllardaki konuyla ilgili yayınlarında Doğan Kuban, tamiri restorasyon uygulamasıyla kıyaslayarak basit ve özensiz bir uygulama olarak tanımlar (Kuban, 1962, s. 150). Restorasyonun basit bir tamirden çok daha fazlası olarak Türkiye’de çok küçük bir uzman veya ilgili grubun dışında kalanlar için hâlâ ve sadece, büyük anıtların tamiri anlamına geldiğini, bilimsel bir araştırma ve tanıma düzeyine hiçbir zaman çıkamayan, daha çok tahrip edici tamir niteliğinde uygulamalar seviyesinde kaldığını belirtir (Kuban, 1973, s. 341). Restorasyon alanının, basit tamirler gerçekleştirmekten uzak, karmaşık bir uzmanlık alanı olduğu söylemi, ileri dönemlerde özellikle akademisyen koruma uzmanları tarafından ısrarla tekrarlanacaktır. Böylece restorasyon alanının tamirden evrilen ancak sonrasında tamirat pratiğinin basitleştirilerek yetersizliğinin vurgulandığı bir tür elitist disiplin hâline geliş süreci başlayacaktır⁴. Bu yaklaşıma göre, teknik kullanımından malzeme seçimindeki hatalara kadar, koruma müdahalelerindeki her türlü yanlış uygulama, işin ehli olan (koruma uzmanları) meslektaşlar tarafından değil, tamirciler tarafından uygulandığı için gerçekleşmektedir. Sadece anıtların değil, sivil mimarlık örneklerinin de geçmişte tamir edilirken, artık restore edilebileceği belirtilmektedir (Kuban, 1973, s. 347).

Erken kapitalist dönemde tamir, koruma kavramının yerine kullanılırken, 1970’lerde birkaç akademisyenle başlayıp 1980 ve sonrasında yaygın olarak çok daha fazla sayıda korumacı tarafından uzmanlık alanının yüceltilmesine varan sürece girilmiştir.

Böylelikle uzmanlık eğitimi almayan, değil yapı ustalarını mimarları dahi bu koruma çemberinin dışında bırakan tutum güçlenmiştir. Ancak koruma başarısının ve yaygınlığının uzman olan ve uzman olmayan mimarların süreçte rol almasıyla ilişkili olmadığı aradan geçen yıllar içerisinde gözlenmiştir. En tanınan uzman mimarların onayları ve danışmanlıklarıyla hassasiyetle korunması gereken yapıların yıkıldığı ya da özensiz restorasyon müdahalelerine maruz kaldığı çok sayıda örnek bulunmaktadır⁵. Öte yandan bugün korunmaya çalışılan mirasın ise asırlardır sadece ustaların değil kullanıcıların kendilerinin dahi gündelik tamir çabalarıyla günümüze taşındığı bir gerçeklik olmasına rağmen, bu yalın durum unutulmaktadır.

Türkiye’de uzmanlık alanı mücadelesinin başladığı bu yıllarda, Avrupa’nın bir başka ülkesinde, konut tamirleri bir toplumsal direniş ve katılımcı koruma konusu olmuş, hatta toplu eylemlerle kazanımlar sağlanmıştır. İspanya’daki kent hakkıyla ve kentsel sorunlarla ilişkili girişimlerden “Yaşatarak Koruma” eylemlerinde, Madrid tarihi kent merkezinin yeniden keşfiyle, tarihi çevre aniden yok edilme tehdidiyle karşılaşmıştır. Bakımsızlıktan yıkılma aşamasına gelen binalara “ani yıkım tehlikesi” tespitiyle yıkım kararları alınmasına karşı yoğun tepkiler ve çeşitli örgütlenmeler gerçekleşmiştir. 1976’da Madrid’de sosyalist ve komünist militanların başlattığı “hemşeri eylemi”nde kentsel hak talepleri yükselterek geniş bir tabana yayılarak örgütlenilmiş, 1977’de altı yüz, 1979’da bin altı yüz üye sayısına ulaşılmıştır. Örgütün kentsel koruma ve yenilemede halkın çıkarları doğrultusunda edindiği kazanımların arasında, sahip olduğu yapıyı onarmayan mal sahiplerinin mahkemelere şikâyet edilerek, ağır para cezalarına ve tamirata zorlama cezalarına mahkûm ettirildiği görülmüştür (Eryıldız, 1994, s. 50).

Serbest Rekabetçi Kapitalist Dönemde Restorasyon Pratiği

Sermayenin küreselleştiği ve serbest rekabetin arttığı ülkemizde üretimin hızının ve biçiminin farklılaştığı 1950’li yıllardan itibaren uzmanlaşmadaki farklılaşmalardan koruma disiplini de doğal olarak etkilenmiştir. Yapıların birer metaya dönüşme süreci, konvansiyonel

araçlarla yapılan basit onarımların yerlerini endüstriyel ürün ve tekniklere bırakması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Tekelci kapitalist dönemde tamirat kavramı daha genel bir koruma edimi anlamını içerirken, serbest rekabetçi dönemde tamirat, koruma ve restorasyon literatüründe “basit onarım” olarak anılan, restorasyon, restitüsyon, rekonstrüksiyon gibi uzmanlık gerektirecek daha karmaşık bilgi, kural ve detayları içeren koruma aşamalarına göre çok daha basit daha gündelik bir seviyeyle sınırlandırılmıştır. Günümüzde restorasyon disiplini ne terminolojik olarak ne de pratik aşamalarında tamir etme-ihya etme-iyileştirme ile değil, bunlardan çok daha üst seviye karmaşıklıkta bir sorunlar ağıyla uğraşmaktadır.

Uzmanlaşmanın yoğunlaşması ve literatürün zenginliğiyle tamir terimi artık malzeme üzerinde özelleşen, malzeme detayına ait çalışmalarda anılmaktadır. Bu noktada, Viollet le Duc, W. Morris ve bu ekolün temsilcilerinin “restorasyon yerine onarım” şeklinde özetlenebilecek erken tarihli argümanlarını ve uyarılarını hatırlamak anlamlıdır. Günümüz akademik tezlerinde ise tamirat sadece malzemenin fiziksel ve mekanik özellikleri ve bozulma sorunları kapsamında ele alınmaktadır⁶.

Koruma alanına getirilen “gündelik hayattan ve alt sınıfların yaşamlarına ait koruma problemlerinden kopuk olması” eleştirisi, karmaşık koruma problemleriyle ilgilenirken, basit ve gündelik olan tamir pratiğinden kopmasıyla ilişkilendirilmektedir. Koruma uzmanlığı hizmeti, sahip olduğu gelişmiş müdahale teknik bilgisi ve teorik yetkinliğini, basit müdahale-tadilat yapabilecek olanaklara sahip sınıflara değil, restorasyon projelerinin-esaslı onarımın yüksek bedellerini ödeme imkanına sahip alt sınıflara değil, restorasyon projelerinin-esaslı onarımın yüksek bedellerini ödeme imkânına sahip sınıflara ya da özel/kamu kurumlarına verilmektedir.

Kültür varlığı olarak tescilli taşınmazlar için verilen proje ve uygulama destekleri, mimarlık, koruma, restorasyon ve inşaat konularında proje ve uygulama desteği kapsamında gerçekleştirilmektedir. Bu başvurular, münferit ya da toplu şekilde yapılabilir

(İsimsiz, 2020, ss.23-25). Bu desteklerin tescilli kültür varlıkları toplamının ne kadarına ulaştığı, hangi kesimlere eriştiği ve bu dağılımın nasıl bir istatistiksel oranda gerçekleştiği bilgisi paylaşıma açık değildir ya da böyle bir veri bulunmamaktadır. Örneğin, kültür varlıklarının korunması için, emlak vergisi içerisinde katkı payı verilmesi uygulaması⁷ belediyelere verilirken, belediyelerin hazırlayacağı projeler için kullanılabilecek bu destek, tadilat ve tamirat uygulamalarını kapsamaz (Süslü, 2018, s. 58). İdari birimlerin bu alanda sağladıkları destek kredilerini almak güç ve sınırlıdır. Tamir ve basit onarım, alt gelir grubunun muhatap olduğu bir koruma müdahalesi olarak uzmanlık alanı dışında kalmışken, koruma tekniklerinin ve malzeme kullanımının geliştiği, tasarımın projelere dahil olduğu restorasyon ve rekonstrüksiyon projeleri üst gelir gruplarının ve kamu kurumlarının hizmetinde bir uzmanlık pratiği olmuştur. 1983 yılında yürürlüğe giren 2863 sayılı Koruma Kanunu’nun getirdiği yeniliklerden biri, taşınmaz kültür varlıklarında yapılan onarım işlerinde her nevi belediye vergisi ve harçlarına karşı muafiyet getirilmesidir (Yardımcı, N. vd. 1984, s. 13). Ancak bu tür küçük ölçekli katkı ve ekonomik destekler, özellikle sivil mimarlık

önemli değerlendirmeler çıkartılabilecek verilerdir. Ne var ki, “Kültür ve Turizm Bakanlığı”na bağlı “Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü”nün Taşınmaz Kültür Varlıkları ve Sit Alanlarıyla ilgili verilerinde “Türkiye Geneli Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiği” başlığı altında, sadece taşınmazların sayısı ile ilgili bilgi paylaşılmaktadır. 2019 yılı sonu itibarıyla 113.137 toplam sayı; sivil mimarlık örnekleri, dinsel, kültürel, idari, askeri, endüstriyel ve ticari yapılar, mezarlıklar, şehitlikler, anıt ve abideler, kalıntılar ve korumaya alınan sokaklardan oluşur (URL-2). Taşınmaz kültür varlıklarının %63’ünü oluşturan 71.414 adet sivil mimarlık örneği için yukarıda sözü edilen kullanım biçimlerini ve korunmuşluk durumlarını içeren istatistiksel bilgiler ya bulunmamakta ya da paylaşılmamaktadır. Kültürel miras istatistikleri için düzenli olarak paylaşılan bilgi, Türkiye genelinde müze sayısının her yıl ne kadar arttığından ibarettir. Tüm bunlar, güçlü toplumcu iddialar barındıran “kültürel mirasın korunması” yaygın söyleminin bu iddianın temel ölçütlerinden olan koruma ve restorasyonun erişilebilirliğine dair en temel verilerden dahi yoksun olduğunu ortaya koymaktadır.

“KORUMA TEORİSİ, KORUMA KURALLARININ VE AVRUPA KAYNAKLI TARİHSEL VE GÜNCEL BİLGİLERİN TEKRARLANMASINA TEMELLENEN BİR KAVRAMSAL ÇERÇEVEYLE SINIRLI KALMIŞTI”

örneklerinin korunması konusunda ulusal ölçekte bir koruma başarısı sağlanması için yeterli olmamaktadır.

Kültür varlıklarında kullanıcı ve mülkiyet sahibi olan kesimlerle ilişkili olarak ülkede hangi oranda kiracı kullanımı olduğu, ne kadarının devlete (kamuya ait olduğu) kaçının özel mülkiyette olduğu, tescilli olanların yüzde kaçının tamirat (basit onarım) müdahalesi, kaçının kapsamlı restorasyon geçirdiğinin verisi ve bilgisi, bunların ne kadarının kamu tarafından, ne kadarının sermaye tarafından gerçekleştirildiği gibi bilgiler

Sonuç

Geleneksel dünyada ve kapitalizmin tekelci dönemlerinde tamir; mekânların eskime ve bozulmalarını iyileştirmek için gerçekleştirilen, gündelik yaşamın olağan bir parçası olarak basit, erişilebilir ve yalın bir onarım konusu olmuştur. Zaman içerisinde kapitalizmin serbest rekabetçi evreye geçmesiyle dar bir çevreye hizmet verir hâle gelen restorasyon disiplinin tamir edimiyle teması önemli ölçüde zayıflamıştır. Basit bir onarım pratiğinin; gündelik hayatın mekânını kurma, kurgulama, onarma ediminden, kural ve sınırlılıkları

çerçevesinde bir uzmanlık disiplinine gerek pratik gerek zihinsel düzlemde dönüşümünde koruma literatürünün, yani akademik ve mesleki yayınların etkisi de belirleyici olmuştur. Korumanın belirli kurallar çerçevesinde gerçekleşebilmesi ve süregiden pratik faaliyetlerin duyurulması sorumluluğuyla geliştirilen bu tür yayınlar, bir bilgi yığılması niteliğine sıkışıp, belge üretilmesi ve kayıt altına alınmasıyla sınırlı kalmıştır. Koruma alanında geliştirilen kuramsal çalışmalar, tamir ve iyileştirmenin teknik içeriğini kayıt altına alarak; nasıl onarıldığı, kaç kez onarıldığı, hangi malzemelerle ve tekniklerle onarıldığının belgelenmesinin ötesinde onarım ve tamir gerçekleştirirken üzerinde durulması gereken hassas tavrın hissedilmesini sağlayacak, koruma değerlerinin geliştirilmesine ve özellikle de yaygınlaştırılmasına katkı sağlayacak eleştiri zeminini kullanmamaktadır. Koruma teorisi, koruma kurallarının ve Avrupa kaynaklı tarihsel ve güncel bilgilerin tekrarlanmasına temellenen bir kavramsal çerçeveye sınırlı kalmıştır.

Tamir ya da basit onarım aşamaları, yerel yönetimler bünyesinde çalışan koruma, uygulama ve denetim büroları aracılığıyla, çeşitli ekonomik muafiyetler ve kredilerle desteklenmeye çalışılmaktadır. Ancak, serbest piyasanın çıkarlarının ve yapılaşmanın öncelikli gelişim politikası olarak uygulandığı ileri kapitalist sistemde bu ekonomik uygulamaların kültürel (özellikle de sivil mimari) mirasın korunması ve yaşatılması bağlamında ne oranda başarılı olduğuna dair detaylı veriler bulunmamaktadır. Ülke çapında tescilleme yoluyla koruma altına alınmış olan sivil mimarlık örneklerinin ne kadarının kamuya ait olduğu ne kadarının kişilere ait özel mülkiyette olduğu, ne kadarının büyük sermaye grupları tarafından mülk edinildiğine dair düzenli bir istatistik bilgi Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kamuoyuyla paylaşılmamaktadır. Dolayısıyla ülke bütününde tescilli yapıların ne kadarına basit onarımla müdahale edildiği, ne kadarı için profesyonel bir uzmanlık hizmeti alınarak restorasyon projesi geliştirildiği bilinmemektedir.

Çalışmada ele alınan iki ayrı

dönemdeki süreli yayınlarda da görüldüğü üzere, restorasyon uzmanlığının, 1980'lerden itibaren basit onarım ve tamir işlerine değil, kamuya ve sermaye gruplarına ait kültür varlıklarının restorasyon müdahalelerine odaklandığı görülmektedir. Sonuç olarak, koruma uzmanlık alanı, bilgisini ve gündemini tamir ve basit onarımdan, restorasyona ve karmaşık projelere kaydırmış; ayrıca teorik alan çalışması da tarihi belgeleri derleme ve biriktirmeye yönelmiştir. Geleneksel sivil mimarlığın sürekliliğinin ardında yatan tamir olgusundan uzmanlaşmış restorasyon olgusuna doğru evrilen bu dönüşümün ve dönüşüm sürecinde tamir pratiğine karşı dışlayıcı tutumun, korumanın yaygınlaşmasına olumsuz katkısı açıktır. Kültür varlıklarının korunması söylemi ve eleştirisinin, sınırlayıcı ve dışlayıcı bir uzmanlık alanı yaklaşımından ziyade, daha kapsayıcı ve esnek bir uzmanlaşma stratejisiyle, toplumun tüm sınıflarının anlayabileceği ve erişebileceği bir yaklaşımı benimsemesi, bunun için de tamirat gibi geleneksel pratiklerle ilişkisini tekrar güçlendirmesi önerilebilir.

DİPNOTLAR

- 1 Kapitalist dönemde kent mekânının doğrudan alınıp satılabilen bir metaya dönüştürülmesiyle ve mekânın küresel tüketim kültürüyle ilişkisi ve kapitalist hegemonyanın mekân üzerindeki etkisi hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Harvey, 1997 ve Lefebvre, 2003.
- 2 Gottfried Andreas tarafından yazılıp Turan Aziz Beler tarafından Türkçeye çevrilmiş, "Görgü" adlı kitapta mimarlıkla ilgili bölümlere rastlayan Gürhan Tümer makalesinde, "Daimî Bakım" gibi pek çok ilginç bölüm paylaşmıştır (Tümer, 2000).
- 3 Albert Gabriel'in dikkat çektiği konuların orijinal hâliyle de okunabilmesi için özgün metne tablo içerisinde yer verilmiş ancak 1931 yılına ait dilin anlaşılabilirliğini arttırmak amacıyla bazı kelimeler yazar tarafından değiştirilmiştir.
- 4 Burada sözü edilen elitist tutum, toplumun alt sınıflarının erişemediği, maliyetli restorasyon projelerine ve inşaat uygulamalarına ait bedeli ödeyebilen orta ve üst sınıflara ya da kamudaki yönetici gruplara hizmet verilmesi gerçekliğine temellenmektedir.
- 5 Bu konuda verilebilecek çok sayıda örnek varken, yakın geçmişte mimarlık güncel medyasında oldukça tartışma yaratan Narmanlı Han, Mecidiyeköy Likör Fabrikası, Ocaklı Ada Kalesi restorasyon uygulamalarının tamamı koruma uzmanlarının danışmanlıkları dahilinde gerçekleştirilmiş proje uygulamalarıdır.
- 6 Bu kapsamda yapılmış iki yüksek lisans tez örneği, Şebnem Kuloğlu (2003) "Çimento Esaslı Tamir Harçlarının Durabilite Özellikleri" ve Başak Güven (2002) "Korozyon Onarımında Kullanılan Beton Tamir Harçlarının Fiziksel ve Mekanik Özellikleri".
- 7 "Taşınmaz Kültür Varlıklarının Korunmasına ait Katkı Payına Dair Yönetmelik" kapsamında.

KAYNAKLAR

- Ahunbay, Zeynep. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: YEM Yayınları, 2019.
- Börü, Aziz ve Evrenberk, Ragıp. "Yanan Kapalıçarşıda 6538 Sayılı Kanun Gereğince Kısım Kısım Yapılmakta Olan Tamir ve İhya İşleri" Arkitekt sayı:283 (1956):23-29.
- Çeçen, Cahit. "Eski Eserlerimizin Tamirine Ait Bazı Düşünceler" Arkitekt sayı:297 (1959):157.
- Derviş, Pelin, Tanju, Bülent ve Tanyeli, Uğur. İstanbullaşmak: Olgular, Sorunsallar, Metaforlar. İstanbul: Garanti Galerî Yayinevi, 2009.
- Eryıldız, Semih "İspanya Örneğinde Kentsel Eylemlerin Mekânsal Sonuçları" Mimarlık sayı: 256 (1994): 48-51.
- Eyice, Semavi "Ohri'nin Türk Devrine Ait Eserleri" Vakıflar Dergisi sayı: 6 (1965): 137-144.
- Eyice, Semavi "Sincanlı'da Sinan Paşa İmareti" Vakıflar Dergisi sayı: 10 (1975): 303-336.
- Gabriel, Albert "Tarihi Türk Abidelerinin tamir ve ihyası" Vakıflar Dergisi sayı: 1 (1938): 7-15.
- Güven, Başak. "Korozyon Onarımında Kullanılan Beton Tamir Harçlarının Fiziksel ve Mekanik Özellikleri." Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2002.
- Harvey, David. Postmodernliğin Durumu. İstanbul: Metis, 1997.
- Kayın, Emel "Türkiye Koruma Tarihindeki Kırılmalar" Mimarlık sayı: 343 (2008).
- Kejanlı, Türkan, Akın, Can Tuncay ve Yılmaz, Aysel "Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine bir İnceleme" Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi sayı: 19 (2007): 179-196
- Koyunlu, Alpaslan "Batı Anadolu Gezisi Notları" Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni sayı: 237 (1961): 12-16.
- Kuban, Doğan "Restorasyon Kriterleri ve 'Carta Del Restauro'" Vakıflar Dergisi sayı: 5 (1962): 149-151.
- Kuban, Doğan "Modern Restorasyon İlkeleri Üzerine Yorumlar" Vakıflar Dergisi sayı: 8 (1973): 341-356.
- Kuloğlu, Şebnem "Çimento Esaslı Tamir Harçlarının Durabilite Özellikleri." Yüksek Lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, 2003.
- Lefebvre, Henri. The urban revolution. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Nikitin, P. Ekonomi Politik. Ankara: Eriş Yayınları, 2006.
- Okiç, Tayyib "Belgrad'daki Bayraklı Camii" Vakıflar Dergisi sayı: 10 (1975): 385-401.
- Orgun, Zarf. "1509 (Hicri 915) Senesinde İstanbul'u Baştanbaşa Harab Eden Zelzelede Şehri Tamir İçin Alınan Tedbirler" Arkitekt sayı:115-116 (1940):164-167.
- Öz, Tahsin. "Kabe'nin Tamirleri" Arkitekt sayı:185-186 (1947):129-130.
- Süslü, Güven. "Kültür Varlıklarının Korunmasında Mali Kolaylıklar Rejimi" Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi sayı:2 (2018): 37-83.
- Tümer, Gürhan "Eski bir 'Görgü' Kitabında Mimarlık" Mimarlık sayı: 296 (2000): 62-63.
- Ülgen, Saim "Pertev Mehmet Paşa'nın Eserleri Hakkında Mimari İzahat" Vakıflar Dergisi sayı: 2 (1942): 241-243.
- Yardımcı, Nurettin, Yiğitgüden, Galip, Barışkın, Cemalettin ve Çetinel, Mehmet Ali "Koruma-bir Anket" Mimarlık sayı: 201-202 (1984): 12-15.
- İsimli. "Üsküp'te Tamir ve İhya Edilen bir Türk Mimari Eseri" Arkitekt sayı:298 (1960):34.
- İsimli "Yarışmalar Sahip Olduğumuz Tek Sağlıklı Kurumdur" Mimarlık sayı: 251 (1993): 24-27.
- İsimli "Kültür Endüstrileri Destek ve Teşvik Rehberi" T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020).
- URL-1: https://www.devletarsivleri.gov.tr/varliklar/dosyalar/eskisiteden/yayinlar/osmanli-arsivi-yayinlar/osmanli_arsivi_rehberi_2017.pdf
- URL-2: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-104412/turkiye-genelinde-yillara-gore-tasinmaz-kultur-varlikla.html>

Bir Modernleşme Güzergahı: Tamir-Tadilat'tan Onarım-Restorasyon'a

Hakan Yıldız, H. Tuba Bölük

MAKALENİN ADI **Bir Modernleşme Güzergahı: Tamir-Tadilat'tan Onarım-Restorasyon'a**
A Modernization Route: From Repair-Alteration to Maintenance-Restoration

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 132-137**

MAKALENİN YAZARI **Hakan Yıldız**, Ar. Gör., Mardin

Artuklu Üniversitesi Mimarlık Bölümü

H. Tuba Bölük, Ar. Gör., Mardin Artuklu Üniversitesi
Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **11.09.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **hknildizz@gmail.com,**

htubab@gmail.com

ORCID **0000-0002-4325-7645 (H. Yıldız)**

0003-4295-0365 (H. T. Bölük)

ÖZET Mimari koruma, disiplinler bir pratik haline geldiği yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren, hem bilgisi hem de uygulamadaki üretim metodolojisi bakımından önemli ölçüde farklılaşmıştır. Türkiye'de disiplinler anlamda koruma bilgisinin inşa edilmesi sürecinde, restorasyon, konservasyon, restitüsyon, renovasyon gibi kavramlar, koruma bilgisinin üretildiği yabancı dildeki metinlerin Türkçeye çevirileri yoluyla koruma literatürünün temel kavramları haline gelmişlerdir. Linguistik çevirinin kuramsal tartışmaları ile birlikte Türkiye'de koruma literatürünün oluşmasında etkisi olan uluslararası tüzükler, yasal düzenlemeler ve akademik faaliyetler konu edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER koruma, çeviri, modernleşme, kültürel miras

Linguistik ve pratik karşılığı tarihsel olarak sürekli evrilen tamir kavramı, korumanın bir disiplin hâline geldiği yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren¹, çoğu modernleşme güzergâhına benzer bir biçimde, hem bilgisinin hem de uygulamasının üretim metodolojisi bağlamında önemli ölçüde farklılaşmıştır. Güncel literatürde kültürel miras (cultural heritage) olarak tarif edilen “eski eserler”in modernleşme öncesinde de korunarak günümüze ulaştığı şerhini düşerek, disiplinler anlamda kurulan koruma bilgisi, çeviri metinler ile yazın alanına dahil edilir. Bu bağlamda Türkiye’de koruma alanının inşa edilmesi sürecinde, restorasyon, konservasyon, restitüsyon, renovasyon gibi kavramlar, koruma bilgisinin üretildiği yabancı dildeki metinlerin Türkçeye çevirileri yoluyla koruma literatürünün temel kavramları hâline gelmişlerdir.

Avrupa’dan diğer coğrafyalara doğru hızla yayılan özerkleşmiş koruma bilgisinin güzergâhlarından biri olan Türkiye’de, çeviri metinlerin korumanın dilsel ve düşünsel alanının yeniden inşa edilme sürecindeki önemli faktörlerden birisi olduğu söylenebilirse de, söz konusu bilginin kapsamı yalnızca, pasif ve dolayimsız alımı çağrıştıran transfer gibi kavramlarla düşünülemez. Bilgi, dolaşıma girdiği her mecrada değişikliğe uğrar, artar, azalır, bozulur. Bir başka deyişle, kavramların anlamları kayar, yamulur ya da kaybolur.

Bu makalede Türkiye’de koruma literatürünün bazı temel kavramları ve semantik dönüşümü linguistik çevirinin kuramsal tartışmaları ile

birlikte değerlendirilirken uluslararası tüzükler, yasal düzenlemeler ve akademik faaliyetler koruma bilgisinin inşa edilme sürecine içkin araçlar olarak ele alınacaktır. Çevirinin anlamsal ve dilbilimsel yönlerini, kültürel geçiş kapsamında açabilmek için tamir, tadilat, onarım gibi kavramlar ile yer değiştiren restorasyon, konservasyon, koruma, onarım gibi kavramlar ile birlikte ortaya koymaya çalışacaktır. Çeviri aracılığıyla koruma literatürüne dahil olan “yabancı” kavramlar yerleşirken kendi dillerindeki ilk anlamlarından uzaklaşma güzergâhları bu metnin odaklandığı spesifik noktalar.

Bellekten Yazılı Kayda - Çevirinin Güzergâhları

Yaklaşık olarak 17. yüzyılın sonunda belirmeye başlayan modern bilgi dünyası, kutsal bir alanda değil, her an geçerliliğini yitirmeye açık ve tartışılabilir bir alanda durmaktadır. Bilinen her şeyden şüphe etme hâli ve bilginin güvenilirliğini tesis etme kaygısı, sözlü geleneğin kaynak olarak kullanılmasına, söze bağlı olan pratiklere, anonim metinlere ve uydurma yazarlara mesafelenilmesine sebep olmuştur². Sözün etkin alanı, yerini doğruluk istencinin beslendiği, doğru ve yanlış arasındaki sınırları belirleyen bir dışlama sistemine³ bırakmıştır. Hakikatin edinilmesinde tercih edilen teknikler ve prosedürler⁴; kurumlar ve mekanizmalar aracılığıyla doğru ve yanlışın teyit edilme yollarını tarif etmeye yarayan bir düzenin arayışıdır. Böylece yazıya geçirilmiş olma niteliğinden dolayı “bilimsel” bir

role bürünen disiplinler, benlikleri ve kurumları şekillendirerek kalıba dökmeye sıradan insan belleklerine oranla daha büyük güç kazanır. İnsanı bilen özneye dönüştürecek olan bilgi türünü ve onu üretecek zihin yapısını doğuran⁵ bilimsel bilginin getirdiği epistemolojik değişim ve konvansiyonel bilgi üretim biçimleri birlikte anlaşılmalı çalışıldığında, her yeni bilginin ve tekniğin mevcut kültürel pratikler toplamı içinde kendisine yer bulduğu ve ona göre şekil aldığı söylenebilir.

Bu metin kapsamında söz konusu kabul içinde tartışılacak olan özerk bilginin (koruma bilgisinin), uygulama ve kullanım bulunduğu alanlara, taklitlere, yanlış anlamalara, yoldan sapmalara ve bu süreçte yaşanan kabullere, direnişlere ve araçlarına bakarken, özne dolayımı çeviri pratiği üzerinden tartışılacaktır. Tarifi kolay olmayan çeviri pratiği hakkında yazarken, toplumsal, tarihsel, kültürel, siyasal, görsel vb. dizgeler arasında çoğalan kuram ve yorum çeşitliliği, bir taraftan izlekten savrulma kaygısının sebebi iken diğer taraftan, çok katmanlı modernleşmelerin iç içe geçmiş tarihlerini açıklamada üretken bir tartışma alanı olarak görülüyor.

Erken çeviri kuramcılarının olan Friedrich Schleiermacher'ın, "çevirmen kendi dilini yabancıya mı döndürmeli yoksa yabancıyı kendi diline mi"⁶ sorusundan başlayarak, benzeştirme ve farklılaştırma, uygunlaştırma ve yabancılaştırma sarkacında⁷ çoğalması mümkün olan sorular, çeviri alanının imkânlarıyla kültürün, bilginin ve tekniğin tekrar tekrar üretilmesinin araçlarıdır ve değerlendirilmek üzere her disiplinin önünde durmaktadırlar. Bilginin aktarımını ve paylaşımını içeren pratiklerin yorumunda, uygunlaştırıcı/evcilleştirici (domestication) ya da yabancılaştırıcı (foreignization)⁸ çeviri yöntemlerinden hangisi tercih edilirse edilsin; çeviri pratiği kültürel akışın ve coğrafi-politik arzuların taşındığı gerilimli bir temas alanıdır. Çeviri pratiğinde yer alan çoklu aktörlerin başını çeken çevirmen ve çevirmenin habitusu⁹ ise metnin ve metnin yolu üzerindeki bütün uğrak noktaların kaderini belirleyen bir durumun kaynağıdır. Bourdieu'nun ifadesiyle çevirmenin durumu "toplumsallaşmış bir öznellik"¹⁰ hâlidir; bir başka deyişle, toplumla bireyin kesişmesidir. Çevirmenin,

habitusu ile birlikte kişiselleşmiş bir tarihin öznesi olduğu düşünüldüğünde; çevirinin nesnel bir üretim olmadığı kolaylıkla anlaşılabilir Çevirmen dilerse dilleri sınırlarından kurtarır ve genişletir. Dillerin, kendilerini diğer dillere açacak şekilde genişletilmelerini öneren Benjamin çeviriye ölümünden sonraki yaşam misyonunu yükler. Bu da metnin yaşamını yenileyerek devam ettirebileceği sonsuz bir hayat demektir¹¹.

Çevirinin temel problematiklerinden biri olan yerelleştirme (domestication) ve yabancılaştırma (foreignization), çevirmenin basit bir tercihi olmaktan öte, tercüme edilen dildeki yazınsal alanı şekillendiren, bir başka deyişle, taşınan dili dönüştüren çok katmanlı bir

Tamirat-Tadilat, Eski'nin Yeni ile Değiştirilmesi ve Gündelik Hayat

Dil devrimi, cumhuriyetin ikinci on yılından çok partili döneme kadarki geçen sürede dilsel alanı yeniden inşa etmeyi açıkça hedeflemiştir. Özerk bilgi alanlarının hammadde olan ve ideolojiyle özdeş olmamakla birlikte ideolojinin taşıyıcısı olan dilin, herhangi bir düşüncenin ya da anlamın dışında var olamayacağı düşünüldüğünde, dil ve ideoloji ilişkisinin ne denli iç içe olduğu anlaşılır. Dolayısıyla, özerk bilgi alanlarının üretimi, öncelikle taşıyıcıları olan dile müdahale etme gerektirir¹³. Türkçe'yi yabancı dillerin etkisinden kurtararak millileştirme adımı¹⁴, Arapça ve Farsça kelimelerin yerine Türkçe

“ÇEVİRİNİN TEMEL PROBLEMATİKLERİNDEN BİRİ OLAN YERELLEŞTİRME (DOMESTICATION) VE YABANCILAŞTIRMA (FOREIGNIZATION), ÇEVİRMENİN BASİT BİR TERCİHİ OLMAKTAN ÖTE, TERCÜME EDİLEN DİLDEKİ YAZINSAL ALANI ŞEKİLLENDİREN, BİR BAŞKA DEYİŞLE, TAŞINAN DİLİ DÖNÜŞTÜREN ÇOK KATMANLI BİR İNŞA PRATİĞİNİN UZAMLARIDIR”

inşa pratiğinin uzamlarıdır. Literatürdeki mevcut kavramların (tamir ve tadilat gibi) yerine, çevirilerde yabancı kökenli kavramların kullanılmasının; söz konusu kavramların karşılığı olan pratiğin Türkiye'de mevcut olmamasından hareketle, koruma pratiğinin prensiplerini "doğru" ve "eksiksiz" taşıma arzusundan kaynaklandığı söylenebilir. Bu yaklaşım, bir yandan kavramların taşındıkları anda Türkçe'de semantik karşılığı olmamasından dolayı özgün dillerindeki anlamları ile birebir kullanım imkânı sağlarken, öte yandan yeni kavramları ve sayısız "yanlış" yorumlamaları da beraberinde getirir. Yabancı kavramların Türkçe yolculuklarında semantik bağlamından epey farklı bir güzergâhtan ilerlemesi ve çevirinin dilsel üretiminin niteliğini arttırması¹², taşınan dildeki mevcut kavramlar ve pratikleri de dönüştürür.

karşılıklarının kullanılması ulus-devletin ideolojisine uygun olarak eğitim ve kültür alanının resmi dilinde egemen olmaya çalışmıştır. Aralarında Edebiyat ve Söz Sanatı Terimleri, Felsefe ve Gramer Terimleri, Teknik Terimler Sözlüğü'nün de yer aldığı sekiz farklı terimler sözlüğünün üretildiği 1940'lı yıllarda¹⁵, mimarlık alanında mesken, abide ve muhafaza gibi sözcüklerin yerine konut, anıt ve koruma gibi "öz"¹⁶ Türkçe karşılıkları kullanılmaya başlanmıştır¹⁷. Buna rağmen, dilin sivil alandaki dönüşüm sürecinin oldukça yavaş gerçekleşmesinin yanı sıra; türkçeleştirme projesinin öncüsü olan devletin kurumsal dilini yansıtan kanunlarının dahi, dönüşmesi istenen kelimelerin etkisinden kolayca çıkmadığı görülmektedir. Örneğin, 1939 yılı Eski Eserleri Koruma Encümeni raporunda muhafaza, ıslah, tanzim,

tamirat gibi eski Türkçe sözcükler kullanılmıştır¹⁸.

Farklı diller arasında yapılan çevirilerde, tercümesi yapılan kavramın semantik karşılığının çevirinin yapıldığı dile aktarılması sorunsalı, dilin toplumsal edimlerle üretilen bir araç olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durumda transfer edilecek bilginin doğru, eksiksiz ve anlam kayması üretilmeden taşınması, kavramı olduğu dildeki formuyla taşımak (yabancılaştırma) sonucunu doğurmaktadır. Buna karşın, çevirisi yapılan kavrama karşılık gelen bir sözcük olmaması durumunda yabancı dilden kavramı olduğu gibi almak yerine, sözcük gruplarının bir arada

sözcüklerin koruma alanındaki Türkçe karşılığı “onarım” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Korumanın hem linguistik hem de pratik(maddi) alanının sürekli evrildiği, tarihin herhangi anında sabitlenmiş karşılığı olmadığı göz önünde tutulduğunda; söz konusu dönemdeki Türkçeleştirme projesinin, mimari korumanın pratik alanını doğrudan dönüştüren bir etkisi olduğu söylenemez. Dilsel dönüşümü merkeze alan Türkçeleştirme projesi sürdüğü esnada korumanın disipliner bir alana evrilmesi; koruma pratiğinin dilsel alanına çarpıcı bir etkide bulunmasının yanı sıra maddi alanını da yeniden inşa etmiştir.

Bununla birlikte, Türkiye’de bilgisinin, pratiğinin ve kavramlarının mevcut olmadığı koruma disiplini, sadece linguistik anlamda değil, maddi alanda da; mekanizmalar, kurum ve merciler, teknikler ve prosedürler, aracılığıyla yeniden inşa edilmiştir.

Korumanın uluslararası kabul gören prensiplerin ışığında icra edilmesi fikrinin ortaya konulduğu ilk belge Atina Tüzüğü (1931) olmasına rağmen, bu prensiplerin Türkiye’de koruma uygulamalarının temelini oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Atina Tüzüğü’nde yer alan ilkelere, Türkiye’deki koruma alanını düzenleyen kanunlar içinde yer verilmemiştir. Öyle ki, Atina Tüzüğü Türkçe’ye yayımlanmasından otuz üç yıl sonra çevrilebilmiştir. Doğan Kuban tarafından çevrilen “ Restorasyon Kriterleri ve Carta Del Restauro” başlıklı metin tüzüğün çevirisinin yanı sıra, Türkiye’deki koruma alanının tasvir edildiği bir analizi de barındırmaktadır. Çok daha kapsamlı bir araştırmayı gerektiren yazının, konuyla ilgili bir bölümünde Kuban:

“Atina konferansının üstünden 30 yıl geçmiştir. Memleketimizde halâ 19. asır kriterleriyle yürütülen restorasyon faaliyetleri büyük bir çoğunluk teşkil etmekte, ne ihtisas ne de idare adamlarında eski eserlerin muhafazası ve restorasyonu hakkında sarıh bir fikir tebellür etmiş bulunmaktadır. Bu konuda tespit edilmiş ve uygulanmak mecburiyetinde olan kaideler tâyin edilmedikçe, restorasyon alelâde bir tamir ve yenileme mahiyetinde kalıp ayaküstü yapılmış keşiflere dayandıkça, millî servetin heba edilmesi ve kültür hazinelerinin yok edilmesi mahiyetindeki bu garip faaliyet devam edecektir.”

1964 tarihli metinde, Türkiye’deki koruma uygulamaları güncel olmayan tekniklerle ve kurumsallıktan uzak bir şekilde icra edilen bir pratik olarak tarif ediliyor. Kuban’a göre “kültür hazineleri” koruma uygulamalarına dair kesin kuralların ve bir yaklaşımın mevcut olmamasından dolayı yok olma tehdidi altındadır. Bu tehdidin ortadan kaldırılması için önerilen ise hiç kuşkusuz “disipline etmek”dir. Bu noktada Kuban’ın metinde tercih ettiği ifadeler ise, koruma alanının Türkiye’deki geleceğine ışık tutar

“KORUMA KAVRAMLARINDAKİ DÖNÜŞÜMÜN, LİNGUİSTİK FARKLILAŞMA İLE BİRLİKTE PRATIĞININ DEĞİŞİMİNE DE İŞARET ETMESİ, KORUMANIN BİR BİLİM DALI HÂLINE GELMESİYLE MÜMKÜN OLMUŞTUR”

kullanılmasıyla yeni kavramsallıklar üretilmesi de diğer bir çeviri yöntemidir. Söz gelimi Fransız Arkeoloji Enstitüsü Direktörü Albert Gabriel’in “Tarihi Türk Abidelerinin Tamiri ve İhyası (Restauration des monuments historiques Turcs)” metni 1938 yılında Türkçe ve Fransızca olarak iki dilli yayımlanmıştır. Metnin başlığında ve içeriğinde Gabriel, “restauration” (restorasyon) kavramının Türkçesi olarak tamir ve ihya ikilisini birlikte kullanmıştır. Aynı metinde “revision” (revizyon) kavramı tadil ve tashih olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aynı dilin içinde “eş” anlamlara sahip olduğu düşünülen kavramların, en iyi ihtimalle benzer içerikleri ürettikleri akılda tutularak; Arapça ve Farsça kavramların yerine “öz” Türkçe karşılıkların önerilmesi, göstergebilimsel bir dönüşümün yanı sıra, semantik kayıplara da işaret etmektedir. Dili yabancı kelimelerden arındırma amacıyla atılan sadeleştirme adımları, farklı köklerdeki kavramlardan oluşan dili üretken kılan nüansları yok sayarak hareket eder. Örneğin, tamir ve tadil günümüzde koruma olarak adlandırılan pratiğin içinde yer alan ve farklı anlamlara sahip sözcükler iken¹⁹, bu

Tadilattan Restorasyona, Alelade Olandan “Disipliner” Olana

Koruma kavramlarındaki dönüşümün, linguistik farklılaşma ile birlikte pratiğinin değişimine de işaret etmesi, korumanın bir bilim dalı hâline gelmesiyle mümkün olmuştur. Korumanın disipliner bir alana dönüşümünün gerçekleştiği Avrupa, ilgili literatürü de üretmiştir. Kavramların toplumsal edimlerin ürünü olduğunu akılda tutarak, koruma literatürünü oluşturan kavramların sadece linguistik kökeninin değil, aynı zamanda bilgi kaynağının da Avrupa’nın koruma pratiğine dayandığını söylemek yanlış olmaz. Bununla birlikte, “eski eserlerin”, “anıtların”, “kültür varlıklarının” insanlığın ortak mirası olduğu kabulü; disipliner anlamda koruma bilgisinin uluslararası yaygınlık kazanması gerekliliğini, tercihten öte zorunluluk olarak ortaya koymuştur. Bu bağlamda, dünyadaki genel eğilime paralel olarak, Türkiye’de de özerk bir bilgi alanı hâline gelen koruma disiplini ile birlikte; tamir, tadil, ihya, abide, tetkik, tahkim ve niceleri literatürdeki yerlerini, yeni kavramsallaştırmalara bırakmıştır.

gibidir. Restorasyon kavramına “ilmi ve teknik kriterlere dayanan” bilimsellik atfedilirken, tamir ve yenileme (tadilat) sözcüklerinin işaret ettiği uygulamalar alelade ve ayaküstü, hatta garip olarak tarif edilmiştir.

Kuban’ın çağırısı çok geçmeden karşılık bulur. Makalenin yayınlandığı 1964’te Venedik’te toplanan konferansın sonuç bildirgesi, Atina Tüzüğü’nü “renove” ederek, koruma alanının “kurallarını” 16 madde hâlinde ortaya koymuştur. Venedik Tüzüğü, korumanın uluslararası bir kimlik kazanması amacına uygun olarak; aralarında Türkçe’nin de olduğu 28 farklı dile çevrilerek, tüzüğün barındırdığı kriterlere, ulusal ve uluslararası koruma kanunlarında, yönetmeliklerde ve rehberlerde geniş yer ayrılmıştır²⁰. Tüzük günümüzdeki koruma tartışmaları için geçerliliğini koruyan bir referans noktası olmayı sürdürmektedir²¹.

Atina Tüzüğü’nün aksine, Venedik Tüzüğü yayımlandıktan üç yıl gibi kısa bir süre sonra Türkçe’ye çevrilmiş ve aynı yıl koruma alanında denetleme yetkisine sahip tek yönetsel birim olan Gayrimenkul Eski Eser ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK) tarafından kabul edilmiştir²². Böylece, Kuban’ın o dönemki ifadesiyle “idare adamları” restorasyon faaliyetlerine dair referanslarını “sarih” bir biçimde ortaya koymuştur. Bu resmi onay ile birlikte, Türkiye’de koruma “yerel” bilgi ve tekniklerle yapılan bir uygulama olmaktan çıkmış, evrensel kriterlere dayalı bir bilim dalının doğru ve yanlış teyit ettiği bir düzene erişilmiştir. Bu noktada, söz konusu paradigma değişimi öncesindeki koruma alanının tümüyle yerel araçlarla şekillenmiş, saf, katıksız, öz gibi kavramlarla açıklanacak sterillikte olmadığını belirtmek gerekir²³. Koruma paradigmasının değişimi kültürel etkileşimlerin sonucu olmaktan çok, mevcut arkaik yaklaşımı reddederek, yerine bilimsel doğruluğu ispatlanmış bir model inşa etmekten kaynaklanmaktadır. Farklılıkları bütünleyerek ortak bir hafıza/geçmiş varmışcasına ortaya konulan evrensel ilkeler, anlamın/pratiğin

farklı kurulması ya da kendi içinde ve yerinde sistemleştirilmesine alan bırakmakta pek de hevesli değildir.

Koruma disiplini tesis etmenin bir diğer gerekliliği olarak “ihtisas” alanı görülmüştür. İlk olarak 1964 yılında ODTÜ Mimarlık Fakültesi bünyesinde “Tarihi Anıtların Bakım ve Onarımı” yüksek lisans programı kurulmuştur²⁴. Ardından İTÜ, YTÜ, Ege ve MSGSÜ Mimarlık Fakültelerinde kurulan yüksek lisans programlarıyla korumanın doktriner altyapısı oluşturulmaya devam etmiştir²⁵. Bu noktada, koruma bilgisinin transferinde çevirinin rolünün bir kez daha önem kazandığı görülür. Örneğin ODTÜ’de yürütülen yüksek lisans programının ismi ilk olarak “Restorasyon” olarak değiştirilirken, ardından “Kültürel Mirası Koruma” adını almıştır. İTÜ Mimarlık Fakültesi’nde ise 1963 yılında kurulan “Mimarlık Tarihi ve Rölöve Kürsüsü” 1973 yılına gelindiğinde “Mimarlık Tarihi ve Restorasyon” adını alacak ve üç yıl sonra kurulacak yüksek lisansın adını da “Restorasyon” olarak belirleyecektir²⁶. Ders içerikleri ve isimlerinde de benzer kavramsal farklılıkların olduğu

terminoloji; bir başka deyişle, kaynağı yerel olmayan disiplinler bilgi alanında, Türkçe literatürü oluşturma sürecindeki aktörlerin kavramsal tercihleri oldukça önemlidir. Koruma alanına dair akademik bilginin inşasında “çevirmen” olarak yer alan uzmanların kavramsal tercihleri arasındaki “disiplinsizlik”, koruma alanını disipline etmeye çalışan eğitim alanındaki savrulmayı yansıtmaları bakımından ironiktir. Buna rağmen, kavramsal konsensüsün oluşmadığı Türkçe koruma literatüründe, çevirmenler arasında evcilleştirici yerine yabancılaştırıcı yöntem konusunda büyük ölçüde sessiz bir antlaşma varmış gibidir. Arapça ve Farsça kökenli kavramların öz Türkçeleriyle değiştirilmelerinin ardından, Türkçeleştirme projesi askıya alınmış gibidir! Doğrudan bir ifade ile Türkçeleştirme politikası modernleşme projesiyle kol kola yürüdüğünden, modern olanın Türkçe olmamasının sorun teşkil etmediği görülür.

Eğitim alanındaki örgütlenme yüksek lisans programlarının ardından meslek yüksek okulları ile devam etmiştir. 1989 yılında MSGSÜ’de eğitime başlayan “Mimari Restorasyon” programlarıyla, koruma alanına yeni bir kavram çifti eklenmiştir²⁷.

“KORUMA PARADİGMASININ DEĞİŞİMİ KÜLTÜREL ETKİLEŞİMLERİN SONUCU OLMAKTAN ÇOK, MEVCUT ARKAİK YAKLAŞIMI REDDEDEREK, YERİNE BİLİMSEL DOĞRULUĞU İSPATLANMIŞ BİR MODEL İNŞA ETMEKTEN KAYNAKLANMAKTADIR”

görülmektedir. Aynı içerik ve kapsama sahip derslerin isimleri birbirinden ayrılırken, söz konusu ayrışma programlar arasında olduğu gibi, aynı programdaki derslerin adlarının da sıklıkla değişimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, MSGSÜ’de “Restorasyon Projesi”, İTÜ’de “Koruma Projesi”, Dokuz Eylül Üniversitesi’nde “Rölöve ve Yapı Analizi” başlıklarında müfredatta yer alan dersler aynı içeriğe sahiptirler. Bu örneklerin kolaylıkla çoğaltılabildiği akademik programların ve içeriklerin oluşturulmasında kullanılan

Restorasyon tekniği yetiştirmek amacıyla kurulan programların sayısı hızla artarken, İstanbul Üniversitesi’nde “Taşınabilir Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü” ile, 1996 yılında koruma alanına ilk kez dört yıllık lisans programı kurulmuştur. Benzer bir biçimde sayıları artan bu yeni programlarla birlikte, koruma alanına çeviri ile taşınan kavramlar, kendi özgün dillerindeki anlamlardan evrilerek farklı bağlamlarda kullanılmaya başlanmıştır.

Korumanın disiplinler dönüşümünü, yasal düzenlemeleri ve söz konusu düzenlemelerin kavramsallaştırmalarını

da önemli ölçüde etkilemiştir. 1951 yılında yürürlüğe giren 5805 sayılı kanunla yürürlüğe giren “Gayrimenkul Eski Eser ve Anıtlar Yüksek Kurulu (GEEAYK)” koruma alanını otuz yılı aşkın süre yürürlükte kalmıştır. 1973 yılındaki 1710 sayılı “Eski Eserler” yasası ile tarihi eserlerin korunmasına ciddi ilk adım atıldığı söylenebilir²⁸. Bu dönemde anıtın tanımına dair tartışmalar ilk bakışta göze çarparken; bu durum 1983 yılındaki 2863 sayılı “Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”

göstermektedir. Söz gelimi 2863 sayılı yasada³¹ tamirat, tadilat, koruma, muhafaza, onarım, rölöve, restorasyon, yenileme, anıt, kültür varlığı gibi sözcükler birbirlerinin yerlerine kullanılmaktadır. Kavramsal yelpazenin genişliği ilk bakışta koruma literatürünün zenginliği olarak okunabilecek olsa da; sözcükler arasındaki epistemik farkların görmezden gelinerek kullanılması, literatürü bağlamından kopararak “aynılaştırılmış” kavramlar kümesine dönüştürmüştür.

“KAVRAMSAL YELPAZENİN GENİŞLİĞİ İLK BAKIŞTA KORUMA LİTERATÜRÜNÜN ZENGİNLİĞİ OLARAK OKUNABİLECEK OLSA DA; SÖZCÜKLER ARASINDAKİ EPİSTEMİK FARKLARIN GÖRMEZDEN GELİNEREK KULLANILMASI, LİTERATÜRÜ BAĞLAMINDAN KOPARILARAK “AYNILAŞTIRILMIŞ” KAVRAMLAR KÜMESİNE DÖNÜŞTÜRMÜŞTÜR”

ile UNESCO tarafından benimsenen “kültür varlığı” (cultural heritage) tanımı kullanılarak ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır²⁹. UNESCO’nun yanı sıra, ICOMOS, ICCROM, Avrupa Konseyi gibi uluslararası kurumların koruma alanına dair getirdikleri yenilikler Türkiye’deki yasal düzenlemeleri doğrudan etkilerken; bu kapsamda üretilen yabancı dildeki her yeni metnin çevirisi, koruma literatürünün yeniden evrilmesi anlamına gelmektedir. Söz gelimi, batılı ülkelerde bilimsel korumanın yapılabilmesi için araştırma laboratuvarları kurulurken, benzer biçimde Türkiye’de 1984 yılında Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne bağlı olarak Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı kurulmuştur³⁰. “Restorasyon” ve “konservasyon” kavramlarının birlikte kullanıldığı kurumsal laboratuvar, koruma alanındaki laboratuvarların isimlendirilmesinde marka hâline gelerek, konservasyon sözcüğünü koruma laboratuvarları ile özdeşleştirmiştir.

Kavramların saçılması yönetsel alanda da eğitim alanına paralellik

Sözcüklerin tümünün bir arada kullanılması semantik farklılaşmaya işaret etmediğinden, bir bakıma tümünün yok edilmesi anlamına gelmektedir. Sözü edilen kavram çeşitliğinin semantik zenginlikten çok bir semiyotik çokluğa işaret ettiği; yasanın daha detaylı tasviri niteliğinde olan ulusal tüzük, yönetmelik ve mevzuatlarda gözler önüne serilmektedir. Örneğin, 2005 yılında Kültür Bakanlığınca yayımlanan “Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı” koruma alanına dair kavramsal rehber niteliğindedir. Alanın en temel sorularından biri olan “neyi koruyoruz” sorusuyla başlayan yayının içindekiler bölümü, koruma literatürünün ulaştığı kavramsal dağınıklığın fotoğrafı niteliğindedir³². Derlemenin amacını yazarlar “mevzuattaki son düzenlemelerin özellikle yerel yönetimlerle ilgili bölümlerinin ayıklanması” olarak açıklarken, koruma literatürünün tanımlanmasının, yönetsel kurumlar

için bile ne denli güç olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de koruma alanının linguistik ve pratik alandaki karmaşık yapısını, modern korumada ulaşılması gereken bir varış noktası olarak görmek yerine, zaman-mekânsal bir yolculuk olduğu söylenebilir. Koruma disiplininin dilsel çeviri aracılığıyla bilgisinin ve pratiğinin üretildiği yerden Türkiye’ye dolayimsız ve “disiplinli” bir biçimde aktarılamamış olması, farklı alanlardaki ve coğrafyalardaki benzer modernleşme süreçleri göz önüne alındığında şaşırtıcı değildir. Melezliğin etkileşimin kaçınılmaz bir sonucu olduğu akılda tutularak, korumanın modernleşmeyle birlikte melez olarak üretilen dilsel ve pratik alanın niteliğinin sorgulanması, bir başka araştırmanın konusu olabilecek kapsamlı bir tartışmaya işaret etmektedir. Yine de, bu bağlamda, bir taraftan tamirat-tadilat-ihya kavramlarının kullanım sıklığı azalırken; restorasyon, konservasyon, koruma, onarım gibi kavramların her biri, bitimsizce yeniden üretilip “özünden” koparılmış, anlamları yamultulmuş ve kaydırılmış araçlara dönüşüyor. Öte yandan, pratiğin disipliner olmadığı dönemde “eski eserlerin” tadilatı için düzeltme, dengeleme ve ayarlama gibi amaçlar ön planda iken; sonrasında “kültür varlıklarının” restorasyonu için bilimsel projelere ihtiyaç duyuluyor. Modernleşme(me) sarkacının iki ucunda gidip gelen koruma alanında, çeviri aracılığıyla literatüre dâhil olan “yabancı” kavramlar ise, kavramların ana dillerindeki karşılıklarına yabancılaşacak kadar yerleşirken; on yıllardır sözü üretilip, içeriği tanımlanamayan nesneler olarak “iletişimi” sağlıyorlar!

DİPNOTLAR

1 Şüphesiz ki, söz konusu tarihlendirme tartışmaya açıktır. Ondokuzuncu yüzyıl Fransa’sında Violet Le Duc öncülüğünde ortaya çıkan koruma tarih yazımının kütleleşmiş orjin noktası olan tarihlendirme yerine, korumanın uluslararası anlamda kurumsallaştığı Atina Kongresi (1931) ile başlayan, özellikle de Venedik Tüzüğü(1964) sonrası dönem vurgulanmak istenmiştir.

2 Burke, Peter. Bilginin Toplumsal Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s.198-204.

3 Foucault, Michel. Michel Foucault Ders Özetleri 1970-1982. Çev., Selahattin Hilav, İstanbul: YKY, s.12-13.

4 Foucault, Michel. Entelektüelin Siyasi İşlevi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, s.49-50.

5 Foucault, Michel. Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

6 Schleiermacher, Friedrich. "Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens" Sämtliche Werke. Berlin: Reimer, 1838.

7 Akcan, Esra. Çeviride Modern Olan: Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri. İstanbul: YKY, 2008.

8 Lawrence Venuti'nin kavramsallaştırdığı bu iki temel yöntem, kaynak metnin yabancılığını okuyucuları için mümkün olduğunca azaltmak amacıyla akıcı bir üslubun benimsendiği ve bir çeviri stratejisi olarak tanımlandığı yerelleştirme (domestication ya da domesticating) ve orijinal metnin yabancı özelliklerinden bir kısmını tutarak erek dildeki normları zorlayan bir çeviri stratejisi olan yabancılaştırma (foreignizing) olarak adlandırılır. Venuti, Lawrence. The Translator's Invisibility: A History of Translation. Londra ve New York: Routledge, 1995.

9 Bourdieu, Pierre. Pratik Nedenler. Çev., Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayın, 2006.

10 Bourdieu, Pierre. ve Wacquant, Loïc. Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar. Çev., Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

11 Benjamin, Walter. "The Task of Translator.", 1923.

12 Benjamin, Walter. "The Task of Translator.", 1923.

13 Tanju, Bülent. 1908-1946 Türkiye Mimarlığının Kavramsal Çerçevesi. İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.

14 Timurtaş, Faruk Kadri. "Dil ve Devrim", Yaşayan Türkçemiz. İstanbul: Tercüman Yay., s. 326-327.

15 Uysal, Hülya. "Yabancı Terimler Türkçeleştirmede Uygulanan Yöntem ve İlkeler (1932-1950 arası)." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.

16 Çeşitli kelime ve kavramların üzerinden öz olup olmadıklarına dair yürütülen örnek tartışmalar var: şölen "büyük yemek toplantısı". Anadolu'da yazılan eski eserlerde şölen yanında şilen biçimi de yer almaktadır. -Tkm şüle "bulamaç". Bu sözcüğün Moğolcadan Türkçeye girdiği görülmektedir (Moğolca silen "çorba"). Moğol diyalektlerinde şölen olarak da geçmektedir. Kalmıkçada şülün "Bouillon, Suppe" biçimi kullanılır. Bu sözcük Farsçaya da geçmiştir. Eren, Hasan. Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara: 1999.

17 Tekin, Talat. Cumhuriyet Döneminde Türkçenin Gelişmesi, Dilbilim Araştırmaları. Ankara: Hitit Yayınevi, 1994., s. 4-10.

18 Eski Eserleri Koruma Encümeni 1939 Yılı Mesai Raporu. İstanbul: Rıza Coşkun Matbaası, 1940.

19 Tamir: canlandırma, yeniden inşa etme, onarma Tadil: düzeltme, dengeleme, ayarlama Nişanyan, Sevan. Söзlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü. İstanbul: Adam Yayıncılık.

20 Jokilehto, Jukka. The context of the Venice Charter (1964), Conservation and Management of Archaeological Sites, 2:4, 1998, p.229-233, DOI: 10.1179/135050398793138762.

21 Matero, Frank. Foreword: The Venice Charter at Fifty. Change Over Time. 4. 2014, p.194-195.

22 Erder, Cevat. Tarihi Çevre Algısı. İstanbul: YEM Yayınları, 2018. p. 272.

23 Argun, M. "İngiltere'de Eski Eserleri Koruma", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, sayı 71, 1947.

Argun, M. "Dünya Sanat Hazinesinin Muhafazasında İngiltere'nin Oynadığı Rol." Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, sayı 73, 1948.

Alsaç, Orhan. "İmar Eserlerini Koruyalım Derken." Mimarlık, sayı: 3 (1950).

Alsaç, Orhan. Şehircilik Bakımından İmarla İlgili Mevzuatımız ve Başka Memleketler Mevzuatı ile Mukayyesesi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1958.

24 Her Dem Yeşil Yapraklı Bir Ağaç: Cevat Erder'e Bir Armağan. Derleyen: Neriman Şahin Güçhan. Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi, 2003.

25 Ahunbay, Zeynep. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: YEM Yayınları, 2004.

26 Google. "Google Gizlilik Politikası." Son güncelleme 12 Temmuz, 2020. <http://www.restorasyon.itu.edu.tr/icerik.aspx?sid=8107>

27 Google. "Google Gizlilik Politikası." Son güncelleme 13 Temmuz, 2020. <https://www.msgsu.edu.tr/tr-TR/mimar-restorasyon-programi/245/Page.aspx>

28 Kejanlı, Türkan ve Akın, Tuncay. "Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme." Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Kış -2007 C.6 S.19 (179-196).

29 Ahunbay, Zeynep. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: YEM Yayınları, 2004. s.136.

30 Ahunbay, Zeynep. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: YEM Yayınları, 2004. s.140.

31 <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf>

32 Madran, Emre ve Özgönül, Nimet. Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı. Döşimm Matbaası. Ankara. 2005.

KAYNAKLAR

• Ahunbay, Zeynep. Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon. İstanbul: YEM Yayınları, 2004.

• Akcan, Esra. Çeviride Modern Olan: Şehir ve Konutta Türk-Alman İlişkileri. İstanbul: YKY, 2008.

• Alsaç, Orhan. "İmar Eserlerini Koruyalım Derken." Mimarlık, sayı: 3 (1950).

• Alsaç, Orhan. Şehircilik Bakımından İmarla İlgili Mevzuatımız ve Başka Memleketler Mevzuatı ile Mukayyesesi. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, 1958.

• Argun, M. "İngiltere'de Eski Eserleri Koruma", Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, sayı 71, 1947.

• Argun, M. "Dünya Sanat Hazinesinin Muhafazasında İngiltere'nin Oynadığı Rol." Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni, sayı 73, 1948.

• Benjamin, Walter. "The Task of Translator.", 1923.

• Bourdieu, Pierre. Pratik Nedenler. Çev., Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Hil Yayın, 2006.

• Bourdieu, Pierre. ve Wacquant, Loïc. Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar. Çev., Nazlı Ökten. İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

• Burke, Peter. Bilginin Toplumsal Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s.198-204.

• Burke, Peter, ve Hsia, Po-chia. Erken Modern Avrupa'da Kültürel Çeviri. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2012. S:5.

• Eren, Hasan. Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara: 1999.

• Erder, Cevat. Tarihi Çevre Algısı. İstanbul: YEM Yayınları, 2018. p. 272.

• Eski Eserleri Koruma Encümeni 1939 Yılı Mesai Raporu. İstanbul: Rıza Coşkun Matbaası, 1940.

• Foucault, Michel. Michel Foucault Ders Özetleri 1970-1982. Çev., Selahattin Hilav, İstanbul: YKY, s.12-13.

• Foucault, Michel. Entelektüelin Siyasi İşlevi. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, s.49-50.

• Foucault, Michel. Seçme Yazılar 2: Özne ve İktidar. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

• Her Dem Yeşil Yapraklı Bir Ağaç: Cevat Erder'e Bir Armağan. Derleyen: Neriman Şahin Güçhan. Ankara: Odtü Mimarlık Fakültesi, 2003.

• Jokilehto, Jukka. The context of the Venice Charter (1964), Conservation and Management of

Archaeological Sites, 2:4, 1998, p.229-233, DOI: 10.1179/135050398793138762.

• Kejanlı, Türkan ve Akın, Tuncay. "Türkiye'de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme." Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi Kış -2007 C.6 S.19 (179-196) .

• Madran, Emre ve Özgönül, Nimet. Son Yasal Düzenlemelerde Kültür ve Tabiat Varlıklarının Korunması ve Yerel Yönetimler El Kitabı. Döşimm Matbaası. Ankara. 2005.

• Matero, Frank. Foreword: The Venice Charter at Fifty. Change Over Time. 4. 2014, p.194-195.

• Nişanyan, Sevan. Söзlerin Soyağacı, Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü. İstanbul: Adam Yayıncılık.

• Schleiermacher, Friedrich. "Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens" Sämtliche Werke. Berlin: Reimer, 1838.

• Tanju, Bülent. 1908-1946 Türkiye Mimarlığının Kavramsal Çerçevesi. İstanbul: İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.

• Tekin, Talat. Cumhuriyet Döneminde Türkçenin Gelişmesi, Dilbilim Araştırmaları. Ankara: Hitit Yayınevi, 1994., s. 4-10.

• Timurtaş, Faruk Kadri. "Dil ve Devrim", Yaşayan Türkçemiz. İstanbul: Tercüman Yay., s. 326-327.

• Uysal, Hülya. "Yabancı Terimleri Türkçeleştirmede Uygulanan Yöntem ve İlkeler (1932-1950 arası)." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2013.

• Venuti, Lawrence. The Translator's Invisibility: A History of Translation. Londra ve New York: Routledge, 1995.

Değişimin ve Dönüşümün İzlerini Sürmek: Bir Cumhuriyet Dönemi Mirası Silahçioğlu Hanı

Dilara Taciroğlu, Müge Cengiz

MAKALENİN ADI **Değişimin ve Dönüşümün İzlerini Sürmek: Bir Cumhuriyet Dönemi Mirası Silahçioğlu Hanı**
Tracing Change and Transformation: A Republican Heritage, Silahçioğlu Inn
 MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**
 MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 138-145**
 MAKALENİN YAZARI **Dilara Taciroğlu, Y. Mimar, Restorasyon Uzmanı**
Müge Cengiz, Y. Mimar, Restorasyon Uzmanı
 MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**
 MAKALENİN KABUL TARİHİ **11.09.2020**
 YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **dilara.taciroglu@hotmail.com , cengizmuge@hotmail.com**
 ORCID **0000-0002-6739-6981 (D. Taciroğlu)**
0000-0003-0950-569X (M. Cengiz)

ÖZET İzmir'in 1922 yılında geçirmiş olduğu büyük yangın sonrasındaki 'tamir' sürecinde inşa edilen önemli yapılardan biri olan Silahçioğlu Hanı, dönemin mimari anlayışının ve tamir edilen bir kentin yaşadığı dönüşümün izlerini taşır. Çalışmanın amacı; İzmir'in Konak ilçesinde Gazi Bulvarı üzerinde bulunan Silahçioğlu Hanı'nın Cumhuriyet sonrası modern İzmir kentinde temsil ettiği değerleri; yapının fiziksel özellikleri, kentsel mekanla kurduğu ilişki üzerinden aktarırken; günümüze kadar geçirmiş olduğu restorasyon / tamir faaliyetlerinin yapının temsil ettiği anlamlar ve sahip olduğu değerler üzerindeki yansımalarını ortaya koymaktır.

ANAHTAR KELİMELER Erken Cumhuriyet Dönemi Mirası, İzmir Silahçioğlu Hanı, İzmir hanları

SAĞ ÜSTTE İzmir'in yangın alanları ve yeni imar düzenlemesi, Prof. Dr. Çınar Atay arşivinden) (Şekil 1)

İzmir'in yangın alanlarının günümüzdeki hâli ve Silahçioğlu Hanı'nın konumu, Görüntü Google Earth'den elde edilmiştir (Şekil 2)

SAĞ ALTTA Büyük Yol (Gazi Bulvarı) 1926 yılları, Prof. Dr. Çınar Atay arşivinden (Şekil 3)

15. yüzyıl başlarında bir liman kenti olarak yükselişe geçen İzmir; 17. yüzyıldan itibaren önemli bir ticari merkez konumuna gelmiş, kentte asırlardır süren ticari faaliyetlere paralel olarak da kentte önemli bir ticari yapı stoğu oluşmuştur. 19. yüzyılın ikinci yarısında ticari faaliyetlerin gelişimiyle birlikte ortaya çıkan borsa, banka gibi yeni yapı tipolojilerine ek olarak, kentteki mevcut yapı türlerinden olan hanlar da değişime uğramıştır. Bu dönemin hanları; günümüzdeki iş merkezlerinin öncülü nitelikte sayılabilecek, dönemin işlevsel gerekliliklerini karşılayacak biçimde; depolama, sergileme ve pazarlık işlevlerini barındıran çok amaçlı mekânlar barındırmaktadır. Kentin ticari yaşamındaki değişim hem mimarlık ürünleri hem de kentsel mekânda bazı dönüşümlere öncülük etmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan bu dönüşümün izleri günümüzde halen devam etmektedir (Uzun, 2013).

1922 yılındaki yangında ticaret merkezinin büyük bir bölümünü kaybeden İzmir, yangın sonrası gerçekleştirilen planlama ve imar çalışmalarıyla yeniden inşa edilirken; (Şekil 1) kent merkezi ticari anlamını korumayı sürdürmüştür (Uzun, 2013). 1922 yangının ardından hazırlanan Danger-Prost planında "iş merkezi mıntıkası" olarak belirlenen alan içerisinde yer alan Mimar Kemalettin Caddesi ve Gazi Bulvarı'nın bir bölümü han-çarşı tipolojilerindeki ticari yapıların yoğun olarak yer aldığı bölgelerdir. Danger-Prost planına uygun olarak planlanan Alsancak

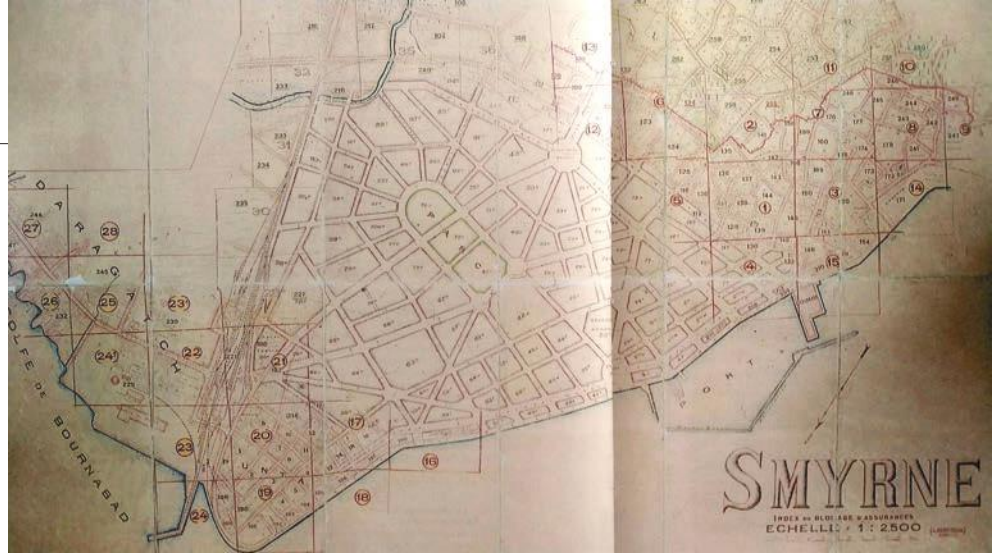
bölgesi ile eski kent dokusunun birbirine eklemlendiği, geçmişte "Peştemalcılar Çarşısı" olarak da nitelendirilen bu alan, İzmir'de I. Ulusal Mimarlık Dönemi'ne ait yapıların önemli bir bölümünü barındırır (Bilsel, 2009; Eyüce, 2009). I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın İzmir'deki yansımalarını gördüğümüz bu bölgede yer alan nitelikli yapılardan biri; 1927 yılında inşa edilen Silahçioğlu Hanı'dır. Günümüzde ticari işlevini sürdüren han; bir Erken Cumhuriyet Dönemi mirası olarak, kentin geçirdiği ticari ve fiziksel değişimin ve dönemin mimarlık akımının izlerini barındırmaktadır.

Bu çalışmanın amacı; yapının Cumhuriyet sonrası modern İzmir kentinde temsil ettiği değerleri; yapının fiziksel özellikleri, kentsel mekânla kurduğu ilişki üzerinden aktarırken; günümüze kadar geçirmiş olduğu restorasyon/tamir faaliyetlerinin yapının temsil ettiği anlamlar ve sahip olduğu değerler üzerindeki yansımalarını ortaya koymaktır. Bu bağlamda yöntem olarak; öncelikle literatür çalışmasından yararlanılarak yapının kent tarihindeki yeri ve önemi aktarılmış, devamında İzmir 1. Numaralı Koruma Kurulu ve yapının proje müellifi aracılığı ile yapıya ait eski rölevo/restorasyon çizimleri ve eski fotoğraflarına ulaşılmıştır. Son olarak yapının günümüzdeki koşullarının saptanabilmesi için yapı sahiplerinin izni doğrultusunda yerinde inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda yapının bulunduğu tarihsel çevre ve yapının geçirdiği dönüşümler üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır.

I. Ulusal Mimarlık Akımı ve İzmir'deki yansımaları

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki gelişmelerden etkilenmesi sonucu 18. yüzyılda başlayan "Batılılaşma" eğilimleri, 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Reformu olarak da tanımlanan Tanzimat Fermanı ile devam etmiş; yasal, yönetsel ve toplumsal yapılanmadaki değişimlere ek olarak kentsel mekâna ilişkin düzenlemeler de gerçekleştirilmiştir. Batı sömürüsüne karşı koyan ancak bir yandan batılılaşmayı da amaçlayan ulusçuluk; iktisat, sanayi gibi pek çok alanda yansıma bulurken, mimaride de etkisini gösterir (Eyüce, 2009). Ulusçuluğun etkileri; 1908 ile 1918 yılları arasında, Türkiye'de imparatorluğun geç döneminin kültürel karmaşıklığı ve ideolojik özelemlerini simgeleyen bir mimari üslup olarak ortaya çıkar. Bu mimari üslubun temel fikri; "klasik Osmanlı mimarisinden alınan dekoratif unsurları (özellikle yarım küre şeklindeki Osmanlı kubbeleri, destekleyici dirsekleri olan geniş çatı konsolları, sivri kemerler ve tezyini çini dekorasyonu) ile yeni inşa tekniklerini (betonarme, demir ve çelik) birleştirmektir" (Bozdoğan, 2015). I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın en belirgin özelliklerinden biri; cephe düzeninin plandan daha öncelikli olmasıdır. Dönem yapıları; simetrik kütleler, üç katlı cephe düzeni, geniş saçaklar, köşe girişleri, köşe kuleleri, her katta değişen pencere düzeni, çini panolar, kabartmalar, kat silmeleri gibi cephe özellikleriyle öne çıkmaktadır (Aslanoğlu, 1980). O dönemde "Milli Mimari Rönesansı" olarak ifade edilen eklektik Osmanlı canlandırmacılığı; sonraları mimarlık tarihçileri tarafından "Birinci Milli Üslup/I. Ulusal Mimarlık Akımı" olarak tanımlanmış ve bu mimari akım yüzyıl başından 1930'lara kadar Türkiye'nin mimarlık söylemi ve pratiğine egemen olmuştur (Bozdoğan, 2015).

1922 yılında Rum ve Ermeni kesimin kenti terk etmeleri aşamasında çıkan büyük yangın İzmir'in hem fiziksel hem de sosyal yapısında büyük bir dönüşüme neden olmuştur. Kozmopolit bir kimliğe sahip olan kent; Kurtuluş Savaşı'nın ardından Ermeni, Rum, Yahudi ve Levanten nüfusun azalmasının da etkisiyle, Cumhuriyet döneminde farklı bir

kimliğe bürünmüştür. Kentin en gelişmiş alanlarının yok olduğu, yaklaşık üç yüz hektarlık bir alanı kaplayan yangın yerinin yeniden planlanması bir yandan da; yeni Cumhuriyetin "modern kent"ini yaratmak için önemli fırsatlar sunmuştur (Koç, 2001; Ballice, 2004).

İzmir'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında inşa edilen I. Ulusal Mimarlık Akımı yapıları, Konak çevresi ile kentin yangın sonrası planlanan alanında, günümüzdeki Mimar Kemalettin Caddesi, Fevzi Paşa Bulvarı ve Gazi Bulvarı'nda yer almaktadır. Yangın sonrası enkaz hâline gelen bölgenin yeniden inşa edilmesi amacıyla; İzmir'in ilk kapsamlı kent planı olan 1924-1925

tarihli Danger-Prost planı hazırlanmıştır. Plandan beklenen; yangın alanının imar edilmesine ek olarak kentin ekonomisini de canlandırmaya yönelik işlevsel ve mekânsal düzenlemelerin yapılmasıdır (Bilsel, 2009). Gümrük bölgesi ve çevresinde Batılılaşma'nın bir gereksinimi olarak pek çok banka, işyeri, han vb. yapılar bu dönemde inşa edilmiştir. Kentin ana ulaşım akslarından olan Gazi Bulvarı ve Mimar Kemalettin Caddesi'nin bir bölümü bu dönemde Danger-Prost planına uygun olarak açılmıştır (Şekil 3 ve Şekil 5). Esnaf ve Ahali Bankası, Giulio Mongeri tasarımı Osmanlı Bankası (1926), Tahsin Sermet tasarımı Borsa Sarayı (1926-

1928), Mimar Mehmet Fesçi'nin tasarımı Büyük Kardiçalı Han (1928), Peker Han, Akseki Han, Kavaflar Çarşısı (1928), Ahmet Kemal tasarımı Vakıflar Bankası ve Müdürlüğü (1932) Cumhuriyet'in ilk yıllarında bu bölgede inşa edilen yapılardan bazılarıdır (Bilsel, 2009; Eyüce, 2009). Danger-Prost planında "iş mıntıkası" olarak belirlenen, I. Milli Üslup'ta inşa edilmiş finans ve ticaret yapılarıyla donatılı bu alan; kentin yeni ve çağdaş iş merkezinin çekirdeğini oluşturarak, yeniden kurulan kentte ulusal ekonominin mekânlarını yaratmıştır (Bilsel, 2009; Çıkış, 2011) (Şekil 4). Kentin yangın sonrasındaki "tamir" sürecinde inşa edilen, döneminin mimari anlayışının ve tamir edilen bir kentin yaşadığı dönüşümün izlerini günümüze taşıyan önemli yapılardan biri de Silahçioğlu Hanı'dır

Silahçioğlu Hanı

Silahçioğlu Hanı 1927 yılında Cemal Şardağ tarafından inşa edilmiştir. I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın Türk mimarlığına dair özgün bir üslup geliştirme çabasına örnek gösterilebilecek özel yapılardan biri olan Silahçioğlu Hanı'nın önemli bir diğer özelliği de; 1922 yılında gerçekleşen ve büyük yıkımlara sebep olan İzmir yangınından sonra kentin yeniden ayağa kalkma çabası içindeki dönemin bir ürünü olmasıdır. Yapı; 19. yüzyılın han tipolojisinden farklı olarak, döneminin işlevsel gerekliliklerini karşılayacak biçimde bir "iş yeri" niteliğinde tasarlanmıştır (Şekil 6).

Silahçioğlu Hanı tapunun İzmir-Merkez Akdeniz Mahallesi, 75 pafta, 958 ada, 9 parselinde kayıtlı olup İzmir 1 No'lu Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 23.06.1988 gün ve 391 sayılı kararıyla 1. derece korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiştir.

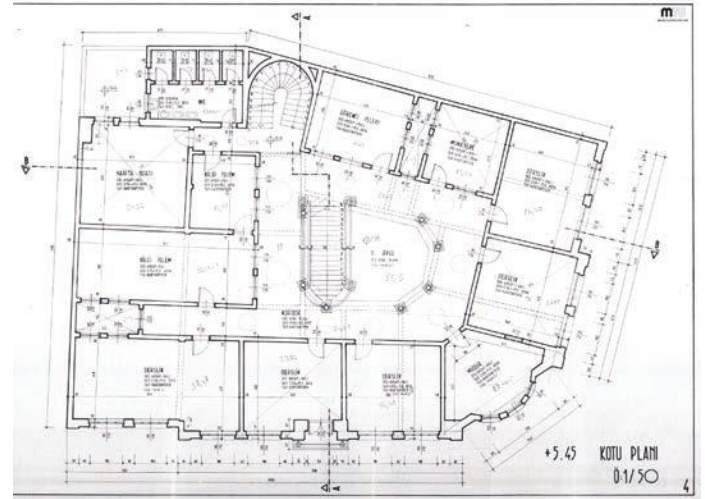
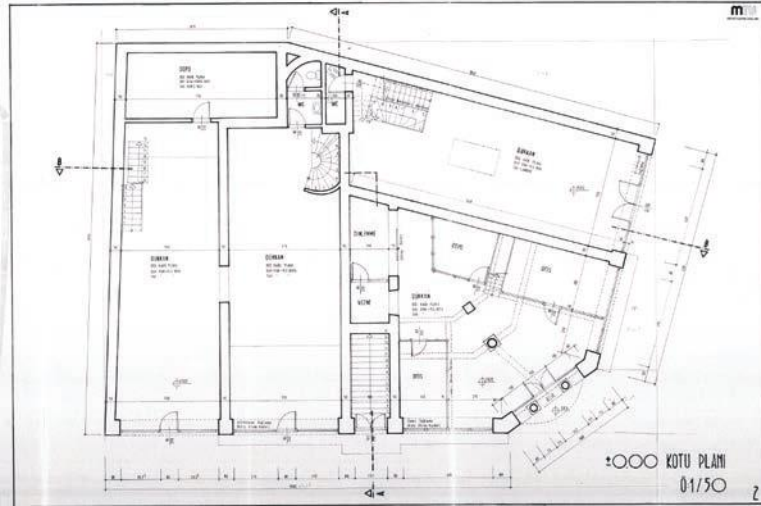
Yapının Çevresiyle Kurduğu İlişki

Silahçioğlu Hanı ve çevresini de içine alan bölge 19. yüzyıl boyunca kentin ticari odağı olarak işlev görmüştür. 1922 İzmir Yangını ile kentin ticari dokusunu da içine alan büyük bir alan tahrip olmuştur. Bu tahribat ile birlikte yabancı sermayenin çekilmesi kentteki uluslararası ticaret ağına da zarar vermiştir. Fakat Cumhuriyet'in

ilk yıllarında yangın sonrası ortaya çıkan kent boşlukları kayıp olarak değerlendirilmek yerine yeniden imara açılıp, kentin ticaret merkezinin yeniden canlandırılması amacıyla, planlama çalışmaları yapılmıştır (Uzun, 2017) (Şekil 2). Makalenin "I. Ulusal Mimarlık Akımı ve İzmir'deki yansımaları" bölümünde detaylarıyla aktarılan bu planlama çalışmalarıyla kentin ana ticaret aksları belirlenmiştir. Bu aksların birleştiği köşe parsellerde; hizmet ve yönetim yapıları ile iş merkezleri inşa edilmiştir. Bu yapılardan biri olan Silahçioğlu Hanı; Gazi Bulvarı ve Necatibey Bulvarı kesişiminde yer alan parselde konumlandırılmıştır (Şekil 7).

Silahçioğlu Hanı ve yakın çevresi; neredeyse tümüyle giyim sektörüne hizmet veren, satış ve depolama işlevlerine sahip yapıları barındırmaktadır. Kentin gelişim süreci içerisinde; kent merkezindeki yoğun yapılaşma ve kat artışları bu bölgenin fiziksel yapısını değişikliğe uğratmıştır. Bu değişim süreci içerisinde Fevzi Paşa Bulvarı ve Gazi Bulvarı üzerinde bulunan yapıların çoğu yıkıma uğrarken; çok azı özgün kimliğini korumayı başarmıştır (Uzun, 2017). Silahçioğlu Hanı; I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın önemli örneklerinden biri olarak dikkat çekici cephe düzeni ile bulunduğu alandaki önemli röper noktalarından biridir.

Yapıya erişim hem Gazi Bulvarı hem de Necatibey Bulvarı üzerinden sağlanabilmektedir. Yapı köşe parselde konumlanmış olduğundan her iki akstan da ulaşılabilir bir noktadadır. Silahçioğlu Hanı'nın bulunduğu alanı da kapsayan, Fevzi Paşa ve Gazi Bulvarları arasında kalan bölgede, alanın sahip olduğu değerin kentli tarafından anlaşılabilmesi ve en önemli sorunlarından biri olan otomobil istilasından kurtulabilmesi ve yayalaştırılıp kentliye kazandırılması amacıyla 2002 yılında Mimar Kemalettin Moda Merkezi Projesi hazırlanmıştır. Proje, Prof. Dr. Ahmet Eyüce ve Konak Belediyesi çalışanları tarafından hazırlanarak hayata geçirilmiştir (Eyüce, 2002). Yoğun olarak toptan ve perakende ticaretin yapıldığı bu bölgede yaya aksları, durak noktaları ve meydanlar oluşturularak bölgenin kent ile ilişkisinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu düzenleme günümüzde yapı blokları

arasında kalmış olan ve inşa edildiği ilk yıllar ile karşılaştırıldığında kent içindeki belirgin varlığı oldukça azaldığı görülmekte olan (Şekil 8) Silahçioğlu Hanı'nın görünürlüğünü kısmen de olsa arttırmış ve maruz kaldığı yoğun yaya ve taşıt trafiğinin olumsuz etkilerini azaltmıştır.

Yapının Mimari Kimliği

Silahçioğlu Hanı zemin üzerine üç kat olarak inşa edilmiştir. I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın belirgin özelliklerinden biri olan yapı tasarımlarında dış cepheye verilen önem ve öncelik bu yapıya da yansımıştır. Köşede yer alan bölümün yuvarlatılıp yükseltilerek kule şeklinde sonlandırılması ve ana kütlede farklılaşması kütle organizasyonundaki en temel karardır. Cephele Osmanlı ve Selçuklu Mimarisi ile dönemin mimari anlayışı harmanlanarak tasarlanmıştır. Taç kapı

niteliğindeki girişler ile köşeler ve kubbenin vurgulanması, kemerli pencere açıklıkları bu duruma örnek niteliğindedir. Yapıda yuvarlatılmış köşe, üst katta kemerli ve alınlıklı, ikinci katta kemerli ve birinci katta dikdörtgen üçlü pencere düzeni şeklinde tasarlanmış ve zemin katta yapının ana giriş kapısı ile sonlandırılmıştır. Ana giriş kapısı, mukarnas başlıklı iki mermer sütun ve üç sivri kemer ile taşınan bir portal görünümündedir. Birinci kata girişi sağlayan dökme demir giriş kapısı ise çiçek motifleriyle bezelidir (Uzun, 2013).

SOL ÜSTTE Günümüzde Gazi Bulvarı ve iş merkezleri (Şekil 4)

Mimar Kemalettin Bey Caddesi, 1935 yılları, Prof. Dr. Çınar Atay arşivinden (Şekil 5)

İzmir Silahçioğlu Hanı'nın günümüzdeki görünümü (Şekil 6)

Silahçioğlu Hanı konumu (Şekil 7)

Erken Cumhuriyet Dönemi İzmir'i limandan görünümü; Bilinmeyen kaynak, Temmuz 2020 (Şekil 8)

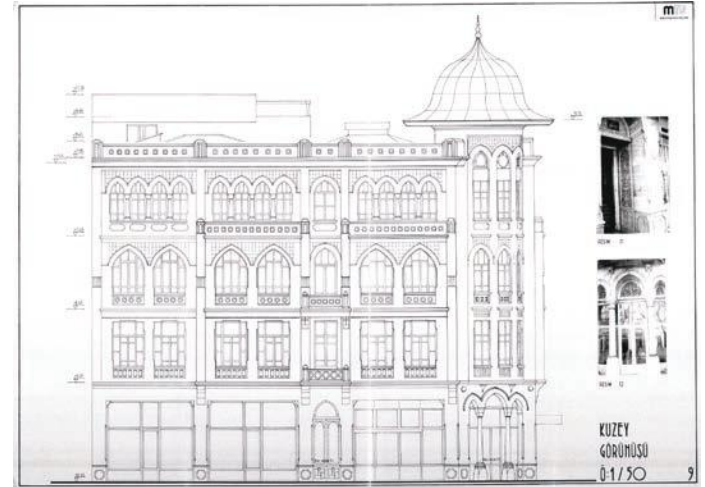
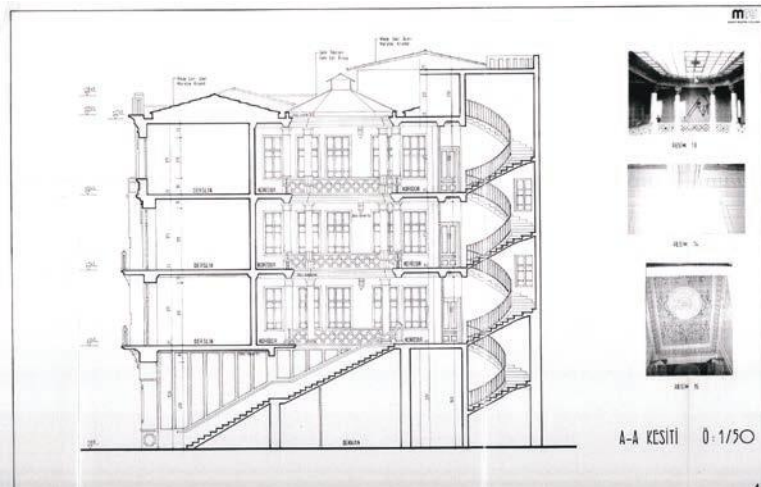
ÜSTTE Yapıya ait restorasyon projesi 0.00 kot planı, yapı müellifinin arşivinden elde edilmiştir (Şekil 9)

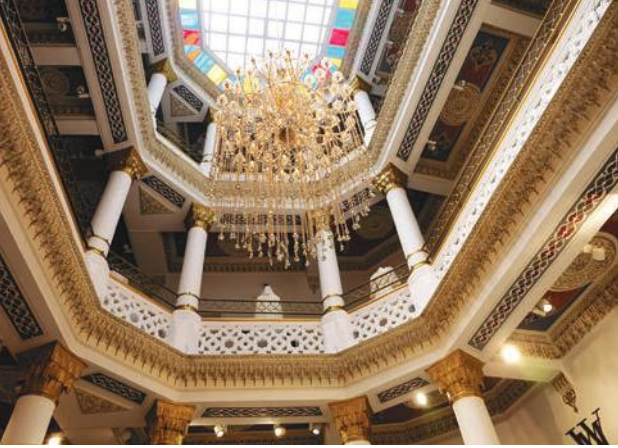
Yapıya ait restorasyon projesi 5.45 kot planı, yapı müellifinin arşivinden elde edilmiştir (Şekil 10)

ALTTA Yapıya ait restorasyon projesi A-A kesiti, yapı müellifinin arşivinden elde edilmiştir (Şekil 11)

Yapıya ait restorasyon projesi Kuzey Görünüşü, yapı müellifinin arşivinden elde edilmiştir (Şekil 12)

“KÖŞEDE YER ALAN BÖLÜMÜN YUVARLATILIP YÜKSELTİLEREK KULE ŞEKLİNDE SONLANDIRILMASI VE ANA KÜTLEDEN FARKLILAŞMASI KÜTLE ORGANİZASYONUNDAKİ EN TEMEL KARARDIR”

ÜSTTE İzmir Silahçioğlu Hanı iç mekânı (Şekil 13, 14)

ALTTA İzmir Silahçioğlu Hanı'nın 1975 yılındaki görünümü; Bilinmeyen kaynak, Temmuz 2020 (Şekil 15)

SAĞDA Yapıya ilişkin 1996 yılına ait fotoğraf, 1. No'lu K.V.K.K arşivinden) (Şekil 16, 17)

Yapı tavanlarında esaslı onarım öncesi var olan bozulmalar (1. No'lu K.V.K.K arşivinden) (Şekil 18,19)

Dış cephede pencere düzenine bakıldığında her katta ayrı bir üslup geliştirilerek tasarlanmıştır; üst katta sütunceler ile ayrılmış sivri kemerli dörtlü pencere düzeni, ikinci katta geniş sivri kemerli pencereler, yapının birinci katında ise dikdörtgen pencereler yer almaktadır (Şekil-12). Bu açıklık tasarımı yapıya hareketlilik katarak ritmik bir düzen yakalanmasını

cidarlı bir örtü ile kapatılmış ve sekizgen biçimli bir galeri etrafındaki mekânlar olarak organize edilmiştir (Şekil 9,10). Yapıda galeride ve buradan girişleri sağlanan mekânların tavanlarındaki bezemeler, resim işçiliği, tavan silmeleri, alçı göbekler ve galeri tavanında yer alan vitray cam, yapının inşa edildiği dönemde iç mekân tasarımına verilen önemi gözler önüne sermektedir (Şekil 13, 14).

“DİŞ CEPHEDE PENCERE DÜZENİNE BAKILDIĞINDA HER KATTA AYRI BİR ÜSLUP GELİŞTİRİLEREK TASARLANMIŞTIR; ÜST KATTA SÜTUNCELER İLE AYRILMIŞ SİVRİ KEMERLİ DÖRTLÜ PENCERE DÜZENİ, İKİNCİ KATTA GENİŞ SİVRİ KEMERLİ PENCERELER, YAPININ BİRİNCİ KATINDA İSE DİKDÖRTGEN PENCERELER YER ALMAKTADIR”

sağlamıştır. Cephelerde hareketliliği sağlayan diğer öğeler; mukarnaslı konsollar, balkonlar ve pencere açıklıklarının üzerinde yer alan turkuaz renkli çiniler, alt bölümde yer alan geometrik desenli rölyeflerdir.

Yapının plan organizasyonuna bakıldığında; zemin kat kullanımı, diğer katlardan ayrı tutularak bağımsız kullanıma hizmet verecek şekilde tasarlanmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü katlar ise gridal konstrüksiyonlu çift

Yapının Günümüze Kadar Geçirdiği Dönüşümler

Silahçioğlu Hanı, 1927 yılında “iş yeri” olarak inşa edilmiş; ilk inşa edildiği dönemden 1944 yılına kadar “Sanat Enstitüsü” olarak işlevlendirilmiştir. 1945 yılında ise Sanat Enstitüsü “İzmir Kız Sanat Enstitüsü”ne dönüştürülerek aynı işlevini sürdürmeye devam etmiştir. Kentlinin hafızasına eğitim işlevi ile kazınan yapı zemin katlarında farklı ticari faaliyetlere hizmet verecek dükkânlar şeklinde kullanılırken, uzun yıllar boyunca üst katlarında eğitim yapısı olarak değerlendirilmiştir; İzmir Kız Sanat Enstitüsü’nün kapatılması sonrasında özel eğitim kurumu ve bir dönem öğrenci yurdu olarak kullanılmıştır (Uzun, 2013) (Şekil 15,16,17).

Yapının özel bir eğitim kurumuna hizmet verdiği dönemde, zemin katlar bağımsız dükkânlar şeklinde kullanılmış; yapının diğer katları bu eğitim kurumuna ait sınıflar ve ofisler olarak düzenlenmiştir.

Silahçioğlu Hanı 2000’li yıllarda bir esaslı onarım geçirmiştir. Bu onarım ile taşıyıcı sisteminde ciddi sorunları olmayan yapının, bakımsızlık, nem, kirlenme ve rutubet kaynaklı yapı elemanları ve kaplama malzemelerinde meydana gelen bozulmaların (Şekil 18, 19) tamirinin yapılması ve yapı için ilerleyen yıllarda tehdit oluşturabilecek strüktürel ve fiziksel sorunların önüne

geçilmesi hedeflenmiştir. Yapıya ait rölöve-restorasyon projeleri müellifi Erdal Kemahlioğlu'dur; restorasyon uygulamaları Aygıt Mimarlık tarafından gerçekleştirilmiştir. Restorasyon çalışmaları kapsamında; yapının dış cepheleri yeniden sıvanıp boyanmış, tüm ahşap doğramalar özgün detayına uygun olarak yenilenmiştir. Yapının köşesinde bulunan kule kubbesinin ahşap konstrüksiyonu yenilenmiş; üzeri kurşun plaka ile kaplanmıştır. Çatıda, galerinin üst kısmı olan çelik konstrüksiyon ve üzerinde yer alan cam yenilenerek boyanmıştır. Teras çatı olan kısımlarda ise su izolasyonları yapılarak yapının yaşayabileceği muhtemel rutubet ve su sorunlarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır. İç mekânda, tüm iç duvarlar ve tavanlar yeniden sıvanarak üzerine saten alçı yapılmıştır. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü öğretim üyeleri ve öğrencileri tarafından yapılan çalışmalar ile yapının birinci katında yer alan tavan resimlerinin restorasyonu gerçekleştirilmiştir. Birinci kat tavanlarında yer alan resimler referans alınarak yapının diğer katlarında da aynı uygulama gerçekleştirilmiştir. Tavanlardaki kat silmeleri ve göbekler onarılıp altın varakla bezenmiştir (Şekil 20, 21). Yapıdaki yer kaplamaları ve iç kapılar temizlenerek korunmuştur (Özturanlı, 2019).

Gerçekleşen restorasyon uygulamaları sonrasında yapı, 2006 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen "Tarihe Saygı/ Yerel Koruma Ödülleri" kapsamında "Özgün İşlevin Değiştirildiği Esaslı Onarım" ve "Emek" dallarında ödül değer bulunmuştur (Özturanlı, 2019).

Silahçioğlu Hanı, geçirdiği esaslı onarım sonrasında da özel eğitim kurumu olarak öğrencilere hizmet vermiştir. Bir süre boş kalan yapı 2018 yılında bir gelinlik tasarım firması tarafından kiralanarak, basit bir onarım sonrası ticari faaliyetine devam etmiştir. Günümüzde yapının zemin katı bağımsız giyim mağazaları tarafından ticari işlevle kullanılmaya devam ederken, diğer katlar bahsi geçen firma tarafından kullanılmaktadır. Yapının birinci katı tasarlanan giysilerin sergilenmesi amacıyla, ikinci katı idari ofisler olarak, üçüncü katı ise atölye olarak kullanılmaktadır (Şekil 22,23,24).

Yapının Sahip Olduğu Değerler

İzmir'de Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı'nın ve kentin yeniden inşa sürecinin önemli bir temsilcisi olan Silahçioğlu Hanı'nın sahip olduğu değerler yapının; "korunması gerekli bir kültür varlığı" olarak tanımlanmasını da sağlamaktadır. Silahçioğlu Hanı kültürel miras değerleri bağlamında incelendiğinde yapı;

. Cumhuriyet'in ilk yıllarında hâkim olan mimari ve kültürel anlayışın bir ürünü olarak I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın etkilerinin yapıda açık bir şekilde okunabilmesi ile inşa edildiği dönemin mimarlık anlayışını günümüzde de yansıtabilme özelliğinde olması nedeniyle; tarihi değer ve belge değerine,

. İnşa edildiği dönemden itibaren özgünlüğünü koruyarak günümüze ulaşmış olması ve döneminin çağdaş anlayışı ile han işlevinden iş yeri işlevine evrilerek inşa edilen öncü bir yapı özelliğinde olması nedeniyle; özgünlük değerine,

. 19. yüzyıl sonundan günümüze değin ticaretin kesintisiz ve yoğun olarak yapıldığı bir bölgede yer alan önemli ticari yapılardan biri olması ve aynı zamanda I. Ulusal Mimarlık Akımı'nın önemli temsilcilerinden biri olarak günümüzde varlığını sürdürüyor olmasıyla; temsil değerine,

. Konumu itibarıyla ve yapı kütleindeki yuvarlatılarak oluşturulmuş köşe kulenin yarattığı etki ile bulunduğu bölgede için bir röper haline gelmiş olması nedeniyle; simgesel değere,

. Yapı cephelerinde ve iç mekânda bulunan çini, resim ve desenler ile döneminin estetik anlayışını yansıtmaları ve yapıda yer alan el işçiliğinin yapıya bir değer olarak katılarak, günümüze kadar korunmuş olması nedeniyle; estetik değer ile sanat ve zanaat değerine,

. İnşa edildiği dönemin mimari yapılm tekniklerini yansıtmaları sebebiyle; teknolojik değere,

. İnşa edildiği dönemden itibaren, işlevsel dönüşümler geçirse de, önce eğitim işleviyle günümüzde ise özgün ticari işlevi ile kesintisiz biçimde kullanımının sürdürülmesiyle; kullanım değeri ve süreklilik değerine,

. Uzun yıllar boyunca kentte

SOLDA İzmir Silahçioğlu Hanı iç mekân tavan süslemeleri (Şekil 20)

İç mekân tavan detayı (Şekil 21)

ALTTA Silahçioğlu Hanı girişi (Şekil 22)

SAĞ ÜSTTE Hanın günümüzdeki iç mekân kullanımı (Şekil 23,24)

öğrencilere eğitim işleviyle hizmet etmiş olması ve Necati Bey Bulvarı ile Gazi Bulvarı kesişiminde, kentlinin yoğun olarak kullandığı bir sirkülasyon hattı üzerinde yer almasıyla, kentlilerin belleğinde yer etmiş önemli bir imge olarak; anı değerine sahiptir.

Değerlendirme

İzmir kent merkezinin 1922 yangını sonrası yeniden inşası; kentsel alanın fiziksel anlamda tamir edilmesinin yanında kaybolan kentsel belleğin de onarımı, var olan izlerin tamiridir. Kentin önemli kırılma noktalarından olan bu tamir sürecinde inşa edilen bir yapı olarak Silahçioğlu Hanı; kentsel belleğin yeniden inşa edildiği bu dönemin, Cumhuriyet sonrası modern bir kent kurma ve yeni bir ulusal mimari dil oluşturma çabalarının izlerini ve anlamını barındırmaktadır. 1922 öncesi de ticari işleve sahip olan bölge, Danger-Proust planı sonrası bu işlevini sürdürmeye devam ederken;

Silahçioğlu Hanı dönüşen bir kentsel çevrede tarihsel bağlamdan gelen işlevsel sürekliliğin sürdürülmesine katkı sağlayan yapılardan biri olmuştur. Yapı aynı zamanda hanların değişen mekânsal kurgusunun ve dönemin yeni işyeri-han tipolojisinin kentteki önemli temsilcilerindendir. Yapının bulunduğu kentsel çevre; Danger-Prost planının uygulamaya konduğu dönemden günümüze değişmeye ve dönüşmeye devam etmiştir. I. Ulusal Mimarlık Akımı etkisiyle yeniden imar edilen bu bölgede; II. Ulusal Mimarlık Akımı'na ait yapılara ve modernist üslubun izlerine rastlanırken; günümüzde inşa faaliyetleri sürdürülmektedir. Kentin ticari bölgesinin bu dönüşümü mimari anlayışın değişimini de yansıtır. Kentsel alanın bu hızlı dönüşümü içerisinde; korunması gerekli kültür varlıklarından olan Silahçioğlu Hanı özgünlüğünü koruyarak, döneminin izlerini yansıtan bir temsil imgesi haline gelmiş, ticari işlevli bir anıt yapı niteliğindedir.

Silahçioğlu Hanı'nın geçirdiği tamir süreçleri yapıyı fiziksel anlamda iyileştirip, onarmanın ötesinde anlamlar taşır. Tamir eylemleri yapının ömrünü uzatırken; yapının mimari kimliğinin korunmasını ve sahip olduğu kültürel miras değerlerinin de sürekliliğini sağlamaktadır. Yapıya kimliğini veren bir çini panonun, kubbenin ya da bezemenin onarımı herhangi bir yapı ögesinin tamir edilerek, görünür kılınmasının ötesinde tarihsel bağlamının, anlamının, estetik ve özgünlük değerinin de korunmasını ifade etmektedir. Silahçioğlu Hanı'nın restorasyon/tamir müdahaleleriyle özgün kimliğini, hızla dönüşen bir kentsel çevreye rağmen koruma çabası; yapının sahip olduğu tarihi, özgünlük, belge ve temsil gibi değerlerin anlamını da kuvvetlendirmektedir.

Han, fiziksel ve kültürel bağlamda irdelendiğinde yapının sahip olduğu değerler ve taşıdığı potansiyeller ile tarihi kent belleğine katkısı yadsınamayacak bir boyuttadır. Yapı inşa edildiği tarihten günümüze kadar geçirdiği işlevsel değişikliklere, bir süre kullanılmamasına ve yapı çevresindeki dönüşüme rağmen özgünlüğünü büyük ölçüde koruyabilmiş ve döneminin özelliklerini son derece yalın halde yansıtmayı başarabilmiştir.

Han, yapısal ölçekte köklü bir değişiklik geçirmemiş olmasına rağmen;

. Bulunduğu kentsel çevrenin yıllar içinde yaşadığı değişim sonucu oluşan kontrolsüz betonarme yapılaşma,

. Yapı ve içinde bulunduğu tarihi çevre ile ilişkililenmeden, tasarlanmadan eklenmiş olan tabela, pankart, bilgi panoları gibi öğelerin varlığı,

. Yapının zemin katında yer alan, satışa çıkarılan ürünün ilgi çekmesi odaklı vitrin tasarımları yapının

görünürlüğünü azaltmakta, kentli tarafından algılanmasının önüne geçmektedir.

. Günümüzde yapının özgün işlevi olan ticari işlevi sürdürüyor olması olumlu nitelikler taşısa da; belirli kullanıcılar haricinde kentlinin kültür varlığına erişimi ve yapıyı deneyimlemesi mümkün olamamaktadır.

Han'ın sahip olduğu değerleri ve anlamları sürdürebilmesi, kentli için yapıyı hem fiziksel hem de kültürel anlamda görünür kılmakla mümkün olabilir. Günümüzde yoğun bir taşıt sirkülasyonunun olduğu Gazi Bulvarı ile yoğun ticari fonksiyonundan ötürü önemli bir geçiş aksı olan Necati Bey Bulvarı'na cephe veren yapının tüm bu yoğun sirkülasyona rağmen varlığını sahip olduğu değerler ile korumaya devam edebilmesi için yapıya uygun işlevlerin seçilmesi, yapının bulunduğu kentsel alanda yapıyı ön planda tutmaya imkân verecek fiziksel ve işlevsel kararların uygulanması, yapının kent için öneminin vurgulanarak yapı kullanıcılarının, çevre esnafının ve kentlinin bilinç düzeyinin yüksek tutulması gerekmektedir. Bu bağlamda hem kentsel ölçekte hem de yapı bazında bir takım karar gereklilikleri bulunmaktadır. Yapının değerinin sürdürülebilir kılınması amacıyla alınması gerekli kararlar kentsel ölçekte;

. Silahçioğlu Hanı ve yakın çevresinde yer alan benzer ve erken dönemde inşa edilmiş olan, korunması gerekli kültür varlığı olarak tescillenmiş yapıların arasında yer alan günümüze yakın dönemde inşa edilmiş betonarme yapıların, tasarım, gabari ve malzeme seçimlerinin yalın ve iddiadan uzak tutularak, tescilli eserler ile uyumlu, tarihi kent varlığının ön planda tutulduğu bir kentsel düzenleme benimsenmelidir.

. Yapının yer aldığı kentsel çevrenin kentli tarafından ticari faaliyetler ile birlikte daha aktif kullanılması ve tarihsel çevre deneyiminin etkin kılınması amacıyla Mimar Kemalettin Caddesi'ni de içine alan bu bölgede kent boşluklarının oluşturulup, bu tarihsel çevrede kamusal alanların artırılması gereklidir.

. Yapı çevresi yoğun olarak ticaret işlevli yapılar ve dükkanlardan

oluşmaktadır. Tekstil yoğunluklu bir çarşı niteliğinde olan bu bölgede, vitrin tasarımları ile tabela seçimleri, Silahçioğlu Hanı ile birlikte bölgede yer alan nitelikli yapıların görünürlüğünü azaltmakta ve özgünlük değerlerini zedeleyen birer öge olarak kentlinin karşısına çıkmaktadır. Alanın bütüncül olarak ele alınıp, tek tipleşen ve boyutları düzenlenen tabela, yönlendirme levhası ve vitrin tasarımları ile bu bölgenin sahip olduğu değerlerin kentliye aktarımı kolaylaştırılmalıdır.

Yapısal anlamda alınması gerekli kararlar ise temel olarak;

. Yapının işlevlendirme aşamalarında kentli ile yapı arasında sınır koymayacak fonksiyonların seçilmesi gereklidir.

. Ticari işlevin gerekliliği olan tabela vb. gibi yapı üzerine eklemenecek eklerin yapıya zarar vermeyecek ve yapının özgünlük değerinin önüne geçmeyecek parametreler esas alınarak tasarlanması gereklidir.

. Yapının iç mekânında yer alan el işçiliği çini, resim ve desenler sıklıkla bakıma ihtiyaç duymaktadır. Alanında uzman kişiler tarafından düzenli bakımının yapılması, yapının estetik değer, sanat ve zanaat değerinin sürekli kılınmasını sağlayacaktır.

Kaynakça belirtilmeyen fotoğraflar yazarlara aittir.

KAYNAKLAR

- Aslanoğlu, İnci. Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı. Ankara: O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Basım İşliği, 1980
- Atay, Çınar. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir Planları. Ajans Türk Basın ve Basım A.Ş. Ankara, 1998
- Ballice, Gülnur. "İzmir Kent Kimliğinin Oluşum Sürecinin Konut Yapıları Üzerinden İncelenmesi" Ege Mimarlık sayı:52 (2004): 42-46
- Bilsel, Cana. "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Planlaması (1923-1965): 20. Yüzyıl Kentsel Mirası" Ege Mimarlık sayı:71 (2009): 12-17
- Bozdoğan, Sibel. Modernizm ve Ulusun İnşası: Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür. İstanbul: Metis Yayınları, 2015
- Çıkış, Şeniz. "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi İzmir Konutu: Yerellik Ve Melezlik", METU Journal of the Faculty of Architecture sayı: 28(2) (2011):45-61
- Eyüce, Özen. "Mimar Kemalettin Moda Merkezi" Ege Mimarlık sayı: 43 (2002): 23-27
- Eyüce, Özen. "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası" Ege Mimarlık sayı: 71 (2009): 18-23
- Koç, Hülya. Cumhuriyet Dönemi'nde İzmir'de Sosyal Konut ve Toplu Konut Uygulamaları. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2001
- Özturanlı, Mustafa (ed.). "Silahçioğlu Hanı" Tarihe Saygı Yerel Koruma Ödülleri 2003-2007, İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2019
- Uzun, İnci. "Özel Yönetim ve İş yapıları Mimarisi" İzmir Kent Ansiklopedisi, Mimarlık II. Cilt. İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2013
- Uzun, İnci. "İzmir Merkezi Ticaret Bölgesinde 1950-1960 Dönemi İş Yapıları" Ege Mimarlık sayı: 95 (2017): 6-9

Mimari Proje Stüdyosu Deneyimi Olarak “Tamirin Araçsallığı”: DOLAPDERE RECORD

Funda Uz, Ayşe Tuğçe Pinar

MAKALENİN ADI **Mimari Proje Stüdyosu Deneyimi Olarak “Tamirin Araçsallığı”: DOLAPDERE RECORD**
Instrumentalism of Repair” as an Architectural Project Studio Experience: DOLAPDERE RECORD

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 146-153**

MAKALENİN YAZARI **Funda Uz**, Doç. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü

Ayşe Tuğçe Pinar, Ar. Gör., İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **14.09.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **fundauz2@gmail.com,**

uzfunda@itu.edu.tr, aysetugcepinar@gmail.com

ORCID **0000-0003-4299-7710 (F. Uz)**

0000-0002-4440-9452 (A.T. Pinar)

ÖZET Günümüz kentsel meselelerini proje stüdyosu üzerinden tartışmak ve kavramlaştırmak mimarlık eğitiminin en önemli eksenini oluşturmaktadır. 2019-20 Bahar yarıyılı, Mimari Proje 6-7 teması, “DOLAPDERE RECORDs (REstoring-COMunity-REsearch-Data)”, Dolapdere ve yaşayanları için, kentsel mekanizmalarla birlikte çalışır hâle gelebilecek bir “topluluk araştırma, üretim ve eğitim alanı” önermektedir. Stüdyonun ana izleğinin tamir ile paralellik taşıdığı söylenebilir. İstanbul metropolün fiziksel olarak merkezinde, ancak kentsel dinamiklerin sosyolojik anlamda dışında yer alan Dolapdere’nin, değişen kentsellik örüntüleri içinde gelecek projeksiyonlarını üretmek ana hedeftir. Bunun için öncelikli olarak kentin işlerlik zinciri içinde Dolapdere’nin nasıl bir mekanizmanın parçası olduğu ve kırılan parçalarının nasıl tamir olacağını belirlemek önemli gözüktür. Dolapdere Record stüdyosunda tamir girişimi dört üretim ile tanımlanır: haritalama, program, kesit kolajlar ve proje. Bu makalenin amacı, öğrenci projelerinin ulaştığı biçimsel-mekânsal sonuçları anlatmak değil; tamir sürecini, yer-bağlam tartışmaları, topoğrafya ve bunlara bağlı üretimler üzerinden okuyucuya aktarmaktır.

ANAHTAR KELİMELER mimari proje stüdyosu, Dolapdere, haritalama, kesit-kolaj, mimari program

Yer-Bağlam Dinamikleri Üzerinden Bir Stüdyo Tasarlamak

Günümüz kentsel meselelerini proje stüdyosu konusu üzerinden tartışmak ve kavramlaştırmak mimarlık eğitiminin en önemli eksenini oluşturmaktadır. Bugünün kentleri hızlandıkça, karmaşıklıklaştıkça mimarlık stüdyosunun da aynı özellikleri taşıyacak biçimde evrilmesi, değişmesi önemlidir.

Bugün metropollerde kamusal alanlar, bir yandan neo-liberalizm üzerinden, anti-demokratik, uzlaşmasız ve sert müdahalelerle dönüştürülürken, diğer yandan kentsel hafızanın önemli bileşeni olan tarihsel mekânlar, doğrudan metalaştırılıp sermayenin açık saldırısıyla farklı görünümlemlerle ve ölçeklerle tahrif edilmektedir. Bu nedenle, bugünün kentsel kamusal mekânlarını her zamankinden daha çok tartışmak, araştırmak ve savunmak zorunluluğu hissedilmektedir. Mimari stüdyolar; süratli değişimin telaşı içerisindeki bellek yok edici, yabancı ve dayatmacı yaklaşımlardan uzaklaşarak, kentsel kültürün mekânsal pratikler ve gündelik hayat üzerinden yeniden yorumlanmasına olanak sağlayabilir.

İTÜ Mimarlık Bölümü, 2019-20 Bahar yarıyılı, Mimari Proje 6-7 stüdyosu olarak ortaya koyduğumuz tema, “DOLAPDERE RECORDs (REstoring-COMunity-REsearch-Data)”, İstanbul metropolünün fiziksel anlamda merkezinde ancak sosyal-kültürel-kentsel örüntülerden dışlanarak var olan Dolapdere ve yaşayanları için bir model önerisidir. Stüdyonun ana izleği, yaşayanların, kentsel mekanizmalarla

birlikte çalışır hale gelebileceği bir “topluluk araştırma, üretim ve eğitim alanı” programı önermektedir. Bu program önerisinin, kaynağını/dayanağını bölgeyi tüm bileşenleri ile anlamak ve kendi minör anlatısını keşfetmek oluşturur. Bu anlatı, kayıt-dışı üretimi ve potansiyelini görünür kılan, araştırma ve bunları organize, örgütlü ve sosyal bir çerçevede yeniden ve işler bir topluluk önerisine evrilten bir bilgi niteliği taşımaktadır. Öğrencilerden, kamusal mekân kavramını değişen tanımlarıyla sorgulamaları ve mekânsal potansiyelini kendileri keşsettikleri bir alan için kamusal bir program içeren bir yapı önerisinde bulunmaları beklenmektedir. Bu yolla, teorik kavramsal bir konuyu tasarımın doğası ve tüm araçlarıyla içselleştirerek mekânsal bir üretimle yorumlama becerisi kazanmaları hedeflenmiştir.

Kentsel mekânda, kamusal programlarla örgütlenen bir yapı önerisi için öncelikle kamusal alanın tartışılması gereklidir ve stüdyo bu tartışmalarla başlar.

Sola-Morales (2010) sorar; bütün kentsel mekânlar kamusal kabul edilebilirse, kamusal alanı tanımlayan nedir, kamusal alanın özgüllüğü nasıl oluşacaktır? Kamusal alan, özü, birlikte yaşama ve etkileşim olan farklı caddeler ve meydanlardan oluşan birleşik bir yapıya sahiptir. Bu birleşik yapı beraberinde yaşamın hem paylaşımının hem ayrışması/özelleşmesinin potansiyelini taşır. Kamusal alanın tasarlanmasına, kalite ve mekânların paylaşılma biçimi düşünülmeden, özellikle işlevlerin saptanarak

başlanması, bugün artık nadiren tercih edilen metodolojik bir seçenektir. Sivil, siyasi ve biçimsel anlamda kentselliğin mekânını oluşturan, kamu anlayışı ve idaresinin bir yansımasıdır. Çatışma ve dayanışma, kararlılık ve dinamizm, bağlantı ve mesafe kamusal mekânın görünürlüğüdür.

Kentsel kamusal alan, farklılıkların kendi gibi olmayan ile karşılaşmanın mekânıdır. Harvey'e göre "içinden toplumsal meselelerin belirli bir tür kavrayışın doğduğu 'ben' ile 'öteki' arasındaki alışveriş daima... mekânsal-zamansal bir yapı arz eder" (1996, 264). Bu zaman-mekânsal bütünün içinde kırılmalar, boşluklar ile var olan değişken ve dinamik yapı kentlerin karakterini kurar.

İstanbul'da "kamusal alan" değişik açılardan incelenebilir. Kamusal-özel kavramları daha çok toplumsal pratiklere ilişkin sürekli bir müzakereye işaret ettikleri sürece anlamlıdır. Kentsel alanı kamusal hâle getiren, fiziksel niteliğinden çok söylemsel karşıtlıklar ve müzakerelerdir. Parklar, tören alanları, meydanlar vb. kamusal alanın, planlı, organize ve ehil olarak, erk tarafından tanımlandığı mekânlardır. Bu alanlar dışında kamusal her ölçekte ve her durumda talep etmek, kenter olmanın birincil koşuludur kabulü, bugün üzerinde akademisyenlerin uzlaştığı bir yargıdır. Yurt dışındaki benzerleri gibi, İstanbul'da da kamusal mekânın kimi zaman küçük grupların alternatif mekân üretme pratikleri ile, özellikle zihinsel ve söylemsel olarak, ileriye dönük mekan-politik bir duruş oluşturma potansiyelini de taşıdığı söylenebilir.

Son yıllarda yeniden eleştirel okumaları yapılan, Henri Lefebvre ve Manuel Castells gibi doğrudan kent siyaseti üzerine yazmış düşünürlerin yanı sıra Althusser, Gramsci, Foucault, Sennet, Harvey gibi pek çok düşünürün teorik çerçeveleri "mekânsal okuma"ya konu olmaktadır. Kamusal mekândaki toplumsal ilişkilerin işlerliğini çözümlemek üzerine kafa yoran ve bu mekânları, demokratik, müşterek ve yaratıcı biçimde kullanmanın nasıl mümkün olduğuna dönük tartışmalarda güçlü teorik çerçeve çizen düşünürlerinden biri ise Stavros Stavrides'tir.

Stavrides'in "kentsel heterotopya" kavramsallaştırmasının kritik bileşenlerinden biri de "eşikler kenti" düşüncesidir. Stavrides'e göre eşikler, geçirgen ve evrilen kimlikler arasında yaratılan karşılaşma ve müzakere alanlarının şematik ve aynı zamanda da gerçekçi bir tasvirini sunabilir.

Eşikler, toplumsal kimliğin dönüşüm süreçlerine işaret eder. Hem kültürel hem tarihsel nitelikteki ötekiliğe yaklaşmak, mekânsal taktikler için de aynı derecede can alıcı bir problemdir. Mesafe, yani uygun bir karşılaşma uzaklığı, farklılıkların müzakere ve karşılıklı anlamının önünde bir engel hâline gelmeksizin varlığını sürdürmesi için gereklidir. Sosyal etkileşimin teatrallığı, eşik yaratımının değişen koşullarında fiilen kazanılıp geliştirilir (Stavrides, 2016, 22).

Çatışmalar ve uzlaşmalar mekânı olarak da görülebilecek olan "YER" in tarihselliği, değişim ve dönüşümlerinin incelenmesi; tartışmaların derinleştirilmesi ve doğru soruların üretilebilmesi için elzemdir. Stüdyo için seçilen yer, Dolapdere, 17. yüzyılın sonlarından itibaren, yakın komşuluğundaki diğer semtlerin gelişimine paralel şekilde fiziksel, morfolojik ve demografik değişimler geçirmiş bir bölgedir. Stavrides'in tanımıyla düşünürsek Dolapdere, kentsel heterotopyanın zaman-mekânsallığında bir eşik niteliğindedir.

18. yüzyılda bir Rum köyü olarak tanımlanan Tatavla, şehrin yeni yerleşim merkezlerinden askeri bir üs niteliğindeki Taksim'in eteklerinde konumlanan semt ile 19. yüzyılda birleşmiştir. Bir dere tarafından bölünmesi ve kiraz ağaçlarının güzelliği ile öne çıkan semt, zaman içerisinde dereden lağım kokusunun yayıldığı bir çöplük hâline gelmiştir. Veba yüzünden Kağıthane'ye göç eden sakinlerin varlığı da bu duruma bir kanıt teşkil eder. 1913'te hastalığa önlem almak amacı ile dere üzerine yeni bir cadde inşa edilmiştir: Dolapdere Caddesi. 1955'te organize sanayi bölgesi olarak planlanan semt; otomobil tamircileri, hurdacılar ve yedek parçacıların var olduğu bir iş merkezine dönüşmüştür. Günümüzde ise Dolapdere sanat merkezi ve oteller ile başka bir yere dönüşmektedir (Şebın Âşık, 2015).

Stavrides'e göre "Akılcılaştırma,

bölgelere ayırma ve kentsel işlevlerin netliği gibi ilkelerin yerine artık övülen şey örgütlenmiş olumsuzluk, karma kullanımlar ve iletişim odaklı zengin bir kent peyzajıdır". Bu strateji değişikliği kamusal mekânların anlamının ve rolünün de yeniden tanımlanması durumunu ortaya çıkarmıştır. Değişen roller kapsamında, erk, kamusal mekanları kontrol altına almak geliştirilen yaklaşımların en etkili, "mutenalaştırma" dır. "Mutenalaştırma" ile kentliye ait kamusal mekânlar kolektif tüketimin nesnesi hâline getirilip "müşterek mekân suretlerine" dönüştürülmektedir. "Mutenalaştırma, çeşitlilik ve çoğulluk retoriğiyle kamuya sunulabilir, ama esasında, kamusal mekân kullanımlarına yönelik katı kurallar koyan oldukça seçici bir müdahaleler dizisidir" (Stavrides, 2016, 136-138).

Sanatın sözü, toplumsal yaşamı dönüştürmede önemli etkenlerden biridir. Bilbao'da Guggenheim Müzesi, Paris'te Centre Pompidou ve Londra'da Tate Modern gibi yapılar üzerinden sanatın çekim noktası oluşturması, hareketlilik yaratması ve kentsel dönüşümde katalizör olarak rol alması gözlemlenebilir. İstanbul'da Dolapdere semti de benzer bir dönüşüm süreci içerisinde. Bu dönüşüm, İstanbul Bilgi Üniversitesi'nin birkaç bölümünün Dolapdere'ye taşınması ile başlamış olsa da ana etken Arter'in İstiklal Caddesi'nden Dolapdere'ye taşınmasıdır. Evliyagil Dolapdere ve Gaia Gallery'nin mekân seçim sebebinin, Arter'in Dolapdere'ye gelişi ile bölgenin yeni bir sanat merkezi olmaya aday olarak görülmesi oluşu, Arter'in dönüşümün en büyük taşıyıcılarından biri hâline gelişini kanıtlar niteliktedir. Bugün Dolapdere'de sanat galerilerinin sayısının artmasının yanında, ofis ve otellerin de yerini aldığı görülür¹.

Mutenalaştırma, Dolapdere örneğinde de görüldüğü gibi, aslında türdeş bir kentsel düzen önerisi ortaya koyar; farklılıkları yok sayma, görmezlikten gelme ve dışarıda bırakma girişimidir. Stavrides'e göre, bu müdahale biçimi, sürekli gözetim mekanizmaları ile "özgür" olmayan bir mekânın sanki kamusal bir mekânmış

gibi öne sürülmesi işlemi olarak ele alınabilir. Mutenalaştırma ile yerin geçmişten beri orayı mekân eylemiş yaşayanları, sürekli olarak daha da çepere doğru itilirler.

Centre Pompidou; Le Marais'ni ve Beaubourg'u bir çöküntü bölgesi olmaktan çıkararak kentin önemli odak noktalarından biri hâline dönüştürmüştür. Yurt dışında sanatın kentsel dönüşümün önemli araçlarından biri olduğu örnekler üzerinden sanatsal faaliyetlerin yoksulluğu uzaklaştırdığını okumak mümkün. Arter ve diğer sanat mekânlarına, gündelik hayatın içinden ve sokak ölçeğinden bakarsak, Dolapdere'yi dönüştürücü etkisi üzerine daha odaklı ve gerçekçi bir projeksiyon geliştirebiliriz.

Arter'e Dolapdere Caddesi'nden tek giriş güvenlik kapısıdır ve yapının önündeki havuz adeta geçişi engelleyen bir sınır olarak işlevlenir. Yapının cephe aracılığıyla kentle

kurduğu ilişki ise içeriden dışarıyı görebildiğimiz ancak tam tersinin mümkün olmadığı bir durumdur. Adeta ana cadde ile arka sokaklarda süren gündelik hayat arasında geçirimsiz bir çeper ve katı bir hacim olarak var olur. Arter'in içe dönük, yerle ilişki kurmayan biçim öncelikli tavrının, ardından gelen ve bölgede konumlanacak diğer yapılar için ne ölçüde takip edilir olacağı, yakın zamanda cevaplarıyla yüzleşeceğimiz bir soru olarak varlığını sürdürmektedir. Diğer yandan bölge için bir diğer önemli etken, İstanbul'un en önemli düğüm ve geçiş noktalarından biri olan Taksim'e yakınlık nedeniyle sayıları her geçen gün artan niteliksiz otellerdir. Dolapdere, cadde boyunca parsel ya da yapı adası bazındaki değişimlerle gittikçe ölçeksizleşmekte ve konut bölgeleri ile oto tamirhanelerin sıkıştığı, mahalle niteliğinin kaybolduğu bir alan hâline gelmektedir.

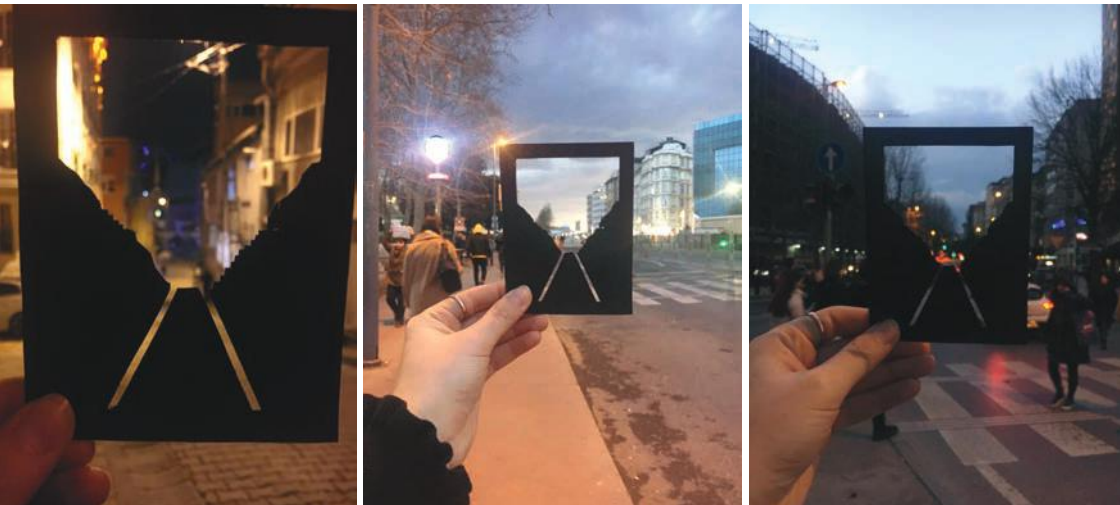
Özellikle 20 ve 21. yüzyıllarda yaşanan değişimler, bölgenin etnik ve sosyal kimliğinin yeniden şekillenme sürecine girmesine sebep olmuştur. Dolapdere artık ne eskisi gibi bir Rum köyüdür ne de hijyen nedenleriyle kentlinin uğramaya çekindiği bir bölgedir. Ancak kent içerisinde çoğunlukla etnik, sosyal ve tarihi gerilimler arasında yaşanan ve tamir edilmeyi bekleyen bozuk bir mekanizma olarak yer alır. Mekanizmanın tamiri ancak mevcut gerilimlerin kökenine hassasiyetle inildiği ve kentsel bağlamda tartışıldığı takdirde yapılabilir.

Tamirin Araçsallığı ve Stüdyonun İzleği

Stüdyo sürecinin bütününde ve özellikle alanın kamusallığının sorgulanmasında, mekânsal önerinin ölçeği, zemin kot ilişkileri-sıfır kotunda yüzleşilenler, yakın çevre sosyolojik verileri ile bulunduğu çevrenin ihtiyaçlarını karşılayan program önerileri, kentsel dokunun içindeki âtıl alanların potansiyelini keşfetme ve yorumlama becerisi gibi bazı kavramlar, yaklaşımlar ve hassasiyetler öne çıkmaktadır.

Stüdyo bu öngörülerle tasarlanmış ve yeri tanımak anlamak için yapılan okumalarla kurgusu dönem boyunca güncellenmiştir. Stüdyonun ana izleğinin tamir ile paralellik taşıdığı söylenebilir.

Arapça mr kökünden gelen "tamir" onarma, canlandırma ve yeniden inşa etme eylemleri ile ilişkilendir ve bir yanlış veya kusuru düzeltmeye çalışmak anlamına gelir. "Mimar", "imar" ve "ömür"ün bu kökten filizlenen diğer kelimeler oluşu şaşırtıcı değildir. Bir şeyi tamir edebilmek için onun özünü ve çalışma mekanizmasını deşifre etmek gerekir. Tamir sırasında eklemlenen veya çıkarılan parçalar, ona yeni bir kimlik katar. Bu kimlik, erek parça, öz ile bütünleşebileceği gibi bulunduğu bedeni inkâr ederek çalışma mekanizmasını da bozabilir. Seloteyp ile birleştirilmiş yırtık bir para ve altın reçinesi ile onarılmış kırık bir çömlek, iki farklı tamir yaklaşımına ve beden-parça ilişkisine örnek olarak gösterilebilir. Dolapdere ve son yıllarda inşa edilmiş Arter gibi sanat merkezleri arasındaki ilişki, yırtık paranın seloteyp

SOL ÜSTTE Dolapdere Haritalama: Gerilim, Sanem Anıl (Resim 1)

SOLDA Dolapdere Haritalama: Kent Okumaları, İlknur Özer (Resim 2a)

Dolapdere Haritalama: Kent Okumaları, İlknur Özer (Resim 2b)

Dolapdere Haritalama: Kent Okumaları, İlknur Özer (Resim 2c)

SAĞ ÜSTTE Dolapdere Haritalama: Ağlar ve Bağlantılar, Gülçiçek Karaman (Resim 3)

Dolapdere Haritalama: Ağlar ve Bağlantılar, Gülçiçek Karaman (Resim 4)

ile onarılmasına benzer. Çünkü bu onarımda seloteyp para üzerinde bağlamından kopuk bir eklenti gibi durur, parayı tamir etmez sadece tamir edilmiş izlenimi verir.

Stüdyo Dolapdere RECORDs sürecinde ise yer ve önerilen kamusal mekânlar arasında, Kintsugi (altın reçinesi ve çömlek arasındaki parçalar arasındaki aracının değerli olduğu ve farklılığını ortaya koyduğu), yama (arası dikilerek kapanamayacak boşluklar arasında kendisine benzer bir materyalle bir yeni parça), örgü (küçük yırtıkların, kopuklukların sıkıca dikilmesi) gibi, farklı tamir ilişkilerine ulaşmak hedeflenmiştir. Dolapdere metaforik bir beden olarak, kendisine eklemlenen yeni parçalar, daha güçlü bağlantılar ve ilişkilerle yeni bir kimlik kazanmanın hayalini kurar, parça beden ile birlikte çalışır.

Stüdyoda Dolapdere'nin tamir girişimi dört üretim ile tanımlanır: haritalama, program, kesit kolajlar ve proje. Bu makalenin amacı, dönem sonunda öğrenci projelerinin nasıl bir mimari form ile tamamlandığını anlatmak değil; tamir sürecini, topoğrafya ve bağlam tartışmaları ve bunlara bağlı üretimler üzerinden okuyucuya aktarmaktır.

Haritalama

Tamir için nasıl bir yol izleneceği ve hangi tekniğin seçileceğinin belirlenmesi için bozulmanın, çalışmamanın, kaybolan/kırılan/kopan parçanın ne olduğunun keşfedilmesi gerekir. Tamirin ilk fazı olan bu keşif, stüdyoda yapılan haritalama çalışmaları ile tanımlanmıştır. Haritalama salt bir alan okuması değil yaratıcı bir eylemdir. "Çevre analizi" ile kalıplaşmış ve bugün stüdyo eğitiminde terkedilmesi zorunlu bir fiziksel tespitin çok ötesine geçme niyetidir.

Sadece nesnel ve tekil bir bilgi olarak yeri temsil etmek, yerin yaşamını ve çoklu kavrayışını yok etme tehlikesi barındırır. Aksine; Şenel'e göre haritalama (2019, 5-18), yer ve mimarlık arasında alternatif ilişkiler kurma çabası içerisindedir. Şenel, yeri egemenliği ve kontrolü altına almış boş bir alan ya da nesne olarak gören geleneksel mimarlık üretim pratiklerini sorunlu olarak görür. Mimarlık öğrencisi ve eğitimcisinin İstanbul gibi

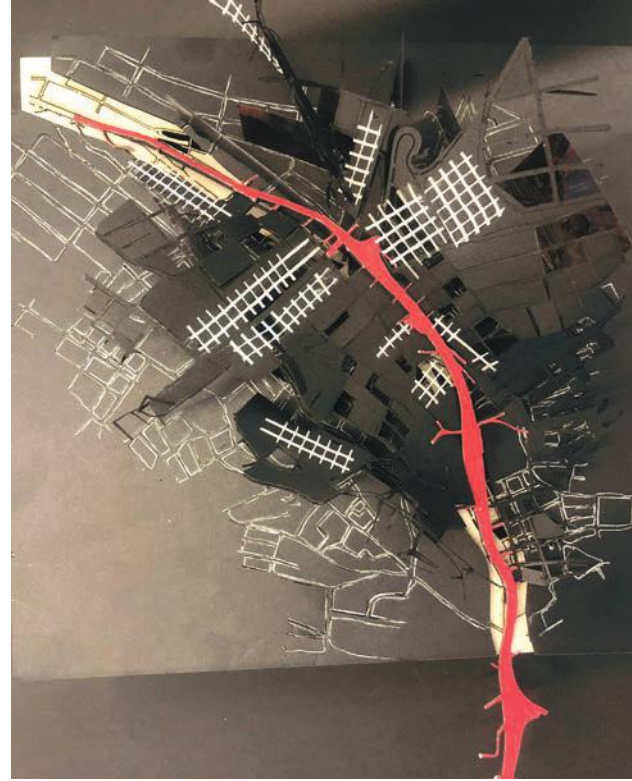
hızla dönüşen bir kentte yer ile etkin bir şekilde ilişki kuramaması, genelleyici ve bünyesinde eşitsizlikler barındıran mekânları çoğaltan bir mimarlığa neden olabilir. Haritalama; yapanın bedeninin ve perspektifinin dâhil olması ile birlikte dominant mimarlık eğitiminin yol açtığı durağan temsilleri sorgulatır ve yerin bilgisini üretmeye alternatif yöntemler önerir.

Haritanın otoriter bakış açısı ile ürettiği tekil bilgiyi eleştirerek oluşan haritalama, bakanın ve baktığı konumun yerin bilgisini değiştirdiğinin ve bu bilginin çoklu olduğunun görülmesini sağlamıştır (Diprose, Ferrell, 1991). Öznel, yani yapanın bakış açısını üretiminde yansıttığı temsiller; eleştirel haritalamayı ifade eder. Böylece yerin bilgisi hem yapan hem de okuyana göre farklılaşır. Yapanın içinde bulunduğu zaman, haritalama biçimi ve kurduğu ilişki ağları; yerin yeni bir temsiliyi yani yeni bir haritalamayı tanımlar.

Stüdyo kapsamında üretilmesi hedeflenen haritalamalar; dönüşüm içerisindeki Dolapdere'nin mevcut yaşamı ve karakteristik özelliklerini belgeleyen, yeni bir belleğe dönüştürerek yok olmasına karşı direnç gösteren ve yeni anlamlar kurmak için gerekli olan araçlardır. Verilerin bir aradalığı, birbirleri ve yer ile olan ilişkilerini özgün bir dille ortaya koyarak genellikle konvansiyonel üretim metotları ile oluşturulmuş haritalarda okunması mümkün olmayan ilişki ağlarını okutma potansiyeline sahiptir.

Peta Mitchell, post-modern haritacılığın küreselden yerele, kapsam olarak da ülkeden kente yöneldiğini; temel iki özelliğinin "yerel" olmak ve bütüncü yaklaşımların tersine "sokak düzeyinde haritacılık" sloganıyla da ifade bulduğu gibi bilgidan çok "deneyim" üzerine kurgulanmak olduğunu söyler².

Öğrencilerle Dolapdere beden aracılığıyla deneyimlenerek, harita çizmek ve haritalamak üzerine tartışılmıştır. Haritalama, alternatif anlamlandırma düzenekleri geliştirmeye açık yapısıyla, yeni okuma yaklaşımlarını karşılayan araçlardan biridir. Cosgrove'a göre (10), haritalama hem bilginin mekânsal düzenlemesidir, hem sonraki bilişsel bağlantıların dürtüsüdür. Bu çalışmayla

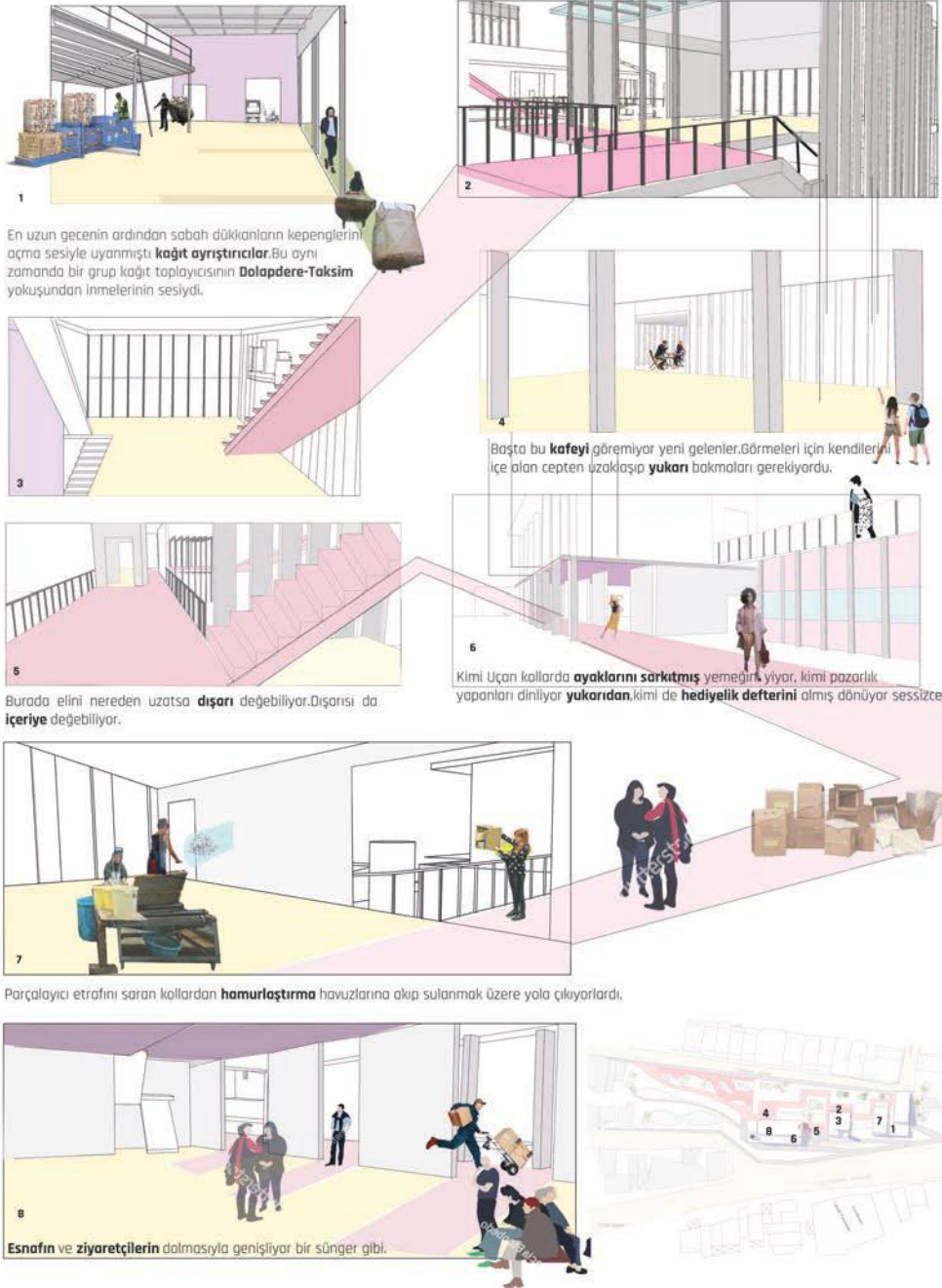

öğrenciler, çözülebilir, tersine dönüştürülebilir, değiştirilebilir ilişkiler ağı oluşturmuşlardır. Ve böylelikle, yeni kamusal tanımlarını kurmanın önemli bir gereği olarak "kentsel mekânı tüm boyutlarıyla kavrayabilme" nin önü açılmıştır. (Resim 1,2a, 2b, 2c, 3,4)

Program Üretimi

Bozulan, çalışmayan, aksayan mekanizma, organ, nasıl yenilenebilir? Burada tamirin ikinci fazı program üretimi devreye girer. Öğrenciler

"... mimarlığın, aralarında sıraduzen ya da öncelik bulunmaksızın mekanlar olaylar ve akımlar gibi kavramların biraraya getirilmesi biçiminde görülmesi gerekiyor."

Dolapdere özelinde deneyimlerini çeşitlendirmişlerdir; bit-çalıntı pazarından alışveriş, göçmenlere kiralanan ya da kayıt dışı üretim mekânlarındaki muğlaklığın kavranması, parsel bazında hızla yükselen ve azmanlaşan oteller ile ilgili fiziksel tespitler, çoğalan sanat galerilerinin mekânsal dayatmacılığı üzerine okumalar... Program üzerine düşünmek, bölgede gerçekleşen bu eylemleri hem anlamaya ve dönüştürücü yeni dinamiklerle tartışmaya hem de mekânsallaştırmaya dönük bir adım olarak kullanılmıştır. Program önerilerinin geliştirilmesinde en önemli kavrayışın, yaşayanları yerinden etmeden yaşama koşullarını geliştirerek doğrudan üretime dahil olabilecekleri ortamların bir parçası hâline getirmek olduğu söylenebilir. Peki kimdir Dolapdere sakinleri?

Dolapdere'nin son yıllardaki hızlı dönüşümüne tarihsel ve küresel bir perspektif içinden bakarsak, 1990 sonrası ortama hakim olan dönüştürücü etkinin star mimarlıkları doğurması, serbest piyasa ekonomisindeki hareketli ortamın inşaat ve gayrimenkul üzerine odaklanması ve internetin yaygınlaşmasıyla imaj çağının başlamasından bahsetmek gerekir. Türkiye'de buna paralel ama dünyadan farklılaşarak, 1999 Marmara depremi ve 2001 ekonomik krizi sonrası kentsel dönüşümün eylemselleridir. Kentler, özellikle İstanbul, için geri dönülmez etkileri olan bu yıllardaki dönüşüm eylemsellerinden en önemlisi, merkezin parçalanışı ile birlikte iç göçün yarattığı konut açığı, kent içinde oluşan yeni yerleşimler ile, inşaat faaliyetlerinin hızlı ve tekelci etkileriyle oluşan doğa ve sosyal yapı tahribatıyla kentlerde

zaten dezavantajlı durumda olan kesimleri kentlerin dışına ya da kent içindeki çöküntü bölgelerine kayışı ve büyük yıkım-yapım faaliyetleridir. Oluşan eşitsizlik ve geri dönülemez doğa ve kültür tahribatının yanında bu büyük bellek kaybı bile toplumsal olarak ciddiye alınması gereken bir olgudur.

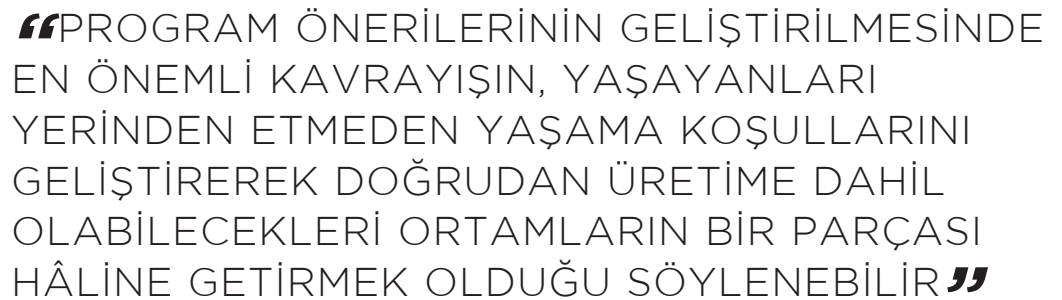
Bu zorlu dönem içerisinde mimarlık ortamına yeni katılan görece genç kuşaktan bazı gruplar ise, uluslararası ortamın da farkında olarak, içinde bulundukları koşullara karşı eleştirel bir mesafe aldılar ve pek çok farklı kanaldan beslenen kendine özgü mimarlık pratiklerini kurma denemelerine giriştiler. 2017 yılında TMMOB İstanbul Şubesinde açılan Dayanışma Mimarlığı Sergisi, bu tür mekânsal müdahaleleri görünür kılmayı ve kamuyla paylaşmayı hedefliyordu. Serginin düzenleme kurulundan Sinan Omacan'ın derse ve jüriye katılımının, öğrencilerin serginin kitabı aracılığıyla konuya yaklaşımlarında yeni ufuklar açtığı vurgulanmalıdır³.

Program geliştirme sürecinde, Aslı Kıyak İngin'in "Made in Şişhane" projesiyle başlayan, "Usta İşi Beyoğlu" ile süren ve aralıksız yeni projelerle devam eden üretim yolculuğundan haberdar olmaları öğrencileri zihinsel olarak çok geliştiren bir paylaşım olarak anılmalıdır.

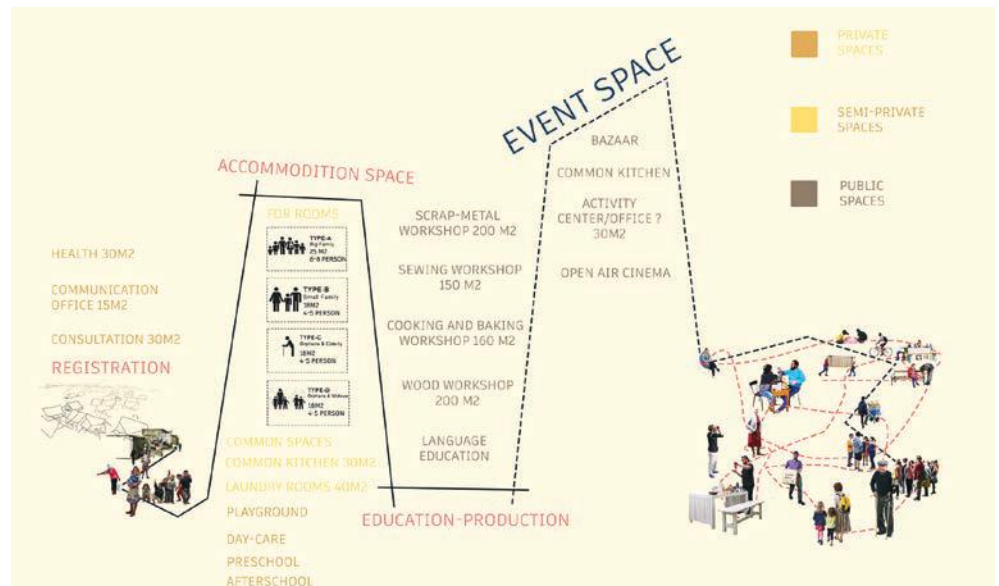
İstanbul'un özellikle Osmanlı İmparatorluğunun batılılaşma sürecinde bir zanaat merkezine dönüşmesi, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras sözleşmesi kapsamında el emeği ile üretim, korunması gereken kültürel değerler, her zanaat atölyesinin ve ustasının sahip olduğu zanaat bilgisi ve deneyimi eşsizdir. Ancak yeni nesiller ile geleceğe iletilebilir; yeni deneyim ve bilgilerle zenginleşebilir. Bugün eğitim modelleri gelişmekte, yaparak öğrenmek ve üç boyutlu canlandırarak düşünmek formel eğitimin önemli bir parçası hâline gelmektedir. Zanaatkârlar ile farklı yaşlardan öğrencilerin/ gençlerin (üniversite tasarım bölümü öğrencileri ve meslek liseliler gibi) bir araya gelebileceği etkinlikler çok daha önemlidir⁴.

Özellikle Dolapdere'nin sahip olduğu potansiyel olarak oto tamirhaneleri, var olan ustalık ve iş gücü üzerine farklı bir bakış oluşturmak konusunda yeni yaklaşımların geliştirilmesini mümkün kılmıştır.

Dolapdere son yıllarda sadece iç göç ile İstanbul'a gelenlerin değil, Dünya üzerinde farklı sebeplerle yerinden yurdundan olanların yerleştiği bir semttir. Göçmenlerin hem kendi aralarındaki iletişimi güçlendiren, hem hayata tutunabilmeleri için gereken güvenli, sosyal iş imkânlarını mümkün kılabilen bir üretim, göçmenler için hem kültürlerini yaşayabilecekleri hem diğer insanlarla paylaşabilecekleri bir temsil mekânı, eş zamanlı olarak dil öğrenebilecekleri, hukuki ve sağlık benzeri konularda danışmanlık alabilecekleri bir yaşam merkezi

ALTTA Program Üretimi: Göçmenler ve
Temsil Mekânları, Tuğçe Sınır (Resim 7)

olan kamusal mekânda yapılacak müdahale; ayrımcı olmayan, kapsayıcı bir anlayışta ele alınması gerekliliği ve bunu gerçekleştirmek için var olan yeni taktik ve tekniklerin kullanılabileceği gerçeğinin akılda tutulmasıdır (Uzer, 2010).

Kamusal mekân, yer, bağlam ve İstanbul üzerine düşüncelerle kurgulanan stüdyonun farklı evreleri tamirini araçsallığında bu yazı kapsamında yeniden ele alınmaya çalışılmıştır. Mimari proje stüdyosunun ürünlerinin, en son teslimde ulaşılan formlar, görselleştirmeler ile aktarılması, stüdyo çalışmalarının aktarıldığı yazılarda sıklıkla karşılaşılan bir yöntemdir. Stüdyonun ilerleyen aşamalarında bireysel görüşmeler ile gelişen projelerin, “yama”, “örülme” “kintsugi” teknikleriyle söylemekle yetinelim. Stüdyonun kendisinin dinamik, yeni kazanımlarla devingen, taktiksel bir araştırma olduğunu ve paylaşılmaya değer olanı bu şekilde kabul ettiğimizi vurgulayarak....⁵

Dolapdere RECORDs stüdyosu, kentin sosyal anlamda parçalanmış, çöküntüye uğramış bu bölgesinde, alt gruplarının (göçmenler, çocuklar, gençler, yaşlılar veya kadınlar) pasif dışlama ve sömürü nesnesi olarak değil, dinamik oyuncular olarak görülmesini sağlamayı hedeflemiştir. Bu çok modelleri yaklaşım, Dolapdere’nin sınırları içine sıkışmış olan toplumu, motive eden, belli amaçlar etrafında birleştiren ve onları dünyayla ilişkilendiren, kamu kurumları ve özel ağlar arasındaki iç içe geçmeyi ortaya koyan yeni programlar üretmeyi önermiştir. Stüdyo Dolapdere Record bu programlarla, üretim dinamiklerinin önemli bileşeni oto tamircilerinin, geri dönüşüm sistemlerinin vazgeçilmezi kağıt toplayıcılarının, anıların bantlı paralarla takas edildiği bit pazarının geliştirilerek sürdürülebilirliğini, sosyal adalet ve mekânsal örgütlenmeyi tartışmayı amaçlamıştır.

İnsanlar mekânı yalnızca tecrübe etmez, aynı zamanda onun aracılığıyla düşünür ve hayal kurarlar. Dolayısıyla mekân yalnızca (anlamli bir yaşam koşulu olarak deneyimlenen ve anlaşılan) hâlihazırdaki toplumsal dünyayı değil, eylem esinleyebilen ve kolektif düşleri ifade edebilen başka mümkün dünyaları da şekillendirir (Stavrides, 2016, 11).

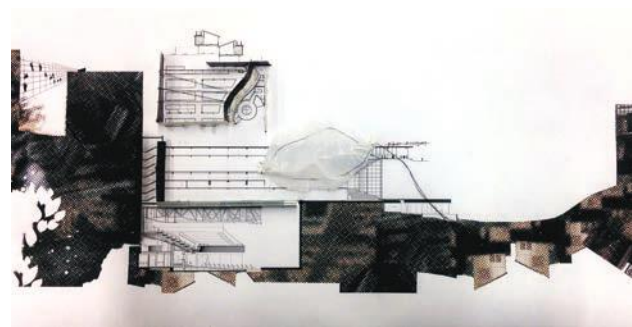
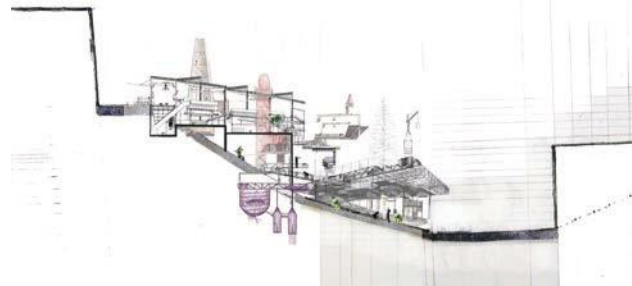
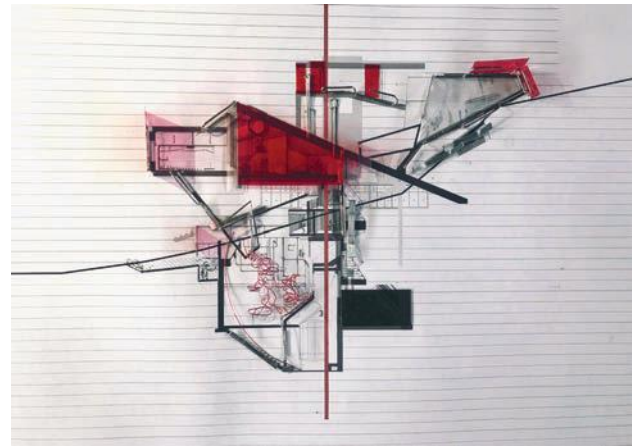
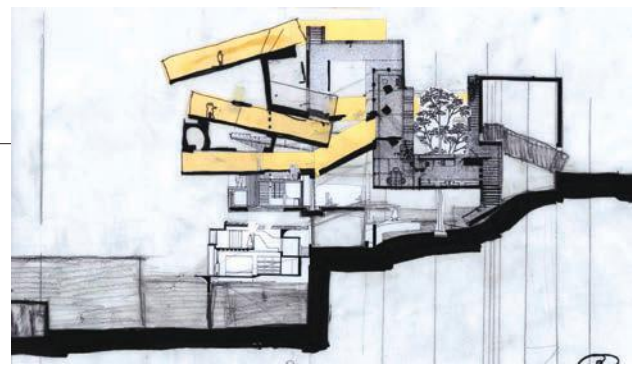
Başka bir Dolapdere... Biz inandıkça, ürettikçe, imkânsız değil.

DİPNOTLAR

- 1 Dolapdere’nin son yıllarda geçirdiği dönüşümler için bakınız: “Dolapdere’de Neler Oluyor? Sanatla Dönüşmek.” Arredamento Mimarlık sayı:335 (2019): 60-73.
- 2 Alıntılan; Alanyalı Aral, Ela. “Mimarlıkta Yaratıcı Haritalama: “Yaşanmış Mekân”ı Görünür Kılmak Üzerine”. Mimarlık sayı: 399, Ocak-Şubat (2018):65-70.
- 3 Konuyla ilgili daha detaylı bilgi için bakınız; Omacan, Sinan, Torbaoğlu, Emre, Akarca, Hande ve Kırancı, Öncül. Dayanışma Mimarlığı. İstanbul: Bay Grafik Matbaacılık, 2017.
- 4 Aslı Kıyak İngin’in çalışmaları için şu adreslere bakılabilir: Kıyak İngin, Aslı, Toker, Ayşenaz ve Tarcan, Berilsu. “Design in Situ: Integrating Craft Neighbourhoods in İstanbul to Product Design Education.” Making Futures sayı:5 (2018): 1-24. Kıyak İngin, Aslı. “Made in Şişhane Project as an Alternative Design Practice for Safeguarding the Craft Neighbourhoods in İstanbul.” Making Futures, sayı:3 (2016): 1-11. Kıyak İngin, Aslı, Phillips, Karin Beate ve Mehta, Geeta. Made in Şişhane. İstanbul: Tetra İletişim, 2011.
- 5 İTÜ Mimarlık Bölümü, 2019-2020 Bahar yarıyılında yürüttüğümüz stüdyonun öğrencileri Yağmur Çil, Metehan Gürsu, İlkur Özer, Buket Özkılınç, Turgut Berke Yeniev, Aysu Sağdıç, Merve Yıldırım, Dilara Kaymakçı, Oğuz Kaan Akçaözöğlu, Taha Gökalep Çakmak, Sanem Anıl, Gülçiçek Karaman, Yiğit Yolcu, Sümeyra Aybike Üstün, Ceren Ütkün ve Tuğçe Sınır’ı covid-19 pandemisinin getirdiği belirsizlikle tedirgin moralsizlik, içe-kapanma ve online ders zorluklarını aşma istekleri, ortamı geliştiren heyecanlı paylaşımları için teşekkürle anıyoruz.

KAYNAKLAR

- Alanyalı Aral, Ela. “Mimarlıkta Yaratıcı Haritalama: “Yaşanmış Mekân”ı Görünür Kılmak Üzerine”. Mimarlık sayı: 399, Ocak-Şubat, 2018.
- Cosgrove, Denis. Introduction in Mappings. London: Reaction Books, 1999.
- Diprose, Rosalyn ve Ferrell, Robyn. Cartographies: Poststructuralism and the Mapping of Bodies and Spaces. Sidney: Allen & Unwin, 1991.
- “Dolapdere’de Neler Oluyor? Sanatla Dönüşmek.” Arredamento Mimarlık sayı:335, 2019.
- Harvey, David. Justice, Nature and Geography of Difference. Cambridge: Blackwell, 1996.
- Kıyak İngin, Aslı, Toker, Ayşenaz ve Tarcan, Berilsu. “Design in Situ: Integrating Craft Neighbourhoods in İstanbul to Product Design Education.” Making Futures sayı:5, 2018.
- Kıyak İngin, Aslı. “Made in Şişhane Project as an Alternative Design Practice for Safeguarding the Craft Neighbourhoods in İstanbul.” Making Futures, sayı:3, 2016.
- Kıyak İngin, Aslı, Phillips, Karin Beate ve Mehta, Geeta. Made in Şişhane. İstanbul: Tetra İletişim, 2011.
- Omacan, Sinan, Torbaoğlu, Emre, Akarca, Hande ve Kırancı, Öncül. Dayanışma Mimarlığı. İstanbul: Bay Grafik Matbaacılık, 2017.
- Sola-Morales, Manuel de. “The Impossible Project of Public Space”, in favour of public space, ten years of the European prize for urban public space, p.24, actar. Barcelona: 2010.
- Stavrides, Stavros. Kentsel Heterotopya, Özgürleşme Mekânı Olarak Eşikler Kentine Doğru. İstanbul: Sel Yayıncılık, 2016.
- Şebiri Aşık, Esin. “Dolapdere Semti ve Evangelistria Rum Ortodoks Kilisesi Koruma Önerileri.” İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, 2015.
- Şenel, Aslıhan. “Mimarlık Eğitiminde Haritalama: Geleneksel Eril Mimarlık Üretimine Yaratıcı Bir Eleştiri.” Dosya sayı:42, 2019.
- Uzer, Evren. “What is possible in public space?”, İmkanmekan: Small Scale Interventions in Public Space, ed. Uzer, Şengün, Karadayılar, Soher. İstanbul: 2010.

ÜSTTE Kesit-Kolajlar: Dolapdere’ye Bakış, Metehan Gürsu (Resim 10)

Kesit-Kolajlar: Dışa-İçe Dönüş, Tuğçe Sınır (Resim 11)

Kesit-Kolajlar: Zemin Üstü-Altı Gerilimi, Gülçiçek Karaman (Resim 12)

Kesit-Kolajlar: Dönüşüm-Üretim Mekanizmaları, Merve Yıldırım (Resim 13)

Kesit-Kolajlar: Dönüşen Mekânlar, Yiğit Yolcu (Resim 14)

Planlı Eskime, Tüketici, Tamir Eylemi ve Tamir Topluluğu İlişkisi

Nazife Aslı Kaya

MAKALENİN ADI **Planlı Eskime, Tüketici, Tamir Eylemi ve Tamir Topluluğu İlişkisi**

Relations between Planned Obsolescence, Consumers, Repair and Repair Community

MAKALENİN TÜRÜ **Araştırma Makalesi**

MAKALENİN KODU **EgeMim, 2020-4 (108); 154-159**

MAKALENİN YAZARI **Nazife Aslı Kaya**, Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Endüstri Ürünleri Tasarımı Bölümü

MAKALENİN GÖNDERİM TARİHİ **15.07.2020**

MAKALENİN KABUL TARİHİ **11.09.2020**

YAZAR İLETİŞİM BİLGİSİ **n.aslikaya@gmail.com**

ORCID **0000-0001-8630-8919**

ÖZET Bu çalışmada amaç, planlı eskime, tüketici, tamir ve tamir topluluğu ilişkisini rizomatik bir çerçeveden incelemektir. İncelemenin sonucu olarak, tamir topluluğunu oluşturan inisiyatiflerin, tamir eylemini engellemek üzere kurgulanmış planlı eskime taktiklerine karşı kendi mücadele yöntemlerini ve karşı taktiklerini geliştirdikleri görülmüştür. Ancak, kısıtlı tamirat için tasarımın bir bileşeni olan demontaj engelinin atlatılmasını sağlayacak, etkin bir hareket henüz şekillenmemiştir. Bu engelin aşılması ise tasarımcıların, tamir topluluğu hareketinde etkin bir şekilde yer almasıyla mümkün olacaktır.

ANAHTAR KELİMELER planlı eskime, tamir için tasarım, kısıtlı tamirat için tasarım, tamir topluluğu, tamir hakkı

Çağımızda, teknolojik sıçramayla birlikte üretim süreleri düşmüş ve ürün çeşitliliği artmıştır.

Kitlesel iletişimin iyileştirilmesi ve küreselleşmeyle birlikte pazar rekabeti had safhalara ulaşmış; hem rekabette kalabilme hem de yeni teknolojileri ürünlere adapte edebilme adına, ürün yaşam süreleri kısaltılarak planlı eskime politikaları uygulanmaya başlamıştır. Planlı eskime, bir ürünün, belirlenmiş bir süreden sonra işlevini yerine getiremeyecek şekilde tasarlanması veya modasının geçmesinin sağlanması yönündeki kasıtlı tüm kararların bütünüdür (Cooper, 2010). Planlı eskimede amaç, toplumu bozulan şeyi atmaya yöneltmek olduğundan, tüketim kültürünün yaratımında önemli bir role sahiptir (Sennett, 2006). Bunun yanı sıra, hem planlı eskimenin bir çıktısı hem de karşıtı olarak, tamir eylemine yönelimde artışa sebep olduğu bilinmektedir (Graziano ve Trogal, 2016). Bu artışla birlikte, Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nden başlayıp tüm dünyaya yayılan, tamiri önceleyen ve yaygınlaştırmaya çalışan birlikler kurulmaya başlamış, tüketim toplumunun karşıtı olarak bir tamir topluluğu ortaya çıkmıştır.

Tamir kültüründeki yükseliş sonucu, üreticiler, tamir işlevini kısıtlamaya yönelik ve planlı eskimenin bir alt bileşeni olan Kısıtlı Tamirat için Tasarım yöntemine başvurmaya başlamışlardır. Kısıtlı Tamirat için Tasarım, bir ürünün tamirat maliyetinin, yenisinden daha pahalıya gelecek şekilde, demonte edilemeyecek ve/veya yedek parçası bulunamayacak ürünler tasarlanmasıdır.

Tamir Topluluğu tarafından şiddetle karşı çıkılan bu tasarım yöntemi; döngüsel ekonomi modelinin Avrupa Birliği (AB) ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) çeşitli eyaletlerinde benimsenmesiyle birlikte yaptırımlara maruz kalmaya başlamıştır (Almén vd., 2020). Bu bağlamda, ABD'nin döngüsel ekonomi modelini benimsemiş eyaletlerinde "Tamir Hakkı" kanun teklifleri sunulmuştur. Aynı şekilde, AB komisyonu da 2021 yılı itibarıyla yürürlüğe girecek olan Tamir Hakkı mevzuatı üzerinde çalışmaya başlamıştır.

Görüldüğü üzere, planlı eskime ve tamir arasındaki güçlü ilişki, toplumu, ekonomik modelleri ve hatta mevzuatları ciddi anlamda etkilemektedir. Tamamen kâr güdümlü bir yaklaşımla ortaya çıkmış olan planlı eskimenin, amacını aşarak ve ontolojik bir paradoks yaratarak, kendi varlık yapısına karşıt olan tamiri nasıl güçlendirdiği ve bu durumun ikincil etkileri alan yazında araştırılmıştır. Ancak, yazın incelendiğinde, yukarıda kısaca bahsedilen ilişkileri ve aralarındaki bağlantıları derinlemesine inceleyen bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Tamir ve tamir topluluğu ile ilgili yayınlanan araştırmalarda, planlı eskimeye mutlaka değinilse dahi aralarında birincil seviyeden bir ilişki kurulmadığı görülmüştür. Kurulan ilişkiler, genelde, tüketim toplumu/tamir topluluğu, atık/tamir, tamir/döngüsel ekonomi, tamir hakkı/döngüsel ekonomi gibi ikilikler üzerinden kurgulanmıştır. Yazar tarafından, bunun nedeninin, yerleşik kartezyen dualizminden kaynaklandığı

PLANLI ESKİME

Teknik Eskime

Teknolojik Eskime

Psikolojik Eskime

Ekonomik Eskime

düşünülmektedir. Tamir pratiğinin geri kazanımını ve bu yöndeki taban hareketlerini anlayabilmek için, ikilikler ve hiyerarşik düzen üzerine kurulu bir bakış açısından ziyade rizomatik bir düşünce yapısı benimsenmelidir (Schmid, 2019). Rizomatik düşünceye göre, birbirine üstünlüğü olmayan olgular, çelişik ya ilişkisiz gibi görünseler dahi, birbirlerini besleyerek, değiştirerek, üst üste binerek, ayrışarak, çoğalarak yayılarak ve ağsallaşarak bütünleşir ve diğer olguları oluşturur (Deleuze ve Guattari, 1987). Bu nedenle, rizomatik yöntemeye göre; bütünü, bütün parçasının, sistemin ya da sistem parçasının anlaşılabilmesi için, bileşenler, kıyaslama ve karşılaştırmaya tabi tutulmaksızın, toplu biçimde, katmanlar ve ilişkiler üzerinden okunmalıdır. Tamir pratiği, pratiğin geri kazanımı ve bu yöndeki taban hareketleri de sosyal bütünü parçaları olarak, etkileşimde olduğu planlı eskime, tüketim, tasarım gibi diğer parçalarla bir üst-alt ilişkisinden ziyade ağsal bir bütünleşme içindedir. Zira, bahsi geçen her kavram, özne-eylem-nesne düzeyinde katmanlar oluşturarak, dinamik bir şekilde birbirini etkilemektedir. Bu çalışmada, rizoma göre, planlı eskimenin bir katman olarak kabul edildiği ağsal yapıda, tüketici, tamir ve tamir topluluğu diğer katmanları oluşturmaktadır ve amaç bu katmanların ve aralarındaki ağsal yapının birbirini nasıl şekillendirdiğini, ilişkiler ve eylemler üzerinden incelemektir.

Planlı Eskime ve Tüketici İlişkisi

Planlı eskime, kapitalist üretim biçiminin yarattığı maddi ve kültürel bir paradigma olarak, pazar güdümlü tüketimi tetikleyen en başarılı pratiklerden biridir (Maycroft, 2009). Planlı eskime üç argümanla savunulur; bunlardan ilki ve en önde geleni ekonominin¹ sağlam kalabilmesi adına üretiminin devamlılığının esas olmasıdır (London, 1932; Jackson, 2010). Üretimin devamlılığının esas kılınabilmesi ise tüketime, hâliyle de mevcut ürünün yok oluşuna bağlıdır. İkinci argüman ise yenilik gerekliliğine dayanır ve teknolojik değişimlerin ürünlere adapte edilmesi ihtiyacından kaynaklanır (Fishman vd, 1993; Kurz, 2015; Rai

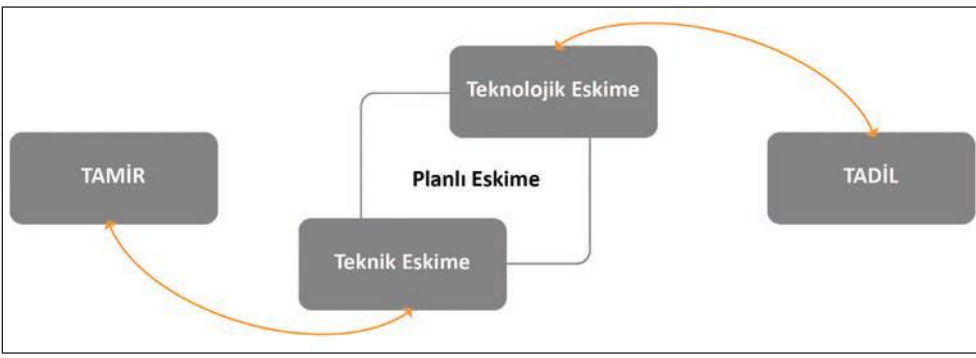
ve Terpeny, 2008). Schumpeter (1934) bu durumu “yaratıcı yıkım” olarak adlandırır. Üçüncü argüman, yine yenilik ihtiyacına dayanmaktadır. Ancak, bir önceki argümandan farklı olarak, burada, üreticiden ziyade tüketici başröldedir. Yenilik, teknolojik ilerlemelerden bağımsız olarak, tüketici tarafından talep edilmektedir ve üreticinin, eğer varlığını sürdürmek istiyorsa, bu talebi yerine getirmekten başka çaresi yoktur (Kurz, 2015; Spinney vd., 2012). Bir başka deyişle, üreticileri, planlı eskime politikalarını uygulamaya zorlayan tüketicinin ta kendisidir. Bu argümanın varlığı, tüketici bağlamında bir dikotomiye neden olur; egemen ya da mağdur (Wieser, 2016). Tüketiciler arasındaki bu basit dikotomi, güncel planlı eskime söylemlerinin çoğunu karakterize etmektedir (Wieser, 2016). Ne var ki, hem bahsi geçen argümanlar hem de bu argümanlara dayanan söylemler, tüketicilerin konu hakkındaki düşünce, yönelim ve eylemlerinden bağımsız olarak kurgulanmıştır (Cooper, 2004; Maycroft, 2009; Echegaray, 2016).

Yukarıda bahsedilen argümanların kökleri, planlı eskimenin farklı çeşitlerinin varlığına dayanır. Planlı eskimeye yönelik ilk sınıflandırma Vance Packard (1963) tarafından yapılmıştır. O zamandan günümüze üretim ve arzda oluşan değişimler, yeni planlı eskime tiplerinin ve mevcutların yeniden tanımlanması gerekliliğini doğurmuştur. Güncel sınıflama, dört tip planlı eskimeyi içermektedir (Şekil 1) (Cooper, 2004).

Cazibe eskimesi, sembolik ya da öznel eskime olarak da bilinen “psikolojik eskime”, oldukça sık karşılaşılan ve ürünün bozulmasından çok daha önce değiştirilmesine neden olan en eski planlı eskime tipidir. Psikolojik eskimeyle ilgili eleştirilere, alan yazında, 1800’lerin sonlarından itibaren rastlamak mümkündür. Özellikle, giysi ve ev eşyalarının sezonluk olarak değiştirilmesini körükleyen pazarlama yöntemleri ve bir sonraki sezonun trendi üzerine üreticiler arasında yapılan anlaşmalar

bu eleştirilerde ön plana çıkmaktadır². Psikolojik eskime, mevcut ürünün, yeni moda trendlerinin yaratımıyla gözden düşürülerek, talep edilmemesinin sağlanmasıdır (Fels vd., 2016; Kessler ve Brendel, 2016; Proske vd., 2016). Psikolojik eskimde, ürün değil, tüketici manipüle edilir ve ürün algısı, öznel bir devalüasyona uğratılır. Psikolojik eskimeyle yakın ilişkili olan “Ekonomik eskime”, kullanılabilir durumda olan bir ürünün, tüketici için finansal olarak dezavantaja neden olmaya başlaması sebebiyle atılması veya yenisiyle değiştirilmesidir (Fels vd., 2016). Ekonomik eskimde, ürünün değişim değeri nesnel olarak devalüasyona uğratılır ve tüketici mali olarak zarara uğramamak adına inisiyatif kullanmaya karar verebilir.

“Teknolojik eskime”, mevcut ürünün, işlevsel veya teknolojik olarak yükseltilmiş hâlinin piyasaya arz edilmesidir (Guiltinan, 2009). Alan yazında, ilk teknolojik eskime örneklerinden biri olarak, Charles F. Kettering’in, 1913’te icat etmiş olduğu marş motorunun, manuel krankın yerini alması ve bunun sonucu olarak kadın araç sahiplerinin artması olarak gösterilir; teknolojik eskimenin tüketim üzerindeki bu potansiyeli, 1920’lerden sonra, General Motors çatısı altında mükemmelleştirilerek planlı eskimenin ayrılmaz bir parçası hâline gelmiştir (Slade, 2007). Yenilik, gelişmenin bir göstergesi ve katalizörü olarak kabul edildiğinden, bu tip eskime, tüketiciler açısından savunabilir olarak kabul edilir (Soto Pineda ve Prada Salmoral, 2017). Ancak, teknolojik iyileştirme olarak kabul edilebilecek değişimler de sıkça yenilik olarak piyasaya arz edilebilmektedir. Ayrıca, üreticiler, ürünlerini, kısıtlı teknolojik güncelleme için tasarım yoluyla da bu tip eskimeye daha sık maruz bırakmaktadır (Saytro vd., 2018). Kısıtlı teknolojik güncelleme için tasarım, ürünün yazılımının ya da donanımının, ürün fiziksel olarak uygun olsa dahi, kasıtlı olarak güncellenememesi veya güncellense dahi düşük performansla sahip olacak şekilde tasarlanmasıdır.

SOLDA Planlı Eskime, tamir ve tadil ilişkisi (Şekil 2)

SAĞ ALTTA Tüketici, planlı eskime kaynaklı engeller ve eylem ilişkisi (Şekil 3)

Bu tip eskimede, her ne kadar tüketici, ürünü değiştirme konusunda inisiyatifte sahipmiş gibi görünse de, teknolojik yetersizlik nedeniyle, güncel ihtiyaçların karşılanamaması, tüketiciyi, ürünü değiştirmeye zorlar (Satyro vd., 2018; Wieser ve Tröger, 2018). Bu nedenle, teknolojik eskimenin, tüketici yararına olup olmadığı tartışmaya açık hâle gelmektedir.

“Teknik eskime” ya da diğer adıyla fiziksel eskime; yapısal dayanıklılığın manipüle edilmesinin yanı sıra, imalat süreç kalitesinin tutarsızlaştırılmasını ve kısıtlı tamirat için tasarımı içerir (Cooper, 2004). Alan yazında, içlerinde Philips, General Electric ve Osram’ın da bulunduğu Phoebus kartelinin (1924-1939), ampullerin kullanım ömrünü kısaltmak amacıyla aldıkları kararlar, teknik eskimenin ilk örneklerinden biri olarak gösterilir; 1924’e kadar 2500 saatlik kullanım ömrü olan ampüller, filament kalitesinin düşürülmesiyle, 1000 saatlik kullanım ömrüyle sınırlandırılmıştır (Kessler ve Brendel, 2016; Maggiano, 2019; Sielska, 2019). Kullanılan malzemenin ve imalat sürecinin kalitesizleştirilmesi, üründe, tüketici tarafından görece kolayca fark edilebilir sonuçlar doğurması nedeniyle, günümüzde, büyük firmalar tarafından en az tercih edilen yöntemdir. Zira büyük firmalar için, ürünlerinin kalitesiz olarak nitelendirilmesi, markalarına gölge düşürerek kâr paylarına zarar vereceğinden (Cooper, 2010), çoğu firma, kısıtlı tamirat için tasarımı ve hassas bileşen kullanımını tercih etmektedir. Tamirin, teknolojik yenilikler sonucu ürün iç yapılarının karmaşıklaşmasıyla zorlaşması, özellikle 1950’lerden itibaren ortaya çıkmaya başlasa da (Papanek ve Hennessey, 1977; Slade, 2007), planlı olarak tamir eylemini zorlaştıracak ya da engelleyecek kasıtlı eylemlerin başlangıcı 2000’li yıllardır (Satyro vd., 2018; Sielska, 2019; Soto Pineda ve Prada Salmoral, 2017); özellikle bilişim teknolojisi ürünlerinde görülmeye başlayan bu planlı eskime tipi, günümüzde diğer ürün gruplarında da gözlemlenebilmektedir.

Planlı eskimenin, tüketici ve üretici bağlamında tipleri incelendiğinde, psikolojik ve ekonomik eskimenin, tüketicilere, görece inisiyatif sağladığı, son kararın yine de tüketicilerde olduğu söylenebilir. Hem moda algısı hem de ekonomik algı, şirketler tarafından ne kadar manipüle edilirse edilsin, tüketicinin konuyla ilgili farkındalığı, ekolojik kaygıları, finansal durumu gibi değişkenler bu son kararda etkin rol oynar. Ayrıca, gerçekleştirilebilmeleri için reklam, tanıtım ve benzeri gibi maliyeti yüksek olan ikincil araçlara ihtiyaç duyulur. Bu nedenle, psikolojik ve ekonomik eskime, planlı eskime tipleri arasında en zor kontrol edilenleridir (Kessler ve Brendel, 2016). Tüketicinin, tüketim ve üretim kararlarında egemen olduğu savı, bu iki planlı eskime tipinin varlığından kaynaklanır.

Teknik ve teknolojik eskimede ise kontrol tamamıyla üreticidedir. Üreticinin, kısıtlı tamirat için tasarım ve kısıtlı teknolojik güncelleme için tasarım gibi incelikli kasıtlı kötücül eylemleri, tüketicinin mağdur olarak görülmesine neden olur. Ne var ki, hem tamir hem de tadil edilebilirlik, üretim ve tasarım yöntemleriyle tamamıyla imkânsız hâle getirilemeyeceği gibi, inisiyatiflerle ve tüketici haklarını koruyan mekanizmaların etkin işe koşumunun talebiyle, bahsi geçen eylemlerin önüne geçilebilir. Bu dayanak noktasından hareketle, planlı eskime tipleri daha derin incelendiğinde, tüketici bağlamında, Wieser’ın (2016) iddia ettiği gibi bir dikotomiden ziyade, bir oksimoronla karşılaşılır; egemen mağdurlar. Zira, kapitalist üretim ve tüketim biçimi nedeniyle mağdur edilen tüketiciler, tamir ve tadil gibi kendilerine yabancılaşmış pratikleri yeniden canlandırarak ve dahası bu haklarını geri talep ederek, ürünler üzerindeki zayıflamış egemenliklerini yeniden kazanabilirler. Bu bağlamda, planlı eskime, tüketici, tamir ve tadil ilişkisinde, bir ikilikten ziyade, bir çokluk söz konusudur.

Planlı Eskime, Tüketici ve Tamir İlişkisi

Alan yazın incelendiğinde, psikolojik ve ekonomik eskime sonucu gözden çıkarılan ürünlerin, teknik ve teknolojik eskime nedeniyle gözden çıkarılanlara oranla daha az olduğu ve el değiştirmek suretiyle kullanımda kalmaya devam ettiği görülmektedir (Cooper, 2004; Echegaray, 2016; Hennies ve Stamminger, 2016). Teknik ve teknolojik eskime nedeniyle kullanım ömrünü tamamlamış kabul edilen ürünlerin ise yarısından fazlasının, tamir veya tadil girişimi bile olmadan atıldığı gözlemlenmiştir (Hennies ve Stamminger, 2016; McCollough, 2009). Bu nedenle, atık olarak kabul görmüş birçok ürünün, hâlâ kullanılabilir durumda olduğu veya çok küçük tamirat ve tadilatlarla kullanılabilir duruma getirilebileceği tahmin edilmektedir (Manomaivibool ve Vassanadumrongdee, 2012; Sabbaghi ve Behdad, 2017). Bu bağlamda, planlı eskime ve tamir ilişkisine bakıldığında, rizoma göre, katmanların, teknik eskime üzerinden ağsallaştığı söylenebilir. Teknik eskime, planlı eskimenin üzerine binen ve planlı eskime katmanıyla birlikte katlanan ikincil katman olarak; tüketici katmanının üzerine binen ve bu katmanla birlikte katlanan tamirle, ürün üzerinden bağ kurar. Teknik eskimede, bozulmaya neden olan parça tamir edilebildiği takdirde, ürün, tekrar döngüye kazandırılabilir. Planlı eskime ve tadil katmanları ise teknolojik eskime üzerinden ağsallaşmaktadır. Çok katmanlı ve eş-düşeyli bu yapının bağı yine ürün üzerinden kurulur (Şekil 2). Özellikle, kısıtlı teknolojik güncelleme için tasarımdan kaynaklı, yetersiz işlemci hızı, dahili bellek ve/veya yazılım güncelleme koruyucuları gibi engeller, hacking ve piggybacking³ gibi yöntemlerle aşıldığı takdirde, ürün tadil edilerek kullanılmaya edilebilmektedir.

Tüketicilerin %77 ila %85,9’u, bozulmuş olan ürünlerini tamir etmeyi seçse de, çeşitli engeller nedeniyle bu ürünleri atmak zorunda kalmaktadırlar (Avrupa Komisyonu, 2014; Echegaray, 2015). Tüketicinin eylemini şekillendiren

bu engellerse, rizoma göre, sistemdeki diğer katmanları oluşturmaktadır. Atık yönetimi için büyük bir yük ve sorun oluşturan, planlı eskimeye uğratılmış ürünlerin geri kazanımı için, tüketicilerin tamirle kurduğu ilişki ve tamire yaklaşımı, eylemi gerçekleştiren özneler ve bu özneler özelinde, planlı eskimeden kaynaklı engel katmanları birbirinden ayrıştırılarak ve aralarındaki ağsal ilişkiler tanımlanarak incelenmelidir. Tamir eyleminde, üretici ve tüketici öznelerinin yanı sıra, iki öznenen daha söz edilebilir; teknik servisler ve üçüncü şahıslar. Bu bağlamda, yine, bir ikilikle değil, birbirini etkileyen ve değiştiren bir çoğullukla karşılaşılır.

Tüketicilerin, bireysel olarak bir şeyleri tamir etmekten kaçınmasının başlıca nedeninin, ürünlerin nasıl çalıştığı hakkındaki bilgi eksiklikleri olduğu görülmüştür (Hernandez vd., 2020). Postmodernist tasarım ve estetik yaklaşımları, ürün kabuğunu, birleşim noktalarına kadar temizleyip pürüzsüz yüzey bitişleri yakalarken, o ürünü mevcut eden iç yapıyla kullanıcısı arasına da bir set çekmiştir (Schmid, 2019). Özne ve nesnenin birbirine yabancılaşması bu yolla güçlendirilmiş ve tüketicinin tamir girişimi, daha en başından, üretici tarafından engellenmiştir. Bu bağlamda, postmodernist tasarım ve estetik yaklaşımları, kısıtlı tamirat için tasarıma mükemmel bir zemin oluşturmaktadır. Kapitalist pratiğin önemli unsurlarından biri olan özelleşme ve uzmanlaşma da, tüketicinin, ürüne ve ürünü mevcut eden parçaların çalışma prensiplerine yabancılaşmasını güçlendiren bir diğer etken olarak karşımıza çıkmakta, ilk engel olan kabuk geçilebilmiş olsa dahi ihtiyaç duyulan teknik bilgiden mahrum olunması, tüketicinin tamir eylemine devam edememesiyle sonuçlanmaktadır. Gerekli teknik bilginin ve özelleşmiş aletlerin mevcut olduğu durumlarda ise, tüketici, kısıtlı tamirat için tasarım kapsamında iki

yeni engelle karşılaşmaktadır; ürün parçalarının lehim, yapıştırma ve benzeri yöntemlerle birleştirilmiş olması nedeniyle demonte edilememesi ve yedek parçaların elde edilememesi (Hernandez vd., 2020). Bu çoklu engel katmanlarının varlığının, tamir kararı vermiş olan tüketiciyi, teknik servisleri kullanmaya yönlendirdiği düşünülmektedir (Mont, 2002; Gaiardelli vd., 2008; Riisgaard vd., 2016).

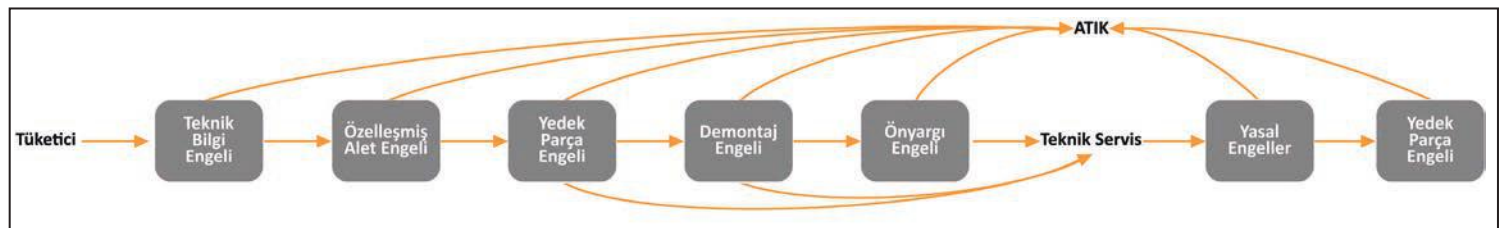
Teknik servisler, yetkili ve bağımsız olmak üzere iki grup hâlinde incelenmelidir. Yapılan araştırmalarda, tüketicinin, ürün garanti kapsamında olduğu sürece, çoğunlukla, yetkili servislerden hizmet almayı tercih ettiği görülmüştür (Kessler ve Brendel, 2016; Proske vd., 2016; Riisgaard vd., 2016, Terzioğlu vd., 2015). Yetkili servislerin karşılaştığı en temel engel, üreticiyle yaptıkları anlaşma kapsamında, bazı ürün parçalarının tamirinin yasaklanmış olmasıdır (Svensson vd., 2018). İkinci en büyük engel ise üreticinin yedek parça tedarikini durdurmasıdır (Feldman ve Sandborn, 2007). Tüketicileri, yetkili servis kullanmamaya iten başlıca sebepler ise; yetkili servise gönderilen ürünün günlerce ve hatta bazen haftalarca geri alınamaması ve tamir için istenilen ücretin yüksek olması olarak bulunmuştur (Proske vd., 2016). Ayrıca, yapılan araştırmalar, ürünlerin zaten, çoğunlukla garanti süresi bitiminden sonra bozulduğunu göstermiştir (Sabbaghi ve Behdad, 2017; Soto Pineda ve Prada Salmoral, 2017). Bu nedenlerden dolayı, tüketici, bağımsız servisleri tercih edebilmektedir. Bağımsız servislerin karşılaştığı engeller arasında, üreticilerin fikrî ve sınai mülkiyet haklarından doğan yasal kısıtlamalar, yedek parça tedariki ve üretici tarafından yayınlanmış tamir kılavuzlarına ulaşamaması başı çekmektedir (Proske vd., 2016). Tüketicilerin, bağımsız servislerden hizmet almama nedenleri arasında ise

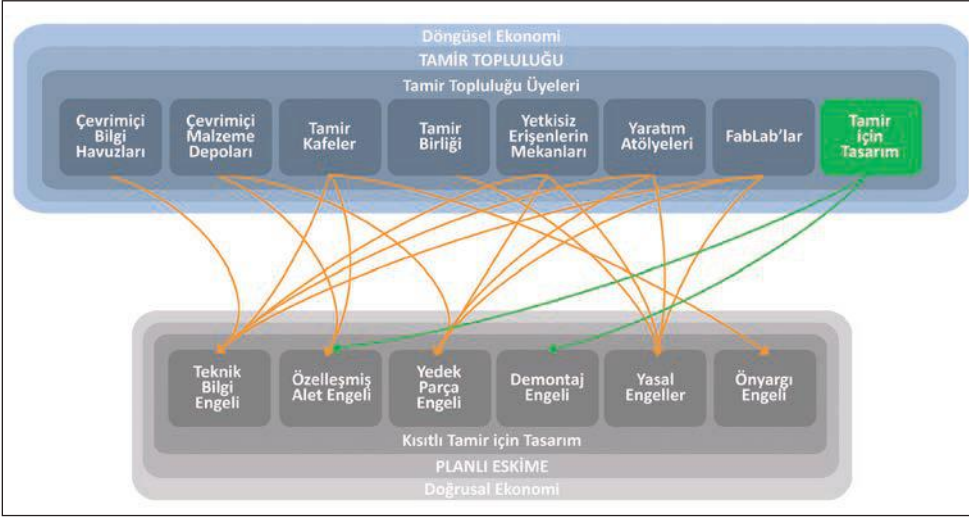
tamircinin yetkinliği, kullanılan parçanın kalitesi ve istenilen ücretin adilane olup olmadığı konularındaki güvensizliği ve tamir sonrası garanti verilememesi bulunmaktadır (Hernandez vd., 2020).

Şekil 3'te de görüldüğü gibi, tüketici, ürünü iskartaya çıkarması için sistemli bir yönlendirmeye maruz kalmaktadır. Bir başka deyişle, tüketicinin tamir hakkı, planlı eskime kaynaklı engeller aracılığıyla incelikli bir şekilde gasp edilmekte ve bu yolla tüketim toplumunun devamı garantiye alınmaktadır. Tamirde, bir diğer özneyi ise ücretsiz olarak tamir eylemini gerçekleştiren, bu incelikli hak gaspını telafi etmeye ve hatta engellemeye çalışan gönüllü şahıslar oluşturmaktadır. Tamir eylemi, bu noktada, bir pasif direniş çeşidine dönüşmektedir. Bu pasif direniş etrafında, bir taban hareketi olarak birleşen çeşitli inisiyatif grupları, hem tüketiciyi hem de bağımsız teknik servisleri yanlarına alarak, tamir topluluğunu oluştururlar.

Planlı Eskime, Tüketici, Tamir ve Tamir Topluluğu ilişkisi

Tamir kültürünün yaşadığı erozyon, yıllarca, tüketim toplumuyla ilişkilendirilerek, suçlunun tüketicilerin kendisi olduğu söylenegelmıştır (McCollough, 2009). Böylece, üreticiler, tüketici egemenliği söylemiyle, tamir kültürünün, neredeyse yok olma noktasına gelişinin sorumluluğundan aklanmışlardır. Tüketicinin, planlı eskime politikaları yoluyla, tamir hakkı gaspına ise hemen hemen hiç değinilmemiştir. Ancak, son yıllarda, tüketiciler, bu suçlamaları haksız çıkarırcasına, tamir eylemi etrafında birleşerek, ürünler ve doğa üzerindeki gerçek egemenliklerini yeniden talep etmeye başlamışlardır. Bu bağlamda, "[t]amirin, tamir kafeler, açık atölyeler, tamir edilebilir ürünler [tamir için tasarım hareketi] ve çevrimiçi bilgi havuzları⁴ aracılığıyla yeniden canlanışı; atık, tüketim ve büyüme hikâyelerini sekteye uğratma potansiyeli olan karşıt-baskın bir

SOLDA Planlı eskime, tamir ve tamir topluluğu ilişkisi (Şekil 4)

hareket olarak karşımıza çıkmaktadır” (aktaran Schmid, 2019, s. 234).

Tamir topluluğunun üyelerine bakıldığında, hepsinin ortak söyleminin, tamir kültürünün güçlendirilerek tüketim toplumunun ve doğrusal ekonominin değiştirilmesi, atık miktarının azaltılması ve böylece doğanın korunması olduğu görülmektedir. Ancak, özne-eylem-nesne bağlamındaki katmanlara bakıldığında, planlı eskime politikalarının yarattığı farklı engelleri aşmak için bir araya gelmiş, farklı fraksiyonlardan söz etmek mümkün olmaktadır. Her bir fraksiyonun ise planlı eskime kaynaklı engellere karşı özelleşmiş mücadele araçları ve taktikleri geliştirdikleri söylenebilir. Çok katmanlı bu özneler bütünü, sistemin bir başka çoklu katmanı olan planlı eskimeyle, ürünler üzerindeki çoklu eylem ağları üzerinden bağ kurar.

Tamir topluluğu tarafından hedef alınan ilk engelin, tüketicinin teknik bilgi eksiği olduğu görülmektedir. Bu eksiği gidermek adına, çevrimiçi bilgi havuzları ortaya çıkmıştır. Çevrimiçi bilgi havuzları, kullanıcılarına, tamir kılavuzlarının teminini yanı sıra uygulama videoları ile destek sağlamaktadır. Özellikle iFixit, yayınladıkları manifesto ile tamir hakkının geri kazanımının en önemli amaçları olduğunu; tamirle, bilgi yitimi karşı savaş açtıklarını; tamiri, özgürlükle eşleştirdiklerini ve tamir devrimini gerçekleştirerek tüketim ekonomisini yıkacaklarını açıkça deklare etmişlerdir⁵. Bu bağlamda tamir, aktif olarak politik bir söyleme dönüşmektedir (Schmid, 2019). Bu politik söylem ise, kendini, teknik bilgi engelini aşılması yoluyla gerçekleştirmektedir. Çevrimiçi bilgi havuzlarıyla aşağı yukarı aynı zamanlarda ortaya çıkan çevrimiçi malzeme depoları⁶ ise özelleşmiş alet engelini aşılmasına olanak sağlamış, satışı yasal olan, gerekli yedek parçalara ulaşımı

kolaylaştırmıştır. Ancak, çoğu parça, fikri ve sınai haklar kapsamında, yasal olarak üretilip satılamamaktadır. Bu noktada, yetkisiz erişenlerin-mekânları⁷, yaratım atölyeleri⁸ ve FabLab'lar karşımıza çıkmaktadır. Tamir topluluğunun üyeleri olan bu oluşumlar, ihtiyaç duyulan, ancak, yasal nedenlerle satışta olmayan yedek parça üretimlerini gerçekleştirerek (Salvia ve Prendeville, 2017), hem yasal engelin hem de yedek parça engelini aşılmasını sağlamaktadır. Fikrî ve sınai haklar yasalarıyla korunan parçaların bu yolla üretimi ise bir sivil itaatsizlik örneği olarak kabul edilebilir. Ayrıca, bu mekânlarda, özelleşmiş aletlere ulaşmak da mümkün olmaktadır. Bu toplulukların temel amacı, tamir pratiğini ve kültürünü yaymak olmasa da, ürünlerin iç yapısı ve çalışma prensipleriyle ilgili bilgilerin paylaşıldığı mekânlar olarak, teknik bilgi engelini aşılmasına dolaylı yoldan da olsa hizmet vermektedirler. Tamir topluluğunun bir diğer üyesi olan Tamir Birliği⁹ ise özellikle yasal engellerin aşılması için çalışmaktadır. Bağımsız teknik servislerin oluşturduğu bir inisiyatif olarak, tüm yedek parçaların uygun fiyata piyasaya tedarik edilmesini, ürün yazılım kilitlerinin ve ürün parçaları üzerindeki mühürlerin kaldırılmasını, ürünlerin modifiye edilmesini sağlayacak yasal düzenlemelerin çıkarılması için çalışmaktadırlar. Ayrıca, tamir maliyetlerinin düşürülmesi için girişimlerde bulunmaktadırlar. Tamir Birliği'nin, bugüne kadar elde ettiği başarılarından en önemlisi, Tamir Hakkı kanunlarının ABD'nin yirmi eyaletinde yürürlüğe girmesini sağlamış olmasıdır. Bu girişim, Tamir Kafe oluşumunun da desteğiyle Avrupa'da da yankı bulmuş, Avrupa Birliği'nde Tamir Hakkı mevzuatlarının ortaya çıkışına ön ayak olmuştur. Bu yasal girişimler, uluslararası politikada, doğrusal ekonomiden döngüsel ekonomiye¹⁰

geçilmesini savunan aktörlerin elini güçlendirmiştir. Tamir kafeler, doğrudan tüketicilerle ilişki kurarak, planlı eskime kaynaklı engelleri aşma konusunda kişilere destek sunmaktadır. Tamir kafelerde, tamir konusunda bilgili ve yetkin kişilerle bir araya gelen tüketiciler, hem tamir konusunda bilgi alış-verişinde bulunabilmekte hem de ürünlerini ücretsiz olarak tamir ettirebilmektedirler¹¹. Yapılan araştırmalar, tüketicilerin, tamir maliyetleri makul olduğu sürece, ürünlerini tamir ettirmeyi seçtiklerini göstermiştir (McCollough, 2009). Bu bağlamda, Tamir kafelerdeki ücretsiz hizmetler sayesinde, tüketicilerin, tamire yönelimleri güçlendirilmektedir. Bilgi alış-verişi sayesinde de tüketici, ürünün çalışma ve tamir prensipleri hakkında bilgilenecek teknik engeller aşılmakta ve ürün-tüketici arasındaki yabancılaşma da zayıflatılmaktadır. Tüm tamir aletlerinin herkesin kullanıma açık olması da, özelleşmiş alet engelini aşılmasına olanak sağlamaktadır. Tamir Kafe anketleri (Charter ve Keiller, 2014,2016), etkinliklere katılan tüketicilerin, kendilerini tamir konusunda daha güvenli hissettiklerini ortaya koymuştur; teknik servis kullanımına yönelik hissedilen güvensizlikler bu yolla ekarte edilmiş, tamir eylemi ve tüketici arasındaki bu önyargı engeli de ortadan kaldırılmıştır.

Şekil 4'te de dikkat çekildiği ve yukarıda anlatıldığı üzere, tamir topluluğu tarafından, demontaj dışındaki tüm engelleri atlatmak için mücadele araçları ve taktikler geliştirilmiştir. Sistemdeki ağsal yapının ve katmanlar arası ilişkiler bütünü tamamlanabilmesi, çoklu planlı eskime katmanındaki demontaj engelini, çoklu tamir topluluğu katmanıyla, bir eylem ya da eylemler bütünü üzerinden bağ kurabilmesini gerektirmektedir. Demontaj engelini atlatılabilmesi içinse kısıtlı tamirat için tasarım, “Tamir

için Tasarım”la ikame edilmeli, “Tamir için Tasarım”, sistemde, bir başka katman olarak kendini var edebilmelidir. Bu da, tasarımcıların, sistem içinde yer alan birer özne olarak, tamir topluluğu içinde daha aktif rol almasını, ürünleri tasarlarken, kolay tamir edilebilirliği hedeflenen başlıklar arasına mutlaka eklemesini gerektirmektedir. Geleceğin tasarımcı adaylarıysa bu bilinçle eğitilmelidir. Tasarımcılar, üstlenmeleri gereken bu rolü reddettikleri süreçte ağsal yapı ve katmanlar arası ilişkiler bütünü tamamlanamayacak, dolayısıyla, ne sürdürülebilirlik ülküsüne, ne tamir toplumuna ne de döngüsel ekonomiye tam anlamıyla ulaşamayacaktır.

DİPNOTLAR

- 1 Burada bahsedilen ekonomi, al-yap-tüket-at sistemi üzerine kurulu olan doğrusal ekonomi modelidir.
- 2 Bkz., Brian D. G. Jones ve Alan J. Richardson. “The Myth of the Marketing Revolution.” 2007; John Ruskin. Munera Pulveris. 1898; Stuart Chase. Tragedy of Waste. 1925; Thorstein Veblen. The Theory of the Leisure Class. 1899.
- 3 Piggybacking: bir ürün mimarisine, orijinalinde var olmayan harici bir parça ya da bileşen eklenerek, ürünün işlevinin yenilenmesi (Esmailpour, 2014).
- 4 Örn. ifixit.com, familyhandyman.com, howstuffworks.com
- 5 <https://tr.ifixit.com/Manifesto>
- 6 Örn. espare.co.uk, partselect.com, easyapplianceparts.com
- 7 Hackerspace
- 8 Makerspace
- 9 The Repair Association, daha fazla bilgi için lütfen bkz. repair.org
- 10 Al-yap-tüket-koru-tamir-et-tekrar-kullan-yeniden-üret-geri-dönüştür şeklindeki kapalı döngü ekonomik sistemdir. Döngünün sağlanması ile ham madde kullanımı ve atık miktarını en aza indirmeyi amaçlar.
- 11 Daha fazla bilgi için lütfen bkz. www.repaircafe.org

KAYNAKLAR

- Almén, Josefina, Anehagen, Maja, Enström, Emma, Hartman, Cornelia, Jonsson, Clara, Lindbladh, Frida ve Ohlsson, Jonna. Promoting the Repair Sector in Sweden. Haz. Carl Dalhammar ve Jessica Luth Richter, IIIEE: 2020
- Avrupa Komisyonu. “Attitudes of Europeans Towards Resource Efficiency.” Flash Eurobarometer sayı: 388 (2014): 1-86 (Erişim: 28.06.2020) https://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/flash/fl_388_en.pdf
- Charter, Martin ve Keiller, Scott. “Grassroots innovation and the circular economy: a global survey of repair cafés and hackerspaces.” The Centre for Sustainable Design, University for the Creative Arts (2014): 1-19 (erişim 23.06.2020) <https://cfsd.org.uk/site-pdfs/circular-economy-and-grassroots-innovation/Survey-of-Repair-Cafes-and-Hackerspaces.pdf>
- Charter, Martin ve Keiller, Scott. 2016. “The Second Global Survey of Repair Cafés: A Summary of Findings.” The Centre for Sustainable Design, University for the Creative Arts (2016):1-33 (erişim 23.06.2020) <https://research.uca.ac.uk/3140/1/The%20Second%20Global%20Survey%20of%20Repair%20Cafes%20-%20A%20Summary%20of%20Findings.pdf>
- Chase, Stuart. Tragedy of waste. New York: The MacMillan Company, 1925
- Cooper, Tim. “Inadequate life? Evidence of consumer attitudes to product obsolescence” Journal of Consumer Policy Sayı: 27 (2004): 421- 449

- Cooper, Tim. “The significance of product longevity”. Longer lasting products: Alternatives to the throwaway society. Haz. Tim Cooper. Surrey: Gower, 2010
- Deleuze, Gilles ve Guattari, Félix. A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia. Bloomsbury Publishing, 1988.
- Echegaray, Fabián. “Consumers’ reactions to product obsolescence in emerging markets: the case of Brazil.” Journal of Cleaner Production sayı: 134 (2016): 191-203.
- Esmailpour, Majid. “Analyzing after sales services in house appliances products and measuring customers’ satisfaction: A survey in Bushehr, Iran.” International Journal of Marketing and Management sayı: 2-1 (2014): 62-79.
- Feldman, Kiri ve Peter Sandborn. “Integrating technology obsolescence considerations into product design planning.” International Design Engineering Technical Conferences and Computers and Information in Engineering Conference. ASME sayı: 48051, 1-8, 2007.
- Fels, Antonia, Falk, Björn ve Schmitt, Robert. “Social media analysis of perceived product obsolescence.” Procedia CIRP sayı: 50 (2016): 571-576.
- Fishman, Arthur, Gandal, Neil ve Shy Oz. “Planned obsolescence as an engine of technological progress.” The Journal of Industrial Economics sayı: 41-4 (1993): 361-370.
- Gaiardelli, Paolo, Cavalieri, Sergio ve Saccani Nicola. “Exploring the relationship between after-sales service strategies and design for X methodologies.” International Journal of Product Lifecycle Management sayı: 3-4 (2008): 261-278.
- Graziano, Valeria ve Trogal, Kim. “Repair matters”. Ephemera: Theory and Politics in Organization, sayı: 9-2 (2019): 203-227.
- Guiltinan, Joseph. “Creative destruction and destructive creations: environmental ethics and planned obsolescence.” Journal of Business Ethics sayı: 89-1 (2009): 19-28.
- Hennies, Laura ve Stamminger, Rainer. “An empirical survey on the obsolescence of appliances in German households.” Resources, Conservation and Recycling sayı: 112 (2016): 73-82.
- Hernandez, Ricardo J., Miranda, Constanza ve Goñi, Julian. “Empowering Sustainable Consumption by Giving Back to Consumers the ‘Right to Repair’.” Sustainability sayı: 12-3:850 (2020): 1-15.
- Jackson, Tim. 2010. “Foreword”. Longer lasting products: Alternatives to the throwaway society. Haz. Tim Cooper. Surrey: Gower, 2010
- Jones, Brian D. G. ve Richardson, Alan J. “The Myth of the Marketing Revolution.” Journal of Macromarketing, sayı: 27 (2007): 15-24
- Kessler, Tim ve Brendel, Jan. “Planned obsolescence and product-service systems: Linking two contradictory business models.” Journal of Competence-Based Strategic Management sayı: 8 (2016): 29-53.
- Kurz, Rudi. “Quality, obsolescence and unsustainable innovation.” Ekonomski vjesnik/Econviews-Review of Contemporary Business, Entrepreneurship and Economic Issues sayı: 28-2 (2015): 511-522.
- London, Bernard. “Ending the depression through planned obsolescence.” (1932):1-10 (erişim 01.07.2020) <https://faculty.bemidjstate.edu/mlawrence/London.pdf>
- Manomaivibool, Panate ve Vassanadumrongdee, Sujitra. “Buying back household waste electrical and electronic equipment: Assessing Thailand’s proposed policy in light of past disposal behavior and future preferences.” Resources, Conservation and Recycling sayı: 68 (2012): 117-125.
- Maycroft, Neil. “Consumption, planned obsolescence and waste.” (2009): 1-38 (erişim 26.06.2020) <http://eprints.lincoln.ac.uk/id/eprint/2062/1/Obsolescence.pdf>
- McCollough, John. “Factors impacting the demand for repair services of household products: the disappearing repair trades and the throwaway society.” International Journal of Consumer Studies sayı: 33-6 (2009): 619-626.
- Mont, Oksana K. “Clarifying the concept of product-service system.” Journal of Cleaner Production sayı: 10.3 (2002): 237-245.
- Packard, Vance. The Waste Makers. Harmondsworth: Penguin, 1963
- Papanek, Victor J. ve Hennessey, James. How things don’t work. Pantheon Books, 1977.
- Salvia, Giuseppe ve Sharon Prendeville “Design for circular futures through distributed repair.” Conference Proceedings of the Academy for Design Innovation Management. Sayı:1-1, 2017.
- Proske, Marina, Winzer, Janis, Marwede, Max, Nissen, Nils F. ve Lang Klaus-Dieter. “Obsolescence of electronics-the example of smartphones.” 2016 Electronics Goes Green 2016+(EGG). IEEE, (2016): 1-8.
- Rai, Rahul ve Terpenney, Janis. “Principles for managing technological product obsolescence.” IEEE Transactions on Components and Packaging Technologies sayı: 31-4 (2008): 880-889.
- Riisgaard, Henrik, Mosgaard, Mette ve Zacho Kristina, Overgaard. “Local circles in a circular economy-the case of smartphone repair in Denmark.” European Journal of Sustainable Development sayı: 5-1 (2016): 109-109.
- Ruskin, John. Munera Pulveris: Six essays on the elements of political economy. George Allen, 1898.
- Sabbaghi, Mostafa ve Behdad, Sara. “Environmental Evaluation of Product Design Alternatives: The Role of Consumer’s Repair Behavior and Deterioration of Critical Components.” Journal of Mechanical Design sayı:139-8 (2017): 1-10.
- Satyro, Walter Cardoso, Sacomano, José Benedito, Contador, José Celso, Telles, Renato. “Planned obsolescence or planned resource depletion? A sustainable approach.” Journal of Cleaner Production sayı: 195 (2018): 744-752.
- Schmid, Benedikt. “Repair’s diverse transformative geographies: Lessons from a repair community in Stuttgart.” Ephemera: theory and politics in organization sayı: 19-2 (2019): 229-251.
- Schumpeter, Joseph Alois. The Theory of Economic Development. Cambridge: Harvard University Press, 1934.
- Sennett, Richard. The culture of the new capitalism. Connecticut: Yale University Press, 2006.
- Sielska, Alicja. “Planned obsolescence: gain or loss to the consumer?.” Scientific Papers of The Silesian University of Technology Organisation and Management Series sayı: 134 (2019): 215-224.
- Soto Pineda, Jesús ve Prada Salmoral, María, “A Juridical ‘Theory’ of Planned Obsolescence” (2017): 1-84 (erişim 28.06.2020) <https://ssrn.com/abstract=2966052> <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2966052>
- Spinney, Justin, Burningham, Kate, Cooper, Geoff, Green, Nicky ve Uzzell, David. “What I’ve found is that your related experiences tend to make you dissatisfied”: Psychological obsolescence, consumer demand and the dynamics and environmental implications of de-stabilization in the laptop sector.” Journal of Consumer Culture sayı: 12-3 (2012): 347-370.
- Svensson, Sahra, Richter, Jessica Luth, Maitre-Ekern, Eléonore, Pihlajarinne, Taina, Maigret, Aline ve Dalhammar, Carl. “The emerging ‘Right to repair’ legislation in the EU and the US.” Going Green-Care Innovation Conference, Viyana: Lund Üniversitesi, 1-18, 2017
- Terzioğlu, Nazlı Gökçe, Brass, Clare, ve Lockton, Dan. “Understanding user motivations and drawbacks related to product repair.” Proceedings of the Sustainable Innovation, Surrey: The Centre for Sustainable Design, 230-240, 2015.
- Veblen, Thorstein. The Theory of the Leisure Class. New York: Modern Library, 1899
- Wieser, Harald. “Beyond planned obsolescence: Product lifespans and the challenges to a circular economy” GAIA-Ecological Perspectives for Science and Society sayı: 25-3(2016): 156-160.
- Wieser, Harald ve Tröger, Nina. “Exploring the inner loops of the circular economy: Replacement, repair, and reuse of mobile phones in Austria.” Journal of Cleaner Production sayı: 172 (2018): 3042-3055.

Pınar Gökbayrak ile Arketon Üzerine

Pınar Gökbayrak, Röportaj: Özlem Erdoğan Erkarıslan

Arketon Modern Mimarlığın temel kuramsal yapıtlarının çevirisinden oluşan bir yayın politikası ile karşımızda. Neden geçmişin kuramsal yazınına geri dönmek istediniz? Güncel kuramsal kaynaklar ile bu tarihi külliyat arasında nasıl bir fark görüyorsunuz? Gelecekte güncel yayınların çevirilerine de yer verecek misiniz?

Modern mimarlık tarihi ve kuramının temel yapıtları birkaç istisna hariç ne yazık ki Türkçeye daha önce çevrilmemişti. Günümüz mimarlık üretimi ve tartışmalarının da temelini oluşturan modern mimarlık paradigmasını, bu paradigmanın etkilendiği ve etkilediği düşünce, akım ve zihin yapısını anlamadan bugün de nitelikli bir mimarlık üretimi ve tartışmasının söz konusu olamayacağını düşünüyoruz. Öte yandan temel metinleri Türkçeye kazandırırken, ülkemizde kendi dilinde de okuyup, tartışıp, üretecek bir mimarlık ortamı hayal ediyoruz. Özellikle mimarlık öğrencileri için Türkçe kaynak kısıtı çok belirgin. Ancak ilgi alanımız bu tarihsel çerçeve ile sınırlı değil elbette. Arketon'un genel yayın yönetmeni Aykut Köksal ile birlikte yayın programımızı oluştururken, güncel ve gündelik tartışmalardan ziyade, daha uzun soluklu metinler önceliğimiz oluyor. Mimarlık literatüründe yer etmiş tartışmaları önceliklendiriyoruz. Birbirine dönemdaş ya da birbirinden etkilenen metinlere programımızda

yer verip, bir dönemin panoramasını çıkarmaya özen gösteriyoruz. Dolayısıyla geçmiş bir külliyattan bahsetmek yerine izlerini ve etkilerini bugüne taşıyan bir külliyatı tercih ettiğimizi söylemeliyim. Güncel yayın çevirileri de elbette bu panoramanın içinde kendisine yer bulacak.

Çeviri serisini okuyucularımıza tanıtmak için kısaca hangi yapıtların çevirilerinin yayınlandığını kısaca aktarabilir misiniz? Bu seriyi nasıl oluşturduğunuzun hikâyesini de öğrenmek isteriz.

Arketon'un ilk kitabı Eylül 2019'da yayınlanan Atilla Yücel'in Duran Her Şey Hareket Ediyor başlıklı İstanbul yazıları idi. Dolayısıyla sadece çeviri metinler değil, Türkçe telif kitapları da çok önemsiyor ve programımıza dâhil etmek istiyoruz. Ardından Steen Eiler Rasmussen'in Şehirler ve Yapılar'ını, son yüzyılın en temel eleştiri metinlerinden Adolf Loos'un Süsleme ve Cürüm'ünü, Paul Scheerbart'ın Cam Mimarlığı'nı ve Renato De Fusco'nun Kitle İletişim Aracı Olarak Mimarlık kitabını yayımladık. Otto Wagner'den Modern Mimarlık, Bruno Taut'dan Mimarlık Öğretisi de yakın zamanda yayımlanmak üzere hazırlık aşamasında olan kitaplarımızdan. Birkaç hafta içinde çıkacak Cengiz Can'ın İstanbul'un Yabancı ve Levanten Mimarları kitabı ise sadece mimarlara değil, İstanbul, kent kültürü ve kent tarihiyle ilgilenen geniş bir kesime hitap edecek diye düşünüyoruz. Paralel olarak pek çok kitap şu anda yayına hazırlanıyor. Bu noktada da büyük bir özveri ve bizim kadar heyecanla çalışan sevgili çevirmen ve editörlerimize teşekkür etmek isterim. Çoğu mimar veya akademisyen olup, bizimle benzer bir inançla mimarlık yayıncılığına katkı koyan, üreten isimler. Bizim için nitelikli yayıncılığın en temel taşları, kuşkusuz iyi bir çeviri ve iyi bir editöryal süreç.

Türkiye'de mimarlık yayıncılığını kısaca analiz eder misiniz? Neredeyiz, neler eksik, geleceğin mimarlık yayıncılığı editörleri için neler salık verirsiniz?

Mimarlık yayıncılığı ülkemizde ne yazık ki hem üretimi hem okuyanı oldukça kısıtlı, çok küçük bir dünya. Profesyonel olarak mimarlık yapmakla birlikte hep mimarlık yayıncılığı ile ilgili oldum; bu alandaki nitelik ve nicelik eksikliği beni daima rahatsız ediyordu. Bu rahatsızlık, daha önceleri başka vesilelerle birlikte çalıştığımız sevgili hocam Aykut Köksal ile yollarımızın tekrar kesişmesine yol açtı. Kendisinin Daimon Yayınları olarak başlattığı projeyi, Arketon adı ile yeniden kurgulayıp bağımsız bir yayınevine dönüştürdük. Kent ve mimarlık ekseninde, disiplinlerarası okumalara da imkân tanıyacak kuramsal metinleri önceliğimiz olarak ele aldık. Türkiye'de ne yazık ki ne Türkçeye çevrilmiş yabancı kaynakların doyuruculuğundan bahsedebiliriz, ne de açıkçası akademinin duvarlarını aşan, yeterince erişilebilir Türkçe özgün metin üretiminden. Arketon'un Türk mimarlarının ve akademisyenlerinin de daha çok üretmesi ve üretimlerini paylaşması için bir ortam sağlamasını arzu ediyoruz.

Geleceğin mimarlık yayıncılığı editörlerine ise az çiğnenmiş bir yola girdiklerini, dolayısıyla da hem pek çok zorlukla hem de bir o kadar potansiyelle karşılaşacaklarını söyleyebilirim. Gündelik içerik üretimlerinden ziyade, kalıcı işlerin ve üretimlerin peşinden gitmeyi de kişisel olarak önemli buluyorum.

Mimarlık eğitimine yeni başlayanlar için bir temel okuma listesi oluşturmak istesek, Arketon nasıl bir kısa liste önerir?

Biraz önce bahsettiğim gibi, güncel tartışma ve üretimleri anlayabilmek için daha geniş bir çerçeveden bakmaları gerektiğini unutmamalarını not düşerek olabildiğince çok yönlü bir okuma alışkanlığı edinmelerini önerebilirim. Bu okuma listesinde kuramsal metinleriyle Arketon'un kitaplarını önereceğim gibi, sosyoloji, felsefe, sanat tarihi gibi yakın alanlarla daha kapsamlı bir okuma izleği oluşturmalarını hatırlatabilirim.

Pınar Gökbayrak, Arketon Yayın Koordinatörü, Mimar Özlem Erdoğan Erkarıslan, Prof. Dr.

Ege Mimarlık Hakem Listesi (105-108. Sayılar)

Doç. Dr.	Tonguç Akış	Dr. Öğr. Üyesi	Özge Gündem
Prof. Dr.	Tomris Elvan Altan	Doç. Dr.	Fahriye Hilal Halıcıoğlu
Doç. Dr.	Murat Burak Altınışık	Prof. Dr.	Şebnem Hoşkara
Doç. Dr.	Işıl Uçman Altınışık	Dr. Öğr. Üyesi	Altuğ Kasalı
Doç. Dr.	Feride Pınar Arabacıoğlu	Prof. Dr.	Tuğçe Kazanasmaz
Doç. Dr.	Özlem Arıtan	Dr.	Pınar Kılıç
Doç. Dr.	Zeynep Durmuş Arsan	Doç. Dr.	H. Hale Kozlu
Prof. Dr.	Burak Asiliskender	Dr. Öğr. Üyesi	Burcu S. Köknar
Doç. Dr.	Öncü Başoğlu Avşar	Doç. Dr.	Emine Köseoğlu
Dr. Öğr. Üyesi	Nağme Ebru Karabağ Aydeniz	Dr. Öğr. Üyesi	Aren Emre Kurtgözü
Doç. Dr.	Gülnur Ballice	Dr. Öğr. Üyesi	Suzi Dilara Mangan
Doç. Dr.	Öncü Başoğlu Avşar	Dr. Öğr. Üyesi	Buket Metin
Doç. Dr.	Bülent Batuman	Dr. Öğr. Üyesi	A. Can Özcan
Prof. Dr.	Gaye Birol	Dr. Öğr. Üyesi	Fatma Nurşen Kul Özdemir
Prof. Dr.	Hümeysra Birol	Doç. Dr.	Zeynep Eres Özdoğan
Dr. Öğr. Üyesi	Can Boyacıoğlu	Dr. Öğr. Üyesi	F. Feyzal Özkaban
Dr. Öğr. Üyesi	Eray Bozkurt	Dr. Öğr. Üyesi	Bora Yasin Özkuş
Öğr. Gör. Dr.	Işın Can	Prof. Dr.	Deniz Özkut (Yayın Komitesi Üyeliği öncesinde)
Dr. Öğr. Üyesi	Burcu Büken Cantimur	Doç. Dr.	Çiğdem Kaya Pazarbaşı
Dr. Öğr. Üyesi	Arzu Cilasun Kunduracı	Prof. Dr.	Ali Uzay Peker
Prof. Dr.	Ayşen Ciravoğlu	Dr.	Mehmet Penpecioğlu
Dr.	Ali Kemal Çınar	Doç. Dr.	Elvan Ebru Omay Polat
Dr. Öğr. Üyesi	Gülferah Çorapçıoğlu	Prof. Dr.	Filiz Şenkal Sezer
Doç. Dr.	Ayşegül Altınörs Çırak	Arş. Gör. Dr.	Hakan Tüzün Şengün
Doç. Dr.	Emine İkinci Dağtekin	Doç. Dr.	Nilüfer Talu
Prof. Dr.	Fehmi Doğan	Prof. Dr.	Zeliha Hale Tokay
Dr. Öğr. Üyesi	S. Bahar Durmaz Drinkwater	Doç. Dr.	Çiğdem Canbay Türkyılmaz
Dr. Öğr. Üyesi	F. İpek Ek	Prof. Dr.	Ayhan Usta
Doç. Dr.	Ayten Erdem	Dr. Öğr. Üyesi	Zeki Kamil Ülkenli
Prof. Dr.	E. Özen Eyüce	Dr. Öğr. Üyesi	Erdem Üngür
Doç. Dr.	C. İrem Genç	Doç. Dr.	Nedim Yalansız
Doç. Dr.	Alev Girli	Doç. Dr.	Ebru Yılmaz
Doç. Dr.	Hikmet Sivri Gökmen	Dr. Öğr. Üyesi	Bengi Yurtsever
Prof. Dr.	A. Emel Göksu	Doç. Dr.	Hülya Yüceer
Dr. Öğr. Üyesi	Koray Güler		

Ege Mimarlık Yayın Çizgisi

EGE MİMARLIK, mimarlık mesleğinin çok boyutlu sorunlarını tartışmaya açan, özgün mimari üretimin ve yapısal çevrenin oluşumunda etkili disiplinlerarası karşılaşmaları kapsayan, kentler, mekân ve toplumsal yaşamı odağına alan araştırmaları yayınlar. Mimari kültürün sürekliliğini sağlamak adına, akademik çalışmaları ve güncel kuramsal tartışmaları okuyucu ile paylaşır.

Bu bağlamda, geçmiş ve bugünden hareketle, yerel ve küresel arasında ilişkiler kurarak gündemi/günceli yakalamaya, tasarımı tüm boyutlarıyla ele almaya çalışır.

EGE MİMARLIK bir yandan Mimarlar Odası İzmir Şubesi üyeleri için etkin bir mesleki iletişim platformu oluştururken, diğer yandan mimarlık öğrencilerine mesleki ortamın olanaklarını ve olasılıklarını tanıtarak eğitimi de kapsayan geniş bir okuyucu yelpazesine seslenir.

Yılda dört sayı hâlinde basılı ve sayısal olarak yayınlanan hakemli ve ulusal bir dergidir.

Ege Mimarlık Makale Gönderim Koşulları

Yazarlar her sayı için özel olarak ilan edilen tema çağrısındaki içerik ve takvime göre; Ege Mimarlık Yayın Koşulları*na uygun makalelerini (tam metin) egemim@izmimod.org.tr adresine göndermelidirler. Tüm teslimler metni, künyeyi ve küçültülmüş görselleri içeren .doc (word) formatında dosyalar ile tüm görsellerin baskıya uygun hâllerini* içermelidir.

*EGE MİMARLIK Yayın Koşulları'na ve detaylı Yazar Rehberine egemimarlik.org adresinden ulaşılabilir.